

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

11-11-11

11-11-11

302515918Y

Edvard Fraenkel

**COLLECTIO LIBRORVM
IVRIS ANTEIVSTINIANI**

IN VSVM SCHOLARVM

EDIDERVNT

**PAVLVS KRVEGER THEODORVS MOMMSEN
GVILELMVS STVDEM VND**

TOMVS ALTER

**BEROLINI
APVD WEIDMANNOS
MDCCCLXXVIII**

VLPLANI LIBER SINGVLARIS REGVLARVM

PAVLI LIBRI QVINQVE SENTENTLARVM

FRAGMENTA MINORA

SAECVLORVM P. CHR. N. SECVNDI ET TERTII

EDIDIT

PAVLVS KRVEGER

BEROLINI

APVD WEIDMANNOS

MDCCCLXXVIII

Iuris Anteiustiniani sylloga quam hic tomus complectitur continuari uolui Gaianarum Institutionum editionem anno proximo a Guilelmo Studemund mecum curatam: absoluetur autem tota collectio librorum iuris Anteiustiniani tertio qui quam proxime fieri poterit edetur tomo, quo Vaticana fragmenta et Collatio a Theodoro Mommsen recensita, Consultatio et Codicum Gregoriani et Hermogeniani reliquiae et Appendices Legis Romanae Wisigothorum a me recognitae continebuntur.

De condicione fragmentorum quae hoc tomo exhibentur cum exposuerimus in praefationibus uel adnotationibus quae singulis praemissae uel adnexae sunt, hoc loco pauca in uniuersum praemonenda sunt.

Hanc collectionem quamquam scholarum usui destinauimus, tamen plena supellectile critica instruximus neque delectu uariarum lectionum contenti fuimus nisi in fragmentis ex aliis libris petitis, quorum criticae editiones uel extant, uelut Digestorum Iustinianorum, uel in tertio tomo exhibentur. ceterum tam ex his collectionibus quam ex Iustiniana compilatione excerpta iuris antiqui in hoc secundo tomo non repetiuimus nisi ad Pauli sententias et Vlpiani librum regularum redintegrandos, ut omnibus horum operum, quae et ipsa seorsim tradita sunt, fragmentis compositis genuina eorum forma aliquo modo recuperaretur.

In contextu editionis inclinatis litteris ea expressa sunt, in quibus uel a tradita lectione recedendum erat uel lectio ipsa propter mutilam contextus condicionem supplendi officium postulabat, id est in eis opusculis, quae uno codice solo seruata sunt. atque quo facilius in his lectionis hiatibus codicis condicio ex ipsa editione cognosceretur, singulorum codicis uersuum fines linea |, paginarum fines lineis || non secus atque in Gai editione indicauimus, et ubi hiatum satis

certa coniectura explere nobis non contigit, singulis litteris quae perierunt stellulas substituimus, maiores hiatus, qui quot litteris constiterint certo statui non potest, lineis — expressimus. contra aliis stellulis, quae supra lineam quam dicunt collocata sunt, eas Pauli sententias quae in Legem Romanam Wisigothorum receptae non sunt, et ea Vlpiani regularum fragmenta, quae in epitoma Vaticana non extant, inclusimus, uelut in pagina 46 uersus 5 sqq.

In adnotatione critica codices ad textum constituendum adhibiti singulis litteris inclinatis et post codicum lectiones collocatis indicati sunt: quae quid in quoque scriptore significant, in praefationibus unicuique opusculo praemissis explicatum est. ceterum nota *C*, si quod opus uno codice solo traditum est, ad hunc significandum usi sumus, uelut in Vlpiani regulis et in fragmentis de iure fisci. litterulis ^a ^b codicum notis postpositis distinguuntur codicis scripturae primitiua (u. g. *C^a*) et emendata (*C^b*). silentio praetermisimus eas codicum lectiones, quae uel in orthographicis uel in uerborum diuisione a nostro contextu recedunt: ac ne in discrepantibus quidem lectionibus exscribendis eam uerborum diuisionem quae librariis placuit mutare dubitauimus, sicubi hoc modo facilius demonstrari posse uidebatur, quibus uerbis uel litteris discrepantia efficeretur.

Praeterea passim his scripturae compendiis usi sumus:

Cod. = Codex Iustinianus

Coll. = Collatio legum Mosaicarum et Romanarum. *Coll.^p* est eiusdem codex Berolinensis, olim Pithoei, *Coll.^w* codex Vindobonensis, *Coll.^v* codex Vercellensis

Cons. = Consultatio ueteris iureconsulti

Dig. = Digesta Iustiniani

F = Digestorum codex Florentinus

Gai. = Gai Institutiones

Paul. = Pauli sententiae

Vat. = Vaticana fragmenta

Vlp. = Vlpiani liber singularis regularum

In hoc tomo perficiendo diligentissimam opem, ut solet amicis, mihi tulit Guilelmus Studemund.

Regimonti die x m. Iulii 1878

Paulus Krueger

VLPIANI

LIBER SINGVLARIS REGVLARVM

PRAEFATIO EDITORIS

Anno 1549 Iohannes Tilius *titulos ex corpore Vlpiani* uno codice solo usus Parisiis edidit. qui codex postquam a. 1576 a Cuiacio Parisiis denuo examinatus est; eius memoria periit, donec F. C. de Savigny eum in bibliotheca Vaticana inuestigavit¹⁾. atque leguntur in codice Vaticano reg. 1128, qui saeculo X in Gallia exaratus est, *tituli ex corpore Vlpiani* Legi Romanae Wisigothorum adiecti. apographum codicis Vaticani ab Henrico Brunn fideliter confectum typis mandavit Eduardus Boecking²⁾.

Pertinere hos titulos ad Vlpiani librum singularem regularum ex Collatione 6, 2 (= Vlp. 5, 6. 7) et Digestis Iustinianis 22, 5, 17 (= Vlp. 20, 6) constat. presse autem secutum esse Vlpianum in libro singulari regularum componendo Gaianarum Institutionum ordinem docet materiae ab Vlpiano tractatae dispositio, nisi quod pauca iuris capita a Gaio praetermissa diuersis locis inseruit³⁾. quae cum ita sint, ex Gaiana dispositione certa coniectura colligitur regularum Vlpianarum non solum initium periisse, sed ea quoque omnia desiderari, de quibus Gaius inde a 3, 53 egit: eamque coniecturam insuper confirmant fragmenta Vlpiana in Vaticano codice omissa et e Collatione Digestisue ad finem nostrae editionis restituta, quae Gaianis 3, 224. 225.

¹⁾ Codicem Vaticanum eundem esse atque illum quo Tilius est contra C. E. Heimbachii dubitationes optime defendit Ioh. Vahlen in praefatione, quam editioni ab ipso Bonnae 1856 curatae praemisit, p. X sqq.

²⁾ Vlpiani liber sing. regularum. Codicis Vaticani exemplum cur. Ed. Boecking. Lipsiae 1855.

³⁾ Cf. tabula a Boeckingio quartae Vlpiani editioni (1855) adiecta (p. 192 sqq.).

4, 2—5 respondent. nec tamen in his tantum labem contraxit liber regularum, sed passim intra ipsos qui in codice Vaticano extant titulos argumenti conexus hiat¹⁾, ut magis excerpta ex Vlpiani regulis quam ipsas regulas tenere uideamur. quod si quaeritur, quo tempore haec Epitome facta sit, cogitare non licet de eis temporibus, quibus Legi Romanae Wisigothorum et appendices ex genuinis iuris Romani fontibus compilatae accesserunt²⁾ et alia additamenta, quae ex Theodosiano Codice, Nouellis, Pauli sententiis petita et in ipsum Legis contextum recepta sunt. uix enim illa saecula nouicia aut Latinos curabant aut eos qui dediticiorum numero sunt aut alia nec pauca Epitomae Vaticanae capita. itaque consideratis tam eis quae omissa sunt quam eis quae remanserunt Mommsen³⁾ probabiliter coniecit Epitomen non multo post a. 320 (Cod. Theod. 8, 16, 4) eo consilio confectam esse, ut eâ sola exciperentur, quae usui forensi inseruire posse uiderentur, omitterentur autem diuisiones iuris, quas ut apud Gaium ita in Regulis olim extitisse Dig. 44, 7, 25 ostendunt, neque minus ea quae in desuetudinem uenissent.

Epitomator id unum uidetur egisse, ut opus Vlpianum in breuius redigeret: nam quod Lachmann ad 26, 4 uocem *gentiliciorum* in Collatione traditam ab epitomatore in *ingenuorum* mutatam esse censuit, quasi Vlpianus illam eodem sensu atque hanc usurpare potuisset, id mihi non persuasit. ea autem, quae re uera in Epitoma Vaticana mutata sunt, non epitomatoris manum produnt, sed librarium negligentiae uel fraudibus accepto ferenda sunt: nonnulla sane menda inde orta sunt, quod notae iuris, quibus uti sunt librarii uel ipsius archetypi uel unius alteriusue ex eis exemplis quae ex hoc deriuata sunt, a posterioris temporis librariis aut male explicatae⁴⁾ aut omis-

1) In hisce hiatibus detegendis post Boeckingii et Mommseni curas diligentissimam operam collocauit Vahlen in editione supra laudata.

2) Cf. Lex Romana Wisig. ed. Haenel p. 452—455.

3) Vlpiani fragmenta ed. Boecking. 1855. p. 111 sqq.

4) Ita constanter scribitur *ius Quiritium* pro *iure Quiritium* et *ascia* pro *Aelia Sentia*: praeterea cf. 6, 1. 20 (*institutus* pro *item*) 6, 6 (*re uera* pro *rei uxoriae*) 7, 4 (*condignis* pro *condicionis* et *ciuitas reddatur* pro *ciuitas Romana datur*) 8, 4. 22, 32 (*data* et *dantur* pro *dumtaxat*) 11, 25 (*tunc* pro *testamento*) 20, 16. 24, 28 (*praetoriani* pro *populi Romani*). simili errori tribuerim, quod bis (20, 14. 28, 1) pro *secundum* legitur *aduersus*.

sae sunt¹⁾. ac ne in rubricis quidem ipsius epitomatoris libidinem grassatam esse crediderim: quamquam in his sunt quae eo offendant, quod uel male conceptae sunt (2. 7. 19. 27), uel non recte indicant ea quae ipsis titulis continentur (3. 22. 23), uel ad multo minores iuris particulas pertinent, quam quas ab ipso Vlpiano distinctas fuisse credibile sit (16. 18), uel materiaram conexum male interrumpunt (2. 7. 27). atenim non hae solae, sed omnes rubricae non minus ab Vlpiani regulis uidentur alienae fuisse quam a Gai institutionibus, in quibus rubricae tam eae quae a librario quam eae quae a correctore codicis Veronensis interpositae sunt isdem uitiiis omnibus laborant quae supra enumerauimus. et quemadmodum Gai Veronensis rubricae non consentiunt cum eis quae in Gai epitoma Wisigothica extant, ita diuersae originis uestigia in Vlpianis rubricis agnoscuntur et eo, quod in Collatione 6, 2 titulo *de nuptiis* adscribuntur ea quae in codice Vaticano titulo *de his qui in potestate sunt* subiciuntur, et eo, quod Collatio 16, 4 rubricam *de legitimis hereditatibus* citat, quae Epitomae est *de legitimis heredibus*. sanè ex his Collationis locis colligi nequit rubricas ab ipso Vlpiano insertas esse: nam Gai quoque capita Collatio rubricis praemissis citat (16, 2, 9). itaque cum quaedam rubricae (10. 13. 14) non uere ea indicent, quae hodie in Epitoma leguntur, sed potius integrum Vlpiani opus respiciant, rubricas priusquam Epitome conficeretur operi inditas esse consentaneum est.

Initium operis in codice Vaticano singularem in modum confusum est. nam post titulum *incip. tituli ex corpore ulpiani* sequuntur uerba huius editionis p. 5 u. 14 *moris* (sic codex) . . . 15 *inueteratus*: hos excipit index rubricarum operis, hunc ipse primus titulus quo agitur de manumissionibus et de libertis, attamen hic tractatus de libertis in media sententia (p. 6, 3) abrumpitur, et continuo sequitur fragmentum de legibus initio mutilum (p. 5, 2—13), quasi hoc eiusdem tituli partem efficeret, tum tractatus de libertis continuatur, ita tamen, ut praeter extrema uerba sententiae supra abruptae alia quaedam intercidisse palam sit. quae confusio quemadmodum enata sit, Mommsen ingeniose demonstraui²⁾. is enim, qui primus Epitomen legi Romanae adiecit, Epitomae codicem initio

¹⁾ V. g. 4, 7. 7, 4.

²⁾ Vlpiani fragmenta ed. Boecking. 1855. p. 117.

mutilum adhibuit, cuius folium primum e uetere compage solutum in pagina recta haec uerba 5, 2 *prohibet* . . . 43 *prima lege*, in pagina uersa haec *moris sunt* . . . *inueteratus* et praeterea tituli *de Latinis* rubricam initiumque usque ad 6, 3 *confirmat* complectebatur: idque folium iste inuerso ordine ita descripsit, ut uersam paginam faceret rectam. postea titulis numeri additi sunt, ut titulus *de libertis* primus fieret, et ante huius tituli rubricam ad similitudinem legis Romanae titulorum index praefixus est, uerba autem *mores* . . . *inueteratus*, quippe quae ad inscriptionem Epitomae pertinere uiderentur, in fronte operis retenta sunt. in eo tantum a Mommseni coniectura recedo, quod is hiatum qui inter 4, 9 et 40 intercedit minimum esse putans ad alterum Epitomae folium in fronte detritum trahit, mihi folii primi pars inferior mutila fuisse uidetur, ut tam inter 4, 9 et 4, 40 quam ante p. 5, 44 plura interciderint.

In edendo Vlpiani regularum libro rubricas propter allegandi usum retinui, sed ut appareret eas Vlpiani non esse, uncinis quadratis saepsi. indicem titulorum codicis Vaticani, qui adeo cum Epitomae ipsius rubricis consentit, ut eum ad proximum huius codicis archetypon compositum esse uerisimile sit, non recepi. in contextum regularum eos quoque locos, quos ab Epitoma omissos Collatio uel Digesta seruauerunt, stellulis adpositis restituui. Epitomen ad fidem apographi Brunniani (p. 4 not. 2) edidi: nonnullos tamen locos difficiliore ipse Romae a. 1868 in bibliotheca Vaticana examinaui. in notis uarias codicis Vaticani (= C) ¹⁾ lectiones omnes praeter orthographicas indicaui, interdum ne *i* et *e* quidem litterarum commutationem praeterire uolui, ubi de uera lectione dubitari posse uideretur.

¹⁾ In correctionibus codicis C, ubi fieri potuit, adnotaui, utrum ipsi librario an alteri manui quae fere aequalis est debeantur: nonnulla a manu saec. XVI adscripta esse suo loco commemorabo.

VLPIANI LIBER SINGVLARIS REGVLARVM

- 1 prohibet, exceptis quibusdam cognatis, et si
2 plus donatum sit, non rescindit. Minus quam perfecta lex
est quae uetat aliquid fieri, et si factum sit, non rescindit,
sed poenam iniungit ei qui contra legem fecit: qualis est 3
lex Furia testamentaria, quae plus quam mille assium le-
gatum mortisue causa prohibet capere, praeter exceptas
personas, et aduersus eum qui plus ceperit quadrupli poe-
nam constituit.
- 3 Lex aut rogatur, id est fertur, aut abrogatur, id est 40
prior lex tollitur, aut derogatur, id est pars primae legis
tollitur, aut subrogatur, id est adicitur aliquid primae legi,
aut obrogatur, id est mutatur aliquid ex prima lege
- 4 Mores sunt tacitus consensus populi longa consuetudine
inueteratus. 45

[I DE LIBERTIS]

- 5 Libertorum genera sunt tria, ciues Romani, Latini Iu-
niani, dediticiorum numero.
- 6 Ciues Romani sunt liberti, qui legitime *manumissi sunt*,
id est uindicta aut censu aut testamento, nullo iure impe- 20
7 diente. Vindicta manumittuntur apud magistratum *populi*
8 *Romani*, uelut consulem *praetoremue uel* proconsulem. Censu
manumittebantur olim qui lustrali censu Romae iussu do-

1 *titulum operis suppeditant fragmenta quae in Dig. et Coll. extant:*
tituli ex corpore ulpiani C || 2—43 in C post p. 6, 3 confirmat leguntur,
cf. praef. p. 3 || 2 ante prohibet fere talia supplenda sunt: leges aut per-
fectae sunt aut imperfectae aut minus quam perfectae. perfecta lex est
. . . . imperfecta lex est, quae fieri aliquid uetat, nec tamen si factum
sit, rescindit: qualis est lex Cincia, quae plus quam . . . donare pro-
hibet || cognatis] fortasse fuerit personis || 3 rescindet C || 4 rescin-
det C || 6 assium legatum C, asses legati Huschke || 8 poena C ||
10 lex] ex C || 11 primae legis Cuiacius, prima C || 13 obrogat C ||
14. 15 *indici rubricarum praemittuntur, cf. praef. p. 3* || 14 moris C ||
19 *manumissi . . .* 20 *uindicta aut in C omitta duce Gaio 1, 17 addita*
sunt || 21 *populi . . .* 22 *praetoremue uel Lachmann, praeturimue ue-*
lut consulem C

- 9 minorum inter ciues Romanos censum profitebantur. Vt
testamento manumissi liberi sint, lex duodecim tabularum
facit, quae confirmat
- 40 hodie autem ipso iure liberi sunt ex lege Iunia,
qua lege Latini *fiunt* nominatim inter amicos manumissi. 5
- 41 Dediticiorum numero sunt qui poenae causa uincti sunt
a domino, quibusue stigmata scripta fuerunt, quiue propter
noxam torti nocentesque inuenti sunt, quiue traditi sunt,
ut ferro aut cum bestiis depugnarent, *uel in ludum* uel
custodiam coniecti fuerunt, deinde quoquo modo manumissi 40
sunt: idque lex *Aelia Sentia* facit.
- ei in uerbis, 12*
W XII 917
42 Eadem lege cautum est, ut minor triginta annorum
seruus uindicta manumissus ciuis Romanus non fiat, nisi
apud consilium causa probata fuerit: ideo sine consilio ma-
numissum *Caesaris* seruum manere putat. testamento uero 45
manumissum perinde haberi iubet, atque si domini uolun-
tate in libertate esset, ideoque Latinus fit. Eadem lex eum
dominum, qui minor uiginti annorum est, prohibet seruum
manumittere, praeterquam si causam apud consilium pro-
43 bauerit. In consilio autem adhibentur Romae quinque se- 20
natores et quinque equites Romani, in prouinciis uiginti
44 reciperatores ciues Romani. Ab eo domino qui soluendo
non est seruus testamento liber esse iussus et heres in-
stitutus, et si minor sit triginta annis uel in ea causa sit,
ut dediticius fieri debeat, ciuis Romanus et heres fit: si 25
tamen alius ex eo testamento nemo heres sit. quod si
duo pluresue liberi heredesque esse iussi sint, primo loco
scriptus liber et heres fit, quod et ipsum lex *Aelia Sentia*
45 facit. Eadem lex in fraudem creditoris et patroni manu-
mittere prohibet. 30

3 post confirmat in C sequuntur p. 5, 2—13, cf. praef. sententiam sic
fere expleas quae confirmat ea quae testator de suis rebus disposuerit ||
4 initio § 40 talia fere interciderunt: qui non legitime manumissi erant.
sed nuda dominorum uoluntate libertate donati erant, olim quidem
serui remanebant, praetor autem eos in libertatis possessione tueba-
tur || 5 fiunt] sunt C || nominatim Hugo, nominati* C^a (fortasse nihil
aliud nisi interpunctionis signum erasum est) || 7 quibusue stigmata
Cuiacius, quibus uestigia C || inscripta Gai. 1, 13, cf. tamen Quinctilian.
7, 4, 14 || quiue Schilling, qui C || 9 uel in ludum om. C, suppl.
Schilling ex Gaio 1, 13 || 11 alia sentia] ascia C || 12 legem C || 14 con-
silium C || 15 caesaris C, lex Aelia Sentia Hertz, Cassius Puchta^x || 20 ro-
mani C || 21 prouincia C || 22 receperatoris C || soluendus C || 23 te-
stamenti C || institu**tus C^a || 25 fit] sit C || 28 aelia sentia] ascia
C || 29 fraude C

rite
I (t)
ius-
dam
nomen de-
sidentur

- 46 Qui tantum in bonis, non etiam ex iure Quiritium seruum habet, manumittendo Latinum facit. in bonis tantum alicuius servus est uelut hoc modo, si ciuis Romanus a ciue Romano servum emerit, isque traditus ei sit neque tamen mancipatus ei neque in iure cessus neque ab ipso 5 anno possessus sit: nam quamdiu horum quid fiat, is servus in bonis quidem emptoris est, ex iure Quiritium autem uenditoris est. Mulier, quae in tutela est, item pupillus et pupilla manumittere non possunt. Communem servum unus ex dominis manumittendo partem suam amittit, eaque adcrecit socio, maxime si eo modo manumiserit, quo, si proprium haberet, ciuem Romanum facturum esset. nam si inter amicos eum manumiserit, plerisque placet eum 49 nihil egisse. Servus, in quo alterius est ususfructus, alterius proprietas, a proprietatis domino manumissus liber 45 non fit, sed servus sine domino est.
- 20 Post mortem heredis aut ante institutionem heredis testamento libertas dari non potest, excepto testamento militis. Inter medias heredum institutiones libertas data utrisque adeuntibus non ualet. solo autem priore adeunte iure 20 antiquo ualet: sed post legem Papiam Poppaeam, quae partem non adeuntis caducam facit, si quidem primus heres uel ius *liberorum uel ius* antiquum habeat, ualere eam posse placuit: quod si non habeat, non ualere constat, quod loco non adeuntis legatarii patres heredes fiunt. sunt tamen qui 25 et hoc casu ualere eam posse dicunt. Qui testamento liber esse iussus est, mox quam uel unus ex heredibus adierit hereditatem, liber fit. Iusta libertas testamento potest dari his seruis, qui testamenti faciendi et mortis tempore ex iure Quiritium testatoris fuerunt. 30
- 24 Lex Fufia Caninia iubet testamento ex tribus seruis non plures quam duos manumitti, et usque ad decem dimidiam partem manumittere concedit: a decem usque ad triginta tertiam partem, ut tamen adhuc quinque manumittere liceat

4 iure] ius C || 4 isqui C || 6 anno in *litura scripsit manus altera* || 7 ex iure] et us C || 10 admittit C || 15 a] ad C || 19 utriusque C || 24 pompeiam C^a || 28 liberorum uel ius *Lachmann, om. C: possis etiam cum Mommseno* patris uel ius *supplere* || ualere C^b (*manus secunda*), uale** C^a || 26 eam] eius eam C || 27 quam uel *Marezoll*, quamuis C || 29 qui] qui et *Boecking* || ex iure] et ius C || 30 testat**tores C || 34 testamentum C || 33 decimo C: *expectes* ab undecim et similiter *infra* p. 8, 1 a XXXI et 3 a CI

aeque ut ex priori numero: a triginta usque ad centum quartam partem, aequè ut decem ex superiori numero liberari possint: a centum usque ad quingentos partem quintam, similiter ut ex antecedenti numero viginti quinque possint fieri liberi. et denique praecipit, ne plures omnino 5
25 quam centum ex cuiusquam testamento liberi fiant. Eadem lex cauet, ut libertates servis testamento nominatim dentur.

[II DE STATV LIBERO VEL STATV LIBERIS]

1 Qui sub condicione testamento liber esse iussus est,
2 statu liber appellatur. Statu liber, quamdiu pendet condi- 10
3 cio, servus heredis est. Statu liber seu alienetur ab herede siue *usucapiatur* ab aliquo, libertatis condicionem secum
4 trahit. Sub hac condicione liber esse iussus, SI DECEM MILIA HEREDI DEDERIT, etsi ab herede abalienatus sit, emptori dando pecuniam ad libertatem perveniet: idque lex duodecim ta- 15
5 bularum iubet. Si per heredem factum sit, quo minus statu liber condiconi pareat, proinde fit liber, atque si condicio
6 expleta fuisset. Extraneo pecuniam dare iussus et liber esse, si paratus sit dare, et is, cui iussus est dare, aut nolit accipere aut antequam acceperit moriatur, proinde fit liber, 20
ac si pecuniam dedisset.

7 Libertas et directo potest dari hoc modo: LIBER ESTO, LIBER SIT, LIBERVUM ESSE IVBEO, et per fideicommissum, ut puta: ROGO, FIDEI COMMITTO HEREDIS MEI, VT STICHVM SERVVM MANV-
8 MITTAT. Is, qui directo liber esse iussus est, orcinus fit li- 25
bertus: is autem, cui per fideicommissum data est libertas,
9 non testatoris, sed manumissoris fit libertus. Cuius fidei committi potest ad rem aliquam praestandam, eiusdem etiam
10 libertas fidei committi potest. Per fideicommissum libertas dari potest tam proprio servo testatoris quam heredis aut le- 30
11 gatarii uel cuiuslibet extranei servo. Alieno servo per fideicommissum data libertate si dominus eum iusto pretio non uendat, extinguatur libertas, quoniam nec pretii computatio
12 pro libertate fieri potest. Libertas sicut dari, ita et adimi

2 numerum C || 4 numerum C || 5 praecepit C || 8 libero] liberum C || 10 statu liber ante quamdiu om. C^a || 11 est om. C || 12 usucapiatur Cuiacius, suscipiatur C || 15 pecuniam C^a || lex om. C^a || 16 herede C || 18 et] ut C || 19 nollet C || 24 stichum Miraeus, iste cum C || manumittatis is C^b (*manus altera*), manumittati*: is C^a || 25 fit liberto C || 31 fideicommisso C || 34 libertatem fieri C

tam testamento quam codicillis testamento confirmatis potest, ut tamen eodem modo adimatur, quo et data est.

[III DE LATINIS]

1 Latini ius Quiritium consequuntur his modis: beneficio
 principali, liberis, iteratione, militia, naue, aedificio, pi- 5
 strino: praeterea ex senatus consulto [†]uulgo quae sit ter
 2 enixa. Beneficio principali Latinus ciuitatem Romanam ac-
 3 cipit, si ab imperatore ius Quiritium impetrauerit. Liberis
 ius Quiritium consequitur Latinus, qui minor triginta anno-
 rum manumissionis tempore fuit. nam lege Iunia cautum 40
 est, ut si ciuem Romanam uel Latinam uxorem duxerit, te-
 statione interposita, quod liberorum quaerendorum causa
 uxorem duxerit, postea filio filiae nato natae et anniculo
 facto possit apud praetorem uel praesidem prouinciae causam 45
 probare et fieri ciuis Romanus tam ipse quam filius filiae
 eius et uxor, scilicet si et ipsa Latina sit: nam si uxor ciuis
 Romana sit, partus quoque ciuis Romanus est ex senatus
 4 consulto, quod auctore diuo Hadriano factum est. Iteratione
 fit ciuis Romanus, qui post Latinitatem quam acceperat, ma-
 ior triginta annorum iterum iuste manumissus est ab eo, cu- 20
 ius ex iure Quiritium seruus fuit. sed huic concessum est
 ex senatus consulto etiam liberis ius Quiritium consequi.
 5 Militia ius Quiritium accipit Latinus, si inter uigiles Romae
 sex annis militauerit, ex lege Visellia. praeterea ex senatus
 consulto concessum est ei, ut, si triennio inter uigiles mili- 25
 6 tauerit, ius Quiritium consequatur. Naue Latinus ciuitatem
 Romanam accipit, si non minorem quam decem milium mo-
 diorum nauem fabricauerit et Romam sex annis frumentum
 portauerit, ex edicto diui Claudii.

1 tam] tatem C || 4 latinius quiritium C || 5 pristino C || 6 ex]
 et C || uulgo quaesit te re nexa C: uulgo quaesitum enixa *Lachmann*,
 uulgo quaesitos tres enixa *Boecking*, mulier quae sit ter enixa *Heimbach*:
alii nomen senatus consulti in uulgo latere putant || 41 ciue C || 43 du-
 xit C || anecullo C || 44 causa C || 45 ciuem romanum C, ciues ro-
 mani *Lachmann* || 48 diui atriiani C || 49 postquam latinitatem ac-
 ceperat scr. || 21 ex ius C || 22 ex] ut ex C^b (*manus altera*), u* ex
 C^a || liberi C || 23 si om. C || 24 uisillia C || praeterea] postea
Faber recte, cf. Gai. 1, 52^b || 26 naui C || ciuitate romana C || 27 mi-
 nore C || milia C || 28 roma C

[IV DE HIS QVI SVI IVRIS SVNT]

1 Sui iuris sunt familiarum suarum principes, id est pater
2 familiae itemque mater familiae. Qui matre quidem *certa*,
patre autem incerto nati sunt, spurii appellantur.

[V DE HIS QVI IN POTESTATE SVNT]

5

4 In potestate sunt liberi parentum *ex* iusto matrimonio
nati.

2 Iustum matrimonium est, si inter eos qui nuptias con-
trahunt conubium sit, et tam masculus pubes quam femina
potens sit, et utrique consentiant, si sui iuris sunt, aut etiam 10
3 parentes eorum, si in potestate sunt. Conubium est uxoris
4 iure ducendae facultas. Conubium habent ciues Romani cum
ciuibus Romanis: cum Latinis autem et peregrinis ita, si
5 6 concessum sit. Cum servis nullum est conubium. Inter pa-
rentes et liberos infinite cuiuscumque gradus sint conubium 15
non est. inter cognatos autem ex transverso gradu olim qui-
dem usque ad quartum gradum matrimonia contrahi non po-
terant: nunc autem etiam ex tertio gradu licet uxorem du-
cere, sed tantum fratris filiam, non etiam sororis filiam aut
amitam uel materteram, quamvis eodem gradu sint. eam, 20
7 quae nouerca uel priuigna uel nurus uel socrus nostra fuit,
uxorem ducere non possumus. Si quis eam quam non licet
uxorem duxerit, incestum matrimonium contrahit: ideoque
liberi in potestate eius non fiunt, sed quasi uulgo concepti
spurii sunt. 25

8 Conubio interueniente liberi semper patrem sequuntur:
non interueniente conubio matris conditioni accedunt, ex-
cepto eo qui ex peregrino et ciue Romana peregrinus nasci-
tur, quoniam lex Minicia ex alterutro peregrino natum dete-
9 rioris parentis condicionem sequi iubet. Ex ciue Romano et 30

3 *certa om. C* || 5 §§ 6. 7 *ex titulo de nuptiis excerpserit Coll., cf. praef. p. 3* || 6 *ex] et C* || 8 *iusto C* || 9 *tam a masculos C* || 12 *conubium ** habent C^a* || 15 *infinite om. Coll.* || *sit Coll., om. C* || 18 *etiam om. Coll.* || 19 *tantum Coll., tamen C* || *fratres C^a* || *filia non C* || *filia C, om. Coll.* || *aut amita uel matertera C, nec amitam nec materteram (-ra Coll.^w Coll.^v) Coll.* || 20 *sint Coll., sit C* || *eam quae Coll., eademque uxore C* || 21 *norus C^a, quae nurus Coll.* || *nostra om. Coll.* || 22 *uxorem Coll., om. C (cf. ad u. 20)* || 24 *eis Coll.* || *conconcepti C^a* || 25 *sperei C^a, spurei C^b* || 26 *conubium ** interuenientem C* || 27 *condicione C* || 28 *eo] eum C* || 29 *quoniam * (non odo) lex C^a* || *minicia Gai. 1, 78, mensia C* || *nato deteriores parentes condicione C*

Latina Latinus nascitur et ex libero et ancilla seruus, quoniam, cum his casibus conubia non sint, partus sequitur matrem. In his, qui iure contracto matrimonio nascuntur, conceptionis tempus spectatur: in his autem, qui non legitime concipiuntur, editionis. ueluti si ancilla conceperit, deinde manumissa pariat, liberum parit: nam quoniam non legitime concepit, cum editionis tempore libera sit, partus quoque liber est.

[VI DE DOTIBVS]

2 Dos aut datur aut dicitur aut promittitur. Dotem dicere potest mulier quae nuptura est et debitor mulieris, si iussu eius dicat: *item* parens mulieris uirilis sexus per uirilem sexum cognatione iunctus, uelut pater auus paternus. dare promittere dotem omnes possunt.

3 Dos aut profecticia dicitur, id est quam pater mulieris dedit, aut aduenticia, id est ea quae a quouis alio data est.

4 Mortua in matrimonio muliere dos a patre profecta ad patrem reuertitur, quintis in singulos liberos in infinitum relictis penes uirum. quod si pater non sit, apud maritum re-
5 manet. Aduenticia autem dos semper penes maritum re-
6 manet, praeterquam si is qui dedit, ut sibi redderetur, stipulatus fuerit: quae dos specialiter recepticia dicitur.

6 Diuortio facto, si quidem sui iuris sit mulier, ipsa habet *rei uxoriae* actionem, id est dotis repetitionem. quod si in potestate patris sit, pater adiuncta filiae persona habet
7 actionem *rei uxoriae*: nec interest, aduenticia sit dos an profecticia. Post diuortium defuncta muliere heredi eius actio non aliter datur, quam si moram in dote mulieri reddenda maritus fecerit.

8 Dos si pondere numero mensura contineatur, annua bi-
9 ma trima die redditur, nisi si ut praesens reddatur conuenierit. reliquae dotes statim redduntur.

9 Retentiones ex dote fiunt *aut propter liberos* aut propter

2 sequi C || 3 matrimonium C || 4 tempus spectatur *Tilius*, tempore exceptatur C || 10 promittitur C^a || 12 item *Aleander*, institutus C (*permutatis notis*) || 15 aut] autem C || 17 post muliere in C *nihil orasum, sed propter membranae uitium uacuum spatium relictum est* || 22 fuit C || 24 rei uxoriae *Faber*, om. C || actione C || id est d. rep. del. *Faber* || 25 adiunctae C || 26 rei uxoriae *Cuiacius*, re uera C (*notis permutatis*) || 27 mulierem C || 30 numerum C || 34 trima] trima a (*sic uacuo spatio ante a relicto*) C || die reddetur C || si om. C^a || 33 retenteones C^a || aut propter liberos *Tilius*, om. C

- mores aut propter impensas aut propter res donatas aut pro-
 10 pter res amotas. Propter liberos retentio fit, si culpa mu-
 lieris aut patris cuius in potestate est diuortium factum sit:
 tunc enim singulorum liberorum nomine sextae retinentur
 ex dote, non plures tamen quam tres. sextae in retentione 5
 11 sunt, non in petitione. Dos, quae semel functa est, amplius
 fungi non potest, nisi aliud matrimonium sit.
- 12 Morum nomine grauiorum quidem sexta retinetur, le-
 uiorum autem octaua. grauiores mores sunt adulteria tan-
 13 tum, leuiiores omnes reliqui. Mariti mores puniuntur in ea 10
 quidem dote, quae a die reddi debet, ita ut propter maiores
 mores praesentem dotem reddat, propter minores senum
 mensum die. in ea autem, quae praesens reddi solet, tan-
 tum ex fructibus iubetur reddere, quantum in illa dote quae
 triennio redditur repraesentatio facit. 15
- 14 Impensarum species sunt tres: aut enim necessariae di-
 15 cuntur aut utiles aut uoluptuosae. Necessariae sunt impen-
 sae, quibus non factis dos deterior futura est, uelut si quis
 16 ruinosas aedes refecerit. Vtiles sunt, quibus non factis qui-
 dem deterior dos non fuerit, factis autem fructuosior effecta 20
 17 est, ueluti si uineta et oliueta fecerit. Voluptuosae sunt,
 quibus neque omissis deterior dos fieret neque factis fruc-
 tuosior effecta est: quod euenit in uiridariis et picturis si-
 milibusque rebus.

[VII DE IVRE DONATIONVM INTER VIRVM ET VXOREM]

25

- 1 Inter uirum et uxorem donatio non ualet nisi certis ex
 causis, id est mortis causa, diuortii causa, serui manumit-
 tendi gratia. hoc amplius principalibus constitutionibus con-
 cessum est mulieri in hoc donare uiro suo, ut is ab impera-
 tore lato clauo uel equo publico similiue honore honoretur. 30
- 2 Si maritus diuortii causa res amouerit, rerum quoque
 amotarum actione tenebitur.
- 3 Si maritus pro muliere se obligauerit uel in rem eius

6 dos sqq.] haec uerba quid sibi uelint et quomodo cum retentione
 propter liberos concessa cohaereant, non intellegitur || 7 alium C ||
 8 sexta retinetur Cuiacius, sexte retinentur C || 9 grauioris ** (uel *)
 moris C^a || adulterio C, adulterium Boecking || 11 a] annua bima-
 trima Cuiacius || ut om. C || 14 quae triennio Hugo, quadriennio C ||
 15 repraesentatio Cuiacius, repensatio C || 16 repensarum C || 22 fruc-
 tior C || 23 quod] quae C || 31 maritus C, mulier Mommsen || mo-
 uerit C^b (manus secunda), moue*** uel moue**** C^a

impenderit, diuortio facto eo nomine cauere sibi solet stipulatione tribunicia.

- 4 In potestate parentum sunt etiam hi liberi, quorum causa probata est, per errorem contracto matrimonio inter disparis condicionis personas: nam seu ciuis Romanus Lati- 5 nam aut peregrinam uel eam quae dediticiorum numero est quasi *ciuem Romanam* per ignorantiam uxorem duxerit, siue ciuis Romana per errorem peregrino uel ei qui dediticiorum numero est *quasi ciui Romano* aut etiam quasi Latino ex lege *Aelia Sentia* nupta fuerit, causa probata ciuitas Romana da- 10 tur tam liberis quam parentibus praeter eos qui dediticiorum numero sunt, et ex eo fiunt in potestate parentum liberi.

[VIII DE ADOPTIONIBVS]

- 1 Non tantum naturales liberi in potestate parentum sunt, 2 sed etiam adoptiui. Adoptio fit aut per populum aut per 15 praetorem uel praesidem prouinciae. illa adoptio, quae per 3 populum fit, specialiter adrogatio dicitur. Per populum qui sui iuris sunt adrogantur: per praetorem autem filii familiae 4 a parentibus dantur in adoptionem. Adrogatio Romae *dumtaxat* fit, adoptio autem etiam in prouinciis apud praesides. 20 5 Per praetorem uel praesidem prouinciae adoptari tam masculi quam feminae, et tam puberes quam impuberes possunt: per populum uero Romanum feminae non adrogantur: pupilli *antea* quidem non poterant adrogari, nunc autem 6 possunt ex constitutione diui Antonini. Hi qui generare non 25 possunt, uelut spado, utroque modo possunt adoptare. idem 7 iuris est in persona caelibis. Item is qui filium non habet in 8 locum nepotis adoptare potest. Si pater familiae adrogandum se dederit, liberi quoque eius quasi nepotes in potestate 8^a fiunt adrogatoris. Feminae uero neutro modo possunt ad- 30 optare, quoniam nec naturales liberos in potestate habent.

4. solent C || 5 dispares condignis personarum C || 6 numerum C || 7 ciuem romanam Boecking, om. C || 9 numerum C || quasi ciui romano Hollweg, om. C || 10 aelia sentia] ascia C || romana datur Boecking, reddatur C || 12 numerum C || 19 adoptione C || dumtaxat Lachmann, data C (cf. 22, 52) || 20 prouincia C || 23 feminae C^a, feminae quidem C^b (manus secunda?) || arrogat C || 24 antea Tilius, autem C || 26 modo potest C

[IX DE HIS QVI IN MANV SVNT]

Farreo conuenitur in manum certis uerbis et testibus X praesentibus et sollemni sacrificio facto, in quo panis quoque farreus adhibetur.

[X QVI IN POTESTATE MANCIPIOVE SVNT QVEMADMODVM EO IVRE 5
LIBERENTVR]

- 4 Liberi parentum potestate liberantur emancipatione, id est si, posteaquam mancipati fuerint, manumissi sint. sed filius quidem ter mancipatus ter manumissus sui iuris fit: id enim lex duodecim tabularum iubet his uerbis: SI PATER FI- 10
LIVM TER VENVM DABIT, FILIVS A PATRE LIBER ESTO. ceteri autem liberi praeter filium tam masculi quam feminae una manci-
2 patione manumissioneque sui iuris fiunt. Morte patris filius et filia sui iuris fiunt: morte autem aui nepotes ita demum sui iuris fiunt, si post mortem aui in potestate patris futuri 15
non sunt, uelut si moriente auo pater eorum aut iam decessit aut de potestate dimissus est: nam si mortis aui tempore pater eorum in potestate eius sit, mortuo auo in patris sui
3 potestate fiunt. Si patri uel filio aqua et igni interdictum sit, patria potestas tollitur, quia peregrinus fit is, cui aqua et 20
igni interdictum est: neque autem peregrinus ciuem Romanum neque ciuis Romanus peregrinum in potestate habere
4 potest. Si pater ab hostibus captus sit, quamuis seruus hostium fiat, tamen cum reuersus fuerit, omnia pristina iura recipit iure postliminii. sed quamdiu apud hostes est, patria 25
potestas in filio eius interim pendebit, et cum reuersus fuerit ab hostibus, in potestate filium habebit: si uero ibi decesserit, sui iuris filius erit. filius quoque si captus fuerit ab hostibus, similiter propter ius postliminii patria potestas in-
5 terim pendebit. In potestate parentum esse desinunt et hi, 30
qui flamines Diales inaugurantur et quae uirgines Vestae capiuntur.

[XI DE TVTELIS]

- 4 Tutores constituuntur tam masculis quam feminis. sed masculis quidem impuberibus dumtaxat propter aetatis infir- 35

1 pro qui requiritur quae || 2 conuenitur C, conuenit uxor Hugo ||
3 panes quoque farreos C || 9 id enim Tilius, idem C || 11 daut C ||
16 iam] etiam C || 21 neque C^b, neque C^a || 31 dialis C^a

mitatem, feminis autem *tam* impuberibus quam puberibus, et propter sexus infirmitatem et propter forensium rerum ignorantiam.

2 Tutores aut legitimi sunt aut senatus consultis constituti aut moribus introducti. 5

3 Legitimi tutores sunt, *qui* ex lege aliqua descendunt: per eminentiam autem legitimi dicuntur, qui ex lege duodecim tabularum introducuntur, seu *palam*, quales sunt 4 agnati, seu per consequentiam, quales sunt patroni. Agnati sunt a patre cognati uirilis sexus per uirilem sexum descen- 10 dentes eiusdem familiae, ueluti patrui, fratres, filii fratris, 5 patrueles. Qui liberum caput mancipatum sibi uel a parente uel a coemptionatore manumisit, per similitudinem patroni 6 tutor efficitur, qui fiduciarius tutor appellatur. Legitimi tu- 7 tores alii tutelam in iure cedere possunt. Is, cui tutela in 15 iure cessa est, cessicius tutor appellatur. qui siue mortuus fuerit siue capite minutus siue alii tutelam *in iure* cesserit, redit ad legitimum tutorem tutela. sed et si legitimus de- 8 cesserit aut capite minutus fuerit, cessicia quoque tutela ex- 20 tinguitur. Quantum ad agnatos pertinet, hodie cessicia tu- 9 10 tela non procedit, quoniam permissum erat in iure cedere tutelam feminarum tantum, non etiam masculorum, femina- rum autem legitimas tutelas lex Claudia *sustulit* excepta tu- 11 tela patronorum.

9 10 Legitima tutela capitis deminutione amittitur. Capitis 25 11 minutionis species sunt tres, maxima, media, minima. Ma- xima capitis deminutio est, per quam et ciuitas et libertas amittitur: ueluti cum incensus aliquis uenierit, aut quod 12 mulier alieno seruo se iunxerit denuntiante domino et an- 30 cilla facta fuerit ex senatus consulto Claudiano. Media ca- 13 pitis deminutio dicitur, per quam sola ciuitate amissa liber- tas retinetur: quod fit in eo cui aqua et igni interdicitur. 14 Minima capitis deminutio est, per quam et ciuitate et liber- tate salua status dumtaxat hominis mutatur: quod fit ad- 35 optione et in manum conuentione.

1 *tam om. C* || 3 *ignoratia C* || 4 *senatis C?* || 6 *qui om. C* || 8 *palam Vahlen, perpalam C* || 9 *agniti C* || *agniti C* || 11 *patrui post fra- tris collocat Charondas* || 12 *patrueles C* || 13 *quoemptionatore C* || 15 *alii tutela C* || 16 *concessa C* || *cessicus C* || 17 *tutela C* || *in iure cesserit Roeder, processerit C* || 20 *cessia C* || 22 *tutela C* || 23 *sustinet C* || 28 *uenerit C* || *aut mulier, quod alieno s. s. i., de- nuntiante domino eius ancilla Huschke* || 35 *manu conditione C*

- 14 Testamento quoque nominatim tutores dati confirmantur
eadem lege duodecim tabularum, his uerbis: VTI LEGASSIT
SVPER PECVNIA TVTELAVE SVAE REI, ITA IVS ESTO: qui tutores da-
15 *tivi* appellantur. Dari testamento tutores possunt liberis qui
16 in potestate sunt. Testamento tutores dari possunt hi, cum 5
quibus testamenti faciendi ius est, praeter Latinum Iunia-
num: nam Latinus habet quidem testamenti factionem, sed
17 tamen tutor dari non potest: id enim lex Iunia prohibet. Si
capite deminutus fuerit tutor testamento datus, non amittit
tutelam: sed si abdicauerit se tutela, desinit esse tutor: ab- 10
dicare autem est dicere nolle se tutorem esse. in iure cedere
autem tutelam testamento datus non potest: nam et legitimus
in iure cedere potest, abdicare se non potest.
- 18 Lex Atilia iubet mulieribus pupillisue non habentibus
tutores dari a praetore et maiore parte tribunorum plebis, 15
quos tutores Atilianos appellamus. sed quia lex Atilia Romae
tantum locum habet, lege Iulia et Titia prospectum est, ut in
prouinciis quoque similiter a praesidibus earum dentur tu-
19 tores. Lex Iunia tutorem fieri iubet Latinae uel Latini im-
puberis eum; cuius etiam ante manumissionem *ex iure Qui-* 20
20 ritium fuit. Ex lege Iulia de maritandis ordinibus tutor da-
tur a praetore urbis ei mulieri uirginiue, quam ex hac ipsa
lege nubere oportet, ad dotem dandam dicendam promitten-
damue, si legitimum tutorem pupillum habeat. sed postea
senatus censuit, ut etiam in prouinciis quoque similiter a 25
21 praesidibus earum ex eadem causa tutores dentur. Praeterea
etiam in locum muti furiosiusue tutoris alterum dandum esse
22 tutorem ad dotem constituendam senatus censuit. Item ex
senatus consulto tutor datur mulieri ei, cuius tutor abest,
praeterquam si patronus sit qui abest: nam in locum patroni 30
absentis alter peti non potest nisi ad hereditatem adeundam
et nuptias contrahendas. idemque permisit in pupillo patroni
23 filio. Hoc amplius senatus censuit, ut, si tutor pupilli pupil-
laeue suspectus a tutela submotus fuerit, uel etiam iusta de
causa excusatus, in locum eius tutor alius *detur*. 35
- 24 Moribus tutor datur mulieri pupillouae, qui cum tutore
suo lege aut legitimo iudicio agere uult, ut auctore eo agat

2 legem C || 3 pecuniam tutelabae C || dauiti C || 7 factione C ||
42 tutela C || 48 prouincia C || 49 tutore C || latinis inpuberibus C ||
20 ex iure *Tilius*, qui ius C || 22 urbano *Schilling* || 25 prouintia C ||
34 aliter C^b || 35 detur om. C

- (ipse enim tutor in rem suam auctor fieri non potest), qui praetorius tutor dicitur, quia a praetore urbis dari consuevit.
- 25 Pupillorum pupillarumque tutores et negotia gerunt et auctoritatem interponunt: mulierum autem tutores auctori-
 26 tem dumtaxat interponunt. Si plures sunt tutores, omnes 5 in omni re debent auctoritatem accommodare praeter eos qui testamento dati sunt: nam ex his uel unius auctoritas sufficit.
- 27 Tutoris auctoritas necessaria est mulieribus quidem in his rebus: si lege aut legitimo iudicio agant, si se obligent, si ciuile negotium gerant, si libertae suae permittant in con- 10 tubernio alieni serui morari, si rem mancipii alienent. pupil- lis autem hoc amplius etiam in rerum nec mancipii alienatione tutoris auctoritate opus est.
- 28 Liberantur tutela masculi quidem pubertate. puberem autem Cassiani quidem eum esse dicunt, qui habitu corporis 15 pubes apparet, id est qui generare possit: Proculeiani autem eum, qui quattuordecim annos expleuit: uerum Priscus eum puberem esse, in quem utrumque concurrit et habitus cor- poris et numerus annorum. feminae autem tutela liberan-
 tur 20

[XII DE CURATORIBVS]

- 1 Curatores aut legitimi sunt, id est qui ex lege duodecim tabularum dantur, aut honorarii, id est qui a praetore con-
 2 stituuntur. Lex duodecim tabularum furiosum itemque pro- digum, cui bonis interdictum est, in curatione iubet esse 25
 3 agnatorum. A praetore constituitur curator, quem ipse prae- tor uoluerit, libertinis prodigis itemque ingenuis, qui ex testamento parentis heredes facti male dissipant bona: his enim ex lege curator dari non poterat, cum ingenuus quidem non ab intestato, sed ex testamento heres factus sit patri, 30
 libertinus autem nullo modo patri heres fieri possit, qui nec patrem habuisse uidetur, cum seruilis cognatio nulla sit.
 4 Praeterea dat curatorem ei etiam, qui nuper pubes factus idonee negotia sua tueri non potest.

2 praetorianus C, cf. Gai. 1, 184 || a om. C || urbano Schilling ||
 6 auctoritate C || 7 testamento Cuiacius, tunc C || 8 auctoritas * (est?)
 nec. C^a || 11 mancipia C || 13 auctoritatem C || 17 uerum] neratius
 Hugo || eum] cum C || 18 esse] esse putat Vahlen || 20 sententiam ex
 Gai. 1, 194 expleas, cf. infra 29, 3 || 26 agnitorum C^a || 27 ingenuus
 C^a || 30 sit] si C || 32 cognati C

[XIII DE CAELIBE ORBO ET SOLITARIO PATRE]

- 1 Lege Iulia prohibentur uxores ducere senatores quidem
 liberique eorum libertinas et quae ipsae quarumue pater
 materue artem ludicram fecerit, item corpore quaestum fa-
 2 cientem. Ceteri autem ingenui prohibentur ducere lenam et 5
 a lenone lenae manumissam et in adulterio deprehensam
 et iudicio publico damnatam et quae artem ludicram fecerit:
 adicit Mauricianus et a senatu damnatam.

[XIV DE POENA LEGIS IULIAE]

Feminis lex Iulia a morte uiri anni tribuit uacationem, 10
 a diuortio sex mensum, lex autem Papia a morte uiri biennii,
 a repudio anni et sex mensum.

[XV DE DECIMIS]

- 1 Vir et uxor inter se matrimonii nomine decimam capere
 possunt. quod si ex alio matrimonio liberos superstites habe- 15
 ant, praeter decimam, quam matrimonii nomine capiunt,
 2 totidem decimas pro numero liberorum accipiunt. Item com-
 munis filius filiae post nomen diem amissus amissaue
 unam decimam adicit: duo autem post nomen diem amissi
 3 duas decimas adiciunt. Praeter decimam etiam usumfructum 20
 tertiae partis bonorum [eius] capere possunt, et quandoque
 4 liberos habuerint, eiusdem partis proprietatem. Hoc amplius
 mulier praeter decimam dotem capere potest legatam sibi.

[XVI DE SOLIDI CAPACITATE INTER VIRVM ET VXOREM]

- 1 Aliquando uir et uxor inter se solidum capere possunt: 25
 uelut si uterque uel alteruter eorum nondum eius aetatis
 sint, a qua lex liberos exigit, id est si uir minor annorum
 XXV sit aut uxor annorum XX minor: item si utrique lege
 Papia finitos annos in matrimonio excesserint, id est uir LX
 annos, uxor L: item si cognati inter se coierint usque ad 30
 sextum gradum: aut si uir absit, et donec abest et intra an-

1 cele C || 4 item c. q. facientem *delet et* corpore q. fac. et *post*
 5 ducere *supplet Mommsen, cf. Dig. 23, 2, 43. 44 pr.* || 6 lenae] le-
 nam C || adulterium deprehensa C || 7 publicum-damnata C || arte C ||
 8 a om. Ca || senatus C || 11 menses C || 12 menses C || 15 mati-
 monio Ca? || 19 nomen diem *Merillius*, nono die C || 23 capere
Schilling, om. C || 27 sunt aut qua C || 30 cogerunt C || 31 absit] rei
 publicae causa absit *Gothofredus* || abest et] abesset C

- 1^a num, postquam abesse desierit. Libera inter eos testamenti factio est, si ius liberorum a principe impetrauerint, aut si filium filiamue communem habeant, aut quattuordecim annorum filium uel filiam duodecim amiserint, uel si duos trimos uel tres post *nominum* diem amiserint, ut intra annum tamen 5 et sex menses etiam unus cuiuscumque aetatis impubes amissus solidi capiendi ius praestet. item si post mortem uiri intra decem menses uxor ex eo pepererit, solidum ex bonis eius capit.
- 2 Aliquando nihil inter se capiunt, id est si contra legem 10 Iuliam Papiamque Poppaeam contraxerint matrimonium, uerbi gratia si famosam quis uxorem duxerit, aut libertinam senator.
- 3 Qui intra sexagesimum uel quae intra quinquagesimum annum neutri legi paruerit, licet ipsis legibus post hanc aetatem liberatus esset, perpetuis tamen poenis tenebitur ex 15 senatus consulto Perniciano: sed Claudiano senatus consulto maior sexagenario si minorem quinquagenaria duxerit, perinde habebitur, ac si minor sexaginta annorum duxisset
- 4 uxorem. Quod si maior quinquagenaria minori sexagenario nupserit, impar matrimonium appellatur, et senatus consulto 20 Caluisiano iubetur non proficere ad capiendas hereditates et legata et dotes. itaque mortua muliere dos caduca erit.

[XVII DE CADUCIS]

- 1 Quod quis sibi testamento relictum, ita ut iure ciuili capere possit, aliqua ex causa non ceperit, caducum appel- 25 latur, ueluti ceciderit ab eo: uerbi gratia si caelibì uel Latino Iuniano legatum fuerit, nec intra dies centum uel caelebs legi paruerit uel Latinus ius Quiritium consecutus sit: aut si ex parte heres scriptus uel legatarius ante apertas tabulas
- 2 decesserit uel pereger factus sit. Hodie ex constitutione im- 30 peratoris Antonini omnia caduca fisco uindicantur, sed ser-

~~~~~

1 abesset C || 4 duodecim in C restituit manus recens, duoce* C^b, om. C^a uacuo spatio relicto || 5 nonum C || 7 prestat C || 8 menses * etiam C^a || peperit C || 12 famosa C^b, famosa uel famissa C^a || senatus C || 14 lege C || post * hanc C^a || aetate C || 16 persiciano Perizonius, qui auctorem fuisse putat Persicum cos. a. 34 || 17 quinquagenariam C || 18 habebitur C, haberi iubetur Huschke || 20 et] ex C || 21 caluisiano Augustinus, caluitiano C || 22 et dotes] dotes C || 24 relicto C || 26 ceciderit Cuiacius, cecidit C || 28 paruit C || 30 decesserint C || peregrinus Cuiacius || § 2 post § 3 transponi iubet Mommsen, post titulum 18 ablegat Huschke || 31 caducam C

3 uato iure antiquo liberis et parentibus. Caduca cum suo onere
fiunt: ideoque libertates et legata et fideicommissa ab eo data,
ex cuius persona hereditas caduca facta est, salua sunt. sci-
licet et legata et fideicommissa cum suo onere fiunt caduca.

[XVIII QVI HABEANT IUS ANTIQVVM IN CADVCIS]

5

Item liberis et parentibus testatoris usque ad tertium
gradum lex Papia ius antiquum dedit, ut heredibus illis in-
stitutis, quod quis ex eo testamento non capit, ad hos perti-
neat aut totum aut ex parte, prout pertinere possit.

[XIX DE DOMINIIS ET ADQVISATIONIBVS RERVVM]

10

1 Omnes res aut Mancipii sunt aut nec Mancipii. Mancipii
res sunt praedia in Italico solo, *tam* rustica, qualis est fun-
dus, quam urbana, qualis domus: item iura praediorum ru-
sticorum, uelut uia iter actus aquaeductus: item serui et
quadrupedes, quae dorso collouē domantur, uelut boues muli 15
equi asini. ceterae res nec Mancipii sunt. elefanti et cameli,
quamuis collo dorsouē domentur, nec Mancipii sunt, quoniam
bestiarum numero sunt.

2 Singularum rerum dominium nobis acquiritur mancipa-
tione traditione usucapione in iure cessione *adiudicatione* lege. 20

3 Mancipatio propria species alienationis *est* rerum man-
cipii, eaque fit certis uerbis libripende et quinque *testibus*
4 praesentibus. Mancipatio locum habet inter ciues Romanos et
Latinos colonarios Latinosque Iunianos eosque peregrinos,
5 quibus commercium datum est. Commercium est emendi 25
6 uendendique inuicem ius. Res mobiles non nisi praesentes
mancipari possunt, et non plures quam quot manu capi pos-
sunt. immobiles autem etiam plures simul et quae diuersis
locis sunt mancipari possunt.

7 Traditio propria est alienatio rerum nec Mancipii. ha- 30
rum rerum dominium ipsa traditione adprehendimus, scilicet
si ex iusta causa traditae sunt nobis.

---

1 onore C || 2 legato fideic. C || 3 scilicet C, sed *Cuiacius* ||
7 lex C^b, le C^a || 12 italico*solo C^a || tam] aut C || rustico C ||
16 ceteres res C^a || 19 dominia C || 20 in iure cessione usucapione C,
cf. § 8. 9 || 21 est] est et C || 22 testes praesentes C || 23 est emendi
emendi C^a (*suppl. manus secunda*) || 26 uendundique C^b, uendendi
C^a || 30 traditio * propria C^a || 31 dominia C || traditio C^a (*suppl.*
manus secunda)

- 8 Vsucapione dominium adipiscimur tam Mancipii rerum
quam nec Mancipii. usucapio est autem dominii adeptio per
continuationem possessionis anni uel biennii: rerum mobi-
lium anni, immobilium biennii.
- 9 In iure cessio quoque communis alienatio est et Man- 5
cipii rerum et nec Mancipii: quae fit per tres personas, in
10 iure cedentis, uindicantis, addicentis. In iure cedit dominus:
11 uindicat is, cui ceditur: addicit praetor. In iure cedi res
etiam incorporeales possunt, uelut ususfructus et hereditas
12 et tutela legitima libertae. Hereditas in iure ceditur uel ante- 10
13 quam adeatur uel posteaquam adita fuerit. Antequam adea-
tur, in iure cedi potest ab herede *legitimo*: posteaquam adita
est, tam a legitimo quam ab eo, qui testamento heres scriptus
14 est. Si antequam adeatur hereditas in iure cessa sit, proinde
heres fit, cui cessa est, ac si ipse heres legitimus esset. quod 15
si posteaquam adita fuerit, in iure cessa sit, is qui cessit per-
manet heres et ob id creditoribus defuncti manet obligatus:
15 Debita uero pereunt, id est debitores defuncti liberantur, res
autem corporales, quasi singulae in iure cessae essent, trans-
eunt ad eum, cui cessa est hereditas. 20
- 16 Adiudicatione dominia nanciscimur per formulam fami-
liae herciscundae, quae locum habet inter coheredes, et per
formulam communi diuidundo, cui locus est inter socios, et
per formulam finium regundorum, quae est inter uicinos.
nam si iudex uni ex heredibus aut sociis aut uicinis rem ali- 25
quam adiudicauerit, statim illi acquiritur, siue Mancipii siue
nec Mancipii sit.
- 17 Lege nobis acquiritur uelut caducum uel ereptorium ex
lege Papia Poppaea, item legatum ex lege duodecim tabula-
rum, siue Mancipii res sint siue nec Mancipii. 30
- 18 Adquiritur autem nobis etiam per eas personas, quas
in potestate manu Mancipio habemus. itaque si quid Man-
cipio puta acceperint aut traditum eis sit uel stipulati fue-
19 rint, ad nos pertinet. Item si heredes instituti sint legatumue
eis sit, et hereditatem iussu nostro adeuntes nobis adquirunt 35
20 et legatum ad nos pertinet. Si seruus alterius in bonis, al-
terius ex iure Quiritium sit, ex omnibus causis acquirit ei,

---

4 dominia C || 6 quae] eaque Schilling || 7 cedentes uindicantes
addicentes C || 12 ab herede legitimo Cuiacius, legitime ab herede C ||
13 a C^b (*manus secunda*), om. C^a || 16 posteaquam C || 19 quasi . . .
essent Schilling, quoties . . . sunt C || 22 inter quos heredes C || 31 aut
C || 32 quidem C || 33 acceperit C || 37 ius C || causis * acquirit C

21 cuius in bonis est. Is, quem bona fide possidemus, siue liber siue alienus seruus sit, nobis acquirit ex duabus causis tantum, id est quod ex re nostra et quod ex operis suis acquirit. extra has autem causas aut sibi acquirit, si liber sit, aut domino, si alienus seruus sit. eadem sunt et in eo seruo, 3 in quo tantum usumfructum habemus.

[XX DE TESTAMENTIS]

1 Testamentum est mentis nostrae iusta contestatio, in
2 id sollemniter factum, ut post mortem nostram ualeat. Testamentorum genera fuerunt tria, unum, quod calatis co- 10 mitiis, alterum, quod in procinctu, tertium, quod per aes et libram appellatum est. his duobus testamentis abolitis hodie solum in usu est, quod per aes et libram fit, id est per mancipationem imaginariam. in quo testamento libripens adhibetur et familiae emptor et non minus quam quinque 15
3 testes, cum quibus testamenti factio est. Qui in potestate testatoris est aut familiae emptoris, testis aut libripens adhiberi non potest, quoniam familiae mancipatio inter testatorem et familiae emptorem fit et ob id domestici testes ad-
4 hibendi non sunt. Filio familiam emente pater eius testis 20
5 esse non potest. Ex duobus fratribus, qui in eiusdem patris potestate sunt, alter familiae emptor, alter testis esse non potest, quoniam quod unus ex his mancipio accipit acquirit
6 patri, cui filius suus testis esse non debet. Pater et filius, qui in potestate eius est, item duo fratres, qui in eiusdem 25 patris potestate sunt, testes utrique, uel alter testis alter libripens fieri possunt alio familiam emente, quoniam nihil nocet ex una domo plures testes alieno negotio adhiberi.
7 Mutus surdus furiosus pupillus femina neque familiae em-
8 ptor esse neque testis libripensue fieri potest. Latinus Iuni- 30

20, 6 = Dig. 22, 5, 17 Inst. 2, 10, 8

1 quam C || 3 operibus C || 4 sibi] si C || 8 contestatio *Tilius*, contentio C || 12 et] it C || 13 et] it C || 14 librae pensa debetur C || 17 aut] ad C || adhibere C^a || 19 emptio C || 20 familiam emente *Schulting*, familiae mente C, familiae familiam emente *Hugo* || 21 eodem C || 23 mancipium accepit C || 24 et filius *Dig.*, et C, nec non is *Inst.* || 25 item *Dig. Inst.*, institutus C || eiusdem *Dig. Inst.*, eius C || 27 familiae mente C || quoniam C *Dig.*, quia *Inst.*

anus et familiae emptor et testis et libripens fieri potest, quoniam cum eo testamenti factio est.

- 9 In testamento, quod per aes et libram fit, duae res aguntur, familiae mancipatio et nuncupatio testamenti. nuncupatur testamentum in hunc modum: tabulas testamenti 5 testator tenens ita dicit: HAEC VT IN HIS TABVLIS CERISVE SCRIPTA SVNT, ITA DO, ITA LEGO, ITA TESTOR, ITAQVE VOS QVIRITES TESTIMONIVM PERHIBETOTE. quae nuncupatio et testatio vocatur.
- 10 Filius familiae testamentum facere non potest, quoniam nihil suum habet, ut testari de eo possit. sed diuus Augu- 10 stus [Marcus] constituit, ut filius familiae miles de eo peculio 11 quod in castris adquisiuit testamentum facere possit. Qui de statu suo incertus est factus, quod patre peregre mortuo ignorat se sui iuris esse, testamentum facere non potest.
- 12 Impubes, licet sui iuris sit, facere testamentum non potest, 15 13 quoniam nondum plenum iudicium animi habet. Mutus surdus furiosus itemque prodigus, cui lege bonis interdictum est, testamentum facere non possunt: mutus, quoniam uerba nuncupationis loqui non potest: surdus, quoniam uerba familiae emptoris exaudire non potest: furiosus, quoniam 20 mentem non habet, ut testari de sua re possit: prodigus, quoniam commercio illi interdictum est et ob id familiam 14 mancipare non potest. Latinus Iunianus, item is qui dediticiorum numero est testamentum facere non potest: Latinus quidem, quoniam nominatim lege Iunia prohibitus est, is- 25 autem qui dediticiorum numero est, quoniam nec quasi ciuis Romanus testari potest, cum sit peregrinus, nec quasi peregrinus, quoniam nullius certae ciuitatis ciuis est, ut se- 15 cundum leges ciuitatis suae testetur. Feminae post duodecim- cimum annum aetatis testamenta facere possunt tutore auc- 30 16 tore, donec in tutela sunt. Seruus publicus populi Romani partis dimidiaae testamenti faciendi habet ius.

---

3 et] it C || 6 testor C || dicit C^b (*manus secunda*), dic*** C^a || 7 quaeritis C || 8 praebitote C || et] * et C^a || 11 marcus *deleuit Cuiacius collatis Inst. 2, 12 pr.* || 13 factus *Boecking*, facto C || 17 bonis] nobis C || 21 sua *Hugo*, ea C || 22 commertium C || familia C || 26 numerum C || 28 ciuis est *Cuiacius*, sciens C || secundum *Bluhme*, aduersus C, *cf. 28, 1* || 31 sint C || populi romani *Cuiacius*, praetoriani C || 32 dimidiam C

[XXI QVEMADMODVM HERES INSTITVTI DEBEAT]

Heres institui recte potest his uerbis: TITIVS HERES ESTO, TITIVS HERES SIT, TITIVM HEREDEM ESSE IVBEO. illa autem institutio: HEREDEM INSTITVO, HEREDEM FACIO plerisque improbata est.

[XXII QVI HEREDES INSTITVI POSSVNT]

5

- 1 Heredes institui possunt, qui testamenti factionem cum
 2 testatore habent. Dediticiorum numero heres institui non
 potest, quia peregrinus est, cum quo testamenti factio non
 3 est. *Latinus Iunianus* si quidem mortis testatoris tempore
 uel intra diem cretionis ciuis Romanus sit, heres esse po- 10
 test: quod si Latinus manserit, lege Iunia capere heredi-
 tatem prohibetur. idem iuris est in persona caelibis prop-
 4 ter legem Iuliam. Incerta persona heres institui non potest,
 uelut hoc modo: QVISQVIS PRIMVS AD FVNVS MEVM VENERIT, HERES
 5 ESTO, quoniam certum consilium debet esse testantis. Nec 15
 municipia nec municipes heredes institui possunt, quoniam
 incertum corpus est, et neque cernere uniuersi neque pro
 herede gerere possunt, ut heredes fiant. senatus consulto
 tamen concessum est, ut a libertis suis heredes institui
 possint. sed fideicommissa hereditas municipibus restitui 20
 6 potest, denique hoc senatus consulto prospectum est. Deos
 heredes instituere non possumus praeter eos, quos senatus
 consulto constitutionibusue principum instituere concessum
 est, sicuti Iouem Tarpeium, Apollinem Didymaeum *Mileti*,
 Martem in Gallia, Mineruam *Iliensem*, Herculem Gaditanum, 25
 Dianam Ephesiam, Matrem Deorum *Sipylenen*, *Nemesim*,
 quae Smyrnae colitur, et Caelestem Salinensem Carthagini.
 7 Seruos heredes instituere possumus, nostros cum liber-
 tate, alienos sine libertate, communes cum libertate uel
 8 sine libertate. Eum seruum, qui tantum in bonis noster 30
 est, nec cum libertate heredem instituere possumus, quia

1 rubricam bis scripsit C || 2 sto titius C^b (*manus sec.*), est *****tius C^a || 6 factione C || 7 numerum C || 9 latinus iunianus *Cuiacius*, om. C || 13 iulia C || 14 primum C || 17 et] ut C || 18 herede] herede-
 deherede C^a, hiredeherede C^b (*manus altera*) || gerere] cernere C ||
 21 denique C, deque *Hugo* || 23 ue *Boecking*, om. C || 24 terpeium C ||
 mileti *Mommsen*, sicuti C || 25 iliensem *Turnebus*, miliensem C ||
 26 sipylenen nemesim *Jahn*, sipilensim C, cybelen *Cuiacius* || 27 hy-
 smirne C^a || sidonensem *Lachmann*, selenen uel selinensem *Boecking* ||
 carthaginis C || 30 nostris *Schulting* || 31 libertatem C

- Latinitatem consequitur, quod non proficit ad hereditatem
 9 capiendam. Alienos seruos heredes instituere possumus eos
 tantum, quorum cum dominis testamenti factionem habemus.
 40 Communis seruus cum libertate recte quidem heres insti-
 tuitur quasi proprius pro parte nostra: sine libertate autem 3
 41 quasi alienus propter socii partem. Proprius seruus cum
 libertate heres institutus si quidem in eadem causa per-
 manserit, ex testamento liber et heres fit, id est necessa-
 42 rius. Quod si ab ipso testatore uiuente manumissus uel
 alienatus sit, suo arbitrio uel iussu emptoris hereditatem 40
 adire potest. sed si sine libertate sit institutus, omnino non
 43 consistit institutio. Alienus seruus heres institutus si quidem
 in ea causa permanserit, iussu domini debet hereditatem
 adire. quod si uiuo testatore manumissus aut alienatus a
 domino fuerit, aut suo arbitrio aut iussu emptoris poterit 45
 adire hereditatem.
- 44 Sui heredes instituendi sunt uel exheredandi. sui autem
 heredes sunt liberi, quos in potestate habemus, tam natura-
 les quam adoptiui: item uxor, quae in manu est, et nurus,
 45 quae in manu est filii, quem in potestate habemus. Postumi 20
 quoque liberi, id est qui in utero sunt, si tales sunt, ut nati
 in potestate nostra futuri sint, suorum heredum numero sunt.
- 46 Ex suis heredibus filius quidem neque heres institutus neque
 47 nominatim exheredatus non patitur ualere testamentum. Re-
 liquae uero personae liberorum, uelut filia nepos neptis, si 25
 praeteritae sint, ualet testamentum, sed scriptis heredibus
 adcrescunt, suis quidem heredibus in partem uirilem, ex-
 48 traneis autem in partem dimidiam. Postumi quoque liberi
 cuiuscumque sexus omissi, quod ualuit testamentum, agna-
 49 tione rumpunt. Eos qui in utero sunt, si nati sui heredes 30
 nobis futuri sunt, possumus instituere heredes, si quidem
 post mortem nostram nascantur, ex iure ciuili, si uero uiuen-
 20 tibus nobis, ex lege Iunia. Filius qui in potestate est, si non
 instituatur heres, nominatim exheredari debet: reliqui sui
 heredes utriusque sexus aut nominatim aut inter ceteros. 35
- 24 Postumus filius nominatim exheredandus est: filia postuma
 ceteraeque postumae feminae uel nominatim uel inter cete-

1 latinitate C || 3 tantum Hugo, tamen C || domini C || factione
 C || 5 propter partem nostram Huschke || 22 numerum C || 24 no-
 minati quo exher. C || 26 sed Cuiacius, om. C || 29 agnitione rum-
 puntur C || 33 iunia Schulting, iulia C

- 22 ros, dummodo inter ceteros exheredatis aliquid legetur. Ne-
potes et pronepotes ceterique masculi postumi praeter filium
uel nominatim uel inter ceteros cum adiectione legati sunt
exheredandi: sed tutius est tamen nominatim eos exheredari;
et id obseruatur magis. 5
- 23 *Emancipatos liberos, quamuis iure ciuili neque heredes*
instituere neque exheredare necesse sit, tamen praetor iubet,
si non instituantur heredes, exheredari, masculos omnes no-
minatim, feminas uel nominatim uel inter ceteros: alioquin
contra tabulas bonorum possessionem eis pollicetur. 10
- 24 Inter necessarios heredes, id est seruos cum libertate
heredes scriptos, et suos et necessarios, id est liberos qui in
potestate sunt, iure ciuili nihil interest: nam utrique etiam
inuiti heredes sunt. sed iure praetorio suis et necessariis
heredibus abstinere se a parentis hereditate permittitur, 15
necessariis autem tantum heredibus abstinendi potestas non
datur.
- 25 Extraneus heres, si quidem cum cretione sit heres in-
stitutus, cernendo fit heres: si uero sine cretione, pro herede
26 gerendo. Pro herede gerit qui rebus hereditariis tamquam 20
dominus utitur, uelut qui auctionem rerum hereditariarum
27 facit aut seruis hereditariis cibaria dat. Cretio est certorum
dierum spatium, quod datur instituto heredi ad deliberan-
dum, utrum expediat ei adire hereditatem nec ne, uelut *TIIVS*
HERES ESTO CERNITOQVE IN DIEBVS CENTVM PROXIMIS, QVIBVS SCIERIS 25
28 *POTERISQVE: NISI ITA CREVERIS, EXHERES ESTO.* Cernere est uerba
cretionis dicere ad hunc modum: *QVOD ME MEIVS HEREDEM IN-*
29 *STITVIT, EAM HEREDITATEM ADEO CERNOQVE.* Sine cretione heres
institutus si constituerit nolle se heredem esse, statim ex-
30 cluditur ab hereditate et amplius eam adire non potest. Cum 30
cretione uero heres institutus sicut cernendo fit heres, ita non
aliter excluditur, quam si intra diem cretionis non creuerit.
ideoque etiamsi constituerit nolle se heredem esse, tamen si
supersint dies cretionis, paenitentia actus cernendo heres
fieri potest. 35

---

6 mancipatos C || liberos bis Ca || quamuis iure Schilling, qui in
re C || 9 nominatim uel Marezoll, om. C: cf. Gai. 2, 135 || 12 suos
sit nec. C || 14 herede Ca || sunt] fiunt Boecking, cf. Gai. 2, 157 ||
19 uero] ue C || 21 auctionem Cuiacius, actionem C || 22 cibariam
C || 24 expiat C || citius C || 27 quod me Meuius duce Gaio 2, 166
restituimus, cum id medius C || 30 hereditatem C || 31 uero Cb (ma-
nus altera), u (?) ***o Ca || 34 penitentiam C

- 31 Cretio aut uulgaris dicitur aut continua: uulgaris, in qua
adiciuntur haec uerba QVIBVS SCIERIS POTERISQVE, continua,
32 in qua non adiciuntur. Ei, qui uulgarem cretione[m] habet,
dies illi tantum computantur, quibus sciuit se heredem insti-
tutum esse et potuit cernere. ei uero, qui continuam habet 3
cretione[m], etiam illi dies computantur, quibus ignorauit
se heredem institutum, aut sciuit quidem, sed non potuit
cernere.
- 33 Heredes aut instituti dicuntur aut substituti. *instituti*,
qui primo gradu scripti sunt, substituti, qui secundo gradu 10
uel sequentibus heredes scripti sunt, uelut TITIVS HERES ESTO
CERNITOQVE IN DIEBUS PROXIMIS CENTVM, QVIBVS SCIES POTERISQVE:
QVODNI ITA CREVERIS, EXHERES ESTO. TVNC ME VIVS HERES ESTO CER-
NITOQVE IN DIEBUS et reliqua. similiter et deinceps substitui
potest. 15
- 34 Si sub imperfecta cretione heres institutus sit, id est non
adiectis his uerbis: SI NON CREVERIS, EXHERES ESTO, sed si ita:
SI NON CREVERIS, TVNC ME VIVS HERES ESTO, cernendo quidem su-
perior inferiorem excludit, non cernendo autem, sed pro
herede gerendo in partem admittit substitutum. sed postea 20
diuus Marcus constituit, ut et pro herede gerendo ex asse
fiat heres. quod si neque creuerit neque pro herede gesserit,
ipse excluditur et substitutus ex asse fit heres.

[XXIII QVEMADMODVM TESTAMENTA RVMPVNTVR]

- 1 Testamentum iure factum infirmatur duobus modis, si 25
ruptum aut irritum factum sit.
- 2 Rumpitur testamentum mutatione, id est si postea aliud
testamentum iure factum sit. item agnatione, id est si suus
heres agnascatur, qui neque heres institutus neque ut oportet
3 exheredatus sit. Agnascitur suus heres aut agnascendo 30
aut adoptando aut in manum conueniendo aut in locum sui
heredis succedendo, uelut nepos mortuo filio uel emancipato,
aut manumissione, id est si filius ex prima secundaue manci-
patione manumissus reuersus sit in patris potestate[m].

1 aut] autem C || 4 tantum] dumtaxat Lachmann, dantur C ||
scit C || 9 instituti om. C || 11 scripti * sunt C^a || uel totius C ||
hered C^a? || 13 quodni om. C, ex Gaio 2, 174 suppl. Boecking || etheres
C || medius C || 16 imperfectam cretione[m] C || 18 medius C || 22 si
om. C^a || 25 testamento iure facto C || 26 irritum C || 33 secunda
sequente uacuo spatio C^a, secundabit C^b (manus altera), idque in secun-
daue emendauit manus saec. XVI || 34 potestate C

- 4 *Inritum* fit testamentum, si testator capite deminutus fuerit, aut si iure facto testamento nemo extiterit heres.
- 5 Si is qui testamentum fecit ab hostibus captus sit, testamentum eius ualet, si quidem reuersus fuerit, iure postliminii, si uero ibi decesserit, ex lege Cornelia, *quae* perinde successionem eius confirmat, atque si in ciuitate decessisset.
- 6 Si septem signis testium signatum sit testamentum, licet iure ciuili ruptum uel inritum factum sit, praetor scriptis heredibus iuxta tabulas bonorum possessionem dat, si testator et ciuis Romanus et suae potestatis cum moreretur fuit: 10 quam bonorum possessionem cum re, id est cum effectu habent, si nemo alius iure heres sit.
- 7 Liberis impuberibus in potestate manentibus tam natis quam postumis heredes substituere parentes possunt duplici modo: id est aut eo, *quo* extraneis, ut, si heredes non exti- 15 terint liberi, substitutus heres fiat, aut proprio iure, *ut*, si post mortem parentis heredes facti intra pubertatem decesserint, substitutus heres fiat. Etiam exheredatis filiis substituere parentibus licet. Non aliter impuberi filio substituere quis heredem potest, quam si sibi quis heredem insti- 20 tuerit uel ipsum filium uel quemlibet alium.
- 10 Milites quomodocumque fecerint testamenta, ualent, id est etiam sine legitima obseruatione. nam principalibus constitutionibus permissum est illis, quomodocumque uellent, quomodocumque possent, testari. idque testamentum, *quod* 25 miles contra iuris regulam fecit, ita demum ualet, si uel in castris mortuus sit uel post missionem intra annum.

[XXIV DE LEGATIS]

- 1 Legatum est quod legis modo, id est imperatiue, testamento relinquitur. nam ea, quae precatiuo modo relinquun- 30 tur, fideicommissa uocantur.
- 2 Legamus autem quattuor modis: per uindicationem, per 3 damnationem, sinendi modo, per praeceptionem. Per uindicationem his uerbis legamus: DO LEGO, CAPITO, SVMITO, SIBI

---

4 inirritum C || testor C || 5 quae *Cuiacius*, neque C || 9 possessione C || 11 bonam C || habetur C || 15 quo *Tilius*, cum C || 16 ut *Hugo*, id est C || 17 pubertate C || 18 exhereditates C || 20 heredem C || quis] prius *Lachmann* || institueret C || 22 quomodocumque C || 25 testamentum quod miles *Tilius*, testamento cum illis C || 26 iure C || 30 precatinio C^a? || 34 sibi] siue C

4 HABETO. Per damnationem his uerbis: HERES MEVS DAMNAS ESTO
 5 DARE, DATO, FACITO, HEREDEM MEVM DARE IVBEO. Sinendi modo
 ita: HERES MEVS DAMNAS ESTO SINERE L. TITIVM SVMERE ILLAM REM
 6 SIBIQVE HABERE. Per praeceptionem sic: L. TITIVS ILLAM REM
 PRAECIPITO. 5

7 Per uindicationem legari possunt res, quae utroque tem-
 pore ex iure Quiritium testatoris fuerunt, mortis et quo testa-
 mentum faciebat, praeterquam si pondere numero mensura
 8 contineantur: in his enim satis est, si uel mortis dumtaxat
 tempore fuerint ex iure Quiritium. Per damnationem omnes 10
 res legari possunt, etiam quae non sunt testatoris, dummodo
 9 tales sint, quae dari possint: Liber homo aut res populi aut
 sacra aut religiosa nec per damnationem legari potest, quo-
 10 niam dari non potest. Sinendi modo legari possunt res pro-
 11 priae testatoris et heredis eius. Per praeceptionem legari 15
 possunt res, quae etiam per uindicationem.

11^a Si ea res, quae non fuit utroque tempore testatoris ex
 iure Quiritium, per uindicationem legata sit, licet iure ciuili
 non ualeat legatum, tamen senatus consulto Neroniano firma-
 tur, quo cautum est, ut quod minus aptis uerbis legatum est, 20
 perinde sit, ac si optimo iure legatum esset: optimum autem
 ius legati per damnationem est.

12 Si duobus eadem res per uindicationem legata sit siue
 coniunctim, uelut TITIO ET SEIO HOMINEM STICHVM DO LEGO, siue
 disiunctim, uelut: TITIO HOMINEM STICHVM DO LEGO, SEIO EVN- 25
 DEM HOMINEM DO LEGO, iure ciuili concursu partes fiebant, non
 concurrente altero pars eius alteri adcrecebat: sed post le-
 13 gem Papiam Poppaeam non capientis pars caduca fit. Si per
 damnationem eadem res duobus legata sit, si quidem coniunc-
 tim, singulis partes debentur et non capientis pars iure ci- 30
 uili in hereditate remanebat, nunc autem caduca fit: quod
 si disiunctim, singulis solidum debetur.

14 Optione autem legati per uindicationem data legatarii
 electio est, ueluti: HOMINEM OPTATO, ELEGITO. idemque est et si

---

7 iure] ius C || quo *Bluntschli*, quomodo C || 8 mensuram C ||
 10 fuerint] testatoris fuerint *Lachmann* || iure] ius C || 18 ius quir. C ||
 20 aptis *Victorius*, pactis C || 21 est C || 23 siue] si uero C || 24 sti-
 chum] istico C || siue . . . 25 lego *om. C, suppl. Hugo ante 23 legata sit,*
huic loco restituit Vahlen || 26 iure ciuili post 27 eius collocat et fiebant
in fiunt mutat Huschke || 27 currente C || post C, per *Huschke* || 29 le-
 gati C^b || coniunctum C || 31 hereditatem C

tacite ————— HOMINEM ————— | HERES ————— HOMI-
NEM DARE, heredis electio est, *quem* uelit dare.

- 15 Ante heredis institutionem legari non potest, quoniam
16 uis et potestas testamenti ab heredis institutione incipit. Post
mortem heredis legari non potest, ne ab heredis herede le- 5
gari uideatur, quod iuris ciuilis ratio non patitur. *in* mortis
autem heredis tempus legari potest, uelut CVM HERES MORIETVR.
17 Poenae causa legari non potest. poenae autem causa le-
gatur quod coercendi heredis *causa* relinquitur, ut faciat quid
aut non faciat, non ut *ad* legatarium pertineat, ut puta hoc 10
modo: SI FILIAM TVAM IN MATRIMONIO TITIO COLLOCAVERIS, DECEM
MILIA SEIO DATO.
18 Incertae personae legari non potest, ueluti QVICVMQVE
FILIO MEO FILIAM SVAM IN MATRIMONIO COLLOCAVERIT, EI HERES MEVS
TOT MILIA DATO. sub certa tamen demonstratione incertae per- 15
sonae legari potest, uelut EX COGNATIS MEIS, QVI NVNC SVNT, QVI
PRIMVS AD FVNVS MEVM VENERIT, EI HERES MEVS ILLVD DATO.
19 Neque ex falsa demonstratione neque ex falsa causa le-
gatum infirmatur. falsa demonstratio est uelut: TITIO FVNDVM,
QVEM A TITIO EMI, DO LEGO, cum is fundus a Titio emptus non 20
sit. falsa causa est uelut: TITIO, QVONIAM NEGOTIA MEA CVRAVIT,
FVNDVM DO LEGO, ut negotia eius numquam Titius curasset.
20 A legatario legari non potest.
21 Legatum ab eo tantum dari potest, qui *heres institutus*
est: ideoque filio familiae herede instituto uel seruo neque 25

---

1 tacite *in litura scripsit* C^b (*manus altera*): *in sequentibus librarius ibi uacua spatia reliquit, ubi nos lineolas inseruimus, manus autem saec. XVI hiatus in C sic expleuit* tacite | legauerim titio hominem aut decem | heres meus dato hominem dare. *propius ad Vlpiani sententiam haec Lachmanni restitutio accedat*: et si tacite data sit optio hoc modo TITIO HOMINEM DO LEGO. si uero per damnationem, uelut HERES MEVS DAMNAS ESTO HOMINEM DARE || 2 quem *Cuiacius, uacuo spatio relicto om. C, nisi X in C adscripsit manus saec. XVI* || 3 herede institutione C (*emendauit manus saec. XVI*) || 4 uis *Cannegieterus, om. C* || institutionem C (*emend. manus recens*) || 6 in] et C || 7 morietur *Lachmann*, moriatur C || 9 causa om. C || quid *Cuiacius, quidem C* || 10 ad om. C || legatarum C || 11 decem milia *Tilius, decemi (decimi C^b) sequente uacuo spatio C: manus recens induxit litteras mi et uacuum spatium uerbo decem expleuit* || 13 persona C || 14 filium meum C || heres meus *Schulting*, homini C || 15 tot milia *Tilius, tot mi sequente uacuo spatio C: manus saeculi XVI tot mi induxit et centum substituit* || incerta C^a || 17 pri-
mus *Boecking, primo C* || 19 fundum] *requiritur certi fundi designatio, quae fortasse in uoc. titio latet* || 22 ut C, cum *Cuiacius* || 24 ab eo C, ei *emendauit manus recens* || heres institutus est *Huschke: in C spatium uacuum relictum est, quod manus saec. XVI uerbis extraneus est expleuit*

- 22 a patre neque a domino legari potest. Heredi a semet ipso
 23 legari non potest. Ei, qui in potestate manu mancipioe est
 scripti heredis, sub condicione legari potest, ut requiratur,
 quo tempore dies legati cedit, in potestate heredis non sit.
 24 Ei, cuius in potestate manu mancipioe est heres scriptus, 5
 legari [non] potest.
 25 Sicut singulae res legari possunt, ita uniuersarum quo-
 que summa legari potest, ut puta *hoc modo*: HERES MEVS CVM
 TITIO HEREDITATEM MEAM PARTITOR, DIVIDITO: quo casu dimidia
 pars bonorum legata uidetur. potest autem et alia pars, uelut 40
 tertia uel quarta, legari. quae species partitio *appellatur*.
 26 Vsusfructus legari potest iure ciuili earum rerum, qua-
 rum salua substantia utendi fruendi potest esse facultas: et
 27 tam singularum rerum quam plurium, *item* partis. Senatus
 consulto cautum est, ut, etiamsi earum rerum, quae in abusu 45
 continentur, ut puta uini olei tritici, ususfructus legatus sit,
 legatario res tradantur, cautionibus interpositis de restituen-
 dis eis, cum ususfructus ad legatarium pertinere desierit.
 28 Ciuitatibus omnibus, quae sub imperio *populi Romani*
 sunt, legari potest: idque a diuo Nerua introductum, postea 20
 a senatu auctore Hadriano diligentius constitutum est.
 29 Legatum, quod datum est, adimi potest uel eodem testa-
 mento uel codicillis testamento confirmatis, dum tamen eodem
 modo adimatur, quo modo datum est.
 30 Ad heredem legatarii legata non aliter transeunt, nisi si 25
 31 iam die legatorum cedente legatarius decesserit. Legatorum,
 quae pure uel in diem certum relicta sunt, dies cedit anti-
 quo quidem iure ex mortis testatoris tempore, per legem au-
 tem *Papiam Poppaeam* ex apertis tabulis testamenti, eorum
 uero, quae sub condicione relicta sunt, cum condicio extiterit. 30
 32 Lex Falcidia iubet non plus quam dodrantem totius pa-
 trimonii legari, ut omni modo quadrans integer apud here-
 33 dem remaneat. Legatorum perperam solutorum repetitio
 non est.

1 ipso C^a || 4 legati C^b (*manus altera*), lega** C^a || non] ne scr. ||
 6 non del. Cuiacius, cf. Gai. 2, 245 || 8 hoc Erb, om. C || 9 partito C ||
 44 appellatur in uacuo spatio a C relicto suppl. manus saec. XVI ||
 48 substantiam C || 44 plurimum C || item Heise, id est C || patis C ||
 sinato C || 45 quam C || 49 populi romani Cuiacius, praetoriani C ||
 26 legatorum] legatarium C || 29 popeam (pompeam C^a) papeam C ||
 32 legari* ut C^a

[XXV DE FIDEICOMMISSIS]

- 1 Fideicommissum est, quod non ciuilibus uerbis, sed
 2 precatue relinquitur nec ex rigore iuris ciuilis proficiscitur,
 3 sed ex uoluntate datur relinquentis. Verba fideicommissorum
 in usu fere haec sunt: FIDEI COMMITTO, PETO, VOLO DARI et si- 5
 3 milia. Etiam nutu relinquere fideicommissum *usu* receptum
 4 est. Fideicommissum relinquere possunt, qui testamentum
 facere possunt, licet non fecerint. *nam* intestato quis mori-
 5 turus fideicommissum relinquere potest. Res per fideicom-
 missum relinqui possunt, quae etiam per damnationem legari 10
 6 possunt. Fideicommissa dari possunt his, quibus legari po-
 7 test. Latini Iuniani fideicommissum capere possunt, licet le-
 8 gatum capere non possint. Fideicommissum et ante heredis
 institutionem et post mortem heredis et codicillis etiam non
 confirmatis testamento dari potest, licet legari *ita* non possit. 15
 9 Item Graece fideicommissum scriptum ualeat, licet legatum
 10 Graece scriptum non ualeat. Filio qui in potestate est ser-
 uoue heredibus institutis, seu his legatum sit, patris uel do-
 mini fidei committi potest, quamuis ab eo legari non possit.
 11 Qui testamento heres institutus est, codicillis etiam non con- 20
 firmatis rogari potest, *ut* hereditatem totam uel ex parte alii
 restituat, quamuis directo heres institui ne quidem confirma-
 12 tis codicillis possit. Fideicommissa non per formulam petun-
 tur, ut legata, sed cognitio est Romae quidem consulum aut
 praetoris, qui fideicommissarius uocatur, in prouinciis uero 25
 13 praesidium prouinciarum. Poenae causa uel incertae personae
 ne quidem fideicommissa dari possunt.
 14 Is, qui rogatus est alii restituere hereditatem, lege qui-
 dem Falcidia *locum* non habente, quoniam non plus puta quam
 dodrantem restituere rogatus est, ex Trebelliano senatus 30
 consulto restituit, ut ei et in eum dentur actiones, cui resti-
 tuta est hereditas: lege autem Falcidia interueniente, quo-
 niam plus dodrante uel etiam totam hereditatem restituere
 rogatus sit, ex Pegasiano senatus consulto restituit, ut de-
 ducta parte quarta ipsi, qui scriptus est heres, *et* in ipsum 35

3 iuris] iure C || 5 uere C || 6 usu *Hugo*, in usu C || 7 fidei-
 commisso C || 8 nam] nam et C || 11 his quibus *Tilius*, hi qui C ||
 14 codicelli C || 15 ita legari *Huschke*, ita om. C || 21 ut *Vahlen*,
 uel ut C || partem C || 25 fideicommisso C || 26 praesidibus C ||
 causacausa V^a || 29 locum *Tilius*, om. C || *inter* plus et puta *uacuum*
spatium solito maius reliquit C || 33 dodrantem C || 34 sit C, est
Huschke || pecatiano C || 35 ipsi ... heres et in *Hugo*, ipse ... heres in C

- actiones conseruentur, is autem qui recipit hereditatem
 15 legatarii loco habeatur. Ex Pegasiano senatus consulto resti-
 tuta hereditate commoda et incommoda hereditatis communi-
 cantur inter heredem et eum, cui reliquae partes restitutae
 sunt, interpositis stipulationibus ad exemplum partis et pro 5
 parte stipulationum. partis autem et pro parte stipulationes
 proprie dicuntur, quae de lucro et damno communicando so-
 lent interponi inter heredem et legatarium partiarium, id est
 16 cum quo partitus est heres. Si heres damnosam hereditatem
 dicat, cogetur a praetore adire et restituere totam, ita ut ei 10
 et in *eum* qui recipit hereditatem actiones dentur, proinde
 atque si ex Trebelliano senatus consulto restituta fuisset. id-
 que ut ita fiat, Pegasiano senatus consulto cautum.
- 17 Si quis in fraudem tacitam fidem accommodauerit, ut
 non capienti fideicommissum restituat, nec quadrantem eum 15
 deducere senatus censuit nec caducum uindicare ex eo testa-
 mento, si liberos habeat.
- 18 Libertas dari potest per fideicommissum.

[XXVI DE LEGITIMIS HEREDIBVS]

- 1 Intestatorum ingenuorum hereditates pertinent primum 20
 ad suos heredes, id est liberos qui in potestate sunt ceteros-
 que qui liberorum loco sunt: si sui heredes non sunt, ad
 consanguineos, id est fratres et sorores ex eodem patre: si
 nec hi sunt, ad reliquos agnatos proximos, id est cognatos
 uirilis sexus per mares descendentes eiusdem familiae. id 25
 enim cautum est lege duodecim tabularum hac: SI INTESTATO
 MORITVR, CUI SVVS HERES NEC ESCIT, AGNATVS PROXIMVS FAMILIAM
 1^a HABETO. *Si agnatus defuncti non sit, eadem lex duodecim
 *tabularum gentiles ad hereditatem uocat his uerbis: SI AGNA-

26, 1. 1^a = Coll. 16, 4.

2 locum C || pegasiano C || 6 parte] partes C || parte] partes C ||
 8 partiarum C || 11 eum] eo C || 13 pegatiano C || 17 liberos C^b
 (*manus altera*), ***** C^a || 19 hereditatibus Coll. || 20 ingenuorum
 C, gentiliciorum Coll. || pertinet C || 22 qui Coll.^p; qui in C Coll.^w ||
 non sunt C, non sint Coll. || 24 proximos id est cogn. om. Coll. || 25 id]
 his Coll.^p || 26 intestatus Coll. || 27 cui suus] cuius Coll. || escit
Cuiacius, est Coll., *uacuo spatio relicto om.* C || familiae C, familiu
 Coll.^p || 28 habeatur Coll. || § 1^a om. C, *suppleuimus ex Coll.* || eam-
 dem Coll.^p, eandem Coll.^w || 29 uocant Coll.^p, uocantur Coll.^w || si
 gnatus Coll.^p, sic natus Coll.^w

*TVS NEC ESCIT, GENTILES FAMILIAM HABENTO. nunc nec gentilicia
iura in usu sunt.

- 2 Si defuncti sit filius, et ex altero filio mortuo iam nepos
unus uel etiam plures, ad omnes hereditas pertinet, non ut
in capita diuidatur, sed in stirpes, id est ut filius solus me- 5
diam partem habeat et nepotes quotquot sunt alteram dimi-
diam: aequum est enim nepotes in patris sui locum succe-
dere et eam partem habere, quam pater eorum, si uiueret,
habiturus esset.
- 3 Quamdiu suus heres speratur heres fieri posse, tamdiu 10
locus agnatis non est: uelut si uxor defuncti praegnans sit
aut filius apud hostes sit.
- 4 Agnatorum hereditates diuiduntur in capita: uelut si sit
fratris filius et alterius fratris duo pluresue liberi, quotquot
sunt ab utraque parte personae, tot fiunt portiones, ut sin- 15
guli singulas capiant.
- 5 Si plures eodem gradu sint agnati, et quidam eorum
hereditatem ad se pertinere noluerint, uel antequam adierint
decesserint, eorum pars adcrecit his qui adierunt. quod si
nemo eorum adierit, ad insequentem gradum ex lege here- 20
ditas non transmittitur, quoniam in legitimis hereditatibus
successio non est.
- 6 Ad feminas ultra consanguineorum gradum legitima he-
reditas non pertinet: itaque soror fratri sororiue legitima
heres fit. 25
- 7 Ad liberos matris intestatae hereditas ex lege duodecim
tabularum non pertinebat, quia feminae suos heredes non
habent: sed postea imperatorum Antonini et Commodi ora-
tione in senatu recitata id actum est, ut sine in manum con-
uentione matrum legitimae hereditates ad filios pertineant, 30
- 8 exclusis consanguineis et reliquis agnatis. Intestati filii he-
reditas ad matrem ex lege duodecim tabularum non pertinet:
sed si ius liberorum habeat, ingenua trium, libertina quat-
tuor, legitima heres fit ex senatus consulto Tertulliano, si
tamen ei filio neque suus heres sit quiue inter suos heredes 35
ad bonorum possessionem a praetore uocatur, neque pater,

---

1 nec escit *Cuiacius*, nescit *codices* || habento nunc *Oiselius*, heres
hanc *codices* || 3 defuncti *Cuiacius*, defunctus *C* || et *om.* *C* || 5 stirpe
C || 7 loco *C* || 8 habete *C* || 10 here fieri *Ca* || 13 sit frater *C* ||
14 pluresuel *C* || 17 sunt *C* || 19 adierint *C* || 23 gradu *C* || 24 so-
roriuel *C* || 26 matre *C* || 28 imp. antoninus *C* || 29 manu *C* ||
36 possessione *C*

ad quem lege hereditas bonorumue possessio cum re pertinet, neque frater consanguineus: quod si soror consanguinea sit, ad utrasque pertinere iubetur hereditas.

[XXVII DE LIBERTORVM SVCCESIONIBVS VEL BONIS]

- 1 Libertorum intestatorum hereditas primum ad suos he- 5
redes pertinet, deinde ad eos, quorum liberti sunt, uelut
2 patronum patronam liberosue patroni. Si sit patronus et al-
terius patroni filius, ad solum patronum hereditas pertinet.
3 4 Item patroni filius patroni nepotibus obstat. Ad liberos pa-
tronorum hereditas defuncti pertinet ita, ut in capita, non in 10
stirpes diuidatur.
5 Legitimae hereditatis ius, quod ex lege duodecim tabula-
rum descendit, capitis minutione amittitur.

[XXVIII DE POSSESSIONIBVS DANDIS]

- 1 Bonorum possessio datur aut contra tabulas testamenti 15
aut *secundum* tabulas aut intestati.
2 Contra tabulas bonorum possessio datur liberis eman-
cipatis testamento praeteritis, licet legitima non ad eos per-
3 tineat hereditas. Bonorum possessio contra tabulas liberis
tam naturalibus quam adoptiuis datur: sed naturalibus qui- 20
dem emancipatis, non tamen et illis qui in adoptiua familia
sunt, adoptiuis autem his tantum qui in potestate manse-
4 runt. Emancipatis liberis ex edicto datur bonorum possessio,
si parati sunt cauere *fratribus* suis, qui in potestate manse-
runt, bona quae moriente patre habuerunt se collaturos. 25
5 Secundum tabulas bonorum possessio datur scriptis he-
redibus, scilicet si eorum, quibus contra tabulas competit.
6 nemo sit, aut petere nolint. Etiam si iure ciuili non ualeat
testamentum, forte quod familiae mancipatio uel nuncupatio
defuit, si signatum testamentum sit non minus quam septem 30
testium ciuium Romanorum signis, bonorum possessio datur.
7 Intestati datur bonorum possessio per septem gradus:
primo gradu liberis: secundo legitimis heredibus: tertio pro-
ximis cognatis: quarto familiae patroni: quinto patrono patro-

1 legem C || 8 patrum C || 10 ita ut] aut C || 11 stirpe C ||
16 secundum] aduersus C, cf. u. 26 et p. 23, 28 || aut om. C || 18 le-
gitimo C, legitimo iure Lachmann || 24 patribus C || 28 nollent C ||
29 testamento C || 30 defuisse C^a? || 32 intesti C || 33 secundum C ||
34 quinto Cuiacius, om. C

- nae, item liberis *parentibusue* patroni *patronaeue*: sexto uiro uxori: septimo cognatis manumissoris, quibus per legem Furiam plus mille asses capere licet: et si nemo sit, ad quem bonorum possessio pertinere possit, aut sit quidem, sed ius suum omiserit, populo bona deferuntur ex lege Iulia cadu- 5
 8 caria. Liberis bonorum possessio datur tam his, qui in potestate usque in mortis tempus fuerunt, quam emancipatis:
 9 item adoptiuis, non tamen etiam in adoptionem datis. Proximi cognati bonorum possessionem accipiunt non solum per feminini sexus personam cognati, sed etiam agnati capite de- 10
 minuti: nam licet legitimum ius agnationis capitis minutione amiserint, natura tamen cognati manent.
- 10 Bonorum possessio datur parentibus et liberis intra annum, ex quo petere potuerunt, ceteris intra centum dies.
- 11 Qui omnes intra id tempus si non petierint bonorum possessionem, sequens gradus admittitur, perinde atque si superiores non essent: idque per septem gradus fit. 15
- 12 Hi, quibus ex successorio edicto bonorum possessio datur, heredes quidem non sunt, sed heredis loco constituuntur beneficio praetoris. ideoque seu ipsi agant seu cum his agatur, 20
 ficticiis actionibus opus est, in quibus heredes esse finguntur.
- 13 Bonorum possessio aut *cum re* datur aut *sine re*: cum re, *cum* is qui accepit cum effectum bona retineat: sine re, cum alius iure civili euincere hereditatem possit: ueluti si 25
 suus heres in testamento *praeteritus sit*, *licet scriptis heredibus* 25
secundum tabulas bonorum possessio deferatur, erit tamen ea bonorum possessio sine re, quoniam suus heres euincere hereditatem iure legitimo potest.

[XXIX DE BONIS LIBERTORVM]

- 1 Cuius Romani liberti hereditatem lex duodecim tabula- 30
 rum patrono defert, si intestato sine suo herede libertus decesserit: ideoque siue testamento facto decedat, licet suus heres ei non sit, seu intestato, et suus heres ei sit, quamquam non naturalis, sed uxor puta quae in manu fuit uel adoptiuis filius, lex patrono nihil praestat. sed ex edicto 35
 praetoris, seu testato libertus moriatur, ut aut nihil aut mi-

1 liberis parentibusue *Cuiacius*, liberosue C || 8 adoptione C ||
 9 possessione C || 10 diminutia C || 22 aut cum re datur] autem red-
 datur C || 23 cum *Hugo*, om. C || 25 in testamento . . . 26 ea ad
sensum scripsi, intestati C || 28 possit C || 33 quamquam *Vahlen*,
 quam C || 36 testato *Cuiacius*, testamento C

nus quam partem dimidiam bonorum patrono relinquat, contra tabulas testamenti partis dimidia^e bonorum possessio illi datur, nisi libertus aliquem ex naturalibus liberis successorem sibi relinquat, siue intestato decedat et uxorem forte in manu uel adoptiuum filium relinquat, aequae partis mediae 5 bonorum possessio contra suos heredes patrono datur.

- 2 In bonis libertae patrono nihil iuris ex edicto datur: itaque seu . . . . . seu intestata moriatur liberta, semper ad eum hereditas pertinet, licet liberi sint libertae, quoniam 3 niam non sunt sui heredes matri, ut obstent patrono. Lex 10 Papia Poppaea postea libertas quattuor liberorum iure tutela patronorum liberauit: et cum intulerit iam posse eas sine auctoritate patronorum testari, prospexit, ut pro numero liberorum libertae superstitum uirilis pars patrono debeatur.
- 4 Liberi patroni uirilis sexus eadem iura in bonis libertorum 15 5 parentum suorum habent, quae et ipse patronus. Feminae uero ex lege quidem duodecim tabularum perinde ius habent, atque masculi patronorum liberi. contra tabulas autem testamenti liberti aut ab intestato contra suos heredes non naturales bonorum possessio eis non competit: sed si ius trium 20 liberorum habuerunt, etiam haec iura ex lege Papia Poppaea nanciscuntur. Patronae in bonis libertorum illud ius tantum habebant, quod lex duodecim tabularum introduxit: sed postea lex Papia ingenuae patronae duobus liberis honoratae, libertinae tribus, id iuris dedit, quod patronus habet 25 7 ex edicto. Item ingenuae trium liberorum iure honoratae eadem lex id ius dedit, quod ipsi patrono tribuit.

---

2 dimidiam C || 5 manum C || 8 lacunam in C non indicatam obseruauit Lachmann: desiderantur fere talia: seu testari uoluerit liberta, in patroni potestate erat, ne testamento auctor fieret, in quo ipse heres institutus non esset, seu || 10 ut obstent Lachmann, obstit C || 11 poppeam C || 12 ea C || 14 subprestitum C || 17 perinde C, idem Huschke || 19 testamento C || 21 hac C || 22 paternae C || in] ex C || 23 habeant C || 24 ingenuae Cuiacius, om. C || 26 edictum C || ingenui C || 27 patroni C^a

[*DE INIURIIS*]

- 1   *Iniuria si quidem atrox (id est grauis) *non* est, non
 *sine iudicis arbitrio aestimatur. atrocem autem aestimare
 *solere praetorem: idque colligi ex facto, ut puta si uerbe-
 ratus uel uulneratus quis fuerit. 5
- 1   *Actionum genera sunt duo, in rem, quae dicitur uin-
 2 *dicatio, et in personam, quae condictio appellatur. In rem
 *actio est, per quam rem nostram, quae ab alio possidetur,
 3 *petimus: et semper aduersus eum est qui rem possidet. In
 *personam actio est, qua cum eo agimus, qui obligatus est 10
 *nobis ad faciendum aliquid uel dandum: et semper aduer-
 4 *sus eundem locum habet. Actionum autem quaedam ex
 5 *contractu, quaedam ex facto, quaedam in factum sunt. Ex
 *contractu actio est, quotiens quis sui lucri causa cum aliquo
 *contrahit, ueluti emendo uendendo locando conducendo et 15
 6 *ceteris similibus. Ex facto actio est, quotiens ex eo teneri
 *quis incipit, quod ipse admisit, ueluti furtum uel iniuriam
 7 *commisit uel damnum dedit. In factum actio dicitur, qua-
 *lis est exempli gratia actio, quae datur patrono aduersus
 *libertum, a quo contra edictum praetoris in ius uocatus est. 20
 8 *Omnes autem actiones aut ciuiles dicuntur aut honorariae.*

1—5 *ex Coll. 2, 2 suppleuimus* || 2 grauis non est *scripsi secutus Huschkium* (gr. non sit), grauis est *Coll.^w Coll.^v*, graui rerum *Coll.^p* || 4 *collegi Coll.^p*, colligit *Coll.^v*, collegit *Coll.^w* || 6—21 *ex Dig. 44, 7, 25 suppleuimus*

IVLII PAVLI
LIBRI QVINQVE SENTENTIARVM
AD FILIVM

PRAEFATIO EDITORIS

Pauli sententiarum hodie non supersunt nisi fragmenta e diuersis collectionibus petenda. atque fundamentum quidem restitutionis est ea Epitome, quae Legis Romanae Wisigothorum partem efficit. haec Epitome in quibusdam Legis Romanae codicibus nonnullis sententiis ex integro Pauli opere depromptis aucta est. accedunt complura capita in Iustini Digesta et in Collationem recepta, pauciora in Consultatione et in Vaticanis fragmentis et in Appendicibus Legis Romanae Wisigothorum extant, nonnullae denique sententiae in Lege Romana Burgundionum citantur.

Hos iuris libros qui compilauerunt Paulum uario modo tractauerunt. Collationis enim et Consultationis et Vaticanorum fragmentorum et Appendicum auctoribus Pauli uerba mutare in animo non fuit: Collationis tamen auctorem, ubi plures sententias uno capite complecteretur, non ubique pristinum earum ordinem seruasse ex huius editionis titulis 5, 18 (= Coll. 11, 3. 2. 4. 5) et 5, 20 (= Coll. 12, 4. 2. 3) apparet. contra in Digestis Pauli sententias non minus quam reliquos libros ueterum iure consultorum ab Iustinianis interpolatos esse consentaneum est. quod denique ad Legem Romanam Wisig. attinet, quamquam huius compilatoribus a rege Alarico interpolandi facultas data non est, nihilo magis tamen eorum in tradendis sententiis fides dubitatione exempta est. qui praeterquam quod ad 1, 21, 10 ordinem sententiarum mutauerunt, a contextu earum manus non plane abstinerunt, sed mutilando saltem eos aliquot sententias interdum pessum dedisse ad 1, 1, 2. 1, 4, 3. 1, 21, 1. 14 palam est.¹⁾ quamobrem dubium est, utrum 1, 9, 2. 3, 6, 15, quae

---

¹⁾ Eandem fortasse ob causam in 1, 2, 1 uerbum finitum desideratur. contra librorum potius socordia mutilatae uel corruptae sunt u. g. 2, 9, 1 extr. 2, 15, 1.

sententiae aliis uerbis apud Wisigothos, aliis in Digestis leguntur, a Wisigothis mutilatae an ab Iustinianis amplificatae sint: item e contrario dubium est, 4, 9, 3. 4 utrum ab Iustinianis in breue contractae an a Wisigothis uel ab antiquiore aliquo interprete, quem isti Paulo errore suo substituerint, dilatatae sint. quin etiam interpolationis labem Paulus Wisigothorum in 1, 19, 1 eo contraxit, quod actio de modo agri eis actionibus adnumerata est, quae infitiando in duplum crescunt: nisi forte hic error dudum ante Legem Romanam Wisig. conceptam natus et in hanc legem ex eo exemplo propagatus esse uidebitur, quod Wisigothi excerpserunt. hoc utique modo explicandum esse puto, quod cum alia et minora glossemata (u. g. 2, 17, 7), tum semel 2, 31, 12 spuria sententia in Legem Romanam inrepserunt.

Incertior quam sententiarum contextus fides rubricarum est, quae et in Lege Romana Wisigothorum extant et apud reliquos sententiarum auctores Digestis et Vaticanis fragmentis exceptis occurrunt¹⁾. nec tamen uerendum est, ne librorum in titulos diuisio non ab ipso Paulo profecta sit: immo tale opus, in quo secundum edicti perpetui ordinem iuris partes uulgo re ipsa inter se non conexas continuantur, non apte sine conspicuis argumentorum indicibus edi poterat et dudum tam in edicto ipso quam in edicti commentariis rubricae usu uenerant. etenim sunt rubricae, quae apud alios auctores aliter traduntur, u. g. 1, 1. 1, 10. 1, 15. 4, 8. 4, 9. 5, 15. 5, 22.²⁾: aliae ad singulas binasue sententias confictae sunt, quibus Paulum proprios titulos non praefixisse inde colligitur, quod sequuntur sententiae nullo titulo ab illis separatae, quae non ad rubricam illis praefixam, sed una cum illis ad proxime antecedentem rubricam quadrant, u. g. 2, 17, 4. 3, 4A, 6. 8. 3, 6, 17. 5, 6, 3. 5, 12, 5. 5, 16. aliae eo offendunt, quod ea materia, cui propria rubrica adsignata est, iam ampliore rubrica quae antecessit comprehensa est, u. g. 1, 2. 3. 2, 4. 5. 2, 6. 8: aliae denique per se improbabilis sunt, uelut 1, 13A (cf. 1, 13B) 2, 13, 6. 4, 4. atque ut in his interpolationes supplementaque posterioris aetatis agnoscuntur, ita alibi genuinas rubricas intercidissee apparet, ueluti

¹⁾ Consultatio in c. 3 solo ommissa rubrica non citat nisi librum sententiarum.

²⁾ Lex Rqm. Wisig. cum reliquis auctoribus consentit in rubricis 1, 5. 1, 16. 1, 18. 2, 26.

ante 1, 7, 4. 2, 1, 5. 2, 5, 3. 2, 13, 1. 3, 5, 12^a. 3, 5, 14. 5, 22, 2: praeterea Wisigothorum culpa effectum est, ut rubricae 2, 30 et 5, 10, quae genuinae esse uidentur, in Lege Romana sententiis alieno prorsus argumento insignibus praemitterentur. quae cum ita sint neque pristina Pauli diuisio certo restitui possit, propter allegandi utilitatem eam librorum in titulos diuisionem, quae hucusque per editiones propagata est, retinuimus: rubricarum quae interciderunt sedem uacuo spatio indicauimus neque earum, quas editores proprio Marte restituerant, nisi numerum seruauimus.

Quod ad fundamentum criticum attinet, quo haec editio nititur: Legis quidem Romanae Wisigothorum cum editio apparatu critico instructa non extet, ad hunc defectum remouendum ne illa quidem supellex critica sufficit, quam Haenel ad Arndtsii editionem conguessit¹⁾, in qua tot errores commissi et tot lectiones ab Arndtsii textu uariantes omissae sunt, ut de fide eius supellectilis parum constet. itaque ad hanc editionis partem nouum fundamentum iaciendum erat. et postquam Codicis Theodosiani Epitoma Wisigothica edoctus sum Legis Romanae codices in duas classes discedere, in quarum altera codex Monacensis D 2 (nobis *M*) saeculi fere VII et aetate et integritate primum locum obtinet, in altera Parisiensis 4403 (nobis *L*) saeculi VIII uel IX, ad hos duos codices a me excussos²⁾ Pauli Wisigothici contextum fere restitui: apparet enim reliquos codices (nobis *dett.*), ubi ab illis libris primariis discrepent, rarissime uerum Wisigothorum textum seruasse et uix ullam esse lectionem in his seruata, quae non ex mendosa illorum lectione facili coniectura restitui potuerit. in adnotatione critica plenam codicum *M* et *L* discrepantiam non exhibui, quippe quae non in Pauli sed in Legis Romanae editione desideretur: adscripsi tamen uarias lectiones ad omnes eos locos, in quibus ab utriusque codicis traditione recessi et singulares alteriusutrius codicis lectiones eas, quae ueri aliqua specie niti uiderentur.

Earum autem sententiarum, quae Epitomae ex integro

---

¹⁾ Varietas scripturae ex Pauli a Visigothis epitomati codicibus: collegit Gustavus Haenel. Bonnae 1834 (cf. Corpus iuris Romani Anteiustiniani Bonnense I p. 168 sqq.).

²⁾ Codicem Parisiensem 4403 iam olim Henricus Degenkolb, qui tum Pauli editionem parabat, contulerat eamque collationem edendi consilio deposito ultro mihi obtulit: qua in codice denuo tractando optime adiutus sum.

Pauli libro in quibusdam codicibus interspersae sunt, plenum apparatus, quoad eum nancisci potui, congessi. quorum codicum princeps ille est, quem Cuiacio post annum 1579 ciuitas Vesontina dedit¹⁾: in hoc enim integri tituli 1, 6 A. 1, 21. 2, 21 A. 2, 26. 2, 31 restituti extabant et praeterea sententia 5, 33, 8 suppleta erat. cuius codicis lectiones, cum ipse codex periisse uideatur, ex Cuiacii Observationibus 24 c. 11 — 13. 15 — 19. 21. 22, quae anno 1585 prodierunt, uel potius, quoniam hunc librum ipsum nancisci non potui, ex editione Cuiaciana a. 1586 enotaui. in reliquis Epitomae supplementis edendis ancipitem editorum fidem abicere licuit, cum hodie aut iidem codices, e quibus illi hauserunt, aut simillimi eademque auctoritate praediti supersint. horum autem sicubi plures idem supplementum praestant, non pluribus quam qui ad traditam lectionem eruendam sufficerent usus sum. quid autem singuli codices²⁾ ad haec supplementa contulerint, hoc loco quasi per indicem enumerabo.

Extant igitur:

titulus 2, 26 integer in Vaticano reg. 1050³⁾.

1, 1, 1. 3. 5. 1, 12, 5. 1, 13 B, 3. 3, 4 A, 6 in *L* et in Aurelianensi 207 (nobis *A*), in hoc praeterea etiam 5, 4, 15. 5, 33, 8.

1, 1, 1. 1, 12, 5. 1, 13 B, 3. 4, 6, 2^a in Eporediensi 35 (nobis *E*) et in Rosambino, in illo etiam 5, 33, 8.

1, 7, 4. 5, 4, 15. 21 in Parisiensi 4409 et in Vaticano reg. 1048 et in Bernensi 263.

5, 4, 15 in Parisiensi S. Germani 366.

5, 4, 21 in Parisiensi 4410.

1, 12, 5 in Parisiensi 4412.

3, 4 A, 6 in Parisiensi 4408.

Dubium supplementum praestat Paris. 4405 inter 1, 13 B, 3 et 4 (p. 56, 14). praeterea ex Vaticano reg. 1128 ad 1, 21, 1 uocabulum *ruinae* additum recuperari potest. reliqua omnia, quae ab editoribus ex additamentis unius alteriusue codicis Legis Romanae uel ex Epitoma Aegidiana suppleta esse in huius editionis notis commemorabo, Pauli non sunt, sed ex glos-

¹⁾ Cf. Baudi di Vesme ad Cod. Theod. 4, 11, Haenel in praefatione ad Legem Rom. Wis scripta p. XVII. LXXXIX.

²⁾ Codices omnes saeculi IX uel X sunt: descripti sunt in Haenelii praefatione Legis Romanae editioni ab ipso curatae praemissa.

³⁾ Cf. Degenkolb in Commentationibus philologis in honorem Th. Mommseni conscriptis 1877 p. 646 sqq.

sematis interpretamentisue posterioribus enata sunt. ex codicibus supra laudatis ipse contuli *L E* Parisiensem 4409 Vatic. reg. 1050 : Bernensis collationem liberalitati Hermanni Hagen debeo, reliquorum lectiones ex Haenelii apparatu repetiui.

Ad eas denique sententias, quas solae Appendices Legi Romanae Wisigothorum in nonnullis codicibus adnexae ex integro opere excerptas habent, cum has Appendices seorsum editurus sim, delectum uariarum lectionum dedi: eodemque modo reliquos sententiarum auctores adhibui. paucis locis ad ueram lectionem restituendam ueterem sententiarum interpretationem, quae Legis Romanae Wisig. partem facit, in subsidium uocaui.

Atque ut appareat, unde singulae sententiae restitutae sint, in adnotatione superiore, si qui praeter Legem Rom. Wisig. sententiarum auctores extant, eos laudabo, in contextu autem Pauli uerborum omnia, quae in Lege Rom. Wisig. omissa sunt, stellulis circumsaepiam.

Restat ut de titulo operis pauca praemoneamus. in Digestis Collatione Appendicibus Lege Romana Burgundionum citantur *Pauli sententiarum lib. I* etc., quocum Consultationi quoque conuenit, nisi quod haec semel (6, 6) *sententiarum receptarum* titulum laudat. in plerisque Legis Rom. Wis. codicibus libro I praemittitur hic titulus *Pauli sententiarum*: at in codice *E* et in Rosambino legitur *iuli pauli sententiarum ad filium*, quocum consentiunt inscriptio libri III in *L* aliorumque codicum inscriptiones, quas Haenel in editione Legis Rom. Wis. p. 338 citat. hic titulus quin genuinus sit, dubitari uix potest. contra uocabulum *receptarum*, quod et ipsum teste Haenelio in nonnullis Legis Romanae codicibus redit, genuinum non esse fere omnes uiri docti hodie consentiunt et mihi quoque persuasum est.

M = Monacensis D 2
L = Parisiensis 4403
A = Aurelianensis 207
E = Eporediensis 35

IVLII PAVLI
SENTENTIARVM AD FILIVM
LIBER PRIMVS

[1A]

- 1   *Consiliario eo tempore quo adsidet negotia tractare in 5
      *suum quidem auditorium nullo modo concessum est, in alie-
2   *num autem non prohibetur. Filii libertorum libertorumque
      *liberti paterni et patroni manumissoris domicilium aut ori-
3   *ginem sequuntur. Vidua mulier amissi mariti domicilium
      *retinet exemplo clarissimae personae per maritum factae: 40
      *sed utrumque aliis interuenientibus nuptiis permutatur.
4   *Municipes sunt liberti et in eo loco, ubi ipsi domicilium
      *sua uoluntate tulerunt, nec aliquod ex hoc origini patroni
      *faciunt praeiudicium et utrubique muneribus adstringuntur.
5   *Relegatus in eo loco, in quem relegatus est, interim neces- 45
6   *sarium domicilium habet. Senator ordine motus ad origi-
      *nalem patriam, nisi hoc specialiter impetrauerit, non resti-
7   *tuitur. Senatores et eorum filii filiaeque quoquo tempore
      *nati nataeue, itemque nepotes pronepotes et proneptes ex
      *filio origini eximuntur, licet municipalem retineant digni- 20
8   *tatem. Senatores, qui liberum commeatum, id est ubi ue-
      *lint morandi arbitrium impetrauerunt, domicilium in urbe

---

1A, 1 = Dig. 1, 22, 5 || 1A, 2—9 = Dig. 50, 1, 22

---

1 de titulo operis cf. p. 45 || 5 consiliario *Brenemann*, consiliari *F* ||
7 libertorumque *Savigny*, libertarumque *F* || 43 contulerunt *van de*
Water, cf. Dig. 50, 16, 239, 2 || 44 et *F*, sed *scr.* || puneribus *F* ||
46 § 6. 7 transposuit *Mommsen* || 49 item nepotes et neptes ex filio
Mommsen

- 9 *retinent. Qui fenus exercent, omnibus patrimonii intri-
 *butionibus fungi debent, etsi possessionem non habeant.
 10 *Honores et munera non ordinatione, sed potioribus quibus-
 11 *que iniungenda sunt. Surdus et mutus si in totum non
 *audiant aut non loquantur, ab honoribus ciuilibus, non etiam 5
 12 *a muneribus excusantur. Is, qui non sit decurio, duumui-
 *ratu uel aliis honoribus fungi non potest, quia decurionum
 13 *honoribus plebei fungii prohibentur. Ad decurionatum filii
 *ita demum pater non consentit, si contrariam uoluntatem uel
 *apud acta praesidis uel apud ipsum ordinem uel quo alio 10
 14 *modo contestatus sit. Aestimationem honoris aut muneris in
 *pecunia pro administratione offerentes audiendi non sunt.
 15 *Qui pro honore pecuniam promisit, si soluere eam coepit,
 16 *totam praestare operis inchoati exemplo cogendus est. Inui-
 *tus filius pro patre rem publicam saluam fore cauere non 15
 17 *cogitur. Defensionem rei publicae amplius quam semel su-
 18 *scipere nemo cogitur, nisi id fieri necessitas postulet. Ab
 *his oneribus, quae possessionibus uel patrimonio indicun-
 19 *tur, nulla priuilegia praestant uacationem. Corpus mensu-
 *rarum frumenti iuxta annonam urbis habet uacationem: in 20
 20 *prouinciis non item. Angariorum praestatio et recipiendi
 *hospitis necessitas et militi et liberalium artium professori-
 21 *bus inter cetera remissa sunt. Auctis post appellationem
 *medio tempore facultatibus paupertatis obtentu non excu-
 22 *santur. Defensores rei publicae ab honoribus et muneribus 25
 23 *eodem tempore uacant. Legato, qui publicum negotium tui-
 *tus sit, intra tempora uacationis praestituta rursum eiusdem
 24 *negotii defensio mandari non potest. Comites praesidum et
 *proconsulum procuratorumue Caesaris a muneribus uel ho-
 25 *noribus et tutelis uacant. Legatus antequam officio legatio- 30
 *nis functus sit, in rem suam nihil agere potest, exceptis his
 26 *quae ad iniuriam eius uel damnum parata sunt. Si quis in
 *munere legationis, antequam ad patriam reuerteretur, deces-
 *sit, sumptus qui proficiscenti sunt dati non restituuntur.
 27 *Decuriones pretio uiliori frumentum, quod annona tempo- 35

4A, 9 = Dig. 50, 1, 22, 7 || 4A, 10—13 = Dig. 50, 2, 7 || 4A, 14
 —17 = Dig. 50, 4, 16 || 4A, 18—22 = Dig. 50, 5, 10 || 4A, 23. 24 = Dig.
 50, 5, 12 || 4A, 25. 26 = Dig. 50, 7, 11 || 4A, 27. 28 = Dig. 50, 8, 7

3 ordinationi F || 4 iniungendae F || 15 soluam F || 19 mensu-
 rum Haloander. || 20 habent F || 21 idem F || 33 reuertetur F ||
 35 quod. F, quam Cannegieter, cf. Dig. 48, 12, 3 pr. 50, 1, 8

28 *ralis est patriae suae, praestare non sunt cogendi. Nisi ad
 *opus nouum pecunia specialiter legata sit, uetera ex hac re-
 29 *ficienda sunt. Ad curatoris rei publicae officium spectat, ut
 30 *dirutae domus a dominis extruantur. Domum sumptu pu-
 *blico exstructam, si dominus ad tempus pecuniam impensam 5
 *cum usuris restituere noluerit, iure eam res publica dis-
 *trahit.

[I DE PACTIS ET CONVENTIS]

1 *De his rebus pacisci possumus, de quibus transigere
 2 *licet: ex his enim pacti obligatio solummodo nascitur. In 10
 bonae fidei contractibus pactum conuentum alio pacto dis-
 soluitur, *et* licet exceptionem pariat, *replicatione tamen
 3 *excluditur. Pacto conuento Aquiliana stipulatio subici solet.
 *sed consultius est huic poenam quoque subiungere, quia
 resciso quoquo modo pacto poena ex stipulatu peti potest. 15
 4 Neque contra leges neque contra bonos mores pacisci possu-
 4^a mus. *Pactum contra ius aut constitutiones aut senatus con-
 5 *sulta interpositum nihil momenti habet. De rebus litigiosis
 5^a *et conuenire et transigere possumus.* Post rem iudicatam
 pactum, nisi donationis causa interponatur, seruari non po- 20
 6 test. *Functio dotis pacto mutari non potest, quia priuata
 7 *conuentio iuri publico nihil derogat. De criminibus prop-
 ter infamiam nemo cum aduersario pacisci potest.

[IB]

1 *Parentes naturales in ius uocare nemo potest: una est 25
 2 *enim omnibus parentibus seruanda reuerentia. Ingratus

~~~~~  
 4A, 28 = Dig. 50, 8, 7, 4 || 4A, 29. 30 = Dig. 39, 2, 46 || 1, 4 ex-
 tat in LA || 1, 2 = Consultatio 4, 4 || 1, 3 (= Dig. 2, 15, 15) extat in
 LA (non in E) || 1, 4 = Consultatio 4, 7. 7, 4 || 1, 4^a = Consultatio
 7, 5 || 1, 5 extat in LA || 1, 5^a = Consultatio 4, 6. 7, 6 || 1, 6 =
 Consultatio 4, 3 || 1, 7 = Consultatio 4, 7 || 4B, 1 = Dig. 2, 4, 6 ||
 4B, 2 = Dig. 37, 14, 19
 ~~~~~

3 spetat F || 4 exiruantur F || 5 pecniam F || 6 eam delet
 Mommsen || 8 conuentis Wisigothi cum Cons. 7, 6, conuentionibus uel
 transactionibus Cons. 4, 3, cf. Cons. 4, 7. 7, 4 || 10 solo modo L, solu-
 modo E || nascitur om. E || § 2 dedimus ad Cons.: omne pactum po-
 steriore pacto dissoluitur, licet pariat exceptionem Wisigothi || 13 sti-
 pulatio LA, quidem stipulatio Dig. || 14 poenam quoque LA, poenalem
 quoque stipulationem Dig. || 15 quoquo modo LA, forte Dig. || ex
 om. L^a || stipulatu peti Dig., stipulatione peti A, stibolatio repeti L

*libertus est, qui patrono obsequium non praestat, uel res
eius filiorumue tutelam administrare detractat.

[II DE PROCVRATORIBVS ET COGNITORIBVS]

1 Omnes infames, qui postulare prohibentur, cognitores
2 fieri non posse etiam uolentibus aduersariis. Femina in rem 5
3 suam cognitoriam operam suscipere non prohibetur. In rem
suam cognitor procuratorue ille fieri potest, qui pro omnibus
4 postulat. Actio iudicati non solum in dominum aut domino,
sed etiam heredi et in heredem datur.

[III DE PROCVRATORIBVS]

40

1 Mandari potest procuratio praesenti et nudis uerbis et
per litteras et per nuntium et apud acta praesidis et magi-
2 stratus. Procurator aut ad litem aut ad omne negotium aut
3 ad partem negotii aut ad res administrandas datur. *Volun-
*tarius procurator, qui se negotiis alienis offert, rem ratam 45
4 *dominum habiturum cauere debet. Cum quo *agitur suo*
*nomine, si in rem actio est, pro praede litis et uindictiarum
*aduersario satisfacere cogitur aut iudicatum solui ——— si
*in personam sit actio, d ——— in rem pro prae-
*de litis et uindictiarum ———. 20
5 *Actoris procurator non solum absentem defendere, sed et
6 *rem ratam dominum habiturum satisfacere cogitur. Procura-
*tor antequam ——— accipere
7 *iudicium ———. Petitoris procurator rem
*ratam dominum habiturum desiderante aduersario satis- 25
*dare cogendus est, quia nemo in re aliena idoneus est sine
8 *satisfactione. Si satis non det procurator absentis, actio ei
9 *absentis nomine non datur. Actoris procurator non in rem
*suam datus propter impensas quas in litem fecit potest de-
*siderare, ut sibi ex iudicatione satis fiat, si dominus litis 30
10 *soluendo non sit. Absens reus causas absentiae per procu-
ratorem reddere potest.

ante 2, 4 *Huschke ins. Vat. 340* || 3, 3 = *Consultatio 3, 6* || 3, 4 =
Vat. 336 || 3, 5 = *Cons. 3, 7* *Vat. 336* || 3, 6 = *Vat. 337* || 3, 7. 8 =
Cons. 3, 8. 9 || 3, 9 = *Dig. 3, 3, 30* || 3, 10 = *Dig. 3, 3, 71*

3 procur. et del. *Cuiacius* || 5 possunt *edd.* || 11 praesenti] et
praesenti et absenti *Huschke* || 30 iudicatione *F¹*, iudicati actione *F³*
cum *Graecis* || 31 causas entiae procuratorem *F*

[IV DE NEGOTIIS GESTIS]

- 1 Qui negotia aliena gerit, et bonam fidem et exactam di-
 2 ligentiam rebus eius pro quo interuenit praestare debet.
 2 Tutor post finitam tutelam si in administratione duret, actione
 negotiorum gestorum pupillo uel curatori eius tenebitur. 5
 2^a *Litis contestatae tempore quaeri solet, an pupillus, cuius
 *sine tutoris auctoritate negotia gesta sunt, locupletior sit ex
 3 *ea re factus, cuius patitur actionem.* Si pecuniae quis ne-
 gotium gerat, usuras quoque totius temporis praestare cogitur
 et periculum eorum nominum quibus collocauit agnoscere, 10
 si litis tempore soluendo non sint: hoc enim in bonae fidei
 4 iudiciis seruari conuenit. Mater, quae filiorum suorum rebus
 interuenit, actione negotiorum gestorum et ipsis et eorum
 5 tutoribus tenebitur. Filius familias uel seruus si negotium
 alicuius gerant, in patrem dominumue peculio tenus actio 15
 6 dabitur. Si pater uel dominus seruo uel filio familias negotia
 7 aliena agenda commiserit, in solidum tenebitur. Pater si
 emancipati filii res sine ulla exceptione a se donatas admi-
 8 nistravit, filio actione negotiorum gestorum tenebitur. Qui,
 cum tutor curatorue non esset, pro tutore curatoreue res pu- 20
 pilli adultue administravit, actione negotiorum gestorum
 9 pro tutore curatoreue tenebitur. *Actio negotiorum gesto-
 10 *rum illi datur, cuius interest hoc iudicio experiri. Nec refert
 *directa quis an utili actione agat uel conueniatur, quia in
 *extraordinariis iudiciis, ubi conceptio formularum non ob- 25
 *seruatur, haec subtilitas superuacua est, maxime cum utra-
 *que actio eiusdem potestatis est eundemque habet effec-
 tum.

[V DE CALVMNIATORIBVS]

- 1 Calumniosus est qui sciens prudensque per fraudem ne- 30
 2 gotium alicui comparat. Et in priuatis et in publicis iudiciis

4, 2^a = Dig. 3, 5, 36 pr. || 4, 3 = Dig. 3, 5, 36, 1 || 4, 7 = Dig.
 3, 5, 36, 2 || 4, 9. 10 = Dig. 3, 5, 46 || 5, 1 = Consultatio 6, 20 ||
 5, 2 = Cons. 6, 24 Dig. 48, 16, 3

3 debet *M*, debet *L* || 9 totius temporis *om. Dig.* || cogitur *dett.*
cum Dig., cogetur *ML* || 10 quibus . . . 12 conuenit] quae ipse con-
 traxit: nisi fortuitis casibus debitores ita suas fortunas amiserunt, ut
 tempore litis ex ea actione contestatae soluendo non essent *Dig.* ||
 18 sine ulla exc. *om. Dig.* || 20 pro *edd.*, si pro *codices* || 30 per frau-
 dem *dett. cum Cons.*, fraudem *L*, ipse fraude *M* || 31 et . . . iudiciis
om. Cons.: et in priu. et in extraordinariis criminibus *Dig.*

omnes calumniosi extra ordinem pro qualitate admissi plec-
tuntur.

[VIA *DE FUGITIVIS*]

- 1 *Seruus a fugitiuario comparatus intra decem annos ma-
2 *numitti contra prioris domini uoluntatem non potest. Con- 5
*tra decretum amplissimi ordinis fugitium in fuga consti-
*tutum nec emere nec uendere permissum est, inrogata poena
3 *in utrumque sestertiorum D milium. Limenarchae et sta-
*tionarii fugitiuos deprehensos recte in custodiam retinent.
4 *Magistratus municipales ad officium praesidis prouinciae 10
*uel proconsulis comprehensos fugitiuos recte transmittunt.
5 *Fugitiui in fundis fiscalibus quaeri et comprehendi possunt.
6 *Fugitiui, qui a domino non agnoscuntur, per officium prae-
7 *fecti uigilum distrahuntur. Intra triennium uenditionis
agniti fugitiui emptor pretium a fisco recipere potest. 15

[VIB DE REIS INSTITVTIS]

- 1^a *Ab accusatione destitit qui cum aduersario suo de com-
1^b *positione eius criminis quod intendebat fuerit locutus. Ani-
*mo ab accusatione destitit, qui affectum et animum accu-
1^c *sandi deposuit. Destitisse uidetur, qui intra praefinitum 20
*accusationis a praeside tempus reum suum non peregit.
1^d *Nuntiatores, qui per notoriam indicia produnt, notoriis suis
1^e *adsistere iubentur. Calumniae causa puniuntur, qui in
*fraudem alicuius librum uel testimonium aliudue quid con-
quisisse uel scripsisse uel in iudicium protulisse dicuntur. 25
1 De his criminibus, de quibus quis absolutus est, ab eo qui
2 accusauit refricari accusatio non potest. Filius accusatoris
si hoc crimen, quod pater intendit, post liberatum reum per-
3 sequi uelit, ab accusatione remouendus est. Crimen, in quo
alius destitit uel uictus discessit, alius obicere non prohibetur. 30

4 W(assian)
Huschke
J. H. C. 16. 1. 1
(1917) p. 13 A

6A integer extitit in Vesontino et inde §§ 1. 2. 5—7 in Cuiacii Obseru.
21, 11 editae sunt: §§ 3. 4, quae extant etiam in Dig. 11, 4, 4, uereor ne
ex his solis Vesontino non adhibito Cuiacii editio 1586 exhibuerit || 6B, 1^a
—1^c = Dig. 48, 16, 6

8 D] L Huschke, cf. fr. de iure fisci 9 Coll. 14, 3, 5 || 14 quadri-
ennium Huschke propter Cod. 7, 37, 1 || 24 accusationi Mommsen ||
27 refricari M, refragari L || 30 discessit L, recessit M

- 4 *Delator non est, qui protegendae causae suae gratia aliquid
ad fiscum nuntiat.

[VII DE INTEGRI RESTITVTIONE]

- 1 Integri restitutio est redintegrandae rei uel causae actio.
2 Integri restitutionem praetor tribuit ex his causis, quae per 5
metum dolum et status permutationem et iustum errorem et
absentiam necessariam et infirmitatem aetatis gesta esse di-
3 cuntur. Integri restitutio plus quam semel non est decer-
nenda: ideoque causa cognita decernitur.
- 4 *Integri restitutio aut in rem competit aut in personam. 10
*in rem actio competit, ut res ipsa qua de agitur reuocetur;
*in personam aut quadrupli poena intra annum uel simpli
5 *post annum peti potest.* Si aliquis, ut se de ui latronum
uel hostium uel populi liberaret, aliquid mancipauit uel pro-
misit, ad metum non pertinet: mercedem enim depulsi me- 15
6 tus tribuit. Seruus per metum mancipatus quidquid quae-
7 sierit uel stipulatus sit, ei acquirit qui uim passus est. Vis
8 est maior rei impetus, qui repelli non potest. Qui quem in
domo inclusit, ut sibi rem manciparet aut promitteret, extor-
9 sisse mancipationem uidetur. Qui quem ferro uinxit, ut sibi 20
10 aliquid traderet uel uenderet, uim intulisse uidetur. Qui in
carcerem quem detrusit, ut aliquid ei extorqueret, quidquid
ob hanc causam factum est, nullius est momenti.

[VIII DE DOLO]

- 1 2 Dolus est, cum aliud agitur, aliud simulatur. Qui dolum 25
aut metum adhibuit, ut res ad alium transiret, uterque de ui
et dolo actione tenebitur.

6B, 4 = Dig. 49, 14, 44 || 7, 2 ex parte = Dig. 4, 1, 2 || 7, 4 ex-
tat in Parisiensi 4409 Vaticano reg. 1048 Bernensi 263 || 7, 7 = Dig.
4, 2, 2 || 7, 10 = Dig. 4, 2, 22

---

6 siue per status mutationem aut iustum errorem (*omissis reliquis*)
Dig. || 10 inde a § 4 de his quae ui metusue causa gesta sunt agi monuit
Huschke || conpetita aut in persona Bern. || 11 de qua Paris. Bern. ||
12 persona Paris. Bern. || 13 aliquis] cui quis scr., cf. Dig. 4, 2, 9, 1 ||
17 acquirit dett., acquirit ML || uis autem est maioris rei Dig. ||
20 mancipationem] promissionemue addit Huschke || 26 aut L, uel M:
fortasse dolum aut del. et infra utraque de ui et de dolo scr., cf. Dig.
4, 2, 14, 13 || 27 et ML, et de dett.

[IX DE MINORIBVS VIGINTI ET QVINQVE ANNORVM]

1 Minor uiginti et quinque annorum si aliquod flagitium
admisit, quod ad publicam coercionem spectet, ob hoc in
2 integrum restitui non potest. Qui minori mandauit, ut ne-
gotia sua agat, ex eius persona in integrum restitui non po- 5
3 test, nisi minor sua sponte negotiis eius interuenerit. Si
maior effectus rem, quam minor egit, pacto uel silentio com-
probauit, aduersus hoc quoque in integrum restitui frustra
4 desiderat. Si minor minori heres existat, ex sua persona,
4^a non ex defuncti in integrum restitui potest. *Si minor ui- 10
*ginti quinque annis filio familias minori pecuniam credidit,
*melior est causa consumentis, nisi locupletior ex hoc in-
4^b *ueniatur litis contestatae tempore is qui accepit. Minores
*si in iudicem compromiserunt et tutore auctore stipulati
*sunt, integri restitutionem aduersus talem obligationem iure 15
5 *desiderant.* Minor se in his, quae fideiussit uel fidepro-
misit uel spopondit uel mandauit, in integrum restituendo
5^a reum principalem non liberat. *Minor ancillam uendidit: si
*eam emptor manumiserit, ob hoc in integrum restitui non
*poterit, sed aduersus emptorem quanti sua interest actionem 20
5^b *habebit. Mulier minor uiginti quinque annis si pactione dotis
*deterior condicio eius fiat et tale pactum inierit, quod num-
*quam maioris aetatis constitutae paciscerentur, atque ideo
6 *reuocare uelit, audienda est.* Qui sciens prudensque se pro
minore obligauit, si id consulto consilio fecit, licet minori suc- 25
7 curratur, ipsi tamen non succurretur. Minor aduersus emp-
torem in integrum restitutus pretio restituto fundum recipere
potest: fructus enim in compensationem usurarum penes
8 emptorem remanere placuit. Minor aduersus distractiones
eorum pignorum et fiduciarum, quas pater obligauerat, si 30
non ita ut oportuit a creditore distractae sint, restitui in in-
tegrum potest.

9, 2 *extr.* = *Dig.* 4, 4, 24 *pr.* || 9, 4^a. 4^b = *Dig.* 4, 4, 34 || 9, 5 =
Dig. 4, 4, 48 *pr.* || 9, 5^a. 5^b = *Dig.* 4, 4, 48, 1. 2

1 uiginti . . . annorum *om. L* || 6 nisi . . . interuenerit] quod si
minor s. s. negotiis maioris interuenerit, restituendus erit, ne maiori
damnum accidat *Dig.*, ubi quae sequuntur non sententiarum sed libri XI
ad edictum esse recte iudicauit Cuiacius || 7 pacto *codices*, facto *Ritters-*
husius || 9 ex *L^b*, heres ex *ML^a* || 16 in his quae] in id quod *Dig.* ||
26 ipsi *dett.*, ipse *ML* || 31 sint *M*, sunt *L*

[IXA]

*Is, qui rei publicae causa afuturus erat, si procurato-
 *rem reliquerit, per quem defendi potuit, in integrum uolens
 restitui non auditur.

[X DE PLUS PETENDO]

5

Plus petendo causa cadimus aut loco aut summa aut tem-
 pore aut qualitate: loco alibi, summa plus, tempore petendo
 ante tempus, qualitate eiusdem rei speciem meliorem postu-
 lantes.

[XI DE SATISDANDO]

10

- 1 Quotiens hereditas petitur, satisdatio iure desideratur
 et, si *satis* non detur, in petitem hereditas transfertur: si
 petitor satisfacere noluerit, penes possessorem possessio rema-
 2 nebit: in pari enim causa potior est possessor. Usufructua-
 rius et de utendo usufructu satisfacere debet perinde usum, 15
 ac si ipse pater familias uteretur.

[XII DE IUDICIIS OMNIBVS]

- 1 Hi, qui falsa rescriptione usi fuerint, lege Cornelia de
 2 (3) falsis puniuntur. Qui falsum nesciens allegavit, falsi poena
 3 (4) non tenetur. In caput domini patroniae nec servus nec li- 20
 4 (5) bertus interrogari potest. Praegnantem neque torqueri neque
 5 (6) damnari nisi post editum partum possunt. *Qui rescrip-

9A = Dig. 4, 6, 39 || 10 = Consultatio 5, 4 || 12, 5 extat in LAE
 (in E post 13A, 3)

5 de plus petendo *Wisigothi*, de eo qui causa cadit *Cons.*: unde
conicias uerba plus petendo, quae ante 6 causa desiderantur, errore in
rubricam commutata esse || 6 plus petendo *Schulting*, om. *codices cum*
Cons. || 7 plus . . . 8 tempus] summa in repetendo tempore ante pe-
 tendo *Cons.* || petendo *dett.*, repetendo *ML* || 8 rei speciem *Cons.*,
 speciem rem *L*, speciei rem *M*: cf. *Interpretatio* uel meliorem spe-
 ciem quam dederat || 12 satis *Ritterhusius*, *satisfactio codices* || trans-
 feretur *M* || 13 remanebit *L*, remansit *M* || 15 debet *M*, debebit *L* ||
 17 omnibus *M*, om. *L* || 19 *paragrapho 2 in G Parisiensi 4413 aliis*
praemittuntur haec: interpretatio (interpr. om. *G*) is (ex his *G*) qui an-
 cillam corruerit alienam aliam (alia re *Par.*) reformare cogendus est,
quae neque huius loci sunt nec Pauli esse possunt, sed aut fluxerunt ex
Interpretatione aut barbari iuris sunt, cf. Interpretatio 1, 13A, 6 et Lex
Rom. Burgund. 19, 2

*tum a principe falsa allegatione elicuerint, uti eo prohi-
 6 (7) *bentur.* Qui de se confessus est, in alium torqueri non
 potest, ne alienam salutem in dubium deducat, qui de sua
 7 desperavit. *Qui sine accusatoribus in custodiam recepti sunt,
 *quaestio de his habenda non est, nisi si aliquibus suspi- 5
 8 *cionibus urgeantur. Per minorem causam maiori cognitioni
 *praeiudicium fieri non oportet: maior enim quaestio mino-
 9 *rem causam ad se trahit. In crimine adulterii nulla danda
 *dilatio est, nisi ut personae exhibeantur, aut iudex ex qua-
 litate negotii motus hoc causa cognita permiserit. 10

[XIII^A DE IUDICATO]

1^a *Eum, pro quo quis apud officium cauit, exhibere cogi-
 *tur. item eum qui apud acta exhibiturum se esse quem pro-
 misit, etsi officio non caueat, ad exhibendum tamen cogitur.
 1 Qui exhibiturum se aliquem iudicio cauerat, mortuo eo pro 15
 1^b quo cauerat periculo cautionis liberatur. *Acta apud se ha-
 *bita, si partes consentiant et iudex hoc permiserit, potest
 *iubere ea die circumduci, nisi uel negotium uel lis terminata
 1^c *est. De amplianda uel minuenda poena damnatorum post
 *sententiam dictam sine principali auctoritate nihil est sta- 20
 1^d *tuendum. Contra indefensos minores tutorem uel curatorem
 1^e *non habentes nulla sententia proferenda est. Contra pupil-
 *lum indefensum eumque qui rei publicae causa abest uel
 *minorem uiginti quinque annis propositum peremptorium
 1^f *nihil momenti habet. Is, qui ad maius auditorium uocatus 25
 *est, si litem inchoatam deseruit, contumax non uidetur.
 1^g 1^h *Bonis uenditis excipiuntur concubina et liberi naturales. Res
 *publica creditrix omnibus chirographariis creditoribus prae-
 2 *fertur.* Filius familias iussu patris manumittere potest,
 3 matris non potest. In eum, qui album raserit corruerit sus- 30

12, 7 = Dig. 48, 18, 22 || 12, 8 = Dig. 5, 1, 54 || 12, 9 = Dig.
 48, 5, 42, cf. Paul. 2, 26, 17 || 13A, 1^a = Dig. 2, 4, 17 || 13A, 1^b—1^d
 = Dig. 42, 1, 45 || 13A, 1^e. 1^f = Dig. 42, 1, 54 || 13A, 1^g. 1^h = Dig.
 42, 5, 38

1 eleguerunt (elig. E^b) E || eum LE, de A non constat || 1^h ru-
 bricam de iudicato Pauli non esse uidit Cuiacius: nam § 1 et ea, quae
 propter § 1 huic loco ex Digestis restituta sunt, magis ad titulum prae-
 cedentem pertinent, reliquae autem sententiae ex diuersis Pauli titulis ex-
 cerptae sunt, cf. ad p. 56, 8 || 13 item cum quis Charondas

tulerit mutauerit quidue aliud propositum edicendi causa
 4 turbauerit, extra ordinem punitur. Si id quod emptum est
 neque tradatur neque mancipetur, uenditor cogi potest, ut
 5 tradat aut mancipet. Deteriorem seruum facit, qui fugam
 suaserit et qui furtum, et qui mores eius corpusue corrupe- 5
 6 rit. Qui ancillam alienam uirginem immaturam corruperit,
 poena legis Aquiliae tenebitur.]

[XIII^B *SI HEREDITAS VEL QUID ALIUD PETATUR*]

1 In petitione hereditatis ea ueniunt, quae defunctus mor-
 tis tempore reliquit, uel ea, quae post mortem ante aditam 40
 2 hereditatem ex ea quaesita sunt. Possessor hereditatis pretia
 earum rerum, quas dolo alienauit, cum usuris praestare co-
 3 gendus est. *Rerum ex hereditate alienatarum aestimatio in
 4 *arbitrio petitoris consistit.* Petitio hereditatis, cuius de-
 functus litem non erat contestatus, ad heredem non trans- 45
 5 mittitur. *Hereditas pro ea parte peti debet, pro qua ad
 *nos pertinet: alioquin plus petendi periculum incurrimus et
 6 *causam perdimus. Qui petit hereditatem, ipse probare de-
 *bet ad se magis quam ad eum qui possidet siue ex testa-
 7 *mento siue ab intestato pertinere. Eas res, quas quis iuris 20
 *sui esse putat, petere potest, ita tamen ut ipsi incumbat
 8 *necessitas probandi eas ad se pertinere. Possessor heredi-
 *tatis, qui ex ea fructus capere uel possidere neglexit, du-
 9 *plam eorum aestimationem praestare cogetur. Ii fructus in
 *restitutione praestandi sunt petitori, quos unusquisque dili- 25
 gens pater familias et honestus colligere potuisset.

13B, 1 = Consultatio 6, 7 || 13B, 3 extat in LAE, in LE ante § 2 ||
 13B, 4 = Cons. 6, 5 || 13B, 5 = Cons. 5, 5 || 13B, 6. 7 = Cons. 6, 5^a. 6 ||
 13B, 8. 9 = Appendix 1, 40. 41

1 mutauerit M, om. L || 2 punitur] requiritur uindicatur, ut est in
 Interpretatione || 5 eius L, om. M || 8 rubrica ex Consult. 5, 5. 6, 5. 7
 et Appendice 1, 40 restituta est: Consult. 6, 5 eam sextam libri primi esse
 uult || petitur App. || 40 dereliquit Cons. || 41 pretia dett., praesen-
 tia ML || 43 ex om. L || extimatione LE, de A non constat || 44 con-
 sistat LAE || in Parisiensi 4405 ante § 4 haec leguntur: interpretatio
 petitio hereditatis ipsius petitione repellitur || 20 § 7 uereor ne non
 recte huic loco restituta sit: nam cum § 4. 6. 1 in Cons. 6, 5. 5^a. 7 huic
 titulo, qui Consultationis auctori sextus est uindicentur, § 7 ex titulo IIII
 sumpta esse dicitur

[XIV DE VIA PVBLICA]

1^a *Si in agrum uicini uiam publicam quis reiecerit, in
 *tantum in eum uiae receptae actio dabitur, quanti eius inter-
 1 *est, cuius fundo iniuria inrogata est.* Qui uiam publicam
 exarauit, ad munitionem eius solus compellitur. 5

[XV SI QVADRVPE DAMNVN INTVLERIT]

1 Si quadrupes pauperiem fecerit damnumue dederit quidue
 depasta sit, in dominum actio datur, ut aut damni aestima-
 tionem subeat aut quadrupedem dedat: quod etiam lege Pe-
 1^a solania de cane cauetur. *Si quis saeuum canem habens in 10
 *plateis uel in uiis publicis in ligamen diurnis horis non re-
 1^b *degerit, quidquid damni fecerit, a domino soluantur. Si
 *quis caballum quodue aliud animal habens scabidum ita
 *ambulare permiserit, ut uicinorum gregibus permixtus
 *proprium inferat morbum, quidquid damni per eum datum 15
 2 *fuerit, similiter a domino sarciatur.* Feram bestiam in ea
 parte, qua populo iter est, colligari praetor prohibet: et ideo,
 siue ab ipsa siue propter eam ab alio alteri damnum datum
 sit, pro modo admissi extra ordinem actio in dominum uel
 3 custodem datur, maxime si ex eo homo perierit. Ei, qui in- 20
 ritatu suo feram bestiam uel quamcumque aliam quadrupe-
 dem in se proritauerit eaque damnum dederit, neque in eius
 4 dominum neque in custodem actio datur. *In circulatores,
 *qui serpentes circumferunt et proponunt, si cui ob eorum
 *metum damnum datum est, pro modo admissi actio da- 25
 bitur.

14, 1^a. 1 = Dig. 43, 11, 3 || 15, 1^a. 1^b = Lex Rom. Burg. 13 ||
 15, 4 = Dig. 47, 11, 11

2 in tantum *Mommsen*, tantum *F* || 3 uiae reiectae *dett.* || 5 ex-
 arauerit *Dig.* || 6 damnum intulerit *Wisigothi*, pauperiem fecerit *Lex*
Rom. Burg. 13 || 7 damnum uel *codices* || 8 ut aut *dett.*, ut ad *L*, aut
M || 9 quadrupem *ML* || dedat *dett.*?, cedat aut *L*, qui dat *M* ||
 pesolania *dett.*, pesolonia *M*, persolania *L* || 10 cane] *etiam de bipede*
hoc loco actum esse testatur Lex Rom. Burg. 13, 1 || 17 populo *L*, po-
 pulus *M* || 20 perierit *ML*, perierit uel fuerit laesus *dett.* || 25 metu *F*

[XVI FINIUM REGVNDORVM]

In eum, qui per uim terminos deiecit uel amouit, extra ordinem animaduertitur.

[XVII DE SERVITVTIBVS]

- 1 Viam iter actum aquae ductum, qui biennio usus non 5
est, amisisse uidetur: nec enim ea usucapi possunt, quae
2 non utendo amittuntur. Seruitus hauriendae aquae uel du-
cendae biennio *omissa* intercidit et biennio usurpata recipi-
3 tur. *Seruitus aquae ducendae uel hauriendae nisi ex capite
*uel ex fonte constitui non potest: hodie tamen ex quocum- 10
que loco constitui solet.

[XVIII DE FAMILIAE HERCISCVNDAE]

- 1 Arbiter familiae herciscundae plus quam semel dari non
potest: et ideo de his, quae diuisa eo iudicio non sunt, com-
2 muni diuidundo arbiter postulatus partietur. *De omnibus 15
*rebus hereditariis iudex cognoscere debet et celebrata diui-
3 *sione in semel de omnibus pronuntiet. Iudici familiae her-
*ciscundae conuenit, ut ea, quae quis ex communi accepit,
*aut ipsa aut aestimationem eorum repraesentet, ut inter co-
4 *heredes diuidi possint. Iudex familiae herciscundae nec 20
*inter paucos coheredes, sed inter omnes dandus est: *alio-*
5 *quin inutiliter datur. Omnes res, quae sociorum sunt, com-
muni diuidundo iudicio inter eos separantur.

[XIX QVEMADMODVM ACTIONES PER INFITIATIONEM DVPLENTVR]

- 1 Quaedam actiones si a reo infitientur, duplantur, uelut 25
iudicati, depensi, legati per damnationem relict, damni iniu-

~~~~~  
16 = *Collatio* 13, 2 || 17, 3 = *Dig.* 8, 3, 9 || 18, 2—5 = *Appendix*
1, 12—15
~~~~~

1 finium *Coll.* 13, 2, de finium *Wisigothi* || 3 in quibusdam codici-
bus epitomae *Aegidianae* (*Haenel* p. 350) haec adduntur: fines terrae per
(praeter codices) terminos regantur, ne dissipentur: ab utroque quinque
pedum loco teneantur, quae ni fallor non ex Paulo, sed ex *Isidori*
Etymol. 5, 25, 11 descripta sunt || 6 enim] expectes tamen || 8 *omissa*
Sichardus, actio *omissa* codices || intercedit *M*, interdicitur *L* || 10 ponte
F || 17 de *Wisigothi* cum *Appendice* 1, 12: cf. ad u. 1 || in semel]
cf. *Dig.* 18, 1, 35, 7 || 19 aut ipsa *A*, ut ipsa reliqui codices || 21 alio-
quin inutiliter *Cuiacius*, quin inutil. uel qui non util. codices || 23 iu-
dicio] in iudicio codices

riarum legis Aquiliae, [item de modo agri, cum a uenditore
2 emptor deceptus est.] Ex his causis, quae infitiatione du-
plantur, pacto decidi non potest.

[XX DE FIDEIVSSORE ET SPONSORE]

Inter fideiussores ex edicto praetoris, si soluendo sint, 3
licet singuli in solidum teneantur, obligatio diuidetur.

[XXA]

*In dardanarios propter falsum mensurarum modum ob
*utilitatem popularis annonae pro modo admissi extra ordi-
nem uindicari placuit.

40

[XXI DE SEPVLCRIS ET LVGENDIS]

- 1 Ob incursum fluminis uel metum *ruinae* corpus iam
perpetuae sepulturae traditum sollemnibus redditis sacrificiis
- 2 per noctem in alium locum transferri potest. Corpus in ci-
uitatem inferri non licet, ne funestentur sacra ciuitatis: et 45
- 3 qui contra ea fecerit, extra ordinem punitur. *Intra muros
*ciuitatis corpus sepulturae dari non potest uel ustrina fieri.
- 4 *Qui corpus perpetuae sepulturae traditum uel ad tempus
*alicui loco commendatum nudauerit et solis radiis ostende-
*rit, piaculum committit: atque ideo, si honestior sit, in in- 20
- 5 *sulam, si humilior, in metallum dari solet. Qui sepulchrum
*uiolauerint aut de sepulchro aliquid sustulerint, pro perso-
*narum qualitate aut in metallum dantur aut in insulam de-
- 6 *portantur. Qui sepulchrum alienum effregerit uel aperuerit
*eoque mortuum suum alienumue intulerit, sepulchrum uio- 25
- 7 *lasse uidetur. Vendito fundo religiosa loca ad emptorem
8 *non transeunt nec in his ius inferre mortuum habet. Qui
*monumento inscriptos titulos eraserit uel statuam euerterit
*uel quid ex eodem traxerit, lapidem columnamue sustulerit,
- 9 *sepulchrum uiolasse uidetur. In eo sarcophago uel solo, 30

20A = Dig. 48, 19, 37 || 24, 3—9 suppletae sunt ex Vesontino (Cu-
iacii Obseru. 24, 18)

---

1 item . . . 2 est spuria esse docuit Rudorff Zeitschrift für geschichtl.
Rechtswissenschaft 45 p. 447 sqq., cf. 2, 17, 4 || cum : . . 2 est M, cum
uenditore L || 3 sint dett., sit L, species M || 12 ruinae Vesontinus et
Vaticanus reg. 4428, om. Wisigothi || 13 redditus M, om. L || 14 ci-
uitate ML

- *ubi corpus iam depositum est, aliud corpus inferri non potest, et qui intulerit reus sepulchri uiolati postulari potest.*
- 10 Qui alienum mortuum sepelierit, si in funus eius aliquid impenderit, recipere id ab herede uel a patre uel a domino potest. *Maritus id quod in funus uxoris impendit ex dote
- 11 test. *retinere potest. Neque iuxta monumentum neque supra
- 12 *monumentum habitandi ius est: attactu enim conuersationis
- *humanae piaculum admittitur: et qui contra ea fecerit, pro
- *qualitate personae uel opere publico uel exilio multatur.
- 13 *Parentes et filii maiores sex annis anno lugeri possunt, minores mense: maritus decem mensibus et cognati proximioris gradus octo. qui contra fecerit, infamium numero habetur.*
- 14 Qui luget, abstinere debet a conuiuuiis ornamentis
- 15 *purpura* et alba ueste. Quidquid in funus erogatur, inter
- 16 aes alienum primo loco deducitur. *Corpora animaduersorum quibuslibet petentibus ad sepulturam danda sunt.*

LIBER SECVNDVS

[I DE REBUS CREDITIS ET DE IURE IVRANDO]

- 1^a *Praesidis prouinciae officiales, quia perpetui sunt, mutuatam pecuniam dare et fenebrem exercere possunt. Praeses prouinciae mutuam pecuniam fenebrem sumere non
- 1^b *prohibetur.* In pecuniariis causis si alter ex litigatoribus iusiurandum deferat, audiendus est: hoc enim et compendio
- 2 litium et aequitatis ratione prouisum est. Deferre iusiurandum prior actor potest: contrarium autem de calumnia iusiurandum reo competit. Si, reus cum iurare uelit, actor illi

21, 11—13 ex Vesontino suppletæ sunt (Cuiacii Obseru. 24, 13) ||
 21, 16 = Dig. 48, 24, 3 || 1, 1^a. 1^b = Dig. 12, 1, 34

3 § 10 hoc loco collocat Vesontinus, post § 15 collocant Wisigothi ||
 4 ab M, hab eo L || 10 sex] decem Huschke, cf. Vat. 321 || minores mense] haec corrupta esse docent Vat. 321: cum minores liberi tot mensibus elugentur, quot annorum decesserint, usque ad trimatum: minor trimo non lugetur, sed sublugetur: minor anno neque lugetur neque sublugetur || 13 et a conuiuuiis et ornamentis L || 14 purpura Vesontinus, om. Wisigothi || 24 paragrapho 1 in Basileensi C III 1 subiunguntur in modum rubricæ haec de dubiis rebus solum iurare debere et in modum sententiae haec qui suspectus dicitur, cum nulla ueritas petitori in eo exprimitur, qui calumniam se pati dicit: quæ ex interpretationibus §§ 1. 2 corrupta esse palam est || 26 competit M, competet L

necessitatem iurisiurandi remisit et hoc liquido appareat,
4 actio in eum non datur. Heredi eius cum quo contractum
est iusiurandum deferri non potest, quoniam contractum igno-
rare potest.

5 Si qui de debito quocumque modo confessus docetur, 5
ex ea re actio creditori non datur, sed ad solutionem com-
pellitur.

[II DE PECUNIA CONSTITUTA]

1 Si id, quod mihi L. Titius debet, soluturum te consti-
2 tuas, teneris actione pecuniae constitutae. *Idem est et si 10
3 *ei qui bona fide mihi seruit constitutum fuerit. Si quis
*duobus pecuniam constituerit TIBI AUT TITIO, etsi stricto iure
*propria actione pecuniae constitutae manet obligatus, etiamsi
Titio soluerit, tamen per exceptionem adiuuatur.

[III DE CONTRACTIBVS]

15

Stipulatio est uerborum conceptio, ad quam quis con-
grue interrogatus respondet: uelut SPONDES? SPONDEO: DABIS?
DABO: PROMITTIS? PROMITTO: FIDEI TVAE ERIT? FIDEI MEAE ERIT:
et tam pure quam sub condicione concipi potest.

[IV DE COMMODATO ET DEPOSITO PIGNORE FIDUCIAE]

20

1 Quidquid in rem commodatam ob morbum uel aliam ra-
2 tionem impensum est, a domino recipi potest. Si facto incen-
dio ruina naufragio aut quo alio simili casu res commodata
amissa sit, non tenebitur eo nomine is cui commodata est,
nisi forte, cum posset rem commodatam saluam facere, suam 25
3 praetulit. Seruus uel *equus a latronibus* uel in bello occisi,

2, 2 = Dig. 43, 5, 6 || 2, 3 = Dig. 43, 5, 30

5 si *dett.*, ei *ML* || de debito *M*, debito *L*, debitum *dett.* || 40 in
Dig. praecedunt haec Vlpiani uerba: seruo quoque constitui posse con-
stat et, si seruo constituatur domino solui uel ipso seruo, qualem-
qualem seruum domino adquirere obligationem || 43 proprii actioni
F || 48 fidei meae erit *dett.*, om. *ML* || 20 fiduciae *M*, fidutiae *L*, et
fiducia *Lex Rom. Burg.* 43, 4 || 25 possit *ML* || 26 equus *Sichardus*,
alias *ecus codices* || a latronibus . . . p. 62, 1 sunt *scripsi*, si a latr.
uel in bello (bellum *L*) in (uel *L*) aliam causam commodati occisi sunt

si in aliam causam commodati sunt, actio commodati datur: custodia enim et diligentia rei commodatae praestanda est.

- 4 Si rem aestimatam tibi dederō, ut ea distracta pretium ad me deferres, eaque perierit: si quidem ego te rogavi, meo periculo perit: si tu de uendenda promisisti, tuo periculo 5 perit.

[V DE PIGNORIBVS]

- 1 Creditor si simpliciter sibi pignus depositum distrahere uelit, ter ante denuntiare debitori suo debet, ut pignus luat, 2 ne a se distrahatur. Fetus uel partus eius rei quae pignori 40 data est pignoris iure non tenetur, nisi hoc inter contrahentes conuenerit.

- 3 Compensatio debiti ex pari specie et causa dispari admittitur: uelut si pecuniam tibi debeam et tu mihi pecuniam debeas, aut frumentum aut cetera huiusmodi, licet ex diuerso 45 contractu, compensare uel deducere debes: si totum petas, plus petendo causa cadis.

[VI DE EXERCITORIBVS ET INSTITORIBVS]

Filius familias si uoluntate patris nauem exerceat, patrem in solidum ob ea quae salua receperit obligat. 20

[VII AD LEGEM RHODIAM]

- 4 Leuandae nauis gratia iactus cum mercium factus est, omnium intributione sarciatur, quod pro omnibus iactum est.

codices: cf. Interpretatio si seruum uel equum uel quaecumque alia aliquis ab altero ad usus tantummodo seruiendi commodata suscepit et eos ad pugnam uel ubi uitae periculum incurrant duxerit

5 de uendenda *M*, te uendenda *L*, defendenda *dett.*: si rem acceptam non rogante domino, sed promittente eo qui accepit, dum uelit uenumdare, perdiderit *Interpretatio: fortasse* si tu te uenditurum promisisti *scr.* || 10 pignori] pigneris *codices* || 14 non tenetur *L cum Interpr.*, retinetur *M (similiter ad 63, 2)*, continentur uel tenetur *dett.* || 13 paris speciei et ex causa *Huschke* || 16 debes . . . petas . . . 17 cadis *Cuiacius*, debuit (debitum *M*) . . . petat . . . cadit *codices* || 18 et institoribus *del. Cuiacius* || 20 solido *codices* || 22 iactus commercium factus *L*, iactus (iactus** *M^a*) commercium factum *M* || 23 sarciantur *codices* || iactum *L*, datum *M*

- 2 (3) Naue uel arbore ui tempestatis amissa uectores ad contribu-
 3 (2) tionem non tenentur, nisi ipsis arborem salutis causa eru-
 4 tibus nauis salua sit. Iactu nauis leuata si perierit, extractis
 5 aliorum per urinatores mercibus eius *quoque* rationem haberi
 placuit, qui merces salua naue iactauit. Leuandae nauis gra-
 tia merces in scapham transiectas atque ideo amissas intri-
 butione earum quae in nauis saluae sunt refici conuenit: naue
 autem perdita conseruatae cum mercibus scaphae ratio non
 habetur. Collatio intributionis ob iactum salua naue fieri
 debet.

10

[VIII DE INSTITORIBVS]

- 1 Sicut comoda sentimus ex actu praepositi institoris,
 ita et incommoda sentire debemus. et ideo *qui* seruum siue
 filium filiamue familias siue ancillam praeposuit negotio uel
 mercibus exercendis, eorum nomine in solidum conuenitur. 15
 2 Si quis pecuniae fenerandae agroque colendo, condendis uen-
 dendisque frugibus praepositus est, ex eo nomine quod cum
 illo contractum est in solidum fundi dominus obligatur: nec
 3 interest, seruus an liber sit. Quod cum discipulis eorum,
 qui officinis tabernis praesunt contractum est, in magistros 20
 uel institores tabernae in solidum actio datur.

[IX DE IN REM VERSO]

- 1 Seruus uel filius familias si acceptam pecuniam in rem
 patris uel domini uerterit, hoc modo: agrum puta colendo,
 domum fulciendo, mancipia uestiendo, mercando uel credi- 25
 tori soluendo uel quid tale faciendo, de in rem uerso in soli-
 dum uel patrem uel dominum obligat: si tamen ob hanc cau-
 2 sam pecunia data sit. *Filius familias si in id acceperit
 *mutuam pecuniam, ut eam pro sorore sua in dotem daret,

9, 2 = Dig. 14, 6, 17

2 non tenentur *L*, reteneantur *M* || 4 quoque eius *codices* || 6 trans-
 iectas a. i. amissas *Cuiacius*, transiectae a. i. amissae *codices* || 9 ob-
 iectum *codices* || 13 qui *edd.*, in eum qui *codices* || 14 filiamuel *ML* ||
 negotio *dett.*, negotii *M*, negotium *L* || 16 condendis *confirmat Inter-*
pretatio, coemendis *Cuiacius* || 20 magistris uel institoribus *codices* ||
 24 colendo *dett.*, colendum *ML* || 27 uerba si tamen *sqq. nescio quo*
modo corrupta esse docent Dig. 15, 3, 3 § 1. 5 § 3

*pater eius de in rem uerso actione tenebitur: ipsi enim
 mortua in matrimonio puella repetitio dotis datur.

[X DE SENATVS CONSVLTO MACEDONIANO]

Qui filio familias contra interdictum amplissimi ordinis
 pecuniam mutuam crediderit, post mortem patris ex eo quod 3
 uiuo patre credidit cum eo agere non potest.

[XI AD SENATVS CONSVLTVM VELLEIANVM]

1 In omni genere negotiorum et obligationum tam pro ui-
 2 ris quam pro feminis intercedere mulieres prohibentur. Mu-
 lier, quae pro tutoribus filiorum suorum indemnitate pro- 10
 3 misit, ad beneficium senatus consulti non pertinet. *Si
 *decipiendi animo, uel cum sciret se non teneri, mulier pro
 *aliquo intercesserit, exceptio ei senatus consulti non datur:
 *actionem enim, quae in dolum mulieris competit, amplissi-
 4 *mus ordo non excludit. Procurator si mandatu mulieris pro 15
 *alio intercesserit, exceptione senatus consulti Velleiani adiu-
 uatur, ne alias actio intercidat.

[XII DE DEPOSITO]

1 *Deponere possumus apud alium id quod nostri iuris est
 2 *uel alieni. Depositum est quasi diu positum. seruandum 20
 3 *est, quod ad breue tempus custodiendum datur. Deponere
 *uidetur qui in metu ruinae incendii naufragii apud alium
 4 *custodiae causa deponit. Deponere uidetur et is, qui su-
 *spectam habens uel minus idoneam custodiam domus uel
 *tim latronum timens apud aliquem rem custodiendam com- 25
 5 *modat.* Si sacculum uel argentum signatum deposuero, et
 is penes quem depositum fuit me inuito contrectauerit, et
 5^a depositi et furti actio mihi in eum competit. *Si ex permissu

---

11, 3. 4 = Dig. 16, 1, 30 || 12, 1—4 = Collatio 10, 7, 1—4 || 12, 5
 = Collatio 10, 7, 5. Dig. 16, 3, 29 pr. || 12, 5^a = Dig. 16, 3, 29, 1

---

10 pro, quod tuetur Interpretatio, del. Cuiacius secutus Cod. 4, 29,
 6 pr. 3, 46, 2: fuerit fortasse pro negotiis pupillorum a se administran-
 dis || 23 deponit Coll.^p, de deposito Coll.^w, om. Coll.^v || 26 signatum
 ML cum Interpret. et Dig., om. dett. cum Coll.: fuitne si sacculum sig-
 natum?

*meo deposita pecunia is penes quem deposita est utatur, ut
 *in ceteris bonae fidei iudiciis usuras eius nomine praestare
 6 *mihi cogitur. Ob res depositas dolus tantum praestari solet.
 6^a *Latae culpa finis est non intellegere id quod omnes intelle-
 7 *gunt.* In iudicio depositi ex mora et fructus ueniunt et 5
 8 usurae rei depositae praestantur. *Si quis rem penes se de-
 *positam apud alium deposuerit, tam ipse directam, quam is
 *qui apud eum deposuit utilem actionem depositi habere pos-
 9 *sunt. Si pecuniam deposuero eaque uti tibi permisero, mu-
 *tua magis uidetur quam deposita, ac per hoc periculo tuo 10
 10 *erit. Si rem apud te depositam uendideris eamque post-
 *quam redemeris perdideris, semel admissio dolo perpe-
 11 *tua depositi actione teneberis. Ex causa depositi lege duo-
 *decim tabularum in duplum actio datur, edicto praetoris in
 12 *simplum.* In causa depositi compensationi locus non est, 15
 sed res ipsa reddenda est.

[XIII]

1 Debitor distractis fiduciis a creditore de superfluo ad-
 1^a uersus eum habet actionem. *Si autem tardius superfluum
 *restituatur creditor id quod apud eum depositum est, ex mora 20
 *etiam usuras debitori hoc nomine praestare cogendus est.
 1^b *Cum debitor gratuita pecunia utatur, potest creditor de fruc-
 *tibus rei sibi pigneratae ad modum legitimum usuras reti-
 2 *nere.* Quidquid creditor per fiduciarium seruum quaesi-
 3 uit, sortem debiti minuit. Debitor creditori uendere fiduciam 25
 non potest: sed alii si uelit uendere potest, ita ut ex pretio
 eiusdem pecuniam offerat creditori, atque ita remancipatam
 4 sibi rem emptori praestet. Si per suppositam personam cre-
 ditor pignus suum inuito debitore comparauerit, emptio non
 uidetur et ideo quandoque lui potest: ex hoc enim causa pi- 30

12, 6 = Collatio 10, 7, 6 || 12, 6^a = Dig. 50, 16, 223 || 12, 7—11
 = Collatio 10, 7, 7—11 || 13, 1^a = Dig. 13, 7, 7 || 13, 1^b = Dig. 20, 2, 8

5 et fructus] Coll., fructus codices || 6 praestantur Coll., postulantur
 L, postulentur M || 7 directam codices || 9 eaque uti Bluhme, eam hanc
 quem (em. in que) Coll.^p, eamque Coll.^w Coll.^v || permisero Coll.^w Coll.^v,
 commisero Coll.^p || 11 postquam redemeris] redemeris postquam
 Coll.^p, redem. eam postquam Coll.^w, redem. eamque postquam Coll.^v,
 redem. post eam Cuiacius || perpetua Coll.^v, perpetuam Coll.^p, perpe-
 tuo Coll.^w || 17 rubricam de lege commissoria, quam codices inter § 5
 et 6 inserunt, huic loco restituerunt edd.

5 gnoris uel fiduciae finiri non potest. Si inter creditorem et debitorem conuenerit, ut fiduciam sibi uendere non liceat, non soluente debitore creditor denuntiare ei sollemniter potest et distrahere: nec enim in tali conuentione fiduciae actio nasci potest.

5

[DE LEGE COMMISSORIA]

6 Si creditor rem fiduciae datam uni ex heredibus uel extraneo legauerit, aduersus omnes heredes actio fiduciae competit. Si creditor rem fiduciarium fecerit meliorem, ob ea recuperanda quae impendit iudicio fiduciae debitorem habebit obnoxium. Nouissimus creditor priorem oblata pecunia, quo possessio in eum transferatur, dimittere potest. sed et prior creditor secundum creditorem, si uoluerit, dimittere non prohibetur, quamquam ipse in pignore potior sit.

10

9 Seruus si mutuum pecuniam tempore seruitutis acciperit, ex ea obligatione post manumissionem conueniri non potest.

15

[XIV DE VSURIS]

1 Si pactum nudum de praestandis usuris interpositum sit, nullius est momenti: ex nudo enim pacto inter ciues Romanos actio non nascitur. Usurae supra centesimam solutae sortem minuunt, consumpta sorte repeti possunt. Traiecticia pecunia propter periculum creditoris, quamdiu nauigat nauis, infinitas usuras recipere potest. Usurae, quae centesimam excedunt, per errorem solutae repeti possunt. Si quis pignora debitoris citra auctoritatem iudicantis abduxerit, uiolentiae crimen admittit. *Si tutor constitutus quos inuenierit debitores non conuenerit ac per hoc minus idonei efficiantur, uel intra sex primos menses pupillares pecunias non collocauerit, ipse in debitam pecuniam et in usuras eius pecuniae quam non fenerauit conuenitur*. Tutor in usuras non conuenitur, si pecuniam pupillarem ideo non col-

20

25

30

14, 5^a = Dig. 26, 7, 15

4 in] ex Cuiacius || 10 quae Sichardus, quod codices || 11 priorem L, om. M || oblata pecunia quo Cuiacius, obligata pecunia a quo dett., obligatam pecuniam quo ML || 16 ex om. M^aL

locavit, quod idonea nomina non habebat, cui pecunia collocetur: cuius rei contestatio apud praesidem prouinciae deponenda est. *Ob fenus pupillaris pecuniae per contumaciam *non exercitum aut fundorum omissam comparationem tutor, *si non ad damnum resarciendum idoneus est, extra ordinem 5 *coercebitur.*

[XV DE MANDATIS]

1 Ob subitam ualetudinem, ob necessariam peregrinationem, ob inimicitiam et inanes rei actiones integra adhuc causa 2 mandati negotio renuntiari potest. Si meis nummis mandato tuo aliquid tibi comparauero, etsi rem postea accipere nolis, mandati actio mihi aduersus te competit. non enim tantum quod impensum est, sed et usuras eius consequi possum. Certo pretio rem iussus distrahere si minoris uenderit, mandati iudicio pretii summa poterit integrari: uenditionem enim dissolui non placuit. 45

[XVI PRO SOCIO]

Sicut lucrum, ita damnum inter socios communicatur: nisi quid culpa socii uel fraude euersum sit.

[XVII EX EMPTO ET VENDITO]

20

1 Venditor si eius rei quam uendidit dominus non sit, pretio accepto auctoritatis manebit obnoxius: aliter enim non 2 potest obligari. Si res simpliciter traditae euincantur, tanto uenditor emptori condemnandus est, quanto si stipulatione 3 pro euictione cauisset. Res empti mancipatione et traditione 25 perfecta si euincatur, auctoritatis uenditor duplo tenus obligatur. Distracto fundo si quis de modo mentiatur, in duplo 4

14, 7 = Dig. 26, 7, 49 || 45, 1 ex parte = Dig. 17, 1, 24

1 pecunia collocentur *ML*, pecuniae collocentur *dett.* || 9 ob inanes rei actiones *L*, ob inanis rei actionem *M*, seu ob inanes rei actiones *Dig.* || integra adhuc *tuetur Interpretatio: secundum Inst. 3, 26, 44 Dig. 17, 1, 23—25 expectes* nec integra || 40 negotio *L*, negotium *M* || 42 non enim] *expectes* nec || 43 et *om. codices* || 46 enim *ML*, *om. dett.* || 26 duplo tenus *ML*, nullatenus *Vesontinus teste Cuiacio Obseru. 24, 45* || 27 ante § 4 *codices inserunt rubricam de modo* || de modo *M*, de modo id est de spatio *L*, cf. ad p. 68, 4

11. Kuntze, P. W. XIV 1002. 4. 118

eius quod mentitus est officio iudicis aestimatione facta con-
 5 uenitur. Redhibitio uitiosi mancipii intra sex menses fieri
 6 potest propter latens uitium. Si ut seruum quis pluris uen-
 deret, de artificio eius uel de peculio mentitus est, actione ex
 empto conuentus quanto minoris ualuisset emptori praestare 5
 7 compellitur, nisi paratus sit eum redhibere. Ex die emptio-
 nis, [si pars pretii numerata sit,] et fructus et operae seruo-
 rum et fetus pecorum et ancillarum partus ad emptorem per-
 8 tinent. Fundum alienum mihi uendidisti: postea idem ex
 causa lucratiua meus factus est: competit mihi aduersum te 10
 9 ad pretium recuperandum actio ex empto. Post rem tradi-
 tam nisi emptor pretium statim exsoluat, usuras eius prae-
 10 stare cogendus est. Mutus emere et uendere potest: furio-
 11 sus autem neque uendere neque emere potest. Seruus bona
 fidē comparatus si ex ueteri uitio fugerit, non tantum pre- 15
 tium dominus, sed et ea quae per fugam abstulit reddere
 12(13) cogitur. Cum probatio prioris fugae defecerit, serui respon-
 sioni credendum est: in se enim interrogari, non pro domino
 13(14) aut in dominum uidetur. In eo contractu, qui ex bona fide
 descendit, instrumentorum oblatio sine causa desideratur, si 20
 13^a quo modo ueritas de fide contractus possit ostendi. *Instru-
 *mentorom nomine ea omnia accipienda sunt, quibus causa
 *instrui potest: et ideo tam testimonia quam personae instru-
 14(15) *mentorom loco habentur.* Fundus eius esse uidetur, cuius
 nomine comparatus est, non a quo pecunia numerata est, si 25
 15(12) tamen fundus comparatori sit traditus. *Heredibus debitoris
 *aduersus creditorem, qui pignora uel fiducias distraxit,
 *nulla actio datur, nisi a testatore inchoata ad eos transmissa

17, 13^a = Dig. 22, 4, 1 || 17, 15 = Consultatio 6, 8

1 officio L, de modo id est de spatio M || 3 uitium dett.. uitio
 ML || 7 si pretium numeratum sit Vesontinus teste Cuiacio Obseru. 21,
 15: Huschke hoc comma, quod ad reliquum huius sententiae argumentum
 non quadrat (cf. u. g. Dig. 49, 4, 13 §§ 10. 13. 18, 6, 7 pr.), post 10 factus
 est transposuit || seruorum Cuiacius, eius codices || 10 conpetet M
 11 ad om. codices || 14 bona fide dett., bonus fide L, bonus de M
 16 dominus] expectes prior dominus uel uenditor || et om. codices
 per dett., in ML || 17 cogitur L, cogetur M || 19 in domino codices
 20 oblatio Cuiacius, obligatio codices || desideratur L, demonstratur
 M || 21 ueritas Cuiacius, uoluntas codices

46 *sit.* Electo reo principali fideiussor uel heres eius libera-
tur. non *idem* in mandatoribus obseruatur.

[XVIII DE LOCATO ET CONDVCTO]

1 Homo liber, qui statum suum in potestate habet, et peio-
rem eum et meliorem facere potest: atque ideo operas suas 5
2 diurnas nocturnasque locat. Fundi deterioris facti et cul-
turae non exercitatae et aedificiorum non rectorum culpa
3 arbitrio iudicis domino a conductore sarciri potest. *Domi-
*nus horreorum effractis et compilatis horreis non tenetur,
*nisi custodiam eorum recepit: serui tamen eius cum quo 40
*contractum est propter aedificiorum notitiam in quaestionem
4 *peti possunt. In conducto fundo si conductor sua opera ali-
*quid necessario uel utiliter auxerit uel aedificauerit uel in-
*stituerit, cum id non conuenisset, ad recipienda ea quae
*impendit ex conducto cum domino fundi experiri potest. 45
5 *Qui contra legem conductionis fundum ante tempus sine
*iusta ac probabili causa deseruerit, ad soluendas totius tem-
*poris pensiones ex conducto conueniri potest, quatenus loca-
tori in id quod eius interest indemnitas seruetur.

[XIX DE NVPTIIS]

20

1 Sponsalia tam inter puberes quam inter impuberes con-
2 trahi possunt. Eorum qui in potestate patris sunt sine uo-
luntate eius matrimonia iure non contrahuntur, sed contracta
non soluuntur: contemplatio enim publicae utilitatis priua-
3 torum commodis praefertur. *Inter parentes et liberos iure 25
*ciuili matrimonia contrahi non possunt: nec filiam sororis

~~~~~  
48, 3—5 = *Dig.* 49, 2, 55 || 49, 3—5 *Collatio* 6, 3
~~~~~

2 *idem Cuiacius*, enim *codices* || 3 *Schulting ad hunc titulum rettulit*
Legem Rom. Burgund. 35: arra pro quibuscumque rebus a uenditore
accepta ab eo qui emit uenditionem perfectam esse. pretium tamen
postmodum emptor uenditori impleturus (emptore uenditori impleturo
Huschke), si aut inter ipsos conuenerit aut uirorum bonorum aestima-
tione constiterit, secundum speciem Pauli || 4 *peio-rem dett.*, *peiorare*
L, *periurare M* || 5 *eum M*, *om. L* || 6 *deteriores M* || 7 *exercitati*
M || *culpa dett.*, *culpam ML* || 47 *soluenda F* || 22 *sunt sine M*,
om. L || 23 *eius M*, *patris L* || *iure non M*, *iure L^b*, *om. L^a* ||
24 *contemplatio . . .* 25 *commodis praefertur Sichardus*, *contemplatione*
. . . commoda praeferruntur codices || 26 *iure ciuili ante 26 nec collo-*
cat Huschke

*aut neptem uxorem ducere possumus: proneptem aetatis
 4 *ratio prohibet. Adoptiua cognatio impedit nuptias inter pa-
 *rentes ac liberos omnimodo, inter fratres eatenus, quatenus
 5 *capitis minutio non interuenit. Nec socrum nec nurum nec
 *priuignam nec nouercam aliquando citra poenam incesti 5
 *uxorem ducere licet, sicut nec amitam aut materteram. sed
 *qui uel cognatam contra interdictum duxerit, remisso mu-
 *lieri iuris errore ipse poenam adulterii lege Iulia patitur,
 6 *non etiam ducta.* Inter seruos et liberos matrimonium con-
 7 trahi non potest, contubernium potest. Neque furiosus neque 10
 furiosa matrimonium contrahere possunt: sed contractum
 8 matrimonium furore non tollitur. Vir absens uxorem ducere
 9 potest: femina absens nubere non potest. Libertum, qui ad
 nuptias patronae uel uxoris filiaeque patroni adfectauerit, pro
 dignitate personae metalli poena uel operis publici coerceri 15
 10 placuit. *Si quis officium in aliqua prouincia administrat,
 *inde oriundam uel ibi domicilium habentem uxorem ducere
 *non potest, quamuis sponsare non prohibeatur: ita scilicet,
 *ut, si post officium depositum noluerit mulier nuptias contra-
 *here, liceat ei hoc facere arris tantummodo redditis quas 20
 11 *acceperat. Veterem sponsam in prouincia, qua quis admi-
 *nistrat, uxorem ducere potest, et dos data non fit caduca.
 12 *Qui in prouincia aliquid administrat, in ea prouincia filias
 *suas in matrimonium collocare et dotem constituere non pro-
 13 *hibetur. Non est matrimonium, si tutor uel curator pupil- 25
 *lam suam intra uicesimum et sextum annum non despon-
 *sam a patre nec testamento destinatam ducat uxorem uel
 *eam filio suo iungat: quo facto uterque infamatur et pro di-
 *gnitate pupillae extra ordinem coercetur: nec interest, filius
 14 *sui iuris an in patris potestate sit. Curatoris libertum eam 30
 *pupillam, cuius patronus res administrat, uxorem ducere
 satis inciuile est.

[XX DE CONCVBINIS]

1 Eo tempore, quo quis uxorem habet, concubinam habere
 non potest. concubina igitur ab uxore solo dilectu separatur. 35

~~~~~  
 19, 3—5 = *Collatio* 6, 3 || 19, 10—12 = *Dig.* 23, 2, 38 || 19, 13. 14
 = *Dig.* 23, 2, 66
 ~~~~~

1 possumus] non possumus *codices* || 4 nec priuignam] priuignam
codices || 7 qui uel *Coll.* w, uel qui *Coll.* v, uel *Coll.* p || 20 quos *F* ||
 26 desponsam *F*¹, desponsatam *F*² || 34 concubina *ML* || 35 ante
 concubina igitur nonnulla intercidisse monuit *Huschke*

- *quae se sciens seruo municipum iunxerit, etiam citra de-
 *nuntiationem ancilla efficitur: non item, si nesciat. nescisse
 *autem uidetur, quae comperta condicione contubernio se
 15 *abstinuit, aut libertum putauit. Libera mulier contuber-
 *nium eius secuta, qui plures dominos habuit, eius fit ancilla, 5
 16 *qui prior denuntiauit, nisi forte ab omnibus factum sit. Si
 *mater seruo filii se iunxerit, non tollit senatus consultum
 *Claudianum erubescendam matris etiam in re turpi reue-
 *rentiam exemplo eius, quae se seruo liberti sui coniunxerit.
 17 *Tribus denuntiationibus conuenta etsi ex senatus consulto 10
 *facta uideatur ancilla, domino tamen adiudicata citra aucto-
 *ritatem interpositi per praesidem decreti non uidetur: ipse
 18 *enim debet auferre qui dare potest libertatem. Filia fami-
 *lias mortuo patre si in serui contubernio perseuerauerit,
 *pro tenore senatus consulti Claudiani conuenta efficitur an- 15
 cilla.

[XXI^B DE DOTIBVS]

- 1 Dos aut antecedit aut sequitur matrimonium, et ideo uel
 ante nuptias uel post nuptias dari potest: sed ante nuptias
 1^a data earum expectat aduentum. *Mutus surdus caecus dotis 20
 1^b *nomine obligantur, quia et nuptias contrahere possunt. Ma-
 *nente matrimonio non perditurae uxori ob has causas dos
 *reddi potest: ut sese suosque alat, ut fundum idoneum
 *emat, ut in exsilium uel in insulam relegato parenti prae-
 *stet alimonia, aut ut egentem uirum, fratrem sororemue 25
 sustineat.
 2 Lege Iulia de adulteriis cauetur, ne dotale praedium
 maritus inuita uxore alienet.

[XXII DE PACTIS INTER VIRVM ET VXOREM]

- 1 Fructus fundi dotalis constante matrimonio percepti lucro 30
 mariti cedunt, etiam pro rata anni eius, quo factum est diuor-
 2 tium. Omnibus pactis stipulatio subici debet, ut ex stipu-
 latu actio nasci possit.

21B, 1^a. 1^b = Dig. 23, 3, 73

---

2 item *Arndts*, idem *Vesont.* || 25 uirum] filium ex alio uiro
Mommson

[XXIII DE DONATIONIBVS INTER VIRVM ET VXOREM]

- 1 Mortis causa donatio est, quae impendentis metu mortis
fit, ut ortu uoletudinis peregrinationis nauigationis uel belli.
2 Manumissionis gratia inter uirum et uxorem donatio fauore
libertatis recepta est, *uel* certe quod nemo ex hoc fiat locu- 5
pletior: ideoque seruum manumittendi causa inuicem sibi
3 donare non prohibentur. Inter uirum et uxorem nec per in-
4 terpositam personam donatio fieri potest. Inter uirum et ux-
orem contemplatione donationis imaginaria uenditio contrahi
5 non potest. Superstite eo qui matrimonii tempore donaue- 10
rat, ante decedente cui fuerat donatum, id quod donatum est
penes donatorem remanet. *quod si simul tam is cui donatum
*est quam is qui donauit decesserit, quaestionis decidendae
*gratia magis placuit ualere donationem, quod donator non su-
6 *peruiuat, qui rem condicere possit.* Quocumque tempore 15
contemplatione mortis inter uirum et uxorem donatio facta
7 est, morte secuta conualescit. *Si quis uxori ea condicione
*donauit, ut quod donauit in dotem accipiat, defuncto eo do-
natio conualescit.

[XXIII^A]

20

*Mulier si in rem uiri damnum dederit, pro tenore legis
Aquiliae conuenitur.

[XXIV DE LIBERIS AGNOSCENDIS]

- 1 Si serua conceperit et postea manumissa pepererit, libe-
2 rum *parit*. Si libera conceperit et ancilla facta pepererit, 25
3 liberum parit: id enim fauor libertatis exposcit. Si ancilla
conceperit et medio tempore manumissa sit, rursus facta an-

23, 5 = Dig. 34, 5, 8 || 23, 7 = Dig. 24, 1, 59 || 23A = Dig.
9, 2, 56

2 impendentis metu *Huschke*, inpendente metu *M*, inpendentis *L* ||
3 ortu *dubitanter scripsi*, ort *M*, est *L* || 5 uel *Sichardus*, uelut *codices* ||
quod *M*, quidem *L* || ex *M*, om. *L* || 7 prohibentur *dett.*, prohibetur *M*,
prohibetur *L* || 10 superstite *sqq.*] si inter uirum et uxorem donatio
facta fuerit, priore defuncto cui donatum est ad eum res redit qui do-
nauerit *Dig.*, ubi sequuntur quae supra inde a u. 12 suppluimus || 13 do-
nauit decesserit *Studemund*, donauerit *F* || 18 defuncti *F* || 25 parit]
parit id enim fauor libertatis extorsit *codices* (ex u. 26)

cilla pepererit, liberum parit: media enim tempora libertati
 4 prodesse, *non* nocere possunt. Ex ea muliere natus, quae ex
 causa fideicommissi manumitti debuit, si post moram liber-
 5 tati factam nascatur, ingenuus nascitur. Si mulier diuortio
 facto grauidam se sciat, intra tricensimum diem uiro denun- 5
 tiare debet uel patri eius, ut ad uentrem inspiciendum ob-
 seruandumque custodes mittant: †quo omisso partum mulieris
 6 omnimodo coguntur agnoscere. Si praegnantem se esse mu-
 lier non denuntiauerit uel custodes uentris missos non ad-
 miserit, liberum est patri uel auo natum non alere. ceterum 10
 neglegentia matris, quo minus suus patri heres sit, obesse
 7 non debet. Si mulier se ex uiro praegnantem neget, permit-
 8 titur marito uentrem inspicere et uentri custodes dare. Ven-
 ter inspicitur per quinque obstetrices, et quod maxima pars
 9 earum denuntiauerit, pro uero habetur. Obstetricem, quae 15
 partum alienum attulit, ut supponi possit, summo supplicio
 10 adfici placuit. *Necare uidetur non tantum is qui partum
 *praefocat, sed et is qui abicit et qui alimonia denegat et is
 *qui publicis locis misericordiae causa exponit, quam ipse
 non habet. 20

[XXIV^A]

1 *Adoptare quis nepotis loco potest, etiam si filium non
 2 *habet. Eum, quem quis adoptauit, emancipatum uel in
 adoptionem datum iterum non potest adoptare.

[XXV QVEMADMODVM FILII SVI IVRIS EFFICIANTVR] 25

1 Pater ab hostibus captus desinit habere filios in pote-
 state: postliminio reuersus tam filios quam omnia sui iuris
 in potestatem recipit, ac si numquam ab hostibus captus sit.
 2 Singulae mancipationes uel isdem uel aliis testibus fieri pos-
 3 sunt, uel eodem die uel intermisso tempore. Emancipatio 30

24, 10 = Dig. 25, 3, 4 || 24^A = Dig. 1, 7, 37

2 non scripsi, non enim codices || 3 si post m. libertati factam
Cuiacius, si per m. libertatis facta *L*, si m. libertati factam *M* || 7 quo
 omisso *dett.*, omisso *ML*, quibus missis *Sichardus secutus Interpretatio-*
nem, sed contra Dig. 25, 3, 4, 11 || 8 omnimodis codices || mulier esse
 codices || 11 suus *Sichardus*, suo codices || 18 praefocat *F* || 26 de-
 sinit *dett.*, desinet *M^bL*, desenet *M^a* || 29 § 2 om. *M*

4 etiam die feriato fieri potest. Apud magistratus municipa-
 les, si habeant legis actionem, emancipari et manumitti po-
 5 test. Filius familias inuitus emancipari non cogitur.

[XXVI DE ADULTERIIS]

1 *Capite secundo legis Iuliae de adulteriis permittitur pa- 5
 *tri tam adoptiuo quam naturali adulterum cum filia cuius-
 *cumque dignitatis domi suae uel generi sui deprehensum sua
 2 *manu occidere. Filius familias pater si filiam in adulterio
 *deprehenderit, uerbis quidem legis prope est, ut non possit
 3 *occidere: permitti tamen ei debet, ut occidat. Capite quinto 10
 *legis Iuliae cauetur, ut adulterum deprehensum uiginti horas
 4 *attestando uicinos retinere liceat. Maritus in adulterio de-
 *prehensos non alios quam infames et eos qui corpore quaes-
 *tum faciunt, seruos etiam, excepta uxore quam prohibetur,
 5 *occidere potest. Maritum, qui uxorem deprehensam cum 15
 *adultero occidit, quia hoc impatientia iusti doloris admisit,
 6 *lenius puniri placuit. Occiso adultero dimittere statim ma-
 *ritus debet uxorem atque ita triduo proximo profiteri, cum
 7 *quo adultero et in quo loco uxorem deprehenderit.* In-
 uenta in adulterio uxore maritus ita demum adulterum occi- 20

26, 1—6 restitutae sunt ex Vesontino (Cuiacii Obseru. 24, 18) et Va-
 ticano reg. 1050, in quo leguntur post § 17 praemissa unicuique sententiae
 uoce Interpretatio: 26, 1. 2. 4—6 = Collatio 4, 12 || 26, 7. 8 = Col-
 latio 4, 12, 6. 7

4 numerus tituli XXXVII apud Cuiacium Obseru. 24, 17 errore pro
 XXVII (computato scilicet titulo de modo 2, 17, 4) scriptus est || 5 se-
 cundum legem Vatic. || 6 cuicumque Vatic., cuiusque Coll. || 7 sui
 Coll., om. Vesont. Vatic. || sua manu Coll., om. Vesont. Vatic. || 8 filius]
 filia Vatic. || si in adulterio filia Vatic. || 9 uerbis . . . est om. Vatic. ||
 ut non] uel Vatic. || 10 permitti t. ei debet Vesont. Vatic., permittitur
 tamen etiam ei Coll. || capite Vatic. et Vesont. secundum Cuiacii editio-
 nem 1586, rursusque capite Vesont. secundum Cuiacii Obseru. 24, 18 ||
 11 horas Vatic., horis Vesont. || 12 adtestandos Vatic. || deprehensus
 Vatic. Coll. w Coll. v || 13 quae infamis Vatic. || 14 seruus Vatic. ||
 etiam Vesont., item Vatic., etiam et liberos Coll. || quam p. o. potest]
 non prohibetur occidere Vatic. || 15 maritus Vatic. Coll., de Vesont.
 non constat || deprehensa Vatic. || 16 adulterio Vatic. || 17 lenius
 Vesont.? Coll., lenius Vatic. || maritus statim dimittere Vatic., de
 Vesont. non constat || 19 inuenta in ad. uxore (inuentam ad. uxorem
 Coll. p) maritus (-tum Coll. w) ita demum adulterum maritus (-tum Coll. w)
 occidere potest si eum Coll., inuentam in ad. uxorem (-re L) maritus
 ita demum occidere potest, si adulterum Wisigothi

8 dere potest, si eum domi suae deprehendat. Eum, qui in
 9 adulterio deprehensam uxorem non statim dimiserit, reum
 10 lenocinii postulari placuit. *Serui uero tam mariti quam
 *uxoris in causa adulterii torqueri possunt, nec his libertas
 11 *sub specie impunitatis data ualebit. Duos uno tempore 5
 *uxoris adulteros accusari posse sciendum est: plures uero
 12 *non posse. Cum his, quae publice mercibus uel tabernis
 13 *exercendis procurant, adulterium fieri non placuit. Qui
 14 *masculum liberum inuitum stuprauerit, capite punitur. Qui
 *uoluntate sua stuprum flagitiumque impurum patitur, di- 10
 *midia parte bonorum suorum multatur, nec testamentum ei
 15 *ex maiore parte facere licet. Adulterii conuictas mulieres
 *dimidia parte dotis et tertia parte bonorum ac relegatione
 *in insulam placuit coerceri: adulteris uero uiris pari in in-
 *sulam relegatione dimidiam bonorum partem auferri, dum- 15
 16 *modo in diuersas insulas relegentur. Incesti poenam, quae
 *in uiro in insulam deportatio est, mulieri placuit remitti:
 *hactenus tamen, quatenus lege Iulia de adulteriis non ap-
 17 *prehenditur. Ancillarum sane stuprum, nisi deteriores fiant,
 aut per eas ad dominam adfectet, citra noxam habetur. In 20
 causa adulterii dilatio postulata impertiri non potest.

[XXVII DE EXCUSATIONIBVS TUTORVM]

1 Inimicitiae capitales, quas quis cum patre defuncto ha-
 buit, a tutelis excusant, ne paterno inimico pupillus commit-

26, 8. 9 = *Collatio* 4, 12, 7. 8 || 26, 10—12 *ex Vesontino et Vatic. reg.*
 1050 *restitutae sunt* (in *Vatic. singulis sententiis praemittitur Interpretatio*):
 26, 12 = *Collatio* 5, 2, 1 || 26, 13 = *Collatio* 5, 2, 2: *extat etiam in*
quodam exemplo editionis Cuiacii 1566 a nescio quo adscripta (cf. *Haubold*
Opuscula 2 p. 945) *praemissis his ex Paulli lib. sent. tit. XXXVII* (cf.
ad 75, 4) *lege Iulia adulterii* || 26, 14—16 *ex Vesontino et Vaticano reg.*
 1050 *restitutae sunt* (in *Vaticano ante* 16 *adulterii et* 18 *adulteris et* 20 *incesti*
additur Interpretatio) || 26, 17 cf. 1, 12, 9

2 *dimiserit Coll., dimisit Wisigothi* || 5 *specie] spe Pithoeus* ||
 6 *uxores ad. accusare Vatic.* || 7 *taberne Vatic.* || 9 *stuprauerit*
Vatic. || *punitur Vesont., puniatur Vatic. Coll.^w Coll.^v, punietur Coll.^p* ||
 10 *dimidiam partem codices* || 13 *dimidiam partem Vatic.* || *terciam*
partem Vatic. || *ac rel. in insulam Vesont., in insule et rel. Vatic.* ||
 14 *in insule Vatic.* || 16 *relegantur Vatic.* || *quae in uiro in ins. dep.*
est Vesont., in ins. dep. uiro Vatic. || 18 *adprehendit Vatic.* || 19 *sane*
om. Vatic. || 20 *ad domini iniuriam adfectetur scr.* || *citra Vesont.,*
ea tra Vatic. || 23 *defuncto L^b, defunctum L^a, defunctorum M*

2 tatur. Ad curam eius, cuius quis tutelam administrauit,
 3 inuitus uocari non potest. *Quinquaginta dierum spatium
 *tantummodo ad contestandas excusationum causas pertinet:
 *peragendo enim negotio ex die nominationis continui quat-
 4 *tuor menses constituti sunt. Post susceptam tutelam caecus 5
 *aut surdus aut mutus aut furiosus aut uoletudinarius depo-
 5 *nere tutelam potest. Paupertas, quae operi et oneri tutelae
 6 *impar est, solet tribuere uacationem. Pro t _____
 *ut est Latinus Iunianus _____ codicillis ad tes-
 tamentum non pertinentibus _____. 10

[XXVIII DE POTIORIBVS NOMINANDIS]

1 Non recte potiozem uidetur nominare, qui causam nomi-
 2 nati potioris non expresserit. Potior quis esse debet non so-
 3 lum gradu generis, sed et substantia rei familiaris. *Amicos
 *appellare debemus non leui notitia coniunctos, sed quibus 15
 *fuerint in iura cum patre familias honestis familiaritatis
 quaesita rationibus.

[XXIX QVI POTIORES NOMINARE NON POSSVNT]

Libertus, quem pater tutorem dedit, si minus idoneus
 dicatur, excusari quidem non potest, sed adiungi illi curator 20
 potest.

[XXX AD ORATIONEM DIVI SEVERI]

Dolo tutoris curatorisue detecto in duplum eius pecu-
 niae condemnatione conueniuntur, qua minorem fraudare
 uoluerunt. 25

[XXXA]

*Postumo tutor datus non nato postumo neque tutelae,
 *quia nullus pupillus est, neque negotiorum gestorum iudicio

~~~~~  
 27, 3 = Dig. 27, 1, 38 || 27, 4. 5 = Dig. 27, 1, 40 || 27, 6 =
 Vat. 172 || 28, 3 = Dig. 50, 16, 223, 1 || 30A = Dig. 27, 3, 24
 ~~~~~

5 caecus] factus addit Mommsen || 12 nominati dett., nominatim
 L, deficit M || 16 in iura . . . familiaritatis] uincula cum p. f. familia-
 ritatis honestis Mommsen || 18 potiores L, potior M || nominare dett.,
 nominari ML || possunt L, possit M || 28 est F¹, est neque pro tutore
 quia nulla significatio est F²

*tenetur, quia administrasse negotia eius qui natus non esset
 non uidetur: et ideo utilis in eum actio dabitur.

[XXXI DE FVRTIS]

1 2 Fur est qui dolo malo rem alienam contrectat. Furto-
 rum genera sunt quattuor: manifesti, nec manifesti, con- 5
 cepti et oblati. manifestus fur est qui in faciendo deprehen-
 sus est et qui intra terminos eius loci, unde quid sustulerat,
 deprehensus est, uel antequam ad eum locum quo destinaue-
 rat peruenerit. nec manifestus fur est qui in faciendo qui- 10
 dem deprehensus non est, sed eum furtum fecisse negari non
 3 potest. Concepti actione is tenetur, apud quem furtum quae-
 situm et inuentum est. oblati actione is tenetur, qui rem
 4 furtiuam alii obtulit, ne apud se inueniretur. Furti actione
 5 is agere potest, cuius interest rem non perdidisse. Concepti
 is agere potest, qui rem concepit et inuenit. oblati is agere 15
 6 potest, penes quem res concepta et inuenta est. Manifesti
 furti actio et nec manifesti et concepti et oblati heredi qui-
 7 dem competit, sed in heredem non datur. Seruus, qui fur-
 tum fecerit damnumue dederit, nisi id pro sui quantitate
 8 dominus sarcire sit paratus, noxae dedi potest. Si seruus 20
 furtum fecerit, deinde manumissus sit aut alienatus, cum
 ipso manumisso uel emptore agi potest: noxa enim caput
 9 sequitur. Filius familias si furtum fecerit, deinde emancipe-
 tur, furti actio in eum datur, quia in omnibus noxa caput
 10 sequitur. Non tantum qui furtum fecerit, sed etiam is, cuius 25
 ope aut consilio furtum factum fuerit, furti actione tenetur.
 11 *Rei hereditariae, antequam ab herede possideatur, furtum
 12 *fieri non potest.* [Qui meretricem libidinis causa rapuit

---

34. 4—5 = *Collatio* 7, 5, 2—6 || 34, 7. 8 cf. *Edictum Theoderici*
 117. 120 *Lex Rom. Burgund.* 15 || 34, 11 ex *Vesontino* restituit *Cui-*
cius Obseru. 21, 19

---

1 qui] quia *F* || 4 dolo malo *om.* *Coll.* || 7 quid (*sic dett.*, quis
ML) sustulerat deprehensus *Wisigothi*, furatus est comprehensus *Coll.* ||
 9 est fur *Coll.* || rapiendo *Coll.* || 10 comprehensus *Coll.* || furtum
om. *Coll.* || 11 is *om.* *Coll.* || quaesitum . . . 12 est] est inuentum
Coll. || 14 cuius *Coll.*, cui *ML* || concepti is] conceptiua autem *Coll.* ||
 15 et] id est *Huschke* || is *om.* *Coll.* || 16 et *om.* *Coll.*, id est *Huschke* ||
 18 qui *M*, si *L* || 22 manumisso *Cuiacius*, manumissore *codices* || enim
dett., *om.* *ML* || 26 ope *Cuiacius*, opera *codices* || 28 § 12 *Pauli non*
esse uidit Cuiacius, cf. § 34 et *Dig.* 47, 2, 39

13 et celauit, eum quoque furti actione teneri placuit.] Furti
 manifesti actio praeter quadrupli poenam ipsius rei persecu-
 14 tionem genere uindicationis et condictionis continet. Furti
 concepti actio [†]aduersus eum qui obtulit tripli est poena et
 15 ipsius rei repetitio. Furti quocumque genere condemnatus 5
 16 famosus efficitur. Quaecumque in caupona uel in meritorio
 stabulo diuersorioque perierint, in exercitores eorum furti
 17 actio competit. *Si res uendita ante traditionem subrepta
 *sit, emptor et uenditor furti agere possunt: utriusque enim
 18 *interest rem tradi uel tradere. Si quid in naue rateue peri- 10
 19 *erit, furti actio in exercitorem nauis datur.* Rem pignori
 datam debitor creditori subtrahendo furtum facit: quam si
 20 et ipse similiter amiserit, suo nomine persequi potest. Pater
 uel dominus de ea re, quae filio familias uel seruo subrepta
 est, furti agere potest: interest enim ei deferri actionem, 15
 21 qui de peculio conuenitur. Si rem, quam tibi commendauit,
 postea subripui, furti actio competere tibi non poterit: rei
 22 enim nostrae furtum facere non possumus. *Qui furtum
 *quaesiturus est, antequam quaerat, debet dicere, quid quae-
 23 *rat, et rem suo nomine et sua specie designare.* Si, cum 20
 furtum quis quaerit, damnum iniuriae dederit, actione legis
 24(25) Aquiliae tenebitur. Siue seges per furtum siue quaelibet ar-
 bores caesae sint, in duplum eius rei nomine reus conuenitur.
 25(24) Ob indicium comprehendendi furis praemium promissum iure
 26 debetur. *Si seruum communem quis furatus sit, socio quo- 25
 27 *que actio furti dabitur. Qui pro derelicto rem iacentem
 *occupauit, furtum non committit, tametsi a domino non dere-
 28 *linquendi animo relictam sit. Si seruus furtum fecerit cum do-
 *mino, praeter rei condictionem furti actio in dominum da-
 29 *tur. Fullo et sarcinator, qui polienda uel sarcienda uesti- 30
 *menta accepit, si forte his utatur, ex contrectatione eorum

31, 15 = Collatio 5, 5, 1 || 31, 17. 18 ex Vesontino restituit Cuiacius l. c. || 31, 22. 26—28 ex Vesontino restituit Cuiacius l. c. || 31, 29—31 = Dig. 47, 2, 83 pr. § 1. 2: Cuiacius eas hoc loco in Vesontino inuenit, attamen in restituendis eis non uidetur nisi Digestis usus esse

2 quadrupli poenam praeter Huschke || 4 concepti] secundum ea quae sequuntur et Interpretationem expectes oblatis: latius tamen mendum latere suadet ipsius rei repetitio, quae non potest ei competere, apud quem furtum conceptum est || 5 damnatus Coll. || 27 non om. Vesontinus || 28 relictam sit duce Huschkio scripsimus, relictam Vesontinus

*furtum fecisse uidetur, quia non in eam causam ab eo ui-
 30 *dentur accepta. Frugibus ex fundo subreptis tam colonus
 *quam dominus furti agere possunt, quia utriusque interest
 31 *rem persequi. Qui ancillam non meretricem libidinis causa
 *subripuit, furti actione tenebitur, et si suppressit, poena
 32 *legis Fabiae coercetur.* Qui tabulas cautionesue subripuit,
 in adscriptam summam furti actione tenebitur: nec interest,
 cancellatae nec ne sint, quia ex his debitum dissolutum in-
 33 terest comprobari. *Qui seruo fugae consilium dedit, furti
 34 *quidem actione non tenetur, sed serui corrupti. Res sub- 40
 *repta si in domini potestatem reuersa sit, cessat furti actio.
 35 *Qui furandi animo conclaue effregit uel aperuit, sed nihil
 *abstulit, furti actione conueniri non potest, iniuriarum potest.
 36 *Qui rem suam furatur, ita demum furti actione non tene-
 37 *tur, si alteri ex hoc non noceatur.* Seruus, qui in fuga 45
 est, a domino quidem possidetur, sed dominus furti actione
 eius nomine non tenetur, quia in potestate eum non habet.

[XXXII DE OPERIS LIBERTORVM]

Egentem patronum libertus obligatione doni muneris et
 operarum solutus alere cogendus est pro modo facultatum 20
 suarum.

31, 29—32 = *Dig.* 47, 2, 83, cf. ad p. 79 || 31, 33—36 *Cuiacius*
l. c. ex Vesontino restituit || 31, 87 cf. *Lex Rom. Burgund.* 45

---

3 possit *F^a Cuiacius* || 7 interest] refert *Dig.* || 8 cancellatae *dett.*
cum Dig., cancellatae *M^a*, an cancellatae *M^b*, hanc ancillate *L* ||
 quia *dett. Dig.*, qua *M*, quae *L* || debitum magis solutum esse compro-
 bari potest *Dig.* || 11 furti actio] *expectes* condictio furtiua

LIBER TERTIVS

[1A]

- 1 *Quotiens is, cui bonorum possessio ab altero postulata
 *est, furere coeperit, magis probatum ratum eum uideri ha-
 *buisse: rati enim habitio ad confirmationem prioris postu- 5
 2 *lati pertinet. Si is, cui ignoranti petita est bonorum posses-
 *sio, decesserit, heres eius intra tempora petitionis ratam
 eam habere non potest.

[I DE CARBONIANO EDICTO]

Si fratri puberi controuersia fiat, an pro parte impube- 10
 ris differri causa debeat, uariatum est: sed magis est, ut dif-
 ferri non debeat.

[II DE BONIS LIBERTI]

- 1 In bonis liberti prior est patronus quam filius alterius
 patroni, itemque prior est filius patroni quam nepos alte- 15
 2 rius patroni. Libertus duos patronos heredes instituit: alter
 eorum uiuo liberto mōritur: is qui superest contra tabulas
 3 testamenti bonorum possessionem recte postulat. Liberto-
 rum hereditas in capita, non in stirpes diuiditur: et ideo si
 unius patroni duo sint liberi et alterius quattuor, singuli 20
 4 uiriles (id est aequales) portiones habebunt. Patronus uel
 patroni liberi ex parte dimidia heredes instituti aes alienum
 5 liberti pro portionibus exsoluere coguntur. *Sicut testa-
 *mento facto decedente liberto potestas datur patrono uel
 *libertatis causa imposita petere uel partis bonorum posses- 25
 *sionem, ita et cum intestato decesserit, earum rerum electio
 6 *ei manet. Liberto per obreptionem adrogato ius suum pa-
 tronus non amittit.

1A, 1 = Dig. 37, 1, 16 || 1A, 2 = Dig. 46, 8, 7 || 2, 5 = Dig.
 37, 14, 20 || 2, 6 = Dig. 38, 2, 49

---

4 uideri] *expectes* non uideri, cf. Dig. 29, 2, 48 || 10 si . . . im-
 puberis] *expectes* si fratribus puberi et impuberi controuersia fiat, an
 pro parte puberis (*similiter Cuiacius*) || 16 duos patronos *tuetur Inter-*
pretatio, requiritur fere qui duos patronos habuit, extraneos

[III DE LEGE FABIANA]

Ea, quae in fraudem patroni a liberto quoquo modo alienata sunt, Fabiana formula tam ab ipso patrono quam a liberis eius reuocantur.

[IV^a DE TESTAMENTIS]

5

1 Testamentum facere possunt masculi post impletum quar-
 2 tum decimum annum, feminae post duodecimum. Spadones
 eo tempore testamentum facere possunt, quo plerique pu-
 3 bescunt, id est annorum decem et octo. Filius familias, qui
 militauit, de castrensi peculio tam communi quam proprio 10
 iure testamentum facere potest. castrense enim peculium est
 quod in castris acquiritur uel quod proficiscenti ad militiam
 4 datur. Caecus testamentum facere potest, quia accire po-
 test adhibitos testes et audire sibi testimonium perhiben-
 4^a tes. *Qui manus amisit, testamentum facere potest, quamuis 15
 5 *scribere non possit.* Furiosus tempore intermissi furoris
 6 testamentum facere potest. *Et mulieri, quae luxuriose ui-
 7 *uit, bonis interdici potest.* Moribus per praetorem bonis in-
 terdicitur hoc modo: QVANDO TIBI BONA PATERNA AVITAQVE NEQVI-
 TIA TVA DISPERDIS LIBEROSQVE TVOS AD EGESTATEM PERDVCS, OB 20
 8 EAM REM TIBI EA RE COMMERCIOQVE INTERDICO. Qui ab hostibus
 captus est, testamentum quasi seruus facere non potest. sane
 ualet testamentum id quod ante captiuitatem factum est, si
 reuertatur, iure postliminii, aut si ibidem decedat, beneficio
 legis Corneliae, qua lege etiam legitimae tutelae heredita- 25
 9 tesque firmanur. In insulam relegatus et in opus publicum
 ad tempus damnatus, quia retinent ciuitatem, testamentum
 10 facere possunt et ex testamento capere. Plures quam septem

4^a, 4^a = Dig. 28, 1, 10 || 4^a, 6 extat in LA Paris. 4408 Dig. 27, 10, 15 pr.

1 lege] formula Schulting || 7 post duodecimum Montispessulanus H 84 et Vaticanus 1023 addunt habet in libro tutore auctore, quod ex glossemate uenire etiam inde colligitur, quod illi codices alias non habent nisi Paulum Wisigothorum || 11 enim] autem Sichardus || 13 accire Cuiacius, scire ML, adscire dett. || 17 post potest rubricam de eo cui moribus interdicitur ins. codices || et Dig., om. L, de A et Paris. non constat || qui L || 18 bonis (ante interdici) Cuiacius, moribus L, de A et Paris. non constat || 20 tuos M, om. L || 21 ea re Sichardus, aere M, om. L || § 8 rubricam item (item om. L) de testamentis praemittunt codices || 27 quia L, qui M

ad testamentum adhibiti non nocent. superflua enim facta
 41 prodesse iuri tantum, nocere non possunt. In aduersa cor-
 poris ualetudine mente captus eodem tempore testamentum
 42 facere non potest. Prodigus recepta uitae sanitate ad bonos
 mores reuersus et testamentum facere potest et ad testamenti 5
 43 sollemnia adhiberi potest. Ex his, qui ad testamentum adhi-
 bentur, si qui sint qui Latine nesciant uel non intellegant,
 si tamen sentiant, cui rei intersint, adhibiti non uitiant te-
 44 stamentum. *Repetundarum damnatus nec ad testamentum
 45 *nec ad testimonium adhiberi potest. Hermaphroditus an 10
 *ad testamentum adhiberi possit, qualitas sexus incalescen-
 46 *tis ostendit. Singulos testes, qui in testamento adhibentur,
 *proprio chirographo adnotare conuenit, quis et cuius testa-
 mentum signauerit.

[IVB *DE INSTITVTIONE HEREDVM*]

45

1 Condicionum duo sunt genera: aut enim possibilis est,
 aut impossibilis: possibilis, quae per rerum naturam admitti
 potest, impossibilis, quae non potest: quarum ex euentu
 2 altera expectatur, altera [impossibilis] submouetur. Condi-
 ciones contra leges et decreta principum uel bonos mores ad- 20
 scriptae nullius sunt momenti: ueluti SI VXOREM NON DVXERIS,
 SI FILIOS NON SVSCEPERIS, SI HOMICIDIVM FECERIS, SI LARVALI HABITV
 3 PROCESSERIS et his similia. Quotiens non apparet, qui sit he-
 res institutus, institutio non ualet: quod euenit, si testator
 4 plures amicos unius nominis habeat. Heredes aut instituti 25
 aut substituti dicuntur, instituti primo gradu, substituti se-
 5 cundo uel tertio scripti. Substituere quis et pure et sub con-
 ditione potest, et tam suis quam extraneis, tam puberibus
 6 quam impuberibus. In quot uult uncias testator hereditatem
 suam diuidere potest. impleto asse sine parte heredes in- 30
 stituti ad prioris assis semissem aequis portionibus ueniunt.

~~~~~  
 4A, 14. 15 = Dig. 22, 5, 15 || 4A, 16 = Dig. 28, 1, 30 || 4B, 2
 usque ad u. 21 momenti = Consultatio 4, 8
 ~~~~~

2 tantum] testamenti Savigny || nocere non M, noceri L || 8 cui
 Sichardus, cuius codices || adhibiti L, adibitioni M || 15 rubricam
 ex Consult. 4, 8 suppleuimus || 19 impossibilis del. Cuiacius || con-
 ditiones] pacta uel cond. Cons. || 20 et] uel Cons. || adscriptae om.
 Cons. || 22 si laru.] aut laru. codices || 23 qui L, quidem quid M ||
 26 instituti p. g. substituti dett., instituetur p. g. substituetur M, insti-
 tuitur p. g. substituhitur L || 34 assis dett., asse ML

- 7 Seruus alienus cum libertate heres institutus institutionem non infirmat: sed libertas ut alieno superuacue data uidetur.
- 8 Filio et extraneo aequis partibus heredibus institutis si praeterita adcreseat, tantum suo auocabit, quantum extraneo: si uero duo sint filii instituti, suis tertiam, extraneis dimidiam 5
- 9 tollet. Talis postumorum institutio: SI QVI POST MORTEM MEAM POSTUMI NATI FVERINT, HEREDES SVNT: si uiuo eo nascantur, 10 rumpunt testamentum. Nepos postumus, qui in locum patris succedere potest, ab auo aut heres instituendus est aut nominatim exheredandus, ne agnascendo rumpat testamentum. 10
- 10^a *Filius familias si militet, ut paganus nominatim a patre aut *heres scribi aut exheredari debet, iam sublato edicto diui *Augusti, quo cautum fuerat, ne pater filium militem exhere- 11 *det.* Qui semel constituit ad se hereditatem pertinere, ac se eius rebus immiscuit, repudiare eam non potest, etiamsi 15
- 12 damnosa sit. *Pater quotiens filio mandat adire, certus esse *debet, an pro parte an ex asse, et an ex institutione an ex *substitutione, et an testamento an ab intestato filius suus 13 *heres exsistat. Mutus pater uel dominus filio uel seruo he- *redibus institutis magis est ut, si intellectu non careat, 20 *nutu iubere possit adire hereditatem, ut ei iure eius com- *modum quaeri possit: quod facile explicari possit scientia 14 *litterarum. Mutus seruus iussu domini pro herede gerendo *obligat dominum hereditati.*

[V AD SENATVS CONSULTVM SILANIANVM]

25

- 1 Hereditas eius, qui a familia occisus esse dicitur, ante habitam quaestionem adiri non potest neque bonorum pos- 2 sessio postulari. Occisus uidetur non tantum qui per uim aut per caedem interfectus est, uelut iugulatus praecipitatus, sed et is qui ueneno necatus dicitur: honestati enim heredis 30 conuenit qualemcumque mortem testatoris inultam non prae-

---

4B, 10^a = Dig. 28, 2, 26 || 4B, 12—14 = Dig. 29, 2, 93

---

3 filio et extraneo *dett.*, filius et extraneus *M*, filio extraneo *L* || 6 talis (tales *L*) p. institutio] *expectes* tali postumorum institutione facta || 7 sunt *Cuiacius*, sumptote *M*, mihi stote *L* || 8 qui *L*, *om. M* || 19 matus *F* || 25 in *Appendice* 2, 15 *huius tituli* §§ 10—12^a *praemittitur rubrica* ex corpore Pauli sententiarum scheda de quaestionibus in familia habendis aut si ante habitam quaestionem (habita quaestione *codices*) hereditas eius qui dicitur interfectus (-cta *codices*) adita fuerit || 29 uelut *dett.*, uel *ML*

3 **terminare.** Domino occiso de ea familia quaestio habenda
est, quae intra tectum fuerit, uel certe extra tectum cum
4 domino eo tempore quo occidebatur. Qui occisus dicitur, si
constet eum sibi quoquo modo manus intulisse, de familia
eius quaestio non est habenda, nisi forte prohibere potuit nec 5
5 prohibuit. Neroniano senatus consulto cauetur, ut occisa
uxore etiam de familia uiri quaestio habeatur, idemque ius in
6 uxoris familia obseruatur, si uir dicatur occisus. Serui,
qui sub eodem tecto fuerunt, ubi dominus perhibetur occi-
sus, et torquentur et puniuntur, etsi testamento occisi manu- 10
missi sint. sed et hi torquentur, qui cum occiso in itinere
7 fuerunt. Serui de proximo si, cum possent ferre, auditis
8 clamoribus auxilium domino non tulerunt, puniuntur. Ser-
uos, qui in itinere circumdatum a latronibus dominum per
fugam deseruerunt, apprehensos et torqueri et summo sup- 15
9 plicio adfici placuit. Habebitur de familia quaestio et si heres
testatorem occidisse dicatur: nec interest, extraneus an ex
10 liberis sit. *In summa tamen sciendum et de his omnibus
*habendam esse quaestionem, qui in suspitione quacumque
11 *ratione ueniunt. In disponenda eorum quaestione, quo- 20
*rum dominus dicitur interemptus, hic ordo seruatur, pri-
*mum ut constet occisum dominum, deinde, si *id* liqueat, de
*quibus ea quaestio habenda sit, atque ita de reis inui-
12 *rendis. Etsi percussor certus sit, tamen de familia haben-
da quaestio est, ut caedis mandator inueniri possit. 25

12^a *Hereditas a fisco ut indignis aufertur his primum, qui,
*cum ^tsuscepta re esset testatoris, apertis tabulis testamenti
*uel ab intestato adierunt hereditatem bonorumue possessionem
*acceperunt: amplius his et centum milia sestertiorum poena
*inrogatur. nec refert, a quibus pater familias uel quemad- 30
13 *modum dicatur occisus esse.* Omnibus, qui contra uolunta-

---

5, 10 = Appendix 2, 16 || 5, 11. 12 = Appendix 2, 17 || 5, 12^a
= Appendix 2, 15

---

7 idque (atque *M*) iuxta uxoris familia (famili *M*^a) *codices* || 11 sint
M, dicantur *L* || 12 possint *ML* || 13 serui *codices* || 19 habendum
codices || 21 haec *codices* || 22 deinde (deinde *E*, om. *reliqui*) si ali-
qua eat *codices* || 23 sit om. *codices* || 27 suscepta re (se *E*) *codices*,
suspecta nex *Huschke* || 28 adierunt . . . 29 acceperunt *Cuiacius*,
adiit . . . accepit *codices* || 31 occisus esse om. *codices*

tem defuncti faciunt, ut indignis aufertur hereditas, si nihil testamento in fraudem legis fuerit cautum.

14 Siue falsum siue ruptum siue irritum dicatur esse testa-
mentum, salua eorum disceptatione scriptus heres iure in
15 possessionem mitti desiderat. Si inter heredem institutum 5
et substitutum controuersia sit, magis placet eum in posses-
sionem rerum hereditariarum mitti, qui primo loco scriptus
16 est. Scriptus heres ut statim in possessionem mittatur, iure
17 desiderat. hoc post annum impetrare non poterit. In eo
testamento heres scriptus, quod neque ut oportuit oblatum 10
nec publice recitatum est, in possessionem mitti frustra de-
18 siderat. In possessionem earum rerum, quas mortis tempore
testator non possedit, heres scriptus, priusquam iure ordina-
rio experiatur, improbe mitti desiderat.

[VA]

15

*Litterae, quibus hereditas promittitur uel animi adfec-
tus exprimitur, uim codicillorum non obtinent.

[VI DE LEGATIS]

1 Per praeceptionem uni ex heredibus nummi legati, qui
domi non erant, officio iudicis familiae herciscundae a cohe- 20
2 redibus praestabuntur. Ante heredis institutionem legari
non potest: inter medias heredum institutiones, siue alter
siue uterque adeat, potest. interdum dimidium, interdum to-
tum debetur: dimidium, si per uindicationem legatum sit:
3 totum, si per damnationem. *Post diem legati cedentem 25
actio, quae inchoata non est, ad heredem non transmittitur.
4 Communi seruo cum libertate et sine libertate legari potest,
5 totumque legatum socio testatoris acquiritur. Post mortem
heredis legari non potest, quia nihil ab herede heredis re-
6 linqui potest. In mortis tempus tam suae quam heredis eius 30

5A = Dig. 29, 7, 17 || 6, 3 = Consultatio 6, 9

---

6 placet *M*, placuit *L* || 9 impetrare *L*, iure impetrari *M* || 11 in
dett., heres scriptus in *ML* || 22 alter siue uterque adeat *Sichardus*,
siue aliter (alter *dett.*) siue ut quis adeat (uadeat *M*) *codices* || 24 sit
totum si *dett.*, si totum *ML* || 29 ab heredes heredi *L*, ab hh. heredi
M || 30 suae (sua *ML*^b, suam *L*^a) q. heredis (-des *ML*) eius] *expectes*
legatarii quam heredis

legata conferri possunt hoc modo LVCIO TITIO, CVM MORIETVR,
7 DO LEGO, aut HERES MEVS DARE DAMNAS ESTO. Per uindicationem
legatum etsi nondum constituerit legatarius ad se pertinere,
atque ita post apertas tabulas ante aditam hereditatem deces-
7^a serit, ad heredem suum legatum transmittit. *ILLVD AVT ILLVD 5
*VTRVM ELEGERIT LEGATARIVS: nullo a legatario electo decedente
*eo post diem legati cedentem ad heredem transmitti pla-
8 *cuit.* Si res obligata creditori, cuius causam testator non
ignorauit, per damnationem legata sit, luitio ad heredis sol-
9 licitudinem spectat. Seruo fataliter interempto legatarii dam- 10
10 num est, quia legatum nulla culpa heredis intercidit. Dam-
nari heres potest, ut alicui domum extruat aut aere alieno
11 eum liberet. Sinendi modo tam corporales res quam quae
in iure consistunt legari possunt: et ideo debitori id quod
12 debet recte legatur. Eius rei quae legata est exemplo here- 15
dis partem agnoscere partem repudiare legatarius non potest.
13 Legatum nisi certae rei sit et ad certam personam deferatur,
14 nullius est momenti. Si quis sibi et Titio legatum adscrip-
serit, magis est, ut totum legatum ad coniunctum pertineat.
14^a *Vxori legatum in alieno testamento scribere non prohibe- 20
15 *mur.* Qui se filio testatoris impuberi tutorem adscripserit,
ut suspectus a tutela remouendus est, ad quam ultro uidetur
16 adfectasse. Rem legatam testator si postea pignori uel fidu-
17 ciae dederit, ex eo uoluntatem mutasse non uidetur. Vsus-
fructus uniuscuiusque rei legari potest et aut ipso iure con- 25
stituetur aut per heredem praestabitur: ex causa damnationis
18 per heredem praestabitur: ipso iure per uindicationem. Fu-
riosi et aegrotantis et infantis ususfructus utiliter relinquitur.
horum enim alius resipiscere, alius conualescere, alius cre-
19 scere potest. Ancillae usufructu legato partus eius ad usu- 30
20 fructuarium non pertinent. Gregis usufructu legato grege

6, 7^a = Dig. 38, 5, 19 || 6, 14^a = Dig. 48, 10, 18 pr. || 6, 15 =
Dig. 48, 10, 18, 1

1 conferri *M*, conferri confirmari *L* || 2 post meus *interciderit* cum
moriatur || 10 damno *ML* || 13 corporalis *ML* || 18 legata *ML* ||
21 adscripserit . . . 23 adfectasse] adscripsit, etsi suspectus esse prae-
sumitur, quod ultro tutelam uidebitur adfectasse, tamen si idoneus esse
approbetur, non ex testamento, sed ex decreto tutor dandus est: nec
excusatio eius admittetur, quia consensisse uidetur uoluntati testatoris
Dig. || 24 ante § 17 rubricam de usufructu *ins. codices* || 27 furiosi et
aegrotantis et infantis *Cuiacius*, furioso et aegrotanti et infanti *codices* ||
29 resipiscere *dett.*, respicere *ML*

integro manente fetus ad usufructuarium pertinent, saluo eo,
 21 ut quidquid gregi deperierit, ex fetibus impleatur. Areae
 22 usufructu legato aedificia in ea constitui non possunt. Acces-
 sio ab alluione ad fructuarium fundum, quia fructus fundi
 non est, non pertinet: uenationis uero et aucupii redditus ad 3
 23 fructuarium pertinent. Seruos neque torquere neque flagel-
 lis caedere neque in eum casum facto suo perducere usufruc-
 24 tuarius potest, quo deteriores fiant. Fructu legato si usus
 non adscribatur, magis placuit usumfructum uideri adscrip-
 25 tum. fructus enim sine usu esse non possunt. Si alteri usus, 40
 alteri fructus legatus sit, fructuarius in usu concurrit, quod
 26 in fructu usuarius facere non potest. Coniunctim duobus
 usufructus DO LEGO legatus altero mortuo ad alterum in
 27 solidum pertinebit. Vsufructu legato de modo utendi cautio
 a fructuario solet interponi, et ideo perinde omnia se usurum, 45
 ac si optimus pater familias uteretur, fideiussoribus oblati
 27^a cauere cogitur. *Arbores ui tempestatis, non culpa fructu-
 27^b *arii euersas ab eo substitui non placet. Quidquid in fundo
 *nascitur uel quidquid inde percipitur, ad fructuarium per-
 *tinet: pensiones quoque iam antea locatorum agrorum, si 20
 *ipsae quoque specialiter comprehensae sint. sed ad exem-
 *plum uenditionis, nisi fuerint specialiter exceptae, potest
 27^c *usufructuarius conductorem repellere. Caesae harundinis
 *uel pali compendium, si in eo quoque fundi uectigal esse
 28 *consuevit, ad fructuarium pertinet.* Vsufructus amissus 25
 ad proprietatem recurrit. amittitur autem quinque modis:
 capitis minutione, rei permutatione, non utendo, in iure ces-
 29 sione, dominii comparatione. Capitis minutione amittitur, si
 in insulam fructuarius deportetur, uel si ex causa metalli
 seruus poenae efficiatur, et si statum ex adrogatione uel adop- 30
 30 tione mutauerit. Non utendo amittitur usufructus, si pos-
 sessione fundi biennio fructuarius non utatur, uel rei mobilis
 31 anno. Rei mutatione amittitur usufructus, si domus legata
 incendio conflagrauerit aut ruina perierit, licet postea resti-
 32 tuatur. In iure cessione amittitur usufructus, quotiens do- 35

6, 27^a—27^c = Dig. 7, 1, 59

---

3 legatae codices || 4 fundum del. || 5 est non] est L || 43 usus-
 fructus do lego legatus *Arndts* (cf. *Vat.* 57), usumfructum do lego lega-
 tum codices || 45 et om. M || usurum] facturum *Cuiacius* || 47 co-
 gitur *dett.*, cogetur *ML*

33 mino proprietatis eum fructuarius in iure cesserit. Finitur
 ususfructus aut morte aut tempore: morte, cum usufructua-
 rius moritur: tempore, quotiens ad certum tempus ususfruc-
 34 tus legatur, uelut biennio aut triennio. Fundo uel seruo
 legato tam fundi instrumentum quam serui peculium ad lega- 5
 35 tarium pertinet. Quaerendorum fructuum causa esse uiden-
 tur, qui opus rusticum faciunt, et monitores et uilici et
 saltuarii: item boues aratorii, aratra, bidentes et falces pu-
 36 tatoriae: frumentum quoque ad sementem repositum. Fruc-
 tuum cogendorum causa comparata instrumento cedunt, uelut 10
 corbes, aluei, falces messoriae et fenariae, item molae oliua-
 37 riae. Conseruandorum fructuum causa comparata instru-
 mento cedunt, uelut dolia, cupae, uehicula rustica, cibaria,
 pistores, asini, focariae: item ancillae quae uestimenta ru-
 38 sticis faciunt, scutra quoque et sutor continebuntur. Vxores 15
 eorum qui operantur magis est ut instrumento cedant. pecora
 quoque et pastores eorum stercorandi causa parata instru-
 39 mento continentur. Ea autem, quae custodiae magis causa
 quod ad usus patris familias eo delata sunt, instrumenti no-
 40 mine non continentur. Vxores uero eorum, qui mercedes 20
 praestare consueuerant, neque instructionis neque instru-
 41 menti appellatione continentur. Piscaturae uel uenationis
 instrumentum ita demum instrumento fundi continetur, si ex
 42 his maxime fundi redditus cogantur. Fructus percepti instru-
 mento fundi ita demum cedunt, si ibidem absumi a testatore 25
 43 consueuerant. Fundo cum omni instrumento rustico et ur-
 bano et mancipiis quae ibi sunt legato semina quoque et ci-
 44 baria debebuntur. Fundo cum omni instrumento rustico et
 urbano et mancipiis quae ibi sunt legato tam supellex quam
 aeramentum itemque argentum et uestes, quae ibi pater fa- 30
 milias instruendi gratia habere solet, debebuntur: item ea
 mancipia, quae usui patris familias esse solent, itemque aues
 et pecora, quae instruendarum epularum gratia in fundo com-
 parata sunt: exceptis his, quae ibi custodiae causa deposita
 45 sunt. Fundo legato ITA UT OPTIMVS MAXIMVSQVE EST retia apra- 35
 . ria et cetera uenationis instrumenta continebuntur: quae et-
 iam ad instrumentum pertinent, si quaestus fundi ex maxima

5 tam fundi (fundum L) instrumentum (-to ML) quam] *expectes*
 nec f. i. nec, cf. *Dig.* 33, 8, 24. 33, 10, 14 || 15 scutra L, scodra M ||
 19 quod] quaeue scr., cf. *Dig.* 33, 7, 12, 15 || 22 piscatore L, piscatoris
 M || 22 itemque M, item L

46 parte in uenationibus consistat. Fructus, qui solo cohaere-
 bant mortis testatoris tempore, ad legatarium pertinent: ante
 47 percepti ad heredem. Fundo legato cum Mancipiis et peco-
 ribus et omni instrumento rustico et urbano peculium acto-
 ris ante testatorem defuncti, si ex eodem fundo fuerit, magis 5
 48 placet ad legatarium pertinere. Actor uel colonus ex alio
 fundo in eodem constitutus, qui cum omni instrumento lega-
 tus erat, ad legatarium non pertinet, nisi eum ad ius eius
 49 fundi testator uoluerit pertinere. Adiunctiones, quas fundo
 legato testator ex diuersis emptionibus applicauerat, legata- 10
 50 rio cedere placuit. Instructo praedio legato fabri ferrarii,
 item tignarii, putatores et qui instruendi fundi gratia ibidem
 51 morabantur, legato cedunt. Instructo fundo legato libri quo-
 que et bibliothecae quae in eodem fundo sunt legato continen-
 52 tur. Seruos studendi gratia ex eodem fundo, qui cum man- 15
 cipiis fuerat legatus, alio translatus ad legatarium placuit
 53 pertinere. Fundo ita ut possederat legato Mancipia tam ur-
 bana quam rustica, itemque argentum et uestes, quae eodem
 tempore in fundo comprehenduntur, ad legatarium pertinent.
 54 Pascualia, quae postea comparata ad fundum legatum testator 20
 adiunxerat, si eius appellatione contineantur, ad legatarium
 55 pertinent. Quidquid in eadem domo, quam instructam lega-
 uit pater familias, perpetuo instruendi gratia habuit, le-
 56 gatario cedit. Instructa domo legata ea legato continentur,
 quibus domus munitior uel tuta ab incendio praestatur: tegu- 25
 lae specularia et uela legato continebuntur: item aeramenta
 lecti culcitae puluini subsellia cathedrae mensae armaria
 delphicae pelues conchae aquimania candelabra lucernae
 57 et similia quaecumque materia expressa. Domo legata bal-
 neum eius, quod publice praebetur, nisi alias separetur, le- 30
 58 gato cedit. Domo cum omni iure suo sicut instructa est le-
 gata urbana familia, item artifices et uestiarii et zetarii et
 59 aquarii itidem domui seruiantes legato cedunt. Omnibus
 quae in domo sunt legatis cautiones debitorum rationesque

---

5 fundo *M*, om. *L* || 7 eodem] eo *scr.* || 12 et putatores qui
Huschke || 15 seruus *M*, seruo *L* || 16 translatus *ML^b* || 18 argen-
 tum *L*, agrum *M* || 20 pascualia *M*, pascuaria *L* || 23 instruendi *L*,
 instruendi se *M* || 27 puluini *M*, puluine *L* || 28 conchae *dett.*, con-
 caea *L*, om. *M* || aquimania *dett.*, aquimanulia *M*, aquaminilia *L*,
 aquimania alii: cf. *Mommsen ad Dig.* 33, 40, 3 *pr.* || 34 cedunt *co-*
dices || 32 ostiarii *Cuiacius* || 33 itidem *scripsi*, et idem *M*, et eidem *L*

- 60 seruorum legato cedunt. Monilibus legatis aurum uel argen-
 61 tum non debetur, nisi de his quoque manifeste sensisse testa-
 62 torem possit ostendi. Instrumento cauponio legato ea debentur, *quae* cauponis usui parata sunt, uelut uasa, in quibus
 63 uinum defunditur: escaria quoque et pocularia uasa debentur. 5
 64 sane ministri earum rerum legato non cedunt. Instrumento
 65 medici legato collyria et emplastra et apparatus omnis con-
 66 ficiendorum medicamentorum, itemque ferramenta legato ce-
 67 dunt. Instrumento pictoris legato colores penicilli cauteria
 68 et temperandorum colorum uasa debebuntur. Pistoris in- 10
 69 strumento legato cribra asini molae et serui qui pistrinum
 70 exercent, item machinae, quibus farinae subiguntur, legato
 71 cedunt. Instrumento balneatorio legato balneator ipse et
 scamna et hypopodia, fistulae, miliaria, epitonia, rotae aqua-
 riae, iumenta quoque quibus ligna deferuntur legato cedunt. 15
 66 Instrumento piscatoris legato et retia et nassae et fuscinae et
 67 nauculae, hami quoque et cetera eiusmodi usibus destinata
 68 debentur. Supellectile legata capsae armaria, nisi solum li-
 69 brorum aut uestis ponendae gratia paratae sint, debebuntur,
 70 sed et *buxina* et cristallina et argentea et uitrea uasa tam esca- 20
 71 ria quam pocularia, et uestis stratoria legato cedunt. Villis
 72 uel agris separatim legatis alterum alteri cedit. Seruis do-
 73 LEGO legatis ancillae quoque debebuntur: non item serui le-
 74 gatis ancillis: sed ancillarum appellatione tam uirgines quam
 75 seruorum pueri continentur: his scilicet exceptis, qui fidu- 25
 76 ciae dati sunt. Seruis amanuensibus legatis omnes qui ex
 77 conuersatione urbana et in ministerio fuerint debebuntur,
 78 nisi ex his aliqui perpetuo ad opus rusticum transferantur.
 79 Venatores serui uel aucupes an inter urbana ministeria con-

4 monilibus *dett.*, mouilibus *M*, mobilibus *L* || 4 quae *dett.*, quae in *ML* || 5 pocularia *Cuiacius*, pocula *L*, pecula *M*, pocula et *dett.* || 9 pensulli *M*, pinecelle *L* || 14 hypodia *codices* || epitonia *M*, ytomia *L* || 17 naucula *ML* || 18 capsae et arm. *Schulting* || nisi *Huschke*, non *codices*, cf. *Dig.* 33, 10, 3, 2 || 19 uestes *L*, uestium *M* || 20 *buxina* *Bynkershoek*, byssina *codices* || 21 uestis *M*, uestes *L* || 24 sed *L*, et *M* || sed tam ancillarum appellatione *scr.*: *male Interpres sententiam sic explicuit*: ancillarum autem appellatione tam uirgines quam puberes uel impuberes accipiendae sunt || 25 qui *M*, quae *L* || 26 datae *ML*: *fortasse* dati dataeue *scr.* || post amanuensibus (*adman. codices*) *intercidisse uidetur definitio amanuensium, quam talia fere exceperint*: ministeriis uero urbanis legatis non ei tantum serui qui intra urbem ministrauerunt, sed etiam si qui extra urbem ex conuersatione urbana in ministerio fuerint

tineantur, dubium remansit: et ideo uoluntatis est quaestio.
 • tamen si instruendarum cotidianarum epularum gratia habentur,
 72 tur, debentur. Muliones et institores inter urbana ministeria
 continentur: item opsonatores et uestiarii et cellararii et cu-
 bicularii et arcarii et coqui placentarii tonsores pistores lec- 5
 73 ticarii. Pecoribus legatis quadrupedes omnes continentur,
 74 quae gregatim pascuntur. Iumentis legatis boues non con-
 tinentur: equis uero legatis equas quoque placuit contineri.
 ouibus autem legatis agni non continentur, nisi annuales sint.
 75 76 Grege ouium legato arietes etiam continentur. Auibus lega- 10
 tis anseres phasiani gallinae et auitaria debebuntur: an autem
 77 phasianarii et pastores anserum, uoluntatis est quaestio. Dul-
 cibus legatis sapa, defrutum, mulsum, dulce etiam uinum,
 palmae, caricae, uuae passae debebuntur. sed in hoc quo-
 que uoluntatis est quaestio, quia et in specie pomorum com- 15
 78 prehendi possunt. Frugibus legatis tam legumina quam hor-
 79 deum et triticum continentur. Veste legata ea cedunt, quae
 ex lana et lino texta sunt: item serica et bombycina, quae
 tamen indutui uel operiendi cingendi sternendi iniciendique
 causa parata sunt: pelles quoque indutoriae continebuntur. 20
 80 Veste uirili legata ea tantummodo debentur, quae ad usum
 uirilem saluo pudore uirilitatis attinent. stragula quoque
 81 huic legato cedunt. Muliebri ueste legata omnia quae ad
 82 usum muliebre spectant debebuntur. Lana legata, siue
 sucida siue lota sit siue pectinata siue uersicoloria, legato 25
 cedit: purpura uero aut stamen subtemenue hoc nomine non
 83 continentur. Mundo muliebri legato ea cedunt, per quae mun-
 dior mulier lautiorque efficitur, uelut speculum conchae si-
 tuli, item pyxides unguenta et uasa, in quibus ea sunt: item
 84 sella balnearis et cetera huiusmodi. Ornamentis legatis ea 30
 cedunt, per quae ornatior mulier efficitur, ueluti anuli catenae
 reticuli et cetera, quibus collo uel capite uel manibus mulieres
 85 ornantur. Argento legato massae tantummodo debebuntur:
 uasa enim, quae proprio nomine separantur, legato non ce-
 86 dunt, quia nec lana legata uestimenta debentur. Vasis ar- 35

2 habentur debentur *dett.*, his debentur *M*, habentur *L* || 3 in-
 titutores *codices* || 4 cellararii *M^a*, cellariarii *L* || 5 placontarii *ML* ||
 tonsores] t. et *ML* || lecticarii] lect. stabularii *Sichardus* || 13 de-
 fruto (defreto *ML*) mulso dulce etiam uino *codices* || 15 specie *dett.*,
 spe *L*, spem *M* || 19 indutui *M*, indui *L* || 26 subtemenue *dett.*, sub-
 timen uel *M*, subtimine uel *L* || 29 pyxides *L*, bubrides *M* || un-
 guentum *codices*

genteis legatis ea omnia continentur, quae capacitati alicui
 praeparata sunt, et ideo tam potoria quam escaria, item mi-
 nisteria omnia debebuntur, ueluti urceoli lances patinae pi-
 perataria: cochlearia quoque itemque trullae calices scyphi
 87 et his similia. Libris legatis tam chartae uolumina uel mem- 5
 branæ et philyrae continentur: codices quoque debentur:
 librorum enim appellatione non uolumina chartarum, sed
 88 scripturae modus qui certo fine concluditur aestimatur. Auro
 legato gemmae quoque inclusae itemque margaritae et sma-
 ragdi legato cedunt. sed magis est uoluntatis esse quaestio- 10
 nem: infectum enim aurum debetur: factum enim orna-
 89 mentorum genere continetur. Vasis argenteis legatis em-
 90 blemata quoque ex auro infixæ legato cedunt. Argento potorio
 legato omnia quae ad poculorum speciem comparata sunt de-
 bebuntur, ueluti paterae calices scyphi urceoli oenophoria et 15
 91 conchae. Carruca cum iunctura legata mulae quoque lega-
 tae, non et mulio uidetur, propter cotidianam loquendi con-
 91^a suetudinem. *Heres seruum proprium, quem testator lega-
 *uerat, manumittendo nihil agit, quia scientiae uel ignorantiae
 91^b *eius nullam placuit admitti rationem. Libertus, qui in priore 20
 *parte testamenti legatum acceperat et ingratus postea eadem
 *scriptura a testatore appellatus est, commutata uoluntate
 92 *actionem ex testamento habere non potest.* Prolatis codi-
 cillis uel alio testamento, quibus ademptum est legatum uel
 certe rescissum, perperam soluta repetuntur. 25

[VII DE MORTIS CAUSA DONATIONIBVS]

1 Mortis causa donat qui ad bellum proficiscitur et qui na-
 uigat, ea scilicet condicione, ut, si reuersus fuerit, sibi re-
 2 stituatur, si perierit, penes eum remaneat cui donauit. Do-

6, 91^a = Dig. 40, 9, 28 || 6, 91^b = Dig. 34, 4, 29

2 potiora *M*, potatoria *L* || 3 patinae *M*, patene *L* || pepera-
 taria *M*, piperatoria *L* || 4 cocliaria *ML* || 6 philyrae *Cuiacius*, phyl-
 lidae codices || 9 margaritae asmaragdi *ML* || 11 enim post factum
 delet *Huschke*: sed uidentur nonnulla intercuisse || 15 enoferia *L*,
 enoferaria *M* || 17 non] nec non *L*, om. *M*: mulio autem non debetur
 Interpretatio || 24 adempto est legato *ML* || 25 solutis *ML*

natio mortis causa cessante uale tudine et sequente sanitate, paenitentia etiam reuocatur: morte enim tantummodo conualescit.

[VIII AD LEGEM FALCIDIAM]

1 Exhausta legatis aut fideicommissis uel mortis causa do- 5
nationibus hereditate auxilio Falcidiae institutus heres qua-
2 drantem retinere potest. Quotiens de modo quartae retinen-
dae quaeritur, propter periculum plus petendi officio iudicis
omnibus aestimatis quarta facienda est, quae apud heredem
remaneat, aut certe exigenda cautio a legatario, ut quod plus 10
3 dodrante perceperit restituat. Ea, quae mater uiua filio do-
3^a nauit, in quartam non imputantur. *Aeris alieni loco dedu-
*cuntur non solum pretia eorum quibus libertas data est et
*eorum qui supplicio sunt adfecti, sed et eius quem praetor
*propter indicium proditae mortis uel detectae eorum con- 15
4 *iurationis libertate donauit.* Ex mora praestandorum fidei-
commissorum uel legatorum fructus et usurae peti possunt:
mora autem fieri uidetur, cum postulanti non datur.

[IX]

*Si nullae sint res hereditariae, in quas legatarii uel 20
*fideicommissarii mittantur, in rem quidem heredis mitti non
*possunt, sed per praetorem denegatas heredi actiones ipsi
persequantur.

[X]

*In bonis curatoris priuilegium furiosi furiosaeue serua- 25
*tur: prodigus et omnes omnino, etiamsi in edicto non fit eo-
*rum mentio, in bonis curatoris decreto priuilegium conse-
quuntur.

8, 3^a = Dig. 35, 2, 39 || 9 = Dig. 36, 4, 40 || 40 = Dig. 27, 40, 15, 4: huic autem loco haec sententia ideo restituta est, quia ueram eius sedem intra hunc librum ignoramus

---

4' sequente *M*, secuta *dett.*, deficit *L* || 7 quartae *L*, partis *M* ||
8 iudicis *L*, iudicantis *M*

LIBER QVARTVS

[I DE FIDEICOMMISSIS]

- 1 Ab uxore, cui uir dotem praelegauit, fideicommissum
 relinqui non potest, quia non ex lucratiua causa testamento
 2 aliquid capit, sed proprium recipere uidetur. A postumo he- 3
 3 rede instituto fideicommissum dari potest. Ab imperatore
 4 herede instituto legatum et fideicommissum peti potest. A
 surdo uel muto, siue legatum acceperit siue heres institutus
 sit uel ab intestato successerit, fideicommissum relinquitur.
- 4^a *A patre uel domino relictum fideicommissum, si hereditas 10
 *ei non quaeratur, ab emancipato filio uel seruo manumisso
 *utilibus actionibus postulatur: penes eos enim quaesitae he-
 5 *reditatis emolumentum remanet.* Qui fideicommissum re-
 linquit, etiam cum eo loqui potest cui relinquit, uelut PETO,
 GAI SEI, CONTENTVS SIS ILLA RE, aut VOLO TIBI ILLVD PRAESTARI. 15
- 6 Fideicommittere his uerbis possumus ROGO, PETO, VOLO, MANDO,
 DEPRECOR, CVPIO, INIVNGO. DESIDERO quoque et IMPERO uerba
 utile faciunt fideicommissum. RELINQVO uero et COMMENDO
- 6^a nullam fideicommissi pariunt actionem. *Nutu etiam relin-
 *quitur fideicommissum, dummodo is nutu relinquat, qui et 20
 loqui potest, nisi superueniens morbus ei impedimento sit.
- 7 Tam nostras res quam alienas per fideicommissum relinquere
 possumus: sed nostrae statim, alienae autem aestimatae aut
 8 redemptae praestantur. Si alienam rem tamquam suam tes-
 tator per fideicommissum reliquerit, non relicturus, si alie- 25
 nam scisset, ut solet legatum, ita inutile erit fideicommissum.
- 9 Testator superuiuens si eam rem quam reliquerat uendiderit,
 10 extinguitur fideicommissum. Codicillis, qui testamento con-
 firmati non sunt, adscriptum fideicommissum iure debetur.
- 11 Filio quibuscumque uerbis a patre fideicommissum relictum 30
 iure debetur: sufficit enim inter coniunctas personas quibus-
 cumque uerbis ut in donatione uoluntas expressa. et ideo
- 12 etiam PRIDIE QVAM MORIETVR recte relictum uidetur. In tem-
 pus emancipationis uel CVM SVI IVRIS ERIT fideicommissum re-

---

1, 4^a = Dig. 32, 4 || 1, 6^a = Dig. 32, 21 pr.

---

7 peti *L*, om. *M* || 17 inpetro uerba utilia *codices* || 31 sufficit
M, sufficiet *L*

lictum quocumque modo patria potestate liberato debetur.
 13 Rogati inuicem sibi, si sine liberis decesserint, hereditatem
 restituere, altero decedente sine liberis hereditas ad eum
 peruenit qui superuixit: nec ex eo pacisci contra uoluntatem
 14 testatoris possunt. Heres ante aditam hereditatem, legata- 5
 rius antequam legatum accipiat, fideicommissum praestare
 15 non possunt. Rem fideicommissam si heres uendiderit eam-
 que sciens compararit, nihilo minus in possessionem eius
 16 fideicommissarius mitti iure desiderat. Quotiens libertis fidei-
 commissum relinquitur, ad eos tantummodo placuit pertinere, 10
 qui manumissi sunt uel qui in eodem testamento libertatem
 17 intra numerum legitimum consecuti sunt. Cui ab herede
 fideicommissum non praestatur, non solum in res heredita-
 18 rias, sed et in proprias heredis inducitur. Ius omne fidei-
 19 commissi non in uindicatione, sed in petitione consistit. *Fi- 15
 *deicommissum relictum et apud eum cui relictum est ex
 *causa lucratiua inuentum extinguere placuit, nisi defunctus
 20 *aestimationem quoque eius praestari uoluit. Columnis ae-
 *dium uel tignis per fideicommissum relictis ea tantummodo
 *amplissimus ordo praestari uoluit nulla aestimationis facta 20
 mentionem, quae sine domus iniuria auferri possunt.

[II DE SENATVS CONSVLTO TREBELLIANO]

Senatus consulto Trebelliano prospectum est, ne solus
 heres omnibus hereditariis actionibus oneretur. et ideo quo-
 tiens hereditas ex causa fideicommissi restituitur, actiones 25
 eius in fideicommissarium transferuntur, quia unicuique dam-
 nosam esse fidem suam non oportet.

[III DE SENATVS CONSVLTO PEGASIANO]

1 Inter heredem et fideicommissarium, cui ex Pegasiano
 hereditas restituitur, partis et pro parte stipulatio interponi- 30
 tur, ut heredi instituto pro quarta actiones, pro ceteris uero
 2 portionibus fideicommissario competant. Totam hereditatem
 restituere rogatus si quartam retinere nolit, magis est, ut eam
 ex Trebelliano debeat restituere: tunc enim omnes actiones

1, 19. 20 = Dig. 32, 21, 1. 2

---

25 restituitur *dett.*, restituetur *ML* || 26 eius *M*, eius non *L*

3 in fideicommissarium dantur. Lex Falcidia itemque senatus
consultum Pegasianum deducto omni aere alieno deorumque
4 donis quartam residuae hereditatis ad heredem uoluit perti-
nere. Qui totam hereditatem restituit, cum quartam retinere
ex Pegasiano debuisset, si non retineat, repetere eam non 5
potest. nec enim indebitum soluisse uidetur qui plenam fidem
defuncto praestare maluit.

[IV DE REPVDIANDA HEREDITATE]

1 Recusari hereditas non tantum uerbis, sed et re potest
2 et alio quouis indicio uoluntatis. Heres per magistratus mu- 40
nicipales ex auctoritate praesidis fideicommissario postulante
3 hereditatem adire et restituere compellitur. Fideicommis-
sarius si adfirmet heredem nolle adire hereditatem, absente
eo interponi decretum et in possessionem mitti iure deside-
4 rat. Suspectam hereditatem adire compulsus omnia ex Tre- 45
belliano restituit.

[V DE INOFFICIOSI QVERELLA]

1 Inofficiosum dicitur testamentum, quod frustra liberis
exheredatis non ex officio pietatis uidetur esse conscriptum.
2 Post factum a matre testamentum filius procreatus, non mu- 20
tata ab ea cum posset uoluntate, ad exemplum praeteriti in-
3 officiosi querellam recte instituit. Testamentum, in quo impe-
rator heres scriptus est, inofficiosum argui potest: eum enim
qui leges facit pari maiestate legibus obtemperare conuenit.
4 Qui inofficiosum dicere non potest, hereditatem petere non 25
5 prohibetur. Ex asse heres institutus inofficiosum dicere non
potest: nec interest, exhausta nec ne sit hereditas, cum apud
eum quarta aut legis Falcidiae aut senatus consulti Pegasiani
6 beneficio sit remansura. Quartae portionis portio liberis de-
ducto aere alieno et funeris impensa praestanda est, ut ab 30
inofficiosi querella excludantur. libertates quoque eam por-
7 tionem minuere placet. Filius iudicio patris si minus quarta

4, 1 = Dig. 29, 2, 95

5 si non retineat del. Cuiacius || 19 conscriptum del., con-
scripta ML || 21 possit L, sit M || 24 conuenit L, conueniet M ||
25 non ante potest del. Sichardus uix recte || 32 placet M, placuit L

portione consecutus sit, ut quarta sibi a coheredibus citra in-
 8 officiosi querellam, impleatur, iure desiderat. Pactio talis,
 ne de inofficioso testamento dicatur, querellam super iudicio
 futuram non excludet: meritis enim liberos quam pactioni-
 9 bus adstringi placuit. Rogatus hereditatem restituere etsi 5
 inofficiosi querellam instituerit, fideicommisso non fit iniuria:
 quartam enim solummodo hereditatis amittit, quam beneficio
 10 senatus consulti habere potuisset. Heres institutus habens
 substitutum si de inofficioso dixerit nec obtinuerit, non id ad
 fiscum, sed ad substitutum pertinebit. 10

[VI DE VICESIMA]

1 Tabulae testamenti aperiuntur hoc modo, ut testes uel
 maxima pars eorum adhibeatur, qui signauerint testamen-
 tum: ita ut agnitis signis rupto lino aperiatur et recitetur at-
 que ita describendi exempli fiat potestas ac deinde signo 15
 publico obsignatum in archium redigatur, ut, si quando exem-
 2 plum eius interciderit, sit, unde peti possit. Testamenta in
 municipiis coloniis oppidis praefectura uico castello concilia-
 bulo facta in foro uel basilica praesentibus testibus uel hones-
 tis uiris inter horam secundam et decimam diei *aperiri* reci- 20
 tarique debebunt, exemploque sublato ab isdem rursus [ma-
 gistratibus] obsignari, quorum praesentia constat apertum.
 2^a *Qui aliter aut alibi, quam ubi lege praecipitur, testamentum
 *aperuerit recitaueritue, poena sestertiorum quinque milium
 3 *tenetur.* Testamentum lex statim post mortem testatoris 25
 aperiri uoluit. et ideo, quamuis sit rescriptis uariatum, ta-
 men a praesentibus intra triduum uel quinque dies ape-
 riendae sunt tabulae: *ab* absentibus quoque intra eos dies,
 cum superuenerint: nec enim oportet *tam* heredibus et le-
 gatariis aut libertatibus quam necessario uectigali moram 30
 fieri.

6, 2^a = extat in E et Rosambino

---

1 quartam ML || 8 consulto ML || 14 signis *dett.*, signitis M,
 sigillis suis L || 18 colonia *codices* || 20 aperiri *om. codices, suppl.*
Rittershusius || 21 magistratibus *del.*, cf. *Dig.* 29, 3, 7 || 22 quo-
 rum *sqq.*] *expectes fere* in quorum praesentia aperta sunt || 23 qualiter
codices || legem percipitur Ros. || 24 ue *om. Ros.* || poenae E ||
 25 teneatur Ros. || 28 ab *om. ML* || 29 tam *Rittershusius*, testa-
 mentum *codices*

[VII DE LEGE CORNELIA]

1 Qui testamentum falsum scripserit recitauerit subiecerit
signauerit suppresserit amouerit resignauerit deleuerit, poena
legis Corneliae de falsis tenebitur, id est in insulam depor-
2 tatur. Non tantum is, qui testamentum subiecit suppressit 5
deleuit, poena legis Corneliae coercetur, sed et is qui sciens
3 dolo malo id fieri iussit faciendumue curauit. Testamentum
supprimit, qui sciens prudensque tabulas testamenti in frau-
dem heredum uel legatariorum fideiuecommissariorum aut
4 libertatium non profert. Supprimere tabulas uidetur, qui 10
5 cum habeat et proferre possit, eas proferre non curat. Codi-
cilli quoque si lateant nec proferantur, supprimit uidebuntur.
6 Edicto perpetuo cauetur, ut, si tabulae testamenti non appa-
reant, de earum exhibitione interdicto reddito intra annum
agi possit, quo ad exhibendum compellitur qui supprimit. 15
tabularum autem appellatione chartae quoque et membranae
continentur.

[VIII DE INTESTATORVM SVCCESIONE]

1 *Intestati dicuntur, qui testamentum facere non possunt,
*uel ipsi linum, ut intestati decederent, abruperunt, uel ii 20
*quorum hereditas repudiata est, cuiusue condicio defecerit.
2 *[Sine] iure praetorio factum testamentum obiecta doli excep-
2* tione obtinebit. *Quorum* testaments rumpuntur aut inrita
*fiunt, ipso quidem iure testati decedunt, sed per consequen-
3 *tias sublato testamento intestati decedunt. Intestatorum he- 25
*reditas lege duodecim tabularum primum suis heredibus,
*deinde agnatis et aliquando quoque gentilibus deferebatur.
*sane consanguinei, quos lex non apprehenderat, interpre-

8, 1—19 = *Collatio* 16, 3

3 suppresserit a. resign. *L*, om. *M*, cf. 5, 25, 1 || 5 subiecit *L*,
om. *M* || 7 faciendumue *dett.*, faciendumque *M*, faciendoque *L* ||
9 fideiuecommissorum *M*, fideiquecommissorum *L* || 10 profert *dett.*,
proferet *L*, proferre *M* || 16 autem *L*, quoque *M* || 18 successione
Wisigothi, successionibus *Coll. et Lex Rom. Burg.* 28, 3, hereditatibus
Appendix 1, 7. 17 || 20 hii *Coll. P*, hic *Coll. W Coll. V* || 21 cuiusue
fortasse ex institutionisue corruptum est || 22 sine *del.* || abiecta doli
expectatione (-nem *Coll. W*) *codices* || 23 quorum] eorum quorum co-
dices || 27 gentilibus *Pithoeus*, gentibus *codices* || 28 consanguinei
quos *Cuiacius*, consanguineis *codices*

7 *

*tatione prudentium primum inter agnatos locum acceperunt.
 4 *Sui heredes sunt hi: primo loco filius filia in potestate pa-
 *tris constituti: nec interest, adoptiui sint an naturales et
 *secundum legem Iuliam Papiamue quaesiti: modo maneant
 5 *in potestate. Qui sui heredes sunt, ipso iure heredes etiam 5
 *ignorantes constituuntur, ut furiosi aut infantes et peregri-
 *nañtes: quibus bonorum possessionis propter praetoriam
 6 *actionem non erat necessaria. In suis heredibus adeo a
 *morte testatoris rerum hereditariarum dominium continua-
 *tur, ut nec tutoris auctoritas pupillis nec furiosis curator sit 10
 *necessarius, nisi forte soluendo sit hereditas: quamvis etiam
 *furiosus, si resipuerit, et pupillus, si adoleuerit, abstinere
 7 *possint. Post mortem patris natus uel ab hostibus reuersus
 *aut ex primo secundoque mancipio manumissus, cuiusue er-
 *roris causa probata, licet non fuerint in potestate, sui tamen 15
 8 *patri heredes efficiuntur. Post filios filias ad intestatorum
 *successionem inter suos ueniunt nepotes neptes pronepotes
 *proneptes ac deinde masculino sexu post filium descenden-
 *tes, si nullus parentum impedimento ipsis in aui potestate
 *uel proauifamilia remanserit: parentes enim liberis suis, 20
 *cum quibus in potestate fuerunt ipsi, ordine successionis
 9 *obsistunt. Filii si cum nepotibus ex alio filio susceptis in
 *familia retinentur, ad intestati patris successionem cum fra-
 *tris filiis uocantur. quibus in patris sui partem uenientibus
 *hereditas in stirpes, non in capita diuiditur, ita ut unus 25
 *filius et plures nepotes singulos semisses habeant. idemque
 *euenit, si auo ex duobus filiis impari numero nepotes suc-
 10 *cesserint. Ex filia nepotes sui heredes non sunt: in aui
 *enim materni potestate alienam familiam sequentes ipsa ra-
 11 *tione esse non possunt. Eo tempore suus heres constituen- 30
 *dus est, quo certum est aliquem intestatum decessisse: quod

---

8, 3—20 = *Collatio* 16, 3, 3—20

---

2 hi] hoc *codices* || 3 adoptiui] si ad. *codices* || an nat. et *Coll.P*,
 tam nat. eos *Coll.w Coll.v* || 4 papiamque *Schulting* || 7 possessionis
Coll.P Coll.v; possessiones *Coll.w*: possessionis petitio *requiritur* ||
 8 erit *Pithoeus* || 11 post forte *intercidisse uidentur talia*: in hoc ut
 abstineant, si non || soluenda *codices* || 15 probata] probata est
scr. || 19 ipsi *codices* || 22 filius cum *codices* || 23 ad intestati
Coll.w Coll.v, ab intestato *Coll.P* || 24 uocatur *Coll.w Coll.v* || partem]
 parentem *Coll.P*, parentes *Coll.w Coll.v* || 26 et] ex *codices*

- *ex euentu deficientis condicionis et ortu nepotis, qui uiuo
 42 *auo post mortem patris natus est, *definiri* potest. *Quem*
 *filius emancipatus suscepit uel adoptauit, sui heredis locum
 *in aui successione, sicut ipse pater, obtinere non potest.
 *adoptiuus tamen nec quasi cognatus bonorum possessionem 5
 43 *eius petere potest. Si sui heredes non sunt, ad agna-
 *tos legitima hereditas pertinebit, inter quos primum locum
 *consanguinei obtinent. agnati autem sunt cognati uirilis
 *sexus per uirilem *sexum* descendentes, sicut filius fratris
 44 *et patruus et deinceps tota successio.* Inter agnatos et co- 10
 gnatos hoc interest, quod in agnatis etiam cognati continen-
 tur, inter cognatos uero agnati non comprehenduntur. et
 ideo patruus et agnatus est et cognatus, auunculus autem
 45 cognatus tantummodo. *Consanguinei sunt eodem patre nati,
 *licet diuersis matribus, qui in potestate fuerunt mortis tem- 15
 *pore: adoptiuus quoque frater, si non sit emancipatus, et
 *hi qui post mortem patris nati sunt uel causam probauerunt.
 46 *Soror iure consanguinitatis tam ad fratris quam ad sororis
 47 *hereditatem admittitur. Consanguineis non existentibus
 *agnatis deferitur hereditas, prout quis alterum gradu praeces- 20
 *serit: quod si plures eodem gradu consistunt, simul admit-
 48 *tuntur.* Si sint fratres defuncti et fratris filii uel nepotes
 49 fratre non existente, filius fratris nepoti praefertur. *Sed si
 *duorum fratrum sint liberi, non in stirpes, sed in capita he-
 *reditas distribuitur, scilicet ut pro numero singulorum uiri- 25
 20(22) *tim distribuatur hereditas.* Feminae ad hereditates legitimas
 ultra consanguineas successiones non admittuntur: idque iure

8, 44—20 = *Collatio* 46, 3, 44—20

2 est *definiri*] *iniri* Coll.P, *siniri* Coll.W Coll.V || *quem*] cuius Coll.P
 Coll.W, cum Coll.V || 3 ne quasi Coll.P Coll.W, neque si Coll.V || 9 se-
 xum *om. codices* || 44 quod *om. Coll.* || 48 et agnatus] agnatus Coll. ||
 44 tantummodo] tantummodo est Coll. || 47 causa *codices* || 20 gra-
 dum *codices* || 22 si sint fratres defuncti et fratres filii uel nepotes
 ML, si sit frater defuncti et fratris filius et nepos Coll. : si sint fratris
 defuncti et filius et nepos scr. || 26 post § 49 *edd. ex Epitoma Aegi-*
diana inserunt haec: filius fratris intestati filio sororis praefertur, *deinde*
supplent ex Appendice 4, 7: legitimi heredes iure gallico intra centesi-
 mum diem nisi adierint hereditatem, ad proximos eadem successio
 transfertur, *utrumque non Pauli, sed Interpretis* || feminae . . . 27 ad-
 mittuntur] *ad hoc comma pertinent uerba Appendicis* 4, 9: feminae etsi
 ultra consanguineas hereditates ad successionem legitimam non admit-
 tuntur, proximitatis tamen ad successionem petere non prohibentur,
quae non sunt Pauli, sed Interpretis, licet non eiusdem, quem Wisigothi
exscripserunt || 27 idque ML, id quod Coll.P, hi quod Coll.W

ciuili Voconiana ratione uidetur effectum. ceterum lex duode-
 21(23) cim tabularum nulla discretione sexus cognatos admittit. In
 hereditate legitima successioni locus non est. et ideo fratre
 decedente, antequam adeat aut repudiet hereditatem, fratris
 filius admitti non potest, quia omissa successio proximiori 5
 22(24) defertur. Ab hostibus captus neque sui neque legitimi he-
 redis ius amittit postliminio reuersus. quod et circa eos,
 qui in insulam deportantur uel serui poenae effecti sunt, pla-
 cuit obseruari, si per omnia in integrum indulgentia prin-
 23(25) cipali restituantur. Pro herede gerere est destinatione fu- 10
 turi domini aliquid ex hereditariis rebus usurpare: et ideo
 pro herede gerere uidetur, qui fundorum hereditariorum cul-
 turas rationesque disponit, et qui seruis hereditariis, iumen-
 24(26) tis rebusue aliis utitur. Ex pluribus heredibus isdemque
 legitimis si qui omiserint hereditatem uel in adeundo ali- 15
 qua ratione fuerint impediti, his qui adierunt uel eorum he-
 redibus omittentium portiones ad crescent. quod in herede
 instituto [eum] qui acceperat substitutum euenire non poterit:
 diuersa enim causa est scripti et legitimi.

[IX AD SENATVS CONSVLTVM TERTVLLIANVM]

20

1 Matres tam ingenuae quam libertinae ciues Romanae,
 ut ius liberorum consecutae uideantur, ter et quater pepe-
 2 risse sufficit, dummodo uiuos et pleni temporis pariant. Quae
 semel uno partu *tres* filios edidit, ius liberorum non conse-
 quitur: non enim ter peperisse, sed semel partum fudisse 25
 3 uidetur: nisi forte per interualla pariat. Mulier si monstruo-

9, 3. 4 = *Dig.* 4, 5, 14 (*u. i.*)

1 uoconia narratione *codices*, uoconia rationem *Coll.P*, coniuratio-
 nem *Coll.w* || 2 nulla] sine ulla *Coll.* || cognatos] *expectes* agnatos ||
 5 omissa *tuetur Interpretatio*, omnis *Cuiacius*: *fuerit fortasse* quia non
 nisi proximiori successio defertur || 18 eum *del. Faber* || 20 *rubri-*
cam post § 7 collocant codices, huic loco restituit *Cuiacius*: de intestato-
 rum successionibus ad senatus cons. tert. *Lex Rom. Burg.* 28, 3: in
Appendice 4, 8. 17 *ea quae titulo X continentur sub rubrica* de intestato-
 rum hereditatibus *citantur* || 23 sufficit *L*, sufficiet *M* || 24 simul
Faber || tres *Cuiacius*, tres uel duos *codices* || 26 — p. 403, 5 §§. 3. 4
in Dig. sic leguntur: non sunt liberi, qui contra formam humani generis
 conuerso more procreantur: ueluti si mulier monstruosum aliquid aut
 prodigiosum enixa sit. partus autem, qui membrorum humanorum of-
 ficia ampliauit, aliquatenus uidetur effectus et ideo inter liberos con-
 numerabitur: *cf. praef. p. 42* || 26 monstruoso a. a. prodigioso *codices*

sum aliquid aut prodigiosum enixa sit, nihil proficit: non sunt enim liberi, qui contra formam humani generis conuerso
4 more procreantur. Partum, qui membrorum humanorum officia duplicauit, quia hoc ratione aliquatenus uidetur effec-
5 tum, matri prodesse placuit. Septimo mense natus matri 5 prodest: ratio enim Pythagoraei numeri hoc uidetur admit-
tere, ut aut septimo pleno aut decimo mense partus maturior
6 uideatur. Aborsus et abactus uenter partum efficere non
7 uidetur. Libertina ut ius liberorum consequi possit, quater
8 eam peperisse ut ingenuam sufficit. Latina ingenua ius Qui- 40
ritium consecuta si ter peperit, ad legitimam filii heredita-
9 tem admittitur: non est enim manumissa. Ius liberorum ma-
ter habet, quae tres filios aut habet aut habuit aut neque
habet neque habuit. habet, cui supersunt: habuit quae ami-
sit: neque habet neque habuit, quae beneficio principis ius 45
10 liberorum consecuta est. *Mater per fratrem excluditur et
*in successione frater cum sorore aequa sorte succedit. quod
*si frater defuerit, mater et filiae, quantae fuerint, aequales
capiunt portiones.

[x]

20

1 *Filii uulgo quaesiti ad legitimam matris hereditatem
*adspirare non prohibentur, quia pari iure, ut ipsorum here-
2 *ditates matribus, ita ipsis matrum deferri debuerunt. Ad
*filiam ancillam uel libertam ex senatus consulto Claudiano
*effectam legitima matris intestatae hereditas pertinere non 25
*potest, quia neque serui neque liberti matrem ciuilem ha-
3 *bere intelleguntur. Ad legitimam intestatae matris here-
*ditatem filii ciues Romani, non etiam Latini admittuntur.
*ciues autem Romanos eo tempore esse oportet, quo eis de-

9, 3. 4 = Dig. 4, 5, 14 || 9, 40 = Lex Rom. Burgund. 28, 2. 3,
quae tamen non ipsa Pauli uerba, sed argumentum sententiae refert ||
40, 1—3 = Appendix 1, 47—49

---

4 hoc M, hec L || 6 pythagorae codices || 9 libertina] libertina
Latina Huschke || 40 ut ingenuam del. Cuiacius || sufficit dett., suffecit
M, sufficiet L || 47 succedunt codices Legis Rom. Burg. || 20 rubricam
de intestatorum hereditatibus (= tit. 8) citat Appendix: Cuiacius rubri-
cam ad senatus consultum Orfitianum restituit || 22 ut Cuiacius, in uel
hi ut codices || hereditates om. codices

*fertur et ab iis legitima hereditas aditur. perinde autem
 *matris certiores filii fiunt, non nuntio accepto, sed pro li-
 4 *quido comperto, quod intestata decesserit. Filius maternam
 *hereditatem eandemque legitimam nisi adeundo quaerere
 non potest.

5

[XI DE GRADIBVS]

1^a *Στέμματα cognationum directo limite in duas lineas se-
 *parantur, quarum altera superior, altera inferior: ex supe-
 *riore autem et secundo gradu transuersae lineae pendent,
 *quas omnes latiore tractatu habito in librum singularem con- 10
 1 *textuimus.* Primo gradu superiori linea continentur pater
 mater, inferiori filius filia: quibus nullae aliae personae iun-
 2 guntur. Secundo gradu continentur superiori linea auus auia,
 inferiori nepos neptis, transuersa frater soror. quae personae
 duplicantur: auus enim et auia tam ex patre quam ex matre, 15
 nepos neptis tam ex filio quam ex filia, frater soror tam ex
 patre quam ex matre accipiuntur. quae personae sequenti-
 bus quoque gradibus similiter pro substantia earum, quae
 3 in quoque gradu consistunt, ipso ordine duplicantur. Tertio
 gradu ueniunt supra proauus proauia: infra pronepos pronep- 20
 tis: ex obliquo fratris sororisque filius filia, patruus amita,
 id est patris frater et soror, auunculus matertera, id est ma-
 4 tris frater et soror. Quarto gradu ueniunt supra abauus ab-
 auia: infra abnepos abneptis: ex obliquo fratris et sororis ne-
 pos neptis, frater patruelis soror patruelis, id est patroi filius 25
 filia, consobrinus consobrina, id est auunculi et materterae
 filius filia, amitinus amitina, id est amitae filius filia: item-
 que consobrini, qui ex duabus sororibus nascuntur. quibus
 adcrescit patruus magnus amita magna, id est aui paterni
 frater et soror: auunculus magnus matertera magna, id est 30

10, 4 = Appendix 1, 8 || 14, 1^a = Dig. 38, 10, 9 || 44 = Lex
 Wisigothorum 4, 4

1 ab . . . 2 matris] haec sic restitue: ab iis hereditas aditur. non
 ante autem matris legitima hereditas adiri potest quam || 10 quas . . .
 contextuimus (contextimus F) addiderint Iustiniani || 17 quae] itemque
 scr. (itemque hae Huschke) || 18 earum quae in quoque M, eorum in
 quorum L, earumque in quo uel eorumque in quoquo codices optimi
 Legis Wisig. || 21 amita] et amita Lex Wisig. || 22 matertera] et mat.
 Lex Wisig. || 25 frater Lex Wisig., om. ML || 26 filia ML, filiaue
 Lex Wisig. || consobrinus . . . 27 filia post 27 amitae filius filia collocat
 Huschke, cf. §§ 5. 6

- 5 auiae tam paternae quam maternae frater et soror. Quinto gradu ueniunt supra quidem atauus atauia: infra adnepos adneptis: ex obliquo fratris et sororis pronepos proneptis, fratris patruelis sororis patruelis amitini amitinae consobrini consobrinae filius filia, propius sobrino sobrina, id est pa- 5 trui magni amitae magnae auunculi magni materterae magnae filius filia. his adcrescunt propatruus proamita, hi sunt proau paterni frater et soror: proauunculus promatertera, hi sunt proauiae paternae maternaeque frater et soror pro- 6 auique materni. Sexto gradu ueniunt supra tritauus tritauia. 10 infra trinepos trineptis: ex obliquo fratris et sororis abnepos abneptis, fratris patruelis sororis patruelis, amitini amitinae, consobrini consobrinae, patru magni amitae magnae auunculi magni materterae magnae nepos neptis, propioris sobrino filius filia, qui consobrini appellantur. quibus ex 15 latere adcrescunt propatru proamitae proauunculi promaterterae filius filia: abpatruus abamita, hi sunt abau paterni frater et soror: abauunculus abmatertera, hi sunt abauiae 7 paternae maternaeque frater et soror abauique materni. Sep- timo gradu qui sunt cognati recta linea supra infraque, pro- 20 priis nominibus non appellantur: sed ex transuersa linea continentur fratris sororisue adnepotes adneptes, consobrini 8 filii filiaeque. Successionis idcirco gradus septem constituti sunt, quia ulterius per rerum naturam nec nomina inueniri nec uita succedentibus prorogari potest. 25

[XII DE MANVMMISSIONIBVS]

- 1 Seruum communem unus ex dominis manumittendo La- tinum facere non potest nec magis quam ciuem Romanum: cuius portio eo casu, quo, si proprius esset, ad ciuitatem Ro- 2 manam perueniret, socio adcrescit. Mutus et surdus seruum 30 uindicta liberare non possunt: inter amicos tamen et per epistulam manumittere non prohibentur. ut autem ad iustam

~~~~~  
11 = *Lex Wisigothorum* 4, 4
~~~~~

5 proprius sobrinus *codices cum Lege Wisig.* || 14 prioris (proprii L) sobrini *ML cum Lege Wisig.* || 15 consobrini] sobrini *Contius, cf. Dig. 38, 10, 10, 17 (ed. Mommsen p. 359, 9)* || 17 adpa- trui (apatruus *M^a*, adpatruos L) adamita *codices cum Lege Wisig.* || 22 fratres sororesue (-que L) *codices cum Lege Wisig.* || adnepotes adneptes *M cum Lege Wisig.*, adnepos adneptis L || sobrini *Contius* || 23 idcirco] autem idcirco *Lex Wisig.* || 28 nec] non *scr.* || 30 per- uenerit *ML*

libertatem peruenire possit, condicione uenditionis excipi
 3 potest. Tormentis apud praesidem subiectus et de nulla culpa
 4 confessus ad iustam libertatem perducitur potest. Fideicom-
 missa libertas data facto heredis non mutatur, si seruum,
 5 quem manumittere iussus est, uinxerit. Communem seruum 5
 unus ex sociis uinciendo futurae libertati non nocebit: inter
 pares enim sententia clementior seueriori praefertur: et certe
 humanae rationis est fauere miserioribus, *prope* et innocen-
 tes dicere, quos absolute nocentes pronuntiare non possunt.
 6 Debitor creditorue seruum pignoris uinciendo dediticium fa- 10
 cere non possunt: alter enim sine altero causam pignoris de-
 7 teriorem facere non potest. Seruus furiosi domini uel pu-
 pilli iussu uinctus dediticiorum numero non efficitur, quia
 8 neque furiosus neque pupillus exacti consilii capax est. Non
 tantum si ipse dominus uinciat, nocet libertati, sed et si uin- 15
 ciri iubeat aut uincientis procuratoris actorisue factum com-
 probet. quod si, antequam sciret uinctum, solutionis eius
 causas approbauerit, libertati futurae uincula non nocebunt.
 9 Caeco curator dari non potest, quia ipse sibi procuratorem
 instituere potest. 20

[XIII DE FIDEICOMMISSIS LIBERTATIBVS].

1 Ea condicione heres institutus SI LIBEROS SVOS EMANCIPA-
 VERIT omnimodo eos emancipare cogendus est: pro condi-
 2 cione enim hoc loco emancipatio uidetur adscripta. Dece-
 dente eo, a quo fideicommissa libertas relicta est, heredes 25
 3 eius eam praestare cogendi sunt. Decedens seruis suis liber-
 tatem ita dedit: ILLVM ET ILLVM LIBEROS ESSE VOLO EOSQVE FILIIS
 MEIS TVTORES DO: impeditur fideicommissa libertas, quia pu-
 pilli sine tutoris auctoritate manumittere non possunt et ha-
 bentibus tutores tutor dari non potest. sed interim uice ab- 30
 sentium pupilli habebuntur, ut ex decreto amplissimi ordinis
 primum libertas ac deinde tutela competere possit.

[XIV AD LEGEM FVFIAM CANINIAM]

1 Nominatim serui testamento manumitti secundum legem
 Fufiam possunt. nominatim autem manumittere intellegitur 35

---

3 fideicommisso *dett.* || 6 libertatis *ML* || 8 *prope* et *scripsi*,
 probet *ML*, probe *dett.* || 13 iussu *dett.*, iussum *ML* || 23 omnimodis
codices || 34 nominatim] non nisi nominatim *scr.* (*similiter Huschke*)

hoc modo STICHVS LIBER ESTO. cum autem OPSONATOREM,
 uel QVI EX ANCILLA ILLA NASCETVR, LIBERVN ESSE VOLO, ex Or-
 fitiano senatus consulto perinde libertas competit, ac si no-
 minatim data sit: officiorum enim et artium appellatio nihil
 de significatione nominum mutat: nisi forte plures sint, qui 5
 eo officio designentur: tunc enim nomen adiungendum est,
 2 ut eluceat, de quo testator sensisse uideatur. Codicillis tes-
 tamento confirmatis datae libertates cum his quae tabulis
 testamenti datae sunt concurrunt, et siue antecedant siue se-
 quantur testamentum, nouissimo loco adhibentur, quia ex 10
 3 testamento utraeque confirmantur. Quotiens numerus ser-
 uorum propter legem Fufiam Caniniam ineundus est, fugitiui
 quoque, quorum semper possessio animo retinetur, compu-
 4 tandi sunt. Lege Fufia Caninia cauetur, ut certus seruorum
 numerus testamento manumittatur. subductis igitur duobus 15
 usque ad decem pars dimidia, a decem usque ad triginta pars
 tertia, a triginta usque ad centum pars quarta, a centum us-
 que ad quingentos pars quinta. plures autem quam centum
 ex maiori numero seruorum manumitti non licet.

[XIV▲]

20

Nec filio patroni inuito libertus natalibus suis restitui
 potest: quid enim interest ipsi patrono an filiis eius fiat
 iniuria?

LIBER QVINTVS

[I DE LIBERALI CAUSA]

25

1 Qui contemplatione extremae necessitatis aut alimento-
 rum gratia filios suos uendiderint, statui ingenuitatis eorum
 non praeiudicant: homo enim liber nullo pretio aestimatur.
 idem nec pignori ab his aut fiduciae dari possunt: ex quo
 facto sciens creditor deportatur. operae tamen eorum locari 30

~~~~~  
 14A = Dig. 40, 41, 4 || 1, 4 u. 29 idem . . . 30 deportatur = Dig.
 20, 3, 5 (u. i.)
 ~~~~~

2 nascetur *Huschke*, nascitur *codices* || 40 adhibetur *ML* || 47 a
 triginta *om. codices* || 28 praeiudicat *codices* || nullo *L*, nulli dari
 (dar* *M^a*) nullo *M* || 29 idem . . . 30 deportatur] creditor, qui sciens
 filium familias a parente pignori accepit, relegatur *Dig.*

2 possunt. Veritati et origini ingenuitatis manumissio quocum-
 3 que modo facta non praeiudicat. Descriptio ingenuorum ex
 officio fisci inter fiscalem familiam facta ingenuitati non prae-
 4 iudicat. Qui metu et impressione alicuius terroris apud acta
 praesidis seruum se esse mentitus est, postea statum suum 5
 5 defendenti non praeiudicat. Post susceptum liberale iudi-
 cium si adsertor causam deseruerit, in alium adsertorem omne
 iudicium transferri placuit: in priorem uero, quod prodendae
 libertatis gratia factum est, extra ordinem uindicatur: non
 enim oportet susceptam status causam nulla cogente necessi- 10
 6 tate destitui. *Cui necessitas probandi de ingenuitate sua
 *non incumbit, ultro si ipse probare desideret, audiendus
 7 *est. Qui de ingenuitate cognoscunt, de calumnia eius, qui
 *temere controuersiam mouit, ad modum exsilii possunt ferre
 8 *sententiam. Tutores uel curatores pupillorum, quorum tu- 15
 *telam et res administrauerunt, postea status quaestionem
 9 *facere non possunt. Maritus uxori eidemque libertae status
 quaestionem inferre non prohibetur.

[1A]

1 *Locatio uectigalium, quae calor licitantis ultra modum so- 20
 *litae conductionis inflauit, ita demum admittenda est, si fide-
 *iussores idoneos et cautionem is qui licitatione uicerit offerre
 2 *paratus sit. Ad conducendum uectigal inuitus nemo compel-
 *litur et ideo impleto tempore conductionis elocanda sunt.
 3 *Reliquatores uectigalium ad iterandam conductionem, ante- 25
 *quam superiori conductioni satisfaciant, admittendi non sunt.
 4 *Debitorum fisci itemque rei publicae uectigalia conducere pro-
 *hibentur, ne ex alia causa eorum debita onerentur: nisi forte
 *tales fideiussores obtulerint, qui debitis eorum satisfacere
 5 *parati sint. Socii uectigalium si separatim partes adminis- 30
 *trent, alter ab altero minus idoneo in se portionem trans-
 6 *ferri iure desiderat. Quod illicite publice priuatimque ex-
 *actum est cum altero tanto passis iniuriam exsoluitur: per

1, 6—9 = *Dig.* 40, 12, 39 || 1A, 1—9 = *Dig.* 39, 4, 9

---

20 quae] quam *Gebauer* || calor *F*¹, calore *F*² || 24 elocanda *F*¹,
 ea locanda *F*² || 31 transferre iure *F*², transferretur *F*^a, transferretur
 e *F*^b

*uim uero extortum cum poena tripli restituitur: amplius ex-
 *tra ordinem plectuntur: alterum enim utilitas priuatorum,
 7 *alterum uigor publicae disciplinae postulat. Earum rerum
 *uctigal, quarum numquam praestitum est, praestari non
 *potest. quod si praestari consuetum indiligentia publicani 5
 8 *omiserat, alius exercere non prohibetur. Res exercitui pa-
 9 *ratas praestationi uectigalium subici non placuit. Fiscus ab
 *omnium uectigalium praestationibus immunis est. merca-
 *tores autem, qui de fundis fiscalibus mercari consuerunt,
 *nullam immunitatem soluendi publici uectigalis usurpare 10
 10 *possunt. Cotem ferro subigendo necessariam hostibus quo-
 *que uenumdari, ut ferrum et frumentum et sales, non sine
 11 *periculo capitis licet. Agri publici, qui in perpetuum lo-
 *cantur, a curatore sine auctoritate principali reuocari non
 12 *possunt. Dominus nauis si illicite aliquid in naue uel ipse 15
 *uel uectores imposuerint, nauis quoque fisco uindicatur.
 *quod si absente domino [id] a magistro uel gubernatore aut
 *proreta nautaue aliquo id factum sit, ipsi quidem capite puni-
 *untur commissis mercibus, nauis autem domino restituitur.
 13 *Illicitarum mercium persecutio heredem quoque adfligit. 20
 14 *Eam rem, quae commisso uindicata est, dominus emere non
 *prohibetur uel per se uel per alios quibus hoc mandauerit.
 15 *Qui maximos fructus ex redemptione uectigalium conse-
 *quuntur, si postea tanto locari non possunt, ipsi ea priori-
 bus pensionibus suscipere compelluntur. 25

[II DE VSVCAPIONE]

1 Possessionem adquirimus et animo et corpore: animo
 utique nostro, corpore uel nostro uel alieno. sed nudo animo
 adipisci quidem possessionem non possumus, retinere tamen
 nudo animo possumus, sicut in saltibus hibernis aestiuisque 30
 2 contingit. Per liberas personas, quae in potestate nostra non
 sunt, adquiri nobis nihil potest. sed per procuratorem ad-
 quiri nobis possessionem posse utilitatis causa receptum est.

14, 6—9 = Dig. 34, 4, 9 || 1A, 10—15 = Dig. 39, 4, 11

---

4 praestari] postulari *Mommsen* || 11 quoque hostibus *Mommsen* ||
 17 id *del. Mommsen* || 20 adfligit *F*¹, adficit *F*² || 22 per (pre *F*¹) se
 per nos uel per se *F*²

absente autem domino comparata non aliter ei, quam si rata
 3 sit, quaeritur. Longi autem temporis praescriptio inter prae-
 sentes continui decennii spatio, inter absentes uicennii com-
 4 prehenditur. Viginti annorum praescriptio etiam aduersus
 rem publicam prodest ei, qui iustum initium possessionis ha- 5
 buit nec medio tempore interpellatus est. actio tamen quanti
 eius interest aduersus eos rei publicae datur, qui ea negotia
 5 defendere neglexerunt. Si post motam intra tempora quaes-
 tionem res ad nouum dominum emptione transierit, nec is
 per uiginti annos fuerit inquietatus, auelli ei possessionem 10
 non oportet.

[III DE HIS QVAE PER TURBAM FIUNT]

1 In eos, qui per turbam seditionemue damnum alicui de-
 derint dandumue curauerint, si quidem res pecuniaria est,
 aestimatione dupli sarcitur: quod si ex hoc corpori alicuius, 15
 2 uitae membrisue noceatur, extra ordinem uindicatur. Quid-
 quid ex incendio ruina naufragio nauique expugnata raptum
 susceptum suppressumue erit, eo anno in quadruplum eius
 rei, quam quis suppresserit celauerit rapuerit, conuenitur,
 3 postea in simplum. Hi qui aedes alienas uillasue expilaue- 20
 rint effregerint expugnauerint, si quidem id turba cum telis
 coacta fecerint, capite puniuntur. telorum autem appella-
 tione omnia, ex quibus saluti hominis noceri possit, acci-
 4 piuntur. Receptores adgressorum itemque latronum eadem
 poena adficiuntur, qua ipsi latrones: sublati enim suscepto- 25
 5 ribus grassantium cupido conquiescit. Fures uel raptores bal-
 nearum plerumque in metallum aut in opus publicum dam-
 nantur: nam nonnumquam pro frequentia admissorum iu-
 6 dicantis sententia temperatur. Incendiarii, qui consulto

3, 3 = Dig. 48, 6, 11 pr. § 1

1 quam si ei fortasse scr. || rata M, grata L || 2 quaeritur dett.,
 quaerere L, inaeerere M || 3 spatium ML || 4 uiginti] decem uel uig.
 Huschke || 5 prodesse codices || 9 is M, ipse L || 14 dandumue dett.,
 damnum M, iniuriamue L^b, iniuriamueue L^a || 16 membrisue dett.,
 membrisque ML || 20 postea L, postea uero M || alias Dig., ali-
 quas ML, aliquas alias dett. || uillasque codices, aut uillas Dig. ||
 21 si quid in turba cum telis fecerint Dig. || 23 saluti h. noceri possit
 (nocere possunt L) ML, singuli homines noceri (nocere F) possunt
 Dig. || 28 nam M, om. L.

incendium inferunt, summo supplicio adficiuntur. quod si per incuriam ignis euaserit, dupli compendio damnum eiusmodi sarciri placuit.

[IV DE INIURIIS]

1 Iniuriam patimur aut in corpus aut extra corpus: in cor- 5
pus uerberibus et illatione stupri, extra corpus conuiciis et
famosis libellis, quod ex adfectu uniuscuiusque patientis et
2 facientis aestimatur. Furiosus itemque infans adfectu doli
et captu contumeliae carent: idcirco iniuriarum agi cum his
3 non potest. Si liberis qui in potestate sunt aut uxori fiat 40
iniuria, nostra interest uindicare: ideoque per nos actio in-
ferri potest, si modo is qui fecit *in* iniuriam nostram id fecisse
4 doceatur. Corpori iniuria inferitur, cum quis pulsatur cuiue
stuprum inferitur aut de stupro interpellatur. quae res extra
ordinem uindicitur, ita ut pulsatio pudoris poena capitis uin- 15
5 dicetur. Sollicitatores alienarum nuptiarum itemque matri-
moniorum interpellatores et si effectum sceleris potiri non pos-
sint, propter uoluntatem perniciosae libidinis extra ordinem
6 puniuntur. Iniuriarum actio aut lege aut more aut mixto
iure introducta est. lege duodecim tabularum de famosis car- 20
7 minibus, membris ruptis et ossibus fractis. Moribus, quo-
tiens factum pro qualitate sui arbitrio iudicis aestimatur, con-
8 gruentis poenae supplicio uindicitur. Mixto iure actio iniu-
riarum ex lege Cornelia constituitur, quotiens quis pulsatur,
uel cuius domus introitur ab his, qui uulgo directarii appel- 25
lantur. in quos extra ordinem animaduertitur, ita ut prius
ingruentis consilium pro modo commentae fraudis poena uin-
9 dicetur exilii aut metalli aut operis publici. Iniuriarum ci-
uiler damnavit eiusque aestimationem inferre iussus famo-
10 sus efficitur. Atrox iniuria aestimatur aut loco aut tempore 30

4, 5 = Dig. 47, 11, 1 pr.

2 per incuriam *L*, incuria eorum *M* || dupli *M*, duplo *L* || 3 sar-
cire *ML* || 6 et *M*, aut *L* || 44 per *M*, plenius per *L* || 42 in *om.*
codices || 43 cuiue *Cuiacius*, cuique *codices* || 44 aut de stupro inter-
pellatur *fortasse ex § 14 addita sunt* || 47 possint *L*, possit *M*, possunt
Dig. || 22 congruentis] aut congr. *Huschke* || 25 domus] domus ui
Huschke: uidentur tamen plura aut hoc loco aut post introitur interci-
disse || 26 prius ingruentes *M*: furis inruentis *scr.* (*similiter Huschke*) ||
27 commentae *dett.*, conmenti *M*, committente *L*

aut persona: loco, quotiens in publico inrogatur: tempore,
 quotiens interdiu: persona, quotiens senatori uel equiti Ro-
 mano decurioniue uel alias spectatae auctoritatis uiro: et si
 plebeius uel humili loco natus senatori uel equiti Romano,
 decurioni uel magistratui uel aedili uel iudici, quilibet ho- 5
 11 rum, uel si his omnibus plebeius. Qui per calumniam iniu-
 riae actionem instituit, extra ordinem punitur: omnes enim
 calumniatores exilii uel insulae relegatione aut ordinis amis-
 12 sione puniri placuit. Iniuriarum non nisi praesentes accu-
 sare possunt: crimen enim, quod uindictae aut calumniae iu- 10
 13 dicium expectat, per alios intendi non potest. Fit iniuria
 contra bonos mores, ueluti si quis fimo corrupto aliquem per-
 fuderit, caeno, luto oblinierit, aquas spurcauerit, fistulas la-
 cus quidue aliud in iniuriam publicam contaminauerit: in
 14 quos grauiter animaduerti solet. Qui puero praetextato stu- 15
 prum aliudue flagitium abducto ab eo uel corrupto comite
 persuaserit, mulierem puellamue interpellauerit, quidue pu-
 dicitiae corrumpendae gratia fecerit, donum praebuerit pre-
 tiumue, quo id persuadeat, dederit, perfecto flagitio capite
 punitur, imperfecto in insulam deportatur: corrupti comites 20
 15 summo supplicio adficiuntur. *Qui carmen famosum in in-
 *iuriam alicuius uel alia quaelibet cantica, quo agnosci possit,
 *composuerit, ex auctoritate amplissimi ordinis in insulam
 *deportatur: interest enim publicae disciplinae opinionem
 16 *uniuscuiusque a turpi carminis infamia uindicare.* Psalte- 25

4, 13. 14 = Dig. 47, 11, 1, 1. 2 || 4, 15 extat in A Paris. 4409
 Paris. S. Germani 366 Vaticano reg. 1048 Bernensi 263: in Germ. prae-
 mittitur Interpr.

1 publicum *codices* || 3 ue *om. codices* || uiro et si . . . 6 plebeius]
corrupta haec fortasse sic restituenda sunt uiro plebeius uel humili loco
 natus iniuriam facit uel magistratui uel aedili uel iudici quilibet (*simili-*
ter Huschke, cf. Gai. 3, 225) || 10 quod uind. aut *dett.*, quod uind. per
M, aut uind. aut *L* || 13 aquas purgauerit *codices*, aquas spurgauerit
Dig. || fistulas *Dig.*, fistulam *codices* || 14 in ini. *M*, ad ini. *Dig.*, ini.
L || 15 praetextato *om. Dig.* || 16 aliudue flagitium *om. Dig.* || 17 mu-
 lierem] aut *m. Dig.* || pudicitiae corrumpendae] impudicitiae *Dig.* ||
 19 id] *is Dig.* || punitur capite *Dig.* || 21 carnem *Bern.* || famo-
 sam *Bern.*^a || in iniuriarum *A*, iniuriarum *Bern.* || 22 qualibet *Bern.* ||
 25 a *Germ.?*, *om. reliqui* || infamiam *Bern.* || post uindicare *codices*
addunt carmen facit non tantum qui satiras et epigrammata (sytyras sed
 epygrammas *Bern.*), sed illegitimam (sed uel legit. *codices*) insectandi
 alicuius causam (causa *Bern.*) quidue aliud alio genere componit. de
 ratione et de personarum dignitate nihil (et desperatione nil *A Vat.*, et

rium, quod uulgo canticum dicitur, in alterius infamiam compositum et publice cantatum tam in eos qui hoc cantauerint quam in eos qui composuerint, extra ordinem uindicatur: eo acrius, si personae dignitas ab hac iniuria defendenda sit.

17 In eos auctores, qui famosos libellos in contumeliam alterius 5
 18 proposuerint, extra ordinem usque ad relegationem insulae
 19 uindicatur. Conuicium iudici ab appellatoribus fieri non
 20 oportet: alioquin infamia notantur. Maledictum itemque
 21 conuicium publice factum ad iniuriae uindictam reuocatur.
 22 quo facto condemnatus infamis efficitur. Non tantum is, qui 10
 maledictum aut conuicium ingesserit, iniuriarum conuictus
 15 famosus efficitur, sed et is, cuius ope consilione factum esse
 20 dicitur. *Conuicium contra bonos mores fieri uidetur, si ob-
 *scaeno nomine aut inferiore parte corporis nudatus aliquis
 *insectatus sit. quod factum contemplatione morum et causa 15
 *publicae honestatis uindictam extraordinariae ultionis ex-
 22 *pectat.* Seruus, qui iniuriam aut contumeliam fecerit, si
 quidem atrocem, in metallum damnatur, si uero leuem, fla-
 gellis caesus sub poena uinculorum temporalium domino re-
 stituitur. 20

[VA DE EFFECTV SENTENTIARVM ET FINIBVS LITIVM]

1 Res iudicatae uidentur ab his, qui imperium potesta-
 temque habent uel qui ex auctoritate eorum inter partes dan-
 tur, itemque a magistratibus municipalibus usque ad sum-
 mam, qua ius dicere possunt, itemque ab his, qui ab impe- 25
 ratore extra ordinem petuntur. ex compromisso autem iudex
 sumptus rem iudicatam non facit: sed si poena inter eos
 promissum sit, poena re in iudicium deducta ex stipulatu

4, 18 = Dig. 47, 10, 42 || 4, 21 extat in Parisiensibus 4409. 4410
 Vaticano reg. 1048 Bernensi 263

disperatione dialectione nil Bern.) cauetur, quoniam omnimodo defor-
 manda est (est om. A) eius persona, contra quem uenimus. sed in hoc
 modus (modo A Bern.) quidam et ratio adhibenda est: aestimatio enim
 etiam hoc modo laeditur (legitur A Vat.), quae Cuiacius non Pauli sed
 Interpretis esse uidit

4 defendenda M, uindicanda L || 6 usque Lb, quoque M, incertus
 La || 18 obscine Bern. || 14 inferiori Paris. 4409 || 24 a magistra-
 tibus municipalibus Cuiacius, magistratus municipales codices || 27 si
 sub poena inter eos compromissum sit scr. || 28 re in Huschke, rei in
 M, rem L || deducta L, deductae M

2 peti potest. Confessi debitores pro iudicatis habentur, ideo-
 que ex die confessionis tempora solutioni praestituta compu-
 3 tantur. Confiteri quis in iudicio non tantum sua uoce, sed
 et litteris et quocumque modo potest: conuinci autem non
 4 nisi scriptura aut testibus potest. Eorum, qui de debito con- 5
 5 fessi sunt, pignora capi et distrahi possunt. Ea, quae altera
 5 (6) parte absente decernuntur, uim rerum iudicatarum non ob-
 5^a(6^a) tinent. *De unoquoque negotio praesentibus omnibus, quos
 *causa contingit, iudicari oportet: aliter enim iudicatum tantum
 5^b *inter praesentes tenet. Qui apud fiscum causam defendere 10
 *[saepius conuenti] neglexerint, rebus iudicatis subiciendi sunt.
 *quod eo apparet, si saepe conuenti praesentiam suam facere
 6 (7) *noluerint.* Trinis litteris uel edictis aut uno pro omnibus
 dato aut trina denuntiatione conuentus nisi ad iudicem, ad
 quem sibi denuntiatum est aut cuius litteris uel edicto con- 15
 uentus est, uenerit, quasi in contumacem dicta sententia auc-
 toritatem rerum iudicatarum obtinet: quin immo nec appel-
 6^a lari ab ea potest. Ab ea sententia, quae aduersus contumaces
 lata est, neque appellari neque in duplum reuocari potest.
 7 (5) *Confessionem suam reus in duplum reuocare non potest.* 20
 8 Res olim iudicata post longum silentium in iudicium deduci
 non potest nec eo nomine in duplum reuocari. longum au-
 tem tempus exemplo longae praescriptionis decennii inter prae-
 9 sentes, inter absentes uicennii computatur. In causa capi-
 tali absens nemo damnatur neque absens per alium accusare 25
 10 aut accusari potest. Falsis instrumentis religione iudicis cir-
 cumducta, si iam dicta sententia prius de crimine admissio
 11 constiterit, eius causae instauratio iure deposcitur. *Ratio
 *calculi saepius se patitur supputari atque ideo potest quo-
 cumque tempore retractari, si non longo tempore euanescat. 30

5A, 5^a. 5^b = *Dig.* 42, 1, 47 || 5A, 6. 6^a. 7 = *Appendix* 2, 8—10 ||
 5A, 11 = *Appendix* 1, 16

---

2 solutioni *Cuiacius*, solutionis *codices* || 5 de *M*, *om.* *L* || 11 sae-
 pius conuenti *del. Mommsen* || 15 edictis *Appendix* || 18 ea potest
Sichardus, eo potest *codices (Wisig. et Appendix)* || 19 lata *Appendix*,
 data *ML* || 24 inter *M*, et inter *L* || computatur *L*, *om.* *M* || 25 ac-
 cusare aut *M*, *om.* *L* || 26 religione *dett.*, religio *ML* || 27 iam
 dicta *L*, indicta *M*

[V^B]

- 1 *Pupillus si non defendatur, in possessione creditoribus
 2 *constitutis minoribus ex his usque ad pubertatem alimenta
 2 *praestanda sunt. Eius qui ab hostibus captus est bona ue-
 3 *nire non possunt, quamdiu reuertatur.*

[VI DE INTERDICTIS]

- 1^a *Neque muri neque portae habitari sine permissu prin-
 1^b *cipis propter fortuita incendia possunt. Concedi solet, ut
 *imagines et statuae, quae ornamento rei publicae sunt fu-
 4 *turae, in publicum ponantur.* Retinendae possessionis gratia 10
 comparata sunt interdicta, per quae eam possessionem quam
 iam habemus retinere uolumus, quale est VTI POSSIDETIS de
 rebus soli et VTRVBI de re mobili. et in priore quidem is po-
 tior est, qui redditus interdicti tempore nec ui nec clam nec
 precario ab aduersario possedit: in altero uero potior est qui 15
 maiore parte anni retrorsum numerati nec ui nec clam nec
 2 precario possedit. Vt interdictum, ita et actio proponitur,
 ne quis uia publica aliquem prohibeat. cuius rei sollicitudo
 ad uiarum curatores pertinet, a quarum munitione nemo ex-
 ceptus est. si quis tamen in ea aliquid operis fecerit, quo 20
 3 commeantes impediuntur, demolito opere condemnatur. Non
 tantum si ipse dominus possessione deiciat, utile interdictum
 est, sed etiam si familia eius. familiae autem nomine etiam
 4 duo serui continentur. Vi deicitur non tantum qui oppressu
 multitudinis aut fustium aut telorum aut armorum metu ter- 25
 retur, sed et is qui uiolentiae opinione comperta possessione
 5 cessit, si tamen eam aduersarius ingressus sit. De naui ui
 deiectus hoc interdicto experiri non potest: sed utilis ei actio
 de rebus recuperandis exemplo ui bonorum raptorum datur.

5^B = Dig. 42, 5, 39 (ex his, non ex Pauli aliquo codice hunc titulum
 hausisse emendationesque in Cuiacii Obseru. 24, 47 commendatas recepisse
 editorem Geneuensem a. 1586 perspexit Mommsen) || 6, 1^a = Dig. 43,
 6, 3 || 6, 1^b = Dig. 43, 9, 2

2 pupillo editor Geneuensis (u. s.) || possessione] possessione bo-
 norum Geneu. || 3 minoribus F, om. Geneu.: bonorum eius Mommsen ||
 9 ornamenta F || 15 possedit L, possidetur M, possidet dett. || 19 per-
 tinet. ab uiarum Huschke || 21 ante § 3 rubricam de interdicto utrubi
 (utrum ui L) codices inserunt || 22 possessione] possessione utruui L ||
 deiciat Cuiacius, deiciatur codices || 24 oppresso ML || 25 terretur
 M, territus L || 27 eam dett., ea L, om. M || 29 ui L, de ui M

idemque in eo dicendum est, qui carruca aut equo deicitur :
 6 quibus non abductis iniuriarum actio datur. Vi deiectus ui-
 detur et qui in praedio ui retinetur et qui in uia territus est,
 7 ne ad fundum suum accederet. Qui ui aut clam aut precario
 8 possidet ab aduersario, impune deicitur. Ex rebus ui pos- 5
 sessis si aliquae res arserint uel serui decesserint, licet id
 sine dolo eius qui deiecit factum sit, aestimatione tamen con-
 8^a demnandus est, qui ita uoluit adipisci rem iuris alieni. *Cu-
 *iuscumque fundi usufructuarius prohibitus aut deiectus de
 *restitutione omnium rerum simul occupatarum agit : sed et 10
 *si medio tempore aliquo casu interciderit usufructus, aequae
 8^b *de perceptis antea fructibus utilis actio tribuitur. Si fun-
 *dus, cuius usufructus petitur, non a domino possideatur,
 *actio redditur. et ideo si de fundi proprietate inter duos
 *quaestio sit, fructuarius nihilo minus in possessione esse 15
 *debet satisque ei a possessore cauendum est, quod non sit
 *prohibiturus frui eum, cui usufructus relictus est, quamdiu
 *de iure suo probet. sed si ipsi usufructuario quaestio mo-
 *ueatur, interim usufructus eius differtur : sed cauere de
 *restituendo eo, quod ex his fructibus percepturus est, uel si 20
 8^c *satis non detur, ipse frui permittitur. Si de uia itinere actu
 *aquaeductu agatur, huiusmodi cautio praestanda est, quam-
 *diu quis de iure suo doceat, non se impediturum agentem
 *et aquam ducentem et iter facientem. quod si neget ius
 *esse aduersario agendi aquae ducendae, cauere sine prae- 25
 *iudicio amittendae seruitutis debebit, donec quaestio finie-
 8^d *tur, non se usurum. . . . . fructuarius, licet suo nomine.
 8^e 8^f * . . . . siue ad fundum nostrum facit siue ex fundo. Serui-
 *tute usus non uidetur nisi is, qui suo iure uti se credidit :
 *ideoque si quis pro uia publica uel pro alterius seruitute 30
 9 *usus sit, nec interdictum nec actio utiliter competit.* Si
 inter uicinos ex communi riuo aqua ducatur, induci prius

6, 8^a. 8^b = Dig. 7, 1, 60 || 6, 8^c = Dig. 43, 20, 7 || 6, 8^d =
 Dig. 8, 6, 21 || 6, 8^e = Dig. 8, 6, 23 || 6, 8^f = Dig. 8, 6, 25

---

1 idemque *Sichardus*, idque *codices* || 8 qui *L*, quia *M* || 11 alio *F* ||
 19 differtur *dett.*, offertur *F* || cauere] cauetur ei *Mommsen* || 25 agendi]
 eundi agendi *Mommsen* || ducendi *F* || 27 §§ 8^d. 8^e *Scaeuolae regulis*
sic insertae sunt : usu retinetur seruitus, cum ipse cui debetur utitur . . .
 aut fructuarius — fructuarius licet suo nomine. — denique quicumque
 quasi debita uia usus fuerit — siue . . . ex fundo — . . . retinebitur ser-
 uitus || 32 induci (interdici *dett.*) prius debet] *requiruntur fere talia* :
 inquiri prius debet quibus uicibus singuli ante controuersiam motam
 aquam duxerint

debet, et his uicibus, quibus a singulis duci consuevit, *ducenti* uis fieri prohibetur: alienam autem aquam usurpanti nummaria poena inrogatur. cuius rei cura ad sollicitudinem
40 praesidis spectat. Redditur interdicti actio, quae proponitur ex eo, ut quis quod precarium habet restituat. nam et 5
ciuilis actio huius rei sicut commodati competit: eo uel maxime, quod ex beneficio suo unusquisque iniuriam pati non
41 debet. Precario possidere uidetur non tantum qui per epistulam uel qualibet alia ratione hoc sibi concedi postulauit, sed et is qui nullo uoluntatis indicio, patiente tamen domino 40
42 possidet. Heres eius, qui precariam possessionem tenebat, si in ea manserit, magis dicendum est clam uideri possidere: nullae enim preces eius uidentur adhibitae. et ideo perse-
43 cutio eius rei semper manebit nec interdicto locus est. Arbor, quae in alienas aedes imminet uel in uicini agrum, nisi 45
a domino sublucari non potest, isque conueniendus est ut eam sublucet. quod si conuentus dominus id facere noluerit, a uicino luxuries ramorum compescitur: idque qualis-
44 cumque dominus facere non prohibetur. Aduersus eum, qui hominem liberum uinxerit suppresserit incluserit operamue 20
ut id fieret dederit, tam interdictum quam legis Fabiae super ea re actio redditur: et interdicto quidem id agitur, ut exhibeatur is qui detinetur, lege autem Fabia, ut etiam poena
45 nummaria coerceatur. Bene concordans matrimonium separari a patre diuus Pius prohibuit, itemque a patrono liber- 25
tum, a parentibus filium filiamque: nisi forte quaeratur, ubi
46 utilius morari debeat. Omnibus bonis, quae habet quaeque habiturus est, obligatis nec concubina nec filius naturalis nec alumnus nec quae in usu cotidiano habet obligantur: ideo-
que de his nec interdictum redditur. 30

[VII DE OBLIGATIONIBVS]

1 Obligationum firmandarum gratia stipulationes inductae sunt, quae quadam uerborum sollemnitate concipiuntur, et appellatae, quod per eas firmitas obligationum constringitur:
2 stipulum enim ueteres firmum appellauerunt. Verborum ob- 35
ligatio inter praesentes, non etiam inter absentes contrahitur.

1 et *dett.*, *om.* *ML* || 2 *ducenti Cuiacius*, *ducenti autem codices* ||
48 eius *M*, *om.* *L* || 46 isque *dett.*, is qui *ML* || 48 *conpescetur M* ||
24 *fabiae super ea re actio M*, *fabiae ut super ea re accusatio L* ||
28 ut . . . 24 *coerceatur Cuiacius*, aut . . . *cohercetur codices* || 34 de] de uerborum *Schulting*

quod si scriptum fuerit instrumento promisisse aliquem, perinde habetur, atque si interrogatione praecedente responsum sit. ^{2^a} *Si sub una significatione diuersis nominibus ea res quae in stipulatum deducitur appellatur, non infirmat ^{2^b} *obligationem, si alter altero uerbo utatur. Si, qui uiam ad ⁵ *fundum suum dari stipulatus fuerit, postea fundum partemue eius ante constitutam seruitutem alienauerit, euanescit stipulatio.* ³ Fructuarius seruus si quid ex re fructuarii aut ex operis suis acquirit, ad fructuarium pertinet. quidquid autem aliunde uel ex re proprietarii acquirit, domino ¹⁰ ⁴ proprietatis acquirit. Cum facto promissoris res in stipulatum deducta intercidit, perinde agi ex stipulatu potest, ac si ea res extaret: ideoque promissor aestimatione eius punitur, maxime si in dolum quoque eius concepta fuerit stipulatio.

[VIII DE NOVATIONIBVS]

15

Non solum per nosmet ipsos nouamus quod nobis debetur, sed etiam per eos, per quos stipulari possumus, uelut per filiam familias uel per seruum iubendo uel ratum habendo. procurator quoque noster ex iussu nostro receptum est ut nouare possit.

20

[IX DE STIPVLATIONIBVS]

¹ Substitutus heres ab instituto, qui sub condicione scriptus est, utiliter sibi institutum hac stipulatione cauere compellit, ne petita bonorum possessione res hereditarias deminuat: hoc enim casu ex die interpositae stipulationis duplos ²⁵ fructus praestare compellitur. huius enim praeiudicium a superiore differt, quo quaeritur, an ea res de qua agitur maior sit centum sestertiis: ideoque in longiorem diem concipitur. ² Ex die accepti iudicii dupli fructus computantur. et tam dantes quam accipientes, heredes quoque eorum, ³⁰ procuratores cognitorumque personae, itemque sponsores eadem stipulatione comprehenduntur: eorum quoque, quo-

~~~~~  
7, 2^a. 2^b = *Dig.* 45, 1, 136
~~~~~

~~~~~  
1 perinde *dett.*, proinde *L*, aut inde *M* || 9 acquirit *L* || 10 acquirit *dett.*, acquirit *ML* || 11 acquirit *M^aL* || 14 concepta *L*, gratu *M* || 20 nouare *dett.*, nouari *ML* || 21 de stip. praetoriis *Cuiacius* || 28 concipitur *Cuiacius*, concipit *M*, concepit *L* || 30 dantes . . . 32 quorum] dantis quam accipientis (accipientis *L^a?*) heredes, procuratorum quoque eorum cogn. pers. eadem stip. compr., itemque sponsores eorum, quorum *scr.*
~~~~~

3 rum nomine promittitur. Quotiens iudicatum solui stipula-
 4 tionē satisfatur, omīssa eius actio rei iudicatae persecutionem
 5 non excludit. Emancipati liberi praeteriti si uelint miscere
 se paternae hereditati et cum his qui in potestate remanserunt
 communis patris diuidere hereditatem, antequam bonorum
 possessionem petant, de conferendo cauere cum satisfactione
 debebunt. quod si satisfacere non possunt, statim ex fide bo-
 norum confusionem excepto peculio castrensi facere cogendi
 sunt.

[X DE CONTRAHENDA AVCTORITATE]

40

1 Ob metum impendentis damni uicino satisfari debet da-
 2 tis sponsoribus super eo quod damni acciderit. De communi
 pariete utilitatis causa hoc coepit obseruari, ut aedificet qui-
 dem, cuius aedificare interest, cogatur uero socius portionis
 suae impensas agnoscere.

45

[XI DE DONATIONIBVS]

1 Species extra dotem a matre in honorem nuptiarum prae-
 sente filia genero traditae donationem perfecisse uidentur.
 2 Probatio traditae uel non traditae possessionis non tam in
 iure quam in facto consistit: ideoque sufficit ad probationem, 20
 3 si rem corporaliter teneant. Pater si filio familias aliquid
 donauerit et in ea uoluntate perseuerans decesserit, morte
 4 patris donatio conualescit. Cum unius rei in duos donatio
 confertur, potior est ille, cui res tradita est: nec interest,
 posterior is an prior acceperit, et exceptae nec ne per- 25
 5 sonae sint. Inuitus donator de euictione rei donatae pro-
 mittere non cogitur, nec eo nomine, si promiserit, oneratur,
 quia lucratiuae rei possessor ab euictionis actione ipsa iuris
 5^a ratione depellitur. *Si pater emancipati filii nomine dona-

---

44, 5^a. 6 = Dig. 39, 5, 34

---

8 confusionem *scripsimus ad Interpretationem*, conpitionem *M*,
 competitionem *L* || 40 *expectes rubricam* de damno infecto || 44 satis-
 dare *codices* || datis *M*, additis *L* || 48 ut *dett.*, ut ea *M*, ut hoc *L* ||
 44 cui *codices* || 47 a *om.* *M* || matre *M*, patre *L* || 48 uidentur
dett., uidetur *M*, uideatur *L* || 49 uel non trad. *om.* *M* || 24 teneant
L, teneat *M*, teneam *Rittershusius* || 23 duobus *codices* || 25 is an
 prior *scripsi*, quis an prius *M*, quis an qui primus *L*: *expectes etiam* do-
 nationem *ante* acceperit

*tionis animo pecuniam feneravit eamque filius stipulatus
 6 *est, ipso iure perfectam donationem ambigi non potest.* Ei,
 qui aliquem a latrunculis uel hostibus eripuit, in infinitum
 donare non prohibetur (si tamen donatio et non merces exi-
 mii laboris appellanda est), quia contemplationem salutis 5
 certo modo aestimari non placuit.

[XII DE IVRE FISCO ET POPVLI]

1^a *In fraudem fisci non solum per donationem, sed quo-
 *cumque modo res alienatae reuocantur. idemque iuris
 *est et si non quaeratur: aequae enim in omnibus fraus puni- 10
 1^b *tur. Bona eorum, qui in custodia uel in uinculis uel com-
 *pedibus decesserunt, heredibus eorum non auferuntur,
 1^c *siue testato siue intestato decesserunt. Eius bona, qui sibi
 *mortem consciuit, non ante ad fiscum coguntur, quam prius
 1 *constiterit, cuius criminis gratia manus sibi intulerit.* Eius 15
 bona, qui sibi ob aliquod admissum flagitium mortem con-
 sciuit et manus intulit, fisco uindicantur. quod si id taedio
 uitae aut pudore aeris alieni uel ualetudinis alicuius impa-
 tientia admisit, non inquietabuntur, sed ordinariae succes-
 1^d sioni relinquuntur. *A debitore fisci in fraudem datas liber- 20
 *tates retrahi placuit. sane ipsum ita ab alio emere mancipium,
 *ut manumittat, non est prohibitum: ergo tunc et libertatem
 2 *praestare possit.* Ei etiam uelut indigno auferitur heredi-
 tas qui ad finem uel cognatum, cui ipse ab intestato successu-
 rus erat, testamentum facere prohibuit aut ne iure subsiste- 25
 2^a ret operam dedit. *Portiones quoque eorum fisco uindicantur,
 *qui mortem libertorum suspecto decedentium non defende-
 *runt: omnes enim heredes uel eos qui loco heredis sunt of-

12, 1^a—1^c = *Dig.* 49, 14, 45 *pr.* §§ 1. 2 || 12, 1 = *Dig.* 49, 14,
 45, 2 || 12, 1^d = *Dig.* 49, 14, 45, 3, *cf. fr. de iure fisci* § 19 || 12, 2^a
 = *Dig.* 34, 9, 24

---

2 est] et *F* || ei qui *sqq.*] si quis aliquem a latrunculis uel hosti-
 bus eripuit et aliquid pro eo ab ipso accipiat, haec donatio inreuoca-
 bilis est: non merces eximii laboris appellanda est, quod contempla-
 tionem salutis certo modo aestimari non placuit *Dig.* || 5 contempla-
 tionem *dett.*, contemplatione *ML cum Dig. (u. s.)* || 16 mortem con-
 sciuit et manus intulit] *Dig.*, morte constia intulit *L*, morte consciuit *M* ||
 17 id taedium *L*, id *dio *M^a*, id odio *M^b*, i taedio *Dig.* || 19 admisit
Dig., hoc admisit *codices* || ordinariae] suae *Dig.*

3 *ficiose agere circa defuncti uindictam conuenit.* Si pater
 uel dominus id testamentum, quo filius eius uel seruus he-
 4 redes instituti sunt aut legatum acceperunt, falsum redar-
 quant nec obtineant, fisco locus est. Aetati eius, qui accusat
 testamentum, si non obtineat, succurri solet in id quod ita 5
 amisit: maxime si tutoris aut curatoris consilio actio instituta
 4^a sit. *Minor uiginti quinque annis omissam allegationem per
 5 *in integrum restitutionis auxilium repetere potest.* In ea
 prouincia, ex qua quis originem ducit, officium fiscale admi-
 nistrare prohibetur, ne aut graciosus aut calumniosus apud 10
 6 suos esse uideatur. Quotiens sine auctoritate iudicati officia-
 les alicuius bona occupant uel describunt uel sub obserua-
 tione esse faciunt, adito procuratore iniuria submouetur et
 rei huius auctores ad praefectos praetorio puniendi mittun-
 7 tur. Litem in perniciem priuatorum fisco donari non oportet 15
 8 nec ab eodem donatam suscipi. Imperatorem litis causa
 heredem institui inuidiosum est: nec enim calumniandi fa-
 9 cultatem ex principali maiestate capi oportet. Ex nuda pol-
 litatione nulla actio nascitur: ideoque eius bona, qui se he-
 redem imperatorem facturum esse iactauerat, a fisco occupari 20
 9^a non possunt. *Ex imperfecto testamento legata uel fidei-
 *commissa imperatorem uindicare inuerecundum est: decet
 *enim tantae maiestati eas seruare leges, quibus ipso solutus
 9^b *esse uidetur. Quod si ea bona, ex quibus imperator heres
 *institutus est, soluendo non sint, re perspecta consulitur im- 25
 *perator: heredis enim instituti in adeundis uel repudiandis
 10 *huiusmodi hereditatibus uoluntas exploranda est.* Priui-
 legium fisci est inter omnes creditores primum locum reti-
 11 nere. Quicumque a fisco conuenitur, non ex indice et ex-
 emplo alicuius scripturae, sed ex authentico conueniendus est, 30
 et ita, si contractus fides possit ostendi: ceterum calumniosam
 scripturam uim iustae petitionis in iudicio obtinere non con-
 12 uenit. Eius bona, qui falsam monetam percussisse dicitur,

---

12, 4^a = Dig. 4, 4, 36, quae rectius fortasse titulo 5, 5A restituitur ||
 12, 8 = Dig. 28, 5, 92 || 12, 9 inde a u. 19 eius = Dig. 28, 1, 31 ||
 12, 9^a = Dig. 32, 23 || 12, 9^b = Dig. 1, 19, 2 || 12, 11 = Dig. 22,
 4, 2

---

8 ante § 5 codices rubricam de fisci aduocato inserunt || 14 prae-
 fecto M, praefectus L || 16 donata codices || 17 nec calumnia Dig. ||
 19 imperat. fact. heredem Dig. || 31 et ita Dig. secundum Graecos, ita
 Dig. F, et codices Wisigothi || 32 iustae pet. om. Dig.

fisco uindicantur. quod si serui ignorante domino id fecisse dicantur, ipsi quidem summo supplicio adficiuntur, domino tamen nihil aufertur, quia peiorem domini causam serui facere, nisi forte scierit, omnino non possunt. *Ex his bonis, *quae ad fiscum delata sunt, instrumenta uel chirographa, 5 *acta etiam ad ius priuatorum pertinentia restitui postulanti- 14 *bus conuenit. Neque instrumenta neque acta a quoquam 15 *aduersus fiscum edi oportet. Ipse autem fiscus actorum suorum exempla hac condicione edit, ut is, cui describendi fit *potestas, aduersus se uel rem publicam his actis *ne* utatur: 40 *de quo cauere compellitur, ut, si usus is contra interdictum 16 *fuerit, causa cadat. Quotiens apud fiscum agitur, actorum *potestas postulanda est, ut merito his uti liceat, eaque manu *commentariensis adnotanda sunt. quod si ea aliter profe- 17 *rantur, is qui ita protulerit causa cadit. Quotiens iterum 45 *apud fiscum eadem causa tractatur, priorum actorum, quorum usus non fuerat postulatus, ex officio recitatio iure pos- 18 *cetur. Qui pro alio a fisco conuentus debitum exsoluit, non *inique postulat persecutionem bonorum eius pro quo soluit: 19 *in quo etiam adiuuari per officium solet. Fiscalibus debito- 20 *ribus petentibus ad comparandam pecuniam dilationem negari non placuit. cuius rei aestimatio ita arbitrio iudican- *tis conceditur, ut in maioribus summis non plus quam tres *menses, in minoribus uero non plus quam duo prorogentur: *prolixioris autem temporis spatium ab imperatore postulan- 25 *dum est. Si principalis rei bona ad fiscum deuoluta sint, *fideiussores liberantur: nisi forte minus idonei sint et in 21 *reliquitum non exsolutae quantitatis accesserint. Si plus seruatum est ex bonis debitoris a fisco distractis, iure ac merito 22 *restitui postulatur. Conductor ex fundo fiscali nihil trans- 30 *ferre potest nec cupressi materiam uendere uel oliuae non *substitutis aliis ceterasque arbores pomiferas caedere: et 23 *facta eius rei aestimatione in quadruplum conuenitur. Minoribus uiginti quinque annis neque fundus neque uectigalia locanda sunt, ne aduersus ea beneficio aetatis utantur.* 35

12, 13—23 = *Dig.* 49, 14, 45, 4—14

40 *ne Mommsen, om. F* || 27 minus idonei sint et] minus idoneo *Mommsen* || 33 eius *F*², eis *F*¹

[XIII DE DELATORIBVS]

1 Omnes omnino deferre alterum et causam pecuniariam
fisco nuntiare prohibentur: nec refert, mares istud an femi-
nae faciant, serui an ingenui an libertini, an suos an extra-
2 neos deferant: omni enim modo puniuntur. Serui fiscales, 5
qui causam domino prodere ac nuntiare contendunt, deferre
non uidentur. subornati sane reum prodere coguntur, ne
qui quod per se non potest per alium deferat. perinde au-
3 tem subornatores ac delatores puniuntur. Damnati serui,
siue post sententiam siue ante sententiam dominorum faci- 10
nora confessi sint, nullo modo audiuntur, nisi forte reos de-
ferant maiestatis.

[XIV DE QVAESTIONIBVS HABENDIS]

1 In criminibus eruendis quaestio quidem adhibetur: sed
non statim a tormentis incipiendum est, ideoque prius argu- 15
mentis quaerendum, et si suspicione aliqua reus urgueatur,
adhibitis tormentis de sociis et sceleribus suis confiteri com-
2 pellitur. Vnius facinoris plurimi rei ita audiendi sunt, ut
ab eo primum incipiatur, qui timidior et tenerae aetatis esse
3 uideatur. *Reus euidentioribus argumentis oppressus repeti 20
*in quaestionem potest, maxime si in tormenta animum cor-
4 *pusque durauerit. In ea causa, in qua nullis reus argumen-
*tis urguebatur, tormenta non facile adhibenda sunt: sed in-
*standum accusatori, ut id quod intendat comprobet atque
5 *conuincat. Testes torquendi non sunt conuincendi menda- 25
cii aut ueritatis gratia, nisi cum facto interuenisse dicuntur.

[XV DE TESTIBVS]

1 Suspectos gratiae testes, et eos uel maxime, quos accu-
sator de domo produxerit uel uitae humilitas infamarit, inter-
rogari non placuit: in teste enim et uitae qualitas spectari 30

14, 2—5 = *Dig.* 48, 18, 18 *pr.* §§ 1—3 || 15, 1 = *Collatio* 9, 8, 1:
ex parte = *Dig.* 22, 5, 24

---

16 urgeatur *M*, arguatur *L* || 19 et] est uel *Dig.* || aetatis ui-
detur *Dig.* || 27 testibus] testibus et de (de *om.* 9, 8) quaestionibus
Coll. 8, 8. 9, 3: *cf. ad p.* 123, 10 || 28 gratiae *om.* *Coll.* || 29 eduxit
Coll. *P*, deduxit *Coll.* *W* *Coll.* *V* || interrogari *dett.* *Coll.* *Dig.*, interrogatus
ML || 30 testibus *Coll.*

2 debet et dignitas. In adfinem uel cognatum inuiti testes in-
 3 terrogari non possunt. Aduersus se inuicem parentes et li-
 beri, itemque liberti nec uolentes ad testimonium admittendi
 sunt, quia rei uerae testimonium necessitudo personarum
 4 plerumque corrumpit. Testes, cum de fide tabularum nihil 5
 5 dicitur, aduersus scripturam interrogari non possunt. Qui
 falso uel uarie testimonia dixerunt uel utrique parti prodi-
 derunt, aut in exilium aguntur aut in insulam relegantur
 6 aut curia submouentur. In re pecuniaria tormenta, nisi cum
 de rebus hereditariis quaeritur, non adhibentur: alias autem 40
 iureiurando aut testibus explicantur.

[XVI DE SERVORVM QVAESTIONIBVS]

1 Seruum de facto in se interrogari posse ratio aequitatis
 ostendit: nec enim obesse ei debet, qui per seruum aliquid
 2 sine cautione commodat uel deponit. Iudex tutelaris item- 45
 que centumuiro, si aliter de rebus hereditariis uel de fide
 generis instrui non possunt, poterunt de seruis hereditariis
 3 habere quaestionem. Serui alieni in alterius caput non nisi
 singuli torqueri possunt. et hoc inuito domino non est per-
 mittendum, nisi delator, cuius interest quod intendit pro- 20
 bare, pretia eorum quanti dominus taxauerit inferre sit pa-
 4 ratus, uel certe deterioris facti serui subire taxationem. Seruo
 qui ultro aliquid de domino confitetur, fides non accommo-
 datur: nec enim oportet in rebus dubiis salutem dominorum
 5 seruorum arbitrio committi. Serui in caput domini neque a 25
 praeside neque a procuratore, neque in pecuniariis quam in
 6 capitalibus causis interrogari possunt. Communis seruus in
 7 caput alterius ex dominis torqueri non potest. Qui seruum
 ideo comparauit, ne in se torqueretur, restituto pretio pote-
 8 rit interrogari. Seruus in caput eius domini, a quo distractus 30
 est cuique aliquando seruiuit, in memoriam prioris domini

15, 2. 3 = Collatio 9, 3, 2. 3 || 15, 5 = Collatio 8, 3 Dig. 22, 5, 16 ||
 16, 2 = Dig. 48, 48, 48, 4 || 16, 4 = Dig. 48, 48, 48, 5 || 16, 8—8^b
 = Dig. 48, 48, 48, 6—8

3 nec dett. cum Coll., nisi M, om. L || 6 dicitur] fortasse obicitur
 scr. || 13 facto] facto suo Cuiacius cum Interpretatione || 15 commo-
 dat uel Studemund, commodatum codices || 22 seruo dett. cum Dig.
 seruus ML || 24 neque Dig. || in rebus dubiis om. Dig. || 28 potest
 M, oportet L^a, oportet L^b || qui] si quis Schulting

8^a interrogari non potest. *Seruus nec si a domino ad tormenta
8^b *offeratur, interrogandus est. Sane quotiens quaeritur, an
*serui in caput domini interrogandi sint, prius de eorum do-
9 *minio oportet inquiri.* Si seruus ad hoc fuerit manumissus,
ne torqueatur, quaestio de eo nihilo minus haberi potest. 5

10 Quaestioni eius latronis, quem quis obtulit, cum de eo
confitetur, fidem accommodari non conuenit: nisi id forte ue-
landae conscientiae suae gratia, quam cum reo habuit, fecisse
doceatur.

11 Neque accusator per alium accusare neque reus per ali- 10
um defendi potest, nisi ingratum libertum patronus accuset
11^a aut rei absentia defendatur. *. . . alii propter suspicionem ca-
lumniae, ut illi qui falsum testimonium subornati dixerunt.
12 Si pecunia data iudici reus absolutus esse dicatur idque in
eum fuerit comprobatum, ea poena damnatur, qua reus dam- 15
13 nari potuisset. In conuictum reum, siue torqueri possit siue
14 non possit, pro modo admissi sceleris statuendum est. Reis
suis edere crimina accusatores cogendi sunt: scire enim
15 oportet, quibus sint criminibus responsuri. *Cogniturum de
*criminibus praesidem oportet ante diem palam facere custo- 20
*dias se auditurum, ne hi, qui defendendi sunt, subitis accu-
*satorum criminibus opprimantur: quamuis defensionem quo-
*cumque tempore postulante reo negari non oportet, adeo ut
16 *propterea et differantur et proferantur custodiae. Custodiae
*non solum pro tribunali, sed et de plano audiri possunt at- 25
17 *que damnari. In pecuniariis causis omnibus dilatio singulis
*causis plus semel tribui non potest: in capitalibus autem
*reo tres dilationes, accusatori duae dari possunt: sed utrum-
que causa cognita.

16, 11^a = Dig. 48, 2, 9 || 16, 15. 16 = Dig. 48, 18, 18, 9. 10 ||
16, 17 = Dig. 2, 12, 10

---

10 inde a § 11 expectes rubricam de accusationibus: cum tamen Ius-
tiniani §§ 15. 16 titulo de quaestionibus subdiderint, Paulus titulos
Wisigothorum 14—16 uidetur unico titulo de quaestionibus habendis
complexus esse || 12 § 11^a in Dig. 48, 2, 8 his continuatur: prohibentur
accusare alii propter sexum uel aetatem rel. || 14 si pecunia data iu-
dici L, si postea data a iudici M || 23 postulanti Mommsen || 26 om-
nis F

[XVII DE ABOLITIONIBVS]

- 1 (2) Post abolitionem publicam a delatore suo reus intra tri-
 2 (3) censimum diem repeti potest, postea non potest. Summa sup-
 plicia sunt crux crematio decollatio: mediocrium autem deli-
 ctorum poenae sunt metallum ludus deportatio: minimae 5
 relegatio exilium opus publicum uincula. sane qui ad gla-
 dium dantur, intra annum consumendi sunt.

[XVIII DE ABACTORIBVS]

- 1 Abactores sunt, qui unum equum, duas equas totidem-
 que boues uel capras decem aut porcos quinque abegerint. 10
 quidquid uero intra hunc numerum fuerit ablatum, in poena
 furti pro qualitate eius aut in duplum aut in triplum conue-
 nitur, uel fustibus caesus in opus publicum unius anni datur
 2 aut sub poena uinculorum domino restituetur. *Atroces pe-
 *corum abactores plerumque ad gladium uel in metallum, 15
 *nonnumquam autem in opus publicum dantur. atroces au-
 *tem sunt, qui equos et greges ouium de stabulo uel de pas-
 *cuis abigunt, uel si id saepius aut ferro conducta manu fa-
 3 *ciunt.* Si ea pecora, de quibus quis litigat, abegerit, ad
 forum remittendus est atque ita conuictus in duplum uel in 20
 4 triplum furis more damnatur. *Qui bouem uel equum er-
 *rantem quodue aliud pecus abduxerit, furem magis eum
 quam abactorem constitui placuit.

[XIX DE SACRILEGIS]

Qui noctu manu facta praedandi ac depopulandi gratia 25
 templum inrumpunt, bestiis obiciuntur: si uero per diem
 leue aliquid de templo abstulerint, uel deportantur honestio-
 res uel humiliores in metallum damnantur.

~~~~~  
 18, 1 = Collatio 11, 3 || 18, 2 = Collatio 11, 2 || 18, 3. 4 =
 Collatio 11, 4. 5
 ~~~~~

2 editiones in fronte tituli 17 uice § 1 ex Epitoma Aegidiana hoc glos-
 sema addunt: abolitio est deletio obliuio uel extinctio accusationis ||
 4 sunt L, hae sunt M || 8 abigeatoribus Coll. 11, 2 || 9 duas] uel
 duas Coll. || 10 aut om. Coll. || 11 in poena Wisigothi, inponat Coll.,
 in poenam Cuiacius || 13 uel] aut Coll. || 18 ferro] a ferro codices,
 ferro aut Faber || 19 litigauerat Coll.^p Coll.^w, litigauerit Coll.^v

[XIXA]

Rei sepulchrorum uiolatorum, si corpora ipsa extraxerint uel ossa erperint, humilioris quidem fortunae summo supplicio adficiuntur, honestiores in insulam deportantur: alias autem relegantur aut in metallum damnantur. 5

[XX DE INCENDIARIIS]

1 *Incendiarii, qui quid in oppido praedandi causa faciunt,
2 *capite puniuntur. Qui casam aut uillam inimicitarum gratia incenderunt, humiliores in metallum aut in opus publicum
3 *cum damnantur, honestiores in insulam relegantur. Fortuita incendia, quae casu uenti ferente uel incuria ignem
4 *supponentis ad usque uicini agros euadunt, si ex eo seges uel uinea uel oliuae uel fructiferae arbores concrementur,
5 *datum damnum aestimatione sarcitur. Commissum uero seruorum, si domino uideatur, noxae deditio sarcitur.
6 *Messium sane per dolum incensores, uinearum oliuarumue aut in metallum humiliores damnantur, aut honestiores in insulam relegantur.* Qui noctu frugiferas arbores manu facta ceciderint, ad tempus plerumque in opus publicum damnantur aut honestiores damnum sarcire coguntur uel curia submouentur uel relegantur. 10 15 20

[XXI DE VATICINATORIBVS ET MATHEMATICIS]

1 Vaticinatores, qui se deo plenos adsimulant, idcirco ciuitate expelli placuit, ne humana credulitate publici mores ad spem alicuius rei corrumperentur, uel certe ex eo populares animi turbarentur. ideoque primum fustibus caesi ciuitate pelluntur: perseuerantes autem in uincula publica coniciuntur aut in insulam deportantur uel certe relegantur.
2 Qui nouas sectas uel ratione incognitas religiones inducunt, 25

19A = Dig. 47, 12, 14 || 20, 1—5 (= Collatio 12, 4. 2. 3) in Vesontino inuenit et inde ordinem quem sequimur restituit Cuiacius Obseru. 21, 21

---

3 humiliores F || 7 incendiarii qui quid] incendia qui (si qui Hyschke) scr. || 8 capite Vesont., facile capite Coll. || 11 ferente Vesont., fuerint his Coll.P, furentis Coll. w Coll. v || 13 oliua Coll.P, oliueta Coll. w, oliuas Coll. v || concrement Vesont. || 15 sarcitur Vesont. || 16 per dolum Vesont., perdum Coll.P Coll. v, perdunt Coll. w || 29 sectas L, et usu M

ex quibus animi hominum moueantur, honestiores deportan-
 3 tur, humiliores capite puniuntur. Qui de salute principis uel
 summa rei publicae mathematicos hariolos haruspices uati-
 cinatores consulit, cum eo qui responderit capite punitur.
 4 Non tantum diuinatione quis, sed ipsa scientia eiusque li- 5
 bris melius fecerit abstinere. quod si serui de salute domi-
 norum consuluerint, summo supplicio, id est cruce, ad-
 ficiuntur: consulti autem si responsa dederint, aut in metal-
 lum damnantur aut in insulam relegantur. *suspens., cf. E. g. p. 130, 24*

[XXI^A]

10

1 *Si quis aliquid ex metallo principis uel ex moneta sacra
 2 *furatus sit, poena metalli et exilii punitur. Transfugae ad
 *hostes uel consiliorum nostrorum renuntiatores aut uiui exu-
 runtur aut furcae suspenduntur.

[XXII DE SEDITIOSIS]

15

1 Auctores seditionis et tumultus uel concitatores populi
 pro qualitate dignitatis aut in crucem tolluntur aut bestiis
 obiciuntur aut in insulam deportantur.

2 Qui terminos effodiunt uel exarant arboresue terminales
 euertunt, si quidem id serui sua sponte fecerint, in metallum 20
 damnantur: humiliores in opus publicum, honestiores in in-
 sulam amissa tertia parte bonorum relegantur aut exulare
 3 coguntur. Ciues Romani, qui se Iudaico ritu uel seruos suos
 circumcidi patiuntur, bonis ademptis in insulam perpetuo
 4 relegantur: medici capite puniuntur. Iudaei si alienae na- 25
 tionis comparatos seruos circumciderint, aut deportantur aut

21^A = Dig. 48, 19, 38 pr. § 4 || 22, 1 = Dig. 48, 19, 38, 2 ||
 22, 2 extat in Gromaticorum codicibus (Lachmann I p. 270)

1 deportantur *M*, exilio dep. *L* || 5 non . . . 6 abstinere aut in
 fine § 4 aut ante § 3 collocanda sunt || 7 cruci codices || 8 consulti
 sed cons. codices || 9 relegantur] deportantur *Buchardus* || 10 Pau-
 lus ea quae hoc et sequenti titulo continentur fortasse rubrica de poenis
 (cf. ad u. 19) complexus est || 16 uel concitatores populi] populo con-
 citato Dig. || 17 crucem] furcam Dig. || 19 Gromaticorum codices prae-
 mittunt Pauli sententiarum libro V titulo de poenis || arbores uel codices
 cum Gromatic. (arbores uel finales *Grom. Erfurt.*) || 20 id om. *Grom.* ||
 21 damnabuntur *Grom.* || 22 aut exulare (-ri *ML^b*) cog. om. *Grom.*

*nus homicidii reus non potest postulari: modum enim casti-
 7 *gandi et in seruorum coercitione placuit temperari. Qui
 *telum tutandae salutis causa gerit, non uidetur hominis
 *occidendi causa portare. teli autem appellatione non
 *tantum ferrum continetur, sed omne quod nocendi causa 5
 8 *portatum est.* Qui latronem caedem sibi inferentem uel
 *alias quemlibet stupro occiderit, puniri non placuit: alius
 enim uitam, alius pudorem publico facinore defenderunt.
 9 *Si quis furem nocturnum uel diurnum, cum se telo defende-
 *ret, occiderit, hac quidem lege non tenetur: sed melius fe- 10
 *cerit, si eum comprehensum transmittendū ad praesidem
 10 (11) *magistratibus obtulerit.* Mandatores caedis perinde ut ho-
 11 (10) micidae puniuntur. Iudex, qui in caput fortunasque homi-
 nis pecuniam acceperit, in insulam bonis ademptis deportatur.
 12 Si putator, ex arbore cum ramum deiceret, non proclama- 15
 uit, ut uitaretur, atque ita praeteriens eiusdem ictu perierit,
 13 etsi in legem non incurrit, in metallum datur. Qui hominem
 inuitum libidinis aut promercii causa castrauit castrandumue
 curauit, siue is seruus siue liber sit, capite punietur, hone-
 14 stiores publicatis bonis in insulam deportantur. Qui abor- 20
 tionis aut amatorium poculum dant, etsi id dolo non faciant,
 tamen quia mali exempli res est, humiliores in metallum,
 honestiores in insulam amissa parte bonorum relegantur:
 quod si ex hoc mulier aut homo perierit, summo supplicio
 15 adficiuntur. Qui sacra impia nocturnaue, ut quem obcan- 25
 tarent defigerent obligarent, fecerint faciendae curauerint,
 16 aut cruci suffiguntur aut bestiis obiciuntur. Qui hominem
 immolauerint exue eius sanguine litauerint, fanum templumue
 polluerint, bestiis obiciuntur, uel si honestiores sint, capite
 17 puniuntur. Magicae artis conscios summo supplicio adfici 30
 placuit, id est bestiis obici aut cruci suffigi. ipsi autem magi
 18 uiui exuruntur. Libros magicae artis apud se neminem ha-

23, 7 = Collatio 1, 43 et usque ad u. 4 portare = Dig. 48, 6, 11, 2 ||
 23, 9 = Collatio 7, 2 || 23, 14 = Dig. 48, 19, 38, 5

3 salutis] sal. suae Dig. || gerit Coll. w Coll. v, ageret Coll. p, ge-
 runt Dig. || uideatur Coll., uidentur Dig. || 7 alias queml. (quaml.
 L) stupro] expectes alium quemlibet stupro se petentem || 9 defendere
 codices || 15 deiecerit codices || 19 punietur M, puniuntur L || 21 id
 om. Dig. || 22 quia Dig., om. codices || 24 ex hoc] eo Dig. || 26 de-
 figerent dett., defecerent M, deficerint L || obligarent M, obligarint L ||
 28 immolauerint codices || litauerint M, letauerit L || 32 exurantur L

bere licet: et penes quoscumque reperti sint, bonis ademp-
tis, ambustis his publice, in insulam deportantur, humiliores
capite puniuntur. [non tantum huius artis professio, sed
19 etiam scientia prohibita est.] Si ex eo medicamine, quod ad
salutem hominis uel ad remedium datum erat, homo perierit, 5
is qui dederit, si honestior sit, in insulam relegatur, hu-
milior autem capite punitur.

[XXIV AD LEGEM POMPEIAM DE PARRICIDIIS]

Lege Pompeia de parricidiis [tenentur] qui patrem ma-
trem auum auiam fratrem sororem patronum patronam occi- 10
derint, etsi antea insuti culleo in mare praecipitabantur, ho-
die tamen uiui exuruntur uel ad bestias dantur.

[XXV AD LEGEM CORNELIAM TESTAMENTARIAM]

4 Lege Cornelia testamentaria [tenentur:] qui testamentum
quodue aliud instrumentum falsum sciens dolo malo scripse- 15
rit recitauerit subiecerit suppresserit amouerit resignauerit
deleuerit, quodue signum adulterinum sculpserit fecerit
expresserit amouerit reserauerit, quiue nummos aureos ar-
genteos adulterauerit lauerit conflauerit raserit corruperit
uitiauerit, uultuue principum signatam monetam praeter 20
adulterinam reprobauerit: honestiores quidem in insulam
deportantur, humiliores autem aut in metallum dantur aut
in crucem tolluntur: serui autem post admissum manumissi
1^a capite puniuntur. *Qui falsam monetam percusserint, si id
*totum formare noluerunt, suffragio iustae paenitentiae ab- 25
4^b *soluuntur. Accusatio suppositi partus nulla temporis prae-
*scriptione depellitur, nec interest, decesserit nec ne ea quae
2 *partum subdidisse contenditur.* Qui ob falsum testimo-

25, 4^a. 4^b = *Dig.* 48, 10, 19 || 25, 2 = *Collatio* 8, 5

1 et *L*, et si *M* || sint *M*, fuerint *L* || 2 ambustis (combustis *L*)
his publice ante 4 bonis collocat *Huschke* || 3 non . . . 4 est non uiden-
tur *Pauli* esse, sed ex *Interpretatione* § 17 huc aberrasse || 6 sit *L*, fuerit
M || 10 occiderit *codices* || 13 ex hoc ni fallor titulo *Lex Rom. Burg.*
89, 2 hanc sententiam citat: si nouos quicumque terminos occulte po-
suerit, poena falsarii teneatur || 16 recitauerit *L*, om. *M* || 18 rese-
rauerit *dett.*, reseruauerit *M*, designauerit *L* || 22 humiliores autem in
metallum dantur, serui autem in crucem tolluntur aut post *scr.* ||
24 id] in *Mommsen* || 28 qui] his qui *Coll. w*, hii qui *Coll. p*, hi qui *Coll. v*

nium perhibendum uel uerum non perhibendum pecuniam
 acceperit dederit iudicemue, ut sententiam ferat uel non fe-
 rat, corruperit corrumpendumue curauerit, humiliores capite
 puniuntur, honestiores publicatis bonis cum ipso iudice in
 3 insulam deportantur. *Falsum est, quidquid in ueritate non 5
 4 *est, sed pro uero adseueratur.* Iudex, qui contra sacras
 principum constitutiones contraue ius publicum, quod apud
 5 se recitatum est, pronuntiat, in insulam deportatur. Qui ra-
 tiones acta libellos album propositum testationes cautiones
 chirographa epistulas sciens dolo malo in fraudem alicuius 10
 deleuerit mutauerit subiecerit subscripserit, quiue aes inaura-
 uerit argentauerit, quiue, cum argentum aurum poneret, aes
 6 stannumue subiecerit, falsi poena coercetur. Amplissimus ordo
 decreuit eas tabulas, quae publici uel priuati contractus scrip-
 turam continent, adhibitis testibus ita signari, ut in summa 15
 marginis ad mediam partem perforatae triplici lino constringan-
 tur atque impositae supra linum cerae signa imprimantur, ut
 exteriori scripturae fidem interior seruet. aliter tabulae pro-
 latae nihil momenti habent. *Testamentum, quod nullo iure
 6a *ualet, impune supprimitur: nihil est enim, quod ex eo aut 20
 7 *petatur aut consistere possit.* Qui uiui testamentum ape-
 ruerit recitauerit resignauerit, poena legis Corneliae tenetur:
 et plerumque aut humiliores in metallum dantur aut hone-
 8 stiores in insulam deportantur. Si quis instrumenta litis suae
 a procuratore uel cognitore aduersario prodita esse conuice- 25
 rit, tam procurator quam cognitor, si humiliores sunt, in
 metallum damnantur, si honestiores sunt, adempta dimidia
 9 (10) parte bonorum in perpetuum relegantur. Qui falsis instru-
 mentis actis epistulis rescriptis sciens dolo malo usus fuerit,
 poena falsi coercetur: ideoque humiliores in metallum dam- 30
 10 (9) nantur, honestiores in insulam deportantur. Instrumenta

25, 3 = *Collatio* 8, 6 || 25, 6a = *Dig.* 48, 49, 38, 6 || 25, 7. 8 =
Dig. 48, 49, 37, 7. 8 || 25, 10 = *Dig.* 48, 49, 38, 9

4 uel u. n. perh. om. *Coll.* || 11 aes dett. cum *Interpretatione*, om.
ML || 15 signauerit *codices* || 16 tripl. lino *M*, et tripl. nodo *L* ||
 17 impositae *Salmasius*, impositum *codices* || 18 exteriori s. f. interior
 seruet *Huschke*, exterioris s. f. interior reseruaret *M*, exterioris s. f. in-
 teriori seruauerit *L* || 22 legis om. *Dig.* || 23 humiliores aut *Dig.* ||
 damnantur *Dig.* || 24 instrumentum *Dig.* || litis *Dig.*, utilitatis co-
 dices || 25 proditum *Dig.* || 26 sunt . . . 27 honestiores sunt] ad sint
 . . . honestiores ducunt *Dig.* || 27 parte bonorum dimidia *Dig.* ||
 29 actis dett., acceptis *L*, om. *M*

penes se deposita quicumque alteri altero absente reddiderit
 uel aduersario prodiderit, pro personae eius condicione aut
 11 in metallum damnatur aut in insulam relegatur. Qui sibi
 falsum nomen imposuerit, genus parentesue finxerit, quo
 quid alienum interciperet caperet possideret, poena legis Cor- 5
 12 neliae de falsis coercetur. Qui insignibus altioris ordinis
 utuntur militiamque confingunt, quo quem terreant uel
 concutiant, humiliores capite puniuntur, honestiores depor-
 13 tantur. Si qui de iudicis amicitiiis uel familiaritate mentien-
 tes euentus sententiarum eius uendunt, quidue obtentu no- 10
 minis eius agunt, conuicti pro modo delicti aut relegantur aut
 capite puniuntur.

[XXVI AD LEGEM IULIAM DE VI PVBLICA ET PRIVATA]

1 Lege Iulia de ui publica damnatur, qui aliqua potestate
 praeditus ciuem Romanum antea ad populum, nunc impera- 15
 torem appellantem necauerit necariue iusserit, torserit uer-
 berauerit[condemnauerit] inue publica uincula duci iusserit. *act. Merms.,*
 cuius rei poena in humiliores capitis in honestiores insulae *Strofr. 242 n. 1*
 2 deportatione coercetur. Hac lege excipiuntur, qui artem lu- *663 n. 3*
 dicram faciunt, iudicati etiam et confessi et qui ideo in carce- 20
 rem duci iubentur, quod ius dicenti non obtemperauerint quid-
 ue contra disciplinam publicam fecerint: tribuni etiam militum
 et praefecti classium alarumue, ut sine aliquo impedimento
 3 legis Iuliae per eos militare delictum coerceri possit. Lege
 Iulia de ui priuata tenetur, qui quem armatis hominibus pos- 25
 sessione domo uilla agroue deiecerit expugnauerit obsederit
 cluserit, idue ut fieret homines commodauerit locauerit con-
 duxerit: quie coetum concursum turbam seditionem incen-
 dium fecerit, funerari sepeliriue aliquem prohibuerit, funusue
 eripuerit turbauerit: et qui eum, cui aqua et igni interdic- 30
 tum est, receperit celauerit tenuerit: quie cum telo in pu-
 blico fuerit, templa portas aliudue quid publicum armatis
 obsederit cinxerit clauserit occupauerit. quibus omnibus

2 prout personae condicio est *Dig.* || 3 relegatur] deportatur
Dig. || 4 quo quid alienum *dett.*, quod qui alienum *L*, quodque aliut
M || 5 interciperet caperet possideret *dett.*, interceperit ceperit posse-
 derit *ML* || 9 uel *M*, et *L* || 16 necariue *dett.*, *om. ML* || 18 ca-
 pitis *Cuiacius*, capite *codices* || 19 coercetur] in *L* adduntur haec: qui
 hominem ingenuum uel ciue romanum uim ferit flagellauerit humilio-
 res capite puniuntur honestiores in insulam, *cf. 5, 30^b, 4* || 20 et
Cuiacius, om. codices || 21 obtemperauit *codices*

conuictis, si honestiores sunt, tertia pars bonorum eripitur et in insulam relegantur: humiliores in metallum damnantur.
 4 Creditor chirographarius si sine iussu praesidis per uim debitoris sui pignora, cum non haberet obligata, ceperit, in legem Iuliam de ui priuata committit. fiduciam uero et pi- 5 gnora apud se deposita persequi et sine auctoritate iudicis uindicare non prohibetur.

[XXVII AD LEGEM IULIAM PECVLATVS]

Si quis fiscalem pecuniam attrectauerit subripuerit mutauerit seu in suos usus conuerterit, in quadruplum eius pe- 10 cuniae quam sustulit condemnatur.

[XXVIII AD LEGEM IULIAM REPETVNDARVM]

Iudices pedanei si pecunia corrupti dicantur, plerumque a praeside aut curia submouentur aut in exilium mittuntur aut ad tempus relegantur. 15

[XXIX AD LEGEM IULIAM MAIESTATIS]

1 Lege Iulia maiestatis tenetur is, cuius ope consilio aduersus imperatorem uel rem publicam arma mota sunt exercitusue eius in insidias deductus est, quiue iniussu imperatoris bellum gesserit dilectumue habuerit, exercitum com- 20 parauerit sollicitauerit, deseruerit imperatorem. his antea in perpetuum aqua et igni interdicebatur: nunc uero humiliores bestiis obiciuntur uel uiui exuruntur, honestiores capite puniuntur. quod crimen non solum facto, sed et uerbis
 2 impiis ac maledictis maxime exacerbatur. In reum maie- 25 statis inquiri prius conuenit, quibus opibus, qua factione, quibus hoc auctoribus fecerit: tanti enim criminis reus non obtentu adulationis alicuius, sed ipsius admissi causa puniendus est, et ideo, cum de eo quaeritur, nulla dignitas a tormentis excipitur. 30

[XXXA AD LEGEM IULIAM AMBITVS]

Petiturus magistratus uel prouinciae sacerdotium si turbam suffragiorum causa conduxerit, seruos aduocauerit ali-

amue quam multitudinem conduxerit, conuictus ut uis publicae reus in insulam deportatur.

[XXXB *AD LEGEM FABIAM*]

- 1 *Lege Fabia tenetur, qui ciuem Romanum ingenuum,
 *libertinum seruumue alienum celauerit uendiderit uinxerit 5
 *comparauerit. et olim quidem huius legis poena nummaria
 *fuit, sed translata est cognitio in praefectum urbis, itemque
 *praesidis prouinciae extra ordinem meruit animaduersionem.
 *ideoque humiliores aut in metallum dantur aut in crucem tol-
 *luntur, honestiores adempta dimidia parte bonorum in per- 10
 2 *petuum relegantur. Si seruus sciente domino alienum ser-
 *uum subtraxerit uendiderit celauerit, in ipsum dominum
 *animaduertitur. quod si id domino ignorante commiserit,
 in metallum datur.

[XXXI DE POENIS MILITVM]

45

- 1 Si pecunia accepta miles custodiam dimiserit, capite pu-
 niendus est. et certe quaeritur, cuius criminis reus dimis-
 2 sus esse uideatur. Qui custodiam militi prosequenti magna
 3 manu excusserunt capite puniuntur. *Qui metu criminis,
 *in quo iam reus fuerat postulatus, nomen militiae dedit, sta- 20
 4 *tim sacramento soluendus est. Miles turbator pacis capite
 5 *punitur. Miles, qui ex carcere dato gladio erupit, poena
 *capitis punitur. eadem poena tenetur et qui cum eo quem
 6 *custodiebat deseruit. Miles, qui sibi manus intulit nec fac-
 *tum peregit, nisi impatientia doloris aut morbi luctusue ali- 25
 *cuius uel alia causa fecerit, capite puniendus est: alias cum
 ignominia mittendus est.

[XXXII QVANDO APPELLANDVM SIT]

Quotiens iusiurandum postulatur, eo tempore appellan-
 dum est, quo defertur, non quo iuratur.

30

30B = Collatio 14, 2: cf. Lex Rom. Burg. 20 || 31, 3. 4 = Dig.
 49, 16, 16 || 31, 5. 6 = Dig. 48, 19, 38, 11. 12

---

6 nummaria Cuiacius, summaria codices || 7 prefecto codices ||
 10 dimidiam partem codices || 18 prosequente iam magna M || 22 dato
 gladio erupit] erupit datus ad gladium Mommsen

[XXXIII DE CAUTIONIBVS ET POENIS APPELLATIONVM]

1 Ne liberum quis et solutum haberet arbitrium retractandae
 et reuocandae sententiae, et poenae et tempora appellatoribus
 praestituta sunt. quod nisi iuste appellauerint, tempora ad
 cauendum in poena appellationis quinque dierum praestituta 5
 sunt. igitur morans in eo loco, ubi appellauit, cauere debet,
 ut ex die acceptarum litterarum continui quinque dies compu-
 tentur: si uero longius, salua dinumeratione interim quinque
 2 dies cum eo ipso quo litteras acceperit computantur. Ne quis
 in captionem uerborum in cauendo incidat, expeditissimum 10
 est poenam ipsam uel quid aliud pro ea deponere: necesse
 enim non habet sponsorem quis uel fideiussorem dare aut
 praesens esse: et si contra eum fuerit pronuntiatum, perdit
 3 quod deposuit. Quotiens in poena appellationis cauetur,
 tam unus quam plures fideiussores, si idonei sint, dari pos- 15
 sunt: sufficit enim etiam per unum idoneum indemnitati poe-
 4 nae consuli. Si plures appellant, una cautio sufficit, et si
 5 unus caueat, omnibus uincit. Cum a pluribus sententiis pro-
 uocatur, singulae cautiones exigendae sunt et de singulis poe-
 6 nis spondendum est. Modus poenae, in qua quis cauere de- 20
 bet, specialiter in cautione exprimendus est, ut sit, in qua
 stipulatio committatur: aliter enim recte cauisse non uidetur.
 7 Adsertor si prouocet, in eius modi tertiam cauere debet, quanti
 8 causa aestimata est. *In omnibus pecuniariis causis magis
 est, ut in tertiam partem eius pecuniae caueatur. 25

[XXXIV DE LITTERIS DIMISSORIIS]

1 Ab eo, a quo appellatum est, ad eum, qui de appella-
 tione cogniturus est, litterae dimissoriae diriguntur, quae
 uulgo apostoli appellantur: quorum postulatio et acceptio in-
 2 tra quintum diem ex officio facienda est. Qui intra tempora 30
 praestituta dimissorias non postulauerit uel acceperit uel red-
 diderit, praescriptione ab agendo submouetur et poenam ap-
 pellationis inferre cogetur.

33, 8 restituta est ex AE et ex codice Vesontino (Cuiacii Obseru. 21, 22)

---

3 poena M || 6 morans Cuiacius, ignorans si codices || 8 interim
 M, integri dett., itineri Cuiacius || 13 si om. M || 16 per dett., in M ||
 indemnitati Cuiacius, indemnitis codices || 18 uincet M || 21 in
 dett., om. M || 24 omnis E || 25 pecunia cauetur A.

[XXXV DE REDDENDIS CAUSIS APPELLATIONVM]

1 Meritum appellationis causae capitalis et ipsam rationem
 status non nisi per nosmet ipsos prosequi possumus: nemo
 2 enim absens aut duci in seruitutem potest aut damnari. Mo-
 ratorias appellationes et eas, quae ab exsecutoribus et confes- 5
 3 sis fiunt, recipi non placuit. Eum qui appellat cum conuicio
 ipsius iudicis appellare non oportet: ideoque ita factum ar-
 bitrio principis uindicatur.

[XXXVI POST PROVOCATIONEM QUID OBSERVANDVM EST]

1 Quotiens possessor appellat, fructus medii temporis de- 40
 poni conuenit. quod si petitor prouocet, fructus in causa
 depositi esse non possunt nec recte eorum nomine satisfactio
 2 postulatur. Si propter praedia urbana uel mancipia appel-
 letur, pensiones eorum uel mercedes, uecturae etiam, si de
 naui agatur, deponi solent. 45

[XXXVII DE MERITIS APPELLATIONVM]

Omnimodo ponendum est, ut, quotiens iniusta appellatio
 pronuntiatur, sumptus, quos dum sequeretur aduersarius im-
 pendit, reddere cogatur, non simplos, sed quadruplos.

---

47 poniendum *uel* puniendum *codices*

FRAGMENTA MINORA
SAEVLORVM P. CHR. N. SECVNDI
ET TERTII.

M. VALERII PROBI

DE NOTIS IVRIS FRAGMENTA

In Probi opusculo de notis iuris edendo Mommsenianam editionem alteram secuti sumus, quae partem facit Grammaticorum Latinorum ab H. Keilio collectorum (Lipsiae uol. IV 1864 p. 271 sqq.). pendet autem crisis in Probo restituendo exercenda, ut Mommsen perspexit, ex duobus subsidiorum generibus: quorum alterum ipsis eis codicibus efficitur, quorum qui hodie periit archetypus Probi de notis opus plus minusue integrum continuerat. ex his codicibus Mommseniana editio duobus potissimum nititur saeculo XV exeunte uel XVI incipiente conscriptis: Ambrosiano J 415 sup. et Romano Chigiano I. VI. 204, qui Probi collectionem in fine mutilam tradunt. alterum subsidiorum genus primus et detexit et adhibuit Mommsen: qui cum additamenta, quibus in codice Einsidlensi 326 saec. X notarum sylloge quae uulgo Papiani dicitur aucta est, ex Probo sumpta esse intellexisset, hunc codicem non solum ad emendandas eas partes Probi operis, quas supra dicti codices complectuntur adhibuit, sed etiam eas Probi notas, quae in Einsidlensibus additamentis solis inueniuntur et ex integriore eis qui hodie extant Probi codice auctorem Einsidlensis collectionis hausisse demonstrant, collecta supplementi modo addidit. quo supplemento ut recte utamur, tenendum est Einsidlensis collectionis auctorem Probi notas passim in binas uel ternas discerpisse et secundum litterarum ordinem, quem tota collectio Einsidlensis cum Papiano sequitur, Papianis notis inseruisse. ita u. g. notae Probi 3, 44 S. Q. S. S. E. Q. N. I. S. R. E. H. L. N. R. *si quid sacri sancti est, quod non iure sit rogatum, eius hac lege nihil rogatur* in Einsidlensi haec tria fragmenta extant, sub littera S: S. Q. S. S. E. *si quis sacri sancti est*, sub littera Q: Q. S.

S. E. quid sacris sancti est, item sub littera Q : Q. N. I. S. R. quod non iure sit rogatum. quamobrem Mommsen spreto ordine in codice Einsidlensi observato ea quae inter se cognata esse uiderentur iuxta posuit : isque Mommseni ordo in hac editione a nobis retentus est.

A = Ambrosianus J 445 sup. saec. XV—XVI

R = Romanus Chigianus I. VI. 204 saec. XV—XVI

E = Einsidlensis 326 saec. X

· VALERII PROBI

[DE IVRIS NOTARVM]

- 1 Est etiam circa perscribendas uel paucioribus litteris notandas uoces studium necessarium. quod partim pro uoluntate cuiusque fit, partim pro usu publico et obseruatione 5 communi. namque apud ueteres cum usus notarum nullus esset, propter scribendi *difficultatem*, maxime in senatu qui scribendo aderant, ut celeriter dicta comprehenderent, quaedam uerba atque nomina ex communi consensu primis litteris notabant, et singulae litterae quid significarent, in promptu 10 erat. quod *in* praenominibus legibus publicis pontificumque monumentis et in iuris ciuilibus libris etiam nunc manet. ad quas notationes publicas accedit etiam studiosorum uoluntas. sed unusquisque familiares sibi notas pro uoluntate *quas signarit*, comprehendere infinitum est: publicae sane tenendae, 15 quae in monumentis plurimis et in historiarum libris sacris-
2 que publicis reperiuntur, ut P. Publius: C. Gaius: M. Marcus: CN. Gnaeus: Q. Quintus: M. Manius: TI. Tiberius: CL. Claudius: SP. Spurius: SEX. Sextus: SER. Seruius: OP. Opiter: A. V. C. ab urbe condita: P. R. E. post reges ex- 20 actos: P. C. patres conscripti: S. P. Q. R. senatus populusque Romanus: EQ. R. eques Romanus: V. R. urbs Roma: C. R. ciuis Romanus: COL. coloniae uel coloni: MVN. muni-

2 de *A*^a, om. *A*^b*R*: *titulum* de iuris notarum *suppositum* esse probauit Mommsen in *Grammaticis Latinis* 4 p. 268 || 7 propter] postea propter Mommsen || *difficultatem* Mommsen, facultatem *codices* || 44 in *dett.*, non in *AR* || 42 *ciuilibus dett.*, *ciuilibus AR* || 44 sed Mommsen, et *AR* || *quas signarit* Mommsen, signaret *quas codices* || 47 c. *dett.*, G. *AR* || 48 *en. codices* || M. manius Mommsen, MA. macunius (*macunius dett.*) *codices* || 22 roma] romana *codices* || 23 colone uel *AR*

cipia uel municipes: N. L. nominis Latini: L. C. Latini colonarii: S. N. L. socii nominis Latini: et similia. secundum haec curiarum nomina, tribuum, comitiorum, sacerdotiorum, potestatum, magistratum, praefectarum, sacrorum, ludorum, rerum urbanarum, rerum militarium, collegiorum, decuriarum, fastorum, numerorum, mensurarum, [iuris ciuile] et similium ceterorum notationes proprias habent.

LITTERAE SINGVLARES IN IVRE CIVILI DE LEGIBVS ET PLEBISCITIS :

- 3 1 P. I. R. P. Q. I. S. I. F. P. R. E. A. D. P. populum iure
rogauit populusque iure sciuit in foro pro rostris ex ante 40
diem pridie
2 E. H. O. L. N. R. eius hac [†]omnibus lege nihilum rogatur
3 S. R. L. R. I. C. Q. O. R. E. siremps lex res ius causa-
que omnium rerum esto
4 S. N. L. socii nominis Latini 45
5 L. P. C. R. Latini prisci ciues Romani
6 M. E. M. D. D. E. municipibus eius municipii dare dam-
nas esto
7 C. E. C. colonis eius coloniae
8 Q. E. R. F. E. D. quod eius recte factum esse dicetur 20
9 L. I. D. A. C. lex Iulia de adulteriis coercendis
10 V. D. P. R. L. P. unde de plano recte legi possit
11 A. A. A. F. F. aere argento auro flando feriundo
12 I. N. Q. Q. iustis nuptiis quaesitos quaesitas
13 S. Q. S. S. E. Q. N. I. S. R. E. H. L. N. R. si quid sacri 25
sancti est, quod non iure sit rogatum, eius hac lege nihil
rogatur
14 V. P. R. ueteri possessori redditum
15 V. A. ueterano adsignatum
16 V. F. usus fructus 30
17 S. C. senatus consultum
18 P. S. plebi scitum

~~~~~  
4 municipes *E*, municeps *AR* || colonarii *codices*: cf. *Vlp.* 19, 4 ||
6 iuris ciuile *del. Mommsen* || 8 post plebiscitis *desiderari* et de sena-
tus consultis *monuit Mommsen* || 40 sciuit *edd.*, suscepit *codices* ||
44 pride *A* || 48 siremps *Cuiacius*, si rem *codices* || res *dett.*, rex
EAR || ius *E*, eius *AR* || 46 ciues romani *Marcanoua*, ciues roma-
norum *E*, ciuis romanus *AR* || 47 municipibus *edd.*, municipis *AR*,
municipes *E* || 23 feriundo *dett.*, fertundo *A*, ferrundo *R* || 24 quae-
sitas *E*, quesitus *AR* || 34. 32 s. c. p. s. senatus consultum plebi sci-
tum *codices*

- 19 Q. D. E. R. F. P. D. E. R. V. I. C. quid de ea re fieri
placeret, de ea re uniuersi ita censuerunt
20 Q. F. E. quod factum est
21 I. S. F. in senatu fuerunt
22 D. C. S. de consilii sententia 5
23 S. Q. M. D. E. R. A. P. P. V. L. O. E. COS. PR. TR. PL.
Q. N. S. Q. E. V. A. P. P. V. F. Q. S. N. T. COS. PR.
TR. PL. Q. D. E. Q. E. V. A. P. P. V. F. si quid [†]mee de
ea re ad populum plebemue lato opus est, cos. praetores
tribuni plebis qui nunc sunt, quod eis uidebitur, ad po- 40
pulum plebemue ferant: quod si non tulerint, cos. prae-
tores tribuni plebis qui deinceps erunt, quod eis uidebi-
tur, ad populum plebemue ferant
24 S. F. S. sine fraude sua

4 IN LEGIS ACTIONIBVS HAEC :

45

- 1 A. T. M. D. O. aio te mihi dare oportere
2 Q. N. T. S. Q. P. quando negas, te sacramento quingena-
rio prouoco
3 Q. N. Q. A. N. Q. N. quando neque ais neque negas
4 E. I. M. C. V. ex iure manum consertum uocauit 20
5 S. N. S. Q. si negat, sacramento quaerito
6 S. S. C. S. D. E. T. V. secundum suam causam sicut dixi
ecce tibi uindicta
7 Q. I. I. T. C. P. A. F. A. quando in iure te conspicio, po-
stulo, anne far auctor 25
8 T. PR. I. A. V. P. V. D. te praetor iudicem arbitrumue
postulo uti des
9 I. D. T. S. P. in diem tertium siue perendinum
10 A. L. A. arbitrum liti aestimandae
11 Q. B. F. quare bonum factum 30

~~~~~  
1 D. E. *et infra* de ea ER, E. D. *et* ea de A || quid *dett.*, quod EAR ||
2 placere *codices* || 3. 4 Q. F. E. I. S. F. quod factum est in senatu fue-
runt *codices* || 5 consiliis A || 7 Q. S. N. ... 8 V. F. *om. codices* || 8 mee
AR, me *dett.* || 9 plebemue lato *dett.*, plebum ualeto AR || consules
praetores *dett.*, conspreto AR || 10 eis *dett.*, eius AR || 11 plebemue
dett., plebis AR || cos. *Mommсен*, eos *codices* || 12 tribui A^a || 15 ac-
tionibus *Marcanoua*, sanctionibus AR || 19 N. Q. A. *Marcanoua*, N. A.
AR || ais] agis A^a || 25 anne non una littera notari posse *Mommсен*
monuit || 26 te praetor *Mommсен*, tē p̄r cor E altero loco, p̄t E altero
loco, temptor AR || 28 r. *om.* A^a || 29 arbitrum A, arbitrium R ||
30 notam 11 ad edicta pertinere et post p. 145, 1 restituendam esse recte
censuit *Huschke*, cf. *Brissonius Form.* 3, 1 || quere A

5 IN EDICTIS PERPETVIS HAEC :

- 1 I. D. P. E. iure dicundo praerit
- 2 I. D. C. iuris dicundi causa
- 3 Q. R. F. E. V. quod recte factum esse uidebitur
- 4 V. B. A. uiri boni arbitrato 5
- 5 D. M. F. V. C. dolo malo fraudisue causa
- 6 I. D. iudicium dabo
- 7 I. D. iurisdictio
- 8 Q. E. R. E. T. P. I. R. D. T. Q. P. D. T. D. D. P. F.
quanti ea res erit, tantae pecuniae iudicium recuperato- 10
rium dabo testibusque publice dumtaxat decem denun-
tiandi potestatem faciam
- 9 Q. S. S. S. quae supra scripta sunt
- 10 I. C. E. V. iusta causa esse uidebitur
- 11 N. K. C. non calumniae causa 15
- 12 C. C. consilium cepit uel causa cognita
- 13 F. C. fraudare creditores uel fiduciae causa uel fideicom-
missum
- 14 P. C. [patres conscripti uel] pactum conuentum uel pecu-
nia constituta 20
- 15 C. V. centum uiri [uel clarissimi uiri]
- 16 S. T. A. sine tutoris auctoritate
- 17 T. A. tutore auctore
- 18 F. E. D. factum esse dicetur
- 19 H. S. haec sic [uel hora secunda] 25
- 20 Q. A. M. quemadmodum
- 21 Q. M. quo modo uel quo magis
- 22 P. P. L. V. pro praede litis uindicarum
- 23 I. S. iudicatum solui
- 24 B. E. E. P. P. V. Q. .I bona ex edicto possideri proscribi 30
uenirique iubebo

2 iure *Marcanoua*, iuri *AR* || 4 uidetur *A*^a || 7 .8 I. D. I. D. iudicium dabo iurisdictio *codices* || 12 faciam *edd.*, facit *EA*, fiat *R* || 19 patres conscripti uel *delet Huschke* || 21 uel clarissimi uiri *delet Huschke* || 25 uel hora secunda *delet Huschke* || 28 pro predi litis uindicarium *AR*, prope delicias uindicarium *E* || 29 iudicatum *edd.*, iudicium *codices* || solui *AR*, soluit *E* || 30 v. Q. I. *ER*, v. Q. P. P. *A* || bona . . . 31 iubebo *restituit Mommsen ex E*, ubi separatae inueniuntur notae P. P. possideri proscribi et v. Q. I. uenirique iubebo: bona ex e *A*, bonarum e *R*

Excerpta Probiana

ex codice Einsidlensi 326 (= C) collecta

- 1 I. E. iudex esto
- 2 R. S. recipitatores sunt
- 3 E. R. A. ea res agitur 3
- 4 Q. D. R. A. qua de re agitur
- 5 N. N. Numerius Negidius
- 6 O. E. R. ob eam rem
- 7 O. O. oportet oportebit
- 8 O. E. F. B. oportebit ex fide bona 10
- 9 M. A. E. melius aequius erit
- 10 S. D. E. R. Q. D. A. si de ea re qua de agitur
- 11 S. P. si parret
- 12 S. N. P. A. si non parret, absoluto
- 13 T. M. D. F. O. te mihi dare facere oportere 15
- 14 D. M. F. dolo malo fecisti
- 15 D. V. M. T. doloue malo tuo
- 16 D. V. M. doloue malo
- 17 M. T. F. E. malo tuo factum est
- 18 N. R. non restituetur 20
- 19 O. C. ope consilio
- 20 V. R. urbis Romae
- 21 R. R. E. P. Romae recte experiri possit
- 22 M. C. F. municipio colonia foro
- 23 D. D. decreto decurionum 25
- 24 M. P. D. maiorem partem diei
- 25 P. P. D. pro parte dimidia
- 26 S. S. S. supra scripti sunt
- 27 Q. I. S. S. quae infra scripta sunt
- 28 L. E. lege egisse 30
- 29 L. A. E. lege actum est
- 30 R. R. recte recipitur
- 31 M. M. P. manu mancipio potestate
- 32 E. I. Q. ex iure Quiritium

---

4 sunt C || 5 agatur *Huschke*, cf. *Gai.* 4, 131 || 9 cf. *Inst.* 3, 29, 2 ||
 10 E.] F. C || ex] et C || 11 cf. *Cic. de off.* 3, 45, 64 || 12 S. O. E. R.
 Q. O. A. C || 13 si] sine C || 14 parre C || 18 dolo uel male C ||
 24 ore concilio C || 23 recte *Mommsen*, recte C || 24 municipio co-
 lonia foro *Mommsen ad legem Rubriam* 2, 2. 56, cf. *lex Iulia munic.*
u. 84. 85, municipii fores C || 26 cf. *Dig.* 50, 16, 2, 4 || 30 lege
Mommsen, legem C

- 33 P. D. E. possessio data est
 34 S. L. P. H. A. secundum *legem* publicam hoc aere
 35 H. B. V. P. heres bonorumue possessor
 36 M. H. E. mihi heres erit
 37 H. Q. M. heredemque meum 5
 38 E. H. E. exheres esto
 39 V. V. C. uolo uos curare
 40 †S. N. P. M. S. R. S. [S.] Q. H. sine praesumere sibi que
 habere
 41 P. S. T. Q. H. praecipito sumito tibi que habeto 10
 42 T. Q. H. tibi que habeto
 43 O. O. O. T. omnia ornamenta, omnia texta
 44 V. M. M. uestem mundum muliebre
 45 T. T. A. A. A. tegulas testas aurum argentum aes
 46 F. T. C. familiam testamenti causa 15
 47 T. C. testamenti causa
 48 L. C. libertatis causa
 49 M. C. M. M. mortis causa manumissa
 50 V. R. C. uindicta recte †neempet
 51 S. Q. M. M. M. M. si quis manumissus manumissa mo- 20
 ritur
 52 D. D. D. [M.] deinde deperit deminutum
 53 H. COG. herede cognitore
 54 D. M. O. donum munus operas
 55 O. D. M. operas donum munus 25
 56 Q. P. N. M. C. quod pondere numero mensura continetur
 57 F. P. P. R. forma publica populi Romani
 58 R. R. P. rebus recte praestari
 59 F. P. fidei promissor
 60 P. A. pluuiæ arcendæ 30
 61 F. E. familiae erciscundæ
 62 F. R. finibus regundis
 63 V. F. I. uadimonium fieri iubere
 64 N. C. N. P. nec clam nec precario

2 L. et legem om. C, addidit Mommsen ex Gaio 2, 104 || 6 esto Mommsen, est C || 8 S. N. P. M. S. R. in S. P. contraxit Mommsen || 13 ueste munda C || 17 liberalis Huschke: cf. tamen Paul. 3, 2, 5 || 18 M. M.] M. C || 19 [libertas] uindicta recte competet Mommsen || 20 manumissus Mommsen, manumisit C || 22 cf. Dig. 5, 3, 20, 6 si quid deperiit deminutumue erit || M. delet Mommsen || 24 cf. Dig. 50, 16, 53 pr. || 25 cf. Dig. 38, 1, 7 § 3. 37 pr. || opera C || 26 Q. P. M. M. C. C || 28 cf. Dig. 6, 1, 19. 50, 16, 71, 1 || 32 regnandis C || 34 praecari C

- 65 V. F. V. uim fieri ueto
 66 F. C. L. fraudationis causa latitat
 67 P. P. V. pupillus pupillaue
 68 R. P. C. S. D. M. rei publicae causa se dolo malo
 69 V. I. I. uidebitur in integrum 5
 70 R. A. Q. E. I. E. restituas antequam ex iure exeas
 71 E. C. ex consuetudine
 72 O. A. Q. omnes ad quos
 73 O. F. fenestrae
 74 Q. M. E. quae mea est 40
 75 R. N. rerum nouarum
 76 S. N. P. Q. A. ~~¶~~ si non plus quam [†]magnus
 77 S. P. M. Sexti Pedii [†]mediuani

SEXTI POMPONII REGVLA

Et seruitutes diuidi non possunt: nam earum usus ita conexus est, ut qui eum partiatur, naturam eius corrumpat.

De hac regula, quam debemus solis Consuetudinum Burdigalensium commentariis ab Arnolfo Ferrando publici iuris factis (Lugd. ap. Seb. Gryph. 1536. 4), ipse Ferrandus p. 72 haec rettulit: *ex libris Pomponii . . . ex uetustissimis quibusdam fragmentis carie corrosis, quae nobis dono dedit Iulius Caesar Scaliger . . . excepta e bibliotheca Petri Criniti Florentini.* eam ad Pomponii librum singularem regularum pertinere censuit A. G. Cramer.

---

2 cf. Dig. 42, 4, 7 pr. || 3 pupillus *Mommsen*, puplius C || 4 res C, cf. Dig. 42, 4, 6, 1 || dolo *Mommsen*, damno C || 5 uindebitur C, cf. Dig. 4, 6, 26, 9 et *Probus* 5, 10 || 6 restituas *Mommsen*, restitutus C, cf. *Gai.* 4, 164 || 8 ad quos] ea res pertinet *suppl. Huschke* || 9 ostia fenestrae *Huschke* || 10 quae *Huschke*, quem C || 12 magnus] mille aeris *Mommsen* || 13 sextii C

FRAGMENTVM REGVLARVM INCERTI AVCTORIS INTER- PRETAMENTIS DOSITHEI INSERTVM

Dositheus magister Interpretamentis artis grammaticae, quam anno 207 composuit, fragmentum iuridici argumenti inseruit, quo initium libri cuiusdam regularum Latine compositi olim effectum fuisse et uerba § 3 *regulas exsequenti mihi* indicant et ipsa operis ad quod fragmentum olim pertinuit indoles suadere uidetur. non recte d. K. 2
Jes. d. Boeckling p.

Dositheus Latino Interpretamentorum contextui uersionem Graecam se addidisse testatur, atque uniuersum opus Latinam linguam ediscentibus destinauit. postea autem id in usum eorum qui Graece docerentur cessisse neque Dositheanorum Interpretamentorum recensionem ad nos peruenisse, sed hanc operis partem fere nouam faciem induisse ex ipsa Interpretamentorum qualia traduntur condicione consentaneum est. menda enim in utroque (id est in Graeco et Latino) textu obuia facta pleraque non talia sunt, qualia aut librariorum socordia aut male doctorum interpolationibus nascuntur, sed potius puerorum ingenium produnt, qui alterius linguae contextum ad uerba uertendo ita altera redderint et expresserint, ut ipsam operis sententiam intellegere et ita ut apte intellegi posset uertere minime curarent.

Fragmentum illud iuridici argumenti, de quo supra diximus, duo codices in bibliotheca Lugduno-Bataua extantes tradunt: alter, qui numerum 80 fert, saeculo IX uel X (nobis V), alter, qui omittit § 4, numero 64 insignis (nobis S) Iosephi Scaligeri manu scriptus est. hoc autem Scaligeri apographum descriptum est aut ex ipso Claudii Puteani libro manu scripto, ex quo Petrus Pithoeus Latinum contextum inde a § 2 edidit¹⁾, aut ex simillimo²⁾. hic Puteani liber fortasse idem est atque codex Parisiensis Latin. 6503 saeculi X uel XI³⁾ (nobis P), in cuius folio primo legitur *Iac. Puteani Cl. fil.*: quod tamen pro certo affirmare non ausim,

¹⁾ Fragmenta quaedam Papiniani Pauli Vlpiani Gaii Modestini etc. ex bibliotheca P. Pithoei. Lutetiae 1573 p. 413 sqq.

²⁾ Dubitationem mihi potissimum discrepantia in § 47 obuia inicit, ubi in S legitur *μεντοι καθαρω πτιζεται*, apud Pithoeum *δη καθαρω πτιζεται*.

³⁾ His saeculis eum tribuit Fr. Haase apud Boeckingium, Vlpiani fragmenta ed. IV Lipsiae 1855 p. 458: saeculi VIII uel IX eundem codicem esse uult A. Boucherie, Notices et extraits des mss. de la bibl. nationale etc. tom. XXIII. Paris 1872 p. 295.

cum hodie hic codex in media § 4 deficiat, nec sciam, utrum integer sit an fortasse folia nonnulla excisa sint. hoc utique constat duas et Graeci et Latini contextus recensiones inter se diuersas his libris nobis traditas esse, quarum alteram *V* solus, alteram *S P* Pithoeus repraesentent, et modo hanc modo illam a Dositheano contextu propius abesse. cum autem huius fragmenti editori id agendum esse recte demonstrauerit Carolus Lachmann¹⁾, ut genuinum iureconsulti opus redintegret, in hac editione Latinum contextum pristinum ope potissimum utriusque Latini contextus qui traditur recuperare studuimus. praeterea Graeci contextus comparatio nonnullas Latini contextus locutiones peruersas ex praua Graeci contextus uersione ortas esse docuit: rarius hic eo duxit, ut leuiculas quasdam Latini contextus corruptelas recentioribus demum librariis deberi intellegeremus. in apparatu critico componendo codicum *V* et *S* lectiones ex Boeckingii editione²⁾ repetiuimus; Pithoei editionem ipsi contulimus, *P* dedimus ad apographum uiri doctissimi Delisle a Boucherio editum³⁾. atque Pithoei quidem editionem in annotatione critica non laudauimus nisi ubi ab *S* recedit. codicum *VSP* autem plenam scripturae discrepantiam enotauimus⁴⁾. in § 1 cum tradita lectio nimis ab ea recedat, quam genuinam iureconsulti fuisse diuinari liceat, pagina in duas columnas diuisa priore loco traditam lectionem, posteriore contextum e regione posuimus ita restitutum, ut fere Lachmanni recensionem sequeremur. § 2 et 3 non dedimus nisi traditam lectionem: fieri enim posse negamus, ut ex tam corruptis mutilisque sententiis genuina operis facies diuinando recuperetur. atque in reliquis quoque non tam genuinum iureconsulti sermonem quam rem ipsam q. d. a. adsequi nos posse persuasum habemus.

V = Lugduno-Batauus n. 80 saec. IX uel X

S = Lugduno-Batauus n. 61 (incipit § 2)

P = Parisiensis Lat. 6503 saec. X uel XI (incipit § 2, desinit in § 4 p. 152, 8 *libertis*)

Pith. = Pithoei editio a. 1573 (incipit § 2)

ubi Latinus et Graecus contextus inter se discrepant, illum notis *V*¹ uel *S*¹, hunc notis *V*² uel *S*² indicauimus.

1) Versuch über Dositheus. Berlin 1837. 4.

2) Dosithei magistri interpretamentorum liber tertius. Bonnae 1832.

3) L. c. p. 526 sq.

4) Quae in *S* ad marginem uel supra uersum adscripta sunt, quippe quae ad Scaligeri emendationes redeant, non commemorauimus.

1 Omne enim iustum [cum iure] aut ciuile appellatur aut naturale dicitur [uel nationis] aut gentile iustum. ab eo enim nominatur et omnes nationes similiter eo sunt usae: quod enim bonum et iustum est, omnium utilitati conuenit. [se] quod autem iustum ciuile[m] proprium est [et] romanorum et ab eis dictum, quoniam nostra ciuitas ea ueritate utitur. sed quidam hoc esse, quod omnes ciuibus suis praedicent aut maiori parti expedit. sunt enim qui et tradiderunt quanti tamen iustitiae esse. plurima hanc autem definitionem ueriores esse tradiderunt quae initio diximus.

2 Iuris ciuilis ut quid appositiciu[m] appellatur, ex pluribus partibus constat. sed constitutiones imperatorias similiter honorandum. quod est et praetoris edictum similiter uel proconsulis. ex eo enim consenserunt prudentiam et re- 25

Omne ius aut ciuile appellatur aut naturale. naturale dicitur etiam ius gentium: ab eo nominatum, quod omnes gentes similiter eo sunt usae: 5 quod enim bonum et aequum est, omnium utilitati conuenit. ius ciuile autem proprium est ciuium Romanorum, ab eo dictum, quod nostra ciuitas eo . . . 10 utitur. sed quidam hoc esse praedicant, quod omnibus ciuibus peculiariter aut maiori parti expedit. sunt etiam qui tradiderunt . . . . plurimi 15 autem eam definitionem ueriores esse tradiderunt, quam initio diximus.

20

1 cum iure et 8 uel nationis *omittit* V⁸ || 5 nominatur et] *ωνομασθη και* V⁸ || nationes] *τα εθνη* V⁸ || 9 se quod *sqq.*] το δε δικαιον πολιτικον κυριον εστιν ρωμαιων και απο τουτων ειρημενον || 11 romanis V⁸ || 12 ea ueritate] ταυτη τη αληθεια V⁸: eo re uera *proposuit Boecking* || 13 sed *sqq.*] αλλ ενφοι (ενιοι *scr.*) τουτο ειnai, α παντες πολιταις ιδιοις (ιδίως *Huschke*) προλεγουσιν η μιζονι μερει συμφερι V⁸: cf. *Dig.* 1, 1, 41 quod omnibus aut pluribus in quaque ciuitate utile est, ut est ius ciuile || 15 maiori paris V¹ || 16 sunt . . . 18 esse] εισιν γαρ οι και παρεδσαν υποστασιν δικαιοσυνης ειnai V⁸ || 17 quanti tamen] summam *M. Voigt Ius naturale* 1 p. 625, ut olim Graecus *interpres* summam in ποσότητα uerterit, deinde hoc Latine per quantitatem redditum sit et hoc subinde per Graecum υπόστασιν || 18 plurima hanc autem] πλιννα τουτον δε V⁸ || 20 quae in. dix.] οσα εν τη αρχη ειπαμεν V⁸ || 22 ut quid app. εις τι εντηθημενον SP, om. V || ex SP, qui ex ως ex V || 23 constat συνεστηκει SP, constant συνεστηκεν V || constitutiones imperatorias (-ris S) διαταξις αυτοκρατορικη SP, edicta imperatoria διαταξεις αυτοκρατορικαι V || 24 honorandum τιμητεον SP, honorantur τιμεταιον V: *in hoc latere ius honorarium uidit Cuiacius* || quod VP, quid ιλιο S || 25 uel VS¹P?, και S⁸ || ex ea enim consenserunt prudentiam et receptum est responsorum et summam solemus haec et dicere ex τουτου γαρ συγκατεθεντο την ενπιριαν

ceptum est responsis et summatim solemus haec dicere. lex enim Iulia et Papia ceterae partes iustitiae appellantur.

3 Regulas enim exsequenti mihi ad ea studia necessarium ante omnia scire. nec enim unius sunt condicionis, sed uariae: quae per singula, quae pertinent ad eam enarrationem, 5 referenda sunt per ordinem.

4 Omnes enim aut ingenui sunt aut liberti. sed ut magis possint singula declarari, melius uidetur incipere a libertis adferre et primum de Latinis scribere, ne saepius eadem interpretari cogamur. primum ergo uideamus, quale est quod 10 dicitur *de* eis, qui inter amicos *olim* manumittebantur, non esse liberos, sed domini uoluntate in libertate morari et tantum seruiendi metu dimitti.

5 Antea [enim] una libertas erat et *manumissio* fiebat uindicta uel testamento uel censu et ciuitas Romana compete- 15 bat manumissis: quae appellatur iusta *manumissio*. hi autem, qui domini uoluntate in libertate erant, manebant serui: *sed si* manumissores ausi erant in seruitutem denuo eos per uim ducere, interueniebat praetor et non patiebatur manumissum

και παρὶλημπτὰ τῶν ἀποκριμάτων καὶ κεφαλαιώδως ταῦτα λέγειν V, ex eo enim consenserunt peritum et adsumptus ex responsis ista dicere ex τούτου γὰρ συνκατενεύσαν ἐμπειρον καὶ παρὶληπτῆς ἐξ ἀποφθεγματος (-τως P) ταῦτα λέγειν SP

2 iulia et papia om. SP || iustitiae τῷ δικαίῳ V, iustum (iuste P) του δικαίου SP, iusti Pith. || 3 necessarium] αναγκαῖον ἐφάνη *margo* S^g (ex coniectura Scaligeri) || 4 nec enim sqq.] *agi de distinctionibus liberorum hominum ex § 4 colligitur* || 5 quae singula pertinentia ad hanc narrationem referenda sunt in ordine SP || 7 aut . . . aut SP, uel . . . uel V || 8 singulae S^l, *sed* ἐκαστά S^g || declarari om. V || uideri V^l, *sed* δοκεῖ V^g || 9 adferre et primum om. S || latinis ῥωμαίων S, ῥωμαίων V || 10 cogamur om. S^l Pith. || 11 dicitur de eis] dicturus eis S^l, λέγεται αὐτοῖς S^g, dicitur eos Pith. || de eis . . . manumittebantur om. V || olim] ueteres παλαιούς S, cf. S^g *ad u.* 12 (παλαι) || 12 liberos ἐλευθέρους παλαι S || in libertate Pith., in libertatem VS^l, ἐν ἐλευθερίᾳ S^g || 13 seruiendi metu S^l, seruitutis timore V^l, του δουλικου φοβου V^gS^g || 14 ante enim V, enim antea S || et m. fiebat om. S || manumissio Lachmann, libertas ἐλευθερία V || uindicta S, ex uindictis V || 15 testimonio κατὰ διαθήκην S, ex testamento κατὰ διαθήκην V || in censu *codices* || ciuitas πόλις S, administratio πολιτεία V || compete- bat Boecking, competat εὐναγοί V, competit συναγεται S || 16 iusta legitima νόμιμος V, legitima νόμιμος S, iusta ac legitima Lachmann || manumissio Lachmann, libertas ἐλευθερία *codices* || autem δὲ S, tamen δε V || 17 erant S, erant fuerant ἦσαν V || *sed si scripsi, et codices* || 18 ausi erant V, audebant S || per ad uim V^l || 19 ducere ἀγειν S, perducere ἀγειν V, redigere Lachmann || interueniebat V Pith., interueniebant S || praetor om. V || patiebatur] permittebat Pith.

seruire. omnia tamen quasi seruus adquirebat manumissori, uelut si quid stipulabatur uel mancupio accipiebat uel ex quacumque causa alia adquisierat, domini hoc faciebat, id est manumissi omnia bona ad patronum pertinebant.

6 Sed nunc habent propriam libertatem qui inter amicos 5 manumittuntur, et fiunt Latini Iuniani, quoniam lex Iunia, quae libertatem eis dedit, exaequauit eos Latinis colonariis, qui cum essent ciues Romani [liberti], nomen suum in coloniam dedissent.

7 In his qui inter amicos manumittuntur uoluntas domini 10 spectatur: lex enim Iunia eos fieri Latinos iubet, quos dominus liberos esse uoluit. quod cum ita sit, debet uoluntatem manumittendi habere dominus: unde si per uim coactus uerbi gratia ab aliquo populo uel a singulis hominibus manumiserit, non ueniet seruus ad libertatem, quia non intellegitur uo- 15 luisse qui coactus est.

8 Item ut possit habere seruus libertatem, talis esse debet, ut praetor uel proconsule libertatem tueatur: nam et hoc

1 quasi V, tamquam S || 2 uelut *Lachmann*, uel *codices* || qui stipulabantur V || uel] uel si η S, om. V || mancupio *Lachmann*, mancipationi κατὰ γραφήν V, per scripturam κατὰ γραφήν S || acceperat S || uel η S, uel is η V || quacumque causa alia οιασδηποτε αιτιας αλλης S, quibuscumque causis aliis οιασδηποται δικης αλλης V || 3 id V, hoc S || 4 omnia bona om. S || 4 pertinebat ανεικειν S contra *Pith.* || 5 qui i. a. manumittuntur S, i. a. manumissi V || 6 iuliani V¹ || lex iuliani νομος ιουλιος V || 7 iis S || eos V *Pith.*, om. S || colonariis V¹ || 8 cum essent V, tunc erant S || romanorum S || liberti V, et S || coloniam V, ciuitatem S: coloniam latinam *Huschke* || 10 his τουτοις S, eis τουτοις V || uoluntatem domini spectant θελει δεσποτου σκοπειται V || 11 lex enim iulia V, qui S, quae *Pith.* || iubet eos fieri lat. S || quos S, quo V || 12 quod cum ita sit] hoc tamen cum ita habeant τουτο δη (δη om. *Pith.*) ουτως εχοντες S *Pith.*, hoc tamen sic habens τουτο δη ουτως εχον V || debet uoluntatem (προαιρεσιν V^g) manumittendi (sic *Lachmann*, manumittentis V) hab. dominus V, debent promissum (sic S¹, προαιρεσιν S^g) manumittentes hab. (hab. dominus S^g, u. i. ad 13 coactus) S, debet promissum manumittentis hab. dominus *Pithoeus* || 13 coactus VS^g *Pith.*, dominus coactus S¹ || 14 gratiarum χάριν V || ab aliquo populo V, ab aliquo S: requiritur a populo, cf. *Dig.* 40, 9, 17 pr. || a singulis hominibus αφ ενος εχαστου ανθρωπων V, ab unoquoque hominum υπο τινος εχαστου ανθρωπων S || 15 ueniet ερχεται S, potuerit ελευσεται V: perueniet *Lachmann* || 16 est V, manumisit S || 17 item *Lachmann*, similiter *codices* || seruus om. S || 18 praeceptor στρατηγος S || uel scripsi, eius uel S, eius si uero V: eius post libertatem collocat *Roever* || libertatem . . . 154, 16 ususfructus om. S

lege Iunia cautum est. sunt autem plures causae, in quibus non tuetur proconsul *libertatem*, de quibus procedentes ostendemus.

9 Sed et illud observandum, ut is qui manumittitur in bonis manumittentis *sit*: et ideo si tantum ex iure Quiritium sit manumittentis, non erit Latinus: necesse est ergo servum non tantum ex iure Quiritium, sed etiam in bonis esse manumittentis.

10 Communis servus ab uno *ex sociis* manumissus, neque ad libertatem peruenit et alterius domini totus fit servus iure *adcrescendi*. sed inter amicos servus ab uno ex sociis manumissus utriusque domini servus manebit: ius *enim adcrescendi* in hac manumissione *non* uersatur. *quamvis* Proculus *existimauerit* adcrescere eum socio . . . . qua sententia utimur.

15

11 Proprietarius eum servum, cuius ususfructus ad alium pertinet, non potest uindicta manumittere obstante usufructu: et si manumiserit eum *uindicta*, faciet servum sine domino. sed Latinum . . . .

12 Peregrinus manumissor servum non potest ad *Latinitatem* perducere, quia lex Iunia, quae Latinorum genus introduxit,

1 iulia V || cautum *Roever*, tutatum ησφαλισται V || 2 tueatur φυλαξει V || proconsul] praetor uel proconsul *Lachmann* || libertatem *Roever*, manumissionem ελευθεριαν V || procedentes ostendemus προβεγοντες επιδειξομεν V: *requiritur* deinceps uidebimus || 4 sed ut αλλα και V || ut is *Boecking*, uti V || 5 sit *om.* V || 9 ab uno ex sociis manumissus *scripsi*, manumissus fit liber ει υπο ενος γενηται ελευθερος V || 11 iure adcrescendi *Roever*, iure crescente νομου αυξομενου V || 12 utriusque domini *Lachmann*, utrique dominabunt εκατερω κυριευσουσιν V || ius . . . 13 uersatur *Huschke*, iustum enim non adcrescere in hac manumissionem in qua uertitur δικαιογ γαρ ου (του scr.) προσαυξεσθαι εν ταυτη τη ελευθερια εν η στρεφεται V: *fortasse* seruatur *pro* uersatur *restituendum est* || 13 quamvis . . . 15 utimur *Lachmann*, sed quam proculus aestimauerit probauerit adcrescere cum socio qua sententia utimur ει και προκυλος δοκιμασαι προσαρξιν μετα κοινωνων ου τη γνωμη χρωμεθα V || 16 uis V¹ || usus et fructus V || *inde ab* ad alium *redit* S || 17 pertinere S || uindicta S, ex uindictas V || obstante usufructu επισχεψουσης χρησησιν καρπου S, obstantis usus et fructu επισχοτουσης χρησεως και καρπου V: *fortasse fuerit* constante || 18 uindicta S, ex uindicta V || sine . . . 20 servum *om.* V || 19 sed latinum] *requiruntur fere talia* sed finito usufructu ex lege Iunia latinus fit || 20 manumittens *codices* || ad latinum perducere προς λατινον αγειν V, latinum facere ρωμαικον ποιησαι S || 21 quia επει V, quoniam επειδη S || iulia V || quae ολα (οια *Studemund*) S, qui ως V || genus *uix scripserit iureconsultus* || induxit S

non pertinet ad peregrinos manumissores, sicut et Octauenus probat. *at* praetor non permittet manumissum seruire, nisi aliter lege peregrina caueatur.

13 Minor uiginti annorum manumittere nec uindicta potest nec testamento, itaque nec Latinum facere potest: *sed* tantum 5 apud consilium *causa probata* potest manumittere seruum suum.

14 Is autem qui manumittitur inter amicos, quotcumque est annorum, Latinus fit, et tantum ei hoc prodest manumissio, ut postea iterum manumitti possit *uindicta* uel testamento et 10 ciuis Romanus fieri.

15 Mulier sine tutoris auctoritate *inter amicos manumittere non potest*, nisi ius liberorum habeat: tunc enim *et uindicta sine tutore potest manumittere*. unde si mulier absens liberum esse iusserit, quae ius liberorum non habeat, quaesitum 15 est, an *competat libertas* tutore eius auctoritatem accommo- dante eo tempore, quo epistula scribitur seruo a domina. Iu- lianus negat: existimat enim eo tempore debere auctoritatem praestari, quo peragitur *manumissio*, tunc *autem* peragi in- tellegi, cum seruus cognouerit dominae uoluntatem. *sed* Ne- 20 ratius Priscus probat libertatem seruo competere: sufficere

---

1 manumissores *om.* S || sicut] idque *Lachmann* || octauianus *codices* || 2 *at om. codices, suppl. Pithoeus* || permittit *εασι* S, praemittat *αψησει* V || 3 alias *αλλως* V || caueatur *χειρογραφηθη* V, confirmatum fuerit *στειρω ενεγονου* S || 4 maior V || neque exui dicta potest neque V¹ || 5 itaque S, itaque ergo V¹ || *sed tantum scripsi*, tantum autem *μονον δε* S, tantum enim *τοσουτον γαρ* V || 6 *causa probata post* 7 suum collocant *codices* || 8 is V, hic S || qui] quia V¹ || inter amicos *om.* S || est V, sit S || 9 tantum *μονον* V, solum *μονον* S || prodest manumissio *προχωρει τη ελευθερια* V, procedit libertas *προσχωρει ελευθερια* S: prodest triginta annorum aetas *Huschke* || 10 postea V, *om.* S || manumitti *om.* V || possint *δυναται* S || ex uind. uel test. V, *om.* S || 12 auctoritatem V¹ || inter . . . 13 potest *Huschke*, *om. codices* || 13 liberum ius *τεκνων δικαιον* S || et *scripsi*, ex *codices* || 14 si S, esset *εγη* V || 15 iusserit *κελευοι* S, iubeat *κελευση* V || habeat V, habet S || 16 est S, est hoc V || an η V, si *ει* S || competat libertas *om. codices* || tutore . . . 17 eo *Lachmann*, tutores e. a. praestantis hunc *επιτροπου αυτης αυθεντιαν επιχωρητος τουτω* V, tutores eius auctoritatem commodent eo S || 17 quo ω S, sicut ω S V || scribitur . . . p. 156, 10 conditur in V *bis extant, cf. ad p. 156, 12* || a] ad V¹ *altero loco* || 18 eo S, hoc V || 19 praestare *παρεχσθαι* *codices* || manumissio *Lachmann*, libertas *codices* || autem *Cuiacius*, enim *codices* || intellegi *Schilling*, intellegitur *codices* || 20 cum V, quando S || cognouerit S, agnouerit V || 21 proclus S

enim, quando epistula scribitur, adhiberi auctoritatem tutoris: cuius sententia et constitutione *principali* confirmata est.

46 Seruum pignori datum ciuem Romanum facere debitor non potest, nisi si forte soluendo non sit: obstat enim libertati lex Aelia Sentia, quae uetat seruum *fraudandorum* creditorum causa manumissum ciuem Romanum fieri. sed Latinum 5

47 Et qui censu manumittitur, si triginta annos habeat, ciuitatem Romanam *nanciscitur*. census autem Romae agi solet *et peracto* censu *lustrum* conditur: est autem *lustrum* quinquennale tempus, quo Roma lustratur. sed debet hic seruus ex iure Quiritium manumissoris esse, ut ciuis Romanus fiat. magna autem dissensio est inter peritos, utrum eo tempore uires accipiant omnia, *quo in censu aguntur*, an eo tempore *quo* *lustrum* conditur. sunt enim qui existimant non alias 45 uires accipere quae in censu aguntur, nisi haec dies sequa-

1 quando] quo *V*¹ *altero loco* || adhibere auctoritate *V*¹ *altero loco* || 2 constitutio *V* || principali *Huschke*, imperatoria (-riae *V*¹) αυτοκρατορικη *codices* || confirmata *V Pith.*, confirmatum *S* || 3 seruum *S*, si seruum *V* || pigneri *S* || romanorum *V*¹ *altero loco* || debitor facere *S*¹ *contra Pith.* || 4 post potest fere cum *Dernburgio* *supplendum uidetur* generali hypotheca obligatum potest || si *om.* *V* *altero loco* || forte *om.* *V*⁸ *S* || soluendo *Pithoeus*, soluendum προς αποδοσιν *S*, ad reddendum (cred. *V* *altero loco*) προς αποδοσιν *V* || enim *om.* *V* || libertate *V*¹ *altero loco* || 5 alia sententia *V*¹ || quae *om.* *V* || uetat *S*, prohibet

F. C.

V || fraud. cred.] foeneratorum *S*, creditorum *V*, foeneratorum *Pith.* in *marginē adnotans* δανιστών δικα F. C. id est fraudandorum creditorum ut in l. 8. D. qui et a quib. ma. || 6 sed latinum] *desiderantur fere talia* fore debito soluto non ambigitur || 8 et non habere quo se referat *consentaneum est: fieri tamen potest, ut interciderit ea pars, qua de manumissione uindicta ageretur* || in censum *codices* || manumittitur *V Pith.*, manumittuntur *S* || ciuitate romana pascitur (potitur in *marginē proponunt S et Pithoeus*) *S*, ciuitatem (administrationem *altero loco*) romanorum possidet *V* || 9 autem *V*, tamen *S* || romae *S*, in roma *V* *altero loco*, apud romam *V* *altero loco* || 10 et peracto censu *lustrum scripsi*, in (in *om.* *Pith.*) census autem lustrum τιμησις μεντοι (δη *Pith.*) καθαρω *S Pith.*, uel census lustrum η αποτιμησις καθαρω *V* || 11 quo roma *Pith.*, qui roma ω ρωμη *V*, quorum ω ρωμη *S* || lustratur *S*, purgatur *V* || sed . . . 12 fiat ante 9 census recte transposuit *Boecking* || 12 quiritium *V*¹ || manumissoris *Lachmann*, manumittentis ελευθερουντος *S*, manumissio η ελευθερια *V* || post fiat in *V* iterantur p. 455, 47 scribitur . . . 456, 40 conditur || fiat *V*, fieri possit *S* || 13 autem *V*, tamen *S* || est *om.* *S* || peritos *V*, prudentes *S* || eo *S*, hoc *V* || 14 accipiunt *V* || quo in censu aguntur *scripsi*, in quo census *codices* || an eo *Pith.*, aut in eo *codices* || 15 in quo *codices* || sunt . . . p. 457, 1 conditur *om.* *S* || 16 haec dies sequatur quo αυτη ημερα ακολουθησι οτε (= secuta sit cum) *V*

tur, qua lustrum conditur: existimant enim censum descendere ad diem lustrum, non lustrum recurrere ad diem census. quod ideo quaesitum est, quoniam omnia quae in censu aguntur lustrum confirmantur. sed in urbe Roma tantum censum agi notum est: in prouinciis autem magis professionibus utuntur. 5

PAPINIANI FRAGMENTVM

Papiniani lib. I responsorum [I de pactis inter uirum et uxorem]. inter uirum et uxorem pacta non solum uerbis, sed et uoluntate contrahentium constituuntur, ut neuter coniugum fiat locupletior. 10

Hoc Papiniani fragmentum finem facit legis Romanae Wisigothorum: rubricam *I de pactis* etc. a Wisigothis adiectam esse putem.

VLPIANI INSTITVTIONVM FRAGMENTA VINDOBONENSIA

Vlpiani Institutionum fragmentis, quae in Collatione et in Iustiniani Digestis Institutionibusque extant, anno 1835 laciniae quaedam ab Endlichero in bibliotheca caesarea Vindobonensi repertae accesserunt, quae hodie in eadem bibliotheca sub signo Cod. Lat. 4 adseruantur. primum enim in his laciniiis duorum foliorum inter se cohaerentium pars inferior extat in tres schedulas dissecta, quae praeter margines octonos uersus ultimos quattuor paginarum exhibet. haec duo folia olim non continuo ita olim se excepisse, ut intimum fasciculi par foliorum efficerent, quarta lacinia eiusdem codicis ostendit, quae olim alterius ex duobus illis foliis partem superiorem efficiebat: qua lacinia etsi seruati non sunt nisi primus folii recti itemque primus folii auersi uersus, tamen ea quae in ipso paginae secundae exitu leguntur, eis non continuari apparet, quae in primo tertiae paginae uersu (nobis fragmento III) leguntur. itaque si integrum codicem quaternio-

2 recurrere *Lachmann*, decurrere *codices* || 3 quod ideo ο δια τουτο *V*, propterea δια τουτο *S* || quoniam *V*, quia *S* || quae *om. codices* || in censum τη αποτιμησις *V*, censu τη αποτιμησει *S* || 4 in urbem romanorum *V*, in ciuitate romana *S* || agei *V* || 5 notum *V*, declaratum *S* || prouintia *V*¹ || professiones *V*¹

9 ex *codices plerique, om. alii*

nibus, quae vulgaris codicum antiquiorum forma est, compositum fuisse sumitur et simul eius rei ratio habetur, quod quaternionis signum in marginibus infimis nullum extat, haec duo folia olim secundum aut tertium quaternionis foliorum par effecisse et inter ea aut IV aut II folia intercessisse satis probabiliter conicitur. praeterea singulas paginas fere XXIV ad XXVIII uersus complexas esse ex ambitu uersuum qui extant colligi potest.

Haec autem fragmenta Institutionibus Vlpiani attribuunt tam Dig. 43, 26, 1, in quibus initium fragmenti I redit, quam quinta membranae alicuius lacinia Vindobonensis, quae marginem superiorem unius folii cum superscriptione paginarum seruauit: in cuius pagina recta legitur LIB. I⁵, in auersa VLP. INST.. illud tamen dici nequit, utrum hic margo ad alterutrum eorum foliorum, quorum partes inferiores extant, an ad aliud nescio quod eiusdem codicis folium pertinerit. inde igitur, quod in hac inscriptione liber primus commemoratur, nullo modo euincitur fragmenta III—V ad primum Institutionum librum pertinuisse. prius autem folium ad librum I pertinere e Digestis patet. potest sane fieri, ut inter primum et secundum folium primi Institutionum libri finis et initium secundi intercesserit.

Extat denique sexta eiusdem codicis schedula et ipsa ex alicuius folii margine superiore resecta, in qua paucae primorum utriusque paginae uersuum litterae conspiciuntur, et in recta quidem pagina hae: || *sua* ————— | in auersa hae: || ————— ***d(?)em* |.

Scripturam codicis uel quinto uel sexto saeculo p. Chr. n. attribuas. fragmenta delineata et ampliore commentario illustrata a me sunt in libro cui inscribitur *Kritische Versuche* (Berlin 1870) p. 440 sqq.

I

Precarium est, quod precibus petenti utendum conceditur tam diu, quamdiu is qui concessit patitur. quod genus liberalitatis ex iure gentium descendit. et distat a donatione eo, quod qui donat sic dat, ne recipiat: at qui precario con- 5 cedit, sic dat quasi tunc recepturus, cum sibi libuerit precarium soluere. et est simile commodato: nam et qui com-

modat rem, sic commodat, ut non faciat rem accipientis, sed ut ei uti re commodata permittat.

Locatum quoque et conductum ius gentium induxit. nam ex quo coepimus possessiones proprias et res habere, et locandi ius nacti sumus et conducendi res alienas: et is 5 qui conduxit iure gentium tenetur ad mercedem exsoluendam

II

reddis quae accepisti, sed aliam pecuniam eiusdem quantitatis. mutuae autem dari possunt res non aliae, quam quae pondere numero mensura continentur. 10

Depositi quoque utilitatem ius gentium perdidit, ut quis custodiendam rem suam animalem uel ||

III

comparatum est interdictum uelut cui initium est

IV

15

|quae d*****| adipiscendae quam recipiendae possessionis, qualia sunt interdicta QVEM FVNDVM et QVAM HEREDITATEM. nam si fundum uel hereditatem ab aliquo petam nec lis defendatur, cogitur ad me transferre possessionem, siue numquam possedi siue ante posse||di, deinde 20 amisi possessionem|

V

|———— aut per formulam arbitrariam explicantur aut per sponsionem, prohibitoria uero semper per sponsionem explicantur: restitutorio uel exhibitorio interdicto reddito si qui- 25 dem arbitrum postulauerit is cum quo agitur, formulam accipit arbitrariam, per quam arbiter ||

---

6 exsoluendam Rudorff || 8 ante reddis supple non eadem numerorum corpora || 16 quae d] tertia littera uel e uel c uel l est, quarta uel d uel c uel e uel o: sententiam collatis Dig. 43, 1, 2, 3 fin. sic restituere possis sunt et alia quaedam interdicta duplicia tam adipiscendae || 19 defendat C || post cogitur in C signum — extat, quod ni fallor ad scholium margini hodie abscisso adscriptum remittit || 24 semper prohibitoria uero C, emendauit Rudorff collato Gaio 4, 144 || 27 sententiam collato Gaio 4, 162. 163 fere cum Huschkio sic expleo: nisi arbitrato suo restituatur uel exhibeatur, quanti ea res est condemnare iubetur

Boethius in Topica 3, 4 (Baiter p. 299) ex Vlpiani Institutionibus non ad uerba, sed magis in modum argumenti haec rettulit:

Tribus enim modis uxor habebatur, usu farreo coemptione. sed confarreatio solis pontificibus conueniebat. quae autem in manum per coemptionem conuenerant, eae materfamilias uocabantur: quae uero usu uel farreo, minime. coemptio uero certis sollemnitatibus peragebatur, et sese in coemendo inuicem interrogabant: uir ita, an sibi mulier materfamilias esse uellet? illa respondebat uelle: item mulier interrogabat, an uir sibi paterfamilias esse uellet? ille respondebat uelle. itaque mulier uiri conueniebat in manum, et uocabantur hae nuptiae per coemptionem, et erat mulier materfamilias uiro loco filiae. quam sollemnitatem in suis institutis Vlpianus exponit.

Spicilegium Solesmense ed. Pitra I p. 284 inter Pacati excerpta hunc locum aliunde non notum¹⁾ exhibet:

Vlpianus libro²⁾ ad edictum sexto qui pro aliis ne postulent titulo sexto sic refert: Inuenimus apud ueteres mulieris appellatione etiam uirgines³⁾ contineri.

PAVLI FRAGMENTVM

Paulus institutorum libro secundo titulo de dotibus. Si diuortium est matrimonii et hoc sine culpa mulieris factum est, dos integra repetetur. quod si culpa mulieris factum est diuortium, in singulos liberos sexta pars dotis a marito retinetur usque ad mediam partem dumtaxat dotis.

Hoc Pauli fragmentum in Boethii commentario ad Top. 2, 4, 19 (Orelli p. 303) seruatum est.

---

¹⁾ cf. *Dig.* 50, 16, 13 pr. et *Boecking Vlpiani fragmenta* ed. 4 p. 177
²⁾ liber C ³⁾ mulieres a. e. uirginis C

MODESTINI FRAGMENTA DVO

Fragmentum quod sequitur Petrus Pithoeus, cui soli eius notitiam debemus, in codice nescio quo patris sui inuenerat: cf. Fragmenta quaedam Papiniani etc. ex bibliotheca P. Pithoei, Lutetiae 1573 p. 54 et 111.

Modestinus regularum lib. III sub titulo de bonis libertorum et de testamentis. Cum in testamento dies et consules adiecti non sunt, non nocet, quominus ualeat testamentum.

Inter eum qui in insulam relegatur et eum qui deportatur magna est differentia, ut ait *Herennius*: primo quia re- 5 legatum bona sequuntur, nisi fuerint sententia adempta, deportatum non sequuntur, nisi palam ei fuerint concessa: ita fit, ut relegato mentionem bonorum in sententia non haberi prosit, deportato noceat. item distant etiam in loci qualitate, quod cum relegato quidem humanius transigitur, deportatis 10 uero hae solent insulae adsignari, quae sunt asperrimae quaeque sunt paulo minus summo supplicio comparandae.

Hoc fragmentum ex Isidori Differentiis (ed. Areuali V p. 26 § 200) haustum Modestino egregia coniectura Casp. Barthius (*Aduersariorum* lib. 39 cap. 14 p. 1783) uindicauit: qui cum in antiquo Isidori codice uerba *ut ait orenius* prioribus Isidori editionibus ignota inuenisset, in nomine corrupto Herennium latere intellexit. alii eum secuti hoc fragmentum libris differentiarum Herennii Modestini et collatis quidem Dig. 48, 19, 22 primo earum libro adscripserunt. contextum ad Areuali (A) et Barthii (B) editiones restituimus.

---

4 relegatus est et B || 5 differentia est A || ut ait orenius B, om. A || quia B, quod *alias* qui A || 6 sententia adempta A, adempta alio modo B || 8 ut A, in B || in sententia A, om. B || non haberi prosit *Lachmann*, haberi non prosit A, non homini possit B || 9 etiam B, et A || 10 quidem A, om. B || 11 hae B, om. A || sunt A, om. B

FRAGMENTA DE IVRE FISCI

Fragmenta Veronae in bibliotheca capitulari adseruata, quae propter argumentum hodie *de iure fisci* dicuntur, etsi de titulo et de auctore libri, cuius ea olim partem effecerint, certum indicium extat nullum, probabiliter propter argumentum iuridicum et propter sermonis formam ad saeculum II extremum uel III p. Chr. n. referuntur, si id tempus excipias, quo imperante Caracalla ius patrum in caducis uindicandis (quod in § 3 agnoscitur) non uigebat (Vlp. 17, 2, cf. Dio Cass. 78, 12 Capitolin. in Macrino 13)¹⁾.

Fragmenta ipsa, quae primum una cum Gai Institutionibus a. 1820 publici iuris facta sunt, duobus foliis constant, quae olim codici rescripto Hieronymiano, cuius scriptura antiqua Gaium continet, tegumenti loco uidentur praemissa fuisse. quod quo commodius fieret, bibliopega haec folia ita amputauit, ut margines superiores et exteriores cum parte scripturae recideret. neque hanc labem solam folia illa contraxerunt, sed sensim pedetemptimque usu lacerata est dextera pars utriusque folii summi et praeterea foramina et rimae in mediis membranis ortae scripturae particulas abstulerunt. eo tempore quo folia innotuerunt, margines interiores duorum foliorum glutine compactae fuere: membranae autem ipsae num primitus ita inter se cohaeserint, ut unum par foliorum efficerent, eundemque ordinem haberint, quo postea conglutinata et hoc saeculo edita sunt, dici non potest: certe neutrius folii initio alterius partem extremam continuari manifestum est. singulae paginae binis columnis exaratae sunt. quot autem uersus in uniuscuiusque paginae fronte recisi sint, non constat. unius certe uersus maximam partem recisi uestigia in altero folio apparent supra primae et quartae columnae uersiculos primos eos qui hodie toti legi possunt, ut constet singulas paginas uel columnas XXV minimum uersus complexas esse. praeterea cum ex ambitu scripturae quae hodie extat formam codicis integri quadratam magis quam oblongam fuisse probabile sit, non amplius quam binos uel ternos uersus abscisos esse conicias, cum praesertim ea, quae in tertia folii secundi columna extrema leguntur, licet non continuentur eis quae in eiusdem folii

---

¹⁾ Pluribus de auctore fragmentorum disputauerunt Boecking et Huschke in praefationibus editionum ab ipsis curatarum.

columnae quartae initio leguntur, eiusdem tamen periodi esse uideantur.

Scriptura codicis fere ad V—VII saeculum pertinet. imaginem foliorum exhibet editio mea, cui titulus est: Fragmentum de iure fisci ed. P. Krueger. Lipsiae 1868.

FOLIVM I

1 |***n***t capere poss**. Heredi eius qui capere non pote-
rat deferendi potestas concessa non est, nisi si ostendi possit
eius uoluntatis decessisse defunctum, ut deferre se uellet.
2 Antequam quis ab alio deferatur, ipse se deferre debet: alias
sero ad auxilium delationis confugit. quod si per errorem se 5
3 detulerit, nihil ei officit inconsiderata diligentia. Ius patrum
non minuitur, si se is deferat, qui solidum id quod relictum
est capere non potest. sane si post diem centensimum patres
4 caducum uindicerent, omnino fisco locus non est. Si se is de-
4^a ferat, cui tacit||—————perierunt fere 3 uersiculi—————|*** consid* 10
—————| ** ceterum —————| tam personam —————|
—————gu—————| ***** eius rei —————| ***** nister
uero f*—————| * quadruplum ** | * nomen sequi fis**** | *tet.
5 Bona eorum qui cum fisco contrahunt ** | *e uacuaria uelut
pignoris iure fisco obligantur, non solum ea quae habent, sed 15
6 et ea quae postea habituri sunt. Edicto diui Traiani cauetur,
ne qui prouincialium cum seruis fiscalibus contrahant nisi
adsignante procuratore: quod factum dupli damno uel reli-
quorum exsolutione pensatur. et ideo qui cum ||—————
—————perierunt fere 3 uersiculi—————|—————um ** | ———cus 20
ido*** |—————contra amo**que | —————sa*m—————|——o
contrax—————|——i non in cu—————| *u* tamen eorum ** | ** uere

1 ***n***t] **inquit C? || eius qui bis C^a || '2 non Savigny,
om. C || 3 defunctum Goeschen, de**** uel de***** C || uellet
Huschke, u— C || 4 derferre debet alialias C^a || 5 confungit C || per
ererrorem C || 9 fiscus C^a || 10 cui tacitum fideicommissum suppl.
Goeschen || ***] *mc (uel e uel ē uel ē) C? || 12 minister uero fraudis
temptat Mommsen || 13 nomen] nom. (i. e. nomen uel nomine) C ||
14 lege uicesimaria (pro uacuaria) Boecking || 15 pignoris et obligantur
restituit Heise || habet C^a || 16 et Huschke, om. C || quae postea bis
C^a || 18 factum] sic uel factum * C: fortasse quod contra factum est
scr. (similiter Huschke) || 19 exsolutione Lachmann, eius solutione C ||
pro pensatur (sic Goeschen) possis etiam pulsatur restituere || 21 ido-
ne* ? || 22 contrax] contra ax C^a || **uere] cauere ?

cogitur na* | *** c̄ tu ad eum lo*|**io peruenit h̄t**|** Cae-
 saris ab administratione rerum suarum itemque communium
 rerum commercio non prohibentur: adeo et stipulari ab his
 et emere donatumue accipere possumus, nisi cum in fraudem
 7 portionis Caesaris fiat. Qui mutuam pecuniam contra inter- 5
 dictum dispensatori uicarioue eius crediderit ||—————
 perierunt fere 2 uersiculi |————— in poenam|—
 8 ———enitur, quia quod | credidit non amisit. Qui contra
 edictum diui Augusti rem litigiosam a non possidente compa-
 rauit, praeterquam quod emptio nullius momenti est, poenam 10
 quinquaginta sestertiorum fisco repraesentare compellitur.
 res autem litigiosa uidetur, de qua lis apud suum iudicem
 delata est. sed hoc in prouincialibus fundis praua usurpa-
 9 tione optinuit. Absentes fugitios uenum dari aut comparari
 amplissimus ordo prohibuit denuntiata in emptorem uendi- 15
 toremque poena sestertiorum quinquaginta, quae hodie fisco
 uindi||catur.

FOLIVM II

10 11 |excepto castrensi peculio bona sua conferre debebunt. Cae-
 sare a liberto suo ex asse herede instituto filia iure ad semis- 20
 sem uocatur: cum extraneis uero instituto filia ex semisse ex-
 traneis, non etiam Caesari adcrecit. quod si plus semisse Cae-
 12 sar accepit, in id quod plus est etiam Caesari adcrecit. Liber-
 tae Caesaris tam manumissione quam beneficio coniunctionis
 effectae si testatae decedant, dimidium, si intestatae, totum 25
 fisco uindicatur. sane patris et patroni ignorantis ius non
 13 minuitur. Ancilla Caesaris quae quinque liberos habuerit,
 in nu||————— fere 3 uersiculi perierunt |—————| **n ———|
 Caes—————| *orem —————| ** milibus s—————|—————

1 c̄] = causa ? || **io] **ior C^a (in Codicis imagine, quod impri-
 mendum curauī, casu excidit punctum deletorium supra r) || h̄t**] =
 hereditas ? || supra c in caesaris incertum aliquid scriptum est: Huschke
 ante caesaris supplet serui prouocans ad Vlp. 20, 16 || 3 stipulari C^a ||
 6 credit C^a || 8 supplementum dupli conuenitur ad ambitum lacunae
 non quadrat || § 8 in C praecedit uersus a scriptura hodie uacuis, nisi
 quod in fronte numerum XXVI exhibet: quem rubricae alicui excipiendae
 destinatum fuisse uerisimile est || 10 quod om. C || 14 § 9 in C uersus
 scriptura uacuis praemittitur, in cuius fronte legitur numerus [XXV]II:
 cf. ad p. 163, 27 || 21 uocatur] **cat C || extranei C || filiam ex
 semissem extranei C || 22 etiam] et C || 24 tam manumissionis be-
 neficio quam coniunctione scr.: de coniunctione cf. Cod. Theod. 4, 11, 3 ||
 29 ** milibus] *x milib. C?

Krüger, Ges. L. d. Quellen² p. 286

TRACTATUS DE GRADIBVS

Incerti auctoris tractatus de gradibus qui sequitur in codicibus Notitiae dignitatum utriusque imperii huic ipsi Notitiae praemissus legitur. primus eum Eduardus Boecking e codicibus Parisiensi 9661 saec. XV et Monacensi 40294 saec. XVI edidit (Vlpiani fragmenta ed. IV Lipsiae 1855 p. 483, cf. Corpus Iuris Romani Antejustiniani Bonnense vol. I p. 475). ipse hoc anno Monachi tam hunc codicem quam Monacensem 794 saec. XVI contuli.

DE GRADIBVS

- 1 Gradus cognationum appellantur ab eo, quod personae
cognatorum aliae proximior, aliae longior gradu sunt et
2 ob id quasi gradatim altera alteram antecedit. Omnes per-
sonae cognatorum aut supra numerantur aut infra aut ex
transuerso siue a latere. supra numerantur parentes, infra 5
liberi, ex transuerso siue a latere fratres et sorores liberique
eorum, item parentum fratres et sorores liberique eorum.
3 4 Primo gradu supra pater et mater, infra filius et filia. Se-
cundo supra auus auia, infra nepos neptis, ex transuerso
5 frater et soror: hinc enim transuersus incipit gradus. Tertio 10
supra proauus proauia, infra pronepos proneptis: ex trans-
uerso fratris et sororis filius et filia, patruus amita, id est
patris frater et soror, auunculus *matertera*, id est matris fra-
6 ter et soror. Quarto supra abauus abauia, infra abnepos ab-
neptis: ex transuerso fratris et sororis nepos et neptis: pa- 15
truus magnus et amita magna, id est auis frater et soror:
auunculus magnus *matertera magna*, id est auiae frater et
soror: consobrinus consobrina, id est qui quaeue ex fratri-
bus aut sororibus aut fratre et sorore progenerantur. scien-
dum tamen proprie consobrinos appellari eos, qui ex duabus 20
sororibus nati sunt, quasi consororinos, eos autem, qui ex
duobus fratribus procreati sunt, fratres *patrueles* uocari, eos
uero, qui ex fratre et sorore nascuntur, amitinos dici. hoc

---

7 parentum *Monac.* 40294 || 12 patruus et amita *Paris.* || 13 et
om. *Monac.* 40294 || *matertera magna* id est *codices* || 17 abauunculus
codices || 19 generantur *Monac.* 794 || 22 fratribus procreati sunt
Monac. 794, procreati fratribus sunt *Paris.*, fratribus procreantur
Monac. 40294 || fratres et patr. *codices* || 23 nascuntur *codices*

- gradu sunt *etiam* patrui amitae auunculi materterae filii.
- 7 Quinto gradu sunt supra atauus atauia, infra adnepos adneptis: ex transuerso fratris et sororis pronepos proneptis: propatruus proamita, id est proaui frater et soror: proauunculus promatertera, id est proauiae *frater et soror*: conso- 5
brini filius filia: item propius sobrini sobrina, id est patrui
- 8 magni amitae magnae auunculi magni materterae magnae filii filiae. Sexto gradu sunt supra tritauus tritauia, infra trinepos trineptis: ex transuerso fratris et sororis abnepos abneptis: abpatruus abamita, id est abauī frater et soror: *ab-* 10
auunculus abmatertera, id est abauiae frater et soror: item consobrini nepos neptisque: item propatrui proamitae proauunculi promaterterae filii filiae: item sobrini sobrinae, id est qui quaeue ex duobus consobrinis progenerantur.

---

1 *etiam Huschke, enim codices* || 2 abnepos abneptis *Monac. 794* ||
3 promatertera *Monac. 10291* || proauiae] proaui et *Monac. 10291 et*
794 || soror et frater *codices* || 6 filia] et filia *Monac. 794* || 10 ab-
auunculus . . . 11 soror *Huschke, neptisque codices* || 14 generantur
Monac. 794

INDEX

	pag.
Vlpiani liber singularis regularum	4
Iulii Pauli libri quinque sententiarum	39
Valerii Probi de notis iuris fragmenta	144
Sexti Pomponii regula	148
Fragmentum regularum incerti auctoris interpretamentis Dosithei insertum	149
Papiniani libri I responsorum fragmentum	157
Vlpiani institutionum fragmenta Vindobonensia	157
Vlpiani institutionum fragmentum a Boethio traditum	160
Vlpiani libri VI ad edictum fragmentum	160
Pauli institutionum libri II fragmentum	160
Modestini fragmenta duo	161
Fragmenta de iure fisci	162
Fragmentum de gradibus	166
Stemma agnationis	168

Edvard Fraenkel

COLLECTIO LIBRORVM
IVRIS ANTEIVSTINIANI

IN VSVM SCHOLARVM

EDIDERVNT

PAVLVS KRVEGER THEODORVS MOMMSEN
GVILELMVS STVDEMUND

TOMVS TERTIVS

BEROLINI
A P V D W E I D M A N N O S
MDCCCXC

FRAGMENTA VATICANA
MOSAICARVM ET ROMANARVM LEGVM
COLLATIO

RECOGNOVIT

THEODORVS MOMMSEN

CONSVLTATIO VETERIS CVIVSDAM IVRISCONSVLTI
CODICES GREGORIANVS ET HERMOGENIANVS
ALIA MINORA

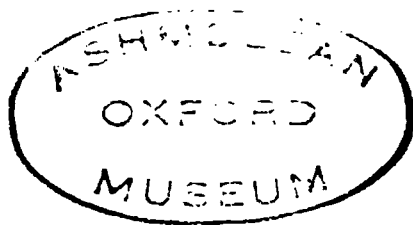
EDIDIT

PAVLVS KRVEGER

BEROLINI
A P V D W E I D M A N N O S
MDCCCXC

TOMI TERTII CONSPECTVS.

---

	pag.
Fragmenta Vaticana	1
Praefatio	3
Ex empto et uendito c. 1—40	20
De usu fructu c. 41—93	31
De re uxoria ac dotibus c. 94—122	48
De excusatione c. 123—247	55
Quando donator intellegatur reuocasse uoluntatem c. 248—259	75
〈Ad legem Cinciam de donationibus〉 c. 260—316	82
De cognitoribus et procuratoribus c. 317—341	100
Mosaicarum et Romanarum legum collatio	107
Praefatio	109
I De sicariis 〈et homicidis casu uel uoluntate〉	136
De casualibus homicidiis	138
II De atroci iniuria	143
III De iure et saeuitia dominorum	147
III De adulteriis	149
V De stupratoribus	154
VI De incestis nuptiis	156
VII De furibus et de poena eorum	161
VIII De falso testimonio	164
VIII De familiaris testimonio non admittendo	167
X De deposito	168
XI De abactoribus	173
XII De incendiariis	176
XIII De termino amoto	181
XIII De plagiariis	182
XV De mathematicis maleficis et Manichaeis	184
XVI De legitima successione	189
Consultatio ueteris cuiusdam iurisconsulti	199
Codices Gregorianus et Hermogenianus	221
Epitome Codicis Gregoriani Wisigothica	224
Epitome Codicis Hermogeniani Wisigothica	234
Codicis Gregoriani fragmenta	236
Codicis Hermogeniani fragmenta	242

	pag.
Appendices Legis Romanae Wisigothorum	247
Scholia Sinaitica ad Vlpiani libros ad Sabinum	265
Supplementa ad tomum alterum	283
Papiniani quaestionum fragmentum	285
Papiniani responsorum fragmenta Berolinensia et Parisiensia	285
Fragmentum Papiniano falso adscriptum	296
Pauli institutionum fragmenta Bruxellensia	297
Vlpiani fragmenta duo	298
Incerti auctoris de iudiciis fragmenta Berolinensia . . .	298
Fragmentum de formula Fabiana	299

Indices

I Leges quae in hac collectione citantur	303
II Senatus consulta quae in hac collectione citantur	304
III Constitutiones imperatorum ex corporibus allatae	305
IIII Constitutiones imperatorum quae in hac collectione citantur	309
V Iuris auctores quorum capita in hac collectione extant . .	311
VI Iuris auctores qui in hac collectione citantur	314
VII Nomina uirorum et mulierum	315
VIII Nomina populorum regionum locorum	322

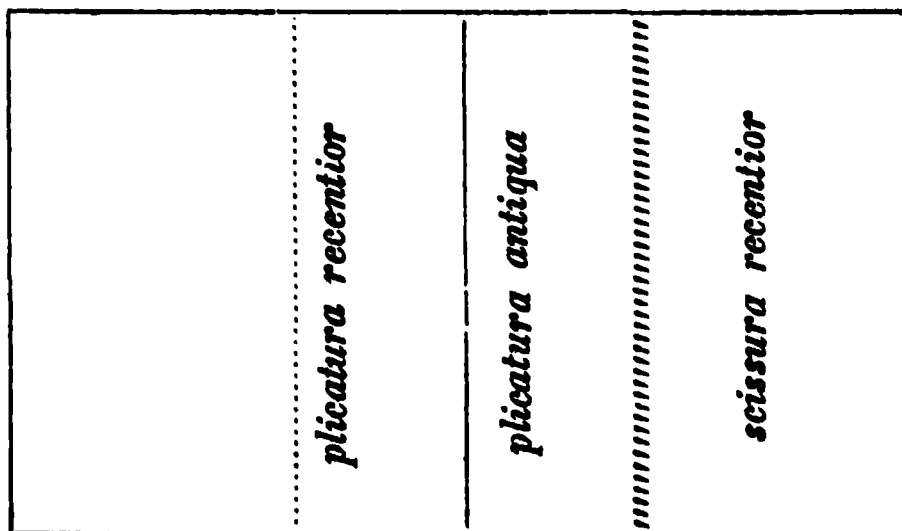
ADDENDA ET CORRIGENDA

- p. 69 c. 220. Eiusdem Alcimi titulus prodiit Vlpianae in Moesia superiore hic (C. I. L. III S. n. 8169): *Fortunae aeternae domus Furianae pro [s(alute)] C. Furi Octauiani c(larissimi) u(iri) Furius Alcimus et Pontius V[er]anus pecunia Octavian[a] faciendum cur[a]uerunt.* patronus, cuius plures prodierunt tituli, legatus uidetur fuisse Moesiae superioris c. a. 222. monuit Otto Hirschfeld.
- p. 80 c. 254 fin. *distingueretur* delet Gradenwitzius cum quod eo uocabulo Papinianus alibi non utitur tum quod offendit imperfectum.
- p. 231, 6 in margine scr. a. 225 pro a. 255.
- p. 245 adnot. 18 scr. *cogniturum* pro *cognituro*.

IVRIS ANTEIVSTINIANI
F R A G M E N T A
QVAE DICVNTVR
V A T I C A N A
RECOGNOVIT
TH. MOMMSEN.

Fuit olim in Bobiensi S. Columbani monasterio in Liguria inter Genuam et Placentiam sito liber scriptus saeculo ut uidetur octauo, sed inde a saeculo certe decimo quinto truncatus initio et fine, continens collationes Aegypti anachoretarum auctore Cassiano a tertia ad mediam decimam. cuius libri priorem partem siue coll. III. IV init. hodie seruat bibliotheca regia Taurinensis, posteriorem a IV media ad finem pontificia Vaticana, ubi haec signata est numero 5766. usus est scriptor eius uoluminis praeter alia pura foliis deleticiis sexaginta tribus, auulsis iis ex tribus iuris uoluminibus: scilicet ad codicis Theodosiani integri l. XIV—XVI pertinent partis Taurinensis folia sex, Vaticanae viginti duo ea quae hodie numerantur 25—43. 46—48; ad legem Romanam Burgundionum partis Vaticanae folia duo hodie 44. 45; denique ad haec quae edimus iuris legumque digesta Vaticanae partis folia triginta tria hodie 17—24. 58—63. 82—100. cum ex foliorum codicis uetustioris pari librarius secundus folia sui uoluminis effecerit terna, folia qualia nunc sunt singula eorum quae fuerunt non complectuntur nisi aut singulorum partes duas tertias aut binorum partes tertias, ad hoc exemplum:

cum propter hanc causam tum propterea quod ex lacero quaternione compagis recentioris ultimo non restant nisi folia

tria prima soluta, factum est ut in foliis de quibus diximus triginta tribus inueniantur solitaria nouem (f. 84. 85. 86. 87. 92. 95. 98. 99. 100). antiquioris libri quae extant reliquiis quantum fieri potest inter se rursus coniunctis eius apparuit superesse folia integra octodecim, mutila parte tertia duo, mutila binis tertiis octo. scriptura ita deleta est, ut idoneis remediis adhibitis redierit fere uniuersa; quadrata est simillima Gai Veronensis digestorumque Florentinorum, qualem commonstrat a Maio propositum et probatum Detlefseno specimen adiunctum etiam et Hollwegianae editioni et meae priori. conscriptio libri cum propter argumentum eius ante saec. IV. extremum reici nequeat, quominus ad hoc ipsum uel certe ad quintum saeculum referatur nihil impedit. orthographiam sane librarius non solum ad sequioris aetatis leges formauit, ut saepe *f* adhibuit pro Graeco *ph* (cf. ephemeridis Hermae uol. 14 p. 65 seq.), sed etiam non raro corrumpit; sed quae peccauit, ea fere sunt, a quibus quarti quintique saeculi ne publica quidem monumenta abstinent, maxime *ae* pro *ē* et *ě*, cum e contrario *e* pro *ae* raro offendatur, *h* initio uocabuli ad uocalem perperam adiecta passim, raro omissa, *i* et *y* litterae inter se permutatae similesque aliae mendae in Graecis. e contrario exceptione singulari liber immunis prorsus mansit tam a barbara litterarum *b* et *v* permutatione ab initio inde saeculi tertii uel in publicis monumentis quodammodo perpetua quam a littera *m* in fine uocabulorum male aut adiecta aut omissa¹. folium scriptor non in paginas diuisit, sed per integrum uersus continuauit. uersus scripturae antiquioris folium habet tricenobinos, litteras uersus a quinquagenis ad sexagenas; itaque ut missam faciamus inaequalitatem in scindendis foliis hic illic obuiam, ubi supersunt partes duae, in singulis uersibus desiderantur litterae inter senas denas et uicenas, ubi tertia pars sola remansit, inter tricenas senas et quadragenas. sed propter usum notarum in codice frequentissimum hisce elementis saepe significatur numerus litterarum aliquanto maior.

Ad antiquum foliorum ordinem restituendum indicia ad sunt tria: quaternionum, quos solito more librarius in extremae cuiusque quaternionis paginae ora ima numerauit, numeri qui supersunt quattuor VI. XV. XXVII. XXVIII; foliorum quae habemus non solitariorum cohaesio; denique sermonis uel certe argumenti continuatio. quibus adiumentis quo peruentum sit, ostendit tabula subiecta, ubi folia ea, quae in re-

---

¹) Mendae singulares, quales offenduntur c. 14 n. 8, c. 16 n. 2, c. 89 n. 3, longe recedunt a solita in his perturbatione.

centiorum foliorum paribus etiamnunc cohaerent, curuis lineis coniunguntur, solitaria cernuntur a sua compage seiuncta. rectas et uersas foliorum distinxi apposito ad uersarum numeros apice'.

<i>Quaternio- nes eorum- que folia.</i>	<i>Paginarum co- dicis in ed. mai. numeratio.</i>	<i>Foliorum quae nunc est in cod. numeratio.</i>	<i>Capita huius ed. respondentia.</i>
?, 2 aut 3	{ 53 (int.) 54 (int.)	{ 62' 62	317—323 (... edicta). 323 (cognitoria...) —333.
„ 6 aut 7	{ 55 (1/4) 56 (1/4)	{ 59' 59	334—338 (...mandatum do). 338 (mino a...) —341.
VI, 1	{ 1 (int.) 2 (int.)	{ 60' 60	1—9. 10—17.
? 3?	{ 5 (int.) 6 (int.)	{ 58' 58	32—35, 3 (...uendere. In). 35, 3 (spectio...) —36.
? 6?	{ 7 (1/4) 8 (1/4)	{ 63' 63	37 (... satisfactio). 37 (nitas nisi...) —40.
„ 8	{ 3 (1/4) 4 (1/4)	{ 61' 61	18—24. 25—31.
XV, 1	{ 9 (int.) 10 (int.)	{ 88' { 87' 88 { 87	41—50 (...ceditur), 50 (dicit...)—58 (...legatus).
„ 2	{ 11 (1/4) 12 (1/4)	{ 98' 98	58 (sit...) —63. 64—69.
„ 7	{ 13 (1/4) 14 (1/4)	{ 98 98'	70—71 72—75, 2.
„ 8	{ 15 (int.) 16 (int.)	{ 83' 83	75, 3 —77. 78—83.
[XVI], 2 aut 3	{ 17 (int.) 18 (int.)	{ 96' { 95' 96' { 95	84—87. 88—93.
„ 6 aut 7	{ 19 (int.) 20 (int.)	{ 91 91'	94—102 (... consentiente filius). 102 (dotem accepit ...) — 112 (... peto rem).
„ 7 aut 8	{ 21 (3/4) 22 (3/4)	{ 99' 99	112 (e ab eodem ...) —114 (... uellet mulier). 114 (eligeret ...) —122.

<i>Quaternio- nes eorum- que folia.</i>	<i>Paginarum co- dicis in ed. mai. numeratio.</i>	<i>Foliorum quae nunc est in cod. numeratio.</i>	<i>Capita huius ed. respondentia.</i>
XXVII, 1	{ 23 (int.)	{ 82	123—140 (... stipendia).
	{ 24 (int.)	{ 82'	140 (missi ...) —154 (... be- neficio ex).
" 2	{ 25 (int.)	{ 97	92' 154 (cusationis ...) —161 (... sessio).
	{ 26 (int.)	{ 97'	92 161 (nibus ...) —170.
...	...	...	...
" 4	{ 27 ($\frac{1}{3}$)	{ 94'	171—178 (... primipil).
	{ 28 ($\frac{1}{3}$)	{ 94	178 (rimipilarem ...) —186 (... datus est).
" 5	{ 29 (int.)	{ 93'	186 (qui indiuisum ...) — 195 (... nomine eorum).
	{ 30 (int.)	{ 93	195 (fruaturs ...) —204 (... civilium debent).
" 6	{ 31 ($\frac{2}{3}$)	{ 100'	204 (ris causa' ...) —210 (... et si forte).
	{ 32 ($\frac{2}{3}$)	{ 100	210 (in aliquo ...) —220 (... necessariusque ad).
" 7	{ 33 (int.)	{ 90	220 (nam et liberti ...) — 225.
	{ 34 (int.)	{ 90'	226—231.
" 8	{ 35 (int.)	{ 89	84' 232—239 (... Item Furio).
	{ 36 (int.)	{ 89'	84 239 (Epaphrae ...) —247.
...	...	...	...
XXVIII, 1	{ 37 (int.)	{ 21'	86' 248—249, 4 (... dispendii).
	{ 38 (int.)	{ 21	86 249, 4 (metus ...) —10 (... fides acci).
" 2	{ 39 ($\frac{1}{3}$)	{ 23'	249, 10 (pienda ...) —252a (mortem suam).
	{ 40 ($\frac{1}{3}$)	{ 23	252a (redditam ...) —256 (... propria praedia).
" 3	{ 41 (int.)	{ 19	256 (praelegaret ...) —261 (... peculium po).
	{ 42 (int.)	{ 19'	261 (tuit intellegi ...) —267 (... ex pro).
" 4	{ 43 (int.)	{ 17'	85 267 (... missione quae ...) — 272 (... etiam circa).
	{ 44 (int.)	{ 17	85' 272 (ea quae ...) —275 (... perfectam dona).
" 5	{ 45 (int.)	{ 24'	275 (tionem mutata ...) — 281 (... recepta).
	{ 46 (int.)	{ 24	281 humanitate placuit ...) — 285 (... uereris).
" 6	{ 47 ($\frac{1}{3}$)	{ 22	285 (ne ex una ...) —288.
	{ 48 ($\frac{1}{3}$)	{ 22'	289—292 (... intestato de- betur).
" 7	{ 49 (int.)	{ 18'	292 (inlibata ...) —294 (... donare poterat).
	{ 50 (int.)	{ 18	294 (Cur ergo ...) —301 (... longiore).
" 8	{ 51 (int.)	{ 20'	301 (gradu sit ...) —311 (... nec mancipi tra).
	{ 52 (int.)	{ 20	311 (dita ...) —316.
...	...	...	...

Haec reconcinnatio dubitationi obnoxia est locis tantummodo duobus. primum c. 32—40, quae constat eiusdem tituli esse ac certas quaternionis sexti reliquias, possunt locum habuisse aut in quinto aut in septimo quaternione aut denique in ipso sexto medio; quarum rationum cum secundam primus editor secutus sit, et Hollwegio et mihi tertia magis probatur. deinde c. 317—333 siue tituli *de cognitoribus et procuratoribus* pars tamquam plane incertae sedis a Maio relata sunt post reliqua loco extremo, collocanda potius in ipso harum reliquiarum principio, cum et rubra pleraque in his paginis adsint praeterea in sola priore uoluminis parte obseruata et membrana in qua leguntur reperta sit in libro nouicio media inter duas ex quaternione sexto reliquias omnium, quarum quidem certus locus sit, primas. nihilominus quamquam in tabula quae praecedit hisce paginis locum eum attribui, quem uerisimile est eas tenuisse, in ipso libro traditum ordinem seruauit; neque enim res plane certa uisa est et antiqui ordinis recuperatio in libro praesertim tam male digesto non digna, propter quam recepti diuturnoque usu quodammodo sanciti numeri conturbarentur.

Sylloge haec in libris qui praeterea aetatem tulerunt nusquam citata et ex se sola nota, quatenus superest neque auctoris nomen prae se fert neque operis inscriptionem. in uniuersum cum simillima sit libris Iustinianis, id est digestis codice adiuncto, quantopere Iustiniana sylloge huic praestet prudentia constantia ordine copia diligentia ratione, in editione maiore instituta utriusque comparatione p. 400 — 403 enarraui. neque casu ita accidit, sed propterea quod eo saeculo longe magis floruerunt Orientis studia quam Occidentis, idemque fere discrimen intercedit inter nouae Romae et hosce Romae antiquae pandectas, quod deprehendimus inter spiritum uiresque Ammiani Graeci et ieiunam exilitatem Africani Victoris. — Diuisa fuerunt Vaticana digesta titulis non numeratis, quorum ex inscriptionibus unica hodie ipsa mutila superest ante c. 41 litteris maioribus minio perscripta DE [VSV FRVCTV], indicium adest praeterea alterius, quae uidetur fuisse AD LEGEM CINCIAM DE DONATIONIBVS, in spatio hodie uacuo ante c. 260. eadem titulorum rubricae redeunt in summis paginarum oris bipertitae, scriptae scilicet in binis paginis iuxta positae fere ut cernuntur in hac editione. earum hae supersunt ad tabulam supra propositam ordinatae:

p. . . 53	. . . . .	et procuratoribus
p. 54 . .	de cognitoribus	

p. . . 55	. . . . .
p. 56 ..	. . . . .
p. . . 1	. . . . . et uendito
p. 2 ..	ex empto . . . . .
p. . . 5	. . . . . et uendito
p. 6 ..	ex empto . . . . .
p. . . 7	. . . . .
p. 8 ..	. . . . .
p. . . 3	. . . . .
p. 4 ..	. . . . .
p. . . 9	de usu fructu
p. 10. 11	de usu . . . . .
p. 12 ..	. . . . .
p. . . 13	. . . . .
p. 14. 15	. . . . . fructu
p. 16. 17	de usu . . . . .
p. 18 ..	de usu . . . . .
p. . . 19	. . . . . ac dotibus
p. 20. 21	de re uxoria
p. 22 ..	de re . . . . .
p. . . 23	. . . . . excusatione
p. 24. 25	de excusatione
p. 26 ..	de . . . . .
p. . . 27	. . . . .
p. 28. 29	. . . . . excusatione
p. 30. 31	de excusatione
p. 32. 33	de excusatione
p. 34. 35	de excusatione
p. 36 ..	de . . . . .
p. . . 37	. . . . . reuocasse uoluntatem
p. 38. 39	quando donator intellegatur . . . . .
p. 40. 41	. . . . . reuocasse uoluntatem
p. 42. 43	ad legem Cinciam de donationibus

p. 44. 45	de donationibus		ad legem Cinciam
p. 46. 47	de donationibus		. . . . .
p. 48. 49	. . . . .		ad legem Cinciam
p. 50. 51	de donationibus		ad legem Cinciam
p. 52 ..	de donationibus		. . . . .

unica nona pagina rubrica mcontinet totam, propterea quod in ea incipit titulus. — Tituli hi noti sunt et peruulgati. sed quod qui haec collegit post emptionem posuit usum fructum, post usum fructum rem uxoriā, deinde post alia multa enarrauit tutelam, mox paucis interpositis egit de donatione irrita uel imperfecta (titulos enim ‘quando donator intellegatur reuocasse uoluntatem’ et ‘ad legem Cinciam de donationibus’ male diuulsos esse uel ab auctore uel demum a librario p. 82 n. 1 adnotauimus), in ea re neque a prioribus traditum nec ratione excogitatum ordinem ullum secutus uidetur esse, sed fortuito fere et tamquam ad scribae glutinatorisue arbitrium titulos consarcinauisse. — In singulis titulis proponuntur excerpta tam ex iure quam ex legibus item ordine nullo temere in chartas coniecta, ut tamen non raro uideas excerptorem librum continua lectione percurrentem secundum auctoris ordinem sua perscripsisse. auctores qui haec primum collegit adhibuisse uidetur non nisi tres *Papinianum*, cuius usurpauit responsa (fortasse cum notis Vlpiani, u. c. 66) et quaestiones, *Vlpianum*, cuius adhibuit libros ad Sabinum, ad edictum, responsorum, de officio proconsulis, de excusationibus, de officio praetoris tutelaris, denique *Paulum*, cuius compilauit libros ad edictum, ad edictum de breuib, responsorum, quaestionum, manualium, sententiarum, de excusatione tutorum, de officio praetoris tutelaris, de iurisdictione praetoris tutelarii editionis secundae, de testamentis, ad legem Falcidiam, ad municipalem. postea demum diuersaque allegandi ratione ad titulum de usu fructu extremum adiecta sunt excerpta quaedam (c. 90—93) ex auctore qui scripsit de interdictis, qui quis fuerit, ignoratur; non esse Venuleium Saturninum ut Lenelius (edict. perp. p. 362) et Krueger (*Geschichte der Rechtsquellen* p. 300) mihi probauerunt, ita quominus unus sit ex tribus illis, obstat, quod nullus eorum de interdictis speciali tractatu uidetur egisse, neque ii qui commentariorum Pauli ad edictum hos libros partem esse coniciunt (v. Lenel paling. 2 p. 1230), id efficere potuerunt nisi inscriptionibus coniectura mutatis. inscriptionum ratio eadem fere est quae obseruatur in digestis Iustinianis: adlegantur auctor, opus, libri numerus. uno loco c. 266 Vlpiani ad

edictum liber XXVI laudatur tamquam *liber I ad edictum de rebus creditis*. rubrica in ipso opere citatur bis c. 227 et 298; praeterea adscripta reperitur cum in supplementis modo dictis c. 90—93 tum a manu secunda ad c. 108. excerpta ex auctoribus ita fere ordinavit compiler ut ordinantur in digestis: scilicet si quem librum in inscriptione posuit, peruenit ea neque argumenti ratione habita ulla neque locorum omissorum ad omnia capita ex eo libro sumpta, donec alius liber succedat. perraro (scilicet solummodo c. 328—331; nam de inscriptionibus c. 89. 233 iure dubitatur et adlegatio c. 5 uenit ab adnotatore) contra hanc legem in continuo excerptorum ex eodem libro profectorum tenore inscriptio repetitur; semel (c. 115) compiler interposuit haec: [*idem ibidem refert talem consultationem et responsum*]. — Capita separantur modo interposito uocabulo *item*, modo ut incipiat nouus uersus in marginem eminens, modo in eodem uersu spatio uacuo relicto. spatia ea etsi indicanda fuerunt, maxime quoniam in locis mutilis eorum ratio habenda est, a librario ex arbitrio interposita esse patet, idque ipsum etiam ad distinctionem uersu eminenti indicatam peruenit. uocabulo *item* capita introducuntur non aequabiliter: scilicet in priore parte operis, nimirum in titulis *de cognitoribus et procuratoribus* (quem omnium qui quidem supersint primum fuisse uideri supra p. 7 diximus) et *ex empto et uendito* nusquam offenditur, rarum est in titulis *de usu fructu* (c. 47—50. 53. 56. 60—63) et *de re uxoria* (c. 122, fortasse etiam c. 107), contra perpetuum fere in posteriore parte operis, scilicet in titulis *de excusatione* et *de donationibus* et certis locis (ut c. 130—133. 235. 236) ita interpositum, ut euidenter appareat non significari eo uocabulo id quod enuntiatur c. 93 uerbis *post pauca* et c. 149 uocabulo *cetera*, scilicet hoc loco quaedam omissa esse, sed excerptorum tenorem continuari. aliis locis ambiguum est, *item* illud utrum a compilatore additum sit an positum ab ipso quem exscripsit auctore; positum et ab illo et ab hoc reperitur c. 305. haec indicare videntur in his collectaneis componendis duos uiros communem operam ita posuisse, ut non easdem formulas pariter adhiberent. ceterum quamquam quibusdam locis, ut c. 145. 149. 320 quaedam a compileribus ex ordine uerborum continuo resecta esse uel adeo mutata extra dubium est, in uniuersum ut multa praeterierunt, ita abstinuisse eos a breuiando et mutando ostendit excerptorum horum comparatio cum Iustinianis, neque prudentiae Romanae, qualis olim apparuit non in regularum et sententiarum et institutionum breuitate, sed in commentariorum amplitudine et

perfectione, aliud plenius et fidelius specimen ad nos peruenit. — In constitutionibus referendis quod librum non adlegant, ex qua quaeque ueniat, ut faciunt in iuris auctoribus, inde explicatur, quod nomen imperatoris ad auctoritatem sufficere uidebatur, neque aliter rem instituerunt Iustiniani prudentes. recedit ab his compilatio occidentalis cum eo, quod temporis ordinem seruat nullum, tum quod praeter codices Gregorianum et Hermogenianum ab Orientis auctoribus compilatos aliam praeterea syllogen adhibuit in Occidente confectam, siue appendix ea fuit Hermogeniani siue alia denique praeterea ignota collectio. nam cum in Iustiniano codice Diocletianae aetatis non inueniantur nisi rescripta data in Oriente, id est ab ipso Diocletiano, apud Vaticanum auctorem praeter complura eiusmodi ex Oriente adlata rescripta adsunt quinque (c. 41. 271. 292. 313. 315) in Occidente emissa referenda ad Maximianum; qua de re latius disserui cum in ed. maiore p. 396—400 tum in commentario de subscriptionibus Diocletianis (u. acta acad. Berol. a. 1861 p. 420). praeterea hoc obseruandum est imperatorum nomina publice damnata et ex fastis erasa a sylloge Vaticana abesse, ut Getae c. 267 et Maximiani in omnibus Diocletianae aetatis constitutionibus, contra quam fit in libris confectis iussu Iustiniani. Licinium denique, cuius nomen a Constantino publice damnatum syllogae in Oriente confectae ex inscriptionibus sustulerunt, in subscriptionibus ita retinuerunt, ut Augusti adscriptio tolleretur, Vaticanae syllogae compilator induxit ibi, ubi in inscriptionibus nomina inuenit enuntiata (c. 249. 273. 287), retinuit homo indiligens et parum sibi constans, ubi latet sub inscriptione *Augg.* (c. 33. 34. 35. 36); denique in annis notandis bis Licinii nomen sustulit (c. 34. 35), ter et ipsum et adiectum eidem Augusti titulum reliquit (c. 32. 33. 274). — Theodosiano codice eclogarius non solum non est usus, sed etiam quasdam leges in eundem receptas protulit non ea, qua Theodosius eas exhibuit, sed pristina et post eum codicem editum ab usu forensi prohibita forma.

Compilata sunt haec iuris collectanea in partibus Occidentis aetate Constantiniana. nam quod recepta sunt in ea rescripta aliquot Maximiani quodque repertus est codex in Liguria neque ullum Graecae prudentiae uestigium prae se fert, satis ostendit proficisci ea ab Italico aliquo uel etiam Gallico prudente. ad aetatem uero Constantinianam ducit inscriptionum constitutionum imperatoriarum ratio in imperatoribus Diocletiano anterioribus a forma communi non recedens (nam *d. Probus* c. 288 siue *diuus* soluas, siue, quod minus offendit, *dominus*, sine dubio error est siue auctoris siue librarii),

at in Diocletianis et Constantinianis prorsus singularis. Diocletianis plerumque (c. 270. 275. 297. 312. 325. 328) praescribitur *diui Diocletianus et Constantius* nullo discrimine facto inter constitutiones ante Constantium Caesarem creatum a. 293 et post eum annum emissas, neque discrimen ullum admittit formulae *iidem* usurpatio ad Diocletianae aetatis constitutiones omnes pariter relatae. rarius praescriptum inuenitur modo *Diocl(etianus) et Max. Constantius* (c. 22. 41), modo *Diocletianus* nude (c. 23. 24). in Constantinianis sollemnis formula est aut *Augg. et Caess.* (c. 33. 34. 35. 36) aut *Constantinus et Caess.* (c. 249. 273. 287), nisi quod huic semel (c. 273) praemittitur *d.* aut errore additum aut ut significetur *dominus*. haec quoque formula ad omnes Constantini constitutiones adhibetur etiam per a. 313—316, quibus Caesares nulli fuerunt (c. 33. 34. 35. 273). uides Maximiani Augusti nomen utpote memoriae damnatae sublatum esse (quamquam uerisimile est ex *Maximiano Augusto et Constantio Caesare* originem ducere peruersum illud uocabulum *Maximi Constantii*) nec magis mentionem fieri Galerii Caesaris, seruari non solum Diocletiani nomen, sed item Constantii et utrumque contra harum inscriptionum usum diuorum adiectione ornari. in constitutionibus aetatis Constantinianae Licinii nomen supra iam diximus nusquam in inscriptionibus enuntiari, effugisse obelum ibi ubi lateat sub nomine Augustorum. Constantinum etsi dubium est *dominum* in inscriptione appellari, id quod non conuenit nisi principi eo tempore uiuo, ad id ipsum non minus ducit, quod in altera formula sollemni uocabulum omittitur, nam Augustorum nomine nudo significantur principes eo tempore regnantes. haec igitur qui collegit scripsit imperante Constantino primo et recenti etiamtum memoria cum grata tam Diocletiani quam Constantii patris Constantini, tum odiosa Licinii, nomine eius in hac sylloge obscurato magis quam sublato; scilicet compilatio formata est stante etiamtum Licinio et post cladem eius a. p. C. 323 ad iussum Constantini imperfecte emendata. scriptus igitur credi poterit liber de quo agimus circa a. 320¹. — Nec tamen ab eo tempore nihil addiderunt siue is qui scripsit haec uolumina siue qui postea adhibuerunt togati saeculi quarti. nam cum ipsum corpus Vaticanum non uideatur continuisse nisi rescripta imperatorum, inter quae quod recentissimum est anni est 318, insertae eidem inueni-

---

¹) Notas Vlpiani in Papinianum quod adhibuisse uidetur (u. ad c. 66) in usu forensi sublatas per Constantinum a. 321, huic opinioni certe non aduersatur.

untur praeterea leges quattuor generales ipsa prolixitate sua et prauo uerborum tumore a reliqua sylloge uehementer abhorrentes a. 316 (c. 249). 330 (c. 248). 337 (c. 35). 369 et 372 (c. 37), quae quominus postea adiectae sint, ut ad iuris excerpta quoque item quaedam postea addita esse supra uidimus, uix uidetur posse dubitari. haec ut sola ratiocinatione intelleguntur non proficisci a syllogae conditoribus, aliis locis ex ipsa re apparet retractatam eam esse ab homine non imperito et bonorum librorum copia instructo. eo pertinent auctorum laudationes adnotationis forma adiectae, scilicet Papiniani Paulique responsorum codicumque Gregoriani et Hermogeniani, quas qui addidit, eum uides non sola sylloge hac usum esse, sed locos in eam relatos, fortasse ut in iudicio eos ex ipsis corporibus adlegaret, in his indagauisse. eodem pertinent emendationes quaedam probae, quamquam aliis locis, ut fit, a prima manu scripta inueniuntur ab adnotatore male mutata, denique breuia summaria hic illic adiecta profecta sine dubio et ipsa ex usu forensi. sed ne in his quidem corporis Vaticani recentissimis adiectionibus reperitur ullum codicis Theodosiani uestigium nec praeterea quicquam occurrit, quod anno 372 c. 37 memorato recentius sit. denique quod a Gai libris plane abstinuit et qui haec collegit et qui postea librum auxerunt, explicationem habet, si sumimus librum conscriptum esse ante legem a. 426 latam de iuris auctoribus citandis: nam haec demum Gai librorum usum antea angustis Byzantiae prudentiae finibus circumscriptum ad uniuersum orbem Romanum propagauit.

Repperit codicem palimpsestum Angelus Maius Romae in bibliotheca Vaticana a. 1821 idemque paullo post edidit, in libro legendo et recensendo opera usus Friderici Blumii, uolumine quod inscribitur 'iuris ciuilis anteiustiniani reliquiae ineditae ex codice rescripto bibliothecae pontificiae Vaticanae' (Romae 1823. 8. pp. 118), quae editio mox repetita est et Parisiis (1823) et Berolini (1824). collectanea, quae post editionem ad fragmenta haec Bluhmio succreuerunt, seruat bibliotheca Bonnensis (cod. n. 776). secuti sunt qui fragmenta emacularent primum Alex. Aug. Buchholtz (1828), deinde ad eiusmodi negotium multo magis et ingenio idoneus et doctrina paratus Aug. Bethmann-Hollweg (1833), neuter noua libri scripti collatione adiutus. nactus denique ego accuratum codicis exemplum a Detleuo Detlefseno meo iussu confectum, mox ubicumque dubitationes obortae essent libro denuo inspecto aut confirmatum aut emendatum, typis ad exemplum eorum elementorum quibus librarius usus est sedulo incisis

paginisque et uersibus notisque adeo et contignationibus litterarum omnibus ad archetypum repraesentatis edidi, iubente ita et sumptum faciente academia regia Berolinensi (1860). deinde diuenditis Hollwegianae editionis exemplis cum Hollwegius ad alia grauioraque munera interim auocatus libri denuo recognoscendi laborem recusauisset, in eius locum mea recensio successit, quam post maiorem editionem emisi Bonnae a. 1861 commodiorem faciliusque parabilem. quod initio cogitaram sufficere accuratam Hollwegianae editionis recognitionem, mox reiectum est propter duas maxime causas: primum quod libro scripto iam accurate excusso exemploque idoneo publice edito operis ratio editorisque officium plane inueniuntur commutata esse, deinde quod animus abhorrebat a negotio ingrato et uix recte et probe perficiendo libri alieni emendandi. itaque et officio in eum uirum qui priorem editionem Bonnensem recognouit melius consulere et ipsius negotii rationes prudentius administrare mihi uisus sum re ita instituta, ut ex Hollwegianis notis seligerem potiores omissis quarum usus iam nullus esset multis, quae eo tempore dubia erant et incerta, interim aut doctorum uirorum continuis studiis aut codicis relectione explanatis et patefactis, praeterea uero meum negotium administrarem periculo meo. adiecta est ad editionem minorem commentarii de libri indole et uicissitudinibus una cum maiore editi breuis summa, adiunctis item notis magna ex parte iisdem, praetermissis iis, quae ab huius editione consilio abhorrere uiderentur.

Collectanea haec Vaticana iam ut denuo recenserem ita, ut pars esset haec recensio reliquiarum iuris anteiustiniani sua cura editarum, egregii amici Paulus Krueger et quem nuper amissum lugemus Guilelmus Studemund a me impetrarunt; immo libenter usus sum idonea occasione tollendorum errorum, quos ante hos triginta annos in hac compilatione recensenda commisi, et addendorum eorum, quae aut ab aliis prolata probarem aut interim addidicissem. usus sum praeter alia subsidia minora cum retractatione locorum codicis aliquot, quos inspexit Krueger, tum recensione quam Philippus Eduardus Huschke inseruit iurisprudentiae anteiustinianae, edita primum a. 1860 adhibita editione mea maiore paullo ante emissa¹, postremum quinta repetitione a. 1886 (p. 718—814). ea inter multas sordes egregia quoque non pauca continet, neque enim hoc datum erat uiro et acuto et perito, ut temeraria et saepe peruersa a bonae frugis inuentis discerneret,

---

¹) Hanc intellegit Huschkus, ubi mea citat, minorem non inspexit.

neque omnino ut fines regeret maxime in locis mutilis inter supplementa probabilia et lusoria additamenta. certe quod ait sibi successisse (praef. p. 717), ut in paginis tertia sola parte destitutis 'nullus amplius hiatus mentem uel oculos offendat' et in iis quarum duae partes perierunt ex capitibus numero LXVIII undecim sola reliquerit, 'quae doctioris uel ingeniosioris opem expectent', ipsum sufficit prudenti ad operam ab Huschkio huic libro nauatam iuste aestimandam. factum est per eam, ut leuiore supplementis Huschkianis passim deciperentur, prudentiores, inter quos nomino prudentissimum Lenelium, interdum etiam a probabilibus inuentis abstinerent deterriti huiusce recognitoris sui fiducia incuriosa. iam ego Huschkiana adnotatione diligenter perlustrata pleraque tacitus reieci, selegi quae uera esse uiderentur uel certe probabilia. sed ibi quoque, ubi rem recte intellexit, tanta infantia uetustis reliquiis sua accommodauit, ut ubi in ipsa re eum sequi potui, uerba ubiuis fere mutanda essent¹.

¹) Id ne quis pro iniqua obtreptione habeat, adscripsi capita duo ab ipso optime intellecta, pessime restituta. c. 249 extr. (p. 784 s.): . . . ea alienatio rata habebitur, quae publice facta est, reliquorum reiecta uel suspecta habenda allegatione, licet contendant uniuersis studiis, recte recepto iure sibi donatum esse sopitoque legis Cinciae iure, quod quibusque rebus donatis suam perfectionem praescribebat. uerum postea perfectione facienda nulla nisi secundum nostrae legis praecepta, etiam uerborum deinde esse quicquam uetamus, quod donationes ualeat perficere, cum ipsa lege commutata uerba quoque secundum eam concepta uilescent in donationibus post faciendis, neque ullam controuersiam donationibus iam factis uolumus conflare, cum futuris ius per hanc consultissimam legem ponamus, quae, ut omnes cognoscant atque obseruent, quod statuimus, edicto promulganti tuo praeferenda est. PP. III. non. Feb. Seuero et Rufino cons. in foro diui Traiani. c. 287 (p. 798): Constantinus et Caess. . . . Semel perfecte donata reuocari nec ea, quae matres in filios contulerunt, etsi ii parum grati sint, iura permittunt. sane si generaliter res tuas donasti et tantum in iure cessione uel mancipatione totius patrimonii ea donatio, ut perhibes, celebrata est, id, quod donatum est, stare non potest, cum hoc modo quicquam in alterum transferri non ualeat. qua ratione an aduersus filios tuos tibi consuli possit, rectorem prouinciae interpellare non prohiberis. PP. . . . Licinio V et Crispo cons. — Poterunt addi consules Pertinax et Aelianus c. 204 relati ad annum 163 cum Angelo Maio propter eius anni consulem Laelianum, quem errorem a Borghesio olim correctum et in mea editione emendatum Huschkius nihilo minus secure retinuit; ordo equester municipalis in adnotatione ad c. 187 multis uerbis defensum adhibitis titulis duobus (Orell. 3713 = C. I. L. VI, 1515*. XI, 2594) ficticiis uel interpolatis; *harundinetum* [quo de genere paterfamilias suus] aiebat c. 70 propterea quod apud Columellam 7, 9, 7 sues dicuntur libenter eruere *radiculas aquatilis siluae*, tamquam *scirpi iuncique et degeneris harundinis*, quem tamen harundinis usum grauis auctor addit Orientem ignorare; alia multa, quae silentio praetermitto.

Leges operis superest ut adscribam una cum notarum reliquarumque huius editionis proprietatum explicatione.

V significat codicem Vaticanum 5766.

*V*¹ eundem a manu prima.

*V*² eundem a manu emendatoris. libri scriptor quae ipse emendavit quaeque postea corrector mutavit quoniam satis discerni non potuerunt, utriusque generis emendationes hac nota scito comprehendere.

V^a eundem secundum D. Detlefseni apographum,

V^k eundem secundum Paulum Krueger, qui per a. 1869 et 1879 codicem aliquot locis dubiis recognovit diligenter et perite. Praeterea quosdam locos a me rogatus recognovit Augustus Mau.

V^m eundem secundum A. Maium,

V^b eundem secundum F. Blumium.

Notarum iuris et compendiorum reliquorum, quibus codicis librarius usus est, elenchum ad apographum adieci p. 385—388 neque ita scripta a reliquis in hac editione distinximus, cum omnes sint interpretationis faciles et certae. a reconditiis nec nisi ab iuris civilis perito homine commode legendis, quales adhibuerunt Gaiani libri et apospasmatici de iure fisci librarii, huius syllogae conditor ipse ni fallor abstinuit, scilicet collectanea destinans communi multorum lectioni, qui quantopere notas illas horruerint, Theodosiani codicis et Iustinianae compilationis editiones abunde declarant. quapropter gravissimos errores in notis illis soluendis per haec collectanea deprehensos, ut c. 47a *factum est pro familiae erciscundae*, c. 98 *mixti casus pro mortis causa*, c. 249, 8 *litium causa pro litis contestatio*, c. 266 *contra tabulas pro contra Sabinianos*, c. 298 *matrimonie pro manu mancipie*, c. 311 *vel pro utrobi*, non tam librarius commisit quam compiler; nos tamen iureconsultorum magis memores quam philologorum eiusmodi mendas ubi fieri potuit sustulimus.

Scholia quae non tam diversa manu quam diverso ductu scripta modo inter versus modo ad marginem addita sunt distinguuntur typis minutis. quae eorum in auctorum laudationibus continentur suis capitibus praeposui, postposui summaria locorumque similium allegationes. — Ipse ambigebam aliquando, annon adiecta essent ab huiusce voluminis domino propterea quod in iis remittitur ad paginas adiecto vocabulo *supra* vel *infra* et numero (c. 282. 294). iam uero cum prolatis in lucem scholiis Graecis ad Vlpiani libros in Sabinum constet exemplaria adlegari non solum secundum

uersus omnibus communes, sed etiam licet raro (cf. *Birt, das antike Buchwesen* p. 159) secundum paginas — ibi enim sic est fr. 11 (Krueger): ὁ Paul(ος) β. ἡ τῶν [res]pon(son) αὐτοῦ πρὸ β' φύλλ(ων) τοῦ τέλους τοῦ β(ιβλίου) et fr. 13: ὁ Flor(entinos) β(ιβλίῳ) γ' τῶν inst(itutionon) αὐτοῦ περὶ τὰ τέλη τοῦ β(ιβλίου) πρὸ ε' φύλλ(ων) τοῦ τέλους et fr. 14: ταύτης μέμνηται τῆς διατ(άξεως [μετὰ] β' φύλλα) πάλιν, — hoc obstaculum aliquantum imminutum est, remotum autem omnino, postquam obseruauit Kruegerus (*Gesch. der Rechtsquellen* p. 302) confirmauitque Maius additamenta illa duo scripta esse non eadem manu atque reliqua scholia, sed post tempus adiecta. iam igitur nihil impedit, quominus his exceptis scholia ex archetypo translata sint, id quod flagitat euidenter scholii ad c. 315 lectio a menda textus immunis. addidit ea non auctor ipse, sed adnotator, cum magna ex parte uersentur in adlegationibus contra auctoris institutum augendis, ut libri laudatio repetitur in scholiis praeter necessitatem (c. 5), ad librum additur titulus (c. 108), ad constitutionem corpus (c. 266 a. 272. 285. 286. 288). litteram quoque quae ita ut suum uersum occupet plerumque praescribitur scholiis B' (nam non esse *h*, ut dedit Maius, sed *b*, consentiunt Detlefsen et Krueger) probabile est indicare nomen adnotatoris, sicut quod scholiis illis Graecis ad Vlpianum praescribitur CAB similiter accipiendum esse inter uiros doctos conuenit. capita ab eodem prudente laudari sub uocabulo *specierum* usitato pariter in Consultatione c. 14 fin. et passim in lege Romana Burgundionum contendit Huscinius (praef. p. 707), recte fortasse; sed tamen ad quae prouocat uerba *et sequens et tertia* c. 294 referuntur ad constitutiones.

Cursiuis litteris expressa proficiscuntur ex coniectura, ut, ubi aliud in codice est, id in notis indicetur, ubi tacent notae, haec ueniant ex supplemento codicis mutilati uel euanidi facti. euanuerunt autem praesertim quae rubro colore scripta fuerunt, id est cum ipsae rubricae tum in priore parte operis prima quaeque singulorum capitum elementa. perierunt praeterea in paginis tertia parte mutilis litterae aut primae aut postremae c. 16—20, in paginis, quarum sola tertia superest, litterae aut primae aut postremae 32—40. hisce spatiis cum supplementa aptanda essent, curauimus, quod in hisce fragmentis tractandis pauci satis cauerunt, ne litterarum abscisarum numerum supplementa superarent, quamquam et scripturae ratio parum aequabilis et notarum frequentia in ea quoque re aliquam licentiam admittunt, non curauimus, ut suppletarum litterarum spatium quod uacat explerent, scilicet cum raro nobis datum sit, ut in eiusmodi hiatibus ipsa uerba recuperemus neque aliud supplementis efficiatur nisi aliqua tenoris orationis ad sententiam apta continuatio, aspernatus anxiam illam et cum fallaci specie ueri coniunctam sollicitudinem de aequando numero litterarum deperditarum, quas ipsas se assecutum esse nemo sanus sibi persuadeat.

[ ] comprehensa significant supplementa profecta ex eorundem locorum alibi plene seruatorum collatione itaque fere extra dubitationem posita.

< > uncis angulatis circumclusi quae ex qualicumque causa a librariis addita uidentur esse auctori abiudicanda.

— ( ) — hiatus indicant non expletos uel ex parte tantum expletos. numeri inter uirgas conclusi indicant, quot circiter elementa simplicia eo loco exciderint; in quo numero, si quo loco aliquot litterae suppletae sunt uniuersum spatium non implentes, hae quoque comprehenduntur.

~ ubi positum est, spatio uacuo alioque quo signo (u. p. 10) indicatur in codice capitis finis alteriusque principium.

|| lineae geminatae separant paginae in codice finem alteriusque principium in foliis hodie mutilatis.

| linea simplex separat uersus in codice finem alteriusque principium, quod item non factum est nisi in foliis, quorum hodie non nisi pars tertia duaeue partes supersunt.

In margine dextro litteris maiusculis adscripti sunt ad iurisconsultorum locos auctores librique ita, ut qui deinceps in eadem pagina sequuntur loci, putandi sint ex eodem eiusdem auctoris libro petiti esse, ubi auctor ignoratur, pro nomine signum interrogationis positum sit. constitutionibus similiter adscribuntur imperatorum nomina addito anno.

In ima pagina supra lineam subscripti sunt loci fragmentorum horum si qui redeunt citanturue alibi in iuris corporibus, ita ut quae in corporibus cum Vaticanis fragmentis consentiunt non afferantur, contra ea apponantur, ex quibus quid corporum auctores singulis locis omiserint uel immutarint appareat. minores tamen diuersitates, scilicet quae non tam ad compilatorum arbitrium pertinent quam ad librariorum uel negligentiam uel etiam licentiam, non hoc loco rettulimus, sed infra lineam inter uariam lectionem.

In ima pagina infra lineam uaria lectio proponitur, id est si quid in codice aliter legitur ac supra expressum est, item quidquid aliter legisse sibi uisus est Maius exceptis minutis et plane inutilibus, denique quae uiri docti probabiliter coniecerunt quaeque praeterea aliquo nomine obseruatione digna uisa sunt. emendationibus grauioribus ut par erat adscripsi auctoris nomen, quod in reliquis sine nomine prolatis nemo opinor requiret; ueniunt autem hae fere omnes a primo editore Maio. in

scissuris cum saepe euenerit, ut Maius litteram a se certa ratione suppletam ediderit tamquam in codice lectam, item ut interdum Maio, saepius Detlefseno litteram litteraeue partem discernere contigerit alteri non uisam, harum minutiarum quoniam maiore editione plenam rationem reddidimus, hoc loco ea tantum inde repetiuimus, quae legentis interesse uidebantur.

Orthographiam secutus sum ueram et antiquam, ut tamen simul cauerem, ne liber hic non grammaticis destinatus, sed iureconsultis ab usu qui hodie obtinet nimium recederet, denique scribendi constantiae aliquam rationem haberem. plene harum mutationum hoc loco mihi ratio reddenda non est, cum quod edidi codicis apographum iis qui haec curant praesto sit. sustuli ex hac editione si qua librarius posuit, quae grammatico nulli probasset; quo pertinent praesertim *ae* pro *e* positum, exempli causa *propriae* aduerbium similiaque, *propriaetas*, *praetium*, *faenus*, *paedius*; deinde *h* male adiecta, rarius male omissa, ut sunt *hostendere*, *honus*, in quibus uocabulis scriba fere sibi constat, *hii*, *herciscere*, *Harintheus*, *actenus*; tertio loco Graecae originis uocabula saepe turbata, ut sunt *philosophus*, *raetor*, *Filuminianus*, *Byzanthium*, *arthryticus*, *dyocesis*, *Dionisius*, *Aristeneta*, *Aristobolus*, *Homonea*, alia. accedunt rariora adiunt, *inquit*, *auxilium*, *suscriptum*, *suppreum*, aliaque non tam falsa quam singularia et hodie insolita, ut sunt *neclectus*, *centensimus*, *inicum*, *aput*, *adque*, *atparet*, *itcirco*, *kapere*; quae eo minus retinenda erant, quod in iis scriptor sibi non constat commodaeque lectioni officeret retenta promiscua codicis scriptura in uocabulis *ad* *at*, *quod* *quot* similibusque. contra in aliis, ubi codex non magis sibi constat, sed neutra scriptura uidebatur lectorem offensura, librum scriptum expressi, ut in genetiuo secundae declinationis modo cum duplici *i* perscripto, modo contracto, item in uerbis compositis a praepositione *in* incipientibus modo cum adsimilatione elatis, modo sine ea. omnino quantum fieri potuit mediam uiam tenens quantum sciui et potui cum ab antiqua rubigine abstinui tum a nouiciis barbarismis.

Scripsi Berolini mense Nouembre anni 1889.

EX EMPTO ET VENDITO.

(desunt paginae octoginta.)

- 1 *Qui a muliere sine tutoris auctoritate sciens rem Mancipi emit uel falso tutore auctore quem sciit non esse, non uidetur bona fide emisse; itaque et ueteres putant et Sabinus et Cassius scribunt. Labeo quidem putabat nec pro emptore eum possidere, sed pro possessore, Proculus et Celsus pro emptore, quod est uerius: nam et fructus suos facit, quia scilicet uoluntate dominae percipit et mulier sine tutoris auctoritate possessionem alienare potest. Iulianus propter Rutilianam constitutionem eum, qui pretium mulieri dedisset, etiam usucapere et si ante usucapionem offerat mulier pecuniam, desinere eum usucapere. ~*
- 2 P(apinianus) libro III responsorum. Vsurae uenditori post traditam possessionem arbitrio iudicis praestantur; ante traditam autem possessionem emptori quoque fructus rei uice mutua praeberi necesse est: in neutro mora considerabitur. ~
- 3 Venditor, qui legem commissoriam exercere noluit, ob residuum pretium iudicio uenditi recte agit, quo secuto legi renuntiatum uidetur. ~
- 4 Qui die transacto legem commissoriam exercere uoluit¹, postea nariare non potest. ~

PAVL. L.
VIII AD
SAB.?PAP. L. III
RESP.

c. 1 = *Dig.* 18, 1, 27. Paulus l. VIII ad Sabinum. Qui a quolibet rem emit quam putat ipsius esse, bona fide emit. at qui sine tutoris auctoritate a pupillo emit, uel falso tutore auctore quem scit tutorem non esse, non uidetur bona fide emere, ut et Sabinus scripsit. *uidetur esse idem locus iuri Iustiniano accommodatus similiterque, licet dubitans, iudicat Lenel paling. Pauli fr. 1782.*

c. 3. *Cf. Dig.* 18, 3, 7. Hermogenianus l. II iuris epitomarum. Post diem commissoriae legi praestitutum si uenditor pretium petat, legi commissoriae renuntiatum uidetur, nec uariare et ad hanc redire potest.

c. 4. *Cf. Dig.* 18, 3, 4, 2. Vlpianus l. XXXII ad ed. Eleganter Papinianus libro tertio responsorum scribit statim atque commissura lex est statuere uenditorem debere, utrum commissoriam uelit exercere an potius pretium petere, nec posse, si commissoriam elegit, postea uariare.

---

1 uoluit] *Dig.*, noluit *V.*

- 5 Papinianus libro III responsorum. Aede¹ sacra terrae motu diruta locus PAP. L. III
aedificiū non est profanus et ideo ueniri² non potest. ~ RESP.
- 6 Mulier seruam ea lege uendidit, ut, si redisset³ in eam ciuitatem, unde placuit exportari, manus iniectio esset. manente uinculo seruitutis si redierit, quae uendidit manum iniciet et ex iure concesso mancipium abducet⁴. post manumissionem autem si redierit, in perpetuam seruitutem sub eadem lege publice distrahetur⁵. quae uendidit si manum iniecerit non liberatae, mancipium retinere poterit ac manumittere; adimi quippe libertatem et publice uenditionem ita fieri placuit propter pericula uenditorum, qui uel metuentes seruis suis offensam uel duritiam possunt⁶ paenitendo remittere. ~
- 7 Quo minus possessio rei uenditae tradatur empti⁷ iudicio, decem annorum praescriptione non impeditur. ~
- 8 Euictione citra⁸ dolum emptoris et iudicis iniuriam secuta duplum ex empti iudicio secundum legem contractus praestabitur. ~
- 9 Creditor a debitore pignus recte emit, siue in exordio contractus ita conuenit siue postea; nec incerti pretii uenditio uidebitur, si conuenerit, ut pecunia fenoris non soluta creditor iure empti dominium retineat, cum sortis et usurarum quantitas ad diem soluendae pecuniae praestitutam certa sit. ~
- 10 Iniquam sententiam euictae rei periculum uenditoris non spectare placuit neque stipulationem auctoritatis committere. ~

c. 5 = *Dig.* 18, 1, 73 *pr.* Idem (Papinianus) l. III resp. Aede — potest.

c. 6 = *Dig.* 18, 7, 1. Vlpianus l. XXXII ad ed. Si fuerit distractus seruus ne aliquo loci moretur, qui uendidit in ea condicione est, ut possit legem remittere, ipse Romae retinere. quod et Papinianus libro tertio respondit; propter domini enim, inquit, securitatem custoditur lex, ne periculum subeat.

c. 9. *Cf. Dig.* 20, 5, 12 *pr.* Tryphoninus l. VIII disputationum. Rescriptum est ab imperatore libellos agente Papiniano creditorem a debitore pignus emere posse, quia in dominio manet debitoris.

---

1 aede *Dig.*, aedes *V.* || 2 ueniri *V.*, uenire *Dig.*: illud etiam in codice Gaiano aliquoties legitur et agnoscitur a Diomede p. 368 ed. Keil. *cf. Lachmannus in mus. Rhenano nouo* 3, 612. || 3 redisse *V.* || 4 adducet *V.*; *em. Savigny.* || 5 distrahetur *V^d*, ut coniecerat *Savigny*, distrahet *V^m*. || 6 placuit ut propter pericula uenditorum (uenditores *V^m* compendio male soluto) q. ū. (*id est quae uel potius quam quod scribi iussit Savignius* quamuis; quaeuis *V^m*) m. s. s. offensam u (uel *V^m*) d. possum *V.*, placuit ut p. p. uenditores quamuis metuentes — possint *Hollweg*; at aut exciderunt quaedam (puta lex custodiatur) post ut aut, quod magis probo, ut delendum est utpote ortum ex ita uocabulo non intellecto. emendauit ego. || 7 emptio *V.* || 8 circa *V.*; *em. Mai.*

- 11 Conuenit ad diem pretio non soluto uenditori alterum tantum praestari. quod usurarum centesimam excedit, in fraudem iuris uidetur additum. diuersa causa est commissoriae legis, cum in ea specie non fenus illicitum exerceatur, sed lex contractui¹ non improbabilis dicatur. ~
- 12 Ante pretium solutum dominii quaestione mota pretium emptor restituere non cogetur, tametsi maxime² fideiussores euictionis offerantur, cum³ ignorans possidere⁴ coeperit. nam usucapio⁵ frustra complebitur anticipata lite nec oportet euictionis securitatem praestari, cum in ipso contractus limine domini⁶ periculum immineat. ~
- 13 Venditor si per collusionem imaginarium colonum emptoris decipiendi causa subposuit, ex empto tenebitur, nec idcirco recte defenditur, si, quo facilius excogitatam fraudem retineret, colonum et quinque annorum mercedes in fidem suam recipiat. alioquin si bona fide locauit, suspectus non erit. ~
- 14 Lege uenditionis inempto praedio facto fructus interea perceptos iudicio uenditi restitui placuit, quoniam eo iure contractum in exordio uidetur, sicuti in pecunia quanto minoris uenierit ad diem pretio non soluto. cui non est contrarium, quod iudicium ab aedilibus in factum de recipiendo pretio mancipii redditur⁷, quia displicuisse proponitur: quod non erit necessarium, si eadem lege⁸ contractum ostendatur. ~

c. 11. Cf. Dig. 19, 1, 13, 26. Vlpianus l. XXXII ad ed. Ibidem (libro tertio responsorum) Papinianus respondisse se refert, si conuenit ut ad diem pretio non soluto uenditori duplum praestaretur, in fraudem constitutionum uideri adiectum, quod usuram legitimam excedit; diuersamque causam commissoriae esse ait, cum ea specie, inquit, non fenus illicitum contrahatur, sed lex contractui non improbata dicatur.

c. 12 = Dig. 18, 6, 19, 1. Papinianus l. III resp. Ante — emptor soluere non cogetur, nisi fideiussores idonei a uenditore eius euictionis offerantur *rel. om. mutatum esse in contrarium a Iustinianis iudicat Lenel (paling. Pap. fr. 478) collata constitutione Cod. Iust. 8, 44, 24 pr.*

c. 13. Cf. Dig. 19, 1, 49 pr. Hermogenianus l. II iuris epitomarum. Qui per collusionem imaginarium colonum circumueniendi emptoris causa supposuit, ex empto tenetur, nec defenditur, si, quo facilius excogitata fraus occultetur, colonum et quinquennii pensiones in fidem suam recipiat.

1 contractui Dig., contractus V. || 2 maximi V; emendaui ego. || 3 cum supra uersum V; sicilicet post c non uidit Detl., repperit Krueger. || 4 possidere] V² d, pata possidere V¹ d, anticipata possidere V^m || 5 usus capio V. || 6 id est dominii. || 7 contrarium iudicium — pretio mancipio redditur V; mancipii em. Maius; mancipii redditum Böcking; contrarium, quod iudicium — mancipio reddito, quia displicisset, proponitur ex coni. Nieb. Haub. Klenzii Hollwegius; quibus coniecturis usus ita ut factum est locum ordinaui. || 8 legem V.

- 15 Fructus pendentes etsi maturi fuerunt, si eos uenditor post uenditionem ante diem soluendi pretii percepit, emptori restituendos esse conuenit¹, si non aliud inter contrahentes placuit.¹ ~
- 16 Vino mutato periculum emptorem spectat, quamuis ante diem pretii soluendi uel condicionem emptionis inpletam² id euenerit. quod si mille amphoras certo pretio corpore non demonstrato uini uendidit, nullum emptoris interea periculum erit. ~
- 17 Euictis agris³ quanti emptoris interest iudicio empti lis aestimatur. quod si ab⁴ initio conuenit, ut uenditor pretium restitueret, usurae quoque post euictionem praestabuntur, quamuis emptor post dominii litem inchoatam⁵ fructum aduersario restituat⁶; nam incommodum medii temporis damnum emptoris⁷ est. ~
- (desunt paginae duodecim⁸)
- 18 || secundum ius in facinorosos — (36) — emptores inquietari, sed actione fiduciae — (36) — | Valeriano III et Gallieno II conss. — (36) — | ~
- 19 Gallienus Aug. — (36) — Res | pupillorum a creditoribus patris propter debita paterna iure uindictari nullo possunt. si igitur abstinuisti paterna hereditate non agnita, contra uenditionem a creditoribus patris tui rei tuae factam praesidem adi, | qui inquietari te in possessione non sinet.¹⁰ — (36) — Saeculare | II et Donato conss. ~
- 20 — (36) — | per Iulium Menophilum¹¹ spectabilem uirum — (36) — | auxilium non potest denegari — (36) — pecuniam creditoribus — (36) — | habere non potuit in poss — (36) — | et usurarum, quia in commun — (36) — | kal. Iuliis Viminacii — (36) — | ~
- 21 Gallienus Aug. — (36) — alienandae non sunt. aditus itaque — (36) — | cedente eius iussione¹² qui i — (36) — | Proposita VIII kal. Nou. Patauii? — (36) — | ~

VALER. ET
GALLIEN.
P. C. 255.

GALLIENUS
P. O.
260.

GALLIENUS

c. 17 = Dig. 22, 1, 18 pr. Idem (proxime praecedat Paulus, debuit scribi Papinianus) l. III responsorum. Euictis agris si initio conuenit — emptoris damnum est.

1 placuit et conuenit transponit Hollweg. || 2 condicionem emptionis inpleta V¹; e alteram addit V²; emendauit Mai. || 3 agris Dig., agnis V. || 4 ab om. Dig. || 5 inchoatum V contra Dig. || 6 fructus aduersario restituit Dig. || 7 emptoris damnum Dig. || 8 in his duodecim paginis uidentur esse quattuor eae, in quibus leguntur c. 32—40, relictas tamen eo quo adhuc editae fuerunt loco, ne turbaretur ordo receptus (u. p. 7) || 9 cr V^{mk}, ci V^d || 10 c. 19 expleui ego. || 11 minofilium V; emendauit ego. || 12 eius iussione V^{mk}, e iussione V^d.

- 22 Diocletianus et Max(imus) *Constantius*¹ [Atiniae Plotianae. Si deserta praedia] — (36) — [ob] | cessationem conlation[um] — (36) — [distracta] | uera fide comparasti et uenditionem *sollemniter perfecisti*, [uenditio] — (36) — [necessitate] | facta conuelli non d[ebet.] — (36) — | ~ DIOCL. ET MAX. ET CONST. ET GALER. 285.
- 23 Dioclet(ianus) Aurelio [Leontio. Cum speciem uenditam uiolentia ignis, qui nunc per poc² — (36) — *grassatus est*, [absump]tam dicas, si uendition[em] nulla condicio suspenderit, amissae rei periculum] | te non adstringet³. Proposita [III non. Nou. Atubino Diocletiano Aug. II et Aristobulo cons.] | ~ DIOCL. p. C. 285.
- 24 Diocletianus Claudia — (36) — | emptori indemnita — (36) — | possessionem uenditam esse cog⁴ — (36) — | ex qualitate rei perdoctus — (36) — *Diocletiano Aug. | II et Aristobulo*⁵ cons. — (36) — || DIOCL. p. C. 285.
- 25 *Gallienus Aug.* (36) — mtico⁶ possessionem pa|ternam — (36) — ab aliquo directi iuris emp|tore — (36) — *Gallieno V et Faustino cons.* ~ | GALLIENVS p. C. 262.
- 26 — (36) — necessitatibus urgentibus pater | — (36) — uiuis⁷ IMP . . . . parentibus placuit | — (36) — i familia longa aetate — (36) — e praef. urbi u. c. Proposita II kal. | (36) — cons. ~ |
- 27 — (36) ium Fortunatum militem | — (36) — e controuersia IMP . . . . moueri consti | — (36) — ipso Aug. III consule. ~ |
- 28 *Alexander Aug.* — (36) uendendarum possessionum | — (36) — ii neque alienare eas neque | — (36) — Agricola et Clementino cons. | ALEX. p. C. 230.
- 29 — (36) — Sabiniani non oportuit post interpo | — (36) — cari. IMP . . . . praepropere⁸ igitur procurator | — (36) — rationis meae possessiones | — (36) — ium nec emptor ignora | — (36) — ordine audietur. Proposita kal. | — (36) — ~ |
- 30 *Aurelianus Aug.* — (36) — *Si praedii, de quo controuersia est inter* AVRELIA-NVS p. C. 271.

c. 22 = *Cod. Iust.* 4, 46, 2 Impp. Diocletianus et Maximianus Augg. Atiniae Plotianae. Si deserta praedia ob cessationem collationum uel reliqua tributorum ex permissu praesidis ab his, quibus periculum exactionis tributorum imminet, distracta sincera fide iusto pretio sollemniter comparasti, uenditio ob sollemnes praestationes necessitate facta conuelli non debet *et rel.*

c. 23 = *Cod. Iust.* 4, 48, 5 Impp. Diocletianus et Maximianus Augg. Aurelio Leontio. Cum speciem uenditam per uiolentiam ignis absumptam dicas — cons. *de subscriptione uide ad c. 297.*

1 de inscriptione cf. p. 12. || 2 poc *Vmk* 'sic', pom *Vd*: non recte igitur expleui pomerium, eo usus, quod sub Carino, qui a. 284 interfectus est, forum Romanum arsit (u. *chronogr.* a. 354 p. 648 ed. meae). || 3 adstringit *Iust.* || 4 cog uel coc (non com) *Vk*, coe *Vm*. || 5 aristobo . . *V*. || 6 mtico *Vk*, ntico *Vd*, tico *Vm*. || 7 diuis *Huschke*: sed id requirit ut addatur nostris. || 8 praeponere *Vm*.

- uos, ita in possessione fuisti, *ut proponis*¹, *et inde* — (36) — eiectus inueniris, is erit | — (36) — u. c. pro sua aequitate ad effec|tum — (36) — Aureliano et Basso cons. ~ |
- 31 — (36) — *carissime* nobis. Tenes tu quidem | — (36) — IMP . . . . liquidissime² et lites dirimis | — (36) — tum statutis tuis non cu | — (36) — e incipient discedere | — (36) — *in diuersum euentum sententiae*³ | — (36) — litigabatur, insidunt par|tium *allegationibus* — (36) — u et⁴ interpretationem diuersam | — (36) — est⁵, non censui: quasi uero in ea ||
- (desunt paginae aliquot)
- 32 aditus competens iudex considerato tutelae iudicio eam cu-
rabit ferre sententiam, quam agnitam legibus esse proui-
derit. Proposita IIII kal. Sept. Constantino et Licinio Augg. II
cons. ~ CONSTAN-
TINVS ET
LICINIVS
p. O. 312.
- 33 Augg. et Caess.⁶ Rutiliae Primae. Ingenuos progenitos serui-
tutis adfligi dispendiis minime oportere etiam nostri tem-
poris tranquillitate sancitur, nec sub obtentu initalae uenditionis
inlicite decet ingenuitatem infringi. quare iudicem competen-
tem adire par est, qui in liberali causa ea faciet compleri, quae
in huiuscemodi contentionibus ordinari consuerunt, secundum
iudiciariam disciplinam partibus audientiam praebiturus. Pro-
posita idib. Aug. Romae Constantino et Licinio Augg. III
cons. ~ IIDEM p. O.
315.
- 34 Augg. et⁷ Caess.⁸ Flauiae Aprillae. Cum profitearis te certa
quantitate mancipium ex sanguine comparasse, cuius pre-
tium te exsoluisse dicis et instrumentis esse firmatum,
hoc a nobis iam olim praescriptum est, quod, si uoluerit libe-
rum suum⁹ recipere, tunc in eius locum mancipium domino
daret aut pretium quo ualuisset numeraret. etiam nunc, si a
suis parentibus certo pretio comparasti, ius dominii possidere
te⁹ existimamus. nullum autem ex gentilibus liberum ad-
probari licet. subscripta¹⁰ XII kal. Aug. ¹¹ Constantino Aug. III
cons.¹² ~ IIDEM p. O.
318.
- 35¹ Augg. et Caess.¹³ Nulla uerecundiae uel quietis mora uel quo-
libet interuallo cunctandi passim nunc singuli, modo populi
proruens nostros in¹⁴ obtutus sic uniformes¹⁵ querellas is-
 IIDEM p. O.
318 uel potius
CONSTAN-
TINVS p. O.
337.

1 *suppleuit Huschke.* || 2 *ante* dissime *uestigium litterae q Vdk.* ||
3 *sae Vm.* || 4 *uet priores, aut sic aut riet V^k.* || 5 *uel [e]sse V* || 6 et
Caess. *abundat, u. p. 12.* || 7 *et. Vmk, et. Vd.* || 8 *legitimum post suum
supra uersum addit V, male; suum enim paterfamilias ita recuperat pretio
reddito, si quem uendidit non seruili uel gentili condicione, sed liberorum
loco apud se habuit. cf. C. Th. 5, 8, 1 et C. Iust. 4, 43, 2.* || 9 *te possi-
dere Vm.* || 10 *suscripta V.* || 11 *augg. V.* || 12 *cons. V.* || 13 *augg.
(Vdk, aug. Vm) et caess. V. cf. supra p. 12. Constantinus Aug. ad Gre-
gorium Theod.* || 14 *in nostros in V.* || 15 *uniformes V^{2mk}, uniformem V¹.*

35 dem¹ fere sermocinationibus uoluntarunt, ut nec interpellantium
 credulitati² ualeret occurri nec allegationum qualitas disparari,
 parens carissime³ atque amantissime nobis. pari siquidem⁴
 exemplo uociferationibus consertis⁵ multitudines memorarunt⁶
 non iuste res suas esse diuenditas, aliis possidentibus se fis-
 calia luere, frequenti denique obsecratione delata remedium
 2 cupiuerunt. his sumus ualde permoti, uerentes ne alicuius
 calliditatibus auersabili⁷ emolumento persuasi res suas uende-
 rent sine censu ac post subsidia nostrae mansuetudinis pre-
 carentur, ~ itaque uersutis⁸ calliditatis commenta miscentibus,
 dum insidiarum⁹ fallentium non suspicamur arcana, pro in-
 nocentiae nostrae natura ceteros aestimantes, detrimento cen-
 3 sus nocentes¹⁰ leuaremus. has fraudes, hos dolos, istas argu-
 tias¹¹ lege prohibemus, constitutione secludimus¹², et idcirco
 iustae prouidentiae consulta deliberatione sancimus, ut omnino
 qui comparat rei comparatae ius cognoscat et censum, neque
 liceat alicui rem sine censu uel¹³ comparare uel uendere. in-
 spectio autem publica¹⁴ uel fiscalis esse debet hac lege, ut¹⁵
 si aliquid sine censu uenierit et post ab aliquo¹⁶ deferretur¹⁷,
 uenditor quidem possessionem, comparator uero id quod dedit
 4 pretium fisco uindicante deperdat¹⁸. id etiam uolumus om-

CONSTANTINVS P.
337.

c. 35, s. 4. 5 = *Cod. Theod.* 3, 1, 2. Idem (*id est* Constantinus) Aug. ad Gregorium. Qui comparat, censum rei comparatae cognoscat neque liceat — perdat. id etiam placuit neminem ad uenditionem rei cuiuslibet accedere — probatio compleatur. nec inter emptorem et uenditorem sollemnia in exquisitis cuniculis celebrentur, sed fraudulenta uenditio penitus sepulta depereat; *praeterea principium*: cum necesse sit eum qui comparat censum rei comparatae agnoscere nec licere cuidam s. c. comp. u. uendere *legitur adiectum Triboniano emblemate ad extremam Constantini constitutionem Cod. Iust.* 4, 47, 2.

1 quaerellasi dem *V*, em. ego. || 2 crebritati *Buchholtz.* || 3 p. k., quod in codice est, non recte expleri parens karissime, sed potius praesidem aliquem significari cuius nomen a littera P inceperit censuit *Borghesius* (opp. 3, 102); parentes enim ab imperatoribus non appellari nisi praefectos praetorio et urbi, denique in rescripto a. 365 dato ad *Valentinianum* siue *Valentinum* item consularem *Piceni* (*Cons. c.* 9) scribi similiter '*Valentiniane carissime*'. uidetur tamen constitutio haec ab imperatore data esse ad Gregorium praefectum praetorio et a praefecto exemplum eius hoc missum ad correctorem *Piceni*. || 4 atq. a. a. paris si quidem *V*; em. ego. || 5 consules *V* male, nam neque copula recte deest neque duouiri consules recte appellantur; uidetur fuisse uociferationibus consertis uel consuetis. || 6 memorabunt *V*; em. *Hollweg.* || 7 aduersabili *V*; em. ego. || 8 uersutiis *V*; em. ego. || 9 insuarum *V*; em. *Mai.* || 10 nocentis *V*. || 11 sic *V*² (*testibus Maio et Kruegero*), argutitas *V*¹. || 12 constitutiones ex ludis *V*, em. ego, excludimus *Maius*. || 13 uel *V*^{dk}, om. *V*^m *Iust.* || 14 publica *Theod.*, publicae *V*. || 15 ut *V*^m et *V*^d. || 16 uendiderit et id ab alio *Theod.* || 17 deferretur *Theod.*, deferretur *V*. || 18 perdat *Theod.*

35 nibus intimari nostrae clementiae placuisse neminem debere ad uenditionem rei cuiuslibet adfectare et accedere, nisi eo tem-
 pore, quo¹ inter uenditorem et emptorem² contractus sollemniter explicatur³, certa et uera proprietas uicinis praesentibus⁴ demon-
 streetur: usque eo legis istius cautione currente, ut etiamsi subsellia uel ut uulgo aiunt scamna⁵ uendantur, ostendendae
 5 proprietatis probatio compleatur⁶. ~ hinc⁷ etenim iurgia multa nascuntur; hinc proprietatis iura temerantur; hinc dominiis uetustissimis molestia comparatur, cum caecitate praepropera et rei inquisitione neglecta⁸, luce ueritatis omissa nec perpetuitate cogitata dominii, iuris ratione post-
 posita ad rei comparisonem accedunt, omissis⁹ omnibus dissimulatis atque neglectis id properant atque festinant, ut quoque modo cuniculis nescio quibus inter emptorem et uen-
 ditorem sollemnia celebrentur: cum longe sit melius, sicuti diximus, ut luce¹⁰ ueritatis, fidei testimonio publica uoce, sub clamorationibus populi idoneus uenditor adprobetur, quo sic
 6 felix comparator atque securus aeuo diuturno persistat. quod pro quiete totius successionis eloquimur, ne forte aliquis uen-
 ditor suum esse dicat, quod esse constat alienum, idque¹¹ comparator malo uenditore deterior incautus et credulus, cum testificantibus vicinis omnia debeat quaerere, ab uniuersorum disquisitione dissimulet; quem¹² sic oporteat agere, ut nec illud debeat requiri quod ex iure dicitur: 'si a domino¹³ res
 7 uendita sit'. ita ergo uenditionum omnium est tractanda sollemnitas, ut fallax illa et fraudulenta uenditio penitus sepulta depereat. cui legi deinceps cuncti parere debebunt, ut omnia diligenti circumspectione quaesita per uniuersas successiones tuto decurrant neque aliquem ex inprouidentia casum malignae captionis horrescant¹⁴. Data III kal. Sept. a praefecto

CONSTAN-
TINVS P. O.
337.

---

1 quo Theod., quom Vmk, quom Vd. || 2 emptore Vk. || 3 ut inserit Theod. male. || 4 uicinis praesentibus V, a uicinis (om. praesentibus) Theod. || 5 scamnum agrimensorum proprium uocabulum et nequaquam plebeium cum non intellexeret Graeculus qui hanc pessime scriptam constitutionem elaborauit, ridicula interpretatione adiecit uocabulum quod de fundo nemo usurpauit subsellii: subsicina quae substituit Huschkus, nullo modo scamnis aequiparari poterunt, nec huc pertinet locus Isidori orig. 15, 13, 15 per Cangium ab Huschkio adlegatus. || 6 compleatur Theod., completur V. || 7 hunc V. || 8 inquisitione neglecta V. || 9 pro omissis malim et iussis uel prouisis. || 10 lucem V. || 11 ita V; em. ego. || 12 quem Vd dubitans tamen de signo super q scripto, quoniam Vm. || 13 si a domino Vd, ut coniecit Maius, si ad omnino Vm. || 14 captionis horrescant scripsi, captiones orrescant Vd, captiones orrcant Vm, captiones obruant Maius.

*praetorio*¹ ad correctorem Picensi Aquileia. Accepta XIII kal. Oct. Albae Constantino Aug. III cons.² ~

36 Augg.³ et Caess. Basso. Valentinus perfidiam et maxime *de illo queritur, quia*⁴ a tutore processit, a quo aliquid in fortunas suas perniciosissimum proficisci minime omnium condecebat⁵. Exuperantius u. c. si tantum auunculus⁶ Valentino esset, nequaquam in Valentinum peccare deberet, qui nunc⁷
(*desunt paginae aut quattuor aut octo*)

37₁ || uidelicet iactando numquam⁸ — (36) — | fiduciam sibi esse seruatum — (36) — | obnoxia comparator accedi — (36) — | num, proinde posthac saltem — (36) — | fraudesque talia dissemina — (36) — | centur nullus aditus fictis c — (36) — | dolis relinquatur ingenui — (36) — | ad prouincialium preces dudum est constitutum — (36) — | satisfacere uel nolent pub — (36) — | summa re leuaret. iam nunc i — (36) — *constituimus per*spicue lege sancire, ut quaecumq[ue] pro reliquis in annonario titulo ceterisque] | fiscalibus debitis luxu ac nequitia *perditorum hominum* [prodigorum]que in | fundis atque mancipiis uel in quibuscumque corporibus sub auctione licitanda sunt, fisco] | auctore uendantur et⁹ ut perpetuo penes eos sint iure domini, quibus res huius] | cemodi¹⁰ sub hastae sollemni[s] arbitrio fisco addixerit.] — (36) — | in iis utitur uenditoris quae ob d — (36) — | gi uel permissu iudicum *distrahuntur* — (36) — | emolumenta malle quam debita n — (36) — | penes perditos maneant sib — (36) — | nere con-

c. 37, 2. 3. 4 = *Cod. Theod.* 10, 17, 1 = *Cod. Iust.* 10, 3, 5: Imppp. Valentinianus, Valens et Gratianus Augg. ad Viuentium praef. praet. Galliarum. Quaecumque pro reliquis prodigorum in annonario titulo ceterisque fiscalibus debitis in quibuscumque corporibus — addixerit. et si quid umquam — impetratum, nullus obtemperet, cum etiam minoribus — in omnem intercipiatur aetatem. Data III non. Nou. Treueris Valentiniano nob. p. et Victore cons.

1 a pff *V*; em. *Hollweg*. (cf. *supra* p. 26 n. 3). || 2 sic, nisi quod cons., *V*. dat. prid. non. Feb. Constantinopoli Feliciano et Titiano cons. (337) *Theod. Constantinum anno imperii sui nouissimo hanc legem repetisse et cum Oriente communicasse statuit Wenckius*. || 3 Augg. (non Aug.) *V* recte; hunc enim Bassum qui de senatorum litibus cognouerit fuisse Septimium Bassum praefectum urbi ab id. Mai. a. 317 ad k. Sept. a. 319 obseruauit *Borghesius opp.* 3, 104. || 4 quaeritur quia de illo *V*; em. ego; fortasse eiectis uerbis a tutore scribendum et maxime queritur, quia de illo processit; q. q. d. i. auctore tutore *Schrader et Blume*. || 5 decebat *V^m*. || 6 sic *V²* teste *Kruegero*, abunculus *V¹* || 7 nunc *V^{dk}*, non *V^m*. || 8 uidelicet acta non donum quam *V^m*. || 9 et om. *Theod. Iust.* || 10 cemodi *V Iust.* (*libri quidam*), modi *Theod. Iust.* (*libri alii*).

- 37 tractuum tergiuersatio nu — (36) — | interpretationis insidias
 3 pertimes — (36) — | talis accesserit ignauorum — (36) — [si
 quid] | umquam¹, quo² fisco facta uenditio³ [possit infringi,
 auctoritate rescripti fuerit impetratum,] | iis quae contra utilitatem
 4 prouisionis *huius rescripta sunt*, [nullus obtemperet] | magisque
 obreptiui praerogatu⁴ — (36) — *tale rescriptum repel*latur. cum
 haec sit commissa sec — (36) — atque luxuriam ferre debem
 — (36) — *ante*lucana saepius uina rede — (36) — | per
 somnum et gulam atque lasciuia — (36) — | alienare uelle
 nec posse defend — (36) — | mus est. ita status debet esse
 fe — (36) — | concedit qui et in satisfactio — (36) — || —
 (36) — nitas, nisi forsitan hi copiam | — (36) — que repetendi,
 cum in praeteritum | — (36) — uis omnium rerum multis
 ex | — (36) — [cum etiam minoribus, si quan]do aliquid⁵
 eorum pro fiscalibus debi[tis adiudicatur emptoribus, repeti-
 tionis facu]ltas in omnem intercipiatur aetatem | — (36) — o
 res obnoxiae necessitatibus | — (36) — saepius respexere leges,
 quia paren | — (36) — ut desidia mereri posse se cre|dant
 — (36) — *Data* III id. Nou. Treueris. Accepta | — (36) —
Valentiniano nobilissimo puero et Victore cons.⁶ | — (36) —
ad — consularem prouinciae⁷ Lugdunensis primae Modesto
 et A|rintheo cons. ~ |
- 38 — (36) — bus tantum praedii rustici sit interdicta | — (36) IMP ...
 — nullum debitum doceatur. haec | — (36) — supplicans
 Eugraphius memo | — (36) — ad speciem fuerit⁸ eumentum
 | — (36) — a res gesta probatur, ut precibus continetur | —
 (36) — fuisse suggerit, Fauste carissime, aes | — (36) — rem
 sit an in rem eius uersum | — (36) — t si res minori pro-
 fuisse potuerit | — (36) — ~ |
- 39 — (36) — emptio⁹ et uenditio bonae fidei auctori | — (36) — IMP ....
 supplicet memorant raptis atque | — (36) — t terroris iniectum,

VALENTI-
 NIANVS,
 VALENS,
 GRATIA-
 NVS p. C.
 369. 372.

1 quid umquam *V*² (testibus *Detl.* et *Kruegero*), et sic *Theod.* et
quidam mss. Iust., quid dumquam *V*¹, quidem umquam *Iust. mss.*
reliqui. || 2 quo *V*, ut a *Theod. Iust.* || 3 uenditio ē *V*. || 4 sic *Vdk*,
 praerogati *Vm*. || 5 ex rebus *inserunt Theod. Iust.* || 6 *Dat. III*
non. Nou. Treuiris Valentiniano nb. p. et Victore cons. Theod.
Dat. III id. Mar. Rauennae Cuiac. ex ms. cod. Iust. quid sta-
tuendum sit de duplici anno, ignoratur; fieri potest, ut lex bis emissa
sit annis diuersis uel ut a. 369 data sit ad praefectum praetorio, a.
dum 372 ab hoc missa ad consularem Lugdunensis primae; cf. p. 26
n. 3. certe quod quae sequuntur post Victore cons. ad c. 38 retraxit
Borghesius (opp. uol. 3 p. 104), refellitur uel spatio uacuo post consulum
nomina in codice relicto. || 7 arem prou. *Vd*, rr. pu. *Vm*, unde proposuit
 pr(aesidi) prouinciae *Maius*. || 8 fu. 'sic' *Vd*, qua nota quid significetur
 ignoro; fuerit *Vm*. || 9 ptio *Vk*, tio *Vmd*.

ut ei casula | — (36) — scinderet uitesque inspectori | — (36)
 — bonam fidem gestam in possessionis¹ | — (36) — auxilium
 iure congruum ita faciat | — (36) — as² aestimet. Data pr.
 non. | — (36) — ~ |

40 — (36) — te patris, ut Maximus adserit, | — (36) — compa- IMP
 rata omnium heredum commu | — (36) — suam quoque con-
 sortes obtineant ||

(desunt paginae complures.)

---

1 inpsionis *Vd* 'sic', quod proprie significat inpraessionis. || 2 a *Vm*.

DE¹ VSV FRVCTV.

- 41 Diocletianus et Maximus Constantius² Tannoniae Iuliae. Vsum fructum locari et uenumdari posse a fructuario nulli dubium est. proinde si, uendente filio tuo possessionem, etiam tu certo pretio usu fructu proprio cessisti, quem testamento mariti tui tibi³ relictum esse proponis, quando quidem emptorem contractus fidem commemoras⁴ minime custodire, adiutus Aelius Dionysius uir clarissimus amicus noster⁵ id tibi faciet repraesentari, quod te constiterit iure deprecere. Proposita VI id. Mart. Carthagini Fausto II et Gallo cons. ~
- 42 Aurelio Loreo⁶ cui et Enucentrio⁷. Fructuario superstite licet dominus proprietatis rebus humanis eximatur, ius utendi fruendi non tollitur. Subscripta V id. Feb. Sirmi Augg.⁸ V et III cons. ~

DIOCL.,
MAXIMI-
AN., CON-
STANTIUS,
GALERIUS
p. O. 298.

IDEM p. O.
298.

c. 42 Cf. *Cod. Iust.* 3, 33, 3, 1. Imp. Antoninus A. Antoniano. post alia: Vusufructuario autem superstite — tollitur. Proposita III k. Aug. Antonino Aug. III et Balbino cos.

1 DE rubro colore scriptum habent Vdk, om. Vm. || 2 Diocletianus et Max. Constantius V, quod quamquam ortum uidetur ex uera inscriptione Diocletianus et Maximianus Augg. et Constantius et Maximianus nobilissimi CC., tamen ad mentem breuiatoris sic ut factum est explendum esse obseruavi supra p. 12. || 3 addidi secutus fere Huschkius. || 4 commemoras malim. || 5 eiusdem uiri officia recenset titulus urbanus C. I. L. VI, 1673: 'L. Aelio Heluio Dionysio c. u. iudici sacrarum cognitionum totius Orien(tis), praesidi Syriae coele, correctori utriusque Italiae, curator aq(uarum) et Miniciae, cura(tori) [aedium sacrarum et] operum publicorum, pontifici dei Sol(is)'; postea a. 301 ad praefecturam urbanam eum ascendisse ostendit catalogus praefectorum. hoc anno 298 proconsulem eum fuisse Africae caue cum Borghesio (opp. 3, 105) efficias ex subscriptione; uide quae dixi in commentario de subscriptionibus Diocletianis p. 420. || 6 puto scribendum Aur. Heliodoro, cum praesertim praeter consuetudinem harum inscriptionum Aurelio plene scriptum sit. || 7 cf. Fabrett. 146, 175: 'Flauiae Capitolinae cui et Pacciae'; C. I. L. VI, 17398: 'Euthymo cui et Lupo'. C. I. L. X, 3049: 'M. Val. Laoti cui et Africano. || 8 Aug. V.

- 43 Claudio Theodoto. Habitatio morte finitur, nec proprietatem ea quae¹ habitationem habuit legando *domini* uindicationem², uel³ debitum negando *in*⁴ testamento creditoris actionem excludit. Subscripta III kal. Oct. Viminaci Caess. cons. ~ DIOCL., MAXIMIAN., CONST. GAL. p. 298.
- 44 *Vlpianus* lib. II. R(espondit) Aurelio Felici fructus ex fundo per uindicationem pure relicto post aditam hereditatem a legatario perceptos ad ipsum pertinere, colonum autem cum herede ex conducto habere actionem. ~ VLP. L. RESP.
- 45 *Paulus* lib. II manualium ex tribus. Tametsi usus fructus fundi Mancipi non sit, tamen sine tutoris auctoritate alienare eum mulier non potest, cum aliter quam in iure cedendo id facere non possit nec in iure cessio sine tutoris auctoritate fieri possit. idemque est in seruitutibus praediorum urbanorum. ~ PAVL. L. MAN.
- 46 *Idem* lib. I manualium. Actio de usu fructu⁵ isdem modis perit, quibus ipse usus fructus, praeterquam non utendo pecuniae quoque usus fructus legatus per annum non utendo non perit⁶, quia nec usus fructus est et pecuniae dominium fructuarii, non heredis est. ~ PAVL. L. MAN.
- 47 Item. Per mancipationem deduci usus fructus potest, non etiam transferri. per do lego legatum et per in iure cessionem et deduci et dari potest. ~
- 47a Item. Potest constitui et familiae *erciscundae*⁷ uel *communi* diuidundo iudicio legitimo. ~ in re nec Mancipi per traditionem deduci usus fructus non potest nec in homine, si peregrino tradatur; ciuili enim actione constitui potest, non traditione, quae iuris gentium est. ~
- 48 Item. Ad certum tempus et in iure cedi et legari et officio iudicis constitui potest. ~

c. 43 = *Cod. Iust.* 3, 33, 11. *Idem* AA. (*scil.* Impp. Diocletianus et Maximianus) et CC. Theodoto (Theodoro uel Theodotae libri). Habitatio — uindicationem excludit *interpositis omissis*.

c. 44 = *Dig.* 30, 120, 2. *Vlp.* l. II resp. Fructus ex fundo pure legato post — actionem.

---

1 proprietatem qui *Iust.* || 2 legando per uind. *V*; legando domini uind. *Iust.*; legando domini uind. *Buchholtz recte, nam do in legando sequentem syllabam absorpsit accessitque per ex praua emendatione. 'ad codicis scripturam propius accedit rei: ipsius rei uindicationem impp. tam habitationi quam creditoris actioni opponunt' Hollweg.* || 3 nec pro uel proposuerunt *Klenze et Wenck.* || 4 negandum *Vmk*, necandum *Vd*; em. *Klenze et Wenck.* || 5 suofructo *V*. || 6 non perit add. *Huschkius secutus Hollwegium* || 7 factum est *V* notis f. e. male intellectis; em. *Mai*.

- 49 Item. Ex certo tempore legari potest; *sed*¹ an in iure cedi PAVL. L. I
MAN. uel an² adiudicari possit, uariatur; uideamus, ne non possit, quia nulla legis actio prodita est de futuro. ~
- 50 Item. In mancipatione uel in iure cessione an deduci possit uel ex tempore uel ad tempus uel ex condicione uel ad condicionem, dubium est; quemadmodum si³ is, cui in iure ceditur, dicit: 'aio hunc fundum meum esse deducto usu fructu ex kal. Ian.' uel 'deducto usu fructu usque ad kal. Ian. decimas', uel 'aio hunc fundum meum esse deducto⁴ usu fructu, si nauis ex Asia uenerit'⁵; item in mancipatione: 'emptus mihi esto⁶ pretio, deducto usu fructu ex kal. illis' uel⁷ 'usque ad kal. illas'; et eadem sunt in condicione. Pomponius igitur putat non posse ad certum tempus deduci nec per in iure cessionem nec per mancipationem, sed tantum transferri ipsum posse. ego didici et deduci ad tempus posse, quia et mancipationem et in iure cessionem lex XII tabularum confirmat⁸. num quid ergo et ex tempore et condicione deduci possit? sequitur et legatum deduci ad certum tempus posse⁹. ~
- 51 Adquiri nobis potest usus fructus et per eos quos in potestate manu mancipatione habemus, sed non omnibus modis, sed legato, uel si heredibus illis institutis deducto usu fructu proprietas legetur; per in iure cessionem autem uel iudicio familiae erciscundae non potest; *per*¹⁰ mancipationem ita potest, ut nos proprietatem, quae illis mancipio data sit¹¹, deducto usu fructu remancipemus. ~
- 52 Vsus fructus ad certum tempus constitutus¹² cum adiectione temporis sui uindicari debet¹³. diuersum est, si in statu libero constitutus sit; tunc enim pure¹⁴ uindicandus est, sicut pure uindicatur qui simpliciter constitutus est, non adiectis casibus quibus¹⁵ solet amitti usus fructus. ~

~~~~~

1 possit *V*, quod ex p̄set = potest set mihi ortum uidetur; potest *Hollweg*, cum legari possit *Huschke*, sed non solent regulae ita conditionaliter proponi. || 2 an delendum. || 3 nisi *V*. || 4 deductos *Vdk*, deducto *Vm*. || 5 uel 'nisi nauis ex Africa uenerit' inserit collato loco *Dig.* 44, 7, 44, 2 *Huschkius* probabiliter. || 6 esto *Huschke* (et sic in hac formula praeterea *Gai.* 1, 119. 2, 104. 3, 167), est *V*. || 7 uel *Vdk*, om. *Vm*. || 8 confirmant *V*. || 9 et (ut superscripsit *V*²) legatum d. a. c. t. possit *V*; et l. d. a. c. t. posse ego; et legato eum d. a. c. t. posse *Huschke*, ut et legatum (legato *Hollweg*, per legatum *Barkow*) d. a. c. t. possit *Maius*. male emendauit manus secunda, cum ad legatum cogitatione supplere debeamus usum fructum. || 10 posse uel *V*; em. *Böcking*. fortasse praeterea sed ante per inserendum est. || 11 sit om. *V*; suppleuit *Mai*. || 12 constitutum *V*. || 13 sui dari debere *V*; uindicari pro suidari scripsit *Hollweg*. || 14 iure *V*. || 15 quia *V*.

- 53 Item. Si¹ altius tollendo aget is qui in infinitum tollendi ius PAVL. I.
MAN. non habet, si non expresserit modum, plus petendo causa cadit, quasi intenderit ius sibi esse in infinitum tollere. ~
- 54 Sicut legato usu fructu loci sine seruitute iter quoque per loca testatoris debetur, ita in iure cesso² iter quoque contineri Neratius scribit. ~
- 55 Vsus fructus sine persona esse non potest et ideo seruus hereditarius inutiliter usum fructum stipulatur. legari autem ei posse³ dicitur, quia dies eius non cedit statim, stipulatio autem pura suspendi non potest. quid ergo, si sub condicione stipuletur? uideamus ne⁴ nec hoc casu ualeat⁵, quia⁶ ex praesenti uires accipit stipulatio, quamuis petitio ex ea suspensa sit. ~
- 56 Item. Seruo uia inutiliter legatur, stipulatur autem eam utiliter, si dominus fundum habeat. ~
- 57 Vsus fructus do lego seruo legatus morte et alienatione serui perit, si stipuletur⁷, non perit; igitur et post mortem suam sicut cetera usum fructum seruus stipulari potest; quod aliter est in legatis. ~
- 58 Si heres fundi, cuius usus fructus ab ipso sub condicione legatus || sit, usum fructum legauerit *alii pure et posterior eum adquisiuerit* — (36) — *usus fructus existente* ea desinit ad posteriorem pertinere *et priori acquiritur; nec ad posteriorem redit, si prior*⁸ | desierit habere usum fructum — (36) — | ~ item⁹ ac si quis usum fructum *uxori pure reliquerit* — (36) —, *Titio autem*, | si ea nupserit, nubente ea p¹⁰ertinet ad Titium — (36) —, *sed is eum* | deinde amittet, si iurauerit *mulier secundum legem Iuliam* — (36) —: *ad mulierem tamen usus fructus non redit: legis enim beneficium, quatenus peruenit, usum fructum sublatum semel* — (36) — *non restituit. sed uideamus*, quid dicendum sit, si Titius *postquam usus fructus ad eum peruenit* — (36) — *capite deminutus sit: nihil enim habuit, quod amitteret* — (36) — *Titio* ac si ipsum testator expressisset — (36) — *legauerit Meviae, deinde Titio* — (36) — ~

c. 55 = Dig. 45, 3, 26: Paulus l. I manual. Vsus fructus — suspensa sit.

~~~~~  
1 'ante altius fortasse de inserendum est' Hollweg. || 2 cessio V; em. Maius. || 3 usum fructum ins. Dig. || 4 uideamus ne om. Dig. || 5 stipulatio ins. Dig. || 6 quia Dig.; quam V; quoniam coniecit Hollweg. || 7 stipuletur V<sup>dk</sup>, stipulatur V<sup>m</sup>. || 8 ad Dig. 7, 4, 16 ita suppluit Hollwegius; et ad eum redit si prior proposuit Kellerus. || 9 'de indicta uiduitate et lege Iulia miscella (Iust. nou. 22 c. 43) hic agi constat' Hollweg. id quomodo fieri potuerit, supplendo aliquatenus demonstrare uolui. || 10 littera haec hodie dimidiata aut p fuit aut f.

- 59 | *Vlpianus* lib. XVII ad Sabinum. *Verum est usu fructu legato diem semel tantum* | cedere. quamquam enim<sup>1</sup> usus fructu[s ex fruendo consistat, id est facto aliquo eius, qui fruitur] | et<sup>2</sup> utitur, tamen ei<sup>3</sup> semel cedit [dies]. ~
- 60 | Item. Dies autem usus fructus<sup>4</sup>, [item usus non prius cedit quam adita heredi]tate. et Labeo quidem putabat etiam ante aditam eam diem eius cedere ut reliquorum | legatorum; sed est uerior *Iuliani sententia, secundum quam* [tunc constituitur] usus fructus, cum quis iam f[rui potest]. ~
- 61 | Item. Amitti autem usum fruc[tum capitis minutione constat nec solum usum] | fructum, sed etiam<sup>5</sup> actionem de usu [fructu]: *scilicet si Titio usum fructum* — (36) — *testamento* | uel per fideicommissum lego uel relinquo et die eius cedente is capite minutus est — (36) — *agere non potest.* [et parui] | refert, utrum iure sit constitut[us<sup>6</sup> usus fructus an uero tutione praetoris; proinde] *usus fructus* | licet in fundo stipendiario uel tributario<sup>7</sup>, [item in fundo uectigali uel superficie non] | iure constitutus capitis m[inutione amittitur] — (36) — *capitis* | minutio extinguit usum fructum — (36) —
- 62 | Item. Sed ita demum amitt[itur capitis diminutione usus fructus, si iam constitutus est; ce]lterum si ante aditam<sup>8</sup> hereditatem aut ante [diem<sup>9</sup> cedentem quis capite minutus est, constat non] | amitti et ita *Iulianus* lib. XXXV *digestorum scribit: quare si tibi usus fructus per uindica*tionem fuit ex die legatus et capite minueris, antequam dies uenit — (36) — *non nocebit tibi capitis* | diminutio<sup>10</sup>: hodie enim incipit.

VLP. L.  
XVII AD  
SAB.

c. 59 = *Dig.* 7, 3, 1 pr. *Vlp.* 1. XVII ad Sabinum. Quamquam usus fructus — cedit dies.

c. 60 = *Dig.* 7, 3, 1, 2. *Vlp.* ut supra. Dies autem usus fructus, item usus non prius cedit quam hereditas adeatur; tunc enim constituitur — frui potest, interpositis omissis.

c. 61 = *Dig.* 7, 4, 1 pr. *Vlp.* ut supra. Non solum usum fructum amitti capitis minutione constat, sed et actionem de usu fructu. et parui — praetoris; proinde traditus quoque usus fructus, item in fundo uectigali — minutione amittitur.

c. 62 = *Dig.* 7, 4, 1, 1. *Vlp.* ut supra. Sed ita demum — non amitti.

1 enim om. *Vm.* || 2 et om. *Vm.* || 3 ei om. *Dig.* || 4 fructus ut *Vm.*; ut a cod. abesse testantur *Detl. Kr.* || 5 et *Dig.* || 6 constitut *Vm.*, 'fortasse recte' *Krueger.* || 7 proinde traditus quoque usus fructus scilicet in f. st. uel tributario *Buchholtzius et Blumius*, quae supplementa spatium excedunt. || 8 aditam *Dig.*, om. *V.* || 9 ante d *Vm.*, ante *Vdk.*, imminuta margine. || 10 suppleuit sic fere *Hollwegius.*

- 63 | Item. Vsque adeo autem capitis d[iminutio]<sup>1</sup> eum demum  
usum fructum perimit<sup>2</sup>,] | qui iam constitutus est, ut, si in<sup>3</sup>  
s[ingulos annos uel menses uel dies legatus sit, || is demum  
amittatur qui iam processit.] ~ | VLP.  
XVII.  
SAI
- 64 Item. [Sicut in annos singulos usus fructus legari potest, ita  
nec capitis diminutione amissum denuo [legari] prohibemur,  
[ut adiciatur 'quotiensque capite mi]nutus erit' uel sic 'quo-  
tiens amis[sus erit, ei lego'; — (36) — et tunc si capitis  
mi]nutione amittatur, repetitus | [uidebitur] — (36) iorum ante  
aditam hereditatem | — (36) — ~ |
- 64a Papinianus l. VII responsorum — (36) — netur. ~ | PAP. L  
RES
- 65 Item. [Equis per fideicommissum relictis ut fructus<sup>4</sup> post mo]ram  
fetus quoque praestabitur; sed fetus | [secundus ut causa, sicut  
partus mulieris.] quod si gregem reliquit, uel morae<sup>5</sup> actio |  
superuacanea est, cum fetus gregem relictum sequatur. ~ |
- 66 Item. — (36) — um usu fructu legato. Vlpianus<sup>6</sup>: | — (36) —  
usum fructum posse lega[ri] — (36) — ~ |
- 67 . . . . — (36) —<sup>7</sup> escendum ut ne in<sup>8</sup> cuius | — (36) — m.  
summam igitur senatus consulti sententiam<sup>9</sup> eam | puto — (36) —

c. 63 = *Dig.* 7, 4, 1, 3. Vlp. l. XVII ad Sabinum. Vsque adeo — processit.

c. 64 = *Dig.* 7, 4, 3 pr. Vlp. ut supra. Sicut — potest, ita et  
capitis minutione amissus legari potest, ut adiciatur: 'quotiensque capite  
minutus erit, ei lego' uel sic: 'quotiens amissus erit' et tunc — uidebitur.

c. 65 = *Dig.* 22, 1, 8. Papio. l. VII resp. Equis — mulieris. cf. *Dig.*  
22, 1, 39. Modestinus l. IX differentiarum. Equis per fideicommissum le-  
gatis post moram heredis fetus quoque debentur: equitio autem legato  
etiamsi mora non intercedat, incremento gregis fetus accedunt.

1 minutio *Dig.* || 2 peremit *Dig.* || 3 ut si in *Dig.* Vm; utiin 'sic'  
Vd. || 4 ut fructus post praestabitur collocant *Dig.* || 5 morae V<sup>2</sup>, more  
V<sup>1</sup> (sic in libro esse confirmat Mau): mora non interueniente Lenel (paling.  
Pap. fr. 577) || 6 notat suppleuit Blumius idque fuisse ibi uel, ut fre-  
quenter fit, cogitatione supplendum esse inde colligitur, siquidem codice  
denuo inspecto a Mauio stabimus, quod nomen auctoris scribitur in  
medio uersu praecedente spatio uacuo nullo: nam nominari Vlpianum  
hic ita ut fit c. 269, parum probabile: inscriptio autem libri si hoc loco  
posita fuisset, spatio uacuo a praecedentibus ea separata esset neque potuit  
ullo modo solum quod uacat spatium explere. haec eo ducunt ut ibi fuerit  
ad hoc exemplum: Vlpianus: | mihi contrarium probatur. usum fruc-  
tum posse legari. quod opponit Huschkius adsentiente Lenelio (paling.  
Papin. fr. 578) Vlpiani in Papinianum notas abolitas esse a Constantino  
a. 321, eo infringitur, quod per eos ipsos annos collectanea haec ordi-  
nata sunt neque quicquam impedit, quominus haec ante eum annum  
auctor compilarit (u. supra p. 12). quem huc retulit Huschkius locum Vlpiani  
*Dig.* 7, 1, 29 propterea quod in eo redeunt uerba usum fructum posse  
legari, eum ab hoc alienum esse extra dubium est. || 7 de auctore  
non constat (cf. Lenel paling. incert. fr. 18): forma orationis parum  
conuenit responsis Papiniani. || 8 in om. Vm. || 9 senatusconsulti  
sententiam Vdk, patientiam Vm.

ate usus fructus caperet cete | — (36) — n ea<sup>1</sup> aut in re noua omnes | — (36) — fructum sed in ueteribus<sup>2</sup> rebus | — (36) — diserte ibi scriptum est. uerendum | — (36) — ae. ~ |

- 68 *Paulus libro singulari ad legem Falcidiam. Vsu fructu legato (nam iter non recipit hanc quaestionem), quia et diuidi potest, uideamus quomodo lex Falcidia in eo locum habere possit. et ueteres quidem aestiman[dum totum usum fructum putabant et i]ta constituendum, quantum sit in | [legato; sed Aristo a ueterum opinione rec]essit<sup>3</sup>; ait enim posse quartam<sup>4</sup> ex eo | [sic ut ex corporibus retineri idque Iulian]us probat. ~ |* PAVL. AD L. FALC.

- 69 *Paulus l. XIII? responsorum — (36) — testamento ita cauit: do lego eidem Seiae uxo[ri] meae bonorum meorum partis eius, filius meus qua<sup>5</sup> mihi pro parte heres est, usum | fructum — (36) — eum<sup>6</sup> in diem quo legitimae aeta[tis] erit filius — (36) — et ab ea satisfactionem<sup>7</sup> exigi ueto, ita tamen, ut ab ea | filius meus alatur<sup>8</sup> — (36) — et studiis liberalibus insti[tuatur]. quaesitum est de satisfactione fideicommissaria. Paulus respondit<sup>9</sup> uxorem de | — (36) — iussu praetoris<sup>10</sup> non debere compelli ad satis || dationem eam . . . .* PAVL. L. XIII? RESP.

(desunt paginae octo)

- 70<sub>1</sub> *[Si fundi usus fructus fuerit legatus et sit ager, unde palo in fundum, cuius usus fructus legatus est, solebat paterfamilias uti uel salice uel harundine, puto] || fructuarium hactenu[s uti posse, ne ex eo uendat, nisi forte salicti ei uel siluae pala]ris uel harundineti usus [fructus sit legatus; tunc enim et uendere potest. nam et Trebatius scribit] | siluam caeduum pos[se fructuarium caedere, sicut pater familias caedebat.] | <sup>11</sup> item ut harundinetum caedat fructuarius, quod caedendi causa paterfamilias | alebat, non, puto, prohibetur. item poterit [uendere, licet paterfamilias uendere] | non solebat<sup>12</sup>, sed ipse uti; [ad modum enim referendum est, non ad qualitatem uten]di. ~* VLP. L. XVII. AD SAB.

c. 68 = *Dig.* 35, 2, 1, 9. Paulus l. sing. ad l. Falcidiam. Si usus fructus legatus sit, qui et diuidi potest, non sicut ceterae seruitutes indiuiduae sunt, ueteres quidem — Iulianus recte probat.

c. 70. 1 = *Dig.* 7, 1, 9, 7. Vlp. l. XVII ad Sab. Si fundi — siluam caeduum et harundinetum posse fructuarium caedere sicut paterfamilias caedebat et uendere, licet — utendi.

~~~~~  
1 in ea *V^m*. || 2 ceteribus *V*. || 3 'e iam deest' Krueger. || 4 partem *ins. Dig.* || 5 quam *V^d*, *om. V^m*. || 6 um *V^d*, cum *V^m*. || 7 iem *V^d*, uem *V^m*; satisfactionem *Buchholtz*; cautionem *Keller*. || 8 sic fere suppluit *Buchholtz*. || 9 *pr. V^d*, praeter *V^m*, male solutis litteris singularibus: de Papiniano acceperunt priores, de Paulo Huschke et Lenel (*paling. Paul. fr.* 1557). || 10 expleuit sic *Buchholtz*. || 11 *¹ rubro colore scripta esse ante item obseruat *Dell.*; fuit fortasse Vlp. || 12 non solebat uendere *Dig.*

- 70² Cassius autem usum fructum — (36) — ligni tig|nari¹ quo-
que usum fructum ita quidem habebit fructuarius — (36) —
ut eo utatur in aedificia, quae eius | tantum agri causa
facta sunt, sed neque alio modo — (36) — ea adhibeat nec
uendat. sed tamen cum constet arbores | demortuas ad fruc-
tuarium pertinere — (36) — | ceteraeque materiae — (36)
3 — | sequuntur², numquid — (36) — ad proprie|tarium spec-
tet ut — (36) ~ | Trebatius autem simpliciter — (36) — |
esse eas fructuarii — (36) — | fructuarium adm — (36) —
- 71 Similiter de ligno [Labeo ait] | usque ad usum suum [et uillae
posse usu fructuarium ferre nec materia eum pro ligno usurum,
si] | habeat unde utatur li[gno]. idem ait usurum eum [arbori-
bus euulsis uel ui uentorum] | etiam deiectis, puto tamen
[usque ad usum suum; alioquin et si totus ager sit hunc] |
casum passus, om[nes arbores auferret fructuarius.] | materiam
tamen ipse su[ccidere quantum ad uillae refectionem poterit,]
ut putat Ne|ratius lib. III membranarum, [quemadmodum cal-
cem, inquit, coquere uel harenam fodere aliudue] | quid aedi-
ficio neces[sarium sumere] — (36) — | ~
- 71 a — (36) — | apud Labeonem agit³ — (36) — | pertinere,
quamuis Proculus non — (36) — | ~ — (36) — |
- 71 b Nunc uidendum, si f[ructus serui legatus sit] — (36) — quid
contineatur | legato. quidquid is ex opera s[ua acquirit uel ex
re fructuarii, ad eum pertinet,] siue manci|pio⁴ accipiat siue sti-
p[uletur siue ei possessio fuerit tradita.] similiter lega|tario ad-
quirit et si he[res institutus sit uel legatum acceperit,] nec recte

VLP. L.
XVII. A.
SAB.

c. 71 = Dig. 7, 1, 12 pr. Vlp. l. XVII ad Sab. Arboribus euulsis uel ui uentorum deiectis usque ad usum suum et uillae posse usufructuarium ferre Labeo ait: nec materia eum pro ligno usurum, si habeat unde utatur ligno. quam sententiam puto ueram, alioquin — fructuarius. materiam tamen ipsum succidere quantum ad uillae refectionem putat posse, quemadmodum — sumere.

c. 71b = Dig. 7, 1, 21. Vlp. ut supra. Si serui usus fructus sit legatus, quidquid is — pertinet, siue stipuletur siue — tradita. si uero heres institutus sit uel legatum acceperit, Labeo distinguit, cuius gratia uel heres instituitur uel legatum acceperit.

1 'similia in Dig. 7, 1, 9, 6 inueniuntur' Hollweg, qui supplet [semi]nari et paulo post [conserendi] tantum agri. at non ad seminarium haec spectare, de quo citata § 6 Vlpianus dixerat, et quae supersunt et ipse excerptorum ordo ostendit; immo de silua non caedua et de materia hic ea posuerat Vlpianus, quorum locum in digestis 7, 1, 10. 11 Pomponii et Pauli de eadem re sententiae occupauerunt quaeque mox breuiter repetuntur c. 71 extr. || 2 secuntur V. || 3 suppleuit Huschke. || 4 pium V.

- de hoc puto* | quaeri¹; quamuis Labeo distin[guat, cuius gratia
 72¹ uel heres instituitur uel legatum || acceperit. sed sicuti sti-
 pulatio]ne² fructuario acquirit, | [ita etiam paciscendo eum
 adquirere exceptionem fruct]uario Iulianus XXXV³ | [digesto-
 rum scribit, idemque et si acceptum rogauerit, liber]ationem
 ei parere. | quoniam autem diximus quod ex operis acquiritur
 ad fructua]rium pertinere, sciendum | [est etiam cogendum
 eum operari; etenim modicam quo]que castigationem fruc[tu-
 ario competere Sabinus respondit et Cassius lib. VIII iu]ris
 ciuilis scripsit, ita ut⁴ neque | [torqueat neque flagellis caedat.]
 2 *iidem fructum operae*⁵ gladiatoriae eius us[que ad praemia
 fructuario putant competere posse, ut uero pug]net, cogi
 non posse — (36) — idem et Sabinus, quamuis nauis | [usu
 fructu legato nauigatum⁶ mittendam] putet, licet naufragii
 peri[culum immineat]; — (36) — *neque id contrarium est*
supra dictis; [n]aues enim ad hoc parantur | [ut nauigent;]
homine autem aliter uti possumus. ~
 73 — (36) — *Si quis tibi fundos et mancipia dona]uit partisque* SEV. ALEX.
alterius eorum usum fructum interueniente recepit stipu]latione, P. O. 233?
 — (36) — *ius utendi fruendique partis* | *alterius* — (36) — CLAUDIVS
in diem uitae suae ex uo]luntate sua retinet — (36) — a habuerit
 usque in | — (36) — us⁷ partis alterius adpro | — (36) —
 et Paterno cons. ~ |
 74 — (36) — *Vsu fructu pluribus liberis per uindicationem le-*
gato si ex his aliqui mortuus | *erit, pars eius fratribus ad-*
crescit — (36) — *quod si per damnationem* | *legauerit,* — (36)
*ceteris quibus legauerit liberis mor[tui pars non adcrecit*⁸.
 — (36) — ~ |
 75¹ [Quotiens usus fructus legatus est, est inter fructu]arios ius ad-
 crescendi, sed | [ita, si coniunctim sit usus fructus relictus] *nec*

VLP. L.
XVII. AD
SAB.SEV. ALEX.
P. O. 233?
CLAUDIVS
P. O. 269?VLP. L.
XVII. AD
SAB.

c. 72, 1 = *Dig.* 7, 1, 23 *pr.* § 1. Vlp. l. XVII ad Sab. Sed sicuti
 — flagellis caedat.

c. 72, 2 = *Dig.* 7, 1, 12, 1 Vlp. *ut supra.* Nauis usu fructu legato
 nauigandum mittendam puto, licet — immineat; nauis etenim ad hoc
 paratur ut nauiget.

1 *diuerse Lenel paling.* Vlp. fr. 2569: 'quod uero ex proprietarii,
 proprietario acquirit et si heres institutus sit uel legatum acceperit,
 haec quoque . . . putat proprietario quaeri': quem ne sequer in re
 sane ambigua, mouit me cum quod auctor in his sola fructuarii comoda
 enumerare uidetur tum quaerendi uocabulum pro adquirendo hac aetate
 minus usitatum. || 2 stipulando *Dig.* || 3 libro trigesimo *Dig.* || 4 sc.

(scribit *V^m*, scr. *V^k*) ita ut *V*, scripsit ut (ui *Flor.*) *Dig.* || 5 [oper]ae
 suppleuit Hollweg. || 6 nauigandum *Dig.* || 7 . . os *V^{mk}*. || 8 supplementa
 debentur fere Huschkio.

- 75 nisi in do lego legato¹. | [ceterum si separatim unicuique partis rei usus fruct]us sit relictus, sine du[bio ius adcre]scendi cessat.
² denique apud Iulianum] lib. XXXV digestorum quaeritur, si com²[muni seruo usus fructus sit relictus et utrique] *ex domi-*
*nis*³ adquisitus sit⁴, an al[tero repudiante uel amittente usum fructum alter totum] habeat. et Iulianus quidem⁵ | [putat ad alterum pertinere et licet dominis] usus fructus non aequis partibus, | [sed pro dominicis adquiratur, tamen persona ipsius⁶, non do]minorum inspecta ad | [alterum ex dominis pertinere non proprietati acce]dere. ~ ||
⁸ Idem ait et si communi seruo et separatim Titio usus fructus legatus sit, amissam partem usus fructus⁷ non ad Titium, sed ad solum socium pertinere debere quasi solum coniunctum. quam sententiam neque Marcellus neque Mauricianus probant⁸; Papinianus quoque libro XVII quaestionum ab ea recedit. quae sententia Nerati fuerit, est⁹ libro I responsorum relatum. sed puto esse ueram Iuliani sententiam; nam quamdiu uel unus utitur, potest dici
⁴ usum fructum in suo esse statu¹⁰. Pomponius ait libro VII ex Plautio, relata Iuliani sententia, quosdam esse in diuersam opinionem; ~¹¹ nec enim magis socio debere adcrecere, quam deberet¹² ei, qui fundi habens usum fructum partem usus
⁸ fructus proprietario cessit uel non utendo amisit. ego autem Iuliani sententiam non ratione adcrecendi probandam puto, sed eo, quod quamdiu seruus est, cuius persona in legato spectatur, non debet perire portio. urgetur tamen Iuliani sententia argumentis Pomponi; quamquam Sabinus responderit, ut et *Celsus* ~ libro XVIII¹³ digestorum refert, eum, qui partem usus fructus in iure cessit, et amittere partem et ipso

VLP. L
XVII. A
SAB.

c. 75, 1. 2. 3 = *Dig.* 7, 2, 1 *pr.* Vlp. l. XVII ad Sab. Quotiens usus fructus legatus est, ita inter fructuarios est ius adcrecendi, si coniunctim sit usus fructus relictus. ceterum si separatim — cessat. § 1. denique — accedere. § 2. idem ait — quasi solum coniunctum. quae sententia uera est, nam quamdiu — statu esse.

1 'post legato est in cum lineolis duabus superpositis' *Vd* idque ipsum repperit *Mauis*; 'in duobus punctis (nisi forte est lineola) superimpositis' *Mai.* || 2 com om. *Vm.* || 3 utrique domino *Dig.* || 4 sit om. *Dig.* || 5 Iul. quidem om. *Dig.* || 6 eius *Dig.* (*Flor. ante em.*) || 7 amissum ab altero ex sociis usum fructum *Dig.* || 8 probat *Vm.* || 9 fuit est *Vd*, fuit e *Vm*; *em.* ego; fuit ut est *Huschke* (*cf. Lenel paling. Nerat. fr. 72*). || 10 statu esse *Dig.* || 11 opinionem sequente uacuo spatio *Vd*; opinionem ait *Vm.* || 12 deberet *Vd*, debere *Vm.* || 13 *celsus.* ~ *iulianus* libro xiiii *V*; *Celsus* libro XVIII (*cf. Lenel paling. Celsi fr. 149*) et *Iulianus* libro XXXV *Huschke*.

momento recipere. quam sententiam ipse ut stolidam reprehendit; etenim esse incogitabile eandem esse causam cuique et amittendi et recipiendi. ~

VLP. L.
XVII. AD
SAB.

- 76 ¹Iulianus scribit, si seruo communi et Titio usus fructus legatur et unus ex dominis amiserit usum fructum, non ad crescere Titio, sed soli socio, quemadmodum fieret, si duobus coniunctim et alteri separatim esset relictus. sed qui diuersam sententiam probant, quid dicerent? utrum extraneo soli an etiam socio ad crescere? et qui Iulianum consuluit, ita consuluit, an ad utrum² pertineat, quasi possit et ipsi socio ad crescere. atquin quod quis amittit, secundum Pomponi sententiam ipsi non accedit. ~
- 77 Interdum tamen etsi non sint coniuncti, tamen usus fructus legatus alteri ad crescit, ut puta si mihi fundi usus fructus separatim totius et tibi similiter fuerit usus fructus³ relictus; nam ut⁴ Celsus libro XVIII digestorum et Iulianus libro XXXV scribunt⁵, concursu partes habemus. quod et in proprietate contingeret; nam altero repudiante alter totum fundum haberet. sed in usu fructu hoc plus est (contra quam⁶ Atilicium respondisse Aufidius⁷ Chius refert), quod⁸ et constitutus nihilo minus amissus ius ad crescendi admittit⁹. omnes enim auctores apud Plautium de hoc consenserunt: *et, ut*¹⁰ Celsus et Iulianus eleganter aiunt, usus fructus cotidie constituitur et legatur, non, ut proprietas, eo solo tempore quo vindicatur. cum primum itaque non inueniet alter eum¹¹, qui sibi concurrat, solus utetur *in*¹² totum. Vindius tamen dum consulit Iulianum, in ea opinione est, ut putet non alias ius ad crescendi esse quam in coniunctis; qui responso ait: nihil refert coniunctim an separatim relinquatur. ~
- 78 Iulianus libro XXXV scribit¹³, si duobus heredibus institutis deducto usu fructu proprietates legatur, ius ad crescendi heredes

c. 76 = *Dig.* 7, 1, 1, 2 *post modo relata*: idem est, si duobus coniunctim et alteri separatim usus fructus esset relictus.

c. 77 = *Dig.* 7, 2, 1, 3 *post modo relata*: interdum tamen — plus est, quia et constitutus et postea amissus — in totum nec refert — relinquatur *interpositis omissis*.

c. 78 = *Dig.* 7, 2, 1, 4 *post modo relata*: idem Iulianus — diuisum.

1 recte igitur *similiae desiderantur*. || 2 utrumque *Keller*, recte puto. || 3 usus fructus *om. Dig.* || 4 et *inserunt Dig.* || 5 scr. *V*, scribit *Dig.* || 6 quam *Vmk*, aut quam aut quae *Vd.* || 7 aufidius *V*, correxit *Hollweg*: cogitavi aliquando de *Fufidio errore*. || 8 quia *Dig.* || 9 admittit *Dig.*, amittit *V*. || 10 et ut *Dig.*, ut et *V*. || 11 alter eum *Dig.*, alterum *V*. || 12 in *Dig.*, *om. V*. || 13 XXXV digestorum scripsit *Dig.*

non habere, nam uideri usum fructum constitutum¹ non per
 79 concursum diuisum. ~ Neratius putat cessare ius adcre-
 scendi libro I responsorum. cuius² sententiae congruit ratio
 Celsi dicentis totiens ius adcrescendi esse, quotiens in duobus,
 qui³ solidum habuerunt, concursu diuisus est. ~

VLP. L.
 XVII. AD
 SAB.

80 Vnde Celsus libro XVIII⁴: si duo fundi domini deducto usu
 fructu proprietatem mancipauerint, uter eorum amiserit, usum
 fructum ad proprietatem redire, sed non ad totam⁵, sed
 cuiusque usum fructum ei parti accedere, quam ipse manci-
 pauit; ad eam enim partem redire debet, a qua initio diui-
 sus est. plane, inquit, si partem usus fructus habeas⁶ et
 ego totam proprietatem cum partis usu fructu, non posse me
 eam⁷ partem tibi mancipare, quae est sine usu fructu,
 quoniam nullam partem habeo, in qua non est tibi usus
 fructus.

81 *Papinianus* quoque libro XVIII quaestionum sententiam Nerati
 probat, quae non est sine ratione. ~

82 Poterit quaeri, si duobus seruis heredibus institutis deducto
 usu fructu proprietas sit legata, an altero defuncto usus fructus
 proprietati adcreseat; nam illud constat, ut et *Iulianus* libro
 XXXV scribit et *Pomponius* libro VII ex *Plautio* non reprobat,
 ~ si duobus seruis meis usus fructus legetur et alter deces-
 serit, cum per utrumque quaesissem usum fructum, ius ad-
 crescendi me habere, cum, si alterius nomine repudiassem,
 alterius quaesissem, haberem quidem usum fructum totum
 iure adcrescendi, sed ex solius persona amitterem. in pro-
 posito autem, si quidem pure fundus, non *sub condicione le-*
*gatus sit, constituitur usus fructus*⁸ ex persona serui; et ita
Iulianus quoque libro XXXV digestorum scribit, quamuis
Scaeuola apud *Marcellum* dubitans⁹ notet. ~ at si sub condi-
 cione sit legatus, potius ex persona domini constitui usum
 fructum *Marcellus* libro XIII digestorum scribit. ubi *Scae-*

c. 79 = *Dig.* 7, 2, 3 *pr. post modo relata interposito loco Africani*:
 idem Neratius — diuisus est.

c. 80 = *Dig.* 7, 2, 3, 1 *post modo relata*: unde Celsus libro XVIII
 scribit, si duo — proprietatem tradiderint, uter — accedere, quam ipse
 tradiderit, ad — diuisus est.

~~~~~

1 partium fortasse excidit antiquitus. || 2 cui *Dig.* || 3 in *ins.*
Dig. || 4 scribit *inserunt Dig.* || 5 non ad totam *Vd Hollweg*, non
 totam *Vm*, non ad totum *Dig.* || 6 habeat *V*; *em. Savigny.* || 7 me
 meam *V*; *em. Savigny.* || 8 *hiatum intellexit Hollweg qui supplet*: fundus
 [legatus sit, ex persona serui constituitur usus fructus, si uero sub
 condicione, ex persona domini,] non ex persona serui. || 9 dubitare se
 malim.

uola notat: 'quid si pure?' sed dubitare non debuit, cum et Iulianus scribat ex persona serui constitui. secundum quae ius adcrendi locum haberet¹ in duobus seruis, si quis contrariam sententiam probaret. sed nunc, secundum Iuliani sententiam et Nerati, cessat quaestio.

VLP. L.
XVII. AD
SAB.

- 83 Non solum autem si duobus do lego usus fructus legetur, erit² ius adcrendi, uerum *et*³ si alteri usus fructus, alteri proprietas⁴; nam amittente usum fructum altero, cui erat legatus, magis iure adcrendi ad alterum pertinet quam redit ad proprietatem. nec nouum; ~ nam et si duobus usus fructus legetur et apud alterum sit consolidatus, ius adcrendi non perit nec⁵ ei, apud⁶ quem consolidatus est, neque ab eo, et ipse, quibus modis amitteret⁷ ante consolidationem, iisdem et nunc ipso quidem iure non amittet, sed praetor secutus⁸ exemplum iuris ciuilis utilem actionem dabit fructuario; et ita⁹ Neratio et Aristoni uidetur et Pomponius probat. quamquam Iulianus libro XXXV digestorum scribat ipsi quidem ius adcrendi *competere, non uero fructuario ab eo*¹⁰.

(desunt paginae aut duae aut quattuor)

- 84 difficile est dicere. quamquam non sit longe, quod Marcellus libro XIII¹¹ digestorum scribit, si duobus pure Stichus legetur et alter manumittat, alter post manumissionem repudiet, ubi non fit caducum, libertatem locum habere. idemque et si heres¹² deliberante legatario manumittat¹³, mox legatarius repudiauerit, nam et¹⁴ hoc casu liberum fore ait.~

c. 83 = *Dig.* 7, 2, 3, 2 *post modo relata*: non solum autem si duobus usus fructus legetur — iisdem et nunc amittet et ita et Neratio — probat.

c. 84. *cf.* *Dig.* 29, 1, 31. Marcellus l. XIII digestorum. Si miles Titio et Seio seruum legauerit et eum Titius manumisisset deliberante Seio moxque is legatum omisisset, liberandum fore dico, quia et si heres seruum alicui legatum interim manumisisset, deinde legatarius repudiasset, liber esset.

c. 84 *extr.* = *Dig.* 40, 1, 2. Vlp. l. XVII ad Sab. Si heres deliberante legatario seruum legatum manumiserit, mox legatarius repudiauerit, manumissum liberum fore placet.

---

1 habere *V*; *em.* Haubold. || 2 est *Dig.* || 3 et *Dig.*, *om.* *V*. || 4 alteri fundus legatus est *Dig.* || 5 neque *Dig.* || 6 apud *V^d* *Dig.*, ad *V^m*. || 7 amitteret *Dig.*, amittere *V*. || 8 subsecutus *V²*. || 9 et *inserunt Dig.* || 10 *suppleuit Hollweg, in iis quae sequebantur argumentum Dig.* 7, 2, 6 *tractari suspicatus.* || 11 xiii *Dig.*, xii *V*. || 12 hde *V^d*, herede *V^m*. || 13 manumittatur *V^d* 'sic', manumittat *V^m*. || 14 et *add.* *V²*, *om.* *V^m*.

85 Si tamen per damnationem usus fructus legetur, ius adcre-
scendi cessat non inmerito, quoniam damnatio partes facit.
proinde si rei alienae usus fructus legetur et ex Neroniano
confirmetur¹ legatum, sine dubio dicendum est ius adcre-
scendi cessare, si modo post constitutum usum fructum fuerit
amissus. quod si ante et² socius amittat, erit danda totius
petitio. idemque et si sinendi modo fuerit legatus usus fruc-
tus. an tamen in Neroniano, quoniam exemplum uindicationis
sequimur, debeat dici utilem actionem amisso usu fructu ab
altero alteri dandam, quaeri potest; et puto secundum Nera-
tium admittendum³. in fideicommisso autem id sequimur
quod in damnatione. ~

86 Nouissime quod ait Sabinus, si uxori cum liberis usus fructus
legetur, amissis liberis eam habere, quale sit uidendum. et
si quidem do lego legetur, tametsi quis filios legatarios acce-
perit, sine dubio locum habebit propter ius adcrescendi; sed
si legatarii non fuerint, multo magis, quoniam partem ei non
fecerunt, tametsi cum ea uterentur. matre autem mortua, si
quidem legatarii fuerint, soli habebunt iure adcrescendi; si
heredes, non iure adcrescendi, sed iure dominii, si fundus
eorum est, ipsis adcrescit⁴, sin minus, domino proprietatis;
sed si nec heredes fuerint nec legatarii, nihil habebunt. ~
quod si per damnationem fuerit usus fructus legatus matri,
si quidem legatarii sunt filii, partes sumunt⁵: si non sunt,
sola mater legataria est nec⁶ mortalitas liberorum partem ei
87 facit. Sabinus certe uerbis istis non ostendit, utrum legatarii
fuerint necne. sed Iulianus libro XXXV digestorum relata
Sabini scriptura ait intellegendum eum, qui solos liberos he-
redes scribit, non ut legatariorum fecisse mentionem, sed ut
ostenderet magis matrem ita se uelle frui, ut liberos secum
habeat. alioquin, inquit, in damnatione ratio non permittebat ius
adcrescendi. ~ proposuit autem Iulianus uel do lego legatum

c. 86 = *Dig.* 7, 2, 8. Vlp. l. XVII ad Sab. Si mulieri cum liberis suis
usus fructus legetur, amissis liberis ea usum fructum habet; sed et matre
mortua liberi eius nihilo minus usum fructum habent iure adcrescendi.

c. 87 = *Dig.* 7, 2, 8 *post modo relata*: nam et Iulianus libro tri-
gesimo digestorum ait intellegendum in eo, qui solos liberos heredes
scripserit, licet non ut legatarios eos nominauerit, sed ut ostenderet
magis uelle se matrem ita frui, ut liberos secum habeat fruantes.

---

1 confirmatur *V^m*, 'male' *Detl.* || 2 antea *Buchholtz*: sed fortasse
hoc significatur legatarios per damnationem socios esse desinere post
constitutum usum fructum. || 3 amittendum *V*. || 4 accedit *Huschke*.
|| 5 sunt *V*; 'malim habebunt uel fiunt' *Hollweg*; sumunt ego. || 6
nunc *V^d* 'sic', nec *V^m*.

usum fructum uel per damnationem et sic sensit, *quamuis*¹ legatarii sint et heredes soli, in do lego legato non esse ius adcrendi; atque, si alteri ab altero legetur (quoniam a semet ipsis inutiliter legatum est), sibi non concurrunt, matri uero non in totum concurrunt, sed alter pro alterius portione et in eo dumtaxat ius adcrendi erit; mater tamen aduersus utrumque ius adcrendi habet².

VLP. L.
XVII. AD
SAB.

88 Iulianus subicit Sextum quoque Pomponium³ *referre*⁴, si per damnationem usus fructus *cum* liberis uxori⁵ legetur, singulare hoc esse atque ideo fili personam matri *accedere*, *ne sine liberis ad usum fructum mater*⁶ accederet, nec esse legatarios, sed matre mortua liberos quasi heredes usum fructum habituros. ego, inquit Pomponius, quaero, quid si mixti fuerint liberis extranei heredes? *et ait*⁷ filios pro legatariis habendos et mortui partem interituram, Aristonem autem adnotare haec uera esse; et sunt uera. ~

89 Vlpianus ad Sabinum libro XVI⁸. De illo Pomponius dubitat,

VLP. L.
XVI. EOD.

c. 88 = *Dig.* 7, 2, 8 *post modo relata*: sed et Pomponius quaerit, quid si mixti fuerint liberi et extranei heredes? *et ait* filios legatarios esse intellegendos. *sequuntur diuersa*.

c. 89 = *Dig.* 7, 1, 12, 3. Vlp. l. XVII ad Sab. De illo — stipuletur aliquid ex re mea uel per traditionem accipiat — quid seruus fugitiuus, retineri tamen — pari ratione etiam usus fructus retinetur.

1 *quamuis scripsi*, quasi *V*. || 2 *commata* alioquin — adcrendi. proposuit — habet *cogitatione certe transponenda sunt. scilicet usu fructu uxori cum liberis legato liberos legatarios esse antea Iulianus negarat; iam addit, etsi maxime legatarii sint, puta propter expressam de ea re testatoris uoluntatem, tamen in proposito, id est heredibus iisdem solis institutis inter ipsos non esse ius adcrendi. nam ut heredes sint Titius et Seius filii, fundi usus fructus iisdem Titio et Seio, item matri do lego legato legatus sit, quoniam heredi a semet ipso inutiliter legatur, partis, quae Titii est iure proprietatis, usum fructum habent soli Seius et mater, item partis Seianae usum fructum Titius et mater soli neque coniuncti sunt fratres in eodem usu fructu. in damnationis autem legato ius adcrendi ipso iure nullum est. commata quoniam — legatum est et atque — legetur transposuit Keller; quasi si legatarii — non esset i. a. Hollweg proposuit, ipse reiciens. traditus ordo potest aliquatenus ita defendi ut Vlpianus primum posuerit summarium sententiae Iuliani, scilicet eum negasse liberos pro legatariis habendos et si legatarii essent, in damnationis legato adcrendi locum non esse, deinde accuratius rem explicet tractans item de altero genere legatorum et explicans ne in eo quidem adcrendi ius hic locum habere. || 3 quoque et pomp. *V*; em. Böcking. || 4 *praeferre* *V*; em. ego. || 5 *et liberis uxori* *V*; uxori et liberis Keller; emendauit ego cf. c. 86. || 6 *hiatum expleui* ego; filii portionem matri accedere Keller. || 7 *ait et* *V*; emendauit ex *Dig.* || 8 XVII *Dig.* recte: nota tamen ex eodem libro sumpta esse quae praecedunt et secundum horum collectaneorum consuetudinem inscriptionem non poni nisi ubi mutatur (cf. supra p. 10).*

si fugitiuus, in quo usus fructus meus¹ est, stipuletur² aliquid uel mancipio³ accipiat, an per hoc ipsum quasi *utar*⁴ retineam usum fructum; magisque admittit retineri⁵. nam saepe etiamsi praesentibus seruis non utamur, tamen usum fructum retinemus, ut puta aegrotante seruo *uel* infante⁶, cuius operae nullae sunt, uel defectae senectutis homine⁷; nam et si agrum aremus, licet tam sterilis sit, ut nullus fructus nascatur, retinemus eum⁸. Iulianus tamen libro XXXV digestorum scribit, etiam si non stipuletur quid⁹ seruus fugitiuus intra annum mancipio¹⁰ accipiat, tamen retineri¹¹ usum fructum; *nam* qua¹² ratione, inquit, retinetur a proprietatis domino¹³ possessio, etiamsi in fuga seruus sit, pari ratione etiam usus fructus non amittitur.

VLP. L.
XVI. AD
SAB.

- 90 . . . . libro I de interdictis sub titulo 'in eum qui legatorum nomine, non uoluntate eius cui bonorum possessio data erit, possidebit'. Si usu fructu legato legatarius fundum nactus sit, non¹⁴ competit interdictum aduersus eum, quia non possidet legatum, sed potius fruitur. inde et interdictum 'uti possidetis' utile hoc nomine proponitur *et*¹⁵ 'unde ui', quia non possidet, utile datur, uel tale¹⁶ concipiendum est: 'quod de his bonis legati nomine possides quodque uteris frueris quodque dolo malo fecisti, quominus possideres¹⁷ uteris frueris'¹⁸. ~

. . . . L. I.
DE INTER-
DICTIS.

- 91 *Idem* libro II de interdictis sub titulo 'si uti frui prohibitus esse dicetur'. Non¹⁹ is, ad quem usus fructus *uenit* uiui

IDEM L. II
DE INT.

1 meus usus fructus *Dig.* || 2 stipulat *V*¹, stipulet *V*² et *V*^m. || 3 mancipium *V*. || 4 *utar* *Dig.*; *om.* *V*. || 5 retinere *Dig.* || 6 egrotante seruo infante *V*, aegrotanti seruo uel infanti *Dig.* || 7 homini *Dig.* || 8 retinemus eum *V*, retinemus usum fructum *Dig.* || 9 quid *Dig.*, quis *V*. || 10 mancipioque *V*; *em.* *Hollweg*. || 11 retineri tamen *Dig.* || 12 nam qua *Dig.*, n enim (*scilicet* n cum linea transversa) qua 'sic' *V*^d, ubi in altera littera n sicilicet obscuratum puto, alteram deletam nota delendi similiter obscurata; nam in qua *V*^m. || 13 a proprietario *Dig.* || 14 non *om.* *V*^m. || 15 et ante unde *om.* *V*, suppl. *Savigny Besitz* p. 580.

?? ?????

|| 16 dat'utile conc. *V*^k, datō toli*conc. *V*^d loco denuo inspecto, antea datūioli*conc. legerat *idem*; dauito(uel e)laconc. *V*^b; . . . taliconc. *V*^m; dat' uidelic. conc. temptaui ego in ed. mai., quod improbavit *Bruns* in *Bekkeri et Mutheri annal.* 5, 80 non sine causa; utile legator' tali f' conc. = utile legatorum (uel utile quod legatorum) tali formula conc. *Bruns l. c.*; datur uel taliter dedi in ed. minore; quod taliter conc. *Huschke*, sed in uel apographa fere consentiunt. iam expressi quod legit licet dubitans *Krueger*. || 17 possideris *V*^d, possidens *V*^m. || 18 frueris cetera *V*^m; *Detlefsenus* post frueris in membrana paullulum quidem eo loco detrita quicquam litterarum negauit apparere. || 19 nec *Krueger*.

tum¹ uel qui utendi fruendi causa, cum usus fructus ad eum *non pertineat*, in aliqua re² sit, possidere eum³ uideatur, et ob id, qui uti frui prohibitus est, proprie deiectus dici non potest. ideo specialiter hoc interdictum eo casu desideratum est⁴. | ~

.... L. II.
DE INTER-
DICTIS.

92 *Idem* libro III de interdictis sub titulo 'a quo usus fructus petetur, si rem nolit defendere'. Sicut corpora uindicanti ita et ius satisfacere oportet, et ideo necessario ad⁵ exemplum interdicti 'quem fundum' proponi⁶ etiam ei⁷ interdictum 'quem⁸ usum fructum uindicare uelit' de restituendo usu fructu⁹. ~

IDEM L.
III. DE
INT.

93 Post pauca sub titulo supra scripto. Restitutus ex hoc interdicto usus fructus intellegitur, cum petitor in fundum admissus sine periculo interdicti 'unde ui' ad eam rem propositi depelli non potest. idem Pedius. ali¹⁰ diuersam causam esse possessionis, cum ille, qui posses

(desunt paginae aut quattuor aut octo)

~~~~~

1 locum desperatum inter ad quem et qui *Detlefsenus* postquam bis terque inspexit ita rettulit: ūftul (potius quam s)ſuiue (uel s)ltumū(uel ē)qui; ea res pertinet (pro ūftulsuiuel)..... legatum (... catum *V^b*) est qui *V^m*; ūst(uel t')usum — (13) — c (non g) atum *V^k*. temptamina et mea et aliorum (nuperrime *Lenelius* sic: usus fructus siue l[ege] pertinet siue per magistra]tum) omnia eo nomine uitiosa sunt quod spatio non capiuntur; quod iam posui ūftusūituiuitum certe et eius rationem habet et elementorum a testibus idoneis certo agnitorum. || 2 eumūrlarishiquare *V^d* prima lectione; eumūlin**** hiquare idem loco denuo inspecto, omnia tamen inter eum et quare admodum incerta esse testatus; eum pertineret missus in qua re *V^m*; eum*****l (non h) iquare *V^k*. suppleui ad sententiam ita, ut iam *Brunsius* (in *Bekkeri ann.* 5, 82) suadente non adderem ante pertineat. || 3 eam *V^m*. || 4 desideratum est *V^k*, desiderari *V^d* sequente uestigio litterae incerto; desiderari . . *V^m*. || 5 ad om. *V*, suppl. *Schrader al.* || 6 proponitur *Huschke*. || 7 ei om. *V^m*. || 8 interdictum quam *V^d*; interdicto quem *V^m*; q superposita uel lineola uel i uel m littera *V^b*. || 9 'post usu fructu nihil deest' *Detl.* || 10 ali *V^m* dubitans, ali uel alt *V^d*; ait coniecit *Maius*.

DE RE VXORIA AC DOTIBVS¹.

- 94 [Fundus aestimatus in dotem datus a creditore antecedente ex causa] fiduciae ablatus est; quaero², an mulier, si aestimationem dotis repetat, exceptione submouenda sit; ait enim se propterea non teneri, quod pater eius dotem pro se dedit, cui heres non extitit³. Paulus⁴ respondit pro⁵ praedio euicto sine⁶ dolo et culpa uiri pretium petenti *mulieri*⁷ doli mali exceptionem obesse, quae tamen officio iudicis rei uxoriae continetur. poterit mulieri prodesse hoc quod ait se patri heredem non extitisse, si conueniretur; amplius autem et consequi eam pretium fundi euicti euiciens iniquitas est, cum dolus patris ipsi nocere debeat. ~
- 95 Paulus respondit solam testationem dotis repetendae non sufficere ad moram doti factam, ut actio eius ad heredem transmittatur.
- 96 Die nuptiarum *uir*⁸ uirgini optulit munus et duxit eam. quaero de donatione. Paulus respondit, si ante nuptias uxori futurae situlus argenteus⁹ traditus est, donationem perfectam uideri; quod si post nuptias donatio intercessit, ius ciuile¹⁰ donationem impedisse. quoniam igitur die nuptiarum munus datum proponitur, facilius in iudicio examinari posse tempus donationis et matrimonii. ~

PAVL.
VII. RES

c. 94 = *Dig.* 24, 3, 49, 1. Paulus l. VII resp. Fundus aestimatus — ex causa pignoris ablatus est — exceptionem obesse; consequi enim eam — debeat.

1 in prima quae ex hoc titulo superest pagina legitur altera pars rubricae ac dotibus; paginae quae sequuntur inscribuntur tantummodo de re || uxoria. Maius de dotibus et re uxoria in libro ipso, de re uxoria ac dotibus in *add.* || 2 quaesitum est *Dig.* || 3 extiterit *Dig.* || 4 Pauli nomen in contextu notatur p littera sola eaque ambigua, cum possit accipi etiam de Papiniano; contra in inscriptionibus c. 108. 114. 121 scribitur paul et pap. || 5 pro om. *Dig.* || 6 sine *Dig.*, si sine *V.* || 7 mulieri om. *V.* || 8 uir *addidi.* || 9 sita . . a . . geniali *V^m*, situlbat(a)ac(g uel q)eniale(o uel is) *V^b*. || 10 ius ciuile *V^d*, tunc iure *V^m*.

- 97 Paulus respondit id quod dotis nomine marito datum est post mortem mariti¹, si nulla mora intercessit, apud heredem mariti remanere oportere. ~
- 98 Paulus respondit stipulationem quidem in hunc casum conceptam 'cum moriar dari' utilem esse, etiamsi mixti casus non interuenirent²; ut autem de dote sua, quam apud maritum habet, mulieri testari liceat, inutiliter conuenisse uideri. ~
- 99 Paulus respondit filiam familias ex dotis dictione obligari non potuisse. ~
- 100 Mater pro filia partem dotis dedit, partem dixit; filia in matrimonio decessit relictis filiis ex alio matrimonio; quaero de iure dotis. Paulus respondit eam quae data est mortua in matrimonio muliere apud uirum remansisse, eam, quae dicta est, a matre peti³ non posse.
- 101 Paulus respondit rebus non aestimatis in dotem datis maritum culpam, non etiam periculum praestare debere. ~
- 102 L. Titius cum esset in patris potestate, absente eo duxit in matrimonium Septiciam filiam familias, cuius nomine dotem accepit a patre. postea superuenit pater, quo praesente durauit⁴ in diem mortis filii⁵ matrimonium. postmodum decessit L. Titius. quaero, an ex eo, quod non contra dixit⁶, pater etiam dotis dationi consensisse uideatur et ideo actione rei uxoriae filii nomine teneatur. ~ Paulus respondit patrem etiam postea nuptiis consentientem et matrimonium filii sui et dotem efficere, et ideo ex persona filii⁷ rei uxoriae iudicio⁸ conueniri posse, in qua actione⁹ peculi quantitas deducitur

1 post mortem mariti, si ego, si post mortem mariti *V*; atque ita mulier decessit post intercessit *inserit Huschke*. cf. *Bruns in annalibus Bekkeri et Mutheri* 5 p. 83. || 2 si mixti casus non interuenirent *V*; si mulieris curatores non interuenirent *coniecit Keller*; si mortis causa non interueniret ego. hoc ait Paulus uxorem a marito dotem stipulantem in eam diem, qua ipsa moriatur, recte stipulari, etiamsi non mortis causa sic donetur. donatio eiusmodi collata in diem obitus eius cui donatur, non eius qui donat, cum non sit donatio mortis causa, non eo nomine ualet (*Vlp.* 7, 1), sed ualet et ipsa, quoniam confertur in tempus matrimonii dirempti. sic puto retenta quam proposueram emendatione iustas dubitationes a *Bruno* (in *Bekkeri ann.* 5 p. 84) motas contra interpretationem in ed. maiore prolatam euitari. traditam lectionem nemo adhuc intellexit. || 3 matre repeti *V*; em. *Savigny et al.* || 4 durauit *Vd*, dutauit *Vm*; em. *Savigny et Keller*. || 5 mortis et, supra et addito a m. 2 filii, *Vd*; antea pro et in codice fuisse i uisum est *Dellefseno*. 'uox filii superadditur in codice loco uocis pater, quae subesse in litura uidetur' *Maius*. || 6 nuptiis uidetur excidisse. || 7 filii *Vm*. || 8 uulgari *inserit V*, deleui ego. || 9 in qua (sua *Vm*) actione *V*; in quam actionem malim, quamquam apud *Iulianum* in tali locutione inuenitur etiam casus sextus (cf. *Dig.* 2, 10, 3 pr. 12, 2, 39).

*tantummodo*¹. in proposito tutius fuit respondere ex persona fili² eum conueniri posse, qui solus contraxerat, etsi alias placeat patrem, quo consentiente filius dotem accepit, rei uxoriae iudicio uulgari conueniri posse. ~

PAVL.
VII. RE

103 Paulus respondit rei uxoriae titulo id solum peti posse, quod in dotem datum est. ex donatione autem non potest peti id, quod ante matrimonium in stipulatum deductum non est, saluo eo ut quaeratur, utrum perfecta fuit³ donatio an non. ~

104 Paulus respondit dignitatem mulierum⁴ ex honore matrimonii et augeri et minui solere.

105 Paulus respondit aestimatis⁵ rebus in dotem datis et manente matrimonio euictis uiro aduersus uxorem ex empto competere actionem et ideo eius quantitatis, quae in aestimationem deducta est, sextas retineri posse. ~

106 Conuenit⁶ in pacto dotali, ut diuortio facto sextae liberorum nomine retinerentur: quaero, an discidio interueniente sextae retineri possint. Paulus respondit secundum ea quae propo-

107 nuntur posse. ~ item quaesitum est, si uir⁷ repudium misit et eandem reduxit eaque mulier absente uiro de domo eius⁸ discesserit, an aequae sextae retineri possint ex priore pacto. ~ Paulus respondit, si uerum diuortium intercessit et ad eundem rursum reuersa non renouato pacto manente⁹ dote diuortit, sextas liberorum nomine ita demum retineri posse, si culpa mulieris diuortium intercessit. ~

108 Paulus libro VIII responsorum titulo de re uxoria. Paulus respondit patrem dotem a se profectam, mortua in matrimonio filia, deductis quintis singulorum liberorum nomine repetere posse. ~

PAVL.
VIII. RE

109 Paulus respondit pupillorum matrem uxorem ducere tutoribus interdictum non esse et ideo eum, de quo quaeritur, et priuignum fuisse et recte heredem institutum uideri.

110 Paulus respondit etiam post nuptias copulatas dotem promitti uel dari posse, sed non curatore praesente promitti debere, sed tutore auctore.

111 L. Titius a Seia uxore sua inter cetera accepit aestimatum etiam Stichum puerum et eum possedit annis fere quattuor; quaero, an eum usuceperit. ~ Paulus respondit, si puer, de

~~~~~  
1 tm, id est tamen V; ttm, id est tantummodo em. ego. || 2 filii Vm, 'male' Detl. || 3 fuerit malim; cf. p. 29 n. 7 et p. 40 n. 9 || 4 mulierum Vd ut coniecerant Bienerus et Klenzius; multorum Vm. || 5 aestimatis om. Vm; suppleuerat Savigny. || 6 conuenit om. V1 || 7 qui inserunt V2 et Maius male. || 8 eius om. Vm. || 9 mante V.

quo quaeritur, in furtiuam causam non incidisset neque maritus sciens alienum in dotem accepisset, potuisse eum aestimatum in dotem datum post nuptias anno<sup>1</sup> usucapi. *quamuis enim*<sup>2</sup> Iulianus et ante nuptias res dotis nomine traditas usucapi pro suo posse existimauerit et nos quoque idem probemus, tamen hoc tunc<sup>3</sup> uerum est, cum res dotales<sup>4</sup> sunt. cum uero aestimatae dantur, quoniam ex empto incipiunt possideri, ante nuptias<sup>5</sup> pendente uenditione, non prius usucapio<sup>6</sup> sequi potest quam nuptiis secutis. ~

PAVL. L.  
VIII. RESP.

- 112 Apud magistratus de plano L. Titius his uerbis a marito repetit. Anicius Vitalis dixit: quoniam praesto est Flavius Vetus iunior, peto rem<sup>7</sup> || <sup>8</sup>*uxoriam Seiae nomine* ab eodem ex legibus et edictis. Dotem et peculium | *scripta habere se dixit*<sup>9</sup> tabulis signatis nec protulit<sup>10</sup>. Flavius Vetus iunior dixit: | —(18)— us sum<sup>11</sup>. duumuirum<sup>12</sup> dixit: sermo uester in actis erit. | *quaero, Seia mortua an ad heredes eius rei uxoriae actio transierit, cum is qui repe*<sup>13</sup> | *tisset neque tutor Seiae neque curator neque procurator neque cognitor aut actor eius* | *fuisse neque omnino actionem haberet.* Paulus respondit mulieris nomine postulatum videri<sup>14</sup> | *et per quemcunque posse actionem rei uxoriae perpetuari.* ~ |

Schol. ad c. 112 extr. B<sup>15</sup> | *posse per quemcunque actionem rei uxoriae* | *perpetuar.*

c. 111. cf. Dig. 41, 9, 1, 2. Vlpianus l. XXXI ad Sabinum. Iulianus inquit, si sponsa sponso ea mente tradiderit res, ut non ante eius fieri uellet, quam nuptiae secutae siut, usu quoque capio cessabit: si tamen non euidenter id actum fuerit, credendum esse id agi Iulianus ait, ut statim res eius fiant et, si alienae sint, usucapi possint: quae sententia mihi probabilis uidetur. ante nuptias autem non pro dote usucapit, sed pro suo.

1 antino *Vd* 'deleta est fortasse littera i'; primum anteno, deinde antino, mox anno scriptum uideri auctor est Maius; ante non Hollweg. || 2 sic Huschke, quoniam *V*, quamuis Mai. || 3 tum *V*<sup>1</sup>. || 4 dotalis *V*. || 5 aut inserit *V*; deleuit Savigny. || 6 usucapio *V*. || 7 re *Vd*, rem *Vm*. || 8 huius paginae primas cuiusuis uersus litteras superstites, cum hodie lateant adglutinatae, a solo Maio habemus. || 9 'peto Re-stitulae, quae uxor eius fuit, nomine ab eodem ex l. et e. dotem et 'peculium: mandatum sibi ab ea esse dixit' Buchholtzium fere secutus Huschkius, male: nam mandati si mentio facta esset in iure, eius in responso Paulus meminisset, et tabulae signatae magis ad inuentarium ducunt quam ad mandatum. || 10 pertulit *V*; em. Mai. || 11 quid responderit qui conuenitur, incertum: ad sententiam aliquatenus explendam ego proposui: 'actiones excipere paratus sum' (quod reiecit Wieding *Libellprozefs* p. 624), 'nullo iure a te postulatus sum' Huschkius. || 12 duumuirum *V*<sup>1</sup>, duumuir *V*<sup>2</sup>. || 13 hisquirepe *Vd*; his quaerere *Vm*. || 14 postulatum utrum *Vm*. || 15 b' (sic testibus Detlefseno et Kruegero, h' Maius) littera singularis hic et deinceps scholiis ita praemittitur, ut suum uersum occupet.

113 — (18) — *uerecundiam* hoc est uitae probabilis instrumentum | IMP. . . .  
*nolumus ita* — (18) — *in periculum* redigi, ut eam praelatam  
 liceat p. . . . tatis<sup>1</sup> eum | — (18) — *fretus coniunctionis* fir-  
 mitate proi . . . . . em | — (18) — *m iuxta statutum iudi-*  
*cantis adflixerit* | *sententia* — (18) — *a deprimitur.* uiderit  
 enim, utrum in praeteritum, *ex auctoritate Pauli?* *non nisi dote*  
*repromissa aestimantis aliquid remanere* | *debere, eo solo modo*<sup>2</sup>  
*constituta petendi firmitas putaretur e commu|ni iure dotium*<sup>3</sup>,  
*an, quod nobis sanctior parentum affectus persuasit, ut in sola*<sup>4</sup>  
 | *libelli datione de dote obligatio gigneretur.* frustra euidentem  
 | *impugnat calumnia paternam restituendae dotis uoluntatem*  
*astutia here|dum* — (18) — *speciebus, quas doti pater filiae*  
*nomine designaue|rat* — (18) — *um libelli scriptione promat*  
*et de redhibitione* | — (18) — *a filiae dotem restitui uoluit,*  
*frustra Maximus,* | — (18) — *desiderat, Renato submoto, cui*  
*dos Paulinae no|mine petita est, heredes repetitionem instituere*  
*potuisse iudicauit.* *iure* | *Renatus, quoniam demortui*<sup>5</sup> *uoluntas*  
*soceri primo per libellum, dehinc* | *testamento declarata est, nos*  
*consuluit, auxilium nostrae mansuetudinis in|plora* — (18) —  
*undique uersum eius actionibus aditum daret.* qui cum repe-  
 tionem | — (18) — *s et uiolato necessitudinis iure secundo*  
*soceri iu|dicio* — (18) — *adipisci merebatur.* quapropter Maximi  
*sententia, dotem, cuius* | *postulatur restitutio, iuxta extremam*  
*restitui uoluntatem, qui eam reddi* | *sibi desiderat filium non*  
*prohiberi placuit; nec enim dubium est effectum restitutio|nis*  
*ei a patre esse destinatum, cui dotem filiae nomine per libellum*  
*dari uoluit*<sup>6</sup>.

*Schol. ad c. 113 princ.* B' | *dotem*<sup>7</sup> *per libellum promissam* | *et sine stipulatione*  
*afferre* | *actionem.*

c. 113. *cf. (ut uidit Huschkus) Cod. Iust. 5, 14, 7.* Pater pro filia  
 dotem datam genero ea prius in matrimonio defuncta nepotibus pactus  
 restitui, licet his actionem quaerere non potuit, tamen utilis eis ex  
 aequitate accommodabitur actio.

~~~~~

1 *proprietatis Vm.* || 2 o uel g. *dubiam om. Vm.* || 3 *iure*
dotium sumpsimus ab Huschkio. || 4 solo *Vm.*, 'male' *Dell.* || 5 *demortui*
item Huschkus. || 6 *pater Paulinae cum species certas in dotem ei*
dedisset, maritus eas in libello consignauit pactus cum patre, ut mortua
in matrimonio Paulina filiis futuris eas restitueret. nihilo minus in
testamento easdem res tamquam ad se pertinentes cum reliqua substantia
heredibus reliquit. iam condicione impleta de iis rebus certant heredes
patris Paulinae et filius eius Renatus: obtinent heredes apud Maximum,
filius apud imperatorem. || 7 *donum Vm.*

- 114 Paulus libro VIII responsorum. *Inter*¹ uirum et uxorem conuenit, cum res et | *aliae et ancillae in dotem* darentur, ut diuortio secuto utrum uellet mulier || eligeret uel mancipia uel aestimationem; manente *matrimonio ancillae* | pepererunt; quaesitum est, si mulier mancipia elegisset, *an partus eam sequi deberent?* ~ Paulus respondit, quoniam periculo mariti uixerunt *ancillae, partus medio* | tempore perceptos apud uirum remanere debere².
- 115 *Idem ibidem* | refert talem consultationem et responsum. ~ | Lucia Titia cum nuberet Septicio maioris dignitatis uiro, ei — (18) — | milia in dotem dedit, cum non amplius in bonis haberet. — (14) — *num* | uerum est³, quod a quibusdam dicitur, omnia in dotem dari posse? *Paulus respondit recte dotem* | datam; dari⁴ posse argumento esse in manum⁵ conuentionem.
- 116 | *Pater inuita*⁶ filia repudium genero misit; quaero *an profectam ex suis bonis* dotem petere possit. ~ Paulus respondit matrimonium quidem re ipsa iure solutum | uideri, sed patri⁷ filiam inuitam a marito *abducere non licere nec eum* | dotem repetere posse nisi filia consentiente. ~
- 117 | Lucius Titius Septiciam ducturus uxorem⁸ *cum esset nondum nubilem*, | postea Septicius datus tutor Septiciae eundem *Titium nominavit potio-rem* | tutorem; quaero an excusandus sit. Paulus respondit de officio praetoris *se consuli*; *recte tamen* | eum facturum, si eum, de quo quaeritur, potio-rem non *pronuntiet, ne nuptias* | destinatas ea res⁹ inpediat. ~
- 118 Paulus respondit etiam manente *adulterii reatu* | eam, quae rea facta erat, nubere potuisse. ~
- 119 | Ulpianus libro II de officio proconsulis. Impp. Augg. Iulio Iuliano¹⁰ *rescripserunt* — (18) — *ream facitam*¹¹ dotem recte reddi sibi desiderare diuusque¹² — (18) — | quod etiam in

PAVL. L. VIII. RESP.

VLP. L. II. DE OFF. PROCOS.

1 inter om. V. || 2 c. 114. 116—118 *supplementa in editione Hollwegiana proposita pleraque retinui.* || 3 ue/um ē V^d; uerum e 'nulla linea litterae e uidetur superposita' V^m. || 4 da....dari V^m; 'P.r. omnia bona in dotem dari praestare ait Huschke recte. || 5 manus V. || 6ia V^m. *supplementa Kellerei confirmauit V^d.* || 7 set patri V^d, set...patri V^m. || 8 ux... V^m. || 9 ea res V^d, earum V^m compendio male soluto. || 10 collato rescripto Dig. 48, 21, 2 pr. quod inscribitur 'impp. Seuerus et Antoninus Iulio Iuliano', item titulo Interamnæ Nahartium reperto Grut. 422, 7 = C. I. L. XI, 4182 posito 'L. Iulio L. f. Pal. Iuliano — — proconsuli prouinciae Achaiae — — legato Aug. pro pr. prouinciae Aquitaniae — —' suppluit Borghesius (opp. 3, 108.). || 11 sic fere Huschkius propter inscriptionem; uerba mutauit ne spatium excederent. || 12 diuus quae uel dixit quae V.

patre seruabitur, qui consentiente filia *repetit* — (18) — | nec
moratoriae dilationi locus erit, quod mal — (18) —

VLP. L
XXXIII
AD ED

- 120 | Vlpianus libro XXXIII ad edictum. Inter cetera de reddenda¹
dote pacta praeter legitimam | ut retentionum ratio habeatur si
quidem conuenit, *eo pacto uerendum est, ne* | non deterior
dotis causa fiat, nisi in eum casum, quo *filii extent, con-*
uenerit; | hoc enim iure utimur et Iulianus scribit et est
rescriptum. *tum igitur et uniuersa* | dos retineri uno filio inter-
ueniente potest, si modo non culpa *uiri diuortium factum est.* |
quod si nihil conuenit, exercendae retentiones non sunt *nisi*
*legitimae*². ~

- 121 | Papinianus libro III responsorum. Non ab eo culpa
dissociandi matrimonii *procedit, qui nuntium diuor*|*tii misit,*
sed qui discidii necessitatem inducit.

PAPIN.
L. III.
RESP.

*Schol. ad c. 121. B'. | Non ab eo culpam diuorti*³ *procedere | qui repudium dedit*
*sed qui dandi | necessitatem induxit*⁴.

- 122 | Item. Conuenit ut diuortio uel morte uiri soluto *matrimonio* ||
(*desunt paginae aut centum quinquaginta octo aut centum et sexaginta*)

~~~~~

1 cetera ad redd. *V*¹; ad *expunxit et superscripsit* in *V*², male
opinor emendans. Maius secutus est *V*². || 2 c. 120 post sunt *spatium*
uacare testes sunt Detlefsen et Krueger; nisi legitimae addidi in ed.
priori secutus fere Hollwegium, neque spatium illud supplemento uidetur
obstare. || 3 diuortii *V*^m. || 4 indixit *V*.

DE EXCVSATIONE.

- 123 eum, de quo agitur, et de incolumitate eius sibi rescri-
bant. ~
- 124 Item. Hi quoque, qui sunt ex collegio sex primorum, habent a
tutelis excusationem, sed non simpliciter, sed post unam; nam
non alias a ceteris uacant, nisi unam habeant. ~
- 125 Item. Olim uarie obseruabatur² circa numerum tutelarum,
sed hodie certo iure utimur tam ex rescriptis diuorum³ quam
ex constitutionibus imperatorum nostrorum; nam si quis tres
tutelas siue curas habeat⁴, excusatur. ~
- 126 Item. Haec locuti sumus de tutelis, finitis non inputandis;
eodem loco sunt et non coeptae. ~
- 127 Item. Sed hodie hoc iure utimur, ut si filium quis habeat in
potestate, tam patris quam filii onera patri in numerum
procedere *debeant*⁵. ~
- 128 Item. Hodie itaque, ut quis excusetur, tria onera allegare
debet siue tutelarum siue curarum siue etiam curae kalen-
dari; et siue eiusdem siue *non eiusdem*⁶ tituli sint tria onera,
a quarta excusant. ~
- 129 Item. Valetudo quoque mala praestat⁷ uacationem, si talis
sit, ut ostendat eum ne quidem rebus suis administrandis
idoneum esse. ~
- 130 Item. Si quando autem huiusmodi ualetudo adfirmetur, in-
spectio praetoris necessaria est. siue autem quis arthriticus sit
siue posicus⁸ siue epilepticus⁹ siue orbus, et his similia,
excusantur. ~

VLP. L.
DE EXCV.
SAT.¹

1 c. 123—170 *excerpta esse ex Vlpiani libro singulari de ex-
cusationibus docui in ed. mai. p. 394 sq.* || 2 obseruatur *V.* || 3 principum
inseruit Barkowius, recte opinor; cf. c. 149. 277. 280 et Dig. 27, 9, 14:
uide tamen Cod. Iust. 11, 33, 2, 2 || 4 habeant *Vdk*; 'n fortasse de-
leta' *Maius.* || 5 debeant *addidit Böcking.* || 6 siue non eiusdem *addidi.* ||
7 praestant *V*; 'n uidetur expuncta' *Mai.* || 8 posicus *V*; in quo lateat
necesse est morbus talis, quali qui afficitur rebus suis gerendis praelerea
idoneus sit, iter tamen facere uel certe in publicum prodire non possit.
quare cum non satisfaciat Dirksenii psoricus multoque minus phthisicus
Barkowii, scribi poterit aut podagricus (coll. Cod. Iust. 10, 51, 3) aut
fortasse leprosus. || 9 epilepticus *V*; et ἐπιληπτικός ἐπὶ λημπτος
ἐπὶ λημπς apud Graecos quoque in usu fuisse docent lexicæ.

- 131 Item. Verba rescripti: 'Libertus, qui negotia senatoris populi Romani gerit¹, a tutela excusatur; a muneribus autem ciuilibus, cum ipse quoque bonis publicis fruatur, non uacat'. ~
- 132 Item. Sic autem interpretantur prudentes has constitutiones, ut unum libertum procuratorem in quaqua domo senatoris² uoluerint uacare, non quotquot erunt, si plures fuerint. ~
- 133 Item. Ergo uidemur hoc iure uti, ut is uacet, cui omnium rerum generaliter procuratio mandata sit, et non amplius quam unus.
- 134 Item. Arcari Caesariani, qui in foro Traiani habent stationes³, ex sacris constitutionibus multifariam emissis habent immunitatem. ~
- 135 Item. Qui iam tutores uel curatores sunt, si rei publicae causa absint, ad tempus excusantur. ~
- 136 Item. Eum, qui uiae curam habet ab imperatore iniunctam, excusari. ~
- 137 Item. Anabolicari⁴ a tutelis curationibusque habent uacationem. ~
- 138 Item. Ii qui in centuria accensorum⁵ uelatorum sunt, habent immunitatem a tutelis et curis.
- 139 De litibus, quas tutor cum pupillo habet, an propterea excusetur? et dicit⁶ propterea non excusandum et extant rescripta. ~
- 140 Item. Veterani quoque post emerita stipendia missi⁷ honesta missione in perpetuum a tutelis uacant. ~
- 141 Item. Primipilaribus ob id ipsum, quod primipilares sunt, uacatio a tutelis a diuo Hadriano dari coepit. ~
- 142 Item. Decuriales quoque, qui ob id ipsum uacant, a tutelis⁸ condecurialis⁹ filii non uacare, si non habeant aliam excusationem. ~
- 143 Item. Neque autem primipilarium filii neque ueteranorum a tutelis excusantur.
- 144 Item. Is qui inter uigiles militat, quamuis post emerita stipendia legitima missus sit, non in perpetuum uacat a tutelis, sed intra annum, quam missus est; ultra non uacat. ~

VLP.
DE EX
SAT.

---

1 gerit *V^{dk}*, curat *V^m*. || 2 senatoria *malim*. || 3 *cj.* uita *Hadr.* c. 7: '(Hadrianus) infinitam pecuniam quae fisco debebatur — remisit syngraphis in foro diui Traiani — incensis'. || 4 anabolicari uidentur esse nauicularii ex Aegypto frumentum aliaque ad urbem aduehentes; cf. *Stephan. lex. s. u. ἀναβολεύς*, uita *Aurel.* c. 45, *Cod. Theod.* 13, 4, 7. || 5 centuriacensorum *V*; *em. Borghesius Blumius Barkowius*. || 6 et didici *malim*. || 7 missi *V*; *em. Hollweg*. || 8 uacant a tutelis, a tutela *malim*. || 9 condecuriales *V*.

- 145 Item. Officium quoque militare excusat; namque¹ munus emeritum prodest, multo magis, cum frequentatur. ~
- 146 Item. Qui Romae magistratu funguntur, quamdiu hoc funguntur, dari tutores non possunt. ~
- 147 Item. Imperatores nostri constituerunt, ne nisi intra² ducentessimum miliarium senator populi Romani cogatur res pupilares administrare. itaque in usu ita seruatur, ut ad eas res, quae ultra ducentessimum lapidem sunt, equestris ordinis³ uiri dentur tutores siue⁴ curatores a praetore; et hoc non tantum in eo senatore seruatur, qui decreto tutor uel curator datus est, sed et in eo, qui testamento. ~
- 148 Item. Is⁵ qui in Portu pro salute imperatoris sacrum facit ex uaticinatione archigalli, a tutelis excusatur⁶. ~
- 149 Item. Philosophis quoque et medicis et rhetoribus et grammaticis, quibus per⁷ hanc professionem immunitas dari solet, etiam uacatio a tutelis datur tam diuorum principum rescriptis quam imperatorum nostrorum⁸. quantum⁹ ad medicos uniuscuiusque ciuitatis pertinet, intra numerum quinque esse debere sacrae constitutiones docent. cetera¹⁰. ~
- 150 Item. Neque geometrae neque hi qui ius ciuile docent a tutelis excusantur. ~
- 151 Item. Qui muniti sunt aliquo priuilegio, aliquando non¹¹ admittuntur ad excusationem; uelut¹² si minor sit annorum XXV, si adfini datus sit tutor et aliquem usum rerum habeat; quod ius uenit ex epistula diui Hadriani. ~

VLP. L.
DE EXCV-
SAT.

c. 145. cf. c. 222 *excerpta plenius et melius ex eiusdem libri secunda editione*: Vlp. l. de off. pr. tut. Officium q. m. excusat, nam cum munus emeritum prodest, multo magis cum frequentatur prodesse debet.

c. 151. cf. c. 223 *excerpta ex eadem editione secunda*: hi qui muniti — annis XXV adfini datus tutor et — habeat hereditiarum, quod — Hadriani *rel.*

~~~~~

1 namque *pro* nam cum breuiator, ut extrema duo uerba resecaret (*uide supra*). || 2 ne intra *V*; ne ultra coniecit *Maius*; nisi inserui ego. || 3 aequestri ordini *Vdk*; 'τῷ ordini uidetur addita s' *Maius*. || 4 siue *Vd* 'sic', uel *Vm*. || 5 iis *V*. || 6 excusantur *V*. || 7 propter coniecit *Maius*. || 8 imperatoris nostri *V*; quod emendaui collatis c. 125. 147. 158. 159. cf. *ed. mai. p.* 395. || 9 quam *V*; *em. ego*; quod coniecit *Maius*. || 10 sic mutilauit breuiator quod ex diui Pii epistula ad comune Asiae rettulerat *Vlpianus* (cf. *Modestinus Dig.* 27, 1, 6, 2) in metropolibus immunes esse debere medicos denos, grammaticos quinos, rhetores quinos, in oppidis, ubi conuentus fit et ius dicitur, medicos septenos, grammaticos quaternos, rhetores quaternos, in reliquis oppidis medicos quinos, grammaticos ternos, rhetores ternos. || 11 non ex c. 223 accedit. || 12 uelut *Vd* 'sic'; ueluti *Vm*.

- 152 Item. De libertis¹ quoque, quamuis multa priuilegia excusationum praetendant, tamen a patroni sui liberorum tutela non excusantur. ~
- 153 Item. Qui patri pupilli promiserunt se suscepturos tutelam, non excusantur, quia est iniquum² alios non esse datos. ~
- 154 Item. Si inmiscuit se administrationi tutor, perdit beneficium excusationis: plus enim egit, quam si promississet; idque diui fratres Domitio Rufo rescripserunt in haec verba: Liberari tutela, quam sponte suscepisti, perperam desideras³. ~
- 155 Item. Igitur obseruandum deinceps erit, ut qui tutor datus sit⁴, si quas habere se causas excusationis arbitrabitur, adeat⁵ ex more. nec⁶ in infinitum captiosi silentii tempus, per quod⁷ res interfrigescat, concessum sibi credant⁸: hi qui Romae uel intra centesimum fuerint, sciant in proximis diebus quinquaginta se excusationis causas allegare debere aut capessere administrationem; ac nisi id fecerint⁹, in ea causa fore¹⁰, in qua sunt, de quibus consules amplissimi decreuerunt periculo suo eos cessare. ~
- 156 Item. Formam autem ex hac constitutione datam hodie in usu ita celebrari animaduertimus, ut ex eo die incipiant quinquaginta dies enumerari¹¹, ex quo scierat¹² se esse tutorem uel curatorem, scilicet ex eo, ex quo in notitiam eius decretum perlatum¹³ sit testato, uel, si testamento datus sit, ex quo id quoquo modo¹⁴ scierit. itaque ubi sciit, ne praescriptione quinquaginta dierum excludatur, si sint sessiones¹⁵ uel pro tribunali uel de plano, aduersario, id est ei, qui eum petit, denuntiare debet et adire praetorem et titulum excusationis suae apud eum expromere; si feriae sint, libellos det contestatorios. ~
- 157 Item. Tunc demum excusandus est, qui prius datus fuerat,

VLP.
DE EX
SAT

1 liberti scribi debuit, sed similiter est c. 139. || 2 inicum V. || 3 liberi tutela q. s. s. praebe nam desideras V; liberari t. q. s. s. perperam desideras ego; liberari t. q. s. s. improbe nunc desideras Huschke; liberis tutelam q. s. s. praebe, nam desiderasti coni. Maius. || 4 sit addidit Maius. || 5 ad ea V; em. Maius. in ed. mai. scripseram ad eas. || 6 s' = sed V; n' = nec em. Maius. possis etiam scribere sed et ne. || 7 temporis per quam V; em. Maius. || 8 credant 'sic' V^d, credat V^m. || 9 fecerit V. || 10 foret 'sic' V^d: fore V^m. || 11 numerari malim. || 12 scierant V. || 13 prolatum V; em. Buchholtz. cf. c. 166. || 14 q̄q̄ id est quaequae V^d; quoque V^m; q̄q̄m em. ego collato loco Ulpiani Dig. 26, 7, 5, 10 de testamentario tutore: 'innotescere qualiter qualiter sufficit, non utique testato eum conueniri; nam etsi citra testationem, scilicet undecumque cognouit, nulla dubitatio est, quin debeat periculum ad ipsum respicere'. || 15 sessiones V.

si is quem nominauerit et potior necessitudine et idoneus re fideque uel absens deprehendatur¹. ~

- 158 Item. Pars orationis² imperatoris Seueri. Promiscua facultas potioris nominandi nisi intra certos fines cohibeatur, ipso tractu temporis pupillos fortunis suis priuabit. cui rei obuiam ibitur, patres conscripti, si censueritis, ut collegae patris uel³ pupilli in decuria uel corpore, ~ item cognati uel affines utriusque necessitudinis, qui lege Iulia et Papia excepti sunt, potiozem non nominent, ceteri cognati uel adfines amiciue atque municipales eos tantummodo nominent, quos supra⁴ complexus sum, uicinitatis autem iure nemo potior existimetur. ~
- 159 *Imperatores nostri*⁵ Aelio Diodoto. ~ Tutores secundum patris uoluntatem decreto praetoris clarissimi uiri, quod⁶ non iure testamento uel codicillis dati fuerant, confirmatos potiores nominare⁷ posse non arbitramur⁸, nam iudicium patris, licet iure deficiat, seruandum est.
- 160 Item. Libertus sicut excusare se a tutelis, ita *etiam*⁹ potiozem nominare potest.
- 161 Item. Ex ea die, ex qua quis potiozem nominauit, deinceps omnibus sessionibus aduersus eum, quem nominauit, adire debet, usque dum causam finiat: ceterum si aliquam sessionem intermiserit is, qui potiozem nominauit, praescriptione excluditur. plane illa sessio, quae de plano celebratur, ei non computabitur.
- 162 Item. Si is qui potiozem nominauit, litteras petierit ad magistratus, ut compellant eum uenire, quem potiozem nominauit, *postquam*¹⁰ libellos dedit altera¹¹ die litteras accipere debet ac¹²

c. 159 = c. 246, *ubi idem rescriptum adlegatum item c. 211 affertur ex Paulo*: Imperatores nostri A. D. suo salutem. Tutores — seruandum est.

1 repraeendatur *V*; em. Blumius. || 2 oratione *V*. || 3 patris sui uel *V*; sui *deleui* ortum ex falsa geminatione; patris auue pupilli, quod Huschkius proposuit, eo refutatur quod ex c. 213 constat aui orationem non meminisse. || 4 cura *V*; em. Kellerus alique. || 5 superest in *V* ^o; fuisse uidetur olim imp^o h^o. || 6 quos *V*. || 7 nominare potiores Paulus. || 8 arbitramur *V*. || 9 ita nec *V*; at sic et oratio hiat negatione in altero colo omissa, in altero adiecta et sententia peruersa est, cum de liberto patroni liberis tutore dato minime uerba accipi possint. uidetur aut librarius n' et et' permutasse aut epitomator male in compendium redegissee quod scripserat fortasse Vlpianus: libertus sicut excusare se potest, ita nec potiozem nominare prohibetur. || 10 addidit Hollweg. || 11 altera Hollwegius, alia *V*, potueruntque facile permutari alta et alia. || 12 ad *V*.

- magistratibus reddere per dinumerationem uicenum milium
 163 passuum. ~ Item. Illud curare debet, ut intra diem decimum
 quam litteras reddidit magistratibus, rescriptas¹ deposcat; et
 ubi eas acceperit, per dinumerationem simili modo reuerti
 debet et si sessionem inuenerit pro tribunali, reddere prae-
 tori, ut subnotet sua manu quod uolet. ~
- 164 Item. Si quis eos, quos potiores² nominauit, non probauerit,
 si adhuc intra quinquagesimum diem est, alios potiores potest
 nominare. ~
- 165 Item. Quamuis supra dixerimus³ eum qui potio-rem nomina-
 uerit, si aliquam sessionem intermiserit pro tribunali, prae-
 scriptione submoueri, utique uerum est, si litterae non sunt
 impetratae; ceterum ex quo impetratae sunt in eum diem,
 quo reddi praetori rescriptae debent, etsi⁴ hoc medio spatio
 sessio fuerit, non oberit, si sessionibus non adierit; et ita in
 usu seruatur. ~
- 166 Item. Libelli ita formandi. ‘Cum proxime decreto tutorem
 ‘me dandum existimaueris illi, quod mihi in notitiam pertulit
 ‘ille⁵ illa die, nomino potio-rem⁶, ut municipem⁷ supra scripti,
 ‘illum, Veientanum, morantem eo loco, habentem in substantia
 ‘plus minus tantum’. si eques Romanus fuerit qui potior no-
 minabitur, etiam hoc comprehendere debet. Deinde fine talem
 clausulam addat: ‘rogo, praetor, propter praescriptionis⁸ tem-
 167 pora libellos accipere digneris’. ~ si pro tribunali dabuntur,
 quinque⁹, de plano quattuor dandi erunt et petendum, ut
 167a denuntietur ex auctoritate. cum denuntiauerit et¹⁰ non uenerit,
 libellos det et¹¹ litteras petat. ~
- 168 Item.¹² quidam tamen iustos secundum has leges
 putant dici. diui quoque Marcus et Lucius Apronio Saturnino
 ita scripserunt¹³: ‘si instrumentis probas habere te iustos tres
 ‘liberos, excusationem tuam Manilius Carbo praetor uir claris-

1 rescripta *V*. || 2 potio-rem *V*. || 3 quod uero supra diximus
malim uel id inseri ante utique. || 4 si *suppl. Mai.* || 5 ille *addidi*,
 peruenit *pro* pertulit *Huschke*. || 6 potiores *V*. || 7 municipes *V*. ||
 8 praescriptiones *V*; *em. Keller*. || 9 *ū V*; uel *pro* quinque *prior*es;
cf. c. 210. || 10 denuntiauerit et *V ex corr. m. 1* *testibus Maio et Kruegero*,
 denuntiaueris et *V ante corr.*, de qua dubitabat *Detlefsenus*; fortasse
post et intercidit is uel cui denuntiauit. || 11 det et ‘*sic*’ *Vd*, det ut
Vm. || 12 hoc loco quae exciderunt siue librarii culpa siue ipsius
 breuiatoris, collatis locis *infra c. 194 et Coll. 16, 3, 3 et Dig. 27, 1,*
2, 3 talia fere uidentur fuisse: ‘iustos autem liberos esse oportet, id est
‘non naturales, sed ex uero matrimonio etsi non secundum leges Iuliam
‘Papiamue quaesitos’. || 13 scripserunt ‘*sic*’ *Vd*, rescribserunt *Vm*.

'simus accipiet. sed iustorum mentio ita accipienda est, ut¹
'secundum ius ciuile quaesiti sint'.² ~

VLP. L.
DE EXCV-
SAT.

169 Item. *In*³ adoptionem dati ad hanc causam proderunt. ~

170 Item. Ius liberorum a principe impetratum nec ad hanc causam nec ad munera prodest.

(desunt paginae duae)

171 ||tionem poterit s — (40) — | non enim testamentarius — ?
(40) — ~ |

172 Paulus libro II sententiarum. Pro t — (40) — | ut est Latinus Iunianus — (40) —, item qui codicillis ad testamentum non pertinentibus tutor datus est⁴. |

PAVL. L. II.
SENT.

173 Ulpianus de officio praetoris tutelaris — (40) — *Habentem in Italia* domicilium consentaneum est a provinciali administratione liberari; iis itaque muneribus subicietur tantummodo, quae pertinent ad res Italicas pupilli⁵ — (40) — | recuperabit. ~

VLP. L. DE
OFF. PR.
TVT.

173a Item. Si ei, quem pater testamento tutorem nominauit, sacerdotium contigit, — (40) — quo aduersus | tutelam priuilegium continetur⁶, tamen ita demum excusabitur, si ante | apertum testamentum sacerdos factus est. ~ |

174 Item. Haec de sacerdotio dicta pertinent ad eum quoque, cui magistratus | excusationem confert; itaque haec non liberat nisi a tutelis eo tempore delatis, | quo quis consul uel praetor uel aedilis est. ~ |

175 Item. Collegas eos accipimus, — (40) — eandem artem | exercent quam pater factitavit — (40) — | quo pater pupillorum ex — (40) — ~ |

176 Item. Sicut autem de — (40) — | lium et ita imperator noster — (40) — |

177 Item. Veterani a reliquorum tutelis omnibus excusantur, a |

c. 172. hinc restitutum caput apud Paulum 2, 27, 6.

c. 177. cf. Dig. 27, 1, 8, 10, ubi sic ait quem constat Ulpiani libros de excusationibus et de officio praetoris tutelaris perpetuo adhibuisse Modestinus l. III excusationum: ἐξητήθη δέ, πότερον μίαν καὶ ἀπαξ ἐπιτροπὴν ἀναδέχονται οἱ πάλαι στρατιῶται ἢ ἐνὶ καιρῷ οὐ πλέον τοῦ ἀπαξ, παυομένης δὲ τῆς πρώτης ἐπιτροπῆς πάλιν ἀναλή-

1 ut 'sic' V^d, uti V^m. || 2 hucusque peruenire rescriptum uidit Huschkius. || 3 in om. V. || 4 Rudorffius (Vormundschaft 1, 279) sic fere restituit: 'pro testamentario tutore non habebitur testamento inutiliter datus, | ut est 'Latinus Iunianus, quem lex tutorem testamento dari uetat, item qui codicillis ad testamentum non pertinentibus tutor datus est' adhibitis locis Gai 1, 23, Ulpiani 11, 16, Dig. 26, 2, 3. || 5 c. 173 supplui ad Dig. 27, 1, 19 et Cod. Iust. 5, 62, 2. || 6 cf. C. I. L. X, 3704: 'cum priuilegio sacerdoti Caeninensis munitus potuisset ab honorib. et munerib. 'facile excusari.' capita 173 a. 174 (cf. c. 146) supplui ego (cf. Staatsrecht 3, 226). |

ueteranorum autem filiorum tutelis ita, ut non plus unam
suscipere cogantur. | sed utrum simul non plus unam eius-
modi tutelam suscipere debeant an sufficiat semel suscepisse |
unam, tractari potest. puto tamen gestam tutelam eis non
profuturam et ita | inueni rescriptum¹. ~

177a Item. Missi nisi honesta missione non ex-
cusantur et ita de ignominiose dimissis imperatores — (40) — |
riae Sabinae rescripserunt — (40) — | exauctoratum e — (40) — ~ |
Ab urbicis plan[e tutelis excusabuntur, quia ingredi eis urbem non
licet.] sed etsi non sint perfuncti² stipendiis, tamen qui post
annum uigesimum missi sunt, | si missionem non ignominiosam
acceperunt, excusantur³. ~ |

178 Item. Sed primipilares etsi a reliquis tutelis uniuersis excu-
santur, || tamen ipsi filiis suis recte tutorem primipilarem dabunt
| — (40) — legare quoque. ipse quoque in locum | —
(40) — ~ |

179 Item. Sacerdos ad tempus factus⁴ etsi excusatur dum sa-
cerdotio fungitur, | tamen postquam id deposuit, privilegium
amplius non habet et ita⁵ rescripto diui Pii declaratur | —
(40) — ~ |

180 Item. — (40) — qui sunt in primipilaribus | — (40) — exemplo
ueteranorum | excusantur. ~ |

181 — (40) — i ueterem suam emp | — (40) — sestertia⁶ centum
mi|lia — (40) — consummatam eam nan | — (40) — ~ |

182 — (40) — ducit; nam minor uigin|ti quinque annis — (40) —
a tutela excusantur ut | — (40) — o daret minores XXV |
annis — (40) — ~ |

183 Item. — (40) — cui data est a principe⁷ negotiorum | fiscalium
administratio, quamdiu administrat, onera tutelarum | suscipere
non cogitur, ne publicae rei utilitas priuatorum iniuriam ad-
ferat⁸. |

πονται· ἀλλ' ὥσπερ ἐπὶ τῶν ἰδιωτῶν αἱ παυσάμεναι οὐ βοηθήσουσιν
τοῖς ἐσχηκόσι οὐδὲ εἰς τὰς τρεῖς ψηφίζονται, οὕτως καὶ ἐπὶ τῶν πάλαι
στρατιωτῶν οὐκ ὠφελεῖ τὸ γεγενῆσθαι. Vide praeterea Cod. Iust.
5, 65, 2.

c. 177 a. cf. Dig. 27, 1, 8, 9. Modestinus libro III excusationum.
Γράφει δὲ καὶ Οὐλπιανὸς οὕτως: sed ignominia missi ab urbicis plane
tutelis excusabuntur, quia ingredi eis urbem non licet.

1 supplementa c. 177, item quae sequuntur mea sunt. || 2 per-
fecti V^m compendio male soluto. || 3 suppleui ad Dig. 27, 1, 8, 2 ||
4 ita fere Huschke recte. || 5 a om. V^m. c. 179 suppleui ego. || 6 estertia
'sic' V^d; extertia V^m. || 7 principio V^m, improbante Detlefseno. ||
8 suppleui usus Dig. 27, 1, 41 pr., Cod. Iust. 5, 62, 10, Inst. 1, 25, 1.

- 183a *Item. In ualeitudinem quoque qui inciderit, aut ad tempus aut in perpetuum a tutela excusabitur. hi quos ualeitudo perpetua excusat — (40) — eas quoque tutelas, quas ante suscepant, deponunt. ~* | VLP. L. DE
OFF. PR.
TVT.
- 184 *Item. In furorem qui inciderit, item excusabitur etiam ab ea quam antea susceperat tutela, neque tamen in totum, sed in locum furiosi ad tempus curator dabitur. ~* |
- 185 *Idem. Imp. . . . rescripsit L. Titio adfirmanti imparem per rusticitatem se alienis negotiis gerendis esse, rusticitatem posse excusationem mereri. paupertas plane dat excusationem].² ~* |
- 186 *Item. [Tria onera tutelarum excusatione]m tribuunt. tria autem onera sic sunt accipienda, ut non numerus pupillorum plures tutelas faciat, | [sed patrimoniorum separatio. et ideo qui tribus] fratribus tutor datus est, || qui indiuisum patrimonium habent³, uel quibusdam tutor, quibusdam curator, unam tutelam suscepisse creditur. ~*
- 187 *Item. Qui curam kalendarii Gaditanorum a principe iniunctam⁴ in equestri⁵ ordine susceptam administrabat⁶.*
- 188 *In tribus non inputabitur tutela uel cura, quae affectata est. affectatam sic accipiemus, si uel appetita uideatur uel cum posset quis se excusare, ab ea se non excusauit. creditur enim affectasse, qui onus cum posset declinare non recusauit,*

c. 183 a. 184. cf. *Vlpianus apud Modestinum Dig. 27, 1, 10, 8.* Aduersa quoque ualeitudo excusat, sed ea quae impedimento est, quo minus quis suis rebus superesse possit, ut imperator noster cum patre rescripsit. *l. 12 pr. eod.* Sed in hoc rescripto adiectum est solere uel ad tempus uel in perpetuum excusari, prout ualeitudo [est] qua adficitur. furor autem non in totum excusat, sed efficit, ut curator interim detur.

c. 185 = c. 240 Vlp. de off. pr. tut. Paupertas plane dat excusationem et rel. cf. *Dig. 27, 1, 7.* Vlp. l. sing. excus. Paupertas sane dat excusationem et rel.

c. 186 = *Dig. 27, 1, 3.* Vlp. l. sing. de off. pr. tut. Tria o. t. dant excusationem. Tria — creditur.

1 ua om. *Vm.* || 2 c. 185 supplui usus *Rudorffianis Vormundschaft* 2, 56. || 3 haberent *Dig.* || 4 inductam *V*, emendauit *Buchholtz*: scilicet duo fuerunt genera curae kalendarii, antiqua inter munera municipalia posita (*Dig. 50, 4, 18, 1*) et quam tituli passim memorant principis iussu suscepta, neque principes ipsam curam constituerunt, sed pro re eam ab ordinis electione ad suum arbitrium transtulerunt || 5 sequestri *V*; em. *Maius*. curatores kalendarii quos noui ex equestri ordine omnes sunt neque inter eos reperitur uir senatoriae dignitatis; sed fortasse *Vlpianus* sub cura kalendarii etiam rei publicae curam comprehendit re uix diuersam et saepe a senatoribus administratam. || 6 excidisse quaedam cum inde intellegitur quod deficit item in hoc titulo raro omissum tum ostendit sententia: nam cura kalendarii etsi tutelae proxima est, non ita ut hic legitur ad praecedentia applicari potuit.

et id saepe decretum est in tutore, qui non potuit inuitus ^{VLP. I} dari tutor, uel curatore, qui¹ cuius fuerat tutor, curator est ^{OFF. TV} nominatus. ~

- 189 Item. Si quis inter tres emancipati filii sui tutelam administret, an ei haec in numero cedat², scio dubitatum. inuenio tamen Fulvio Aemiliano in persona³ Manili Optiui rescriptum emancipatae filiae tutelam numerari ei⁴ inter onera oportere. ~
- 190 Item. Tria autem onera in domo esse sufficit. proinde si pater alicuius uel filius uel frater⁵, qui est in eiusdem potestate, tria onera sustineat, quae ad periculum patris pertinent quoniam uoluntate eius administrant, omnibus excusatio a tutela competit. ~
- 191 Item. Numerus quoque liberorum a tutela excusationem tribuit ciuibus quidem Romanis earum tutelarum, quae Romae sunt iniunctae, a trium⁶, earum uero, quae in municipiis Italicis iniunguntur, a⁷ quattuor numero liberorum; idque imperator noster et diuus Seuerus Claudio Herodiano rescripserunt. ~ Et ideo si quis a magistratibus municipalibus fuerit datus, quattuor numero liberorum debet excusari. ~
- 192 Item. Sed⁸ si in prouincia delata fuerit tutela, licet Romae excusatio allegetur, a quinque liberis debet recipi. ~
- 193 Item. Exemplo ciuium Romanorum Latinos Iunianos⁹ excusari oportet. ~
- 194 Item. Iusti autem an iniusti sint¹⁰ filii, non requiritur; multo minus in potestate necne sint, cum etiam iudicandi onere iniustos filios releuare Papinianus libro V quaestionum scribat. ~
- 195 Item. Ex filia nepotes non¹¹ prodesse ad tutelae liberationem

c. 189 cf. *Dig.* 27, 1, 15, 16. Modestinus l. VI excus. Vlpianus libro singulari de excusationibus ita scribit: Si quis inter tres tutelas emancipati — inuenio tamen rescriptum — oportere.

c. 190 = *Dig.* 27, 1, 5. Vlp. l. sing. de off. pr. tut. Tria onera in domo una esse — patris sui spectent, quia uol. — competit; sed si non patris uoluntate administrent, non prodesse saepe rescriptum est.

c. 191 de rescripto hoc ad Herodianum cf. c. 247.

1 curator ei qui *V*; em. *Maius*; curator qui eius coniecit *Hollweg*.
 || 2 in numerum procedit *Dig.* || 3 personam 'sic' *V^d*, persona *V^m*. ||
 4 ei om. *Dig.* || 5 frater *Dig.*, fratres *V*. || 6 filiorum inserit *V*, releui ego; cf. *Dig.* 27, 1, 2, 7: οὐδαμοῦ ἐστὶν ῥαδίως εὐρεῖν ὅτι περὶ υἱῶν διαλέγεται διάταξις, ἀλλὰ περὶ τέχνων. || 7 addidit *Huschke*. ||
 8 sed et *V*; em. ego. || 9 iumanos *V*. || 10 sunt *V^d*, sint *V^m*. || 11 non add. *Mai*.

sicuti nec ad caducorum uindicationem palam est, nisi mihi proponas ex ueterano praetoriano genero socerum auum effectum; tunc enim secundum orationem diui¹ Marci, quam in castris praetoris recitauit Paulo iterum et Aproniano² cons. VIII id. Ian., id habebit auus, quod habet in nepotibus ex filio natis. cuius orationis uerba haec sunt: 'et quo facilius ueterani nostri soceros repperiant, illos quoque nouo priuilegio sollicitabimus³, ut auus nepotum ex ueterano⁴ praetoriano natorum iisdem commodis nomine eorum fruatur, quibus frueretur, si eos haberet ex filio'. ~

VLP. L. DE
OFF. PR.
TVT.

p. C. 168.

196 Item. In adoptionem dedisse non nocet, nec adoptasse ad excusationem proderit, quoniam soli naturales tribuunt excusationem. ~

197 Item. An bello amissi a tutela excusare debeant? nam et in fascibus sumendis et in iudicandi munere pro superstitibus habentur, ut lege Iulia de maritandis ordinibus de fascibus sumendis et publicorum kapite XXVI⁵, item priuatorum kapite uicensimo VII de iudicando cauetur. et puto constituendum, ut et a tutelis excusent; proinde siue tres bello amiserit siue unum duosue, pro superstitibus cedent. ~

198 Item. Sed utrum soli filii an et nepotes debent prodesse? subsistendum, quoniam lex quidem priuatorum kapite XXVII 'ex se natos'⁶ appellat, lex uero publicorum kapite XXVI liberorum facit mentionem. puto tamen eandem esse aequitatem in nepotibus, qui in locum filiorum succedunt, quae est in filiis. ~

199 Item. Vtrum in acie dumtaxat amissus an tempore belli amissus prosit? Aristo in acie amissum dumtaxat; ego puto per tempus belli amissum debere prodesse, ne publica strages patri noceat⁷. ~

200 Item. Erit haec etiam excusatio, si quis se dicat tutelam alicuius administrasse et ad curam eius uocetur: nam inuitum non esse compellendum suscipere imperator noster cum patre

201 Polo Terentiano rescripsit; ~ item si quis uxori suae⁹ curator datur, nam sicuti senatus censuit, ne quis eam ducat, cuius tutor uel curator fuit, ita uxoris suae non debere¹⁰ curam administrare diuus Seuerus Flauio Seueriano rescripsit.

~~~~~
1 dei *V* compendio d, quod alibi adest, hic ut aliis locis tribus male soluto in dei pro diui (c. 210. 220) uel diuorum (c. 249). || 2 iterum post Aproniano inseri iubet *Borghesius*. || 3 fortasse scr. sollicitauimus. || 4 ueteriano *Vdk*; ueterano *Vm*. || 5 uiginti sex *V*. || 6 xxvii senatus *V*; em. *Blumius*. || 7 sed inserit *V*, deleui ego. || 8 'contraria sententia eidem *Vlpiano* adscribitur in *Dig.* 27, 1, 18'. *Hollweg*. || 9 uxoris suae *V*. || 10 quemquam puto excidisse.

- 202 ~ Item. Proinde si cui fuerit pupilla a patre desponsa, non debet ei tutor dari, ne nuptiae inpediantur, et datus excusabitur; et si sponsae suae curator fuerit datus, debet excusari; nisi forte a patre tutor uel curator fuerit destinatus. aut enim ipse eam pater despondit et utrumque perficiet¹; aut post mortem patris desponsa est et magis est, ut uoluntati patris obtemperetur in onere quam ipsius in matrimonio: quare nuptiae inpediuntur. ~
- 203 Item. Est et hoc genus excusationis, si quis se dicat domicilium non habere Romae delectus ad munus uel in ea prouincia, ubi domicilium non habet, idque et diuus Marcus Pertinaci et Aeliano consulibus² rescripsit. ~
- 204 Item. Proinde qui studiorum causa Romae sunt praecipue ciuiliū, debent || ³ excusari, quamdiu iuris⁴ causa Romae agunt studii cura distracti; et ita | — (16) — imperator⁵ Antoninus Augustus Cereali a censibus et aliis | rescripsit. ~
- 205 Item. Proinde si quis ad urbicam dioecesim⁶ pertinens | testamento tutor dabitur⁷, excusare se debet ab eo patrimonio, quod⁸ in regio|nibus iuridicorum est, pariter⁹ a re prouinciali. sed caueat, si legatum accepit, hoc facere; li|cite enim urbana sola administrat, uerum quia non¹⁰ in plenum uoluntati paret, legati | ei petitio denegabitur, idque diuus Marcus in eo, qui se a re prouinciali excusauit | legato honoratus, Claudio Pulchro rescripsit. ~
- 206 Item. An is qui se uoluit¹¹ excusare nec optinuit, postea potiores nomi|nare possit, scio quaesitum¹². et magis est ut possit, si eum tempora patiantur; quos¹³ enim | habet, iis utetur diebus, licet potior nominatus alterutrum debeat eli|gere, utrum uelit negare se potio-rem an uero magis potio-rem nominare; | et ita — (16) — io¹⁴ praetori¹⁵ rescripsit. ~ |

1 perficietur malim. || 2 Pertinax et Aelianus consules uidentur fuisse anno p. Chr. 175 cf. Borghesius (opp. 3, 111); Iulianus pro Aeliano num substituendus sit, quaeritur. || 3 'tota haec pagina (c. 204 ris causa — c. 210 et si forte) non est rescripta' Detlefsenus. || 4 ris V^m, s V^d; quae praecedunt, hodie teguntur charta agglutinata. suppleui ego. || 5 imperator V^m, at V^d. || 6 dyocesim V. || 7 suppleui Blumius. || 8 q V^d, quod V^m. || 9 . . . . r a re V^m; primam litteram non agnouit Detl. suppleuerunt Buchholtzius et Hollwegius, nisi quod pro [et similit]r spatio deficiente scripsi pariter. reliqua huius c. supplementa mea sunt. || 10 nistrat uerum quoniam V^d, administratum quoniam V^m; quia non pro quoniam (q̄n) proposuit Rudorffius Vorm. 2, 180. || 11 uoluit V^m. supplementa c. 206 tertia lacuna excepta pleraque Hollwegiana sunt passim a me retractata. || 12 m om. V^m. || 13 uos V; em. ego. || 14 [idque imperator noster Aelio Diodot]o Maium secutus Hollwegius, cui hoc rescriptum idem esse uisum est atque quod cc. 159. 211. 215. 246 memoratur. || 15 praetor V.

- 207 ¹Item. *Etsi is qui tutor datus est et excusare se et non re-* VLP. L. DE
cepta excu|satione potiores nominare potest, si tempora dierum OFF. PR.
patiantur, | *tamen si praetulerit potiores nominare, postea ad* TVT.
excusationem transi|re non potest; nam loco fatentis² est nul-
lam se excusationem habere, cum potiores | *nominat. nec*
magis ferendus est, si dicat se sine praeiudicio hoc facere,
for|te adeo simul et profiteatur³ excusationem et potiorum⁴
nominationem | — (16) — suscipiat⁵. ~ |
- 208 ⁶Item. *Is qui potior nominatus est, si quidem neget⁷ se*
esse in ea coniunctione, am|plius nominare magis potio-rem
non potest; conuictus ne excusare se quidem poterit; | idque
est rescripto ad Claudium Herodianum de excusatione inser-
tum. ~ |
- 209 ⁸Item. *Is qui potior nominatus est, ad omnia haec dies eos*
habebit, quos | habent qui primo loco dati⁹ sunt, ut eodem
rescripto declaratur. ~ |
- 210 ¹⁰Item. *Is qui potio-rem nominat libellos debet quaternos dare*
praeto|ri de plano, quinos pro tribunali, ut epistula diui¹¹
Marci ad Aemilianum | continetur, et dicere, quo iure potio-rem
nominet, id est gradum necessitu|dinis et ius cognationis aperte
designare; et ideo non sufficit cognatum | uel ad finem genera-
liter dicere, sed debet gradum adicere¹² uel nomen | proprium
cognationis ad finitatisue¹³ designare et ius cognationis expri-
mere; nec sufficit collegam¹⁴ dicere, nisi in quo collegio addi-
derit. et si forte || ¹⁵ in aliquo horum deliquerit, emendandi ei
facultas intra tempus, quo po|tuit potio-rem nominare, conceditur,
postea non, idque imperator noster... rescripsit. ~
- 211 ¹⁶Item. *Ne hi quidem possunt, quos praetor confirmavit te-*
stamento designatos, ut imperator noster Dio|doto praetori re-

c. 208. De rescripto hoc ad Herodianum cf. c. 247.

1 supplementa c. 207 ueniunt fere ab Hollwegio. || 2 entis V^m. ||
3 teatur V^m, eatur V^d. || 4 potio-rem V. || 5 t om. V^m. || 6 c. 208
suppleuit Maius. || 7 negat V^m, 'male' Dell. || 8 c. 209 sic fere sup-
pleuit Kellerus. || 9 i om. V^m. || 10 c. 210 post Maium suppleui ego. ||
11 dei V; u. c. 195. || 12 adicere V^d, dicere V^m. || 13 n^{at}isue V^k. ||
14 am V^k. || 15 'usque ad u. 20 (id est usque ad c. 216 uerb. co-
gnatorum) haec pagina non est rescripta' Detlefsenus. || 16 supplementa
c. 211 partis posterioris mea sunt. ante uerba ne hi quidem talia fere
resecta uidentur: 'testamento patris tutores filio dati excusare se pos-
'sunt, potiores nominare non possunt'. hoc ait Vlpianus rescriptum ad
Diodotum datum, quod legitur cc. 159. 246, stricte interpretandum esse,
id est de solo patre qui filio tutorem non dederit, sed destinarit,
non de matre quae tutorem proposuerit, neque magis de auo qui
nepoti quamuis ex filio sit tutorem quamuis libertum non dederit, sed
destinarit.

scripsit. proinde si a matre fuerint designati, an ii potiores |
 nominare possint, quaeri potest; et puto eos nominare posse,
nam de iis tantum | rescriptum est, qui a patre erant desi-
 gnati. sed hoc erit seruandum in filio solo, non in | alio ui-
 rilis¹ sexus per uirilem sexum descendente, licet liberti sint
tutela uel | curae destinati; nam et Papinianus respondit liber-
 tum a patrono nepoti ex filio des|tinatum tutorem posse po-
 tiorem nominare. ~

212 |² Item. Nominare autem potiores non possunt inprimis colle-
 gae patris, ut | diuus Seuerus constituit. ~

213 | Item. Licet autem patris appellatio in oratione sit, puto de
*auo quoque*³ | accipiendam, quamquam circa primipilares hoc
 iure utimur, ut filio primipilaris dentur soli, non⁴ etiam ne-
 poti. ~

214 | Item. Sed nec cognati uel adfines possunt nominare potiores;
*prohibentur uero*⁵, ut oratione ex|pressum est, hi soli qui lege

215 Iulia Papiaue⁶ excepti sunt. ~ | Proinde si quis cognatus
 alterutra⁷ lege exceptus licet non proximus datus est⁸, ut Dio-
 doto praetori est rescriptum, potiore non nominare non poterit,
 neque potest potiore | nominare adfinis qui alterutra⁷ lege
 exceptus est. ~

216 |⁹ Item. Excipiuntur autem lege quidem Iulia cognatorum sex
*gradus et ex septi*mo¹⁰ sobrino sobrinaue natus, sed et nata
 per interpretationem, quae in alicuius | horum potestate sunt
 quae in matrimonio, uel hi¹¹ qui sunt cognatarum nos|trarum
 hoc gradu nos contingentium mariti, uel eorum, qui sunt in
 potes|tate nostra, cognati contingentes eos ea cognatione, quae

217 supra scriptum gradum | non excedit. ~ Item nuptiarum nobis
 cognati a nobis ad eundem | gradum uel nostri cognati ab

218 uxoribus nostris excipiuntur¹². ~ | Item. Lege autem Papia ii
 adfines excipiuntur, qui uir¹³ et uxor et gener et nurus | et

219 socer et socrus umquam fuerunt, item uitricus nouerca pri-
 uignus | priuigna uel ipsorum uel eorum qui in eorum pote-
 state matrimonioe sunt quae¹⁴ | fuerunt. ~

---

1 uirili V. || 2 c. 212 restituit Bruns Quid conferant Vat. fr.
 p. 61; cf. c. 158. || 3 primum c. 213 hiatum expleui ego. || 4 nec
 Hollwegius errore. || 5 ita suppleui; quae sequuntur supplementa ueniunt
 a Wenckio. || 6 Papia om. V, addidit Maius; cf. c. 158. || 7 ultra V. ||
 8 ita suppleui. || 9 c. 216—218 suppleuit fere Hollwegius, ego pauca
 mutui. || 10 no V; em. Hollwegius. || 11 hi Vd 'sic'; hii Vm. ||
 12 e post nostris Vm. || 13 um (uo, uc, ue) 'sic omnino' Vd; u Vm.
 cum praeterea supplementa quamuis necessaria spatium excedant, libra-
 rius hoc loco uidetur errauisse. || 14 lacunam hanc celat Vm.

- 220 ¹Item. Memini itaque me suadente — (16) — | Alcimum li-
bertum maternum Furi Octauiani² clarissimi uiri praetorem
in cura retinuisse, | cum tutelam eius administrasset necessa-
riusque ad *res gerendas uideretur*; || nam et liberti materni in
pari sunt condicione. oratio enim diui³ Marci ita scripta est,
ut patroni patronaeue *liberis* libertus⁴ tutor deligi possit, tam-
etsi aliquo priuilegio subnixus sit. ~
- 221 Item⁵. Si alius eum Latinum fecerit, alius iterauerit, an
utriusque liberorum tutelam suscipiat, uidendum, quasi utri-
usque meritum habeat; nisi forte exemplo munerum, *quibus*⁶
diuus Marcus rescripsit apud originem⁷ eius qui Latinum
fecit debere eum fungi, solius⁸ eius liberorum tutelam su-
scepturum⁹ dicemus. ~
- 222 Item. Officium quoque militare excusat, nam cum munus
emeritum prodest, multo magis cum frequentatur prodesse
debet. ~ Sed si ad tempus rei publicae causa absit, non in
perpetuum, sed ad tempus excusabitur. denique *consulto* ex
facto diuo Hadriano quidam, cum legatus esset legionis *et*
testamentum¹⁰ recitatum esset, quo tutor erat datus, non in
perpetuum, sed ad tempus, quo legatus legionis erat, meruit
excusationem. *excusatur*¹¹ etiam is, qui commentarios habet
praefecti, quamdiu hic commentarios habet praefecti¹², ut diuus
Marcus cum filio rescripsit. ~
- 223 Item. Hi qui muniti sunt aliquo priuilegio, aliquando non
admittuntur ad excusationem, uelut si minor sit annis XXV

VLP. L. DE
OFF. PR.
TVT.

c. 222 cf. c. 145, ubi eadem fere leguntur ex huius libri priore
ed. [Vlp. de excus.] Officium q. m. e.; namque munus — frequentatur.

c. 223 cf. c. 151, ubi eadem fere leguntur item ex priore ed. Qui
muniti sunt — annorum XXV si adfini datus sit tutor et aliquem usum
rerum habeat, quod — Hadriani.

---

1 c. 220 *supplementa mea sunt*. || 2 octau. *V*; Octauiani *em.*
Borghesius opp. 3, 121, citans inter alios titulum a. p. Chr. 223
(C. I. L. IX, 338) *C. Furi Octauiani c. u.* || 3 dei *V*; cf. c. 195. ||
4 patronae libertus *V^m*, patronae lib*** *V^d*; patronaeue liberis libertus
scripsi; cf. c. 224. || 5 item *hodie euanuit*. || 6 ut *V*; quibus *scripsi*. ||
7 originem *V*; *em. Rudorff, Buchholtz.* || 8 solus *V*. || 9 suscepturam
V. || 10 cum ex facto sub diuo h. quidam cum legatus esset legio-
nis testamentum *V*. || 11 *excusatur addidi*. || 12 quamdiu habet *re-*
liquis deletis malim. commentariensem licet quiuis praefectus habeat
militibus praepositus, hic intellegi praefectum praetorio inde colligitur,
quod eius commentariensem aliunde constat hac aetate ex equestri
ordine sumptum esse et quodammodo magistratibus magis quam offici-
alibus adnumerari (Staatsrecht 2³, 1122): itaque erravi in ed. priore
epitomatores culpans ob omissionem.

adfini datus tutor et aliquem usum rerum habeat hereditaria-
rum; quod ius uenit ex epistula diui Hadriani, quam scrip-
sit Claudio Saturnino legato Belgicae. quae constitutio uide-
tur de his loqui, *qui*¹ a praetore dati sunt; ~ ego² idem esse
accipiendum, si testamento datus sit. in eandem sententiam
et diuus Pius Platorio³ Nepoti scripsit. ~

VLP. L. D.
OFF. PR.
TVT.

224 Papinianus libro XI⁴ quaestionum respondit⁵ uerbis orationis
fratrum imperatorum libertum⁶, etsi ob aliquod priuilegium
a tutelis uacet, patroni tamen patronaeque liberorum⁷ tutor
ut deligatur⁸ comprehensum. *in*⁹ numero liberorum prone-
pos patroni sine dubio continetur. sed potest dici non aliis
patroni *patronaeue*¹⁰ liberis libertum hoc debere, quam qui
iure patroni hoc¹¹ sperare possunt, et ideo neque patronae
nepotis tutelam administrare compellendum priuilegio subni-
xum¹² neque pupilli, qui ex filia patroni uenit, quia uacatione
*praeter*¹³ liberos patronorum, qui per uirilem sexum descen-
dunt, liberti fruuntur. ~

PAPIN.
L. XI
QVAEST.

225 Item. Et hoc *quidem*¹⁴ de eo, cui beneficium datae libertatis
exprobrari potest. alioqui nequaquam credendum est ei pri-
uilegium ablatum, cui fideicommissa¹⁵ libertas soluta est; nam
in toto fere iure manumissor eiusmodi nihil iuris *ut*¹⁶ patro-
nus aduersus personam modo liberti consequitur, licet in bonis
eius patroni ius exerceat, excepto quod in ius uocare patro-
num iniussu praetoris non debeat¹⁷. ~

226 Item. Ius anulorum ingenuitatis imaginem praestat saluo iure
patronorum patronique liberorum. ~

227 Paulus libro sexto quaestionum sub rubrica *de*¹⁸ legitimis tu-

PAVLVS
L. VI
QVAEST.

c. 224 = *Dig.* 26, 5, 14. Idem (Papin.) l. XII quaestionum. Libertus
non aliis patroni patronaeue liberis tutor esse cogitur quam qui iura
patronatus sperare possunt.

c. 225 = *Dig.* 27, 1, 24. Papin. l. XI quaestionum. Nequaquam
credendum est ei priuilegium excusationis ablatum — aduersus liberti
personam consequitur, excepto — debet.

1 loqui 'sic' *Vd*, loqui qui *Vm*. || 2 puto *inserit Buchholtz*. ||
3 Platorio *Vm* 'uidetur factum m. 2 Plaetorio'; Pl...orio *Vd*; cf. *A. Platorius Nepos*... *Pollio C. I. L. V*, 822 et *A. Platorius Nepos Calpur-*
nianus C. I. L. VI, 1241 a. || 4 libro XII *Dig.*, ubi praecedit locus ex-
cerptus ex l. XI; *Lenelius paling. Pap. fr.* 197. 212 utrumque locum
recepit. || 5 delet *Huschke*. || 6 libertus *Huschke*. || 7 libertorum *V*. ||
8 delegatur *V*. || 9 in *Vm*. || 10 patronaeue ex *Dig.* addidi. || 11
iure patroni hoc *V*; iura patronatus *Dig.*, iure patroni hereditatem
malim, nam h potest legi et heredi et hoc, et ducit ad illud Gaius 3, 46.
53. 58. || 12 subnixum 'sic' *Vd*, ut coniecerat *Wenckius*; .... iram *Vm*. ||
13 propter *V*. || 14 hac q*** *Vd*, hac quae ... *Vm*. || 15 fideicom-
missaria *Dig.* || 16 ut *Dig.*, om. *V*. || 17 debet *Dig.* || 18 de om. *V*.

telis. Apollinaris Paulo. Duo sunt Titi pater et filius; datus est tutor Titius nec apparet, de quo sensit testator: quaero quid sit iuris. respondit: is datus est, quem dare se testator sensit: si id non adparet, non ius deficit, sed probatio, ergo neuter est tutor. hoc rescriptum est in Stichō manumisso, si duo sint Stichī et incertum, de quo testator senserit, uel si Erotē legauerit qui plures eodem nomine habuit seruos. quod in nummis legatis non ita placuit: si non adparet uoluntas, id acceptum est quod minus est. ~

PAVLVS
L. VI.
QVÆST.

228 *Imp.* Antoninus Granio Firmino militi. Ex duobus tutoribus qui non specialiter¹ in locum excusati dati sunt, sicut precibus tuis adlegas, si unus pro tutore res tuas² administrauit, aduersus eum tantum tibi competere actionem ignorare non debes nec enim mutuo cessationis periculo qui nihil gessit teneri potest, cum simpliciter datus eius³, qui administrationi se miscuit, contutor iure fuisse non uideatur. ~

IMP. AN-
TONINVS.

229 Paulus libro singulari de testamentis. Parentibus licet liberis suis in potestate manentibus⁴ testamento tutores dare, masculis quidem inpueribus, feminis uero etiam puberibus, et tam iam natis quam etiam postumis. itaque post institutionem heredum hoc modo scribere potest: 'Lucio Titio filio meo et si mihi uiuo mortuoue nati *ali*⁵ erunt, tutores do Lucium Aurelium et Gaium Optatum, a quibus peto, ut tutelam liberorum meorum gerant ita, ut ea quae in Asia reliquero, Aurelius, ea autem quae in Italia, Optatus admi-

PAVLVS L.
DE TE-
STAM.

230 nistret.' ~ Possumus autem et singulis liberis alium atque alium tutorem dare, uelut⁶ hoc modo: 'Titio filio meo Aurelium tutorem do; Seio filio meo tutorem Optatum do'. pluribus quoque liberis unus tutor, item uni plures dari possunt. ~

231 Paulus libro singulari de excusationibus. Ii qui tres pluresue tutelas uel curationes uel permixto modo cuiuscumque separatas administrant, excusari a tutela curationeue solent. quod si fratrum tutelam suscipiant, pro una tutela *reputantur* eadem bona⁷. ~

PAVLVS L.
DE EXCV-
SAT.

232 Vlpianus de officio praetoris tutelariorum. Obseruari autem oportet, ne his pupillis tutorem det, qui patrimonia in his regio-

VLP. L.
DE OFF.
PR. TVT.

c. 227 = *Dig.* 26, 2, 30. Paulus l. VI quaest. Duo sunt — igitur neuter est tutor.

---

1 *fortasse scr.* specialiter non. || 2 restituas *Vd* 'sic'; res tuas *Vm*. || 3 eius 'sic' *Vd* ut coniecerat Buchholtz: est *Vm*. || 4 in potestatem habentibus *V*; *em.* Barkow. || 5 *ali* addidi. || 6 ueluti *Vm*. || 7 post bona hiat codex possuntque deesse litterae duae.

nibus habent, quae sunt sub iuridicis, ut Claudio Pompeiano praetori imperator noster rescripsit; multo magis, si in prouincia sit patrimonium, licet is cui petitur¹ in urbe consistat. ~

VLP. L.
DE OFF.
PR. TVT.

233 Vlpianus de officio praetoris tutelariorum. ~ Sed² qui in collegio pistorum sunt, a tutelis excusantur, si modo per semet ipsos³ pistrinum exercent; sed non alios puto excusandos, quam qui intra numerum constituti centenarium pistrinum secundum litteras diui Traiani ad Sulpicium Similem exercent; quae

PAVLVS L.
DE COGN.

234 omnia litteris praefecti annonae significanda sunt. ~ Vlpianus libro supra scripto. Sed Ostienses pistorum non excusantur, ut Philumeniano⁴ imperator noster cum patre rescripsit. ~

VLP. L.
DE OFF.
PR. TVT.

235 Item. Urbici pistorum a collegiarum quoque filiorum tutelis excusantur, quamuis neque decuriales neque qui in ceteris corporibus sunt excusentur. et ita Hadriano⁵ rescripto ad Claudium Iulianum praefectum annonae significatur, quam epistulam quodam rescripto ad Vernam et Montanum pistorum imperator noster cum patre interpretatus est et ad pistorum pertinere, cum in eo negotio frumentum agentibus⁶ daretur a collegiarum filiorum tutelis uacatio. plus etiam imperator noster indulxit, ut a tutelis, quas susceperant ante quam pistorum essent, excusarentur; sed hoc ab ipso creatis pistoribus praestitit et ita Marco Diocae⁷ praefecto⁸ annonae rescripsit. ~

PAVLVS L.
DE COGN.

236 Item. Sed et qui in foro suario negotiantur, si duabus partibus bonorum annonam iuvent, habent excusationem litteris

c. 233 cf. Dig. 27, 1, 46 pr. Paulus l. sing. de cognitionibus. Qui in collegio — quam qui intra numerum sunt. *nisi excerpta haec in digestis male referuntur ad Paulum, quod non puto factum, aut hic ad uerbum Paulus exscripsit Vlpianum, quod non magis probabile est, credendum est Vaticani libri auctorem errasse in inscriptione, idque uerum puto, cum praesertim, si omnia haec essent ex Vlpiani libro de off. pr. tut., inscriptiones a cc. 233. 234 abesse deberent. ad sensum est, licet dubitans, Lenelius paling. Paul. fr. 49 (cf. Vlp. fr. 2132). Traiani constitutionem adlegat etiam Gaius 1, 34.*

c. 235 cf. Dig. 27, 1, 46, 1 post modo citata. Urbici autem pistorum — tutelis excusantur. *sequuntur similia iis quae leguntur c. 203 ex Vlpiani libro de off. pr. tut. redeunt haec c. 237.*

1 is cui petitur Savigny Wenck Buchholtz; is petitur V; is qui petitur Maius Hollweg. || 2 sed om. V^m. || 3 ipsos om. Dig. || 4 filium miniano V; cf. minofilium pro Menophilo c. 20. || 5 diui Hadriani Huschke. || 6 corrupta haec non uidentur esse, sed uocabulo generali frumentum in eo, scilicet in urbico negotio agentium comprehendendi corpora Ostiensia et Portuensia omnia ad rem frumentariam urbis Romae pertinentia mercatorum frumentariorum, nauigantium complura, mensurorum. || 7 nomen corruptum; potest fuisse Marcio Diogeni uel Diocli. || 8 praefecti V^{dk}, praefecto V^m.

allatis a praefecto urbis testimonialibus negotiationis, ut im-
perator noster et diuus Seuerus Manilio Cereali rescripse-
runt, quo rescripto declaratur ante eos non habuisse inmundi-
tatem, sed nunc¹ eis dari eam quae data est is² qui anno-
nam populi Romani iuant. ~

PAVLVS L.
DE COGN.?

237 Paulus libro singulari ad municipalem. Urbici autem pistores
a collegarum quoque filiorum tutelis excusantur. sed et si qui
in foro suario negotiantur, si a³ duabus partibus patrimonii
annonam iuent, a tutelis habent excusationem. ~

PAVLVS L.
AD MVNI-
CIPALEM.

238 Vlpianus de officio praetoris tutelaris libro singulari. Proinde
si mutus surdusue quis sit, sine dubio a tutela excusabitur.
hi uero quos uoletudo uel furor uel morbus perpetuus excu-
sat, etiam eas tutelas quas ante susceperant deponunt. alia
causa aetatis est. luminibus etiam captum⁴ Porcatio⁵ Fau-

VLP. L.
DE OFF.
PR. TVT.

239 stino rescripsit imperator noster cum patre. ~ Item Furio
Epaphrae⁶, cum allegasset se unum oculum amisisse et⁷ in
alio periclitari, rescripsit, an propter aduersam uoletudinem
oculorum excusari deberet, praetorem aestimaturum. hi⁸ etiam
a susceptis excusabuntur. ~

240 Item. Paupertas plane dat excusationem, si quis imparem se
oneri iniuncto possit docere, idque diuorum fratrum rescripto
continetur. ~

241 Item. Si quis autem in prouincia domicilium habet, debet
excusari, sed et si quis patrimonium in ea regione, quam
iuridicus administrat, habet. ~

242 Item. Scio tamen quosdam, cum per errorem ad potiorum
nominationem prosilissent, haud impetrasse⁹, ut deserto iure
potiorum ad excusationem se conuerterent. ~

243 Paulus libro singulari ad municipalem. Paupertas quoque
solet tribuere excusationem, quod¹⁰ oneri tutelae impar esse¹¹
uideatur. ~

PAVLVS L.
AD MVNI-
CIPALEM.

244 Paulus libro singulari de officio praetoris tutelari. Mediocri-
PAVLVS L.
DE OFF.
PR. TVT.

c. 237 cf. c. 235.

c. 240 = c. 185. Vlp. de off. pr. tut. Paupertas pla[ne dat excu-
sationem]. cf. Dig. 27, 1, 7. Vlpianus l. sing. excus. Paupertas sane
dat excusationem, si quis imparem se oneri iniuncto possit probare,
idque diuorum fratrum rescripto continetur.

1 nunc *V^d*, ut scripserat Savigny, non *V^m*. || 2 his *V*. || 3 si a
delendum. || 4 excusari uidetur excidisse. || 5 porta**o *V*; em.
Hauptius collato titulo C. I. L. X, 401, ubi nominatur idem homo. ||
6 epatidae *V*; em. ego. || 7 amisisset 'sic' *V^d*, amisisse et *V^m*. ||
8 hii *V*. || 9 impetrassent *V*. || 10 malim quae; cf. Dig. 27, 1, 40, 1
ex Pauli l. II sent.: 'Paupertas quae operi et oneri tutelae impar est
'solet tribuere uacationem'. || 11 impetrasse *V*; em. Maius.

tas et rusticitas et domesticae lites interdum excusationes merentur ex epistulis¹ diuorum Hadriani et Antonini et fratrum ad Caerellium Priscum praetorem tutelarem. ~

PAVLV
DE OL
PR. T

- 245 Item. Qui complura allegant, quae singula non sint firma, interdum excusari solent; nam et fratres imperatores Sentio Potito ita rescripserunt: 'Quamuis singula, quae litteris tuis 'complexus es, non praestent tibi² iustas causas excusationis, 'tamen quia multa simul congruerunt, mouere nos possunt, 'ut excusatio tua a tutela recipi possit.' ~

- 246 Paulus libro singulari de excusatione tutorum. ~ 'Imperatores 'nostri Aelio Diodoto suo salutem. ~ Tutores secundum patris 'uoluntatem decreto praetoris clarissimi uiri, quod non iure 'testamento³ uel codicillis dati fuerant, confirmatos⁴ nominare 'potiores⁵ posse non arbitramur, nam iudicium patris, licet 'iure deficiat, seruandum est'. ~

PAVLV
DE EX
TVI

- 247 Paulus libro I editionis secundae de iurisdictione tutelaris⁶. Qui tres pluresue liberos habent superstites, excusari solent idque compluribus constitutionibus cauetur tam diuorum⁷ Marci et Luci, quibus⁸ Pontium Marcellum trium liberorum patrem liberauerunt litteris ad eum emissis, quam dominorum nostrorum. sed hic numerus in Italia ciues Romanos liberat. ⁹nunc ex constitutione principum nostrorum nec in Italia, sed Romae tantum exemplo municipalium munerum; nam Clodio Herodiano ita scripserunt: 'Sicut in Italia ciues Romani 'consistentes numero quattuor liberorum incolumium a ciuili- 'bus muneribus excusantur, ita [qui ad tutelam uel curam uo- 'cantur, Romae quidem trium liberorum incolumium numero, 'quorum etiam status non ambigitur, in Italia uero quattuor, 'in prouinciis autem quinque, habent excusationem'.]

PAVLV
I DE
RISD.
ED.]

(desunt paginae sedecim)

c. 244 cf. Dig. 27, 1, 6, 19. Modestinus l. II excus. γράφει Παῦλος οὕτως: Mediocritas et rusticitas interdum excusationem praebent secundum epistulas diuorum Hadriani et Antonini. *quamquam haec non ex hoc loco Pauli uidentur esse desumpta.*

c. 246 = c. 159, ubi idem rescriptum affertur ex Vlpiano: Imperatores nostri A. D. Tutores — seruandum est. citatur praeterea c. 211. 215.

c. 247 rescriptum Seueri et Antonini ad Claudium Herodianum et citatur praeterea cc. 191. 208 et extat pars eius cod. Iust. 5, 66, 1. Impp. Seuerus et Antoninus AA. Herodiano. Qui ad tutelam — excusationem. PP. non Apr. Geta et Plautiano cos. (p. Chr. 203).

1 sic Dig., epistula V. || 2 sibi V^m. || 3 testato V. || 4 confirmato* V^d, confirmato V. || 5 potiores nominare c. 159. || 6 tutelari V^m, 'male' Detl.; praetoris tutelaris malim. || 7 dei V; cf. c. 195. || 8 qui Klenze. || 9 quae sequuntur palam est post absolutum librum auctorem adiecisse.

QVANDO DONATOR INTELLEGATVR
REVOCASSE VOLVNTATEM.

- 248 ipsam contumeliis persequi neque in¹ affectu pietatis monitos posse mitescere. uolumus igitur ut, si constiterit² iuxta patrem liberos, contra quam humanitatis ratio deposcit, superbe crudeliterque se tollere, emancipatio firmitudine euacuetur, idque quod liberis pater donationibus contulit, patris dicioni naturaeque iuri³ subiugati patriae reddant⁴ potestati, et ita illi, qui sacris euoluti a functione obsequii recesserunt, necessitatis laqueis adstricti noua commendatione⁵ pietatis etiam detrectantes ad id⁶ ueniant. Data XVII k. Aug.⁷ Constantinopoli Gallicano et Symmacho cons. ~⁸
- 249₁ Constantinus et Caess.⁹ Multas saepe natas ex donatione causas cognouimus, in quibus uel adumbrata pro expressis uel inchoata pro perfectis uel plurima pro omnibus controuersiam faciant, cum agentium uisa pro ingenio¹⁰ ac facultate dicendi aut perfecta deformarent aut inchoata perficerent. inde ius anceps ac pro dicentium impulsu uaccillanti sententia non parum decreta differebant¹¹, Maxime karissime ac iucundissime nobis¹². hinc enim¹³ nuper exceptis personis dicta lex est, in quibus summum ius et uoluntas omni¹⁴ libera sollemni-

CONSTANTINVS ET
CAESS. p.
C. 330.

CONSTANTINVS ET
LICINIVS
p. C. 316.

1 perse****qin *V^d*, perse****q. in *V^k*, persequi in *V^m*. caput explendum sic fere: [Emancipati filii ingrati aduersus eum qui potestate eos liberauit seuera poena coercendi sunt, cum dubium non sit qui paternae reuerentiae immemores sustineant] ipsam contumeliis perse[qui ne]que in affectu pietatis monitos posse mitescere. || 2 const****t *V^d*, constet *V^m*. || 3 s****i *V^k*. || 4 reccidan* *V^d*, reccidat *V^m*; secunda manus c priorem deleuit; em. ego. || 5 in qua commendatione *V*; iniqua commendatione coniecit Maius; noua commendatione iam scripsi, cum proposuissem in ed. mai. in quam (siue in aliquam) commendationem. initio i adhaesit ex uocabulo praecedente. || 6 id addidi. || 7 augg. *V*. || 8 uersus uacuus in codice. || 9 et Caess. addi non debuit. || 10 uisaproi (oi fortasse ex emend.) ugenio *V^k*, uisaprx(?)ugenio 'sic' *V^d*; uisa ex ingenio 'sic, quantum uidere licuit' *V^m*. || 11 scripsi, uaccillantis (sic *V^d*, uaccillanti *V^m*) sententiarum decreta differebat *V*, uacillantia sententiarum decreta differebant Huschke. || 12 iunc *V^d*, iucundissime *V^m*; puto scribendum iucū. || 13 enim deletum malim. || 14 sic Huschke, omnibus *V*.

249 tate¹, modo² perfecta ortus³ suos praesenti munere opulentat.
² tempestiua dehinc communium donationum cura successit; absolutis enim illis, quae ideo prima sunt, quoniam sunt religione potiora, circumacto animo ad uniuersum donationum genus conspeximus omnes earum species signis ac nominibus inprimendas, ut in hominum contractibus differentiam sui nuncupationum proprietate secernant. itaque siue illa donatio directa sit, siue mortis causa instituta, siue condicionibus faciendi non faciendive⁴ suspensa, siue ex aliquo notato tempore promissa⁵, siue ex⁶ animo dantium accipientiumue sententiis quantum ius sinit cognominata⁷, eius haec prima observatio est⁸, ut quas⁹ leges indulgent¹⁰ condiciones pactionesque¹¹ promantur, hisque penitus cognitis uel recipiantur, si complacitae sunt, uel reiciantur, si sunt molestae. sed iure requisitis¹² parendum erit nec denegabitur officium, quin simul spes abiciatur adipiscendi. ~ inretiri¹³ sane condicionibus indefensos minores, quoniam praestare¹⁴ promissa

CONSTANTINVS ET LICINIVS
P. C. 316.

c. 249, 3 = *Cod. Theod.* 8, 12, 1 = *Cod. Iust.* 8, 53, 25 pr.: Imp. Constantinus A. ad Maximum p. u. (*sic. cod. Theod. libri boni, item Iustiniani Veronensis alique, pp. Casinas*). Donatio siue directa sit — cognominata sub hac fieri debet observatione, ut — pactionesque contineat hisque — molestae. *Consult. c. 9: item eodem corpore (Theodosiani, ubi quo loco haec inserta fuerint, non constat, u. Haenelius ad tit. C. Th. de pactis 2, 9).* Imp. Constantinus A. ad Maximum praef. urb. Inter cetera et ad locum. Pactiones eas ualere uolumus, si cum legibus consentiant. et reliqua.

c. 249, 4 = *Cod. Theod.* 8, 12, 1 pr. post molestae ita pergit: ita ut minorum defensores, si per eos donationum condicio neglecta est, rei admissae (*sic libri*) periculum praestent; quae a *Cod. Iust.* 8, 53, 25 pr. absunt. *Cod. Theod.* 3, 30, 2 = *Cod. Iust.* 5, 37, 21: Idem (imp. Constantinus) A. ad Maximum praef. praet. (*ita Iust. libri omnes cum Veronensi et Theod. liber Lugd., p. u. Theod. breuiati libri*). Minorum (Pupillorum seu minorum *Iust.*) defensores, s. p. e. d. c. n. e., rei amissae periculum praestent.

1 sollemnitate (*non solemnitatem*) *V* || 2 sic uel mere scribendum, more *V*. || 3 ocus *em. Blumius*. || 4 faciendis non faciendisue *V*, faciendi ac non faciendi *Theod. Iust.* || 5 permissa *Theod.* || 6 ex *om. Theod. Iust.* || 7 cognominata *Theod. Iust.*; co[n]nita *V*. || 8 esto proposuit *Hollwegius*. || 9 quas *Theod. Iust.*, quia 'sic' *V^d*, qs. *V^m*. || 10 actiones inserunt *Theod. Iust.* || 11 actionesque *V*, pactionesque *Theod. (breu.) Iust.*, factionesque *Theod. (cod. Lugd.)* || 12 re[ceptis] suppleuit *Rudorff Vormundschaft* 2, 368; magis placuit re[quisitis], quoniam opponuntur iis quas leges indulgent condicionibus. || 13 sic *Huschke* optime, in ceteri** *V*. || 14 praestare *V^d*, ut coniecerat *Rudorffius l. c*, certare *V^m*, potare aut fotare *V^b*.

249 difficile est, non placuit¹. quorum tamen defensores, si forte per eos in obeundis donationum officiis, quarum cura² erit recepta, neglecta utilitas minoris probabitur *et ita minor* commodis spoliabitur³, rei amissae periculum praestabunt; ita rei⁴ familiaris dispendii metus etiam segniores ad ea conficienda ex⁵ tarditate incitabit. post in iisdem conscribendis praecipue nomen donatoris⁶, ius ac rem notans proscribat⁷. tum utrumque⁸ iure compleatur neque id occulto aut per imperitos aut priuatim; his enim rebus saepe⁹ clandestina fraus, et quae facta sunt infecta *et inducta*¹⁰ quae scripta sunt simulans aliisque ac dehinc aliis largiendo *atque* donando¹¹ ac saepe uenum dando¹², multos habendi spe allectos concurrere in expugnanda sibi proprietate impulit. ~ tabulae itaque, aut quodcumque aliud materiae tempus dabit, uel ab ipso uel ab eo quem fors sumministrauerit scientibus plurimis perscribantur eaeque, ut supra comprehensum est, rebus nominibus personisque distinctae sint; ac tum corporalis traditio (in quam saepe multi talia simulando inrepentes¹³ aut ui¹⁴ corpora capientes sollemne

CONSTANTINVS ET LICINIVS
p. O. 818.

c. 249, 5—8 = *Cod. Theod.* 8, 12, 1, 12 = *Cod. Iust.* 8, 53, 25, 1 *post modo relata*. In conscribendis autem donationibus nomen donatoris, ius ac rem notari oportet neque id occulte aut per imperitos (a. p. i. om. *Iust.*) aut priuatim, sed ut tabulae (*ita Theod. libri et Iust. Veron.*) aut quodcumque — sors ministrauerit scientibus plurimis (sc. pl. om. *Iust.*) perscribatur et corporalis traditio subsequatur, ad excludendam uim atque irruptionem (*immo* irreptionem) aduocata uicinitate omnibusque arbitris adhibitis, quorum postea fide probabitur donatam rem, si est mobilis, ex uoluntate traditam donatoris uel, si immobilis, abscessu donantis nouo domino patefactam (et corporalis traditio — patefactam om. *Iust.*), actis etiam adnectendis, quae apud iudicem uel magistratus conficienda sunt (ubi hoc leges expostulant *add. Iust.*)

1 scripsi, non **c. it *V^d*, non .. it *V^m* || 2 scripsi, q̄r' (quare *V^m*, at tum debuit esse q̄r.) cum res *V*. || 3 commodis (commodi *V^m*) probabitur *V¹*, commodis (sed adnotat *V^d* 'm. 2 per litteram i in commodis uirgulam uidetur traduxisse') spoliabitur *V²*: m. secunda hiatum uidetur expleuisse imperfecte, quamquam fortasse supplemento nullo ferri poterit id quod posuit manus secunda; neglecta utilitas minoris commodis spoliabitur. || 4 rei addit *V^k*, om. *V^m*, dubitabat Dettl. || 5 ex *V²*, iam *V¹*. || 6 donatoris *V²* *Theod. Iust.*, donationis *V¹*. || 7 proscribatur *V*; emendaui ego ad *Theod.* huius l. epitomen, sed praestat perscribat. notans est notarius. || 8 tum (cum *V¹*) utr[?]que *V^d*, tum utroque *V^k*, tum ab utroque *V^m*; ab a codice abesse scribit Detlefsenus: utrique compleant ^{??} Huschke. intellege exempla duo donantis et accipientis. || 9 saepe *V^k*, sae** *V^{dm}*. || 10 indicta *V²*. || 11 a***donando *V^d*, ac donando *V^m*. || 12 scripsi, ac saepe uel dando *V*. || 13 ad inrumpentes ducit lectio *Cod. Theod.*; sed magis est, ut ibi scribatur irreptionem. || 14 sic Huschke, ūū (=uelut) *V^d*, ueluti *V^m*.

249 illud ius ac uoluntarium inconcessa usurpatione praeripiunt) — ea igitur ipsa rerum traditio praesentium¹, aduocata uicinitate omnibusque arbitris, quorum post fide uti liceat, con-
⁷ uentu plurimorum² celebretur. non enim aliter uacua iure dantis res erit, quam ea uel eius uoluntate, si est mobilis, tradatur, uel abscessu sui³, si domus aut fundus aut quid eiusdem generis erit, sedem nouo domino patefecerit. quae omnia consignare actis iudicis praestat, ut res multorum mentibus oculis auribus testata nullum effugiat, cuius aut scientiam capiat aut dissimulationem tegat. ~ quod si iudex aberit, cui summa prouinciae commissa est, mandetur istud magistratum actis, atque ut nullus sit subiciendi aut surripiendi locus, cum alterutri commodum sit⁴, eorum⁵ exemplis idem magistratus adscribant. sic enim conscientia multorum, monumentis iudiciorum ac populorum perscriptis⁶ aut litium
⁹ causa⁷ peruulgatis omnibus fides abstrusior non erit. talia enim esse⁸ oportet dominorum⁹ initia, quorum diuturna possessio saepe legitima proprietatum iura perfringit, talis liberalitatum honestas, quae locis clamata omnibus accipientium donantiumque familias¹⁰ liberalitatis et gratiae praedicatione compleat, simul ut¹¹, cum sit eximium cuiusque donum promerendo ce-
¹⁰ pisse, eius iucunditas nulla litium tristitudine minuatur. quod si in¹² spectanda¹³ causa dicendaque sententia orba publico testimonio liberalitas caecam gratiam obscurosque coetus proderit, quoniam sola fraus cognita est, eorum, quae donata dicuntur, temere non erit fides accipienda: sed ea alienatione, quae publice non sit testata, in donationibus uiuorum reiecta uel superhabita solam eam probamus, quae celebrata uniuersis studiis recte regulas supra propositas sequatur. abolito igitur iure, quod quibusque rebus donandis Cincia lex imposuit neque amplius ea perfectione facienda quam illa ordinauerat negamus certae formae uerborum deinde esse quicquam requirendum, quoniam iam lege commutata uerba et ipsa abolita sunt antea necessaria in donationibus faciendis. neque ullam donationi-

~~~~~  
 1 praesentium *V*², praesentibus *V*¹. || 2 plurium *V*¹. || 3 abscessus |ui *V*¹, abscessus sui *V*². || 4 locus alterutri, quod commodum sit *malim*; cf. c. 163: 'ut subnotet sua manu quod uolet.' || 5 eorum 'sic' *V*^d; uerum *V*^m. || 6 praescriptis *V*. || 7 aut (sic, non ut solet esse ā) litium causa *V*; ante litium contestationem *malim*. apud Gaium c saepe significat causa eandemque notam pro contestatione usurpatam esse probabile est. || 8 fortasse scr. sint propter ea quae sequuntur. || 9 dominorum coniecerunt Maius et Hollwegius male. || 10 famili* *V*^d, familiis *V*^m. || 11 ut om. *V*^m. || 12 in om. *V*^m. || 13 exspectanda *V*^d, expectanda *V*^m; em. ego.

bus iam factis controuersiam uolumus con|flare, cum futuris
ius per hanc legem ponamus, | quae, ut omnes cognoscant quae
iussimus, — (36) — programma|ti, tuo praeferenda est¹.
Proposita III non. Febr. Romae Sabino et Rufino | cons. in
foro diui Traiani².

CONSTAN-
TINVS P. O.
323?

Schol. ad c. 249, 6. Donationes apud acta firmandas et praesentibus multis implendas.

250 | Papinianus³ libro XII responsorum. Imperfectam donationem
perfectam efficit uoluntas | liberalitatis nouissimum usque in diem
uitae perseuerans.

PAPIN. L.
XII. RESP.

251 | Item. Non ideo donatio — (36) — | filiae tradita placuit
— (36) — | tantem sibi recepisse — (36) —

252 | Item. Cum⁴ mater absenti filio — (36) — | ad eum fecit, quas
procura — (36) — | quae instrumenta praediorum e — (36) —
praediorum ad filium p — (36) — | uel seruis eius tradita
non⁵ — (36) — prae|diorum ad filium peruen — (36) — mater-
nae uoluntatis et ei⁶ — (36) — | causa redire iussisset — (36)
— | possessionem praediorum — (36) — constare. ~

252a Item. — (36) — | factam praedio neque mancipato — (36) — |
habuisse. respondi nec fideicommiss⁷ — (36) — | in aede

1 legem expleui secutus fere Huschkium, sed uerbis mutatis. || 2 in
Codd. et Theod. et Iust. binis locis, item in Cons. subscriptio haec
est: data III (VI Cons.) non. (k. Iust. l. quinto) Febr. (Nou. Theod.
l. tertio secundum libros breuiatos) Romae (om. Iust. l. quinto) Sabino
et Rufino cons. (316) firmantque subscriptionem cum summus con-
sensus librorum optimorum, inter quos etiam Veronensis Iustiniani
codicis utrumque locum seruauit, tum ordo constitutionum, qui tur-
batur totus his legibus ad alium annum relatis. contra in inscriptione
libri uariant; nam Maximum eum ad quem lex data est priore loco
Theodosiani appellant P. V. breuiati, P. P. Lugdunensis integer,
P. P. Iustiniani, in his Veronensis, omnes; posteriore loco P. V. cum
Theodosiani Lugdunensis et plerique alii tum Iustiniani Veronensis
aliique; P. P. habent in Theodosiano Parisini duo 4403. 4404, in
Iustiniano Casinas. uides primo loco in Codice Theodosiano archetypo
fuisse P. P., posteriore P. V.; id ipsum etiam tertio loco fuisse ueri-
simile est eo quem seruauit Consultatio; nam P. V. in ea edidit Cuiacius.
subscriptio tradita si uera est, praefectus urbi non fuit is ad quem
scripta est Maximus, nam III non. Febr. a. 316 Vettium Rufinum
praefecturam urbanam obtinuisse constat ex indice praefectorum; prae-
torio praefectus eius nominis quominus eo anno fuerit nihil impedit.
sed quae initio huius legis citatur constitutio de donationibus inter
exceptas personas cum uideatur ea esse, quam a. 319 Constantinus de-
dit ad Bassum praefectum urbis (C. Th. 8, 12, 4), fortasse lex haec
data est ad Maximum praefectum urbis III non. Febr. a. 323 non
Sabino et Rufino consulibus, sed Seuero et Rufino. || 3 paulus V;
em. Maius collatis cc. 253a. 254. 255. 257. 258, quae ex Papiniani
l. XII resp. petita pertinent ad eandem excerptorum seriem. c. 250
supplementa fere sunt Rudorffiana. || 4 cum 'sic' Vd; cuius Vm. ||
5 ū (= non) Vd, n Vmk(?). || 6 et ei 'sic' Vd, et c Vm. || 7 fideicom-
missum s Vm.

- sacra aeditu¹ — (36) — *lit*|teris post mortem suam — (36) — |
 post mortem suam — (36) — || — (36) — *redditam*
 rationem² | — (36) — uit, quod ne fiduciae daretur | — (36) —
 num accepit perueniret qui | — (36) — ~ |
- 253 — (36) — *donatio*³ perficitur; cum autem creditor | — (36) —
 nem, si debitor pecuniam, quam dele|ga — (36) — *stipulatione*
 factam nouationem | — (36) — dam stipulationem uenit | —
 (36) — *inchoauit* respondi. ~
- 253a | *Item.* — (36) — *possessione* tradita, quam inritam | — (36) —
 donauit, in iis praediis fuit.
- 253b | *Item.* — (36) — [Donationes in concubinam colla]tas non posse
 reuocari conue[nit, nec, si matrimonium inter eosdem postea
 fuerit contractu]m, ad irritum reccidere | [quod ante iure
 ualuit; an autem maritalis honor e]t affectio pridem prae-
 cesserit⁴ | — (36) — [personis compar]atis, uitae coniunctione |
 [considerata perpendendum esse respondi.] ~ |
- 254 *Item.* [Species extra dotem a matre uiro filiae no]mine⁵
 traditas filiae, quae | [praesens fuit, donatas et ab ea uiro
 traditas uide]ri respondi, nec matrem | [offensam repetitionem
 habere uel eas recte] uindicare, quod uir cauis|[set extra dotem
 usibus puellae sibi traditas,] cum⁶ ea significatione non |
 [modus donationis declaretur nec ab usu propri]etas separetur,
 sed peculium | [a dote puellae distingueretur.] ~ |
- 255 *Item.* [Pater qui filiae quam habuit in potestate mancipi]a
 donauit et peculium, | *quamquam soluta potestate iure eman-*
*cipationis uita*⁷ *deces*|sit, ei [non ademit, ex post facto donationem
 uidebatur perf]ecisse. ~ |

c. 253a = *Dig.* 39, 5, 31 pr. Papinianus l. XII responsorum. Dona-
 tiones — respondi neque enim tabulas facere matrimonium.

c. 254 = *Dig.* 39, 5, 31, 1 *post modo relata* Species — distin-
 gueretur. iudicem tamen aestimaturum, si mater iure contra filiam
 offensa eas reuocare uelit, et uerecundiae maternae congruam bonique
 uiri arbitrio competentem ferre sententiam. *extrema non Papiniani sunt,*
sed Triboniani (*Puchta Inst.* § 206 nota l; *Lenel. paling. Pap. fr.* 687).

c. 255 = *Dig.* 39, 5, 31, 2 *post modo relata*. Pater — peculium
 emancipatae non ademit, ex post facto — perfecisse.

1 similem casum tractat, ut monuit Dirksen, Papinianus l. VIII
 resp. = *Dig.* 31, 77, 26: 'Donationis praediorum epistulam ignorante
 filio mater in aede sacra uerbis fideicommissi non subnixam deposuit
 et litteras tales ad aeditum misit: instrumentum uoluntatis meae
 post mortem meam filio meo tradi uolo.' || 2 r***itam*****ationem
 ???
 Vd, asua*****ai (t?) **em V^k, r poenam mad . . rationem V^m. || 3 atio
 'sic' Vd, actio V^m. || 4 praecesseris V^m. || 5 mine om. V^m; filiae
 nomine uiro *Dig.* || 6 cum om. V^m. || 7 uita V^m, *pta V^d supple-
 mentamea sunt.

- 256 — (36) — bat praediorum, quae pater ei post | — (36) — am
 donationem genuit | — (36) — esset; parui etenim refert |
 — (36) — *nam licet iure donatio perfecta* non probaretur, ar-
 bitrum | *hereditatis diuidendae* — (36) — *nihilominus patris*
uoluntatem recte secuturum | — (36) — ea dati sint. ~¹ |
- 256 a *Item. Recte filiae in potestate patrem donasse respondi, cum*
*alteri*² *filiae propria praedia* || praelegaret et adiecisset ‘exceptis
 quae sorori tuae donauit’. nam et testamento liberalitatem con-
 firmatam et aperte patris declaratam uoluntatem; quod diui-
 sionis arbitrio sufficit iuris quoque uerbis deficientibus. ~
- 257 *Item. Eiusmodi lege deposita in aede arca, ut eam ipse solus,*
*qui*³ *deposuit, tolleretur aut post mortem domini Aelius Speratus,*
non uideri perfectam donationem respondi. ~
- 258 *Item. Pomponius Philadelphus dotis causa praedia filiae Pom-*
*poniae*⁴, quam habuit⁵ in potestate, tradidit et mercedes⁶
 eorum genero solui⁷ mandauit: an ea praecipua filia retinere
 possit, cum omnes⁸ filios heredes instituisset, quaerebatur.
 iustam causam retinendae possessionis habere filiam, quoniam
 pater praedia *de*⁹ quibus quaerebatur dotis esse uoluit, et matri-
 monium post mortem quoque patris constiterat¹⁰, *respondi*;
 filiam¹¹ etenim, quae naturaliter agros retinuit¹², specie dotis,
 cuius capax fuit¹³, defendi. ~
- 259 *Item. Mulier sine tutoris auctoritate praedium stipendiarium*
instructum non mortis causa Latino donauerat. perfectam in
*praedio ceterisque rebus nec mancipii*¹⁴ *donationem esse ap-*
paruit, seruos autem et pecora, quae collo uel dorso doma-
rentur, usu non capta. si tamen uoluntatem mulier non
mutasset, Latino quoque doli profuturam duplicationem re-
*spondi; non enim mortis causa capitur quod*¹⁵ *aliter*¹⁶ *donatum*
est, quoniam morte Cincia remouetur. ~

c. 257 — *Dig.* 39, 5, 31, 3 *post modo relata*. Eiusmodi — non uideri
 celebratam donationem respondi.

c. 258 — *Dig.* 10, 2, 35. Idem (Papinianus) l. XII resp. Pomponius —
 defendi.

1 *sii* *V^d*, si . . *V^m*, sint *V^b*; post *sii* sequi potuisse litteras *ad sex*,
finem uersiculi scriptura uacare aiunt Maius et Krueger. || 2 *rⁱ* *V^k*,
si *V^d*, si *V^m*. || 3 *sic Dig.*, recte puto; ipse qui solus *V*. || 4 Pom-
 ponia *om. Dig.* || 5 habebat *Dig.* || 6 reditus *Dig.* || 7 solui *Dig.*,
 fului *V*. || 8 cum omnes *Dig.*, cum communes *V*. || 9 *de Dig.*, *om. V*.
 || 10 steterat *Dig.* || 11 respondi filiam *Dig.*, pro filiam ‘*sic*’ *V^{dk}*, respondi
 per filiam *V^m*. || 12 tenuit *Dig.* || 13 fuisset *Dig.* || 14 nec manc
om. in hiatu V^d, habet *V^m*, nec *V^k*. || 15 quam *V^d*, errore puto.
 || 16 altero *V*; *em. ego*.

〈AD LEGEM CINCIAM DE DONATIONIBVS¹.〉

- 260 Item. Filius emancipatus, cui pater peculium non ademit, res quidem pro donato uel pro suo, quod iustam causam possidendi habet, usu capit, sed debitores conuenire non potest neque lites *peculiares*² prosecui, si non sit in rem suam cognitor datus aut nominum delegationes interuenerunt. plane quod ei soluitur patre non dissentiente, debitorem liberat, nec interest an emancipatum ignoret uel ei non esse peculium ademptum, cum rei substantia plus polleat³ existimatione falsa. PAPII
XII. B
- 261 Item. Peculium uindicta manumisso uel inter amicos si non adimatur, donari⁴ videtur. quae ratio facit, ut ex iusta causa possidens usucapere rem possit. aliud in his placuit, qui⁵ *testamento*⁶ libertatem acceperunt *uel testamento* parentis⁷ potestate soluuntur; quos amittere peculium, si non sit legatum, constitit, neque enim tacita liberalitas defuncti permittentis⁸ retinere peculium potuit intellegi. ~
- 262 Item. Sponsae res simpliciter donatae non insecutis nuptiis non repetuntur. sed et si adfinitatis contrahendae causa donationes factae sunt et nuntium sponsus culpa sua remiserit, aequae non repetuntur. quod ita intellegi oportet, si reuo-

~~~~~

1 *uersus duos hoc loco hodie uacuos in codice olim uidetur occupauisse rubrica ad legem Cinciam de donationibus; nam a sequenti inde pagina, quae orditur in medio c. 261, haec incipit in summis foliis perscribi, ita ut in primo paginarum pari legatur ad legem Cinciam de donationibus, in sequentibus inuerso ordine de donationibus ad legem Cinciam. cum tamen hic titulus a praecedente 'quando donator intellegatur renocasse uoluntatem' commodè separari nequeat et is in quo rubrica uidetur fuisse locus in mediam excerptorum Papinianorum seriem incidat, a librario magis quam ab auctore haec rubrica proficiscitur adiecta inepte propter uerba quae praecedunt 'quoniam morte Cincia remouetur'. Maius titulum illum coepit a c. 266, sine idonea causa. || 2 pecun¹ V, quod uidetur significare pecuniarias; emendavi ego. || 3 pulleat V. || 4 donatori V, sed to deletum esse notat Detl. || 5 qui V^mk, om. in hiatu V^d. || 6 tantum V; em. ego, t^o scilicet pro tt. ||*

7 acceperunt***** to parentis V^d, acceperunt¹u*****o V^k, acceperunt si testamento parentis V^m. in ed. mai. scripsi parentes, de statuliberis hic sermonem esse arbitratus; praestat tamen retinere testamento parentis, ut significetur potestas eius, qui testamento paret, et explicare de manumissione fideicommissaria: uel morte parentis Krueger. || 8 permittentis 'sic' V^d, ut uoluit Maius, promittentis V^m.

candis donationibus condicio non comprehendatur non coniuncto matrimonio non perficiendi contractus¹. ~ PAPIN. L. XII. RESP.

- 263 Item. Eam quae bona sua filiis per epistulam citra stipulationem donauit, si neque possessionem rerum singularum tradidit neque per mancipationem praediorum dominium transtulit nec interpositis delegationibus aut inchoatis litibus actiones nouauit, nihil egisse placuit. ~
- 264 Item. Matrem, quae sine tutoris auctoritate filio donationis causa praesentes seruos mancipio dedit, perfecisse donationem apparuit. ~
- 264a Pollicitatio donationis inter priuatos uim obligationis non inducit².
- 265 Item. Aurum et argentum, quod in re praesenti fuit, pater filio sui iuris donauit eiusque possessionem traditam esse instrumento palam fecit: non idcirco donationem irritam factam existimaui, quod usum omnium rerum apud patrem filius reliquit. ~
- 266 Vlpianus libro I ad edictum de rebus creditis. Indebitum³ solutum accipimus non solum si omnino non debebatur⁴, sed et si per aliquam exceptionem peti non poterat, id est perpetuam exceptionem. quare hoc quoque repeti poterit, si quis perpetua exceptione tutus soluerit. unde si quis contra legem Cinciam obligatus non excepto soluerit, debuit⁵ dici repetere⁶ eum posse, nam semper exceptione Cinciae uti potuit, nec⁷ solum ipse, uerum, ut Proculeiani contra Sabinianos⁸ putant, etiam quiuis, quasi popularis sit haec exceptio,

VLPIANVS
L. XXVI.
AD ED.=L.
I. AD ED.
DE REB.
CRED.

c. 266 = *Dig.* 12, 6, 26, 3. Vlpianus l. XXVI ad ed. Indebitum autem solutum — sed et si per aliquam exceptionem perpetuam peti non poterat. quare hoc quoque repeti poterit, nisi sciens se tutum exceptione soluit.

---

1 *scripsi*, si reuocantis donationis condicio non coniuncti matrimonii (-nii *V^m*) comprehendatur non perficiendi contractus *V*; si reuocandae donationis condicio non coniuncti matrimonii comprehendatur non perficiendi contractus *Savigny Keller Hollweg*, quod fateor me non intellexisse; si reuocandi donationes condicio non coniuncto matrimonio comprehendatur, non perficiendi contractus *Huschke*, parum recte. || 2 caput hoc cum inter uersus legatur, non ut scholia ad marginem, neque argumento suo ad scholia sese accommodet, recte *Huschke* ad ipsam compilationem rettulit: uide tamen, cum absit item uocabulum, ne ueniat ex supplemento eiusdem, qui alio loco (c. 5) *Papinianum* adlegauit. || 3 indebitum non *V*; indebitum autem *Dig.* || 4 debeatur *Dig.* || 5 debet *malim*. || 6 dicerepetere 'sic' *V^d*; dici repetere *V^m*. || 7 nec 'sic' *V^d*, non *V^m*. || 8 contra tabulas *V*; *em. Rudorff, Böcking*.

sed et heres¹ eius, nisi forte durante uoluntate decessit donator: *tunc* enim² doli replicationem locum habere imperator noster rescripsit in haec uerba³. ~

- 266a Gregorianus libro XIII titulo. *Imp.* Alexander Flauio Menandro. Professio donationis apud acta facta⁴, cum neque mancipationem neque traditionem subsecutam esse dicas, destinationem potius liberalitatis⁵ quam effectum rei actae continet. eapropter quod non habuit filius tuus dominium, si quae adfirmas uera sunt, obligare pacto suo creditori non potuit, nec quod sine effectum gestum est uindicationem tui iuris impedit. Proposita III kal. Ian. Alexandro Aug. III et Dione II cons. ~

ALEXANDER
P. C. 229.

- 267 *Impp.* Seuerus et Antoninus Augg. Cosoniae Hilarae. Actio noua ex promissione, quae donationis causa facta sit, dari non solet. Proposita prid. kal. Ian. Romae Antonino ~ II⁶ cons.

SEVERUS
ET CARACALLA
P. C. 205.

- 268 ⁷ Quaerebatur, an, cum Seius filiam suam emanciparit et⁸ ..... RESP. apud acta professus sit ei se donare fundum nec instrumenta donationis fecerit, an uideatur professione actorum perfecta esse donatio. respondi, si neque mancipatio neque traditio secuta est, solis actis dominium non transisse.

- 269 Vlpianus libro XLVI⁹ ad Sabinum. 'Vt quod utendum mater filiae dedit, non uideatur donatum et si donatum sit, non ualeat, in potestate filia constituta patris; aliud esse, si dotem¹⁰ dedit'¹¹. ~ Vlpianus: constat, quod utendum filiae datum est, non esse donatum; sed et si donatum¹² esset, aequae donatio non ualeret in filiam conlata, quae in patris erat potestate. plane si in dotem mater filiae dedisset, ualet quod factum est; potest¹³ enim donare filiae, cum, *quamuis* res mariti fiant¹⁴, quandoque filia uel sola, si iuris sui fuerit, uel uoluntate filiae pater habeat rei uxoriae actionem. merito igitur Sabinus ait, si inscia uxore uel *inuita* in dotem dedit¹⁵,

VLP. L.
XLVI AD
SAB.

1 heris V. || 2 donator enim Vd, donator etenim Vm. || 3 rescriptum omisit epitomator. || 4 factae V; em. ego. || 5 liberalitas Vdk, liberalitatis Vm. || 6 omisum est Getae nomen, contra quam fit in codice Iustiniano; scilicet cum sylloge haec edebatur, uigebant adhuc memoriae damnationes apud Byzantios posteriores oblitteratae. || 7 inscriptionem excidisse manifestum est. || 8 emanciparet V; em. ego. || 9 XLIII emendat Lenel paling. Vlp. fr. 2903. || 10 in dotem malim. || 11 'non sunt haec uerba Sabini, sed glossema quo fragmenti argumentum indicatur; Sabini uerba suspicor esse relata in Dig. 23, 3, 34' Lenel paling. Vlp. fr. 2903. || 12 donator V. || 13 potest V², post V¹. || 14 cum quamuis res mariti fiant scripsi, cum res mariti fiant quamuis V, quamuis res mariti fiant cum Huschke. || 15 inuita maritus in dotem dedit V, inuita marito in dotem dedit Huschke, inuita mater

rem mariti non esse factam et ideo uindicari ab herede mulieris posse; quod si¹ sciente ea hoc factum sit, consequens erit dicere in dotem conuersum esse id quod datum est.

Schol. ad c. 269 med. B'. Mater filio in patria potestate posito donando nihil agit.

- 270 Hermogenianus titulo de donationibus. Diui Diocletianus et Constantius Caeciliae Anagrianae. ~ Si donationibus in unam filiam conlatis quarta non retenta patrimonium exhaustum² in fraudem ceterorum filiorum probetur, has rescindi ad instar inofficiosi testamenti sacris constitutionibus parentum nostrorum euidenter continetur. matre quoque filiae res uenum dante nihil ei auferri³ posse non ambigitur. Subscripta V kal. Mai. Sirmi Caesaribus cons. ~

DIOCL. ET
MAX. ET
CONST. ET
GAL. p. C.
294.

- 271 Idem Boncio Secundo. Praeses prouinciae amicus noster notionem suam inpertiet, non ignorans pro sua auctoritate atque experientia, si docebitur inmoderatis donationibus⁴ non retenta quarta ad excludendam inofficiosi querellam nepotis ex filio nati patrimonium⁵ suum auum exhausisse, plerisque constitutionibus⁶ huiusmodi commentis ad exemplum inofficiosi querellae esse occursum⁷. Proposita Mogontiaci XI kal. Iul. Maximo⁸ et Aquilino cons. ~

DIOCL. ET
MAX. p. C.
286.

Schol. ad c. 271. B'. De inmodicis donationibus.

- 272 Gregorianus libro XIII titulo. Imp. Philippus Agilio Cosmiano⁹ suo salutem. Inter patronos et¹⁰ liberos de iure donationum tractari non oportet, cum etsi perfectis donationibus in pos-

PHILIPPVS.
p. C. 249.

c. 272 = *Cod. Iust.* 8, 55, 1. Imp. Philippus A. Cosmiano. Etsi perfectis donationibus — possederit, tamen, si ingratus sit, omnis donatio — insolentiam erigere. hoc tamen ius stabit intra ipsos tantum, qui liberalitatem dederunt; ceterum — non retractauit. Data XV k. Iul. Aemiliano et Aquilino cons.

~~~~~
in dotem dedit *Blume*; maritus uocabulum deleui ego eo quoque nomine molestum quod mox repetitur, supplendumque censeo cogitatione id quod proxime praecedit pater. neque enim ferendum est quod posuit *Czyhlarz* (*Dotalrecht* p. 181) eodem uersu maritum primum significare socerum, deinde generum, quamquam in re ipsa uerum uidit. Cf. *Dig.* 23, 3, 34. *Vlpianus* l. XXXIII ad *Sabinum*. Mater cum filiae aurum dedisset utendum, pater puellae id aurum in dotem uiro appendit: dein mortua est mater. si inscia inuitae uxore uir id aurum in dotem dedisset, manet id aurum heredis.

1 si *add. Maius*. || 2 exhaustam *V*¹, exhaustum *V*². || 3 auferri 'sic' *V*^d; auferre *V*^m. || 4 notiones *V*¹. || 5 patrimonium 'sic' *V*^d, patrimonium *V*^m. || 6 postque constitutiones *V*, latere sub his litteris s. ib. indicauit *Dell.*, em. ego. || 7 querellam esse concursum *V*; em. *Mai*. || 8 iterationis nota ad *Maximi* nomen in *Iustiniano* codice adscribitur, in hac sylloge constanter omittitur. || 9 *Cosmiano Iust.*, cominio *V*. || 10 et addit *V*², em. *V*^m.

sessionem inductus libertus quantolibet tempore ea quae sibi PHILIPPI
donata sunt pleno iure ut dominus possederit, tamen omnis P. C. 24
donatio mutata patronorum uoluntate reuocanda sit. quod
obseruabitur etiam¹ circa ea, quae libertorum nomine, pecunia
tamen patronorum et beneficio comparata sunt. nam qui ob-
sequio suo² liberalitatem patronorum prouocauerunt, sunt digni
quin eam retineant³, cum coeperint obsequia negligere⁴,
cum magis⁵ eos conlata liberalitas ad obsequium inclinare
debeat⁶ quam ad insolentiam erigere. fundus autem, quem
ais⁷ Agilio liberto donasse te, tribus et decuria, quae ipsius
nomine comparatae sunt⁸, re
. libertus uindican . ., cum eas⁹ tantum donationes uel
pecuniae largitiones¹⁰ libertus obtinere debeat, circa quas uo-
luntas patronorum in supremam usque diem perseuerauerit.
hoc tamen ius stabit intra ipsorum tantum liberalitatem¹¹,
qui donauerunt; ceterum neque filii eorum neque successores
ad hoc¹² beneficium peruenient¹³; neque enim fas est omni-
modo¹⁴ inquietari donationes, quas is qui donauerat in diem
uitae suae non reuocauit¹⁵. ~

Schol. ad c. 272 init. B'. In libertos conlatam a patrono donationem, si ingrati
extent, reuocandam uel si nomine eorum quid emptum sit.

273 Dominus¹⁶ Constantinus et Caesares¹⁷. Prisca legum aequi- CONST.
tate praecclusa¹⁸ uariis ambagum uersutiis exquisita donatio, LICIN. P.
315.

1 et *Iust.* || 2 obsequi****o *Vdk*; obsequiis suis *Iust. Vm.* || 3
sunt digni quin eam non retineant *V*, non sunt digni quo eam reti-
neant *Iust.*, *em. ego.* || 4 negligere 'sic' *Vd*; neglegerent *Vm.* || 5 in
inserit Iust. || 6 debet *Iust.* || 7 at q̄^m a (uersu finiente ut uidetur)
Vk; autem quem *Vm*; a**q** *Vd*. || 8 nomine comp*** *Vd*, de com tamen
dubitans, nomine p *Vb*, nomine parata *Vm.* scribendum for-
tasse: fundus a. quem A. l. d. te scribis et decuria, quae ipsius n.
comparata est, *quamquam tribus non minus emitur quam decuria* (cf.
Staatsrecht 3, 447). || 9 reques*****timoumn** pro ti***iciisu*cfri || (uel
rcqesc'o**timoumn*ⁱq**isituaisuti*lib* ||) ertus uindican*ois *Vd*; reu***e*****
? ? ? ? ? ? ? ? ? ? || iio**umniq**q*****isu**lib* || *Vk*; || siue partis est uindicatio cum
consue *Vm*; *omnia dubia esse in hoc u. adnotauit Dellefsenus.* recte
siue in rem actione siue conditione repetuntur nec ea libertus uindicabit,
cum eas *Huschke, spatium uersus unius aliquantum excedens.* || 10
tedonationesūpecuniaelaoctia'n** *Vd*; 'pro te codex ū uel tt, post pe-
cuniae fuisse uidetur largitiones' *Vk confirmans quae coniectura Husch-*
kus inuenit tantum et largitiones; tudo nouo Vm. || 11 liber-
tatem *Iust. libri fere.* || 12 hoc 'sic' *Vd, Iust.; om. Vm.* || 13 pertinebunt
Iust. || 14 ullo modo *Iust.* || 15 sequuntur in codice litterae cursiuae
complures hodie euanidae. || 16 & *V*; diuus soluerunt alii non recte, sed
feri potest ut adiectum sit errore; cf. praef. p. 12. || 17 et Caess.
falsum est, u. praef. p. 12. || 18 prouisa *V*; *em. ego.*

licet titulum¹ emptionis uel debiti tenorem comprehendere uideatur, tamen clavis testationibus² probata debet³ in irritum deuocari, si quidem consultissima ratione uideatur esse pro- uisum matrimonio constante donationes inter uirum et uxo- rem altrinsecus agitata⁴ nullam firmitatem habere. nec sibi debent mulieres⁵ blandiri, si tamquam⁶ uenditores uel debi- tores ad eludendas legum sanctiones mariti earum se falso uideantur esse professi. quare Vettium Rufinum clarissimum uirum praefectum urbi amicum nostrum, cuius notio est, adire non prohiberis, qui partium allegationibus examinatis⁷ petitioni tuae secundum iuris prouidebit iustitiam. Data XIII kal. Nou. Mediolano Constantino⁸ et Licinio cons. ⁹ ~

CONST. ET
LICIN. P. C.
315.

*Schol. ad c. 273 init. B'. | De donationibus | sub emptionis titulo facitis*¹⁰.

274 Idem Aureliae Sabinae siue Gaudiosae. Licet in potestate filii degentes¹¹ donationum effectum a patre sibi conlatarum¹² mox consequi minime¹³ posse uideantur¹⁴, tamen perseuerantia uo- luntatis¹⁵ ad instar mortis causa donationis huiuscemodi libe- ralitatem redigi oportere retro principum rescriptis¹⁶ cognosci- tur¹⁷ esse concessum. unde uirum clarissimum praefectum urbi amicum nostrum, cuius notio est, adire non prohiberis, qui omnibus rite consideratis, quae in precem tuam confe- renda¹⁸ tu duxisti¹⁹, pro experientia sua recte iudicari cura- bit²⁰. Data idibus Augustis Romae Constantino et Licinio Augg. cons. ²¹ ~

CONST. ET
LICIN. P. C.
315.

1 titulum 'sio' *V^d*, instrumentum *V^m*. || 2 testationibus *V^d*, do- nationibus *V^m*. || 3 debent *V*. || 4 atrinsecus agitata *superscr. l V^d*, ac re (uel res) insecuta non ratas *V^m*, ac r (*littera linea traiecta*) in... itas *V^b*. || 5 mulieris 'sio' *V^m*, quod improbat *Detl.* || 6 blan- diri quamquam *V^m*. || 7 qui partium allegationis exa.... *V^m*; recte emendarant *Barkow Buchholtz Rudorff.* || 8 constantio *V*. || 9 debuit scribi Constantino et Licinio Augg. III cos.; ad hunc enim annum *Borghesius* (opp. 3 p. 136) legem reuocauit propter Vettium Rufinum praefectum urbis a die XIII k. Sept. a. 315 ad prid. non. Aug. a. 316. || 10 de donationibus... ab empt.... tis *Maius in libro ipso*; 'lege sub emptione... sub... tis' *idem in add.*; de donationib. sub emp... tis *V^b*; de... || sub empti... || tis *V^d*. || 11 filii u degentes 'sic uidetur' *V^d*, filii sunt degentes *V^m*. || 12 conlatum *V*; em. ego. || 13 minime *V^d*, m... *V^m*. || 14 uideatur *V*, em. ego. || 15 perseuerantia uoluntatis *V^d*, ut con. *Wenckius*, perseuerat et.... satis *V^m*. || 16 scribtis *V*. || 17 cognitor *V*; em. *Maius*. || 18 conferendam *V*. || 19 'idi... si' *V^d*, qui postea addidit primam litteram t uideri, secundam c uel e uel o uel u olimque ibi uideri fuisse tu duxisti; 'tu duxisti et spatio et uestigiis recte conuenit' *V^k*; ... n si *V^m* pro tu duxisti. || 20 'ante data cernitur recte... cari' exau' *V^k*; sententiam dari faciet *Huschke*. || 21 eiusdem anni hanc esse ac praecedentem obseruauit *Borghesius l. c.*; nam a. 315 per mensem Augustum Constantinum constat fuisse Romae, contra neque a. 312 nec sequente ibi fuit mense eodem. rursus omissus est igitur post Augg. numerus III.

- 275 Diui Diocletianus et Constantius¹ Sa iodul . .² Perfectam donationem mutata uoluntate³ donatoris, etsi parum gratus existet, cui dono res data est, minime rescindi⁴ posse saepe rescriptum est. Proposita V non. Mart. Nicomediae Maximo et⁵ Aquilino cons. ~ DIOCL. I
MAX. p. 1
286.
- 276 Idem iae. Si pater tuus⁶ nomine matris tuae de sua pecunia *fundum comparauit* donationis⁷ causa eique tradidit et decedens non reuocauit id quod⁸ in eam contulisse uidetur, intellegis⁹ frustra te uelle experiri, cum oratione diui Seueri huiusmodi donationes¹⁰ post obitum eorum, qui donauerunt, confirmentur. Proposita pridie non.¹¹ Mart.¹² Antiochiae Augg. III et III cons. ~ IDEM p.
290.
- 277 Idem Aureli Si quam impugnatur frater pater tuus in te contulit¹³ donationem et decedens supremo iudicio¹⁴ non reuocauit, scilicet manente potestate, praeses prouinciae iuxta diuorum principum constitutiones super hac re factas uim prohibebit, de ceteris inter uos disceptaturus. Proposita III kal. Sept. Maximo et Aquilino cons. ~ IDEM p.
286.
- 278 Idem Aurelio Zoilo. Cum adfirmes patrem tuum donationes perfectas in te contulisse et supremis iudiciis eas non reuocasse, poteris iure constituto, praesertim cum honori primipilari sis adstrictus¹⁵, securo animo ea quae donata sunt possidere. Proposita VIII kal. Nou. Maximo et Aquilino cons. ~ IDEM p.
286.
- 279 Idem Benignae Superlatae. In filiam post emancipationem donationem¹⁶ a patre conlatam postea auferri¹⁷ ab ea non potuisse dubitari non oportet. si igitur nihil aliud tibi de iure aduersatur, praeses prouinciae, ne qua tibi legitime possidenti fiat iniuria, intercessu auctoritatis suae providebit. Proposita IIII kal. Dec. Maximo¹⁸ et Aquilino cons. ~ IDEM p.
286.

1 Constantii nomen abundat, u. p. 12. || 2 sa iodul . . Vd, Sabinae ('cod. sab . . na ut uidetur') et Diodulae Vm. || 3 uoluntate Vm. hodie sub laciniis agglutinatiss quaedam uidentur latere Maio uisa; satius tamen duxi haec indicare in notis, in textu autem quidquid iam non apparet exhibere litteris cursiuis. || 4 minim*****di Vd, minime contendi Vm, minime rescindi Hassius. || 5 maximo et Vm. || 6 si p*****tuus V^k, si*****tuus Vm, si u*****tuus Vd, unde olim restitui: si ut ais pater tuus. || 7 pecunia . . . donationis Vm. || 8 idc dubitans Vd, ad Vm. || 9 uidetur intellegis Vm. || 10 modi donationes Vm. || 11 non. Vm. || 12 Mai. scribendum uidetur; uide commentarium meum de subscr. Diocletianis p. 427. || 13 idem A . . . contulit Vm. || 14 supremo iudicio Vm. idem Maius in sequentibus usque ad c. 279 extr. cursiuis expressa tamquam ex cod. exhibet. || 15 'adstrictus potius quam adscriptus' Maius. || 16 donationem Vd ut aut legerat aut coniecerat Blumius, om. Vm. || 17 auferri 'sic, lineola supra a exesa' Vd, auferri Vm. || 18 maximino V.

- 280 Idem Aur. Anniano. In dubium¹ non uenit aduersus enormes donationes², quae tantummodo³ in quosdam liberos, uacuefactis⁴ facultatibus reliquorum⁵ perniciē, conferuntur, iam dudum diuorum principum statutis esse prouisum⁶. si igitur mater tua ita patrimonium suum⁷, profunda liberalitate in fratrem tuum euisceratis opibus suis, exhausit⁸, ut quartae partis dimidiam⁹, quam ad excludendum inofficiosi¹⁰ querellam aduersum testamentum¹¹ sufficere constat, his donatis datisque haud relictam tibi habeas¹², praeses prouinciae, quod immoderate gestum est, reuocabit. sane¹³ aeris alieni solutionem, si ab¹⁴ intestato cum fratre tuo matri heres exististi, renouare¹⁵ non potest. Data Nicomediae¹⁶ V non. Mart. Augustis¹⁷ III et II cons¹⁸. ~

DIOCL. ET
MAX. p. C.
286.

Schol. ad c. 280 init. B'. De immodicis donationibus.

- 281 Idem Aurelio Seue dro¹⁹. Pater in filium, quem in potestate habet, conferens ipso iure donationem²⁰ non facit, sed ex praeceptis statutorum recepta humanitate placuit, si in eodem iudicio perseuerans in fatum concesserit, liberalitatem eius salua lege Falcidia probari. proinde si pater, qui per epistulam res tibi dono dedit, non reuocata liberalitate nec mutata uoluntate fatalem diem intestato obiit, inlibata donatio permanet, si tamen legis Falcidiae ratio comminui eam nec²¹

IDEM p. C.
286.

c. 280 = *Cod. Iust.* 3, 29, 7. Idem AA. (impp. Diocl. et Maxim.) Ammiano. Si mater tua — dimidium, quod ad excludendam inofficiosi testamenti querellam aduersus te sufficeret, in his donationibus, quae tibi largita est, non habeas, quod immoderate gestum est, reuocabitur. pp. V id. Mai. Maximo II et Aquilino cons.

1 anniano in dittium *V^d*; anniae. in q . . . lum *V^m*. Ammiano *Iust.* || 2 enormes don. *V^m*. || 3 ttae *V^d*; ita. 'nescio quid aliud supra uersum uidetur esse additum' *V^m*; tantummodo, nempe ttm, scripsi. || 4 uacuafactis *V^m*. || 5 facultatibus in filiorum *V^m*. || 6 statutis esse prouisum *V^m*. || 7 patr. suum ita *Iust.* || 8 profundit liberalitate in fratrem tuum . . . isce pati . . . pibus tuis (om. ex) auxit *V^m*. || 9 partis dimidiam *V^m*. || 10 inofficiosi *V^m*, inofficiosior *V^d*: scriptor magis uidetur litteras duas q^r, a quibus sequens uersus incipit, errore in hoc positas expunxisse. || 11 sic Huschke, aduersum tⁱ *V^d* secunda lectione; pro t antea legerat a; aduersum au *V^m*. || 12 onstat his donatis datis qⁿ irelicpam || bi habes *V^d* curis secundis; . . . hisdonati . . . antq^a aurelictaci || bi habes idem ante; rtat his datis . . . atis quae in aurelio tecum || ri habes *V^m*; em. ego. || 13 eanq. uel canq. 'sic' *V^d*, eamque *V^m*; em. ego; namque coniscit Hollweg. || 14 solutionem . . ab *V^m*. || 15 renouare 'sic' *V^d*, reuocare *V^m*. || 16 potes. dat. nic. *V^m*. || 17 aug. *V.* || 18 subscriptio falsa est, nam consules qui dicuntur nulli sunt diesque et locus male uidentur repetiti ex c. 275; substituenda ea quae est in *Cod. Iust.* uide comm. de subscr. Dioclet. p. 423. || 19 seuerio alexandro *V^m*. || 20 donationem *V^m*. || 21 si — nec *V¹*, nisi (deleto nec) *V²* et Maius.

exegerit; quod si locum habet, eatenus ex donatione fratres tui deducant, quatenus id fieri indemnitas et iuris ratio¹ in optinendis portionibus, quas eos habere necesse est, exigunt. iuxta hanc iuris formam praeses prouinciae ad uicem familiae erciscundae officium sententiae suae legibus temperabit. Proposita Byzantio XI kal. Apr. Maximo et Aquilino cons.² ~

Schol. ad c. 281 init. B'. | Si pater in filium familias aliquid confert, | liberalitas eius salua lege | Falcidia probanda est.

DIOCL. ET
MAX. p. C.
286.

282 Idem Calpurniae Aristaenetae³. Quoniam non contenta rescripto, quod ad primas preces acceperas, iterato supplicare uoluisti, ex iure rescriptum reportabis. communes res in solidum donari nequeunt, sed portiones eorum qui donant ad eos qui dono accipiunt transitum faciunt. nec ambigi oportet donationes etiam inter absentes⁴, si ex uoluntate donantium possessionem ii⁵ quibus donatum est nanciscantur, ualidas esse. restat ut, si filius tuus inmoderatae liberalitatis effusione patrimonium suum exhausit, iuxta legum placita praesidis prouinciae auxilio utaris, qui discussa fide ueri, si integri⁶ restitutionem ex filii persona competere tibi ob improbabilem donationis enormitatem animaduenerit, in remouendis his quae perperam gesta sunt tibi subueniet. Proposita III⁷ id. Feb. Mediolani⁸ Maximo et Aquilino cons. ~

IDEM p. C.
286.

Schol. ad c. 282 init. B'. Communes res in solidum donari non posse. donationes etiam inter absentes posse fieri et ualidas esse, si ex uoluntate donantium hi quibus donatum est nanciscuntur possessionem rerum donatarum.

Schol. ad uerba restat ut. <Idem supra pagina VIII et infra pagina XV et XXIII>⁹.

283 Idem Aurelio Carrenoni¹⁰. Si praediorum¹¹ stipendiariorum IDEM p. C.
286.

c. 282 = *Cod. Iust.* 8, 53, 6. Imp. Diocl. et Maxim. AA. Aristianae. Nec ambigi — ualidas esse. PP. III id. Febr. Maximo II et Aquilino cos. — *Cod. Iust.* 3, 29, 4. Imp. Diocl. et Maxim. AA. Aristinae. Si filius tuus — exhausit, praesidis prouinciae auxilio uteris, qui — subueniet, ideoque non est tibi necessarium aduersus immodicas donationes auxilium ad instar inofficiosi testamenti. Dat. VI id. Febr. Maximo II et Aquilino cons.

c. 283 = *Cod. Iust.* 8, 54, 2. Imp. Diocl. et Max. AA. Zenoni. Si praediorum (praediorum *firmant basilica*, al. rerum tuarum) proprietatem — rediret, donatio ualet, cum etiam ad tempus certum uel incertum ea fieri potest, lege scilicet quae ei imposita est conseruanda. PP. V id. Mart. Maximo II et Aquilino cons.

1 ratio et V. || 2 'in margine uideor mihi cernere notas aliquot Tironianas'. Maius. in subscriptione erratum est; nam uere huius anni Diocletianum Nicodemiae moratum esse constat. uide commentarium de subscr. Diocletianis p. 423. || 3 Aristinae uel Aristianae *Iust.* || 4 maxime inserit *Iust.* || 5 hii V, hi *Iust.* || 6 in integrum *Iust.* || 7 pp. III 'sic' V^d et *Iust.* l. VIII, pp. III V^m, dat. VI *Iust.* l. III. || 8 immo Nicomediae. uide commentarium de subscr. Diocl. p. 423. || 9 haec scripta sunt manu diuersa (uide supra p. 16). || 10 Zenoni *Iust.* || 11 praediorum ex *Iust.* recte adsciuit Buchholtzius.

proprietatem dono dedisti ita, ut post mortem eius qui accepit ad te rediret, donatio inrita est, cum ad tempus¹ proprietas transferri nequiverit. si uero usum fructum in eam, contra quam supplicas, contulisti, usum fructum a proprietate alienare non potuisti. Proposita V id. Mart. Maximo et Aquilino cons. ~

284 Idem Alexandriae. Ea quidem, quae iure donationis a socru tua in te conlata sunt, manere inconcussa rector prouinciae efficiet. *de* matrimonio uero retinendo² tui arbitri est, an uelis et filiis communibus interuenientibus in eodem proposito perseuerare. Proposita III id. Oct. Heraclea Thracum Maximo et Aquilino cons. ~

285 Gregorianus libro XIII tit. Idem Aurelio³ Abanti. Si filiae tuae possessiones, de quibus agitur, neque mancipasti neque tradidisti, frustra uereris, || ne ex una professione uel⁴ *ut suas eas uindicet* — (36) — *praesertim* cum fundos tributarios esse dicas — (36) — | etiam ab iniuria tempera — (36) — | Maximo et Aquilino cons. — (36) — ~

286 | Eodem libro eodem titulo. Idem Iuliae Marcellae. Quoties donatio ita conficitur, ut post tempus | id⁵ quod donatum est alii restit[uatur, ueteris iuris auctoritate rescriptum est,] | si is in quem liberalitatis compen[dium conferebatur stipulatus non sit, placiti] | fide non seruata⁶, ei qui libera[litatis auctor fuit⁷ uel heredibus eius condicticiae actionis] | persecutionem competere. sed cum p[ostea benigna iuris interpretatione diui princi]pes ei qui stipulatus non sit [utilem actionem iuxta donatoris uoluntatem] | decernendam esse admi[serint, actio, quae sorori tuae, si in rebus humanis] | ageret, potuit decerni, si quae proponis uera sunt, tibi | adcommodabitur. Proposita Sirmi [XI kal. Oct. Aug. IIII et III cons.] ~

287 | Constantinus et Caess. — (36) — *Donatione secundum iuris normam perfecta* | nec ea quae matres in filios contulerunt *reuocari iura permit*tunt. sane si generaliter⁸ *tantummodo uel stipulatione interposita* | uel mancipatione totius patrimonii *donatio celebrata* | est, id quod donatum est stare non potest,

c. 286 — *Cod. Iust.* 8, 54, 3. *Idem AA.* (Impp. Diocl. et Maxim.) Marcellae. Quoties — uoluntatem competere admiserint, actio — ageret, competebat, tibi accommodabitur. PP. XI k. Oct. ipsis IIII et III AA. cons.

1 ad tempus *Iust.*, ad te *V.* || 2 fortasse rescindendo. || 3 aurelio *om. in lac. Vd.* || 4 aut uel aut uen *V.* || 5 id *om. Vm.* || 6 impleta *Iust.* || 7 auctor interfuit *Iust. cod. libri.* || 8 generaliter r *Vm.*

cum haec donatio ad id ut proprietas possit | transferri non CONST. E
ualeat. quare num hoc modo tibi consu|li possit, rectorem LIC. ET
*prouinciae interpellare poteris*¹. — (36) — | *Licinio V et Crispo* CAESS. p. 318.
conss. — (36) — ~

288 | (Gregorianus libro XIII tit.) <Dominus>² Imp. Probus Massiciae³ PROBVS p.
 R — (36) — *Indubitati iuris | est, siquidem donaturam te* C. 280.
quaedam dixisti neque apud acta instru|menta fecisti aut
eundem cui donabas dominum effecisti per rei cessionem | per-
*fectam ac solam tibi*⁴ *possessionem retinuisti, eum rem eam uin-*
dicare sibi | non posse, quando apud te eius rei proprietas
mansit, — (36) — nec functionum pen|siones uel per eum
*cui*⁵ *don[ata res non erat uel ab actoribus ipsius nomine]*
*| celebratae nunc*⁶ *tibi obesse a*⁷ *poterunt — (36) —*
| ius tum magistrum summarum — (36) — | cum comminatione
*uide*⁸ — (36) — | *praefinitione allega, ut, si praesidi*⁹ *rem*
*probaueris — (36) — compel|latur*¹⁰. *Proposita VI*¹¹ *kal. Ian.*
Messalla et Grato cons. ||

289 — (36) — p stipendiarii uel tributa|rū — (36) — *non sine* IMP
traditione donatio perficitur. pone igitur sollicitu|dinem —
*(36) — egit*¹² *non tradidisse ea uel quae | — (36) — reuocanda*¹³
non sunt. Proposita non. Oct. | — (36) — ~

290 — (36) — *modo preces tuas*¹⁴ *fides adiuuet. ceterum | —* IMP
*(36) — lem declarat*¹⁵ *uoluntatem | — (36) — onem ab eo*
*perfecisti, si quidem feminis*¹⁶ | *quoque — (36) — in familia*
degentibus pater do|nare uidetur cum moritur uoluntate non
mutata — (36) — s adeo emolumenti tribuat | — (36) — les
quod tibi ex patris rebus iure | — (36) — | itaque ne tibi infe-
*rant temptamina fratrum*¹⁷ *tuorum inquietudinem, si qua | tibi*
adquisita sunt — (36) — per donationem, quae tibi ex bonis

c. 288 = *Cod. Iust.* 8, 53, 4. Imp. Probus A. Marciae. Si func-
 tiones per eum — celebratae sunt, tibi obesse non potest. PP. V k.
 Ian. Messalla et Grato cons.

1 caput hoc recte ad sententiam restituit Huschkius, uerba mutauit.
 || 2 d linea traiectionem sive diuus explicabitur siue dominus, rationem
 non habet et accessit omnino errore (u. praef. p. 11). || 3 massiciae
 V, Marsciae, Marciae, Martiae Iust. libri mss. || 4 aut tibi aut tui
 Vm. || 5 sic V Iust.; cuius malim. || 6 nunc Vd(?)k, non Vm. || 7 a
 Vk, a Vmd. || 8 uide Vmk, uid Vd. || 9 si prae Vm; esse lineolam
 in codice negat Detl. || 10 u. extremum expleuit Huschkius. || 11 V
 Iust. (Haloander). || 12 . . egit Vm, egit Vk, . . . (uel g)it Vd. || 13
 ocauda 'sic' Vdk, spernenda Vm. || 14 . . a Vm, 'male' Detl. Kr.
 || 15 dederat V1. || 16 feminis add. V2. || 17 res Vm.

- patris | obuenit, modo eam — (36) — ad diem nouissimum IMP
uoluntas perseuerans | patris confirmauit — (36) — debet¹
etiam fundi ex pecunia a patre | tibi donata empti possessio
— (36) — per eum tibi tradita ac postmodum | a te retento
apud te manere — (36) — si recte emisti solutione pretii²
facta numerans quod penes | te fuit — (36) — ~ Data III
kal. Oct. Verona | — (36) ~ |
- 291 Firmam esse — (36) — rerum paternarum donationem in IMP
te conlatam, licet in potestate | constituto tibi pater donauerit,
— (36) — modo in diem nouissimum uitae uoluntas | dura-
uerit, non ignorabit — (36) — praeses prouinciae cuius erit
de hac re iudicem dare. is tum uerorum³ quae praetulisti⁴ —
| ratione habita — (36) — curabit, ne quid fiat contra uoluntatem
defuncti | et ita inter uos — (36) — arbitrum diuisioni dabit.
qui in | familiae erciscundae iudicio — (36) — id spectare de-
bebit, ut tibi istae res | et praeterea — (36) — portio ex legi-
bus ab intestato de|bita adiudicentur. — (36) — Proposita V
kal. Iun.⁵ Treueris | — (36) — III⁶ cons. ~ |
- 292 — (36) — Donatio⁷ quidem a patre in filium | familias collata DIOCL. ET
ipso iure nulla est — (36) —, sed benigne subuenitur filio, si MAX. ET
in eadem uoluntate pater | perseuerans decessit; ualet enim CAESS. P. C.
nouissima⁸ uoluntas, quam in ex|tremum diem pater retinuit, 295.
modo legitima omnibus portio quae ab intestato debetur || in-
libata seruetur. iuxta quae adi correctorem uirum clarissimum
amicum nostrum et ea, quae in precem contulisti, adlega,
qui in examinationibus eam sententiam promet, quam iuris
atque aequitatis ratio dictauerit. Proposita Mediolano XII⁹
kal. Ian. Tusco et Anullino cons. ~
- 293₁ Idem Aur. Luciano. In donatione rei tributariae circa excep- IDEM P. C.
tam et non exceptam personam legis Cinciae nulla differentia 293.
est, cum et uacuae possessionis inductione celebrata in utrius-
que persona perficiatur et, si hanc secutam post huiusmodi
placitum non constet, manifeste nec coepta uideatur. qua-
propter in his quidem, quae solo tributario consistunt, a maiore
V et XX annis in uacuam inductos uos¹⁰ possessionem ostendi
conuenit. rerum autem mobilium siue mouentium, si ex-
cepti non¹¹ fuistis, quae mancipi sunt usu capta uel manci-

1 t etiam, post (t expuncta) u etiam Vd; t uel etiam Vm. || 2 tii Vdk, tit uel tat Vm. || 3 areistumuerorum Vd curis secundis; antea rettulerat areistum...rum; inter ù et rum hastam spatiolumue uidit Krueger; are nam tu eorum Vm. || 4 immo protulisti. || 5 iun 'sic' Vd, ian. Vm. || 6 II Vm. || 7 portio Vm. || 8 sima 'sic' Vd; ssimam Vm. || 9 VII Vm, 'male' Dell. || 10 uos om. V, addidi ego. || 11 non om. V, addidit Rudorff.

pata, post uel antea maiore tempore a uobis anni possessa, auocari non possunt; nec Mancipi uero traditione facta propter eiusdem interdicti potestatem similis possessionis probatio necessaria est. nam si exceptus fuisti priuignus tum constitutus, sola traditio sufficit. quod autem res tibi ab herede donatricis distractas esse proponis, *duplicari*¹ tibi titulum possessionis non potuisse constat, sed ex perfecta donatione dominum factum frustra emisit, cum rei propriae emptio non possit consistere ac tum² demum tibi profuerit³, si ex donatione te non fuisse dominum monstretur⁴. sane quoniam omnia *bona*⁵ uobis ab ea⁶ donata et tradita dicitis, ad hoc a filio facta uenditio⁷ rerum maternarum adferre perfecta etiam donatione poterit defensionem, *ne*⁸ exemplo inofficiosi testamenti possit haec auocare. quibus omnibus praeses provinciae suam notionem praebebit. Proposita III kal. Iun. Diocletiano et Maximiano V et III cons. ~

DIOCL. I
MAX. P. C.
293.

294¹ Papinianus libro XII responsorum. Quod pater filiae, quam habuit ac retinuit in potestate, donauit, cum eam donationem testamento non confirmasset, filiae non esse respondi; nam et peculia non praelegata communia fratrum esse constabat. diuersa ratio est contra legem Cinciam factae donationis. tunc enim *exceptionem*⁹ uoluntatis perseuerantia doli replicatione perimit¹⁰; cum pater filiis, quos habuit ac retinuit in potestate, donat, nihil prodest non mutari uoluntatem, quoniam quod praecessit totum irritum est. unde cum filius in diuisione bonorum penes fratrem quod pater donauerat errore lapsus reliquit, portionem eius non esse captam usu Seruio Sulpicio placuit, quod neque frater ipse donauerat neque pater donare poterat¹¹. cur ergo quod uir uxori dedit,

PAPIN. L.
XII. RESP.

c. 293, 2 = *Cod. Iust.* 4, 38, 4. Iidem AA. (Impp. Diocl. et Maxim.) et CC. Aurelio Luciano. Cum res tibi donatas ab herede donatricis distractas proponas, intellegere debueras duplicari — potuisse, sed ex donatione et traditione dominum — bona tibi ab — dicitis, ad — auocare *omissis reliquis, etiam subscriptione.*

??

1 esse pro . . *V^m*, ee (*sequentia in hoc u. euanuerunt*) *V^d* || 2 tunc *Iust.* || 3 profuit *Iust.* || 4 demonstratur *Iust.* || 5 bona *addidi ex Iust.* || 6 ea *Iust.*, eo *V.* || 7 uenditio *Iust.*, uenditione *V.* || 8 defensionem *V¹*, defensione in *V²*, defensionem ne uel *Iust.* || 9 excepti *V.*; *suppleui ea quae necessaria uisa sunt ad sententiam explendam, quamuis magis credam uersiculum totum excidisse.* || 10 replicationem perimitur *expuncta in V^d*; replicatione perimitur *V²*, replicationem perimit *V¹* *secundum Maium; em. Keller et Rudorff. Cf. c. 312.* || 11 CYCNVS litteris magnis oblique scriptum in huius paginae margine inferiore lusus librarii est.

morte soluto matrimonio, si uoluntas perseuerauit, fini decimarum auferri non oportere maximi principes nostri suaserunt et ita senatus censuit? sed nimirum liberi, qui repulsam donationis auctoritate iuris tulerunt, aliis rationibus ad bona patris perueniunt, ac plerique plus habere quam fratres iurgiis eiusmodi contendunt. ~

PAPIN. L.
XII RESP.

Schol. ad c. 294 init. B'. | Nihil prodesse filio familias donatum, si testamento | non confirmetur donatio, quamuis pater | non mutauerit uoluntatem. | et sequens¹ et tertia. | < Infra 7 pagina X adnota...² | similis huic incipit? ad notam VI. >³

295 Impp. Seuerus et Antoninus Augg. Atilio Natali⁴ militi. Si frater tuus in potestate patris in diem mortis perseuerauit, donationes, quas a patre in eum conlatas esse adfirmas, nullius esse momenti dubitare non debes. de patris igitur bonis diuidendis cum fratre tuo apud eum, de quo meres⁵, consiste. Proposita XIII kal. Sept. Faustiano⁶ et Rufino cons. ~

SEV. ET
ANTON. P.
C. 210.

Schol. B'. Quaere supra⁷.

296 Papinianus libro II responsorum. Donationem, quam pater in filium, quem in familia retinuit, frustra contulit, arbiter hereditatis diuidendae non sequitur; et ideo, si frater coheres apud fratrem suum possessionem errore iuris lapsus reliquerit, usu capio partis non erit. ~

PAPIN. L.
II RESP.

Schol. B'. Quaere supra⁷.

297 ⁸Diui Diocletianus et Constantius ⁹Clodiae Iuliae Ptolemaidi. Cum matrem tuam donationis instrumenta in neptem suam fecisse nec ea tradidisse dicas, in dubium non uenit liberalitatem, quae non¹⁰ adsignatis instrumentis minime coepta est, inualidam esse. igitur ut quaestio¹¹, quae inter uos orta est, cognita causa comprimatur, a uiua matre tua neque instrumenta neque possessionem traditam esse ostende. Proposita III non. Nou. Suneata Diocletiano Augusto II et Aristobulo cons. ¹² ~

DIOCL. P.
C. 285.

Schol. ad c. 297 init. B'. Donationem non adsignatis instrumentis non ualere.

1 seques V. || 2 'fortasse fuit adnota[tio]' Krueger. || 3 uncis angulatis circumscripta scripta sunt manu diuersa (uide supra p. 16). || 4 natili V; em. Borghesius opp. 3, 140. || 5 fortasse de quo pendet res. || 6 Faustino esse debuit. || 7 q (lineola traiectionem) s. V; quod supra Maius. || 8 hunc locum et proxime posita expressit Maius in tabula. || 9 constantinus V^m. debuit esse Diocletianus A. simpliciter; u. supra p. 12. || 10 quae non secundum scholium Heimbach, cui in ed. priore contradixi non recte, quoniam V. || 11 querella V^m, nota male explicata; errorem intellexit Hollweg. || 12 eiusdem anni et proxime sequentis diei constitutioni supra c. 23 = Cod. Iust. 4, 48, 5 subscriptum est in codice Veronensi, qui subscriptionem seruauit solus: pp. III non nobr. atubino diocl. a. ii et aristobulo css. ignotus locus uterque (Cf. comm. de subscr. Diocl. p. 422);

- 298 Paulus libro LXXI ad edictum, ad Cinciam. Personae igitur cognatorum excipiuntur¹ his² uerbis: 'siue quis cognatus cognata inter se, dum sobrinus sobrinaue propiusue³ eo sit⁴, siue quis in alterius potestate manu *mancipioe*⁵ erit, qui eos hac cognatione attinget quorumue is⁶ in potestate manu *mancipioe*⁵ erit, eis omnibus inter se donare capere liceto'. ~
- 299 Item. Quinque igitur gradus pleni excepti sunt et ex sexto una persona, sobrinus et sobrina. ~
- 300 Item. Excipiuntur et ii, qui in potestate eorum uel manu *mancipioe*, item quorum in potestate manu *mancipioe* erunt. ~
- 301 Item. Itaque si is qui in eo⁷ gradu est in potestate habeat eum, qui mihi longiore gradu sit, dare ei potero. sic et lex Furia scripta est, eo amplius, quod⁸ illa lex sex gradus et unam personam ex septimo gradu excepit sobrino natum. ~
- 302 Item. Excipiuntur et adfinium personae ut priuignus priuigna, nouerca uitricus⁹, socer socrus, gener¹⁰ nurus, uir et uxor, sponsus sponsa. ~
- 303 Item. Sed in hac adfines qui sunt tempore donationis excipiuntur, idemque etiam diuus Pius rescripsit; leges enim, quae uoluissent etiam eos excipere qui fuissent, nominatim id cauisse. ~
- 304 Item. Excipit tutorem, qui tutelam gerit, si¹¹ dare uolet, quia tutores quasi parentes proprii pupillorum sunt. 〈nam permisit eis in¹² infinitum donare.¹³〉 contra ut possit pupillus donare, non exceptit. ~
- 305 Item. Item excipit 'si quis mulieri uirginiue cognatus dotem

PAVL. L.
LXXI. AD
ED.

de Sunista Pannoniae superioris (cf. C. I. L. III p. 507) cogitans Huschkus; si uerum inuenit, latet fortasse in Atubino mansionis VIII m. p. a Sunista distantis Iouiae nomen antiquum, hoc enim ei impositum uidetur esse ab ipso Diocletiano.

1 incipiuntur *V*¹. || 2 in his *V*, in lege his *Huschke* || 3 propiusue *V*¹, propiusue *V*^m. || 4 eos et *V*; *em. ego. praeterea* inter se molestum est et fortasse huc male inlatum ex clausula, ut in ipsa lege sic fere fuerit: siue quis cognatus cognataue duntaxat sobrinus sobrinaue propiusue eo erit. || 5 *mān*ioe, id est matrimonioe *V*; *em. Wenck*, recte omnino, cum hoc certe loco de cognatorum coniugibus non agi ex sequente c. 300 constet. || 6 is (scilicet qui eos hac cognatione attinget) addidi. || 7 itaque si is qui in eo *Maius*, ita si is qui in eo *V*, itaque si is qui quinto *Huschke*. || 8 *malim* quoque. || 9 *scr. uitricus nouerca*. || 10 gener *om. V*^m. || 11 si ei cuius tutelam gerit *Huschke*: sed uidetur significari tutorem non gerentem non excipi. || 12 in *om. V*. || 13 nam p. e. in (*om. V*) infinitum donare uidetur interpolatum, cum de finita donatione praeterea in his non agatur.

conferre uolet'; igitur quocumque gradu cognatus dotis nomine donare potest. ~

PAVL. L.
LXXI. AD
ED.

306 Item. Quaesitum¹, an et cognata cognatae ultra exceptum *gradum*² donare possit. Labeo scribit non posse; sed ratio aequitatis *aeque*³ in feminis est. ~

307 Item. Item excipit, 'si quis a seruis quique pro seruis seruitutem seruierunt accipit *isue* duit'⁴. his uerbis 'si quis a seruis' *seruis*⁵ liberti continentur, ut patronis dare possint. sequentibus uero excipitur, ut is qui bona fide seruiit, si postea liber pronuntiatus sit, possit dare ei cui seruiit⁶. Sabinus utraque scriptura *libertos putat*⁷ contineri et *bis*⁸ idem dictum. ~

308 Item. Sed tantum patronum a liberto excipit. quidam putant etiam liberos patroni exceptos, quoniam libertus continetur serui appellatione et sicut in XII tabulis patroni appellatione etiam liberi patroni continentur, ita⁹ et in hac lege. ~

309 Item. Contra autem¹⁰ liberti a patronis excepti sunt? et hoc iure utimur, ne excepti uideantur, ut et dare¹¹ et capere lex iis¹² permittat. ~

310 Paulus libro XXIII ad edictum de breuib. Perficitur donatio in exceptis personis sola mancipatione uel promissione, quoniam neque Cinciae legis exceptio obstat neque in factum 'si non donationis causa mancipaui uel promisi me daturum'; idque et diuus Pius rescripsit. ~

PAVLVS L.
XXIII. AD
ED. DE
BREV.

311 Item. Sed in persona non excepti sola mancipatio uel promissio non perficit donationem. in rebus mobilibus etiamsi traditae sint, exigitur, ut et interdicto *utrubi*¹³ superior sit is cui donata est, siue mancipi mancipata sit siue nec mancipi tradita. ~

312 Diui Diocletianus et Constantius Aurelio Onesimo. Successoribus donatoris perfectam donationem reuocare non permittitur, cum imperfectam perseuerans uoluntas per doli mali replicationem confirmet. unde aditus praeses prouinciae, si

DIOCL. ET
MAX. ET
CONST. ET
GAL. p. C.
298.

1 quaesitur *legi posse negat Mau.* || 2 exceptum *V*; exceptum *gradum ego*; exceptam *Rudorff.* || 3 *aequae V, em. ego*; eadem *Rudorff*; nisi potius *quaedam occiderunt, uoluit*: ea quae [in masculis etiam] in feminis est. || 4 accipit duit *V*; *isue addidi ego*; duitue iis *Huschke* contra c. 309 *secundum lectionem traditam et omnino ueram.* || 5 seruis suis *V*; quod aut sic emendandum est ut feci ego aut cum *Buchholtz* antea post seruis inserendum suis; quod minus placet, cum hoc soleat intellegi magis quam enuntiari. || 6 seruit *V¹ et Maius.* || 7 *libertos putat addidi.* || 8 his *V*; *em. Maius.* || 9 eca pro ita *V¹.* || 10 contra an item coniecit *Buchholtz.* || 11 et dare fortasse delendum. || 12 eiis *V.* || 13 u *V^d*, uel *V^m* idque librarius uoluit; recte soluit *Savigny.*

de possessione te pulsum animaduertit nec annus excessit, ex DIOCL. E. interdicto 'unde ui' restitui te¹ cum sua causa prouidebit, MAX. E. CONST. E. uel si hoc tempus finitum est, ad formulam² promissam, GAL. p. C. 293. quasi³ nullas uires donationem habuisse dicatur, quaestione facti examinata, iudicem⁴ praeses prouinciae sententiam ferre⁵ curabit. Proposita VIII kal. Mart. Diocletiano V et Maximiano III cons. ~

Schol. ad c. 312 princ.: B'. Nec imperfectam donationem a successoribus⁶ posse reuocari.

- 313 Idem Laelio Sempronio⁷ Laeporio. Donatio praedii quod IDEM p. C. 296. mancipi est inter non exceptas personas traditione atque mancipatione⁸ perficitur, eius uero quod nec mancipi est traditione sola. si igitur patrona tua in rebus humanis agens supra dicto iure ex causa donationis, retento sibi usu fructu, ad te eundem fundum transtulit, intellegis ius tuum satis esse munitum, si tamen cum moreretur patrona, quam praedium donasse commemoras, possessionem rei donatae non reuocauit. iuxta quae aditus is cuius de ea re notio est auctoritatem suam interponet. Data pridie kal. Apr. Aquileiae⁹ Diocletiano Aug. VI et Constantio II cons. ~

Schol. ad c. 313 princ.: B'. Donatio praedi mancipi ab eo quod nec mancipi¹⁰ est in quo disorepet.

Schol. ad c. 313 fin.: B'. Donationem praedii patronae in libertum ita firmam esse, si possessionem eius cum moreretur non reuocauit.

- 314 Idem Aurelio¹¹ Apollonidae. In filium a patre donationum IDEM p. C. 294. conscriptis instrumentis eum¹² in uacuum inductum possessionem horum lectio manifestat. ceterum sine dubia facti quaestione diuus Titus Antoninus parens noster nec necessarias angustias¹³, ratione eius consortii quod nascendi tempore liberis et parentibus datur, cogitans, non admitti scrupulosam inquisitionem statuit; nec idcirco patris indignatione posse donationem iustam umquam rescindi summa cum ratione placuit. Proposita V id. Nou. Melantia Caess. cons. ~

Schol. ad c. 314 med.: B'. Traditionem inter parentes et filios non requiri nec patris indignatione¹⁴ iustam donationem debere rescindi.

1 rem pro te Rudorff, Buchholtz, tibi rem Huschke; potest tamen tradita lectio ferri. || 2 efirmulam 'sic, sed m. 1 o super i uidetur posuisse' Vd; est formulam Vm; est per formulam Rudorff; est ad formulam ego. || 3 sic, scilicet qs, V: errat Huschkius. || 4 iudicem] scripsi, iure V. || 5 ferre V², facere V¹. || 6 non inserit V; 'non deleri uidetur' Maius et Detl. || 7 Aelio Symphoro malim. || 8 adque emancipatione deleta e Vd, adque manc. Vm. || 9 Aquileiae om. Vm. || 10 nec mancpi Vd, non mancpi Vm, 'male' Detl. || 11 Aureliae V; em. ego. || 12 sic (non cum, ut ait Huschke) V. || 13 necessariis angustis V; em. ego. cf. Blumius in Bekkeri Jahrb. des gem. Rechts 3, 202. || 14 indignationem V.

- 315 Idem Vlpiae Rufinae. Cum ex causa donationis uterque do-
minium rei tributariae uindicetis, eum, cui priori possessio uel
soli tradita est, haberi potio¹rem conuenit. Data XII kal.
Mart. Dorocortoro² Tiberiano et Dione cons. ~

DIOCL. ET
MAX. P. C.
291.

Schol. ad c. 315: B'. Si in causa donationis duo sibi dominium rei tributariae uindicent, potio¹rem esse cui possessio tradita est.

- 316 Idem Aureliae³ Homonoeae. Si non est in uacuam posses-
sionem ex causa donationis inductus is contra quem⁴ suppli-
cas, nulla ratione tributarii praedii dominus constitutus ex-
traneus⁵ uindicationem habere potest. IIDEM.

Schol. ad c. 316 princ.: B'. Eum cui non sit tradita possessio, rem ex donatione sibi uindicare non posse.

(desunt quae sequebantur)

c. 315 in alio eorundem imperatorum rescripto *Cod. Iust.* 3, 32, 15
inter alia leguntur haec: si ex causa donationis utriusque dominium rei
uindicetis, eum, cui priori possessio soli tradita est, haberi potio¹rem con-
uenit.

1 portionem *V*, em. Maius ex scholio. || 2 Durocortorum Remorum
intellegi monendum uidetur, quoniam inuentus est qui Dorocortori oppidi
nomen in tota antiquitate usquam legi negaret. || 3 aug. *V*; emendavi
ego, cum in similibus inscriptionibus omnibus simpliciter sit idem,
contra eius ad quem rescribitur fere semper duo nomina enuntientur. || 4
is contra quem *V^m*; iis qui contra quae *V^d*; 'pro quae fortasse quam'
V^k. || 5 scilicet qui est ex personis non exceptis: itaque nihil mutandum.

DE COGNITORIBVS ET PROCVRATORIBVS.

- 317 *Apud acta facto*¹ procuratori haec satisdatio remitti solet;
nam cum apud acta nonnisi a praesente domino constituatur, cognitoris loco intellegendus est. ad defendendum cognitore constituto dominus, non cognitor actori satisfacere cogendus est; cum uero procurator defensurus interuenit, non dominus, sed procurator iudicatum solui satisfacere compellitur. quae satisdatio adeo necessaria est, ut eam remitti non posse³, etiam si apud acta procurator constituatur, diuus Seuerus constituerit. cognitore enim interueniente iudicati actio⁴ domino uel in dominum datur; non alias enim cognitor experietur⁵ uel ei actioni⁶ subicietur, quam⁷ si in rem suam cognitor factus sit. interueniente uero⁸ procuratore iudicati actio ex edicto perpetuo ipsi et in ipsum, non domino uel in dominum competit.
- 318 Vlpianus libro VIII ad edictum. Non tamen sic putat certis uerbis cognitorem dari debere, ut⁹, si quid fuisset adiectum uel detractum, non ualeat datio ut in legis actionibus. ~
- 319 P(aulus). Etiam Graecis uerbis cognitorem dari posse inter omnes constat. ~
- 320 Secuntur haec uerba: 'et qui eam, quam in potestate

VLP. L. VIII. AD ED.

PAVLVS L. VIII. AD ED. 10.

VLP. L. VIII. AD ED. 11.

c. 320 = *Dig.* 3, 2, 1 *pr. ex Iuliani l. I ad ed.* Praetoris uerba dicunt: infamia notatur qui eam, quae in potestate eius esset, genero mortuo, cum eum mortuum esse sciret, intra id tempus, quo elugere uirum moris est, antequam uirum elageret, in matrimonium collocauerit, eamue sciens quis uxorem duxerit non iussu eius in cuius potestate est, et qui eum, quem in potestate haberet, eam de qua supra comprehensum est uxorem ducere passus fuerit. *quaedam horum Vaticanus breuiator imperite abiecit.*

1 *suppleuit Hollwegius.* || 2 *ex Vlpiani l. XIV ad edictum num caput ueniat, dubitat Lenelius (paling. inc. fr. 22); Pauli l. LXXIV ad edictum tribuit Huschkius; quod sequitur Vlpiani nomen huic opinioni magis fauet.* || 3 *possit V.* || 4 *iudicatio V; em. Keller Litiscontest. p. 308.* || 5 *cognitori experitur V; em. Hollweg, cognitor iudicati experietur Huschke non recte, nam ex i. s. nota non colligitur i. solitariam similiter notari.* || 6 *actio V.* || 7 *quam iam Vd, 'qiam linea superducta, id est quoniam cod.' Maius.* || 8 *uero om. Vm.* || 9 *uel V.* || 10 *Pauli libro VIII ad edictum adiudicant Huschkius et Lenelius (paling. Paul. fr. 162).* || 11 *cf. Lenel. paling. Vlp. fr. 307.*

- 'habet, genero mortuo, cum eum mortuum esse tum¹ sciret, 'in matrimonium conlocauerit eamue sciens uxorem duxerit, 'et qui eum, quem in potestate haberet, earum quam uxorem 'ducere passus fuerit, ~ quaeue² uirum parentem liberosue 'suos uti moris³ est non eluxerit, quaeue⁴, cum in parentis 'sui potestate non esset, uiro mortuo, cum eum mortuum 'esse sciret, intra id tempus, quo elugere uirum moris est, 321 'nupserit'. ~ 'Parentem', inquit. hic omnes parentes accipe utriusque sexus, nam lugendi eos mulieribus moris est. quamquam Papinianus libro II quaestionum etiam a liberis uirilis⁵ sexus lugendos esse dicat; quod nescio ubi legerit. sed quatenus extendatur parentum appellatio, non est definitum apud quemquam; itaque erunt lugendi etiam ex feminino sexu parentes. liberos similiter accipere debemus et nepotes et deinceps ultiores exemplo parentum. lugendi autem sunt parentes anno⁶, ~ liberi maiores X annorum aequae anno. quem annum decem mensuum⁷ esse Pomponius⁸ ait; nec leue argumentum est annum X mensuum esse, cum minores⁹ liberi tot mensibus elugeantur, quot annorum decesserint usque ad trimatum; minor trimo non lugetur, sed sublugetur; minor anniculo neque lugetur neque sublugetur. ~
- 322 VII¹⁰. Verba autem edicti haec sunt: 'alieno', inquit¹¹, 'nomine, item per¹² alios agendi potestatem non faciam in 'his causis, in quibus ne dent cognitorem neue dentur, edic- 323 'tum comprehendit'. quod ait 'alieno nomine ~, item per 'alios', breuiter repetit duo edicta cognitoria¹³, unum, quod pertinet ad eos qui dantur cognitores, *alterum ad eos qui dant*¹⁴; ut qui prohibentur uel dare uel dari cognitores, idem et procuratores dare dariue arceantur. ~

c. 321 cf. Dig. 3, 2, 25 pr. Papinianus l. II quaest. Exheredatum quoque filium luctum habere patris memoriae placuit, idemque et in matre iuris est, cuius hereditas ad filium non pertinet.

1 tum om. V^m. || 2 ue addidi. || 3 mo est V¹, mos est V² et Maius. || 4 ue addidi. || 5 uiriles V. || 6 anno item V^m, quod improbat Detl., post anno spatium uacuum esse testatus. || 7 mensuum ut in hoc codice bis, ita similiter legi Hauptius monuit in codicibus partim optimae partim bonae notae compluribus, u. ed. mai. p. 370. || 8 pomponius V; littera superposita k(apat) significari uideri adnotat Krueger. || 9 minoris V. || 10 numerum libri minio scriptum Maius dubitans ita rettulit XXXIII addens: 'haud scio an legendum sit Paulus ad ed. LXXIII uel Vlp. ad ed. l. LXXVII; Detlefsenus prima lectione item XXXIII deprehendit, secunda eruit VII; Mau uidit / UAA ///. Huschkius tribuit Pauli l. VII ad edictum, Lenelius (paling. Vlp. fr. 326—328) Vlpiani ad edictum l. VIII contra codicem omnino. || 11 inquit om. V^m. || 12 post V. || 13 cognitorium V; em. Hollwegius. || 14 haec in V omissa supplēuit Hollwegius.

- 324 ¹Ob turpitudinem et famositatem prohibentur quidam² cogni-
turam suscipere, adsertionem non nisi suspecti praetori. ~ VLP. VIII. AI
- 325 *Diui* Diocletianus et Constantius Aureliae Pantheae³. Actor
rei forum sequi debet et mulier quidem facere procuratorem
sine tutoris auctoritate non prohibetur. si quam itaque habes
actionem, experiri magis iure quam aduersus ea quae pro tuo
*statu*⁴ statuta sunt quaecumque postulare debes. Proposita
V id. Nou. Heracleae⁵ Augg. V et III cons. ⁶ ~ DIOCI MAX. CONS. GAL. 293 (ii 294
- 326 *Idem* Aureliae Agemachae⁷. Actor rei forum, siue in rem II DEM 294.
siue in personam sit actio, sequitur. unde perspicis non
eiusdem⁸ prouinciae praesidem adeundum, de quibus *agitur*
*res ubi*⁹ sitae sunt, sed in qua¹⁰ is qui possidet sedes ac do-
micilium habet. in rem actio priuati iudicii quaestionem con-
tinet. dominae praesentia¹¹ si procurator agat uel defendat,
satisfactio non recte postulatur¹². nam procuratorem tam
puellam tutore auctore¹³ quam adultam posse facere nulli
dubium est. Proposita Sersum XVIII kal. Feb. cons. supra
scriptis¹⁴. ~
- 327 libro XV¹⁵ responsorum. Mulierem¹⁶ quoque et sine tu- . . . L. RES
toris auctoritate procuratorem facere posse. ~
- 328 *Papinianus* libro II responsorum. Procurator absentis, qui PAP. I RES
pro euictione praediorum quae uendidit fidem suam adstrinxit,

c. 326 = *Cod. Iust.* 3, 6, 2. Imp. Diocletianus et Maximianus AA. et CC. Agemachae. In rebus quae priuati iudicii quaestionem habent sicut pupillus tutore auctore et agere et conueniri potest, ita et adultus curatore consentiente litem et intendere et excipere debet. Data VIII kal. Ian. Caess. cons. *ad hunc locum pertinere uidit Buchholtzius.*

c. 328. 332 = *Dig.* 3, 3, 67. Idem (Papinianus) l. II resp. Procurator qui — non leuabitur; nam procurator qui — frustra recusat.

1 hic (non ante c. 326) in margine scriptum uideri quod XII uel quod ait rettulit Maius; Dellefsenus et Kruegerus q̄ | ait litteris iis quibus contextus scriptus est maioribus scriptisque manu plane diuersa, colore etiam nunc uiridi. || 2 quidem coniecit Buchholtz; cf. Savigny Syst. 2, 215. certo haec male mutilauit breuiator. || 3 pantiae V. || 4 statu addidit Huschkus. || 5 haeracliae V. || 6 uidetur erratum esse in consulis et constitutio anni esse potius 294. uide comm. de subscr. Diocl. p. 438. || 7 agemachae V. || 8 eius malim. || 9 de quibus res ubi agitur V; ubi res de quibus agitur em. Maius. || 10 quas V; em. Mai. || 11 fortasse praesentis. || 12 dationem recte postulat V^m. || 13 auctore 'sic' V^d, auctore V^m. || 14 subscriptio cum in *Cod. Iust.* tum hoc loco corrupta uidetur; fortasse cons. ss. librarius fecit ex caess. cons. die XVIII kal. Febr. a. 294, quo constitutio emissa uidetur, Diocletianus fuit Sirmii, qui locus haud scio an lateat in Sersum uocabulo. cf. comm. de subscr. Diocl. p. 435. || 15 XV V^d, XXI V^m. Lenelius paling. Pap. fr. 732 de auctoris nomine dubitans Papiniani si sit, libri XV responsorum esse negat, esse posse l. XII; Krueger et hoc c. et 333 tribuit Paulo. || 16 mulieres V^m, 'male' Detl.

etsi negotia gerere¹ desierit, obligationis tamen onere prae- PAP. L. II.
toris auxilio non releuabitur². ~ RESP.

329 Sub condicione cognitor non recte datur, non magis quam
mancipatur aut acceptum uel expensum fertur; nec ad rem
pertinet, an ea condicio sit inserta, quae non expressa tacite
inesse uideatur. ~

330 *Idem* libro II responsorum. Papinianus respondit, si procu-
rator absentis aliquam actionem absentis nomine inferre uelit,
cogendum eum aduersus omnes absentem defendere. ~

331 *Idem* libro II responsorum. Quoniam praesentis procuratorem
pro cognitore placuit haberi, domino causa cognita dabitur et
in eum iudicati actio. ~

332 Procurator absentis, qui pro domino uinculum obligationis
suscepit, onus eius frustra recusat; et ideo nec iudicati actio
post condemnatum procuratorem in dominum datur aut pro-
curatori qui uicit denegatur. ~

333 . . . libro XV responsorum.³ Absentis procuratorem satisfacere . . . L. XV.
debere de rato habendo recte responsum est. multis enim RESP.
casibus ignorantibus nobis mandatum solui potest uel morte
uel reuocato mandato⁴. cum autem certum est mandatum
perseuerare, id est cum praesens est dominus, satisfactionis⁵
necessitas cessat. ~

(desunt paginae aut quattuor aut octo)

334 || dotis nomine, effici — (36) — | uel sponsorem reuers —⁶
(36) — | facientem prohibeat⁷ — (36) — uel furtum mihi fa-
cientem | deprehendat non furt — (36) — | adquirat actionem,
334a non mirum — (36) — | cant. Iulianus et si mancipauerim tibi

c. 332 uide ad c. 328.

c. 334 cf. (indicatum ab Hollwegio) Dig. 22, 1, 24, 2. Paulus l.
XXXVII ad edictum. Cum quis furtum mihi facientem deprehenderit,
negotium meum agens manifesti furti actionem mihi parat.

c. 334a cf. (indicatum a Lenelio loco infra citato) Dig. 17, 1, 30.
Iulianus libro XIII Digestorum. Si hominem tibi dederam, ut eum manu-
mitteres, et postea procurator meus prohibuerit, ne manumitteres, an
mandati agere possim, si tu eum manumiseris? respondi si procurator
iustam causam habuit interpellandi manumissionem serui, quem in hoc

~~~~~  
1 negotia gerere *V* et Dig. codd. uulg., negotiagere Dig. cod. Flor.  
|| 2 releuabitur Dig. || 3 Lenelius paling. Pap. fr. 733 caput hoc similiter  
atque 327 Papiniano dubitanter tribuit, a libro XV responsorum abiudicat.  
|| 4 mandata *V*. || 5 satis add. Keller *Litisconst.* p. 309. || 6 caput hoc  
et sequens posuit Lenelius paling. inter incerta (c. 23. 24). || 7 Hollwegius  
suppleuit ita: '[si procurator mulieris interpellat maritum] dotis nomine,  
'effici[at, ut actio rei uxoriae heredibus quaeratur] uel sponsorem reuer-  
's[um] conueniat uel opus nouum] facientem prohibeat': quae si recte  
posuit, hic locus non eiusdem auctoris est atque sequens, in quo eadem  
redeunt.

*hominem ut eum manumittas, postea procurator denuntiet, ne manumittas, respondit, nisi pareas denuntiationi, competere mihi | fiduciae actionem*<sup>1</sup>. ~

334b *Aliquoties per procuratorem ius | retinemus, uelut si m — (36) — uel si sponsorem | conueniat intra biennium, uel si prohibeat opus nouum fieri, quo casu interdictum | nobis utile est 'quod ui aut clam'; nam et hic pristinum ius procurator nobis conseruat | et acquirit actionem simul — (36) — ~*

VLP. AD  
ED.?

335 *|*<sup>2</sup>*Actor municipum etsi ex edicto et cauere de rato et defendere cogitur, interdum neutrum praestare necesse habet — (36) — neque ex iudicato iudicium | accipere cogitur, quod iudicium in ipsos municipes datur — (36) — | sicut in cognitore — (36) — iisdem | casibus quibus et cognitor — (36) — nec recte ei soluitur sicut nec cognitori — (36) — sane si defendere uolet municipes, | aduersus omnes defendat necesse est. nec recte eos | defendere intellegitur nisi — (36) — | satis dederit. ceterum — (36) — adiuuare debet sicut — (36) ~*

336 *|*<sup>3</sup>*Paulus libro I sententiarum. Cum quo agitur suo nomine, si in rem actio est, pro praede litis et | uindictiarum aduersario satis dare cogitur aut iudicatum solui: contra iudicatum solui, | si in personam<sup>4</sup> sit actio, | dumtaxat ex certis causis. cum quo agitur alieno nomine | in rem, pro praede litis et uindictiarum cauebit aut iudicatum solui, in personam iudicatum solui. | actoris procurator [non solum absentem defendere, sed et rem ratam] | dominum habitu[rum] satisfacere cogitur]. ~*

PAVLVS I  
I. SENT.

337 *|* *Procurator antequam*<sup>5</sup> *— (36) — | accipere iudicium — (36) — ~*

338 *|*<sup>6</sup>*Diui Diocletianus et Constantius — (36) — A procuratoribus | citra mandatum domini gesta nullius momenti sunt —*  
solum acceperam, ut manumitterem . . . tenebor, nisi denuntiationi procuratoris paruero.

DIOCL. ET  
MAX. ET  
CONST. ET  
GAL.

c. 334b cf. (*iudicatum ab Hollwegio*) *Dig.* 3, 3, 72. Paulus l. I manualium. Per procuratorem non semper adquirimus actionem, sed retinemus: ueluti si reum conueniat intra legitimum tempus uel si prohibeat opus nouum fieri, ut interdictum nobis utile sit quod ui aut clam: nam et hic pristinum ius nobis conseruat.

c. 336 = *Consult.* c. 3 (*restitutum ex his apud Paulum* 1, 3, 4. 5). Paulus sent. l. I. Actoris — cogitur.

c. 337 *hinc rest. apud Paulum* 1, 3, 6.

~~~~~  
1 sic fere suppleuit collato loco Iuliani Lenel *Ztschr. der Savigny-Stiftung*, rom. Abth. 8, 205 et paling. inc. fr. 24. || 2 pleraque c. 335 supplementa adhibitis *Dig.* 3, 3, 33, 3. 3, 4, 6, 3. 42, 1, 4, 2 inueniunt Blumius et Hollwegius et Rudorffius. || 3 c. 336 supplementa aptata sunt Gaianis 4, 89 seq. || 4 persona V. || 5 anteq V^m. || 6 suppleui in parte priore secutus Hollwegium.

- (38) — || — (38) — *ideoque quae inuito domino a procuratoribus dis|tracta comparasti, nullo iure retines.* — (38) — *ex superfluo autem ea quae procu|ratores ita — (38) — gesserunt nos infirmare desideras; nam prin|cipum rescripto — (38) — qui non inclusus intra certi temporis terminos perpe|tua actione utitur, nequaquam indiget.* — (38) — *Mart. Nicomediae | — (38) — ~ |*
- 339¹ *Cognitore uel procuratore ob eam rem damnato, quae peri- culum ignominiae | continet, neque dominus neque cognitor uel procurator notabitur, quia neque dominus condem|natus est neque qui condemnatus est suo nomine egit. sed et si cognitor in rem | suam datus est, idem dicemus, quamquam cognitore uel procuratore in rem³ suam dato lis⁴ in | ipsum aestimatur neque in dominum a procuratore uel cognitore transfertur | iudicium.* — (38) — ~ |
- 340 — (38) — *famae periculum inrogat | — (38) — cognitorem⁵*
dirigere. ~ |
- 340a — (38) —⁶ *Actio⁷ popularis cognitorem | procuratoremue eius*
qui agit non nisi post litem contestatam admittit. |
- 340b *Qui semel cognitor factus est, iudicium accipere cogitur, maxime*
| — (38) — *quod si postquam iudicium coepit, capitales inimi- citias | intercessisse probabitur — (38) — permittitur excusatio cogni|tori. — (38) — [item ait si s]uspectus tutor postuletur, [defensorem eius oportere etiam de rato cauere, ne reuer- sus ille u]elit retractare quod actum | [est. sed non facile per procuratorem quis suspectus accusabit]ur, quoniam fa- mosa⁹ causa est, nisi | [constet ei a tutore mandatum nomi- natim]. ~ |*
- 341 ¹⁰ — (38) — *Hoc edictum de pluribus speciebus | loquitur. . . .*

DIOCL. ET
MAX. ET
CONST. ET
GAL.VLP. L. VI.
AD ED.¹²

c. 340 b = *Dig.* 3, 3, 9, 7. Vlpianus l. IX ad ed. Item ait — nomi-
natim aut si etiam absente tutore, quasi non defenderetur, praetor erat
cogniturus.

1 tres priores huius c. uersus ita fere expleuerunt Rudorffius Vorm.
3, 97 et Blumius; quae sequuntur supplementa mea sunt. || 2 c. 339 ad
Vlpiani l. VI ad edictum reuocant Huschkius et dubitans Lenelius (pa-
ling. incert. fr. 25.) || 3 sem Vm. || 4 lis Vdk, bis Vm. || 5 c. 340.
340 a. 340 b Huschkius Pauli sententiis (l. I tit. 2) uindicauit, Lenelius
in palingenesia ut c. 341 (= Vlp. fr. 321) ita huius capitis partem eam
quae in Digestis redit (= Vlp. fr. 322) rettulit inter excerpta ex Vlpiani
l. IX ad edictum (nam mero typographi errore eadem leguntur inter
incerta fr. 26): in codice haec ita scripta sunt, ut nisi librarius excerpta
perturbauit, c. 340. 340 a. 340 b. 341 eiusdem auctoris sint necesse est.
|| 6 ita fere suppleuit Hollweg. || 7 om. Vm. || 8 confert *Dig.* 3, 3,
8, 3 et 3, 3, 14 Hollweg. || 9 fama *Dig.* || 10 c. 341 retinui supple-
menta Hollwegii paucis mutatis additisue.

— (38) — cauetur quod edicto¹ praetor prospicien² *dum cu-* VLP. L. D.
rauit — (38) — *ut praestaret domino facultatem uel a cogni-* AD ED.?
tore | in alium cognitorem uel a cognitore in se iudicium trans-
ferendi | — (38) — *lis cognitoris sit effecta*³ | — (38) — *t possit*
transferre, non | — (38) — *uerba edicti talia sunt: 'ei qui*
cogni|torem dedit causa cognita permittam iudicium transferre'.
his uerbis non solum | — (38) — *care autem cognitorem ||*
(desunt quas sequebantur)

1 ed *V*, *quod potest esse et edictum et edicto.* || 2 prospicien *V^d*,
 perspicien *V^m*. || 3 effecta *V^{dk}*, affecta *V^m*.

MOSAICARVM
ET
ROMANARVM
LEGVM COLLATIO

RECOGNOVIT

TH. MOMMSEN.

de codicum stemmate v. F. Schulz, *Hist. of Rom. Leg. Science* p. 312

B codex Berolinensis Lat. fol. 269.

V codex Vercellensis n. 122.

W codex Vindobonensis n. 2160.

a b ubi adduntur ad codicum sigla in locis ab ipso librario correctis, distinguunt scripturam priorem et posteriorem ita ut, quae earum non adest in apparatu, cum textu consentiat.

¹ ² ubi adduntur ad codicum sigla in locis correctis a manu diversa, similiter distinguunt scripturam librarii et emendatoris.

[] uncis quadratis quae comprehenduntur, absunt perperam a libris scriptis.

< > uncis angulatis quae comprehenduntur, adsunt perperam in libris scriptis.

Libelli quem edimus Collationis, ut appellari solet, legum Mosaicarum et Romanarum praeter ipsum testes antiqui nulli ad nos peruenerunt; nam quod Blumius ad edicti Theodericiani c. 59 adnotauit fortasse id proficisci ex huius libri c. 4, 1, qui utrumque locum contulerit, reiciat necesse est. codices autem qui Collationem habeant extant tres; quattuor aliorum ab illis diuersorum uel certe qui possint diuersi fuisse, aliqua notitia superest. sunt autem hi:

1. Liber hodie Berolinensis Lat. fol. n. 269 scriptus saec. IX eiusque parte priore magis quam posteriore constat membranis formae quaternariae numero CCII, quarum tamen f. 200'—202 habentes passionem S. Gorgonis martyris a manu saec. XII uel XIII exaratae sunt, quaternio hodie f. 183—190, continens Iustiniani Institutionum partem extremam Digestorumque principium (u. horum ed. meae praef. p. XXXXIII), a glutinatore demum adsutus. hoc dempto quaterniones litteris alphabeti signati sunt exceptis primis duobus, quibus soli indices continentur, cum a medio tertio f. 20 textus incipiat. capitum collationis index legitur f. 17—19, ipsa f. 150'—182'. 191; ex tribus librariis, qui coniuncta opera uolumen scripserunt, is a quo Collationem habemus item exarauit praeterea magnam partem reliquorum additamentorum ad Iulianum, de quibus infra dicetur. margines subinde madore exesi sunt et corrupti. ipse librarius quaedam emendauit; correctorem, nisi quod saec. XVI quaedam adscripta sunt fortasse a Pithoeo, liber non est expertus. — Eum librum Charondas (uide infra) ait esse 'bibliothecae Dionysianae', quae non potest esse nisi monasterii S. Denis prope Parisios; contra Petrus Pithoeus cum scribit in suam se eum intulisse 'ex antiquissima Sequanorum aut Mandubiorum bibliotheca, in qua per annos octoginta' (uoluit opinor octingentos) 'et amplius latuerat', quamnam intellegat nescio, nec fortasse uoluit intellegi. utut est, c. a. 1570¹ uenit ad Pithoeum illum, apud quem heredesque

de libro Lat
n. 269, cum
fata cum h
proxime co
ta sunt, et
L. Teasdale.
legem I p.

¹) In epistulis Cuiacii ad Pithoeum seruatis in cod. Paris. Dupuy 700 (excerpta inde a Savignyo sumpta edidit Blumius praef. p. VI, re-

eius marchiones de Rosny per saecula adseruatus est. deinde a. 1837 cum bibliotheca Rosnyana publice ueniret, Berolinum migravit. ratione cum dubitari nequeat hoc esse ipsum uolumen a Pithoeo adhibitum¹, contrarium qui adseuerant missos faciemus. — Descripsit librum post Blumium (*Zeitschrift für gesch. Rechtswissenschaft* uol. 10 a. 1842 p. 298 seq.) aliosque is, cuius cura in Germaniam adlatus est, Gustauus Haenel in praef. ad Iulianum p. IV; nostra causa excussit eum a. 1881 Rudolfus Schoell ipsique eum cum huius editionis plagulis denuo contulimus. — Librum hunc antequam ederet Pithoeus cum amicis communicauit Charonda Contio Cuiacio Scaligero. Ludouicus CHARONDAS in editionis Digestorum, quae prodiit Antuerpiae a. 1575, praefatione scripta Lutetiae k. Ian. a. 1572 ex libro 'de collatione Romanorum cum Moysis legibus' inuento in scripto uolumine 'bibliothecae Dionysianae' tituli primi c. 11 edidit sumptum omnino ex uolumine Pithoeano, ut uaria lectio eapropter in apparatusum relata luculenter ostendit. — Antonius CONTIVS quod a. 1573, eo ipso quo totum commentarium primus edidit Pithoeus, subseciuis lectionibus suis inseruit eius c. 2, 6 nondum, ut ait, typis impressum, id item ex hoc codice constat sumptum esse². — CUIACIVS quaedam ex hoc libro enotauit seruata in bibliotheca Bernensi (u. Blume praef. p. XIX). — Apographum eius fecit SCALIGER (cod. Lugdun. Scal. 61f. 105—123; cf. catalogus bibl. Lugduno-Batauae ed. 1716 p. 342), adhuc utile, nam cum eo tempore margines integri essent, hic illic exemplum archetypi uices facit. adhibuimus et ipsum missum Berolinum.

2. Liber bibliothecae capitularis Vercellensis n. 122 membranaceus foliorum 183 formae quadratae, saec. X, a. 1822 a Blumio repertus eiusdem opera innotuit. primus quaternio cum parte indicis capitulorum interiit substituto alio argumenti

cognouit uolumen mea causa amicus P. F. Girard professor Parisinus) primum ut de re noua huius libelli mentio fit die 17. Oct. a. 1570; accepto deinde apographo fuse de eo Cuiacius agit d. 15. Nou. eiusdem uidelicet anni. unde ad Pithoeum uenerit, in epistulis non indicatur.

¹) Nihilominus dubitauit Haenelius (praef. ad Iulianum p. IV).

²) Prima editio subseciuarum lectionum, quae prodiit Lugduni (non Parisiis) a. 1555, id caput non habet; primum editio a. 1573 (Ant. Contii iuris consulti lectionum subseciuarum iuris ciuilis liber primus ab auctore denuo recognitus atque auctus. Aurelianus ex officina Eligii Gibierii 1573) c. IX p. 74 continet 'fragmentum ex integro Pauli libro singulari 'sub titulo quemadmodum iniuriarum agendum sit' excerptum, 'nobis', ut ait auctor, 'ab amicis communicatum nec umquam antea typis editum'. lectiones sunt Berolinensis propriae, ut 19, 16 *agat* — 21, 4 *mola* — 10 *numedius nigidius*. inspexit has editiones mea causa quem supra nominaui Girard.

alieni. nostra causa et Paulus Krueger librum relegit et recognouit deinde a me rogatus Christianus Huelsen. adnotationes ad huius codicis marginem inuentas, editas a Blumio praef. p. XXXIII, recognitas ab Huelseno, tractatas nuper apud Contratum (*Geschichte der Quellen des römischen Rechts* uol. 1 p. 314) subieci.

ad 1, 7 (= cod. Iust. 9, 16, 6):

Impr. Iustin. A. Si quis cum telo ambulauerit hominis negandi causa, sicut his qui hominem occiderit pena subiacet.

2, 5 (= Pseudo-Eleutherius (uol. 1 p. 696 Mansi) indeque Benedictus Leuita 1, 398. 2, 381 MG. LL. II B p. 69. 94): Iudici non est sine accusatore dampnare, quia et dominus Iudas, cum fur esset, quia non est accusatus minime abiecit.

ad 4, 2 (quae [] includuntur, euanuisse fere in codice ait Huelsen):

[Omnia ergo, quae] aduersus absentes in omni negotio aut loco aguntur [aut iudicantur, om]nino uacuetur, quoniam absentem nullus addicit nec ulla lex dampnat. facile ergo homo hominem [fallere potest, non] tamen deum, cuius oculis omnia nuda sunt et aperta. unde ait propheta: dominus nouit cogitationes hominum quoniam uane sunt.

kp. Clerici, qui in quacumque seditione arma uolentes sumpserint, reperti amisso ordinis sui gradu in monasterio paenitentiae retrudantur.

ad 12, 1:

fabor] S(cilicet) laus uel auxilio.

ad 14, 1 (in textum relata):

Interpraetatio. Plagiarius est qui hominem liberum rapit et uendit.

Post uerba 16, 2, 8 *item pronepotes*, a quibus codex orditur caput CXXVIII, haec in textum inserta: *require post capitulum CXXX^{mo} III°* (quod est codicis ultimum) *capitulum C^{um} XXXV*, in archetypo adscripta fuerint necesse est ad uerba 16, 2, 8 *si ex duobus* — 16, 2, 10 *matrem eandem habuerint item* in hoc libro omissa, in archetypo uidelicet ad finem suppleta, sed in apographum non translata. liber ipse integer desinit 16, 3, 13 in *pertineri*.

3. Liber bibliothecae Palatinae Vindobonensis n.2160, antea Salisburgensis n. 360, membranaceus foll. 184, scriptus et ipse saec. X, a. 1822 a Lancizollo repertus, deinde opera cum Bieneri, qui inedita inde complura publici iuris fecit apud Savignyum

Zeitschrift für gesch. Rechtswissenschaft 5 (1825) p. 338 seq., tum Blumii innotuit. hic libellus ibi est f. 162'—184'. nostra causa eum denuo contulit idem Krueger, recognouit ad huius editionis plagulas Ludouicus Hartmann. finit ipse integer 16, 8, 2 in *possessiones*.

4. Hincmarum Remensem Savignyus (*Gesch. des röm. Rechts im Mittelalter* 2^a p. 282) docuit hoc libello usum esse in commentario scripto c. a. 860 (Duemmler *Gesch. des ostfränk. Reichs* I p. 457) de diuortio Lotharii et Tetbergae duobus locis, primum (opp. ed. Sirmond. uol. 1 p. 627): 'scriptum est in libro Leuitici: qui dormierit cum masculo coitu femineo, uterque operatus est nefas, morte moriatur: unde et leges Romanae decernunt in capitulis de stupratoribus, quod legens quisque inueniet', deinde magis explicite p. 634: 'ueniat ille qui in sua libertate est, et legaliter aut quod ei impingitur defendens liberetur aut illis de quibus reputatur, quoniam non solum particeps, sed etiam auctor et executor criminis est, concredens legaliter puniatur, et aut in liberatione illius ista quae in custodia est et propter timorem super se mendacium dicit, legaliter liberetur aut in punitione illius legaliter puniatur, sicut in primo libro legis Romanae capitulo sexto de stupratoribus et in capitulo septimo de incestis et turpibus nuptiis praecipitur et in ceteris, quae Christiana iura depromunt, iusti iudices legere possunt'. intelleguntur tituli quintus et sextus editionum nostrarum, sextus et septimus autem ut apud Hincmarum etiam secundum librum unicum ex hodie notis, qui numeros habeat, Berolinensem; certe ibi ante titulum de stupratoribus leguntur uerba *expl. titulo quinto*. 'primi libri' praescriptionem cum ex nostris codicibus unus Vindobonensis habeat, id ipsum in suo etiam Hincmarum inuenisse apparet. Iulianum autem cum saepe adhibeat nec raro eum citet sub uocabulo legum Romanarum (Savigny l. c. p. 281), uerisimile est hunc libellum ab Hincmaro repertum esse Iuliano adiunctum¹. habuit autem secundum haec codicem nostris meliorem, fortasse horum omnium archetypum.

5. Iohannes Tilius (du Tillet) episcopus († a. 1570) primum sedis Saint-Brieuc, postea oppidi Meaux, cuius ex

¹) Savigny l. c. quod coniecit Hincmaro codicem Theodosianum non breuiatum praesto fuisse Iuliano subiuncto et Collatione, eo nititur quod alibi citat tamquam 'in libro VI titulo XVIII' inuentam constitutionem Cod. Theod. 4, 17, 1 = Cod. Inst. 7, 44, 3. at uero demonstrauit ad illum locum Haenelius hanc Hincmarum sumpsisse ex codice Iustiniano, scilicet epitomato, et scripsisse uel scribere debuisse lib. VII tit. XLIII.

bibliotheca¹⁾ ipsius aliorumue curis prodierunt Ansegisi et Benedicti Leuitae capitularia (1548; cf. MG. LL. I p. 263), Vlpiani regulae (1549), Photii nomocanon Latine uersus a Gentiano Herveto (1561), lex Salica aliaeque similes (1573; cf. Stobbe *Rechtsquellen* 1 p. 9), Marcellini comitis chronicon (1619), narrauit Petro Pithoeo, ut refert hic in Collationis editione emissa a. 1573 p. 66, 'habuisse aliquando se' prisci scriptoris, qui cum Moysis legibus Romanas contulisset, 'fragmenta pauca, quibus ille Licinii Rufini nomen tribuebat'. eandem narrationem acceptam sine dubio ab eodem Pithoeo secutus Charondas in praefatione scripta a. 1572 librum de collatione legum Romanorum et Moysis ait credi esse Licinii Rufini. item Cuiacius postquam in obseruationum libro VII c. 2, qui primum prodiit a. 1564²⁾, inter iuris auctores Christianos posuit Licinium Rufinum, argumento nullo allato, sed respiciens fortasse narrationem illam Tilianam, in recitationibus ad Paulum interpretans Licinii Rufini auctoris regularum l. XIII ad Paulum scriptam epistulam (Dig. 40, 13, 4) sic ait: 'is est 'L. Rufinus qui contulit leges dei cum legibus populi Romani: 'fuit enim Christianus, et illa collatio, quae non ita dudum edita 'est a Petro Pithoeo, habet in quadam bibliotheca Germaniae 'praefixum nomen Licinii Rufini.' Licinium Rufinum iuris auctorem in Digestis adhibitum ut ab hoc commentario aetatis Theodosianae alienum esse omnes consentiunt, ita quod Huschkius commentus est misso Licinio auctorem habendum esse Rufinum Hieronymi aequalem nemini opinor probauit. tota res nititur narratione Tili a Pithoeo relata (nam Cuiacium pendere ex narratis sibi a Pithoeo non dubito), neque Tilius eum librum habuisse se dixit, sed uidisse se in bibliotheca nescio qua Germaniae, modo omnia haec per ora plurium recte tradita habeamus. si uidit Collationis exemplum aliquod siue id quod postea Pithoei factum est siue diuersum, certe Licinii Rufini nomen ei praescriptum fuisse parum credibile, cum eiusmodi auctoris nomen aeuo Theodosiano parum conueniat.

6. Canonum sylloge saec. XI in Italia superiore ab ecclesiastico quodam ex Hiberia oriundo quinque libris ordinata, seruata in codicibus Vallicelliano B. 11 (quem adhibui utpote Vaticano emendatiorem) et Vaticano n. 1339 et Casinati n. 216 inter excerpta ex Iuliano complura libro quarto c. 106 (cod. Vat. f. 188) locum huius libelli 1, 7 affert sub hac praescriptione: 'de homicidio qui aliquando absoluuntur, aliquando

¹⁾ *Κανόνας τῶν ἀποστόλων* Tilius edidit a. 1540 ex codice inuento Pictaui in bibliotheca canonicorum S. Hilarii.

²⁾ Adsunt haec uerba in ipsa editione principe, quam mea causa in bibliotheca Parisina inspexit professor P. F. Girard.

'damnantur. Iustinianus rex.'¹⁾ lectiones ostendunt adhibitum esse a compilatore codicem Vercellensi proximum, sed eo meliorem.

7. Codex olim Bellouacensis, iam bibliothecae publicae Parisinae n. 9652 (antea suppl. Lat. 779) saec. IX (egit de eo diligenter Haenel in praef. ad nouellas posttheodosianas p. XIV) in folio 164 ultimo post breuiarii Alariciani clausulam continet scripta a manu non multum posteriore prima uerba tituli Collationis X sub praescriptione 'X de deposito'. ea mea causa descripsit Henricus Omont²⁾).

Libelli pars hodie superstes ad nos peruenit una cum additamentis, quibus Iuliani nouellarum imperatoris Iustiniani uersio Latina in codicibus tribus supra scriptis aucta est. hanc appendicem liber Vindobonensis, qui ad archetypum commune proxime accedit, repraesentat uel certe olim repraesentabat³⁾ ita ut Iulianum exciperet Collatio, sequerentur haec:

1. Nouella Iustiniani 34 (scilicet secundum numerationem corporis nouellarum CLXVIII hodie receptam) Latina *ut nulli liceat mutuanti* (Haenel post Iulianum p. 160*; Schoell in adnotatis ad nou. 34).
2. Nou. 65 Latinae epitome *de terris uel domibus* (edita apud Cuiacium in expositione Nouellae eius opp. ed. Neapol. uol. 2 p. 1109)⁴⁾).
3. Nou. 114 Latina *de sacris diuinis subscriptionibus*.
4. Nou. 143 = 150 Latina *de raptu mulierum et sponsatae*.
5. Nou. 138 Latina *de usuris supra duplum non computandis* (ed. ex libro Berolinensi Pithoeus cum Collatione a. 1573 p. 55).
6. Nou. 121 Graecae *de partiariis solutionibus* epitome (ed. Pithoeus in ed. a. 1573 p. 56 et Haenel post Iulianum p. 196).
7. De consiliariis domini Iuliani anteoessoris dictatum (Pithoeus l. c. p. 59; Haenel l. c. p. 198)⁵⁾).

¹⁾ Merkel apud Savigny *Gesch. des röm. Rechts im Mittelalter* 7 p. 75 cf. 2, 299; Conrat, *Geschichte der Quellen des römischen Rechts* I p. 88. 215.

²⁾ Legem Baiuvariorum A. de Daniels (*Handbuch der deutschen Reichsgeschichte* 1 p. 219), paenitentiale codicis Vallensis Herm. Ios. Schmitz (*die Bußbücher* Mogontiaci 1883 p. 189 seq.) contendunt disposita esse ad ordinem Collationis, perperam uterque.

³⁾ Desiderantur hodie folio auulso c. I extr., II totum, III principium, sed c. II inter c. I et III adfuisse index titulorum declarat.

⁴⁾ Pithoeus eandem Nouellam plenam edidit cum Collatione a. 1573 p. 57, non ex libro hodie Berolinensi, sed ex diuerso, ut significat p. 112, scilicet simili Vindobonensis iur. ciu. n. 19, ex quo eandem dedit Biener *Gesch. der Novellen* p. 493.

⁵⁾ Huc pertinent quae in epistula d. 15. Nou. 1570 Cuiacius scribit

8. Collatio domini Iuliani de contutoribus (Pithoeus l. c. p. 63; Haenel l. c. p. 201).
9. Verba *quam iam uideor conscripsisse in regia ciuitate* (Iulianus ed. Haenel p. 178), quae item adsunt in Iuliani codice omnium optimo Paris. 4568 praemissa subscriptioni: *in hac constitutione finiuntur nouellae constitutiones, quae post codicem diui nominis Iustiniani promulgatae sunt*, ut appendicis auctorem illa ad ipsum Iulianum appareat rettulisse; id num recte fecerit necne, quaeritur (u. Biener *Gesch. der Novellen* p. 79; Haenel ad Iulianum p. XL; Krueger, *Geschichte der Rechtsquellen* p. 355 not. 14).
10. Nouellae Iustiniani 134 Graecae *de uicariis* cet. uersio Latina ea ipsa quae legitur in Authentico.
11. Nouellae 117 Graecae *de diuersis capitibus et solutione matrimonii* praef. c. 1. 2 eadem interpretatio, quae est in Authentico (nou. 112), sed ut appareat Authentici scriptorem hanc ad Graecum archetypum emendauisse, itaque ipsam factam esse ab interprete uetustiore¹⁾.
12. Scholia ad Iulianum indicantia singula capitula quid in uetere iure mutarint; incipiunt: *primum et secundum capitulum non solum innouat anteriores leges, sed etiam confirmat* (Biener *Zeitschr. für gesch. Rechtswiss.* 5 p. 345 seq.; praef. ad ed. meam maiorem Digestorum p. VIII. XXXII).
13. Iustiniani constitutio *pro debitoribus in Italia et Sicilia* hinc tantum nota (in Nouellarum ed. Osenbrueggiana p. 740; in ed. Zachariaei nou. 168).
14. Locus *de numero testium*, quae est lex Dig. 22, 5, 12 corrupta.
15. Locus *de cecis et debilibus* (Biener l. c. p. 356) originis incertae.

Berolinensis in tribus discedit: primum omisso c. IX habet

ad Pithoeum descripta mihi a Girardo: '*Ce qui est avec le Rufinus est tres bon. Et la collectio de tutoribus [infra c. VIII] me plaist fort. Et aussi les lieux qui sont cottés par le mesme auteur sur chacune question du droit. Et vous verrez en bref [intellegit obss. 12, 38] qu'il n'a pas menty [intellegit dict. de cons. c. 34] quant à la loy derniere Locat. [— cod. Iust. 4, 65, 35] qui a grand raison si elle est bien pesée. Elle fait qu'aujourd'hui aedilitium edictum pertinet etiam ad locationes et conductiones*'.

¹⁾ Scilicet quod in Graecis est *μετὰ τὸ καταλιπεῖν τοῖς παισὶ τὸ ἐκ τῶν νόμων ὀφειλόμενον μέρος* appendix Iuliana ita reddit: *postquam reliquerint omnibus partem quae lege debetur*, in Authentico autem *filiis* est pro *omnibus*. legit igitur interpret prior non *παισὶ*, sed *πᾶσι*, posterior errorem sustulit. praeterea uersiones duae paucis locis exceptis, ubi item correctio subesse potest (ut c. 2 in. *συνίστασθαι* in appendice uertitur *contrahi*, in Authentico *consistere*) non differunt nisi per corruptelas librariorum.

bis c. X et eo loco quo legitur in Vindobonensi et f. 149 subiunctum ipsi Iuliano ea forma, quam edidit Haenel post Iulianum p. 192; deinde c. VII dictatum de consiliariis ita ibi perscriptum est, ut post uerba *circa centesima decima relatas* (p. 198 u. 9 Haenel) spatium uacet trium fere paginarum, sequatur lex dei, ea absoluta f. 191 reliqua pars dictati a uerbis *si autem queratur* perscripta sit; denique c. XII et sequentia a Berolinensi absunt. Vercellensis ad Berolinensem proxime accedit; sed absunt ab eo pars dictati de consiliariis ea quam Berolinensis separat, itemque c. VIII—XI, nec post principium dictati, quod finit c. DXCII *idem de episcopis et monachis* siue altero dictati de consiliariis in uerbis *circa centesima decima relatas*, statim sequitur lex dei, sed interponuntur primum haec quae sequuntur ei libro propria et fortasse a librario qui eum scripsit adiecta, nam in indice capitulorum non comparent¹⁾).

Lex III. DXCIII. Constitutio Metridiati. Pupillis uel adultis res suas nec uindi nec donari uel commutari licet nec cum fratre suo.

DXCIII. lex I. Imp. Antonino A. Muciano. Minor quod absque tutore uel curatore uindedit uel obligauit, dum ad legitimam etatem uenerit, restituitur illi.

Cod. Iust. 5, 71, 4. Idem AA. Mithridati. Non solum per uenditionem rustica praedia uel suburbana pupilli uel adulescentes alienare prohibentur, sed neque transactionis ratione neque permutatione et multo magis donatione nec alio quoquo modo ea transferre e dominio suo possunt. igitur et tu si fratribus tuis per transactionem fundum dedisti *cet.*

Cod. Iust. 5, 71, 1. Imp. Antoninus A. Muciano. Venditio quidem praedii, quod iure pignoris . . . distractum est, ad senatus consultum, quod de alienandis praediis pupillorum ue adulescentium . . . factum est, non pertinet. sed si etiam nunc in ea aetate es, cui subueniri solet, aditus competens iudex, an te in integrum restituere debeat dispiciet.

¹⁾ Quarti capitis origo dudum agnita est; tria reliqua unde ueniant docuit Haenelius ad Iulianum p. VIII.

DXCV. De donatione. Donatio directa est, ubi in presenti res dona (*scr. donata*) traditur. quod si donator quartam sibi non reserua-berit, donatio non ualebit.

Cod. Theod. 8, 12, 1 *ad summam Aegidianam* (*breviar. p. 156 Haenel*).

DXCVI. Si seruus sciente domino alienum seruum subtraxerit uindiderit celauerit, in ipsum dominum animaduertitur. quod si id dominum ignorante commiserit, in metallum datur.

= Coll. 14, 2, 3.

deinde tractatus brevis *de incestis* incipiens uerbis *cum omnis illicitus concubitus* pertinens ad ius ecclesiasticum, denique tabula graduum cognationis. tria exemplaria cum pateat pendere ex eodem archetypo modo plenius modo ex parte tantum descripto, uerisimile est primum codicem, ad quem Collationis exemplaria nostra tria redeunt, haec quoque continuisse ita fere ut leguntur legebantur in libro Vindobonensi.

Appendicis ad Iulianum huius auctorem, Iustinianae aetatis opinor uel non multum posterioris hominem, potissimum attendisse ad Iustiniani constitutiones Latine scriptas cum ipsa sylloge ostendit tum clausula adiecta ad n. V (Haenel post Iul. p. 197): *similis huic constitutioni Graeca subsequitur* (nobis Nou. 160) *quae debet in his tantum quae ciuitates mutantur locum non habere*; habuit igitur librum nouellarum nostris omnibus meliorem plenumque tam in Graecis quam in Latinis. attamen Graecas nouellas non omnino neglexit, sed trium 117. 121. 134 partes protulit Latine uersas uel in epitomen redactas; quas ut nouit adhibuitque is qui Authenticum scripsit, ita ex supra dictis intellegitur uersionem, quae hoc nomine significari solet, post factam hanc appendicem elaboratam esse. collectanea sua auctor continuauit epitomae Iulianae; haec enim cum diuisa esset in constitutiones plus minus CXXIV, capita autem plus minus DLXIV, collectanea in Vindobonensi efficiunt constitutiones CXXII—CXXIV, capita DLXXXII—DXCVI (sic text., DLXXI—DLXXXI ind.); in Berolinensi const. CXXVIII—XXXIII (immo CXXXIII) capita DLXV—DXCII (uide infra); in Vercellensi const. CXXVIII—CXXXV, cap. DLXXXVI—DXCII non numeratis quattuor adiectis, quae supra rettulimus. ordinatio ea aequabilis in libris nostris cum omnino profecta sit ab archetypo communi, in ipsis numeris non solum libri tres inter se admodum uariant, sed item non raro eiusdem libri index et sylloge ipsa.

Cum Iuliano ita aucto quamquam, ut dixi, Collatio ad nos peruenit, non eadem est in tribus libris eorum coniunctio. scilicet in Vindobonensi, quem commune archetypum in uniuersa ordinatione reliquis diligentius expressisse hic quoque apparet, post Iulianum auctum sequitur f. 162' Collatio praemisso indice capitum CXXXII seorsum numeratorum. numerantur seorsum Collationis capita etiam in Vercellensi libro et sunt in hoc quoque numero CXXXII; sed qui eum scripsit maluit rubricas tam Iuliani aucti quam Collationis capituli uoluminis praefigere. eadem uia etiam ulterius pergens qui Berolinense uolumen scripsit utrumque indicem coniunxit, numerans Iuliani cum auctario capita DXCI secundum ipsum librum, DXCII secundum indicem, Collationis autem c. DXCIII (sic index, DXCII uolumen) ad DCCXXXII (sic index, DCCCXXXI pro DCCXXXI uolumen)¹). constitutionum diuisionem ne Berolinensis quidem Collationi intrusit.

Inscriptiones et subscriptiones libelli has traditas accepimus.

W: incipit legem dei quod precepit dominus ad Moysen. sequuntur rubricae. explicit kap. Incipit liber primus. sequitur textus finiens 16, 7, 2 uerbis bonorum possessiones. explicit. item titulo quarto in codice praescriptum est: constitut. IIII de legem Moysi.

B: incipit capitul legis dei. sequuntur rubricae et Iulianus cum auctario. incipit lex dei quam deus precepit ad Moysen. sequitur textus finiens ubi finit editio. subscriptio nulla.

V: incipit capitula legis quod precepit deus ad Mosen. sequuntur rubricae et Iulianus cum auctario. incipit legem dei quod precepit dominus ad Moysen. sequitur textus finiens 16, 3, 13 uerbis heredibus pertinere. subscriptio nulla.

Rubricas quales libri scripti tradiderunt magis placuit remotas ex apparatu hoc loco exhibere coniunctos, cum praesertim de iis iudicari nequeat nisi coniunctis inscriptionibus et subscriptionibus.

inscriptio nulla

(tit. 1, 1—4)

item (idem B ind.) de causalibus homicidis (-diis W) BVW non pro titulo, sed pro parte inscriptionis capituli quinti

¹) Ad auctarii Iuliani partem quae in Berolinensi post Collationem perscripta est, numeratio haec non peruenit; solummodo ante Nou. 117, cui in Vindobonensi praescriptum est *const. CXXIII kp. DXCIII* in Berolinensi legitur + *CXC kap.*, ut hic quoque patefiat quantopere in talibus Vindobonensis antiquiore praestet.

(tit. 1, 5 — fin.)

expliç. titulus (titulo V, om. W) de sicariis (*hic finit W*)
et homicidis (-diis V *hic finiens*) casu uel uoluntate BWV
incip. de atroci inturia (sic) B, incip. de atrociniis iniuriis
W, om. V

(tit. 2)

explicit de atrociis iniuriarum W, k̄p. iii cons. (*atramento, sequitur minio* kp. dcxui) B, om. V
incipit de iure et saeutia (sebitia B *text.*, sed uitia B *ind.*)
dominorum BV, incipit de iure et seuitia dominorum
constit. tituli iii W

(tit. 3)

expl. titulo (om. W) de dominorum seuitia (*hic finiunt VW*) cohibenda cons. iiii BWV
incip. de adulterio (-riis V) BV, incip. de adulteriis con-
stitut. iiii de legem moysi W

(tit. 4)

expl. titulo quinto B, explicit de adulteris W, expl. cap.
quod supra V
incip. de stupratoribus (strupatribus V) BWV, 'capitulum
sextum de stupratoribus' *laudat Hincmarus (supra p. 112)*

(tit. 5)

expl. titulo (om. W) de stupratoribus BW, om. V
incip. de incestis (ingestas B *ind.*) nuptiis BWV, 'capitulum
septimum de incestis et turpibus nuptiis' *laudat Hincmarus (supra p. 112)*

(tit. 6)

expl. titulo de adulteris stupratoribus et incestis B,
om. WV
incip. de furibus et de poena (paene V, penis W) eo-
rum BWV

(tit. 7)

expl. titulus (om. W) de furibus BW, om. V
incipit (item V) de falso testimonio BWV

(tit. 8)

uiiii B, om. WV

(tit. 9)

expl. titulus de familiariis testimonium non admittendo
decimo B, explicit de falso testimonio W, expl. titulo
de testimonia V
incipit de deposito BWV; x de deposito *cod. Belloua-
censis (u. supra p. 114)*

(tit. 10)

expl. titulo de deposito unde *B*, explicit de depositis *W*,
om. V

incipit de abactoribus (sic *W*, abbatoribus *B ind.*, abegea-
toribus *B text.*, actoribus *V*) *BWV*

(tit. 11)

expl. de abigeis (abactoribus *W*) *BW*, *om. V*

incipit (*om. B text.*) de incendiariis (-ri *B ind.*) xii (duo-
decim *V*, *om. W*) *BVW*

(tit. 12)

expl. titulo (*om. W*) de incendiariis (incendiis *W*) *BW*, *om. V*

incip. de terminia mota (*om. B ind.*) xiii *B*, incipit (item
V) de termino amoto *WV*

(tit. 13)

expl. titulus de terminea mota *B*, explicit de termino amoto
W, *om. V*

incip. de plagiariis xiiii *B*, incipit (item *V*) de plagiariis *VW*

(tit. 14)

expl. titul. *B*, explicit de plagiariis *W*, *om. V*

incip. xu de mathematicis et manicheis *B*, de mathemati-
cis et manicheis *V*, incip. de mathematicis *W*

(tit. 15)

expl. titulus de mathematicis maleficis et manicheis *B*,
explicit de mathematicis *W*, *om. V*

incip. titulus xui de legitima successione *B*, incip. de le-
gitimas actiones *W*, item de legitima actione *V*

(tit. 16)

subscriptio nulla.

Numeratos hos titulos inuenit in exemplari suo Hincmarus (supra p. 112) laudans, ut uidimus, qui nobis quintus et sextus sunt tamquam sextum et septimum. eorundem numerorum partem seruant libri nostri, maxime Berolinensis, plerosque tamen ipsis scribis non intellectos, ita ut qui nunc sunt secundus tertius quartus decimus ibi uno numero auctiores inueniantur quam in numeratione uulgari, contra tituli quinque postremi cum ea consentiant, numerus VIII pari iure et ad finientem titulum referri possit et ad incipientem. intellegitur inde in exemplaribus antiquioribus et in ipso Hincmariano titulum de^a casualibus homicidiis etiam in numeratione suum locum obtinuisse et numeratos esse titulos septendecim. at in trium librorum quibus utimur communi archetypo secunda rubrica oblitterata est et prima interpolata, ad quam interpolationem fortasse adhibita est rubrica nouellarum Valentiniani III 19 siue 3 breuiarii Alariciani *de homicidiis casu an*

uoluntate factis, quam cum hac nostra Blumius in schedis Bonnensibus comparauit.

Capitum numeri omnes a librariis ueniunt ita inserti, ut licet iam in communi archetypo adessent, quibus librarius et numeros mutaret et ubi exordium aliquod animaduertere sibi uideretur, eos intruderet. haec omnia cum ex apparatu eiecerim, quomodo in libris scriptis appareant, demonstrabo in titulo XI de abactoribus.

	Berolinensis	Vercellensis	Vindobonensis
<i>principio tituli</i>			
<i>ante incipit</i>	kp. DCLXXX	kp. LXXXVIII	kp. LXXXIII
<i>ante c. 2</i>	kp. DCLXXXI	kp. LXL ¹⁾	kp. LXXXIII
<i>ante c. 3</i>	kp. DCLXXXII	kp. LXLI	kp. LXXXV
<i>ante c. 4</i>	kp. DCLXXXIII	kp. LXLII	kp. LXXXVI
<i>ante c. 5</i>	kp. DCLXXXIII	kp. LXLIII	kp. LXXXVII
<i>ante c. 6</i>	kp. DCLXXXV	kp. LXLIII	kp. LXXXVIII
<i>ante c. 7</i>	kp. DCLXXXVI	kp. LXLV	kp. LXXXVIII
<i>ante uerba p.175,</i>			
10 sed etiam	—	kp. LXLVI	—
<i>ante uerba p.175,</i>			
12 eodem re-			
scripto diui			
Hadriani	kp. DCLXXXVII	kp. LXLVII	kp. XC
<i>ante c. 8</i>	kp. DCLXXXVIII	kp. LXLVIII	kp. XCI
<i>ante uerba p.175,</i>			
19 si quis			
bouem	—	kp. LXLVIII	kp. XCII

Vides licentiam librariorum in Vercellensi et Vindobonensi latius propagatam esse, sed ne a Berolinensi quidem abesse capitum exordia ficticia. coniuncta cum hac diuisione est rubricarum a textu separatio; scilicet ubicumque capitis exordium librarius ponit, ibi proxima quaeque uerba minio scribere solet; quod quousque in singulis capitibus producat referre superuacaneum uisum est. uerarum locorum excerptorum inscriptionum cum Berolinensis formam aut pristinam aut certe ab hac proxime remotam seruarit, Vercellensis et magis etiam Vindobonensis non solum multa ex his abiecerunt, sed etiam ad capitum suorum exordia saepenumero tradita immutarunt, maxime modo substituto, modo addito temere uocabulo *idem*, (id quod monstrat uaria lectio, nisi quod de Vindobonensi raro id posui, cum ibi post singulos capitum numeros constanter

¹⁾ LXL pro XC in libro est hic et deinceps, ut in aliis non paucis.

id reperiatur)¹⁾, et p. 178, 10 ubi post *uidetur* caput incipiunt omnes, pro traditis *et ita celsus* — *ait enim* substituit rubricam *de stipula incendientis celsius* Vercellensis. haec quomodo singulis locis se habeant cum ad crisin faciat, in apparatu ea comparent. — Ad haec capita qui formati sunt indices capitulorum et ipsi librariorum sunt, sed certe Berolinensem librum qui scripsit principia capitum non ex apographo suo, sed ex ipso archetypo in indicem rettulit, cum quibusdam locis (ut 154, 17. 163, 15. 177, 20. 178, 1. 197, 23) lectio indicis emendatior sit quam in textum recepta. uariam lectionem inde depromptam ut in apparatum rettulimus, ita ipsi indices (quorum Vercellensem et Vindobonensem edidit Blumius) non digni uisi sunt quos typis exprimeremus.

Interpolationes, quae quidem nostris libris omnibus communes sint et certo ad archetypum commune adscendant, ad sunt quidem aliquot, ut tituli primi qui est et secundi qui fuit inscriptiones corruptae, et capitum numeri ficticii, quos modo uidimus adfuisse iam in archetypo, item 154, 24 adiecta uerba *item Theodosianus*, de quibus mox dicetur, item 141, 14 uel *res uerba rescripti* pro siglis *u. r.*, et 144, 7 cum pro *aquila* scriptum esset *aquiliam*, inde factum *ad aquiliam*, 168, 2 intrusum *uerbis* aliaque minora, sed rariae eae et facile deprehendendae. sed multis locis hiant libri omnes modo singulis uocabulis modo adeo enuntiatis omissis (ut 177, 10. 189, 14. 191, 2 et passim). longe pluribus codex archetypus mendis nec raro grauibus inquinatus fuit. nec admodum uetustus fuerit necesse est: scilicet, minusculis eum exaratum fuisse indicant errores in apographa omnia translati, ut 176, 21 *et editione* scriptum pro *deditione* et passim *s* et *r* permutatae, ut 145, 10 *rextertiorum* pro *sestertiorum* *BV* similiterque saepius, 186, 6 *re BWV* pro *se*, 187, 14 *sed tractare B* pro *retractare*, 187, 18 *rectas BV* pro *sectas*, 188, 6 *euidētissimorum BWV* pro *euidētissime sunt*, passim *incertus* pro *incestus VW*, 169, 10 *uestitur VW* pro *uertitur*. peruenit hoc ad apographa tria, sed longe frequentius quam *B* sic errarunt *VW* utpote uetustae scripturae minus gnari.

Tria apographa quem locum inuicem teneant, dictu difficile est. Berolinense longe optimum quibusdam locis plenius est quam duo alia, ut 164, 6 uerba *qui rem . . . potest*, item extrema inde a p. 198, 2 solus seruauit et passim uerum dat ubi illa errant. attamen non solum e contrario hiatus

¹⁾ Ita p. 177, 1 ubi duo alii libri habent *idem paulus* Vindobonensis rubro colore praemittit alterum *idem*: similiter *idem* bis ibi legitur 197, 9. 16. 22 et aliis locis.

eius libri (ut 145, 11. 169, 15. 179, 9) et errores non rari (ut 186, 6 *reprehenderent* pro *re praeberent*, quod debuit esse *se praeberent*) emendantur adhibitis libris aliis, sed adeo non immunis est ab interpolatione sibi propria licet rara et modesta. ita 179, 2 uocabulum *tenetur* et 195, 24 uocabulum *enim* de suo scriptor addidit. dittographiam ex archetypi margine in textum translata deprehendimus 152, 26, ubi ad *non ambigitur* adiectum fuit *non dubitatur*, quocum iungemus, quod 180, 15 in loco qui potest uideri hiare in textum admissum est *hđ*; scilicet *hic deest*. — Vercellensis ut saepenumero tam in ueris quam in falsis cum Vindobonensi conuenit (ut uterque habet 185, 8 *denses abdicant* pro *deus eradicauit B*, 194, 1 *rumponuntur* pro *rumpuntur*), ita fide hunc longe superat nec desunt loci, ubi unus uerum seruauit (148, 1 *infami V* cum Dig., *infamem W*, *infamiae B* — 148, 2 *iube ita V* cum Dig., *iubet B*, *iube intra W*). nam in Vindobonensi interpolatio late grassata est passim originem ducens ex leui errore Vercellensis.

150, 23 *dium]* *B*, *dum V*, quod *W*

154, 16 *rei]* *BV*, quia *rei W*

155, 15 *prop. pr. id.] B*, *propriidae V*, *propriae dixi W*
(unde adnotatio corrigenda)

159, 1 *corrigendum]* *BV*, *succurrendum W*

164, 5 *his]* *BV*, *ira W*

168, 20 *fur accedet]* *V*, *fur accedat B*, *furanti de W*

169, 1 *susceperat]* *BV*, *susceperat stabit W*

174, 9 *furem magis eum]* *non furem eum esse W*

186, 6 *se praeberent]* *repraeberent WV*, *reprehenderent B*

187, 8 *sed dii]* *sedi B*, *redde VW*

188, 1 *conentur]* *B*, *conuentur V*, *conueniatur W*

195, 3 *obsistunt]* *B*, *obstituunt V*, *constituunt W*

Nihilominus non solum supra uidimus appendicis Iulianae formam in libro Vindobonensi a pristina proxime abesse, sed etiam hic liber Vercellensi proximus et ex tribus deterri-
mus saepenumero uerum seruauit cum *B* contra *V* nec raro contra utrumque, ut 147, 23 *eorum W* cum Dig., *illorum BV*. equidem cum ad contaminationis suspicionem confirmandam argumenta idonea non habeam (nam 142, 1 *aut B*, *ante V*, *autem ante W* — 191, 20 *ex V*, *et B*, *et ex W* — 194, 5 *et B*, *est W*, *est et V* non sufficiunt), quomodo fieri potuerit, ut tam *BV* quam *VW* inter se iungantur communione non paucorum errorum, ueram lectionem retineant modo *BV* contra *W*, modo *VW* contra *B*, modo *B* solus, modo solus *V*, modo adeo solus *W*, non habeo quomodo explicem; hoc uideo neque ullo ex hisce tribus libris recte nos carere posse neque duorum consensu contra unicum testem rem decidi.

Notis iuris, scilicet iis quibus usi sunt librarii Gai Veronensis et fragmentorum Vaticanorum et a quibus constitutionarii in scribendo codice Theodosiano iussu senatus abstinerunt, qui scripsit hunc commentarium non magis uoluit uti; nullo enim loco certum uestigium eorum reperiri uere periti non negabunt. neque uti recte iis potuit in commentario non forensi usui destinato, sed quae apud iuris auctores inuenit, in communem formam transtulit notis iuris perite solutis. sane non peruenit id ad notas eas, quae communi usu obtinent et adsunt similiter in libris codicis Theodosiani et alibi; quo pertinent loci duo 140, 11, ubi *exemplum sacrarum litterarum* in libris nostris mutatum est in *quod si* natum opinor ex *ex. s. l.*, et 141, 14, ubi cum libri habeant *uel res uerba rescripti*, in archetypo uidetur fuisse *u. r.*, adscripta deinde interpretatione duplici altera uera, altera falsa.

Orthographiam formaui ad leges saeculi eius, quo scripsit auctor, expulsis soloecismis qui libros quos habemus occuparunt et sine dubio simili ratione adfuerunt in communi eorum archetypo octauo saeculo uix uetustiore. in apparatus ex orthographicis ea admisi quibus in crisi non recte careremus; reliqua menda in apparatu praetermissa qualia sint, indicabit conspectus quem subieci non plenus sed qui sufficiat, formatus maxime ad Berolinensem, sed respiciens item tam Vercellensem quam Vindobonensem in his quoque duobus illis inferiorem.

Adsimilationem praepositionum in compositis talem exhibui, qualis est in *B*; longius progressa est in *VW*, ut *afficitur* 166, 16 *W* — *affin-* 159, 6 *VW* — *appraehendere* 162, 23 *VW* — *compell-* 147, 16 *W*, 148, 14 *W*
geminantur consonantes perperam: *consummi* 175, 8 *BW* — *affricae, aggrestit, bettice, mannumittere, siccarius W*
non geminantur perperam: *afectos* 158, 5 *B* — *comendata* 169, 2 *B* — *comodati* 169, 8 *B* — *comentar-* 193, 16 *B* — *efractores* 163, 12 *BW* — *exusit, exuserit* passim *BW* — *erorem* 160, 14 *B* — *manumittere* 143, 8 *B* — *posit* 151, 9 *B* — *remitenda* 177, 19 *B*.

e, ae, oe:

e pro *ae*: *admissee, que*, item *etatis*, praesertim *pre-* pro *prae-* passim *B*: etiam frequentius *VW*

ae pro *e*: *atrocissimae* 148, 6 *B* — *cognuscae* 147, 23 *B* — *iustae* 147, 22 *B* — *optimae* 141, 6 *B* — *uidilicaet* 178, 19 *B*, item *aeadem, aeam, laetaliter, praecum* et sic deinceps *B*, rarius *VW*.

e et i

e pro *i*: *impedet* 157, 1 *V* — *prestetit* 140, 4 *V* — *preuigna*

159, 10 B — *seuerissemæ* 158, 13 B — *treginta* 151, 18 B — *uademonium* 147, 17 V — *uendicar-* 137, 3 V. 151, 21 V — *uindederit* 173, 9 B. 182, 9 B.

i pro e: *abigerit* 174, 4 V — *acciperit* 165, 17 B — *dioclitian-* B 148, 21 — *dirimerint* 160, 8 BVW — *interficerit* 151, 2 V — *redimeris* 175, 5 BVW — *religare* 165, 5 VW. 176, 14 VW et constanter W — *susciperat* 169, 1 W — *uidilicaet* 178, 19 B — *uinderit* B 173, 9. 182, 9; *uindiderit* 183, 19.

e et oe

e uel æ pro oe: *obedire* 158, 21 BWV — *pena* 161, 14 W. 165, 8 BV. 182, 14 W — *paena* 163, 10 V. 174, 2 B.

oe pro e: *poenes* 164, 7 BVW — *poenae* (= *penes*) 171, 17. 21 — *coep-* pro *cep-* (*accoeperit*, *concoepus*, *suscoe-* *pisse* cet.) passim in W

i et ii dedi, ut leguntur in libro Berolinensi.

i et y

y pro i: *styrpes* 195, 7 B — *abygeus*, *arbytrium*, *cybaria*, *olym*, *bytricus* W

o et u

o pro u: *calomniæ* 151, 6. 7 V — *contomaciæ* 186, 6 B — *foriosis* 194, 16 B — *forum* 179, 14 BW — *grado* 177, 9 B — *pecodum* 158, 8 BV — *poniatur* 158, 2 B — *ponitionum* 177, 7 B. talia ut sunt *maximo* pro *maximum* recepi in apparatus.

u pro o: *auguriatur* 185, 3 B — *cummun-* 179, 14 B — *fortuitu* 182, 4 BW — *humicid-* 152, 19 V. 153, 2 V — *interogatur* 185, 5 B — *nepus* 189, 6 B — *praeturi* 193, 25 V. 194, 13 V — *sacerdus* 136, 7 B

u et oe:

inpoene 181, 12.

b et u

b pro u: *abia* 159, 8 B — *abunculus* 196, 23 B — *adoptioni* mut. in *-bi* 189, 18 B — *dibus* 186, 19 V — *ebaristi* 141, 7 V — *fabore* 159, 14 B — *seruabit* 152, 20 BV — *sebitia* 147, 14 V — *berberatus* 146, 7 V — *berbicem* 175, 21 BVW — *bytricus* 168, 4 W. similia multa reperies in apparatu.

u pro b: *ciuar-* 169, 21 BV. 169, 22 BV — *conprouata* 178, 15 B — *conuiuio* 151, 15 B — *inproue* 169, 22 BV — *liuellum* 148, 6 B — *nouilissim-* 157, 12 BV — *preuit-* 140, 14 B. 148, 8 BV — *prouarentur* 187, 11 B — *prouauerit* 139, 15 W — *sauinum* 180, 3 W

c et qu

c pro qu: *alico* 177, 9 W — *cominus* 170, 21 BVW

q pro *c*: *quogend-* 143, 17 *V* — *quoherc-* 141, 10 *B*. 149, 11 *B*. 182, 5 *B* — *quohibend-* 157, 17 *V* — *quomodat-* 169, 8 *W*.

ci et *ti*

ci pro *ti*: *accio* 164, 3 *B*. 164, 4 *B*. 169, 13 *B*. 178, 1 *B* — *contenciosos* 188, 11 *B* — *leccio* 161, 18 *B* — *in-pacientia* 154, 2 *B* — *noticia* 186, 3 *B* — *pocior* 193, 5 *B*. 193, 11 *B* — *tercio* 156, 12 *B*.

ti pro *ci*: *conditio* 137, 19 *BVW* — *conuitium* 145, 6 *B* — *inimititia* 176, 12 *B* — *iuditio* 169, 6 *B* — *pertinatia* 187, 15 — *prouintia* constanter fere *BW* — *sartiatur* 176, 18 *B* — *suspitio* 140, 16 *B* — *translatitiae* 153, 10 *B*

ti pro *cti*: *iurisditio* 150, 22 *W*.

d et *t*

d pro *t*: *ad* 169, 22 *B* — *adque* passim *BVW* — *adtamen* 175, 24 *BW* — *capud* 28, 5 *V* — *inquit* 145, 15 *BVW*. 160, 27 *BVW* — *quodquod* 193, 13 *B*.

t pro *d*: *aliut* 174, 8 *W*. 192, 20 *W* — *aput* *B* semper — *set* 31, 9 *V*. 32, 4 *V*.

f et *ph*

f pro *ph*: *epafroditus* 138, 15 *retinui*.

ph pro *f*: *nephas* et *nepharius* *W* semper.

h male addita: *habigunt* 173, 16 *B* — *hac* constanter fere nec raro, ut 158, 5. 8. 9. 159, 6. 164, 21. 172, 4 consentientibus tribus libris — *his* item passim et saepe, ut 162, 2. 169, 1. 170, 3. 25. 171, 14 consentientibus libris — *antehactum* 158, 15 *W* (*m*. 2) — *hareas* 176, 9 *W* — *holiuarum* 176, 22 *B* — *hordinem* 170, 16 *B*. 181, 9 *B* — *hortum* 170, 16 *B* — *adhire* *W* passim — *archadius* 155, 1 *BVW* — *nechisque* 152, 6 *B* — *cohierit* 166, 10 *BVW*. 166, 11 *BVW* — *coherc-* plerumque *BVW* — *posthumi* 190, 20 *W*

male omissa: *actenus* 158, 16 *VW* — *adrianus* *B* constanter — *ermogenianus* 170, 8 *B* — *orreoru* 172, 19 *V* — *perorrescat* 140, 5 *BV* — *ospitium* 155, 13 *V* — *contraitur* 140, 5 *V*, *detrai* 147, 20 *V*

m in fine uocabuli passim modo adicitur modo demitur, sicut ostendit apparatus.

m et *n* in libro *B* non confunduntur (quamquam *uimdicando* legitur 158, 13), sed recte scribitur *numquam*, *tamquam* cet.

necgleg- passim *W*.

p inter *mn* male inseritur in *B* nusquam, raro in *V* (138, 14 *dampnatur*, 151, 7 *calompnie*), passim in *W*.

s et x

x pro s: *extim-* 143, 12 V, 159, 23 BV. *exstim-* 143, 12
— contra *exstet* 193, 7 B

x mutatum in cx: *deuincxit* 159, 15 VW et passim W —
instrincxit 138, 15 W.

Diximus de libris scriptis, quibus hic commentarius continetur, et qua condicione traditum acceperimus explicuimus. iam uideamus, quo tempore et quo loco scriptus sit, item de auctore et titulo eius si quid statui possit, denique quos libros auctor adhibuerit ad syntagma hoc concinnandum.

Scriptum esse commentarium ante a. 438 recte collegerunt Haenelius (ad C. Th. 9, 7, 6) et Huschkus (apud Savignyum *Zeitschrift für gesch. Rechtswissenschaft* uol. 13 p. 5) inde, quod non solum nullo loco adhibuit corpus Theodosianum eo anno editum, quamquam sexto titulo admodum aptae erant tam lex a Constantio II a. 355 lata C. Th. 3, 12, 5 quam altera a. 393 Theodosii I nobis seruata in solo codice Iustiniano 5, 5, 5, sed etiam legem, quam Valentinianus II a. 390 emisit, titulo quinto inseruit non ad eam formam, quam accepit in corpore Theodosiano 9, 7, 6, sed ad pristinam eamque pleniorē. sumpsit igitur eam ex eius aetatis nouellis constitutionibus edito corpore abrogatis et uerba, quae in libris adscripta sunt 'item Theodosianus' necesse est ueniant ab iuris perito aetatis posterioris qui haec collectanea adnotarit. ex ipsa illa lege in haec collectanea recepta colligitur libellum editum esse non solum post annum 390, sed etiam post Theodosii de Eugenio uictoriam a. 394 reportatam. nam lex illa cum trium imperatorum qui tum fuerunt uocabula legitimo ordine praescripta habeat, auctor autem haec ei praemittat: *mentem legis Moysi imperatoris Theodosii constitutio ad plenum secuta cognoscitur*, uni Theodosio legem in Occidente emissam ipse degens in Occidentis imperio adscribere potuit neque uiuo Valentiniano, qui periit a. 392, neque Eugenio imperante; recte autem exordio tali usus est, postquam deuicto Eugenio Theodosius utriusque imperii dominus factus est. neque tamen inde, quod Theodosium imperatorem appellat, non diuum, collegerim libellum scriptum esse eo uiuo, cum a tali uocabulo abhorruisse uideatur utpote sectae Christianae; certe unico loco, ubi ex sua persona principum consecratorum mentionem facit, p. 48, 10 Diocletianum et Maximianum et ipsos appellat *imperatores*. denique ita finibus nimis angustis concludimur, nam deuicit Theodosius Eugenium a. 394 Sept. 6, obiit d. Ian. 17 anni insequentis. multo minus propterea, quod iuris auctores eos solos adlegauit, quos admisit lex de ea re lata a. 426, libellus statuendus est hoc anno

posterior esse; nam recte omnino Huschkius (l. c. p. 9 seq.) monuit lege ea sine dubio id ipsum sancitum esse, quod usu antea obtinisset. sequitur inde libellum prodiisse inter a. 394 et 438, sed ut propius ad illum annum quam ad hunc accedere uideatur.

Scriptis auctorem in partibus Occidentis cum inde colligitur, quod uetus testamentum non Graece adhibuit, sed Latine, tum ex subscriptione saepe citatae constitutionis 390 *pp. pr. id. Maias Romae in atrio Mineruae.* ea cum in Theodosiano corpore haec sit: *pp. in foro Traiani VIII id. Aug. Valentiniano Aug. IIII et Neoterio coss.* et data sit secundum utrumque testem ad Orientium uicarium urbis Romae, scribenti in Occidente et maxime Romae statim ut edita est facile innotescere potuit. confirmatur inde quoque quod supra posuimus libellum non multum post legem eam editam publice prodiisse.

Titulus operis auctorisque nomen latent. secundum supra p. 118 relata quod apparet in communi nostrorum librorum archetypo pro titulo praescriptum fuisse *lex* (uel adeo *legem*) *dei quam praecepit dominus ad Moysen* si uenit ab ipso auctore, titulum ab eo praescriptum sine dubio exhibet imperfectum, cum res requirat, ut addita fuerint talia: *et lex Romana quomodo conueniant.* sed cum antiquissimus omnium de hoc libro testis Hincmarus eum laudet sub titulo *legis Romanae* (u. p. 112) et titulus ille facile concinnari potuerit ex libelli exordio et capitum quoque diuisionem auctoris consilio omnino contrariam et egregie ineptam archetypi scriptor intruserit, magis crediderim praescriptionem eam additam esse a librario eo qui nostrorum librorum archetypum exarauit, retinuique propterea inscriptionem ab Henrico Stephano inde (1580) receptam *Collationis legum Mosaicarum et Romanarum* non antiquam eam, sed aptam et uulgo notam. titulorum inscriptiones ipsius auctoris sunt. ad numeros quod attinet, supra uidimus Hincmarum usum esse exemplari huius libelli diuiso in titulos septendecim et post eam aetatem mutata inscriptione tituli hodie primi et oblitterata rubrica secunda exemplar effectum esse titulorum sedecim tantummodo, ex quo nostra descendunt. nihilominus dubium est, num numeros illos ipse auctor adscripserit; nam communi usu auctorum iuris numerantur libri, non numerantur tituli¹⁾

¹⁾ Ab hac lege neque Theodosius II neque Iustinianus recesserunt. codicis Theodosiani exemplar quod adhibuit qui legem Romanam Burgundionum composuit sane nostris omnibus uetustius neque rubricas neque leges numerauit, cum illae suis uerbis, hae ad praescriptiones ibi laudentur. Iustiniani quoque auctores neque Digestis suis numeros rubricarum capitumque adscripserunt (u. ed. meae maioris praefationem p. X) neque idem fecerunt in codice; certe codex Veronensis longe optimus omnium, sed tamen et ipse hic illic breuiatus utrosque numeros adscriptos habet Graece.

neque crediderim auctorem ab eo discessisse. propterea numeros hodie receptos non mutavi ad Hincmarianos, sed sub signo insitiorum retinui.

Auctorem apparet executum esse, quod significant et alii Christiani scriptores et Tertullianus uerbis his (de apol. 45): *sciatis ipsas leges uestras quae uidentur ad innocentiam pergere, de diuina lege ut antiquiore forma mutatas esse*, neque substitit in iis, quae ad nos peruenerunt, sed totum ius complexum eum esse uerisimile est, cum inscriptio codicum tam Hincmariani quam Vindobonensis ostendat primum librum solum nos habere eumque fortasse et ipsum imperfectum. disposuit librum compiler ita, ut inciperet a delictis, quae pars integra superest, sequeretur ius priuatum. in delictis ordinandis auctor, ut bene obseruarunt Sachse apud A. de Daniels *Handbuch der deutschen Reichs- und Staatenrechtsgeschichte* I (1859) p. 219 et Conratus *Geschichte der Quellen des römischen Rechts* I p. 89, decalogum (Deuteron. 5, 17 seq.) adhibuit, scilicet tituli I. Ia. II. III. proficiscuntur a praecepto quarto οὐ φονεύσεις, tituli IV. V. VI. a sequente οὐ μοιχεύσεις, titulus VII pendet a lege οὐ κλέψεις, VIII. IX a lege οὐ ψευδομαρτυρήσεις, X—XV a praecepto, ne rerum alienarum per fraudem potiamur. ex iure priuato ad nos non peruenit nisi primus titulus de re hereditaria. auctorem ut iuris peritum fuisse collectanea testantur, ita condicione ecclesiasticum et ipsum, cum in exordio tituli septimi lectores compellet uerbis *scitote iuris consulti*. ad fori usum eum scripsisse fuerunt qui conicerent; mihi uidetur id unum secutus esse, quod supra posui, neque ullum indicium deprehendi, quo significetur iudiciorum causa siue saecularium siue ecclesiasticorum haec collectanea composita esse.

Auctorem libri scripti quos habemus nullum enuntiant neque credibile Tilianum Licinii Rufini nomen praescriptum habuisse (uide supra p. 113). nec magis firmum est testimonium, quo syllogen hanc ad Ambrosium episcopum Mediolanensem reuocare temptauit Rudorffius¹⁾. scilicet Ebed-leshû metropolita Nestorianorum Nisibitanus Armeniacus mortuus a. 1318 in collectione canonum synodiorum²⁾ ut demonstret de

¹⁾ L. c. p. 276 seq. adensus est uel certe non dissensit Maximilianus Ihm in studiis Ambrosianis (annal. Fleckeisen. suppl. uol. 17) p. 68. recte obseruat ab Ambrosio auctorum Graecorum Romanorumque bene dicta ita afferri, ut eadem addat multo melius et multo ante a patriarchis prophetisque ueteris testamenti dicta esse, sed id parum probat; nam ea comparatio apud ecclesiasticos scriptores a Tertulliano inde tralaticia est.

²⁾ Edidit Al. Assemani apud Maium script. uet. nou. coll. uol. 10 (1838); hunc locum (ibi p. 54) uertit Roediger apud Rudorffium accurate

ordine diudendarium hereditarium in ecclesia satis constare, enumerans qui legum de ea re contraria et discordantia conciliare atque componere studuissent, postquam memorauit synodos duas Nicaenam a. 325 et Constantinopolitanam a. 381 ita pergit: 'composuit deinde (leges) post hos Ambrosius episcopus Mediolanensium, cum a Valentino rege iussus esset scribere et in ordinem redigere statuta et τάξεις ἡγεμόσι¹⁾ regionum: et ex regibus Christianis etiam scripserunt iura et decreta Constantinus ille magnus et Theodosius et Leo.²⁾ et haec quidem, ut comperimus, in terra Occidentis'. sane tempus aliquatenus conuenit, cum Ambrosius diem obierit die 4. Apr. a. 397, et agit libellus hic de hereditatibus fuse neque intentio scribentis et stili genus ab Ambrosio abhorrent; denique uersio Pentateuchi quam auctor adhibuit ei qua Ambrosius usus est certe simillima est³⁾. sed tamen cum libellum supra demonstraui editum esse post mortem Valentiniani II, ei nullo modo dedicari potuit. nec magis credibile, quod posuit Rudorffius, auctorem scribentem non ante a. 394 prouocasse ad iussum Valentiniani primi ante uiginti fere annos defuncti. 'statuta quoque et ordines praesidibus transmissa' in hunc libellum parum quadrant. denique opus exile et scribae magis quam scriptoris parum conuenit uiro per eos annos summum locum non in ecclesia solum, sed in re publica quoque obtinenti, et si ab auctore tam claro et tam lectitato ueniret, apud Christianos scriptores aetatis posterioris testimonia non deficerent.

Ad libros ut ueniamus, quos usurpauit iuris peritus saeculi quarti exeuntis horum collectaneorum ordinator, in Pentateucho satis presse sequitur septuaginta interpretum uersionem Graecam, cuius propterea locos excerptis his respondentes in apparatus criticum rettulimus. textum Graecum ab ipso adhibitum esse homine degente in Occidente ea aetate, ubi biblia Latine facta sine dubio facilius parabantur quam Graeca, parum probabile est, neque alibi ulla Graecae linguae notitia in libello deprehenditur. non usurpatam esse ab eo uersionem Hieronymianam cum constet (nam ne eo

et perite, ut mihi quaerenti respondit Noeldelius. Cf. Bruns et Sachau *syrisch-römisches Rechtsbuch* p. 176.

¹⁾ Vocabula haec Graeca Syrus retinuit.

²⁾ Horum trium imperatorum nomine significatur compendium iuris id quod ediderunt Bruns et Sachau.

³⁾ Ambrosium usum esse uersione ea, cuius reliquias seruant codices Lugdunensis et Wirceburgensis (uide infra), statuunt H. F. Reusch in eph. *Tübinger theologische Quartalschrift* a. 1870 p. 46; Vlysses Robert in prolegomenis editionis p. CXXX.

quidem loco, ubi codices Collationis duplicem interpretationem iuxta ponunt t. XIII = Deut. XVIII, Hieronymiana adhibita est, sed differunt ab ea ambae), inter antehieronymianas (quas solent uulgo complecti sub nomine Italae) eas, quarum notitia ad nos peruenit, num deprehendatur ad quam haec excerpta recte referas, quaesiui et eius rei gratia composui quae mihi innotuerunt ad has partes pertinentia, sumpta¹⁾ alia ex codice Lugduni Galliae adseruato (ed. Vlysses Robert Parisiis a. 1881), alia ex Wirceburgensi (ed. Ranke Vindobonae a. 1871), alia denique ex patrum ecclesiae adlegationibus compositis a Sabatierio et ex Speculo Augustini antehieronymiano.

Exod. 20, 16 (= t. IX) Augustinus quaest. in exod. II, 71, 6 (3 p. 415 B):

Falsum testimonium non dices aduersus proximum tuum.

Lucifer de Athanasio 1, 3:

Non falsum testimonium dices aduersus proximum tuum.

Augustinus spec. c. 42:

Non dices falsum testimonium aduersus proximum tuum.

Exod. 21, 18. 19 (= t. II). 20. 21 (= t. III) ex Lugdunensi:

Si autem litigauerint duo uiri et percusserit quis proximum suum lapide aut ligno et non fuerit mortuus, decubuerit autem in lecto, et si surgens ambulauerit homo foris cum baculo, innocens erit ille qui percusserit eum: uerumtamen quod cessauit et medico curam illius dabit. si quis autem percusserit seruum suum aut ancillam suam de fuste, et mortuus fuerit sub manus eius, uindicio uindicetur. si uero superuixerit die uno uel duobus, non uindicabitur: pretium enim illius est.

Augustinus spec. c. 58:

Si autem rixabuntur duo uiri et percusserit aliquis ex his proximum suum lapide aut pugno aut ferro et non fuerit mortuus, decubuerit autem in lecto suo, et si exsurrexit homo et ambulauerit cum baculo, innocuus erit qui percussit: tantum quod cessiones eius dabit et curationes. si quis autem percusserit seruum suum aut ancillam suam uirga et mortuus fuerit sub manu eius, iudicio uindicetur: si uero superuixerit diem unum uel duos, non uindicabitur, pretium enim eius est.

Exod. 21, 21 (= t. III) Augustinus locut. in Exodo II, 99 (3 p. 347 D):

Si quis percusserit seruum suum aut ancillam suam in uirga.

¹⁾ Neque liber Monacensis 6239 a Zieglero editus neque Vaticanus Ottobonianus 66 publici iuris factus a Vercellonio habent quae nostris locis respondeant.

Exod. 22, 1 (= t. XI) Augustinus quaest. in Num. IV, 10 (3 p. 531 C):

In Exodo dicitur si quis furatus fuerit uitulum aut ouem, restituere debere quinque uitulos uel quattuor oues, si occiderit aut uendiderit.

Augustinus spec. c. 74:

Quod si quis inuolauerit uitulum aut ouem et occiderit eum aut uendiderit, quinque uitulos reddet pro uno uitulo et quattuor oues pro una oue. quod si pauper est et non habet unde reddat, ueniat pro furto.

Exod. 22, 2. 3 (= t. VII) Augustinus quaest. in Exod. II, 84 (3 p. 449 D):

Si autem perfodiens inuentus fuerit fur et percussus mortuus fuerit, non est illi homicidium: si autem orietur sol super eum, reus est: pro morte morietur.

Exod. 22, 7. 8 (= t. X) ex Wirceburgensi:

. . . fuerit de domo hominis si inuentus fuerit, fur reddet duplum: quod si non fuerit inuentus fur, accedet d(o)m(inu)s domus in conspectu dei et iurabit nihil maligne fecisse ex omni commendato proximi aut de omni re qua accusabitur.

Leuit. 20, 10 (= t. IV) Augustinus quaest. in Leuit. III, 83 (3 p. 521 B):

Homo quicumque adulterauerit uxorem uiri aut quicumque adulterauerit uxorem proximi sui, morte moriantur.

Num. 27, 2—11 (= t. XVI) ex Lugdunensi:

et accesserunt filiae Salpaat et stantes contra Eleazar sacerdotem et contra principes in omnem synagogam ad ostium tabernaculi testimonii dixerunt: pater noster mortuus est in deserto et filii non fuerunt et non deleatur nomen patris nostri de media plebe eius, quia non est filius: date nobis possessionem in medio fratrum patris nostri. et obtulit Moyses iudicium earum contra dominum et locutus est dominus ad Moysen dicens: recte filiae Salpaat locutae sunt: datam dabis eis possessionem hereditatis in medio fratrum patris earum et filiis Istrahel loqueris dicens: homo si decesserit et filios non habuerit dabitis hereditatem domestico proximo ipsius de tribu ipsius et possidebit quae sunt ipsius, et erit haec filiis Istrahel iustificatio iudiciorum secundum quae constituit dominus Moysi.

Num. 35, 16, 17 (= t. I) ex Lugdunensi:

Si autem ferro percusserit eum et mortuus fuerit, homicida est: morte puniatur homicida. si autem lapide

manu percusserit, quo mori possit et mortuus fuerit, homicida est: morte puniatur homicida.

Num. 35, 20, 21 (= t. I) ex Lugdunensi:

Si autem per inimicitiam impulerit eum et in miserit super eum omne uas ex insidia, et mortuus fuerit, uel per iram percusserit eum de manu, et mortuus fuerit, morti moriatur qui percusserit: homicida est: morti puniatur homicida.

Num. 35, 22—25 (= t. I, 4) ex Lugdunensi:

Si autem subito non per inimicitiam in miserit super eum omne uas non ex insidia, uel omnem lapidem, quo moriatur, non per dolum, et occiderit super eum et mortuus fuerit, is autem non inimicus eius fuerit neque quaesierit male facere ei, et iudicabit synagoga inter eum qui percusserit et proximum sanguinis secundum iudicia haec et liberauit synagoga percussorem a proximo sanguinis.

Deut. 18, 10—14 (= t. XV) Hieronymus contra Pelag. 1, 36 p. 721 Vall.:

Nec inueniatur in te qui traducat filium uel filiam suam per ignem diuinationibus et ominibus (*al.* uel omnibus) auguriis et maleficis artibus et incantationibus non seruias, ut interrogas magos et hariolos et mortuos: abominatio enim domini est omnis qui facit haec et propter has abominationes dominus deus tuus consumet eas a facie tua: perfectus eris cum domino deo tuo gentes istae quas tu possidebis hariolos et diuinos audiunt, tibi autem non sic dedit dominus deus tuus.

Augustinus spec. c. 55:

Non inuenietur in te lustrans filium suum aut filiam in igne et diuinans diuinationem augurans et aruspicans et medicaminibus infuscans, incantator, uentriloquus et portenta inspiciens et interrogans mortuos: est enim abominandus domino deo tuo et omnis qui facit haec: propter has enim abominationes dominus eradicabit eos a te. tu autem consummatus eris coram domino deo tuo: gentes enim istae quas tu possidebis auguria et diuinationes audiunt, tibi autem non ita dedit dominus deus tuus.

Deut. 19, 16, 20 (= t. VIII) Lucifer de Athanasio 1, 7:

Si autem steterit testis iniustus aduersus hominem detrahens ei iniquitatem, stabunt duo homines, quibus est ipsis contradictio, ante dominum et ante sacerdotem et in conspectu iudicii quicumque fuerit in diebus illis et interrogabunt diligenter iudices et ecce testis iniustus

testificatus est iniqua resistens aduersus fratrem suum et facite ei, quemadmodum nequiter egit facere aduersus fratrem suum et auferes iniquum ex uobis ipsis, et ceteri audientes timebunt et non adponent amplius facere uerbum malignum.

Deut. 27, 21 (= t. VI, 7) Augustinus locut. de Iesu Naue VI, 59 (3 p. 369 A):

Maledictus omnis qui dormierit cum omni pecore.

Haec qui cum excerptis nostris componet, inueniet summam similitudinem intercedere inter uersionem eam, cuius partes seruauerunt codices Lugdunensis et Wirceburgensis (nam ad eandem uersionem utrumque pertinere inter earum rerum peritos conuenit); scilicet cum passim discrepent alio uocabulo substituto pro alio et mutatis minoribus, nihilominus in enuntiatis formandis semper fere et passim ad uerbum consentiunt. nobis sufficiet haec indicauisse, neque enim deerunt qui de ea re sane non negligenda accuratius et plenius iudicium ferent.

Iuris auctores optimos quosque adhibuit qui haec collegit, scilicet Gaii institutiones; Papiniani et definitiones et responsa et librum singularem de adulteriis; Vlpiani et institutiones et libros ad edictum et libros de officio proconsulis, ex quibus multa deprompsit, denique librum singularem regularum; Pauli sententias, quas prae ceteris compilauit, item libros singulares eiusdem de iniuriis, de adulteriis, de poenis omnium legum, de poenis paganorum; denique Modestini libros differentiarum; praeterea constitutionum syntagmata duo Gregorianum et Hermogenianum et constitutiones aliquot nouellas, nam ex his, non ex Theodosiano legem a. 390 afferri supra uidimus¹⁾. diligentissime et libri numerum ponit, ubi opus pluribus libris constat, et titulum non numero, sed uerbis expressum, excepto libro Papiniani de adulteriis, qui non uidetur in titulos diuisus fuisse, uix ullo loco ipse uidetur omisisse (cf. 197, 15. 22). sed rubricas has librarii passim data opera breuiauerunt uel interpolauerunt et quamquam qui Berolinensem scripsit plenius multo quam duo alii eas admisit, ne eum quidem a mutilatione eiusmodi abstinuisse inter alia inde colligitur, quod cum ter citetur Vlpiani *liber singularis regularum*, non solum VW inde faciunt *librum singularem*, sed etiam B bis (143, 10. 156, 8) *regularem*, semel (196, 19) *singularem*. —

¹⁾ *Nouellas constitutiones* de plagiariis poena capitali afficiendis citans auctor tit. 14 fin. non intellexit rescriptum Diocletiani cod. Iust. 9, 20, 7, quod magis sub nomine Gregoriani Hermogenianiue laudasset, sed cogitauit de lege Constantini cod. Theod. 9, 18, 1 aliaue deperdita.

Vsus est auctor non solum copiosa bibliotheca, sed etiam exemplaribus emendate scriptis: certe in Gai libro, quem adhibuit, fuit p. 191, 10 *simul uocantur* pariter atque in eo quod usurparunt Iustiniani, cum in Veronensi ex interpolatione ut uidetur legatur *simul omnes uocantur ad hereditatem*. similiter in locis ex Vlpiani regulis depromptis haec excerpta et recte omittunt 156, 9 uocabulum *infinite*, interpolatum omnino, cum sequatur *cuiuscumque gradus* et p. 196, 21 uetustum *gentiliciorum* uocabulum retinent, pro quo in codice Vaticano legitur *ingenuorum*. omnino interpolationes, quas ad ipsum syntagmatis auctorem referas, nullas deprehendi, nisi hoc ad eum redit, quod pro sollemni formula *bestiis obicere* ubiuis (137, 4. 165, 14. 176, 3, ubi tamen libri uariant) contra libros Paulinos et Digestorum, quatenus eosdem locos habent, substitutum legitur *bestiis subicere*. ordinem capitum auctor ut ad arbitrium constituit (ut in titulo undecimo c. 2 sine dubio apud Paulum legebatur post c. 3 ex eodem Paulo excerptum, item in duodecimo c. 4 apud Paulum legitur ante c. 2. 3) et aliquoties, raro tamen media quaedam resecuit (ut 180, 9. 186, 19), ita quae sub eadem rubrica posuit, plerumque (nam exceptionem facit tit. 7 c. 5) eodem ordine refert, quo apud auctorem inuenisset. itaque quatenus haec excerpta perueniunt, auctorum iuris reliquias repraesentant et plene et accurate.

Ex editionibus commemorandae sunt quas curauerunt uiri hi: Petrus Pithoeus (fragmenta quaedam Papiniani Pauli Vlpiani Gaii Modestini cet. . . . cum Moysis legibus collata, ex bibliotheca P. Pithoei. Lutetiae a. 1573. 4. pp. 116), qui primus edidit ad codicem hodie Berolinensem; Fridericus Blume, qui repertis duobus codicibus Vercellensi et Vindobonensi apparatus auxit et crisin egregie fundauit, edens librum bis, primum Bonnae a. 1833 (errores quosdam emendauit apud Savignyum *Zeitschrift für gesch. Rechtswiss.* 10, 307), deinde adnotatione in compendium redacta in corpore iuris anteiustiniani Bonnensi a. 1841; Philippus Eduardus Huschke in iuris prudentia ipsius anteiustiniana solita sibi et sollertia et licentia, ad quam in hoc commentario accedit abusus coniecturarum notis iuris accommodatarum ab hoc auctore alienarum. lectiones codicis Berolinensis plenas dare noluit nec semel in iis quas dedit errauit. egerunt de libello praeter alios ii quos supra passim citauimus Huschke in annalibus iuris prudentiae a Savignyo editis uol. 13 (1845) p. 1—49 et Rudorffius in actis maioribus academiae Berolinensis a. 1868 p. 265—297.

⟨LEX DEI QVAM PRAECEPIT DOMINVS AD
MOYSEN.⟩

LIBER PRIMVS

⟨TITVLVS I⟩

DE SICARIIS ⟨ET HOMICIDIS CASV VEL
VOLVNTATE.⟩

5

1, 1, 1 MOYSES dei sacerdos haec dicit:

Si quis percusserit hominem ferro et occiderit eum,
2 mortem moriatur. si autem manu lapide, quo mori possit,
percusserit et mortuus fuerit, homicida est: mortem moriatur. 10
3 si autem per inimicitiam inpulerit eum uel inmiserit super
4 eum aliquod uas ex insidiis et mortuus fuerit uel per iram
percusserit eum manu et mortuus fuerit, mortem moriatur.

1, 2, 1 PAVLVS quoque libro quinto sententiarum sub titulo ad
legem Corneliam de sicariis et ueneficis dicit: 15

Lex Cornelia poenam deportationis infligit ei, qui ho-
minem occiderit eiusque rei causa furtiue faciendi cum telo
fuerit, et qui uenenum hominis necandi causa habuerit uen-

c. 1. *Numer.* 35: (16) εἰάν τις ἐν σκεύει σιδήρου πατάξῃ αὐτὸν
καὶ τελευτήσῃ, φονευτὴς ἐστὶ· θανάτῳ θανατούσθω ὁ φονευτὴς. (17)
εἰάν τις ἐν λίθῳ ἐκ χειρὸς ἐν ᾧ ἀποθανεῖται ἐν αὐτῷ πατάξῃ αὐτὸν καὶ
ἀποθάνῃ, φονευτὴς ἐστὶ· θανάτῳ θανατούσθω ὁ φονευτὴς (20)
εἰάν τις δι' ἐχθρὰν ἄσῃ αὐτὸν καὶ ἐπιρρόβῃ ἐπ' αὐτὸν πᾶν σκεῦος
ἐξ ἐνέδρου καὶ ἀποθάνῃ, (21) ἢ διὰ μῆνιν ἐπάταξεν αὐτὸν τῇ χειρὶ
καὶ ἀποθάνῃ, θανάτῳ θανατούσθω ὁ πατάξας.

c. 2, 1 = *Paulus* 5, 23, 1; *item infra* 8, 4. *cf. Cicero pro Cluentio*
54, 148: iubet lex (*Cornelia de sicariis*) . . iudicem quaestionis . . .
cum iis iudicibus qui ei obuenerint . . quaerere de ueneno . . qui-
cumque fecerit uendiderit emerit habuerit dederit. quid eadem lex
statim adiungit? . . . 'deque eius capite quaerito' *cet.*

~~~~~
1—2 *uide praefationem* p. 118. || 3 *sic fere W, om. BV* (*u. p.* 128).
|| 7 *moyses*] *idem moyses W.* || *haec*] *W, hac BV.* || 8 *homine V.*
|| 9 *morte V.* || *sin B.* || *manum W.* || *lapidem libri.* || *quod W.*
|| 10 *morte V.* || 12 *ira V.* || 13 *manum BW.* || *morte V.* || 14
paulus . . . titulo om. W. || 15 *beneficis BW, beneficiis V.* || 17 *eius*
uel Pauli libri: scr. eiusue. || *causam BV.* || *ue*] *uel V.* || *cum*] *dum*
VW. || 18 *et qui*] *quiae Huschke.* || *causas V.* || *uend.*] *et uend. W.*

diderit parauerit, falsumue testimonium dixerit quo quis
1, 2, 2 periret, mortisue causam praestiterit, quae omnia facinora
in honestiores poena capitis uindicari placuit: humiliores uero
aut in crucem tolluntur aut bestiis subiciuntur.

1, 3, 1 VLPIANVS libro VII de officio proconsulis sub titulo de si- 5
cariis et ueneficis:

Capite primo legis Corneliae de sicariis cauetur, ut is
praetor iudexue quaestionis, cui sorte obuenerit quaestio de
sicariis eius quod in urbe Roma propiusue mille passus factum
sit, uti quaerat cum iudicibus, qui ei ex lege sorte obuenerint 10
de capite eius, qui cum telo ambulauerit hominis necandi
furtiue faciendi causa, hominemue occiderit, cuiusue id dolo
malo factum erit. et reliqua.

2 Relatis uerbis legis modo ipse loquitur Vlpianus:

Haec lex non omnem, qui cum telo ambulauerit, punit, 15
sed eum tantum, qui hominis necandi furtiue faciendi causa
telum gerit, coercet. conpescit item eum, qui hominem
occidit, nec adiecit cuius condicionis hominem, ut et ad seruum
et peregrinum pertinere haec lex uideatur.

1, 4, 1 Item PAVLVVS libro qui supra, et titulo dicit:

20

Homicida est, qui aliquo genere teli hominem occidit
mortisue causam praestitit.

c. 2, 2 hinc rest. Paulus 5, 23, 2.

1 falsumue] falsumuae B, falsum uel Va, falsum Pauli libri. || quo
quis] quos qui W. || 2 perisset B. || mortisue] W, mortis suae BV.
|| causas Pauli libri. || quae] ob quae Pauli libri. || 3 paenam V,
poenam W. || 4 aut in] aut Pauli libri. || obiciuntur Pauli libri. || 5
ulpianus libro vii] ulpiani (in marg.) V. || proconsuli B (ind.). || 6
beneficis W, beneficiis V. || 7 primum B, primae W. || his B, his
qui VW. || 8 iudexuae B, iudex uel VW. || questiones W. || cui
sorte V, cui sortem B, om. W. || 9 romae W. || propiusue] Schulting,
proprius V, proprios W, propriis B. || passuum W. || factus B, factus
(sic) V. || 10 utique erat B. || qui] cui B. || ei] ea W. || legem B.
|| sortem BW. || obuenerit VW. || 11 homines negandi V. || 12 causam
V. || hominemuae B, hominem uel VW. || cuiusue] cuius B. || dolum
B. || 13 fuerit B. || 14 relatis uerbis legis (sic B ind., legi B text.)
modo ipse (ipsi B) loquitur om. V. || ulpianus (ulp. om. W) ...
omnem] ulpianus omnem omissis reliquis Vb, omisit omnia fortasse Va.
|| 16 negandi V. || causam BVW. || 17 coercet ... nec] coerci (coherci
W) compescit (compesci B) i. e. q. h. occidit coercit nec (coherci in
hac W) BW, coercere in hac (om. rel.) Va, coercere ei in hac Vb. ||
18 adiecit B, adiecit Huschke. || ut et] ut V. || 19 pertinere] W, pertinet
ire B, pertineret V. || 20 idem V. || liber W. || qui supra] quod
supra libri: qui supra relati 138, 9, qui supra 175, 15. 177, 1. 198, 8;
qui uel quod s. 141, 1; quo uel quod supra 139, 1; quod s. 142, 11.
151, 20. || tituiu B (ind.), titulus W. || 22 mortis suae BVa. || causa V.

DE CASVALIBVS HOMICIDIS.

1, 5, 1 MOYSES legaliter dicit:

Si autem subito non per inimicitias inmisit super eum
aliquod uas non insidians uel lapidem, quo moriatur, non per
dolum et ceciderit super eum et mortuus fuerit, si autem
non inimicus eius fuerit neque quaesierit male facere ei, iudi-
cabitur inter eum, qui percussit, et proximum mortui secundum
iudicia haec et liberabitur percussorem.

1, 6, 1 VLPIANVS libro et titulo qui supra relati:

Distinctionem casus et uoluntatis in homicidio seruari re-
scripto Hadriani confirmatur. uerba rescripti: 'Et qui ho-
minem occidit absolui solet, sed si non occidendi animo id
admisit: et qui non occidit, sed uoluit occidere, pro homicida
damnatur. e re itaque constituendum est: ecquo ferro percussit
Epafroditus? nam si gladium instrinxit aut telo percussit,
quid dubium est, quin occidendi animo percusserit? si clau-
percussit aut cucuma[aut], cum forte rixaretur, ferro percussit,
sed non occidendi mente. ergo hoc exquirite et si uoluntas
occidendi fuit, ut homicidam seruum supplicio summo iure
iubete affici'.

20

c. 5. Numer. 35: (22) εἰς δὲ ἐξάπιναν, οὐ δὲ ἐχθραν . . . ἐπιρροήν
ἐπ' αὐτὸν πᾶν σκεῦος οὐκ ἐξ ἐνέδρου (23) ἢ παντὶ λίθῳ, ἐν ᾧ ἀπο-
θανεῖται ἐν αὐτῷ οὐκ εἰδώς, καὶ ἐπιπέσῃ ἐπ' αὐτὸν καὶ ἀποθάνῃ,
αὐτὸς δὲ οὐκ ἐχθρὸς αὐτοῦ ἢ οὐδὲ ζητῶν κακοποιῆσαι αὐτὸν, (24)
καὶ κρίνῃ ἢ συναγωγὴ ἀνὰ μέσον τοῦ πατάξαντος καὶ ἀνὰ μέσον
τοῦ ἀγχιστεύοντος τὸ αἷμα κατὰ τὰ κρίματα ταῦτα (25) καὶ ἐξελεῖται
ἢ συναγωγὴ τὸν φονεύσαντα.

c. 6. citat idem rescriptum Marcianus Dig. 48, 8, 1, 3.

1 item (idem B ind.) de causalibus (sic libri) homicidis (-diis W)
libri non pro titulo habent, sed trahunt ad capitis sequentis rubricam
(u. p. 119). || 3 subito om. B. || inimicitias W. || 4 insidiant B, insidiaris
V, insidiauerit W. || 5 et m.] m. B. || 6 non inimicus eius fuerit]
inimicus eius B. || iudicabitur] i. et V. || 7 et prox.] et prox. et W.
|| 8 et om. VW. || 9 relato B. || 11 et qui] B ind. VW, set qui (sic
Scal., s**** hodie) B (text.). || 12 occidit] cad B (ind.). || sed] scilicet
Pithoeus. || occidenti VW. || 13 amisit VW. || homicidam W. ||
14 e re] et re BW, trem V. || ecquo] scripsi, ex quo libri. || 15
epafroditus] Blumius, ipsafroditus V, ipsa fronditus W, ipsa funditus
B. || gladius V. || 16 quin] qui non libri. || occidend. (sic) W. || si
clauē (sic Dig., sic lapidem B, si lapis V) p. aut cucuma (cuc. om.
V) aut (om. Dig.) cum f. rix. ferro percussit (percusserit V) BV, om.
W. || 18 occidendo mentem W. || et] ut W. || 19 homicida VW. ||
summo] scripsi, cum B, cum V, eo W. || 20 affici] B, adfigi VW.

1, 7, 1 PAVLVS libro et titulo qui supra:

Qui hominem occidit, aliquando absoluitur et qui non occidit, ut homicida damnatur: consilium enim uniuscuiusque, non factum puniendum est. ideoque si cum uellet occidere, casu aliquo perpetrare non potuit, ut homicida punitur: et 5 is, qui casu [iactu] teli hominem imprudenter ferierit, absoluitur. quod si in rixa percussus homo perierit, quoniam ictus quoque ipsos contra unumquemque contemplari oportet, ideo humiliores in ludum aut in metallum damnantur, honestiores dimidia parte bonorum multati relegantur. 10

1, 8, 1 Item GREGORIANVS libro IIII [sub titulo] ad legem Corneliam de sicariis et ueneficis talem constitutionem ponit:

Imperator Antoninus A. Aurelio Herculano et aliis militibus. Frater uester rectius fecerit, si se praesidi prouinciae optulerit: cui si probauerit non occidendi animo Iustam a se per- 15 cussam esse, remissa homicidii poena secundum disciplinam militarem sententiam proferet. Proposita prid. kal. Febr.

p.O.215. Laeto bis cons.

c. 7, 1 = *Paulus* 5, 23, 3.

c. 7, 2 quod si . . . oportet — *Dig.* 48, 8, 17 *mut. sic*: Si . . . perierit ictus unius cuiusque in hoc collectorum contemplari oportet.

c. 8 = *Cod. Iust.* 9, 16, 1 *addens in fine quae leguntur infra p. 140, 5—8*: crimen — inputantur.

1 libro et] *scripsi*, libro tertio quinto *BV*, liber tertius .u. *W*. || titulus *W*. || qui] quo *W*, quod *BV*: cf. 137, 20. || 2 qui hominem . . . 10 relegantur *adsunt in collectione canonum Vallicelliana* (u. p. 113). || 3 occiderit *Pauli libri*. || homicidam *B*, homicida *W^a*. || 4 non *om. V*. || si *om. B*, qui *Pauli libri*. || uelle *B*. || 5 casu] id casu *Pauli libri*. || ut] et *W*. || punitur *Paulus*, puniatur *libri*, etiam *Vallicell.* || 6 his *libri*, etiam *Vallicell.* || iactu teli] *Paulus*, teli *BVW*, telo *Vallicell.* || ferierit] occidit *Pauli libri*. || 7 homo perc. *W*. || perierit] *Paulus*, ferierit *V*, fuerit *BW Vallicell.* || ictus] *Dig.*, iocus *B Vallicell.*, botos *W*, uotus *V*. || 8 quoque ipsos] *V Vallicell.*, quoque ipso *B*, ipsos quoque *W*. || unumquemque *V*. || 9 lutum *V*. || dampnantur *B*, dampnatur *W*. || 10 demedia parte *B*, dimidiam partem *W*. || 11 libro (libros *B ind.*), liber *W*. || iiii libri, xiiii *Pithoeus*. || sub titulo *addidi*. || lege *B*. || 12 sicariis *B*. || beneficiis *W*, beneficiis *BV*. || 13 Aurelio *om. Iust.* || herculano] *Iust.* (*Bas.*), herculario *BVW*. || 14 si se] *Iust.*, siue *W*, sine *B*, si rem *V*. || presidis *W*. || 15 cui] qui *Iust.* || animi *W*. || iustam] *B*, iusta *VW*, 'Ιοῦστρον *Iust.* (*Bas.*), hominem *Iust.* (*libri nostri*). || a se] *Iust.*, a re *libri*. || 16 percussa *V*, percussum *Iust.* || esse remissa (-sam *B*) *om. W*. || poenam *W*, penam *V*. || disciplina *V*. || 17 militare *W*. || proferet] *Iust.*, proferret *B*, proferre *V*, profert *W*, feret *Huschke*. || 18 proposita *V*, propositam *W*, propositio *B*. || prid̄ kl̄. febr̄u letio uis cons̄s *B*, *om. VW*; Π k. febr. laeto Π et cereali *Iust.* (*Hal.*)

1, 9, 1 Item GREGORIANVS eodem titulo et libro talem constitutionem ponit:

Imp. Alexander A. Aurelio Flauio et aliis militibus. Si modo pro quo libellum dedistis, non dolo praestitit mortem, minime perhorrescat: crimen quippe ita contrahitur, si et 5 uoluntas occidendi intercedat. ceterum ea, quae ex improviso casu potius, quam fraude accidunt, fato plerumque, non noxae inputantur. Prop. XIII kal. Aug. Alexandro cons.

1, 10, 1 Item GREGORIANVS eodem libro et titulo tale rescriptum dedit:

10

Exemplum s(acrarum) l(itterarum) dd. nn. Haue Agatho k(arissime) n(obis). Qualitas precum Iuli Antonini clementiam nostram facile commouit: quippe quod adseueret homicidium se non uoluntate, sed casu fortuito fecisse, cum calcis ictu mortis occasio praebita uideatur. quod si ita est neque super 15 hoc ambigi poterit, omni eum metu ac suspicione, quod ex admissae rei discrimine sustinet, secundum id quod adnotatione nostra comprehensum est, uolumus liberari. Dat. prid. k. p.O.290. Decemb. Diocletiano Aug. IIII et Maximiano cons.

c. 9 crimen . . . inputantur = *Cod. Iust.* 9, 16, 1 *adnectens haec constitutioni diuersae* (supra p. 139, 13).

c. 10 = *Cod. Iust.* 9, 16, 4 *mut. sic*: Eum qui adseuerat — uideatur, si hoc — poterit, omni metu *cel.*

1 titulo (et tit. *B ind.*) et libro] libro et titulo *V*, et libro *om.* *W*. || 3 a. *om. BW*. || fauio *B*. || 4 quo] *V*, quod *B*, *om. W*. || dolum *W*. || 5 quippe (*quippe W^a*) ita] enim *Iust.* || si et] *V*, si et ita *W*, et si *B*. || 6 ex (*om. V*) improviso casu (*improbis occasum W*) p. q. fraude (*fraudem W*) accidunt (*accedunt V*) fato (*facto V*, *fato W*) *om. B*. || 8 prop. — cons. *om. VW*. || 9 talem *W*. || 11 exemplum s(acrarum) l(itterarum) d(ominorum) n(ostorum). Haue Agatho k(arissime) n(obis)] quod si dññ (*dñm B*) habe agatu (*gatu W*) kn libri; exemplum sacrarum litterarum Diocletiani et Maximiani AA. Agatho (*sic Cas.*, agathocli uel agathodi alii) *Iust.*; quod dedi, incertum est, sed praescriptio codicis Iustiniani cum sine dubio proficiscatur ex Gregoriano corpore, id autem compilatum sit sub Diocletiano, probabile est id fere quod supra dedi ibi praescriptum fuisse, potuitque e(xemplum) s(acrarum) l(itterarum) compendiis scriptum abire in quodsi. nomina imperatorum afuisse uidentur, certe ante uerba dd. nn. perscribi non potuerunt. || 12 pre eum *V*. || 13 facilem *VW*. || homicidium *BV*. || 14 se] sed *V*. || uoluntate sed] uoluntatem *W*. || casum *V*. || fortuito *W*. || fecisset libri. || calcis *BW*. || ictum libri. || 15 occusa *W*. || preuitat *B*, praebuita *W*. || 16 omni eum] omnium *BW*, omium *V*, eum . . . omni *Iust.* || hac *B*, at *W*. || suspensionem *W*. || quod] quam *Iust.* || ex *om. W*. || 17 admissae rei] admiserit ei *W*. || sustinet] *B*, sustine *V*, sustinere *W*. || adnotatio *WV*. || 18 *subscr. om. V*. || prid.] iii uel uii *Iust.* || 19 diocletiano IIII (*III Scal., deficit B*) . . . cons.] Sirmi ipsis AA. IIII et III cons. *Iust.*

1, 11, 1 VLPIANVS libro et titulo qui supra:

Cum quidam per lasciuiam causam mortis praeuisset, conprobatum est factum Taurini Egnati proconsulis Baeticae a diuo Hadriano, quod eum in quinquennium relegasset. 5 uerba consultationis et rescripti ita se habent: 'Inter Claudium, 'optime imperator, et Euaristum cognoui, quod Claudius Lupi 'filius in conuiuio, dum sago iactatur, culpa Mari Euaristi ita 'male acceptus fuerit, ut post diem quintum moreretur. atque 'adparebat nullam inimicitiam cum Euaristo ei fuisse. tamen 'cupiditatis culpa coercendum credidi, ut ceteri eiusdem aetatis 10 'iuuenes emendarentur. ideoque Mario Euaristo urbe Italia 'prouincia Baetica in quinquennium interdixi et decreui, ut 'impendi causa duo milia patri eius persolueret Euaristus, 3 'quod manifesta eius fuerat paupertas.' V(erba) r(escripti): 'Poenam Mari Euaristi recte, Taurine, moderatus es ad modum 15 'culpae: refert enim et in maioribus delictis, consulto aliquid 4 'admittatur an casu'. et sane in omnibus criminibus distinctio

c. 11 = *Dig.* 48, 8, 4, 1.

c. 11, 3 refert et — 4 admittere = *Dig.* 48, 19, 5, 2, quasi essent *Vlpiani*.

1 libro *om. V.* || qui] *W*, quod *BV*, quo *Char.* || 2 per *qm. B.* || lasciuiam] l. nimiam *W*. || 3 taurini egnati] *B*, taurini egnatii *Char.*, t. ergati *V*, t. heriati *W*, ignatii t. *Dig.* || ueticae *BW*, uettice *V*. || 4 quinquennio *W*. || 5 uerba — 6 optime *om. V.* || consultationis] *B* (*index*) *W Char.*, consolationis *B* (*text.*). || habentem *BW*, habent uellem [rescribas] *Char.* || clodium *W*, clodium *B Char.* || 6 imp. *B*, imperatori *W*. || et *om. V.* || euaristum] *B²W*, euaristus *V*, euaristum *B¹*. || cognouit *B*. || gladius *B*, clodius *Char.* || luppi *BV*. || 7 iactatur] *Char.*, lactatur *B*, ietitur *W*, iettitur *V*. || culpa mari] *V*, culpam manu *B*, culpam a mario *W*, culpa manu marii *Char.* || 8 mele *B*, melle *W*, melea *V*. || moreretur] commoretur *W¹*, commoraretur *W²*. || 9 nulla inimicitia *B*. || cum euaristo ei] scripsi, cum ebaristi *B*, euaristi *W*, abaristi *V*, cum euaristo *Char.* || fuisse tamen] scripsi, fuisset nec *BW*, fuisse ne *V*, fuisse nec *Char.* || 10 culpa] *W*, culpam *BV Char.* || crededit *BW*. || eati *V*. || 11 emendarentur (-retur *W*) ideoque mario euaristo (et euaristo *W*) urbe italia] e (*rel. om.*) *V*. || 12 prouincia] e prouincia *V*. || uetica *W*, uettica *V*, ueticae *B*. || quinquennio *W*. || interdixi et] interdixit et *W*, interdixit *V*, iterdixit *B*, interdixi *Char.* || decreui] *V Char.*, decreuit *BW*. || ut] et libri et *Char.* || 13 causam *V*. || duo milia] sestertium d. m. *Huschke*. || pari *W*. || post eius cecidit quem interfecit uel simile quiddam. || euaristus] ebaristus *B*, et baristus *V*. || 14 fuerat eius *W*. || uel res uerba rescripti libri: in arche typo, ut uidit fere iam *Bynkershoek*, fuit u. r. adscripta interpretatione altera falsa, altera uera. *Pithoeus* pro uel res dedit uelis rescribere idque ipsum habet *Charondas*. || 15 poenam] *B*, poena *V*, poenae *W*. || mari ebaristi *B*, mari aebaristi *V*, marii et euaristi *W*. || recte et taurinae *B*, recte egn. taurine *Char.* || es] est libri. || 16 refert] referent *V*, referat *W*. || 17 amittatur *VW*. || an] hanc libri. || casu] occasio *VW*. || distinctio haec poenam distinctio haec poena (*sic*) *W*.

haec poenam aut iustam prouocare debet aut temperamentum admittere.

1, 12, 1 **MODESTINVS** libro differentiarum sexto sub titulo de scientibus et ignorantibus generaliter loquitur:

Nonnumquam per ignorantiam delinquentibus iuris ciuilis 5 uenia tribui solet, si modo rem facti quis, non iuris ignoret: quae scilicet consilio delinquentibus praestari non solet. propter quod necessarium est addita distinctione considerare, utrum sciente an ignorante aliquo quid gestum proponatur. et reliqua.

1, 12, 1 **PAVLVS** libro et titulo qui supra:

10

Qui telum tutandae salutis causa gerit, non uidetur hominis occidendi causa portare. teli autem appellatione non tantum ferrum continetur, sed omne, quod nocendi causa portatum est.

c. 13, 1 = *Dig.* 48, 6, 11, 2; hinc rest. *Paul.* 5, 23, 7.

c. 13, 2 hinc rest. *Paul.* 5, 23, 7.

1 poenam] poenarum *Char.* || aut] an *V*, autem ante *W*. || iustam] *Dig.*, iustitiam *libri et Char.* || prouocare] elicere *Dig.* (*ante corr.*), eligere *Dig.* (*e corr.*). || aut temp.] autemp. *V*. || 3 modestinus libro (*librum W*)... titulo *om.* *V*. || 4 gen. loq.] loq. aliter *W^a*. || 5 delinquentium *W*. || ciuili *B*, ciuiles *W*. || 6 ueniam *W*. || facto *VW*, pacto *B*. || 7 qui scilicet *BW*, quis licet *V*. || consilium *W*. || praestare *W*. || 8 additam *W*. || distinctionem *BW*. || 9 sciente ad ignorante *B*, scientiae an ignorantiae *V^a*. || aliquo] aliquod *V*. || 10 liber et titulum *W*. || qui] quod *libri cf.* 137, 20. || 11 tutandae] tuta de *V*, tutat de *W*. || salutis] s. suae *Dig.* || causam *V*. || gerit] *VW*, ageret *B*, gerunt *Dig.* || uideatur *libri*, uidentur *Dig.* || homines *V*. || 12 causam *W*. || appellationem *libri*. || 13 omnem *B*, omni *W*.

⟨TITVLVS II⟩

DE ATROCI INIVRIA.

2, 1, 1 MOYSES dicit: *de verborum f. p. 131*

Si autem contenderint duo uiri et percusserit alter alterum lapide aut pugno et non fuerit mortuus, decubuerit 5
autem in lectulo, et si surgens ambulauerit homo foris in baculo, sine crimine erit ille, qui eum percusserat praeter accessationis eius mercedem dabit ei et medico inpensas curationis.

2, 2, 1 VLPIANVS libro singulari regularum sub titulo de iniuriis: 10

Iniuria, si quidem atrox, id est grauis, non est, sine iudicis arbitrio aestimatur. atrocem autem aestimare solere praetorem idque colligi ex facto, ut puta si uerberatus uel uulneratus quis fuerit. et reliqua.

2, 3, 1 PAPINIANVS libro definitionum secundo sub titulo de iudicatis: 15 *manuscriptum 2. 17*

Per hominem liberum noxae deditum si tantum adquisitum sit, quantum damni dedit, manumittere cogendus est a praetore qui noxae deditum accepit: sed fiducia iudicio non tenetur.

c. 1. *Exod. 21: (18) ἐὰν δὲ λοιδορῶνται δύο ἄνδρες καὶ πάταξωσι τὸν πλησίον λίθῳ ἢ πυγμῇ καὶ μὴ ἀποθάνῃ, κατακλιθῇ δὲ ἐπὶ τὴν κοίτην, (19) ἐὰν ἐξαναστὰς ὁ ἄνθρωπος περιπατήσῃ ἔξω ἐπὶ ῥάβδῳ ἀθῶος ἔσται ὁ πατάξας· πλὴν τῆς ἀργείας αὐτοῦ ἀποτίσει καὶ τὰ ἰατρεῖα.*

4 contenderit *V.* || alter] unus *W.* || 5 lapidem *W.* || dec. aut.] et dec. *W.* || 6 foris] *Pithoeus ad Graeca*, fortis *libri.* || 7 baculo] b. suo *V(?)*. || ac cessationis] ac cessationes *V.*, accessionis *B.*, accessionis *W.* || 8 ei] aca *B.* || curationes *W.* || 10 ulpianus libro singulari regularum (lib singularum de *W.*, libro regularis *B test.*, libro regulari *B ind.*) sub titulo *om. V.* || iniuriis] iuriis *B (ind.)*. || 11 iniurias *W.*, *om. V.* || grauis non est] *scripsi*, grauis est non *VW*, gravi rerum non *B.* || 12 iudici *W.* || 13 idque] adque *B.* || colligi] *Bb*, collegi *Ba*, collegit *W.*, colligit *V.* || ex] et *W.* || uerberatur *V.* || uel] aut *W.* || 14 quis *om. B.* || 15 papinianus (papianus *BW*) l. d. (definitiorum *B ind.*) s. s. titulo *om. V.* || de iudicatis] de i. personis *V.* || 16 hominem liberorum *W.*, hominum liberorum *V.* || noxae deditum] noxae deditum *B.*, mox ad editum *W.*, mox editum *V.* || 17 quanti *W.* || damnum *B.* || dedito *W.* || 18 praetore] pretor et *V.*, praetutore et *W.* || noxae deditum] *W.*, noxaeditum *B.*, noxa aeditum *V.* || iudici *V.*

2, 4, 1 VLPIANVS libro XVIII ad edictum sub titulo si fatebitur iniuria
occisum esse, in simplum et cum diceret:

Rupisse eum utique accipiemus, qui uulnerauerit, uel uir-
gis uel loris uel pugnīs caedit, uel telo quoue alio uis genere
sciderit hominis corpus uel tumorem fecerit: sed ita demum, 5
si damnum datum est. ceterum si in nullo seruū pretio
uiliorem deterioreme fecerit, Aquilia cessat iniuriarumque
erit agendum. ergo et si pretio quidem non sit deterior factus
seruus, uerum sumptus in salutem eius et sanitatem facti
sunt, in haec nec mihi uideri damni Aquilia lege [agi] posse. 10

2, 5, 1 PAVLVS libro singulari et titulo de iniuriis:

Generaliter dicitur iniuria omne, quod non iure fit:
specialiter alia est contumelia, quam Graeci [ὑβρίν] appellant,
alia culpa, quam Graeci ἀδίκημα dicunt, sicut in lege Aquilia
damnum iniuriae accipitur, alia iniquitas et iniustitia, quam 15
Graeci] ἀδικίαν uocant. nam cum praetor non iure aduersum
nos pronuntiat, iniuriam nos accepisse dicimus: unde apparet

c. 4 = Dig. 9, 2, 27, 17.

1 ulpianus l. xiiii (sic BW, xiii Dig. recte) ad e. s. titulo
(tituli W) om. V. || iniuriam libri. || 2 et cum diceret] BV, et cum
dicere W: redit eadem formula, sed ut ibi libri habeant doceret, in loco
ex eodem libro petito 177, 21: Huschkii coniecturam ut condiceret refutauit
Lenel Ztschr. der Savigny-Stiftung, röm. Abth. 8, 195 recte, non recte
ipse uerba tractauit. fortasse formula respondet alteri ad locum (infra 15,
2, 4: legitur de re necessaria ad locum C. Th. 2, 10, 6 et nou. Ma-
ioriani 11; item inter cetera et ad locum passim in Consultatione), tam-
quam dixisset: 'Ulpianus (cum ageret de actione) in simplum et cum
diceret', ut similiter laudat Moysen. || 3 qui] qui autem W. || uel loris]
uel loeris B, uel oriens VW. || pignus W. || 4 cedit B, occidit VW,
cecidit Dig.: requiritur ceciderit. || uel telo quoue alio uis genere sci-
derit hominis] Lachmann, uel telo cum alio uis (alio bis V) genere cederit
(occiderit VW) hominis libri, uel telo uel quo alio ut scinderet. alicui Dig.
|| 5 uultumore W. || sed] Dig., uel BV, uel si W. || 6 damnum] d.
iniuria Dig. || ceterum] cetero VW, et cetero B. || si in] sin W, si
Dig. || nullo Va. || 7 uiliorum V. || deterioreme] deteriore uel Va.
|| aquilia] ad aquilia VW^b, attaquilia W^a, ad aquiliam B. || cenat
VW^a uel ^b, cenas W^b uel a. || 8 erit] rit W. || post agendum ins. dumtaxat:
aquilia enim eas ruptiones quae damna sunt persequitur Dig. || pre-
tium V. || deterio V. || seruus factus Dig. || 9 uero V, uerunt W. ||
salute B, salte V, alte W. || sanitate B, sanite VW. || 10 nec
om. Dig. || uideri] libri et Dig., uidetur edd. || damni aq. lege]
damnum datum atque ideoque lege aq. Dig. || agi] Dig., om. libri. ||
11 liber B (text.). || singulari et titulo] singulorum tituli W. || 12
dicitur (sic) W, dicit V. || iniuriam B. || 13 alia est libri, alias Inst.
et sic etiam deinceps ubi nos alia posuimus. || ὑβρίν ad 16 graeci
om. libri, adiecta sunt ex loco simillimo Iustiniani Inst. 4, 4 pr. || 16
ἀδικίαν uocant] adician uocant B, adicent VW. || praeter W. ||
non iure] Inst., noster libri. || aduersum] BV^b, aduersus VaW. || 17
pronuntiaret B, praenuntiat W.

49, 1664

2, 5, 2 non esse uerum, quod Labeo putabat, apud praetorem iniuriam
 ὕβρις dumtaxat significare. commune omnibus iniuriis est,
 quod semper aduersus bonos mores fit idque non fieri alicuius
 3 interest. hoc edictum ad eam iniuriam pertinet, quae contu-
 4 meliae causa fit. fit autem iniuria uel in corpore, dum cae- 5
 dimur, uel uerbis, dum conuicium patimur, uel cum dignitas
 laeditur, ut cum matronae uel praetextatae comites abducuntur.
 6 iniuriarum actio aut legitima est aut honoraria. legitima ex
 lege duodecim tabularum: 'qui iniuriam alteri facit, quinque
 'et uiginti sestertiorum poenam subito'. quae lex generalis 10
 fuit: fuerunt et speciales, uelut illa: 'si os fregit libero, CCC
 [si] seruo, CL poenam subito sestertiorum'.

Idem PAVLVS eodem libro singulari sub titulo quemadmodum
 2, 6, 1 iniuriarum agatur:

'Qui autem iniuriarum', inquit, 'agit, certum dicat, quid 15
 'iniuriae factum sit et taxationem ponat non minorem quam
 2 ' quanti uadimonium fuerit'. certum dicit, qui suo nomine

1 non] nos libri. || labet V, libet W. || 2 hybrin B, ibrin V, im-
 brim W. || commune omnibus iniuriis] Lachmann (addens post mores
 addendum esse aliquid; sed potest explicari sic: quod iniuria semper fit
 aduersus b. m. et quod alicuius interest id de quo agitur non fieri), com-
 munem omnibus enim iuris libri. || 3 fieri] fierit VW. || 4 edictam
 W. || ea V. || 5 fit fit] fit quid W. || iniuriam B. || credimus B.
 || 6 uerbis] in u. W. || uel] c uel Va. || dignitatem W. || 7 ut] Dig.,
 uel libri. || patronae B. || pr(a)etextate B (de quo male refert Husch-
 kius) V. || adducuntur BW. || 8 aut] ad W. || honorariam
 legitimam W. || 9 legem BW. || iniuria V. || 10 et] ex libri. ||
 uiginti] uirgiti W. || sestertiorum] Vb, sextertiorum Va, restertiorum
 B, resitrium W. || poenam subito] scripsi, poenam (-na BV) subit libri:
 poena sunt Huschke. || generali fuit V. || 11 fuerunt (fuerint W)
 et speciales uelut illa si os (sic fere Blume, uelut manifestos V, uelut
 manifestus W, uelut illa manu fustiae si os Lachmann) fregit om. B. recte
 Blumius emendationem quam proposuit defendit utpote archetypi minus-
 culis scripti litteraturae accommodatam: Lachmanniana (Savigny Zeit-
 schrift für gesch. Rechtswiss. 10, 311) ingeniosa magis est quam pro-
 babilis, nam lex duodecim tabularum a casibus specialiter proponendis
 recte abstinet neque usquam praeterea in lege saepe memorata eiusmodi
 additamenti mentio fit. Gaius enim quod ait 3, 220: pugno puta aut
 fuste percussus et infra 2, 5, 4 Paulus: pugno puta an fuste an lapide,
 ipsi significant haec de suo, non ex lege se memorare. denique haec
 uocabula si lex posuisset, neque iuris auctores neque grammatici id
 reticerent. || ccc] W, trecentos BV. || 12 si om. libri, at si ins.
 Gaius 3, 223. || cl] ad W. || subito sestertiorum] subitor ex ter-
 tiorum BV, om. W. || 13 singulari (singulorum W) sub titulo om. V.
 || 14 iniuriam B, iniuria VW. || 15 iniuria BV, iniuriam W. || aget
 B. || certum] c W. || qui BV. || 16 iniuriam W. || taxationum W.
 || no minore V: non maiorem Huschke male omnino. || quam om. W.
 || 17 fierit Va.

demonstrat iniuriam, neque ita, ut per disiunctionem hoc aut illud accidisse comprehendat, sed ut necesse habeat aut unam nomine suo rem designare aut plures ita conplecti, ut omnes 2, 6, 8 eas accidisse cogatur probare. certum autem an incertum dicat, cognitio ipsius praetoris est. demonstrat autem hoc 5 loco praetor non uocem agentis, sed qualem formulam edat. 4 certum non dicit, qui dicit pulsatum se siue uerberatum. f. i. sed et partem corporis demonstrat et quem in modum, pugno puta an fuste an lapide, sicut formula proposita est: 'quod 'Auli Ageri mala pugno percussa est'. illud non cogitur dicere, 10 dextra an sinistra, nec qua manu percussa sit. item si dicat 5 infamatum se esse, debet adicere, quemadmodum infamatus sit. sic enim et formula concepta est: 'quod Numerius Negidius libellum misit Aulo Agerio infamandi causa'.

2, 7, 1 PAVLVS libro sententiarum [quinto] sub titulo ad legem 15 Corneliam de sicariis et ueneficis:

Causa mortis idonea non uidetur, cum caesus homo post aliquot dies officium diurnae uitae retinens decessit nisi forte fuerit ad necem caesus aut letaliter uulneratus.

c. 7 hinc rest. Paulus 5, 23, 5.

1 demonstram *Wa*. || neque ita . . . . accidisse (accidisset *BV*) c. s. u. n. h. a. unam nomine (nomini *V*, nominis *B*) rem (re *B*) designare (*Pithoeus ad Dig.* 47, 10, 7 pr. 1, destinare *BV*) aut plures] se (om. reliquis) *W*. || 3 conpleti libri. || 4 autem an] aut *W*. || 5 cogitio *W*. || est om. *V*. || demonstrata libri. || 6 ageretis *B*, ageritis *VW*. || 7 se siue uerberatum] sic fere *Huschke*, si (sibi *Va*) sit uerberatus libri. || 8 et] ei *W*. || demonstrat edd. || immodum *V*, in modo *W*. || 9 puto libri. || lapidem *BW*. || formulam *V*. || proposita] *VW*, posita *B*. || quod auli ageri (agerii *B*) pugno mala (*Pithoeus*, mola *BV*) perc. est om. *W*, inuerti mala pugno ego: quod Aulo Agerio a Numero Negidio pugno m. p. e. *Huschke*. || 10 cogetur *V*. || diceret *B*. || 11 sinistram *B*. || nec qua] nequa *BV*, neque *W*. || manus *W*. || percussa sit] *Huschke*, percussit libri. || item] ita libri. || 12 addiceret *B*. || infamatum *Va*. || 13 et om. *VW*. || formula *B*. || numedius *B*, nomedius *V*, in numero *W*. || nigidius *BV*, nigidio *W*. || 14 libellum misit] sic fere *Vonckius*, illum inmisit libri: sillum inmisit *Arnaud*, sibilum inmisit *Huschke*, finum inmisit *Lenel paling.* 1 p. 1113, sed horum uerborum nullum formulae aptum est. || 15 paulus (paulo *B ind.*) libro (liber *W*) s. quinto (om. *BW*) s. t. ad l. corneliam om. *V*. || 16 beneficiis *W*, ueneficiis *V*, benificis *B*. || 17 non] no *V*. || caesus] laesus *Pithoeus*. || 18 aliquos *BV*. || diunternae *B*. || decessit] cessit *W*. || 19 necem] uicem *W*.

<TITVLVS III>

DE IVRE ET SAEVITIA DOMINORVM.

3, 1, 1 MOYSES dicit:

Si quis percusserit seruum aut ancillam uirga et mortuus
 2 fuerit in manibus eius, iudicio uindictetur. quod si super- 5
 uixerit die uno aut duobus, non uindicabitur, pretium enim
 ipsius est.

3, 2, 1 PAVLVS libro sententiarum [quinto] sub titulo ad legem
 Corneliam de sicariis et ueneficis dicit:

Seruus si plagis defecerit, nisi id dolo fiat, dominus ho- 10
 micidii reus non potest postulari: modum enim castigandi et
 in seruorum coercitione placuit temperari.

3, 3, 1 VLPIANVS libro octauo de officio proconsulis sub titulo de
 dominorum saeuitia:

Si dominus in seruum saeuierit uel ad inpudicitiam 15
 turpemque uiolationem compellat, quae sint partes praesidis,
 ex rescripto diui Pii ad Aurelium Marcianum proconsulem
 2 Baeticae manifestatur. cuius rescripti uerba haec sunt: 'Do-
 'minorum quidem potestatem in suos seruos inlibatam esse
 'oportet nec cuiquam hominum ius suum detrahi: sed domino- 20
 'rum interest, ne auxilium contra saeuitiam uel famem uel
 'intolerabilem iniuriam denegetur his, qui iuste deprecantur.
 3 'ideoque cognosce de querellis eorum, qui ex familia Iuli Sabini
 'ad statuum confugerunt, et si uel durius habitos, quam

c. 1. *Exod.* 21: (20) ἐὰν δέ τις πατάξῃ τὸν παῖδα αὐτοῦ ἢ
 τὴν παιδίσκην αὐτοῦ ἐν ῥάβδῳ καὶ ἀποθάνῃ ὑπὸ τὰς χεῖρας αὐτοῦ,
 δίκη ἐκδικηθήσεται. (21) ἐὰν δὲ διαβιώσῃ ἡμέραν μίαν ἢ δύο, οὐκ ἐκ-
 δικηθήτω· τὸ γὰρ ἀργύριον αὐτοῦ ἐστίν.

c. 2 *hinc rest. Paul.* 5, 23, 6.c. 3 — *Dig.* 1, 6, 2.

4 aut] et *W*. || uirgam *W*, uirgo *V^a* (?). || 6 die] de die *W*. || 8 paulus
 libro (liber *W*) quinto (*om. BW*) s. s. t. a. l. corneliam *om. V*. || 9 bene-
 ficis *W*, beneficiis *V*. || 11 postulare *W*. || enim (*om. W*) *ne mutes*:
post temperari uidentur secuta esse talia: sed tamen etsi eum dominus
 excessit, homicidium non commisit. || et] *om. W*. || 12 coercitionem
VW, quohercitionem *B*. || 13 ulpianus libro o. d. o. p. s. titulo *om. V*.
 || 14 seuitias *B*. || 15 seruos *Dig*. || pudiciciam *B*. || 16 turpequi
V^a teste Kruegero, turpequum *V^a teste Huelsen*, turpequae *V^b*. || uio-
 lentum *W*. || compellant *VW*. || sunt *W*. || principis *W*. || 17 diui
om. W. || ad *om. VW*. || aurelii *W*, aelium *Dig*. || proconsole *B*. ||
 18 beticae *B*, bettice *V*, nettice *W*, ueticae *Dig*. || manifestabitur
Dig. || 19 seruos suos *B*, suo (suos *V^b*) seruos (seruo *teste Kruegero*)
V. || inliuata *V*. || 20 ne *B*. || 21 nec *W*. || seuitia *W*. || 22
 iniuria *V*. || denegentur *W*. || qui] qui si *B*. || 23 eorum] *W Dig*.
 illorum *BV*. || sauini *V*, fauini *W*. || 24 confugerant *W*. || si uel
Dig. siue libri. || habitos] *Dig*. habiti *B*, abiti *V*, abuti *W*.

‘aequum est, uel infami iniuria adfectos cognoueris, uenire iube,
 ‘ita ut in potestatem Sabini non reuertantur. quod si meae
 ‘constitutioni fraudem fecerit, sciet me admissum seuerius
 3, 3, 4 ‘executurum’. diuus etiam Hadrianus Vmbram quandam matro-
 nam in quinquennium relegauit, quod ex leuissimis causis 5
 5 ancillas atrocissime tractaret. item diuus Pius ad libellum
 Alfi Iuli rescripsit [in] haec uerba: ‘Seruorum obsequium non
 ‘solum imperio, sed et moderatione et sufficientibus praebitis
 6 ‘et iustis operibus contineri oportet. itaque et ipse curare
 ‘debet iuste ac temperate tuos tractare, ut ex facili requirere 10
 ‘eos possis, ne, si apparuerit uel inparem te inpendiis esse
 ‘uel atrociore dominationem saeuitia exercere, necesse habeat
 ‘proconsul u. c., ne quid tumultuosius contra accidat, praeuenire
 ‘et ex mea iam auctoritate [te] ad alienandos eos compellere.
 a. 152 ‘Glabrione et Homullo cons.’ 15

3, 4, 1 GREGORIANVS libro XVIII. sub titulo de accusationibus:

Impp. Diocletianus et Maximianus Augusti Aurelio Sacrato
 militi. Cum seruum tuum [ui] aegritudinis grauiter oppressum
 fati munus implesse proponas, propter inmoderatam castiga-
 tionem calumniae accusationem emergere innocentiae ratio, 20
 a. 285 cuius fiduciam geris, non permittit. Prop. non. Decemb. Diocle-
 tiano A. III. et Aristobulo cons.

1 est om. *BW*. || infami] *Dig.* (*V*), infamem *W*, infamiae *B*. || iniuriam
BW. || ueniri *B Dig.* || iube ita] *Dig.* (iubeta *Flor.*) et (*V*), iube intra *W*,
 iubet *B*. || 2 potestate *VW Dig.* || sauiini *BV*. || quod] qui *Dig.*
recte. || meae] me *V*. || 3 admissum] a. hoc *V*, hoc admissum *Dig.*
uulg. || 4 diuinus *V*, diuis *B (ind.)*. || umbriciam *Dig.* || matrona-
 nam *B*, matrona *V*. || 5 in om. *W*. || 6 tractaret] (*V*), tractare *B*,
 tractauit *W*, tractasset *Dig.* || item] *B (text.)*, idem item *W*, idem *B (ind.) V*.
 || diuus p. ad l. a. i. rescripsit (scripsit *W*) in (om. *BW*) h. u. om. *V*. ||
 8 imperium reddet moderationem *W*. || 10 debet *BV*. || temperate]
 temperare *B*. || tuos] *W*, et uos *BV*. || ex facili] *Lachmann*, et facili *BV*,
 et facile *W*. || requirere] reprimere *Lachmann*. || 11 eos] *V*, eo *B*,
 om. *W*. || possis] *W*, possit *BV*. || ne si] *Pithoeus*, nisi libri. || in-
 parem te] *Pithoeus*, in parente *BV^b*, in parentem *W*, in parte *V^a*. ||
 inpendis *V*, inpendus *W¹*. || 12 atrociore dominationem saeuitia] *Lach-*
mann, atrociorem dominationem (-ne *V*) seuitiam libri. || habeas *W*. ||
 13 proconsul u. c. om. *V*. || contra] contra te *Lachmann*. || accedat
VW. || 14 et] se et *B*, sed et *Lachmann*. || auctoritatem *W*. || te
 addidit *Lachmann*. || 15 grauione et romulo (romolo *V*) libri. || cons. x *W*,
 om. *V*. || 16 libro (liber *W*) xiiii (sic *BW*) s. t. om. *V*. || 17 impp.
 (impr. pp *W*) dioclicianus et m. augg. (august *B*, om. *W*) aurelio sacrato
 (sacrati *W*) militi *BW*, om. *V*. || 18 ui] sacrati *W*, om. *BV*.
 || 19 fati munus] fauemur *W^b*, grauemur *W^a*. || inplisse *V*. || casti-
 cationem *V*. || 20 accusationem] causationem *B*. || innocentiae] innotitiae
BV^b, innocitiae *V^a*. || 21 prop. . . . aristone cons. *B*, om. *VW*.

<TITVLVS III>
DE ADVLTERIIS.

4, 1, 1 MOYSES dixit:

Quicumque moechatus fuerit mulierem proximi sui, mortem
2 moriatur qui moechatus fuerit et quae moechata fuerit. quod 5
si aliqui seduxerit uirginem non desponsatam et stuprauerit
3 eam, dotabit eam sibi in uxorem. quod si rennuerit pater
eius et noluerit eam dare illi uxorem, pecuniam inferet patri,
in quantum est dos uirginis.

4, 2, 1 PAVLVS libro singulari de adulteris sub titulo:

10

Breuem interpretationem [legis Iuliae] de adulteris coercen-
dis factururus per ipsa capita ire malui ordinemque legis seruare.
2 et quidem primum caput legis <Iuliae de adulteris> prioribus
3 legibus pluribus obrogat. secundo uero capite permittit patri,
[si in] filia sua, quam in potestate habet, aut in ea, quae [eo] 15
auctore, cum in potestate esset, uiro in manum conuenerit,
adulterum domi suae generiue sui deprehenderit isue in eam
rem socerum adhibuerit, ut is pater eum adulterum sine fraude
4 occidat, ita ut filiam in continenti occidat. in sui iuris autem

c. 1, 1. *Leuit.* 20, 10: ὅς ἂν μοιχεύσῃται γυναῖκα τοῦ πλησίον, θανάτῳ θανατούσθωσαν ὁ μοιχεύων καὶ ἡ μοιχευομένη.

c. 1, 2—3. *Exod.* 22: (16) ἔὰν δὲ ἀπατήσῃ τις παρθένον ἀμνή-
στευτον καὶ κοιμηθῇ μετ' αὐτῆς, φερνῇ φερνιεῖ αὐτὴν αὐτῷ γυναῖκα·
(17) ἔὰν δὲ ἀνανεύων ἀνανεύσῃ καὶ μὴ βούληται ὁ πατήρ αὐτῆς δοῦναι
αὐτὴν αὐτῷ γυναῖκα, ἀργύριον ἀποτίσει τῷ πατρὶ καθ' ὅσον ἐστὶν ἡ
φερνὴ τῶν παρθένων.

3 dicit *W*. || 4 moechatus *Va*. || fuerit] fieri *B* (*ind.*) || mu-
lierem] *V*, muliere *B* (*ind.*), cum mulierem *B* (*text.*) *W*. || morte *V*. || 5
que *W*. || fuerit *om.* *W*. || quae] qui *VW*. || moechata] moechatus
Wa. || 6 aliquis aeduxerit *B*, aliquis et duxerit *V*, aliquis duxerit
W. || sponsatam *V*. || stuprauerit *Va*. || 7 dotabit] *W*, docuit *B*, dauit
V. || eam *om.* *V*. || 8 illi dare *W*. || inferret *V*. || 9 in *om.* *edd.* ||
10 paulus (libro liber *W*) singularis (*B*, singularem *W*) de adulteris
(ulteris *B ind.*) sub titulo *BW*, sub titulo de adulteriis (*om.* reliquis)
V. || 11 interpretationem *B*. || legis iuliae addidit *Huschke*. || adulte-
riis *V*, adulterio *W*. || 12 per] in *W*. || ipsam *BV*. || capitam *B*.
|| ire] in re *V*, rem *W*. || maluit *B*, mali *W*. || 13 iuliae (iulii *V*)
de adulteris *deleui*. || 14 obrogat] *Scaliger*, abrogat *libri*. || pater *B*.
|| 15 si in *om.* *libri*. || filias suas quas *BV*, familias (*om.* sua quam) *W*.
|| potestatem *libri*. || aut] *Pithoeus*, ut *B*, *om.* *VW*. || eam queque
W. || eo *om.* *libri*. || 16 auctorem *V*. || uiro] uero *B*. || in mano
conuenerit *BV*, cum in manum uenerit *W*. || 17 adultero *V*. || domui
B, domus *W*, domo *V*. || deprehenderet *B*, deprachendens *W*, deprehen-
dant *V*. || isue in] *scripsi*, in quem *libri*, isque in *Schulting*. || ea *VW*.
|| 18 socer *W*. || ut his *B*, ad his *V*, ad hos *W*. || eum] *Pithoeus*,
cum *libri*. || 19 filiam in continenti occ. in sui iuris autem] *scripsi*, f.
in continenti (-tem *W*) occ. inuidia autem *BW*, *om.* *V*.

filia qui adulterum deprehensum occiderit et in continenti filiam, licito iure hoc factum Marcellus libro XXXI. digestorum scribit.

- 4, 2, 5 auctoritate quoque [legis] patrem posse interficere uel consulare uirum uel patronum suum, [si eum] in filia adulterum 6 deprehenderit, eodem libro Marcellus probat. sed si filiam 5 7 non interfecerit, sed solum adulterum, homicidii reus est. et si interuallo filiam interfecerit, tantundem est, nisi persecutus illam interfecerit: continuatione enim animi uidetur legis auctoritate fecisse.

4, 3, 1 Idem PAVLVS eodem singulari libro et titulo: 10

Certae autem enumerantur personae, quas uiro liceat occidere in adulterio deprehensa uxore, quamuis uxorem non 2 liceat. ergo secundum leges uiro etiam filiofamilias permittitur domi suae deprehensum adulterum interficere seruum, et eum qui auctoramento rogatus est ad gladium, uel etiam 15 3 illum qui operas suas, ut cum bestiis pugnaret, locauit. sed et iudicio publico damnatum licet interficere in adulterio deprehensum, uel libertinum uel suum uel paternum, et tam 4 ciuem Romanum quam Latinum. sed et patris et matris et filii et filiae libertum permittitur occidere, quo loco et dedi- 20 5 ticius habetur. debet autem profiteri apud eum, cuius iurisdictio est eo loco, ubi occidit, et uxorem dimittere. quod si 6 non fecerit, inpune non interficit. sciendum est autem diuum

---

1 qui] si *VW*. || 2 marcellum *B* (*ind.*). || liber *W*. || xxx inde gestorum *V*. || scribit] scribe *B* (*ind.*), scribet autem de *V*. || 3 auctoritatem *W*. || legis *addidit Cuiacius* (*cf. u. 9*). || patrem] pater *libri*. || possit *W*. || interficeret *B*. || cons. uerum *B*, consl (consultum *W^b*) utrum *W*, consst. uirum *V*. || 4 uel patronum] et patronem *W*. || si eum] *Huschke, om. libri*. || filiam *BW*. || adulterium *libri*. || 6 sed solum ad. h. r. est et si (sed *pro et si B*) interuallo (-lum *B*) f. interfecerit (-ficerit *BV*) *om. W*. || 7 tantundem (tantunde *B*, tandem *W*) est n. persecutus illam (*Huschke, persequatur illam B, persequatur illam et W*). interfecerit *om. V*. || continuationem *libri*. || 9 auctoritatis *B*, auctis *VW*. || fecisset *B*. || 10 idem . . . titulo *om. V*. || 11 uero *BW*. || 12 [deprehensam uxorem *libri*. || 13 ego *VW*. || legem *malim*. || uero *B*, uirum *W*. || 14 domi] *Huschke, etiam domi (domui W) libri*. || 15 eo *V*. || auctoramentum *W*, actoramento *V*. || rogatum *W*. || 16 ut] sunt *W*. || besteis *V*, bestias *W*. || pugnare *W*. || 17 licere *libri*. || interficere *om. V*. || 18 deprehenso *V*. || et tam] etiam *W*. || 19 ciue *V*. || romano *W^a*. || litinum *V*. || sed et patris et matris (et matris *bis V^a*) et filii (filiis *VW*) et f. l. p. occidere *collocanda post paternum (nam iungendum omnino, ut uidit Huschkus, et tam . . . Latinum: quo loco . . habetur) ex adnotatione ad Paulum adscripta uidentur proficisci*. || 20 deditius *B*, dempticius *W*. || 21 haberetur *B*. || iuris ditionis *W*. || 22 occidi *W*. || et] ex *B^a*. || dimitteret *B*. || quod] qua *W*. || 23 interfecit *Scaliger*. || diuum] dum *V*, quod *W*: *malim diuos*.

Marcum et Commodum rescripsisse eum qui adulterum inlicite interfecerit, leuiori poena puniri. sed et Magnus Antoninus pepercit, si qui adulteros inconsulto calore ducti interfecerunt. et reliqua.

4, 4, 1 Idem PAVLVS eodem libro singulari et titulo: 5

Iure mariti uel patris qui accusat, potest et sine calumniae poena uinci: si iure extranei accusat, potest calumniae poena puniri. sed tum post duos menses intra quattuor menses utiles expertus, licet talis sit, qui alias accusare non possit, ut libertinus aut minor uiginti quinque annorum aut infamis, 10 tamen ad accusationem admittitur, ut et Papinianus libro XV. scripsit.

4, 5, 1 PAPINIANVS libro XV responsorum sub titulo ad legem Iuliam de adulteris:

Ciuis Romanus, qui [ciuem Romanam] sine conubio siue 15 peregrinam in matrimonio habuit, iure quidem mariti eam adulteram non postulat, sed ei non opponetur infamia uel quod libertinus rem sestertiorum triginta milium aut filium non habuit, propriam iniuriam persequenti.

4, 6, 1 PAVLVS libro singulari et titulo qui supra: 20

In uxorem adulterium uindicatur iure mariti, non etiam sponsam. Seuerus quoque et Antoninus ita rescripserunt.

4, 7, 1 PAPINIANVS libro singulari de adulteris:

Quaerebatur, an pater emancipatam filiam iure patris

1 quomodo *VW*. || rescripsisset *BV*. || eum] eu *V*, cum *W*. || qui] in *W*. || adulterium *W*. || 2 p(o)enam *BV*. || punire *V*, puniret *W*. || 3 pepercit *V*. || si] *W*¹, eas *B*, ei *V*, ei si *W*². || quid *W*. || inconculiscalo (sic *W*^a, in conculis calculo *W*^b) occulto loco reducti interficerent *W*. || 5 idem p. e. libro (om. *B ind.*) sing. (om. *W*) et t. om. *V*. || 6 iure] qui iure *libri*. || mariti *B*, matri *V*, matris *W*. || potest om. *W*. || calumniae] causa *V*^a. || 7 poenam *W*. || acuset *W*. || 8 poenam *W*. || tum] *scripsi*, tantum *libri*. || duo *B*. || 9 utilis *W*. || expertus *B*, experitur *VW*. || alia *B*, alios *W*. || 10 ut] aut *VW*. || aut inf.] inf. *VW*. || 11 ad om. *B*. || ut et papianus libro xu scripsit Kp. dxxxiii papianus libro xu responsorum sub titulo *B*, ut et papinianus l. xu responsorium sub titulis *W*, om. *V*. || 14 iuliani *B*. || 15 ciues *V*. || ciuem Romanam *addidi*. || siue] me *V*. || siue] sibi *B*, ciuem *VW*, ciuem uel *Huschke*. || 16 matrimoni *V*. || iure *B*. || 17 ei] ea *B*. || opponatur *V*². || 18 liberatinus *B*. || sextertiorum *BV*, restertiorum *W*. || milia *W*. || 19 habeat *edd.* || proprium *W*^a. || consequenti *W*. || 20 qui] quod *VW* (deficit *B*): cf. 137, 20. || super *W*. || 21 adulterum *B*, adalterium *V*. || iuri *V*. || 22 in sponsam *edd.* || seuerus] reuersus *W*. || rescripserit *W*. || 23 papianus *BV*. || singulas *V*. || de om. *B (ind.)*. || 24 emancipata *B*, emancipatum *W*, mancipatum *V*.

accusare possit. respondi: occidendi quidem facultatem lex tribuit eam filiam, quam habet in potestatem, aut [quae] eo auctore in manum conuenit: sed accusare iure patris ne quidem emancipatam filiam pater prohibetur.

4, 8, 1 PAPINIANVS eodem libro singulari <et titulo>:

5

Cum patri lex regia dederit in filium uitae necisque potestatem, quod bonum fuit lege comprehendere, ut potestas fieret etiam filiam occidendi, uelis mihi rescribere: nam scire cupio. respondit: numquid ex contrario praestat nobis argumentum haec adiectio, ut non uideatur lex non habenti dedisse, 10 [sed occidi eam cum adultero iussisse], ut uideatur maiore aequitate ductus adulterum occidisse, cum nec filiae pepercerit?

4, 9, 1 IDEM:

Si pater quis adulterum occidit et filiae suae pepercit, quaero quid aduersus eum sit statuendum? respondit: sine 15 dubio iste pater homicida est: igitur tenebitur lege Cornelia de sicariis. plane si filia non uoluntate patris, sed casu seruata est, non minimam habebit defensionem pater, quod forte fugit filia. nam lex ita punit homicidam, si dolo malo homicidium factum fuerit, hic autem pater non ideo seruauit filiam, quia 20 uoluit, sed quia occidere eam non potuit.

4, 10, 1 IDEM:

Si maritus uxorem suam in adulterio deprehensam occidit, an in legem de sicariis incidat, quaero. respondit: nulla parte legis marito uxorem occidere conceditur: quare aperte 25 contra legem fecisse eum non ambigitur. sed si de poena

---

1 posse *V.* || respondit *B*, respondeo *W.* || 2 eam] ei *V.* || quae *om. libri.* || eum *B.* || 3 auctorem *libri.* || in manu *V.*, in in manu *W.* || 4 emancipatum *B*, mancipatam *V.* || patris prohibet *W.* || 5 papinianus (*papianus BV*) eodem (*om. W.*) libro (*om. B ind.*) singulari (*om. W.*) et titulo (*-lus W.*) *BVW*: et titulo *delendum, cum nusquam praeterea in hoc quidem libro citando addatur titulus.* || 6 lex] ex lex *V.*, hec lex *W.* || necis] nec his *W.* || 7 legem comprehendit *B.* || 8 uelis] *Huschke*, uelle *libri.* || nam sc. c. & *om. Wa.* || 11 *suppleui ad sententiam, similiter Huschke.* || maiorem aequitatem *BW.* || 12 occidisset *B.* || 14 si] sic *V.* || quis *Schulting*, qui *libri*: alii *delent aut* qui *aut* et. || adulterium *B (ind.)*. || 15 & *W.* || 16 tenetur *W.* || legem corneliam *BW.* || 17 filiam *BW.* || uoluntatem *W.* || casu *V.* || 18 quod forte fugit (*om. B*) filia (*filiam B*) *deleto uoc. filia collocat post seruata est Huschke probabiliter.* || 19 ponit *B.* || 20 patrem *V.* || 21 uoluit sed quia] uoluisset qui *B.* || 22 papianus idem *B*, *om. V.* || 23 adulterium *V.* || deprehensum *B.* || occiderit *V.* || 24 lege *libri.* || incidit *B.* || & *W.* || nullam partem *W.* || 25 aperte] a parte *B.* || 26 lege *W.* || fecisset *B.* || non ambigitur] non dubitantur non ambigitur (*ambicitur B*) *BVW*: *post* permittitur 153, 1 *repetit* ambigitur sic dicit non dubitantur *B.* || poena] ponat *B*, poena *sin W.*

tractas, non inique aliquid eius honestissimo calori permittitur, ut non quasi homicida puniatur capite uel deportatione, sed usque ad exilium poena eius statuatur.

4, 11, 1 IDEM sic:

De mancipiis alterutrius marito uel patre accusante quaestio- 5
nem habendam palam est: an idem extraneo accusatori
permitti debeat, quaero. respondit: potest uideri ea ratio
fuisse permittendi istis personis de seruis quaestionem ha-
bere, ut diligentius dolorem animi sui, item iniuriam laesae
domus non translatice persequerentur. sed quoniam non 10
facile tale delictum sine ministerio seruorum admitti creditum
est, ratio eo perduxit, ut etiam extraneo accusante mancipia
quaestioni tormentorum subicerentur a iudicibus.

4, 12, 1 PAVLVS libro sententiarum [secundo] sub titulo de adulteris:

Permittitur [patri] tam adoptiuo quam naturali, adulterum 15
cum filia cuiusque dignitatis domi suae uel generi sui depre-
hensum sua manu occidere. filius familias pater si filiam
in adulterio deprehenderit, uerbis quidem legis prope est, ut
non possit occidere: permittitur tamen etiam ei, ut occidat.
maritus in adulterio deprehensos non alios quam infames et 20
eos qui corpore quaestum faciunt, seruos etiam et liberos

c. 12, 1. 2. 3 = *Paulus* 2, 26, 1. 2. 4 (ex codd. *Vesontino* et *Vaticano*).

1 inique] *Od. Mueller*, hisquae *B*, idque *VW*. || honestimo *B*. ||
permittetur *B* (*uide supra ad* 152, 26). || 2 non *om. W*. || deportationem
W. || 3 exitium *B*, exitum *VW*. || poena eius] poenas *W*. || statuitur
libri. || 4 idem si *B* (*ind.*) *VW*, item sic *B* (*text.*). || 5 alterutrius]
alterius *B*. || maritu *B* (*ind.*). || accusantem *W*. || 6 est] *Schulting*,
esse *libri*. || 7 respondit] *BV*, & *W*. || potes *W*. || uidere *VW*. ||
eam *W*. || 9 diligentius] diligens suum *VW*. || laesae] leseo *V*, lex et
B. || 10 translatice et persequentur *W*. || 11 talem *W*. || misterio *W*.
|| 12 est *om. W*. || eo perduxit] eum adduxit *W*. || ut etiam] ut
etiam ut *V*. || accusantem mancipio *W*. || 13 a] ad *V*. || 14 paulus
libro (liber *B*) sent. secundo (*om. libri*) sub *om. V*. || capite secundo
legis Iuliae de adulteriis *add. ante* permittitur *Paulus*. || 15 patri] *Paulus*,
om. libri. || quam] tam *W*. || naturali *om. B*. || adultero *Ba*. || 16
filiam *W*. || cuiuscumque *Paulus*. || domui *W*, domus *V*. || sui *om.*
Paulus. || 17 sua (suam *W*) manu (manum *VW*) *om. Paulus*. || familiae
B, familiam *V*. || si pater *V*. || 18 adulterium *V*. || propest *Va*. || 19
permittitur tamen etiam ei] permitti tamen ei debet *Paulus*. || 20
maritus] marito si (sii *Va*) *V*. || deprehensus *VW*. || 21 corpori *W*.
|| questum *V*. || faciunt] habent *W*. || et liberos] *Pithoeus*, et liberos
libri, om. Pauli cod. Vesontinus male: uxor in uniuersum excipi non
potuit, cum lege generali comprehendatur, recte autem cum libertinos
occidere lex permetteret excipiebatur uxor libertina: ancilla autem uxor
esse nequit.

4, 12, 4 excepta uxore, quam prohibetur, occidere potest. maritum,
 qui uxorem deprehensam cum adultero occidit, quia hoc in-
 5 patientia iusti doloris admisit, lenius puniri placuit. occiso
 adultero dimittere statim maritus debet uxorem atque ita
 triduo proximo profiteri, cum quo adultero et in quo loco 5
 6 uxorem deprehenderit. inuenta in adulterio uxore maritus ita
 demum adulterum occidere potest, si eum domi suae de-
 7 prehendat. eum, qui in adulterio deprehensam uxorem non
 8 statim dimiserit, reum lenocinii postulari placuit. serui uero
 tam mariti quam uxoris in causa adulteri torqueri possunt, 10
 nec his libertas sub specie impunitatis data ualebit.

<TITVLVS V>
 DE STVPRATORIBVS.

5, 1, 1 MOYSES dicit:

Qui manserit cum masculo mansione muliebri, asper- 15
 namentum est: ambo moriantur, rei sunt.

5, 2, 1 PAVLVS libro sententiarum II sub titulo de adulteris:

Qui masculum liberum inuitum stuprauerit, capite punietur.
 2 qui uoluntate sua stuprum flagitiumque impurum patitur,
 dimidia parte bonorum suorum multatur nec testamentum ei 20
 ex maiore parte facere licet.

5, 3, 1 Hoc quidem iuris est: mentem tamen legis Moysi impe-
 ratoris Theodosii constitutio ad plenum secuta cognoscitur.
 <item Theodosianus>:

c. 12, 4. 5 = *Paulus* 2, 26, 5. 6 (ex codd. *Vesontino* et *Vaticano*).

c. 12, 6. 7 = *Paulus* 2, 26, 7. 8.

c. 12, 8 hinc rest. *Paulus* 2, 26, 9.

c. 1. *Leuitic.* 20, 13: ὃς ἂν κοιμηθῇ μετὰ ἄρσεως κολίτην γυναῖκός,
 βδέλυγμα ἐποίησαν ἀμφοτέρω. θανάτῳ θανατούσθωσαν, ἐνοχοὶ εἰσιν.

c. 2, 1 = *Paulus* 2, 26, 12 ex codd. *Vesontino* et *Vaticano*.

c. 2, 2 hinc rest. *Paulus* 2, 26, 13.

~~~~~  
 1 uxorem *W*. || maritus *libri*, etiam *Pauli*. || 2 deprehensum *B*.
 || inpatientiam *W*. || 6 inuenta in] inuentam *B*. || uxorem *B*, uxor *W*.
 || maritum *W*. || 7 adulterum] adulterum maritus (-tum *W*) *BVW*,
om. Paulus. || eum] adulterum *Paulus*. || domui *libri*. || 8 qui]
 que *V*. || 9 dimisit *Paulus*. || 10 tam] ta *V*. || adulterii *BW*. ||
 11 specie] spe *Pithoeus*. || datam *BV*. || malebit *W*. || 15 manserint
W. || mansionem *W*. || mulieri *B* (*ind.*) || apernamentum *V*, leperna-
 mentum *W*. || 16 moriatur *V*. || rei] quia rei *W*. || 17 paulus libro
 sent. ii (*sic B ind.*, *om. B text.*) s. t. de ad. *B*, item de adulteriis *V*,
 idem (*om. rel.*) *W*. || 18 strupauerit *V*. || punietur] *B*, puniatur *VW*,
 punitur *Paulus*. || 19 uoluntatem suam stuprum *V*. || 20 dimidiam
 partem *VW*. || multarum *W*. || 21 parte] martem *W*. || 23 costi-
 tutio *V*. || cogooscitur *Va*. || 24 item theodosianus (idem theodosianus *B*
ind.) *insiticism* (*u. p.* 127).

IMPP. VALENTINIANVS THEODOSIVS ET ARCADIVS Auggg. ad
Orientium uicarium urbis Romae. Non patimur urbem
Romam uirtutum omnium matrem diutius effeminati in uiro
pudoris contaminatione foedari et agreste illud a priscis con-
ditoribus robur fracta molliter plebe tenuatum conuicium 5
saeculis uel conditorum inrogare uel principum, Orienti k(a-
5, 3, 2 rissime) ac iuc(undissime) nobis. laudanda igitur experientia
tua omnes, quibus flagiti usus est uirile corpus muliebriter con-
stitutum alieni sexus damnare patientia nihilque discretum ha-
bere cum feminis, occupatos, ut flagitii poscit inmanitas, atque 10
omnibus eductos, pudet dicere, uirorum lupanaribus spectante
populo flammae uindicibus expiabit, ut uniuersi intellegant
sacrosanctum cunctis esse debere hospitium uirilis animae nec
a. 390 piter perdidisset. Prop. pr. id. Maias Romae in atrio Mineruae. 15

c. 3, 2 u. 8 omnes — u. 12 expiabit = cod. Theod., 9, 7, 6.

1 imperatoribus *W*. || ualentianus *B*, ualentiniano *W*. || theodosio
W. || archadio *W*. || aggg *W*, augg *B*, aag *V*. || 2 orentium *V*. || patiamur
B. || urbis Romae uirtutem *libri*. || 3 diutium et feminati *V*. || uiro]
scripsi, uiros *libri*, uiris *Huschke*. || 4 contaminationem *W*. || acreste
V, ageste *B*, aggestis *W*. || illum *VW*. || a] hac *W*, ad *B*. || pristis
W. || 5 robor facta *VW*. || pleue *V*, plero *W*, pube *Iac. Gothofredus*.
|| 6 conditurum *Va*. || seculi *B*, regulis *W*. || conditurum *Va*. || principium
VW, printipium *B*. || orienti k. ac iuc. nobis] *scripsi*, orienti kp. de xxx
uiii ac iuc nobis (*ind.*, nouis *text.*) *B*, orienti (*rel. om.*) *VW*. || 7 lau-
danda i. e. tua] idem *W*, om. *V Theod.* || omnibus *W*. || 8 quibus] qui ius
V. || flagiti usus] *Theod.*, flagitiosus *W*, flagitiosus luxus *BV*: *for-*
tasse scr. flagitiosus usus. || uirile] *Theod.*, uirili *VW*, uiri *B*. ||
muliebriliter *W*. || 9 sexu *W*. || patientiam *VW*. || nihilque dis-
cretum (-tu *W*)] nihil enim d. uidentur *Theod.* || 10 occupator (-tus
W) ut fl. poscit (possit *Ba*) i. a. omnibus eductor (seductos *BVWb*, se-
ductus *Wa*) p. d. u. lupanaribus] huiusmodi scelus *Theod.* || 12
flammae] *BV Theod.*, flammis *W*. || expiauit *VW*, expiabunt
Theod. || intellegat *V*. || sacrosanctis *BV*, sacrasanctis *W*. || 14
sexum] se sexum *Ba* [?]. || perdidisse *Wb*, perdixisse *Wa*. || 15 prop.
prid (*sic B*, propriidae *V*, propriae *W*) maias (maias *V*, maas *Wa*) ro-
mae (*om. V*) in atrio (atrium *W*) mineruae (minere *B*) *libri*, pp. in foro
Traiani VIII id. Aug. Valentiniano Aug. III et Neoterio cons. *Theod.*

〈TITVLVS VI〉
DE INCESTIS NVPTIIS.

6, 1, 1 MOYSES dicit:

Quicumque concubuerit cum muliere uxore patris sui,
pudenda patris sui detexit, mortem moriantur ambo: rei sunt. 5
2 et quicumque concubuerit cum nuru sua, mortem moriantur
ambo: rei sunt.

6, 2, 1 VLPIANVS libro regularum singulari sub titulo de nuptiis:

Inter parentes et liberos, cuiuscumque gradus sint,
2 conubium non est. inter cognatos autem ex transverso gradu 10
olim quidem usque ad quartum gradum matrimonia contrahi
non poterant: nunc autem ex tertio gradu licet uxorem ducere,
sed tantum fratris filiam, non etiam sororis, nec amitam nec
3 materteram, quamvis eodem gradu sint. eam quae nouerca
uel priuigna, uel quae nurus uel socrus fuit, uxorem ducere 15
4 non possumus. si quis eam quam non licet uxorem duxerit,
incestum matrimonium contrahit: ideoque liberi in potestate
eius non fiunt, sed quasi uulgo concepti spurii sunt.

6, 3, 1 PAVLVS libro sententiarum [secundo] sub titulo de nuptiis:

Inter parentes et liberos iure ciuili matrimonia contrahi 20
non possunt nec filiam sororis aut neptem uxorem ducere
2 possumus: proneptem aetatis ratio prohibet. adoptiua cognatio

c. 1. *Leuitic.* 20: (11) ἐάν τις κοιμηθῇ μετὰ γυναῖκός τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ἀσχημοσύνην τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἀπεκάλυψε, θανάτῳ θανατούσθωσαν ἀμφότεροι, ἔνοχοί εἰσι. (12) καὶ ἐάν τις κοιμηθῇ μετὰ νύμφης αὐτοῦ, θανάτῳ θανατούσθωσαν ἀμφότεροι . . . ἔνοχοί εἰσιν.

c. 2 = *Vlpianus reg.* 5, 6. 7.

~~~~~

4 mulierem *BW*. || uxorem *libri*. || 5 pudendam *W*. || patris sui
om. V. || 6 nutru *V*, nurum *W*. || suam *W*. || moriatur *V*. || 8 *ulpia-*
nus libro regulari (singulari *VW*) de (*om. W*) nuptiis sub (*om. V*)
titulo *BW*. || 9 liberos] l. infinite *Vlpianus*. || sint] sit *libri*, item
Vlpiani; fortasse delendum. || 10 cognatos] cogatur *VW*. || transuersu
V. || 12 non poterant] competerant *W*. || autem] a. etiam *Vlpianus*. ||
13 tantum] tamen *Vlpiani liber*. || filia *libri*. || sororis] s. filiam *Vlpia-*
nus. || nec] aut *Vlp*. || amita *W*. || nec] uel *Vlp*. || 14 mater terram *B*,
matertera *VW*. || sit *Vlpianus*. || eam] ea *VW*, eadem *Vlp*. || quae
om. Vlp. || 15 quae] quem *W*. || uel socrus *om. W*. || fuit] nostra f.
Vlp. || uxorem ante nouerca *Vlpianus*. || 16 ea *W*. || quam *om. Wa*.
|| 17 incertum *VW*. || matrimonio *V*. || contrahi *VW*. || liberis *B*.
|| potestatem *V*. || 18 eius] *Vlpianus*, eis *libri*. || 19 paulus liber (*sic*)
sent. de nupt. sub tit. B, idem d. n. s. t. *W*, de nuptiis *V*. || 21 post
possunt *ins. iure ciuili (quod supra delet)* nec sororem *Huschke proba-*
biliter. || filia *V*. || uxorem *om. V*. || 22 possumus] non p. *libri*. ||
pronept(a)e *BV*. || cognati *W*.

6 3, 3 impedit nuptias inter parentes ac liberos omnimodo, inter
 fratres eatenus, quatenus capitis minutio non interuenit. nec
 socrum nec nurum [nec] priuignam nec nouercam aliquando
 citra poenam incesti uxorem ducere licet, sicut nec amitam
 aut materteram. sed qui uel cognatam contra interdictum 5
 duxerit, remisso mulieri iuris errore ipse poenam adulterii
 lege Iulia patitur, non etiam ducta.

6, 4, 1 GREGORIANVS libro quinto sub titulo de nuptiis. Exemplum
 litterarum Diocletiani et Maximiani imp. talem con-
 iunctionem grauiter punire commemorat: 10

Exemplum edicti Diocletiani et Maximiani [Augg. et Con-
 stantii et Maximiani] nobilissimorum Caesarum. Quoniam piis
 religiosisque mentibus nostris ea, quae Romanis legibus caste
 sancteque sunt constituta, uenerabilia maxime uidentur atque
 aeterna religione seruanda, dissimulare ea, quae a quibusdam 15
 in praeteritum nefarie incestequae commissa sunt, non oportere
 credimus: cum uel cohibenda sunt uel etiam uindicanda,
 insurgere nos disciplina nostrorum temporum cohortatur. ita
 enim et ipsos immortales deos Romano nomini, ut semper
 fuerunt, fauentes atque placatos futuros esse non dubium est, 20
 si cunctos sub imperio nostro agentes piam religiosamque et
 quietam et castam in omnibus mere colere perspexerimus
 uitam. in quo id etiam prouidendum quam maxime esse
 censuimus, ut matrimoniis religiose atque legitime iuxta disci-
 plinam iuris ueteris copulatis tam eorum honestati, qui nupti- 25

1 hac *BV*, hos *W*. || 2 non *om. V*. || nec socr.] non socr. *W*.
 || 3 nec ante priu. *om. libri*. || 4 incerti *W*, incerte *V*. || 5 mater-
 tera *V*. || sed qui uel] sed uel qui *V*, sed uel *B*; qui affinem uel
Huschke. || 6 remissio *B*. || mulieris iuris errore *B*, mulieris errore
V, mulieri sorore *W*. || 7 legis iulia *B*, legem iuliam *W*. || ductam
libri. || 8 quinto *om. B (ind.)*. || de nupt. sub titulo (-lis *W*) *libri* ||
 9 dioclitiani *BV*. || imperatoribus *W*. || tali *W*. || 10 puniri *libri*. ||
 commemorant *W^b*, commerant *W^a*. || 11 ex. edicti diocletiani (dioclitiani
B [text.] V, dioclisiani *B ind.*, diodetiani *W*) et maximiani (maximini *V^a*)
 nob. caes. *libri*, imp. Diocletianus et Maximianus *AA*. et Caess. *Iust.* ||
 12 piis] quis *VW*. || 13 religiosis] relegis his *W*. || 14 sancie-
 que *W*. || contitute (*sic*) *B*. || 15 quibusdum *W*. || 16 incerteque *VW*.
 || oportere] opponere *W*. || 17 cum] aeum *B*: exciderunt fortasse post
 credimus talia: in omnia enim. || 18 nos] non *B*. || disciplinam *W*.
 || cohortatur] queortatur *W*. || 19 deus *V*. || romanis *W*. || 20 fuerint
libri. || placatus *BaW*. || futurus *libri*. || 21 cuncto *V*. || nostro gentes
B, nostram habentes *W*. || religiosasquae *B*. || et *om. W*. || 22 quietem
BV. || et *om. V*. || in omnibus] nominibus *W*. || mere] scripsi,
 more *libri*, more maiorum *Cuiacius*. || 23 uitam] uitia *V*. || quo id]
 quod *B*. || 24 religionem *W*, religione *V*. || atque] que *V*. || 25 ueteris]
 uestris *V*, uestri *W*. || honestatum *B (sic ut uidetur loco euanido,*
honestatem apographum Scaligeri), honorati *W*, honorati *V*.

arum coniunctionem sectantur, quam etiam his, qui inde deinceps nascentur, seruata religione incipiat esse consultum et honestate nascendi etiam posteritas ipsa purgata sit. id enim pietati nostrae maxime placuit, ut sancta necessitudinum nomina optineant apud affectus suos piam ac religiosam consanguinitati debitam caritatem. nefas enim credere est ea, quae in praeteritum a conpluribus constat esse commissa, cum pecudum ac ferarum promiscuo ritu ad inlicita conubia instinctu execrandae libidinis sine ullo respectu pudoris ac pietatis intruerint. sed quaecumque antehac uel inperitia delinquentium uel pro ignorantia iuris barbaricae inmanitatis ritu ex inlicitis matrimoniis uidentur admissa, quamquam essent seuerissime uindicanda, tamen contemplatione clementiae nostrae ad indulgentiam uolumus pertinere, ita tamen, ut quicumque in ante actum tempus inlicitis incestisque se matrimoniis polluerunt, hactenus adeptos se esse nostram indulgentiam sciant, ut post tam nefaria facinora uitam quidem sibi gratulentur esse concessam, sciant tamen non legitimos se suscepisse liberos, quos tam nefaria coniunctione genuerunt. ita enim fiet, ut de futuro quoque nemo audeat infrenatis cupiditatibus oboedire, cum et sciant ita praecedentes admissores istius modi criminum uenia liberatos, ut liberorum quos inlicite genuerunt successione arceantur, quae iuxta uetustatem Romanis legibus negabatur. et optassemus quidem nec ante quicquam eius modi esse commissum, quod esset

---

1 coniunctione *BV*. || qui inde deinceps] *scripsi*, qui cum (*cum om. W*) deinceps *libri*. || 2 nascentur seruata religione] *scripsi*, seruata religione (*-nem W*) nascentur (*nascetur B*, nascitur *V*) *libri*. || 3 honerate *W*. || id] ideo *V^a*, ideo *V^b*, ita *W*. || 4 sancta] *Cuiacius*, sanctae *B*, sanctus *W*, suprascripte *V*. || 5 nomine *VW*. || optineamus *V*. || affectos *B*, defectos *V*, effectos *W*. || consanguinitatis *libri*. || 6 ea] duratura ea *similiaue expectamus*. || 7 constant *W*. || 8 promiscuo ritum *V*, promiscui oritur *W*. || 9 instinctu execrandae] *Schulting*, instinctum exercendae (*exercere W^a*) *libri*. || sine] ne *VW*. || respectum *V*. || 10 quicumque *V*. || inperitiam *B*, peritiam *VW*. || 11 ignorantiam *W*. || 12 ritum *B*. || matrimonii si *B*. || admissam *V*, admissa *W*. || 13 uerissime *V*. || iudicanda *B*. || contemplationem *libri*. || 15 ante *om. V^a*. || incertisque *W*. || se] re *V*, *om. W*. || 16 adeptos *VW*. || essent *W*. || 17 indulgentia sciat *B*. || post tam] post iam *W*, posita *V*. || uita *V*, uti eam *W*. || 18 sibi quidem *V*. || esse c. sc. tamen non legitimos (*-mo V*) *bis W*. || 19 quos] cons *V*. || tam] tamen *W*. || coniunctionem *BV*. || genuerint *W*. || 20 infrenatis *B*, ineffrenatis *VW*, effrenatis *Huschke*. || 21 obediss(a)e *VW*. || 22 ueniam *BW*, uel *V*. || liberos *V*, liberaris *W*. || 23 quod *B*. || genuerint *VW*. || successionem *W^a*, successionemne *W^b*. || arceantur] *Puteanus*, careatur *B*, caretur *VW*. || 24 et *om. V*. || optaremus *VW*. || 25 negante *B*. || huiusmodi *W*. || esset] esse *libri*.

3, 4, 4 aut clementia remittendum aut legibus corrigendum. sed
 posthac religionem sanctitatemque in conubiis copulandis
 uolumus ab unoquoque seruari, ut se ad disciplinam legesque
 Romanas meminerint pertinere et eas tantum sciant nuptias
 5 licitas, quae sunt Romano iure permissae. cum quibus autem 5
 personis tam cognatorum quam ex adfinium numero contrahi
 non liceat matrimonium, hoc edicto nostro complexi sumus:
 cum filia nepte pronepte itemque matre auia proauia et ex latere
 amita ac matertera [sorore] sororis filia et ex ea nepte. itemque
 ex adfinibus priuigna nouerca socru nuru ceterisque quae 10
 antiquo iure prohibentur, a quibus cunctos uolumus abstinere.
 6 nihil enim nisi sanctum ac uenerabile nostra iura custodiunt
 et ita ad tantam magnitudinem Romana maiestas cunctorum
 numinum fauore peruenit, quoniam omnes leges suas religione
 7 sapienti pudorisque obseruatione deuinxit. quare hoc edicto 15
 nostro uolumus omnibus palam fieri, quod praeteritorum uenia,
 quae per clementiam nostram contra disciplinam uidetur indulta,
 ad ea tantum delicta pertineat, quae in diem III kal. Ian.
 8 Tusco et Anullino cons. uidentur esse commissa. si qua
 autem contra Romani nominis decus sanctitatemque legum 20
 post supra dictum diem deprehendantur admissa, digna seueri-
 tate plectentur. nec enim ullam in tam nefario scelere quis-
 quam aestimet ueniam se consequi posse, qui tam euidenti

c. 4, 5 = *Cod. Iust.* 5, 4, 17 *mutato principio sic*: Nemini liceat
 contrahere matrimonium cum filia — abstinere.

1 clementiam *VW*. || corrigendum] succurrendum *W*. || sed] *scripsi*,
 sed et *libri*. || 2 post hanc *libri*. || religione scitatemque *V*. || co-
 nubiis] quo nobis *VW*. || copulandi *V*. || 3 se] rem *V*. || 6 numerum
W. || 7 matrimonio *V^b*, matromonio *V^a*. || edicti *W*. || 8 proneptem-
 que *B*, proneptite itemque *W*. || mater *V*. || probabiae *B*. || 9 sorore]
Iust., *om. libri*. || post nepte *ins.* praeterea fratris filia et ex ea nepte
Iust. || 10 ex] et *V*. || socrus nurus (norus *B*) *BV*, socrus nurus nurum
W, nuru socru *Iust.* || ceterisque quae] ceteras *W*. || 11 iure antiquo
Iust. || uolumus] se uolumus *Iust.* || 12 sanctum] *Puteanus*, nanctum
VW, hanc tantum *B*. || uenerabile] *B^a*, uenerabiles *B^bVW*. || 13 romana
 maiestas] romanam gesta *B*. || 14 numinum] *Puteanus*, nominum *VW*,
 non mirum *B*. || sua *B*. || religiones *V*, *om. W*. || 15 pudorisqui ob-
 seruationem *W*. || 16 praedicto *W*. || uenia quae] uenia *B*, ueniam
W. || 17 indulta *W*. || 18 que in diem tertio kl. ianuariarum tusco
 et anulino (anulio *B^a*) cons. uid. esse commissa (-sam *B*) *BW*, *om. V*.
 || 19 qua] quis *W*. || 20 nominis *B*, nomine *V*. || sanctitateque *B*. ||
 21 deprehenduntur *libri*. || amissa *W*. || seueritatem *B*, re ueritatem
VW. || 22 flectentur neque *W*. || nullam *VW*, nullum *B*. || nephariae
W. || quiequam *W*. || 23 se] re *W*. || tam euidenti crimen *B*, in tam
 euidenti (euidetur *W*) crimen *VW*.

crimini et post edictum nostrum non dubitabit intruere. Dat.

a. 295 kal. Mai. Damasco Tusco et Anullino cons.

6, 5, 1 HERMOGENIANVS sub titulo de nuptis:

Impp. Diocletianus et Maximianus Augg. Fl. Flauiano.

His, qui incestas nuptias per errorem contrahunt, ne poenis 5 subiciantur, ita demum clementia principum subuenit, si postea quam errorem suum rescierint, ilico nefarias nuptias

a. 291 diremerint. Prop. id. Mart. [Tiberiano] et Dione cons.

6, 6, 1 Hanc quoque constitutionem Gregorianus titulo de nuptiis inseruit, quae est tricesima et secunda, aliis tamen et 10 die [et cons.], id est: constitutio prop. V id. Iun.

a. 287 Diocletiano ter et Maximiano Augustis.

PAPINIANVS libro singulari de adulteris:

Qui sororis filiam uxorem duxerat per errorem, antequam praeueniretur a delatore, diremit coitum: quaero an adhuc 15 possit accusari? respondit: ei qui coitu sororis filiae bona fide abstinuit, poenam remitti palam est, quia qui errore cognito diremit coitum, creditur eius uoluntatis fuisse, ut, si scisset se in eo necessitudinis gradu positum, non fuisset tale matri-
monium copulaturus. 20

6, 7, 1 Idem dicitur in eos, qui incestas nuptias contraxerunt. maledicti tamen sunt omnes incesti per legem, cum adhuc rudibus populis ex diuino nutu condita isdem adstipulantibus sanciretur. et utique omnes maledicti puniti sunt, quos diuina et humana sententia consona 25 uoce damnauit. lex diuina sic dicit:

Maledictus, inquit, dixit MOYSES, qui concubuerit cum

c. 7. *Deuteronom.* 27: (20) ἐπικατάρατος ὁ κοιμώμενος μετὰ γυναῖκός τοῦ πατρὸς αὐτοῦ . . . καὶ ἐροῦσι πᾶς ὁ λαός· γένοιτο.

1 dubitauit *VW*. || infuere *B*. || 2 maias *B*, magias *V*, madias *W*. damasco tusco et anolino consl. *B*, damasco et tusco *V*, om. *W*, deest in libris cod. *Iust.* || 3 herm. sub titulo de nuptis] *B*, de nuptiis *V*, om. *W*. || 4 imperatoribus *W*. || dioclitianus *B*, diodetiani *W*. || maximiani *W*. || agg *B*, augustos *W*. || fl. om. *VW*. || 5 his om. *W*. || incertas *VW*. || 6 clementiam *VW*. || 7 quam] cum *W*. || rescirent *Wa*. || ilico] illi quoque *W*. || 8 prop. ad u. 13 singulari om. *VW*. || tiberiano om. *B*. || diogene *B*. || 11 et cons. om. *B*. || 12 dioclitiano *B*. || 13 de adulteris (adulterii *B ind.*) *BV*, idem *W*. || 14 qui] que *B*. || filia *V*. || uxorem duxerat per errorem (ererorem *B*)] per err. ux. duxerit *W*. || 15 praeueniretur *B*. || a delatorem *V*, ahelatiorem *W*. || dirimit cohitum *B*, dirimet choitum *W*, dirimitum *V*. || 16 & *W*. || ei] et libri. || coitu] scripsi, coniunctae libri. || 18 errorem libri. || dirimit *W*. || coitu *V*. || creditor *V*. || uoluptatis *V*. || 19 grado *B*, gradum *W*. || 20 talem libri. || 21 dicitur in eos qui] *BW*, de his *V*. || incertas *VW*. || 22 incestis *B*, incerti *VW*. || lega. *B*. || 23 noto *Bb*, notu *Ba*. || hisdem *VW*. || 24 abstipulantibus libri.

3, 7, 2 uxore patris sui: et dicit omnis populus: fiat, fiat. maledictus,
 qui concubuerit cum sorore sua de patre aut de matre: et
 3 dicit omnis populus: fiat, fiat. maledictus, qui concubuerit
 4 cum nuru sua: et dicit omnis populus: fiat, fiat. maledictus,
 qui concubuerit cum socru sua: et dicit omnis populus: fiat, 5
 6 fiat. maledictus, qui concubuerit cum sorore patris sui: et
 7 dicit omnis populus: fiat, fiat. maledictus, qui concubuerit
 cum sorore matris suae: et dicit omnis populus: fiat, fiat.
 8 maledictus, qui concubuerit cum sorore uxoris suae: et dicit
 9 omnis populus: fiat, fiat. maledictus, qui dormierit cum uxore 10
 fratris sui: et dicit omnis populus: fiat, fiat. maledictus, qui
 dormierit cum omni pecore: et dicit omnis populus: fiat, fiat.

〈TITVLVS VII〉

DE FVRIBVS ET DE POENA EORVM.

7, 1, 1 Quod si duodecim tabularum nocturnum furem [quoquo 15
 modo, diurnum] autem si se audeat telo defendere,
 interfici iubent, scitote, iuris consulti, quia Moyses prius
 hoc statuit, sicut lectio manifestat. MOYSES dicit:

c. 7, 2—3. *Deuteronom.* 27: (22) ἐπικατάρατος ὁ κοιμώμενος μετὰ ἀδελφῆς ἐκ πατρὸς ἢ μητρὸς αὐτοῦ· καὶ ἐροῦσι πᾶς ὁ λαός· γένοιτο. (23) ἐπικατάρατος ὁ κοιμώμενος μετὰ νύμφης αὐτοῦ· καὶ ἐροῦσι πᾶς ὁ λαός· γένοιτο.

c. 7, 4. cf. *Leuiticus* 18, 17: ἀσχημοσύνην γυναικὸς καὶ θυγατρὸς αὐτῆς οὐκ ἀποκαλύψεις. 'In commate Deut. 27, 23 quod praecedat cum uocabulum Hebraicum significationis ambiguae uersionis Graecae codices alii reddant νύμφης, alii πενθεράς, interpres potest utrumque posuisse; cf. ad tit. 13.' *Wellhausen*.

c. 7, 5—6. cf. *Leuiticus* 18, 12. 13: ἀσχημοσύνην ἀδελφῆς πατρὸς σου οὐκ ἀποκαλύψεις . . . ἀσχημοσύνην ἀδελφῆς μητρὸς σου οὐκ ἀποκαλύψεις.

c. 7, 7. *Deuteronom.* 27, 23: ἐπικατάρατος ὁ κοιμώμενος μετὰ τῆς ἀδελφῆς τῆς γυναικὸς αὐτοῦ· καὶ ἐροῦσι πᾶς ὁ λαός· γένοιτο.

c. 7, 8. cf. *Leuiticus* 18, 16: ἀσχημοσύνην γυναικὸς ἀδελφοῦ σου οὐκ ἀποκαλύψεις.

c. 7, 9. *Deuteronom.* 27, 21: ἐπικατάρατος ὁ κοιμώμενος μετὰ παντὸς κτήνους· καὶ ἐροῦσι πᾶς ὁ λαός· γένοιτο (*omittit hoc comma Hieronymus*).

tit. 7. c. 1 = *Exod.* 22, 2. 3: ἐὰν δὲ ἐν τῷ διορύγματι εὗρεθῇ ὁ

1 uxorem *BW*. || patri *B*. || 2 sorore *ad* 3 concubuerit cum *om*.
W. || 3 dicet *V*. || 4 nura *B*. || dicet *V*. || 5 socrus *B*. || dicet
V. || 6 sororem *W*. || 7 dicet *V*. || 8 sororem *W*. || 9 concubuerit]
dormierit *VW*. || dicet *V*. || sorore uxoris] sororem (uxorem *W^a*)
sororis *W*. || dicet *V*. || 10 uxorem *W*. || 12 omne *B*. || pecude *W*.
|| dicet *V*. || 15 quoquo modo diurnum *om. libri*. || 16 autem si se
audeat] *Schulting alique*, autem si se aut *B*, aut ensis (tensis *V*) se
aut *VW*. || telo *B*. || defenderis *V*, defenderit *W*. || 17 sitote *W*.
|| consultum *W*. || 18 sicut] si cui *BW*. || manifestas *W*.

7, 1, 1 Si perfodiens nocte parietem inuentus fuerit fur et per-
cusserit eum alius et mortuus fuerit hic, non est homicida is
2 qui percusserit eum. si autem sol ortus fuerit super eum,
reus est mortis percussor: et ipse morietur.

7, 2, 1 PAVLVS libro sententiarum V ad legem Corneliam de sicaris 5
et ueneficis:

Si quis furem nocturnum uel diurnum cum se telo de-
fenderet occiderit, hac quidem lege non tenetur, sed melius
fecerit, qui eum comprehensum transmittendum ad praesidem
magistratibus optulerit. 10

7, 3, 1 VLPIANVS libro VIII ad edictum sub titulo si quadrupes
pauperiem dederit:

Iniuria occisum esse merito adicitur: non enim sufficit
occisum, sed oportet iniuria id esse factum. proinde si quis
seruum latronem occiderit, lege Aquilia non tenetur, quia 15
2 [iniuria] non occidit. sed et quemcumque alium ferro se pe-
tentem qui occiderit, non uidebitur iniuria occidisce. proinde
si furem nocturnum, quem lex duodecim tabularum omni-
modo permittit occidere, aut diurnum, quem aequae lex permit-
tit, sed ita demum, si se telo defendat, uideamus, an lege 20
Aquilia teneatur. et Pomponius dubitat, num haec lex non
3 sit in usu. et si quis noctu furem occiderit, non dubitamus,
quin lege Aquilia [non] teneatur: sin autem, cum posset ad-
prehendere, maluit occidere, magis est, ut iniuria fecisse

κλέπτης καὶ πληγὴς ἀποθάνῃ, οὐκ ἔστιν αὐτῷ φόνος· ἐὰν δὲ ἀνατελλῇ
ὁ ἥλιος ἐπ' αὐτῷ, ἐνοχός ἐστιν, ἀνταποθανεῖται.

c. 3, 1 ad factum = Dig. 9, 2, 3.

c. 3, 2 ad occidisce = Dig. 9, 2, 5 pr.

c. 3, 3 = Dig. 9, 2, 5 pr.

1 noctem V. || fur et (furem B, fur W) p. e. a. et m. fuerit om. V. ||
2 hic] hi BW. || 3 fuerit om. B. || 4 morti V. || moriatur V. || 5
paulus] idem Va. || libro (liber B ind.) s. u ad (a W) l. c. d. s. et
ueneficis (beneficis BW) om. V. || 7 cum] con W. || defendere libri.
|| 8 occiderit] o. eum V. || legem W. || 9 qui] si VW. || 11 u. l.
uiii (sic uel octauo B text. et ind. et W, octauo decimo Dig. recte)
ad ed. s. titulo (tituli W)] BW, idem V. || quadrupedem W. || 13
iniuriam libri. || adigitum V, adigito W. || 14 iniuriam libri. || id
esse] adesse W. || 16 iniuria om. libri. || quicumque BW, quo-
cumque V, si quemcumque Dig. || alio W. || 17 quis Dig. || in-
iuriam VW. || occidisce libri. || 19 aequae (sic B, eaque W, ea quem
V, aequae Cuiacius) lex permittit (permitti V) sed ita lex demum libri:
fortasse scr. necare permittit, sed ita demum lex. || 20 defendatur B.
|| an] a W¹, si a W². || legem B. || 21 et pomponius dubitat (de-
uitat V) num (nunc BV) haec l. n. s. in usu] idem W. || 22 et si] si
W, idem si V. || quis noctu] metu quis mortis Dig. || fuere W¹. ||
dubitabitur Dig. || 23 quin] qui in libri. || legem Aquiliam W. ||
non] Dig., om. libri. || teneatur] t. uideamus W². || 24 iniuriam W.

3, 4 uldeatur: ergo etiam lege Cornelia tenebitur. iniuriam autem accipere hic nos oportet non, quemadmodum et circa iniuriarum actionem, contumeliam quandam, sed quod non iure factum est, hoc est contra ius, id est si culpa quis occiderit. et reliqua. 5

4, 1 VLPIANVS libro octauo de officio proconsulis sub titulo de furibus:

Fures ad forum remittendi sunt diurni, nocturnique extra ordinem audiendi et causa cognita puniendi, dummodo in poena eorum sciamus operis publici temporari modum non 10 egrediendum. idem et in balneariis furibus. sed si se telo fures defendunt uel effractores uel ceteri his similes nec quemquam percusserunt, metalli poena humiliores, honestiores uero relegatione adficiendi erunt.

5 PAVLVS libro sententiarum II sub titulo de furibus: 15

1, 2 Furti quocumque genere damnatus famosus efficitur. fur 3 est qui rem alienam contrectat. furtorum genera sunt quatuor, manifesti, nec manifesti, concepti et oblati. manifestus fur est, qui in faciendo deprehensus est, et qui intra terminos eius loci, unde furatus est, conprehensus est, uel antequam 20 ad eum locum, quo destinauerat, peruenerit. nec manifestus

c. 3, 4 = *Dig.* 9, 2, 5, 1.

c. 4 = *Dig.* 47, 17, 1 *breuiatum*.

c. 5, 1 = *Paulus* 2, 31, 15.

c. 5, 2—6 = *Paulus* 2, 31, 1—5.

1 etiam] et *Dig.* || lege (*om. Dig.*) cornelia] legem corneliam *W.* || 2 hic accipere *Dig.* || oporteat *W.* || non *om. V.* || et *om. Dig. recte.* || iniuriam *libri.* || 3 quod *om. V.* || 4 factum est] factum *BW.* || contrarius *B.* || culpam *W.* || 6 ulpianus . . . . . titulo de furibus] idem de furtibus *V.*, idem *W.* || 8 forum] *Pithoeus*, furtum *B.*, furem *VW.* || nocturnique] coctorniquae *B.*, quodturniquem *W.*, et nocturni qui *V.*, nocturni (*omissis praecedentibus*) *Dig. recte.* || 9 ordine *V.* || dummodo in] *Dig.*, dum modum *VW.*, dum *B.* || 10 sciamus *post* dummodo *Dig.* || publicis *VW.* || temporarii *Dig.*, temporarium *BV.*, temporalium *W.* || non egrediendum] monendum *W.* || 11 idem (ideo *B text. et ind.*) et in . . . . u. 14 adficiendi erunt *post* 164, 7 inuenta est *V.* || balneariis *B (text.)*, balneriis *B (ind.)*, ualneariis *V.*, balnearibus *W.* || sed] et *V.* || se telo] telo *VW.*, telo se *Dig.* || 12 uel effractores uel factores res uel *V.* || ceteri his similes] *Dig.*, ceteris miles *BV.*, ceteri similes *W.* || 13 p(o)enas *libri.* || humiliores hon. uero relegatione (*-nem W*)] uel hon. relegationis *Dig.* || 14 efficiendi *W.* || 15 paulus liber sententiarum ii (*sic ind., om. text.*) s. t. d. furibus *B.*, idem de furibus *V.*, idem *W.* || 16 condemnatus *Paulus.* || 17 qui] qui dolo malo *Paulus.* || contractat *Va.*, contraectat *W.* || 19 qui *om. B.* || infra *V.* || terminus *Ba.*, terminis *W.* || 20 furatus est] fur est *W.*, quid (quis *boni libri*) sustulerat *Paul.* || deprehensus *Paulus.* || 21 locum quo (quem *V.*, *om. B.*) dest. peruenerit (*perueniret Paulus*) nec manifestus (*-festatus B*) est fur (fur est *Paulus*) *om. W.*

est fur, qui in rapiendo quidem comprehensus non est, sed
 7, 5, 4 eum fecisse negari non potest. concepti actione tenetur, apud
 quem furtum est inuentum. oblati actione is tenetur, qui
 5 rem furtiuam ali optulit, ne apud se inueniretur. furti actione
 6 is agere potest, cuius interest rem non perisse. conceptua 5
 autem agere potest, qui rem concepit et inuenit. oblati agere
 potest, penes quem res concepta inuenta est.

〈TITVLVS VIII〉

DE FALSO TESTIMONIO.

8, 1, 1 MOYSES dicit:

10

Si steterit testis iniustus aduersus hominem accusandum
 2 accusans eum impietatis, stabunt duo homines, quibus est
 inuicem contentio, ante deum et ante sacerdotes et ante
 3 iudices, quicumque fuerint in illis diebus. cum inquisierint
 iudices diligenter et inuentus fuerit testis iniustus testificans 15
 4 iniusta, insurgentes aduersus eum facietis ei, sicut uoluit
 5 malefacere et delebitis malum de medio uestrum: et ceteri
 audientes timebunt nec audebunt haec mala facere inter uos.

8, 2, 1 PAVLVS libro singulari de poenis omnium legum sub titulo
 ad legem Iuliam de adulteris:

20

Qui falsum testimonium dixerit, proinde tenebitur, ac si
 lege Cornelia testamentaria damnatus esset.

c. 1. *Deuteron. 19: (16) ἐὰν δὲ κατασιῇ μάρτυς ἄδικος κατὰ ἀν-
 θρώπου καταλέγων αὐτοῦ ἀσεβείαν, (17) καὶ στήσονται οἱ δύο ἄνθρωποι
 οἷς ἐστὶν αὐτοῖς ἡ ἀντιλογία ἐναντι κυρίου καὶ ἐναντι τῶν ἱερέων καὶ
 ἐναντι τῶν κριτῶν οἱ ἂν ὧσιν ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις, (18) καὶ ἐξετά-
 σωσιν οἱ κριταὶ ἀκριβῶς, καὶ ἰδοῦ μάρτυς ἄδικος, ἐμαρτύρησεν ἄδικα,
 ἀντίεστη κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, (19) καὶ ποιήσετε αὐτῷ ὃν τρόπον
 ἐπονηρεύσατο ποιῆσαι κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, καὶ ἐξαρεῖς τὸ πονηρὸν
 ἐξ ὑμῶν αὐτῶν· (20) καὶ οἱ ἐπίλοιποι ἀκούσαντες φοβηθήσονται καὶ οὐ
 προσθήσουσιν ἔτι ποιῆσαι κατὰ τὸ ῥῆμα τὸ πονηρὸν τοῦτο ἐν ὑμῖν.*

1 in] intra *B*. || rapiendo] faciendo *Paulus*. || deprehensus *Paulus*.
 || 2 fecisse] furtum f. *Paulus*. || tenetur] is t. *Paulus*. || post tene-
 tur *ins.* quidem furtiuam *W^a*. || 3 est inuentum] quaesitum et inu. est
Paulus. || is] his *BV^b*, om. *V^aW*. || qui rem] quidem *W*. || 4 mali
VW. || obtuli *W*. || se inueniretur] rem inuenitur *W*. || accionem his
BV, actionem ira *W*. || 5 perisse] perdidisse *Paulus recte*. || con-
 ceptua autem] concepti is *Paulus*. || 6 qui r. c. et i. oblati (oblatae
B) a. potest om. *VW*. || agere] is agere *Paulus*. || 7 concepta *VW*,
 concepta et *Paulus*, concepti *B*, concepta id est *Pithoeus*. || 11 testes
B. || 13 contemptio *B*. || 16 ei om. *W*. || 17 deletis *BV*, delebit
W. || medium *B*. || ceteris *V*. || 19 paulus libro (liber *B*) sing.]
 idem *W*, om. *V*. || tituli *W*. || 20 lege *B*. || 21 dixerint *B*. || ac]
 haec *W*. || 22 esse *VW*.

3, 1 · PAVLVS libro sententiarum quinto sub titulo de testibus et de quaestionibus:

Hi, qui falso uel uarie testimonia dixerunt uel utrique parti prodiderunt, aut in exilium aguntur aut in insulam relegantur aut curia submouentur. 5

4, 1 IDEM libro [sententiarum quinto sub titulo] ad legem Corneliam de sicaris et ueneficis:

Lex Cornelia poenam deportationis infligit ei qui hominem occiderit eiusque rei causa furtive faciendi cum telo fuerit, et qui uenenum hominis necandi causa habuerit uendiderit 10 parauerit, falsumue testimonium dixerit quo quis periret, mortisue causam praestiterit. quae omnia facinora in honestiores poena capitis uindicari placuit: humiliores uero aut in crucem tolluntur aut bestiis subiciuntur.

5, 1 PAVLVS libro sententiarum quinto sub titulo ad legem 15 Corneliam testamentariam:

Qui ob falsum testimonium perhibendum pecuniam acceperit dederit, iudicemue ut sententiam ferat uel non ferat corruerit corrumpendumue curauerit, humiliores capite puniuntur, honestiores publicatis bonis cum ipso iudice in insulam 20 deportantur.

6, 1 IDEM eodem libro et titulo:

Falsum est quidquid in ueritate non est, sed pro uero adseueratur.

c. 3 = *Paulus* 5, 15, 5 et *Dig.* 22, 5, 16.

c. 4 = *Paulus* 5, 23, 1 et *supra* 1, 2.

c. 5 = *Paulus* 5, 25, 2.

c. 6 hinc rest. *Paulus* 5, 25, 3.

---

1 paulus libro (liber *B*) sent. q. sub titulo] idem *W*, om. *V*. || et de quaest. om. *Paulus*. || 3 hi om. *Paulus* et *Dig.* || falso uel uarie] *Paulus*, falsum uel aliqua libri. || dixerint *W*, dixerit *V*. || utriusue *B*. || 4 prodiderint *W*. || aut in exilium . . . submouentur] a iudicibus competenter puniuntur *Dig.* || exilio *VW*. || arguntur *W*. || insula *W*. || 5 submouetur libri. || 6 idem libro (liber *B* ind., librum *V*) ad legem (lege *B* ind.) corneliam (cornelia *B* ind. *V*) de s. et beneficiis (-ciis *V*) libri. || 8 cornelia] corporalia *B*. || poena *W*. || infligit *BV*. || 9 eiusue *Paulus* recte. || furtique *B*. || 10 uendiderit] et u. *W*. || 11 falsumue] falsum *VW*. || quo] quod *W*. || 12 mortisue] mortis suae *BV*. || 13 poenam *VW*. || uindicare libri. || 14 cruce *V*. || obiciuntur *Paulus*. || 15 paulus libro (liber *B*) sent. u (quinque *W*) s. t. ad (a *B* ind.) legem (lege *B* ind.) c. testamentariam (-ria *B*)] *BW*, paulus *V^b*, idem *V^a*. || 17 qui] *Paulus*, his qui *W*, hi qui *V*, hii qui *B*. || post perhibendum ins. uel uerum non perhibendum *Paulus*. || pecunia *V*. || 18 ue ut] uelut *V*. || 19 corruerat *V*. || capte *B*. || 20 ipso iudicem *B*, ipsum iudicem *W*. || 21 deportantur] *Paulus*, deponantur libri. || 23 falsus *B* (ind.) || ueritatem *V*. || 24 uerum *B*.

8,7, 1 VLPIANVS libro octauo [de officio proconsulis] sub titulo de poena legis Corneliae testamentariae:

Praeterea factum est senatusconsultum Statilio et Tauro consulibus, quo poena legis Corneliae inrogatur ei, qui quid aliud quam testamentum sciens [dolo malo falsum] signauerit 5 signariue curauerit, item qui ad falsas testationes faciendas testamentae falsa inuicem dicenda aut consignanda dolo malo coierint, Licinio V et Tauro cons. item qui ob instruendam 2 aduocationem testimoniae pecuniam acceperit pactusue fuerit societatem[ue] coierit aut aliquam de ea [re pac]tionem inter- 10 posuerit, item si quis coierit ad occisionem innocentium senatus consulto quod Cotta et Messalla factum est coercetur. sed et si quis ob denuntiandum uel non denuntiandum 3 remittendumue testimonium pecuniam acceperit, senatus con- sulto quod duobus Geminis cons. factum est poena legis 15 Corneliae adficitur. et reliqua.

c. 7, 1. poena — coierint = *Dig.* 48, 10, 9, 3.

1 ulpianus sub titulo (u. s. t. *om. W*) de p. l. c. testamentariae (-ria *B*) libro (libri *W*) viii *BW*, idem *V*. || 3 senatum consultum *W*. || statilio (statiro *W*) et tauro libri: Statilio Tauro et Scribonio Libone cos. *Pithoeus*. || 4 quod poenam *W*. || quidquid *BV*, quicquid *W*. || 5 quas *W*. || testamentum] in testamento *Dig.* || dolo malo falsum] *Dig.*, *om. libri*. || 6 signariue] signauerinae *B*, uel *V*, ue *W*. || item (idem *B ind.*) qui ad (*scripsi*, quod *BV*, qui *Dig.*) f. t. f. testamentae (testamenta uel *BV*, testimoniae *Dig.*) f. i. d. aut cons. (aut cons. *om. Dig.*) dolo malo coierint (*sic Dig.*, curauerit *BV*) *BV*, *om. W*. || 8 licinio u et tauro cons.] *B*, *om. VW*: intellegi uidetur a. 44 consulibus *Vini- cio II et Tauro*. || instruendam] *Pithoeus collatis locis Dig.* 48, 10, 1, 1 et 48, 10, 20, struendam libri. || idem *W*. || 9 testimonia uel *V*. || pecunia libri. || pactusue] pactus sui *W*. || 10 societatemue] *scripsi*, societatem libri. || aliqua *V*. || de ea re pactionem] *scripsi*, delationem libri: cf. *Dig.* 48, 10, 20: falsi poena coercentur et qui ad litem instruendam aduocatione testibusue pecuniam acceperunt, obligationem pactionemue fecerunt, societatem inierunt. || 11 item] idem *VW*. || ad occisionem] ab occisione *B (ind.)*, ad accusationem *Pithoeus recte collato loco Dig.* 47, 13, 2. || 12 consulto quod] consultus *W*. || cocta *BW*, *om. V*. || messella *B*, mesalla *V*, metalla *W*. || cons. post messalla *ins. edd.* || coercetur] cohercentur *B*, cohercendum *V*, coherecentur *W*. || 13 denuntiandum uel non denuntiandum] *Cuiacius (cf. Dig.* 47, 13, 2. 48, 10, 1, 2), uenun- dandum uel denudandum non (uel den. non *om. Va*) libri. || 14 re- mittendumue] remittendum uel *Vb*, uel *Va*. || consultus *W*. || 15 est] sit libri. || paenam *V*.

⟨TITVLVS VIII⟩

DE FAMILIARIS TESTIMONIO NON ADMITTENDO.

9, 1, 1 Item MOYSES:

Falsum testimonium non dabis aduersus proximum tuum.

9, 2, 1 VLPIANVS libro VIII de officio proconsulis [sub titulo] ad 5
legem Iuliam de ui publica et priuata:

Eadem lege quibusdam testimonium omnino, quibusdam
interdicitur inuitis capite octogesimo septimo et capite octo-
2 gesimo octauo. [capite octogesimo octauo] in haec uerba his
hominibus: 'Hac lege in reum testimonium dicere ne liceto, 10
'qui se ab eo parenteue eius libertoue cuius eorum libertieue
'libertaue liberauerit, quieue inpubes erit, quieue [iudicio publico
'damnatus est, qui] eorum in integrum restitutus non est, quieue
'in uinculis custodiaque publica erit, quieue depugnandi causa
'auctoratus erit, quieue ad bestias depugnare se locauit locauerit, 15
'praeterquam qui iaculandi causa ad urbem missus est erit, pa-
'lamue corpore quaestum faciet feceritue, quieue ob testimonium
'dicendum pecuniam accepisse iudicatus erit'. nec uo[lens]

c. 1. *Exod.* 20, 16: οὐ ψευδομαρτυρήσεις κατὰ τοῦ πλησίον
σοῦ μαρτυρίαν ψευδῆ.

c. 2, 2. *idem caput legis Iuliae affert Callistratus Dig.* 22, 5, 3,
5 *omissis his*: 11 libertoue — 12 libertaue et 14 quieue d. c. a. erit et
16 praeterquam . . . missus est erit.

3 *idem VW*. || moyses] m. dicit *V*. || aduersum *W*. || 5 ulp. l. viiii
om. VW: requiri l. viiii uidit *Cuiacius* (cf. *Lenel paling. Vlp. fr.* 2203). ||
|| sub titulo *om. libri*. || ad *om. W*. || 7 legem *libri*. || testimonium] in
t. *W*. || 8 capitulo *V*. || octogesimi *W*. || septimo] et vii *B*, et
viimi *W*. || capitulo *V*. || octogesimi octauo *W*. || 9 c. o. octauo
addidit Lachmann. || his] his uerbis *libri*: his uero *Lachmann*. ||
10 hac] in hac *libri*. || ne licito *B*, nec licito *VW*. || 11 parentem-
u(a)e *libri*. || liberto uel *V*, liberta uel *W*. || libertieue libertaue
liberauerit] *scripsi* (libertaue *inserit Huschke*), libertus libertauerit *libri*:
fortasse praeterea post liberti ins. cuius eorum. || 12 quieue] qui uel
V, quibus *W*. || inpuber erit *BW*, inpuere erit *V*, impuberes erunt
Dig. || iudicio publ. d. erit qui] *Dig.*, *om. libri*. || 13 in int. eorum
V. || est] erit *Dig.* || qui uel *V*. || 14 custodiaqu(a)e *BV*, custodiam-
que *W*, custodiaue *Dig. recte*. || publicaerit *W*. || qui uel *V*. || de-
pugnandia *W*. || 15 dictoratus *Wa*. || qui uel *V*. || ad] a *V*, *om. B*. ||
pepugnare] ut depugnaret *Dig.* || se *om. BW*. || locauit *om. W*
Dig. || lacauerit praeterquam *Wa*. || 16 quiaculandi *B*. || causam *W*.
|| urbe *V*. || est erit] steterit *VW*. || palamue] palam uel *V*, quaeue
palam *Dig.* || 17 corporem *B*, corpus *W*, *om. Dig.* || feceritue] fecerit
B. || qui uel *V*. || ob *om. W*. || 18 post dicendum *ins.* uel non di-
cendum *Dig.* || iudicatus] i. uel conuictus *Dig.* || nec uolens quis e.
h. l. i. r. t. dicit] *scripsi*, neue (*B*, neque *VW*) q. e. h. lege (legem *B*)
in reum (in hoc *W*) test. dicat *libri*.

9, 2, 3 quis eorum hac lege in reum testimonium dicit. capite octogesimo septimo his: 'inuiti in reum testimonium ne dicunto
'qui sobrinus est ei reo propioreue cognatione coniunctus,
'quiue socer gener uitricus priuignusue eius erit'. et reliqua.

9, 3, 1 PAVLVS libro sententiarum [V] sub titulo de testibus et 5.
quaestionibus:

Suspectos testes et eos uel maxime, quos accusator de
domo eduxit uel uitae humilitas infamauerit, interrogari non
placuit: in testibus enim et uitae qualitas spectari debet
2 et dignitas. in adfinem uel cognatum inuiti testes interrogari 10
3 non possunt. aduersus se inuicem parentes et liberi item-
que [patroni et] liberti nec uolentes ad testimonium admittendi
sunt, quia rei uerae testimonium necessitudo personarum
plerumque corrumpit.

〈TITVLVS X〉
DE DEPOSITO.

15

10, 1, 1 MOYSES dicit:

Si aliquis dabit proximo suo argentum aut uas seruare
et furatum fuerit de domo hominis, si inuenitur qui furatus
est, reddet duplum. quod si non fuerit inuentus fur, accedet 20

c. 2, 3. *idem caput legis Iuliae affert Paulus Dig. 22, 5, 4.*

c. 3 = *Paulus 5, 15, 1-3.*

c. 1. *Exod. 22: (7) εἰν δέ τις δῶ τῷ πλησίον ἀργύριον ἢ
σκεύη φυλάξαι καὶ κλαπῇ ἐκ τῆς οἰκίας τοῦ ἀνθρώπου, εἰν εὔρεθῇ
ὁ κλέψας, ἀποτίσει τὸ διπλοῦν· (8) εἰν δὲ μὴ εὔρεθῇ ὁ κλέψας, προσε-
λεύσεται ὁ κύριος τῆς οἰκίας ἐνώπιον τοῦ θεοῦ καὶ ὁμείται ἢ μὴν μὴ
αὐτὸν πεπονηρεῦσθαι ἐφ' ὅλης τῆς παρακαταθήκης τοῦ πλησίον.*

1 octogesimo septimo (-simi uii *W*) his (hi *W*) homines inuiti in
r. testimonium] *BW*, octoginta septimonium *V*: homines *deleui*. || 2 ne
dicunto] *Lachmann*, nec dicunt *libri*. || 3 qui sobrinus] consobrinus *W*.
|| propiore uere *B*, proprioreue *W*, qui priore uel *V*. || cognationem
W. || 4 priuignusue] priuignusque *BW*, priuignus qui *V*. || reliqua
Bb. || 5 paulus libro (*om. B ind.*) sent. sub titulo *B*, *om. VW*. ||
et quaest. *om. Paulus*. || 7 susceptos *B*, suscoptos *Wb*, susc(o)ptus
VWa, suspectos gratiae *Paulus*. || et *om. W*. || quod *B*. || de
domo eduxit] *B*, deduxit *VW*, de domo produxerit *Paulus*. || 8 infamarit
Paulus. || 9 in *om. B*. || teste *Paulus*. || ex(s)pectari *libri*. || 10
in adfinem] *V*, in hac finem *W*, si sint adfinem *B*. || 12 patroni et]
addidit Huschke (*cf. Dig. 22, 5, 4*), *om. libri nostri et Pauli*. || 13
uerae] *Paulus*, hi uere *B*, iunere *V*, iubere *W*. || 14 corrumpit *V*. ||
17 moyses . . 169, 3 liberabitur *habet codex Bellouacensis* (*praef.*
p. 114). || moyses dixit *VW*, respondit moyses *Bellou*. || 18 aliquid
B. || proximum suum *B* (*ind.*) || aut] et *V*. || uas] aut aurum aut
uasa *Bellou*. || 19 de domo] de eo homo *W*. || si inuenitur (inuentus
fuerit *Bellou*.) qui furatus est *bis W*. || 20 reddat *W Bellou*., eam
rem reddat *V*. || fur accedat *B Bellou*., furanti de *W*.

is qui commendatum susceperat ante dominum et iurabit nihil se nequiter egisse de omni re commendata proximi sui et liberabitur.

10, 2, 1 MODESTINVS libro differentiarum secundo [sub titulo] de deposito uel commendato: 5

Commodati iudicio conuentus et culpam praestare cogitur: qui uero depositi conuenitur, de dolo, non etiam de culpa condemnandus est. commodati enim contractu, quia utriusque contrahentis utilitas interuenit, utrumque praestatur: in depositi uero causa sola deponentis utilitas uertitur et ibi 10
2 dolus tantum praestatur. sed in ceteris quoque partibus iuris ista regula custoditur: sic enim et in fiduciae iudicium et in actionem rei uxoriae dolus et culpa deducitur, quia 3 utriusque contrahentis utilitas interuenit. in mandati uero iudicium dolus, non etiam culpa deducitur. quamuis singula- 15
riter denotare liceat in tutelae iudicium utrumque deduci, cum solius pupilli, non etiam tutoris utilitas in administratione 4 uersetur. depositi damnatus infamis est: qui uero commodati damnatur, non fit infamis: alter enim propter dolum, alter 5 propter culpam condemnatur. actione depositi conuentus 20
cibariorum nomine apud eundem iudicem utiliter experitur: at is cui res commodata est inprobe cibariorum exactionem intendit. inpensas tamen necessarias iure persequitur, quas 6 forte in aegrum uel alias laborantem inpenderit. res deposita

c. 2, 5 ad experitur = Dig. 16, 3, 23.

1 que *W*. || is qui c. susceperat] dominus domus *Bellou*. ex uersione *Hieronymiana*. || ante] stabit ante *W*. || iurauit *B*, iuret *V*. || 2 nihil se n. egisse (egisset *W*) de omni re] malest (*id est* male se) cogitasse neque interceptisse detinere *Bellou*. || commendatam *W*. || 4 mod. l. d. sec. om. *VW*. || sub titulo *addidi*. || 5 uel] et *VW*. || commendato] commendate *W*. || 6 com(m)endati *libri*. || quomodati *W*. || et] est *libri*. || 7 de depositi *B*. || culpam *B* || 8 condemnatus *W*. || commendati *V*. || enim om. *V*. || contractus *B*. || utrisque *VW*. || 10 causam solam *W*, || uestitur *VW*. || et ibi] tibi *B*. || 12 iudicio *libri*. || 13 causula *B*. || uxoriae] uxori et *B*, uxori *V*, luxuriae *W*. || et om. *V*. || culpam *B*. || 15 iudicio *libri*. || dolus] d. hi *W*. || culpa . . . liceat (liceant *V*) in t. iudicium (iudicio *VW*) utrumque (utrorumque *V*) d. c. s. pupilli (polli *W*) non etiam om. *B*. || 17 tutoris] rectoris *W^b*, inc. *W^a*. || administrationem *W*. || 18 uersatur *libri*. || damnatus] d. non fit *V*. || infamis est q. u. c. d. om. *W*. || 19 fit] sit *VW*. || infamus *W*. || alter] a. enim *W*. || 20 culpa *V*. || actionem *W*. || depositi] *Dig.*, deposito *BV*, depositus *W*. || conuentus] c. seruo constituto *Dig.* || 21 cibariorum] *Dig.*, ciuariarum *BV*, cybariarum *W*. || 22 ad his *libri*. || com(m)endata est *BVW^b*, commendantem *W^a*. || cibariorum] *edd.*, ciuariarum *BV*, cybariarum *W*. || 23 iure persequitur] siue persequendum *W*. || 24 aegrum] eorum *V*. || res deposita] respondit deposita *B*, de dominos subripietes *W*, om. *V*.

si subripiatur, dominus dumtaxat habet furti actionem, quam-
uis eius apud quem res deposita est intersit ob inpensas in
rem factas rem retinere. is uero cui res commodata sit
10, 2, 7 furti experiri debebit, si modo soluendo fuerit. actio commo-
dati semper in simplum competit, depositi uero nonnumquam 5
in duplum, scilicet si ruinae uel naufragii uel incendii aut
tumultus causa res deponatur.

10, 3, 1 HERMOGENIANVS sub titulo depositi huiusmodi inserit con-
stitutiones:

Idem Augg. [et] Caess. Fl. Munatio. Eum qui suscepit 10
depositum dolum, non etiam casum praestare certi iuris est.
cum itaque proponas ignis ui quaedam cremata de his quae
tibi fuere commendata nec ullum dolum in subtrahendis rebus
adhibitum, rector prouinciae nihil contra iuris rationem fieri
patietur. et quoniam necti quereris moras adhibita uarietate, 15
negotium inter uos ortum secundum iuris ordinem sua ratione

a. 293. decidetur. Subscripta VIII k. Iul. Serdica Augustis cons.

10, 4, 1 Idem Augg. et Caess. Fl. Aurelio Altenico Andronico.
Eos penes quos uestem et argenti materiam deposuisse pro-
ponis apud rectorem prouinciae conuenit interrogari, qui eos, 20
siue teneant siue dolo fecerint quominus possint restituere,
secundum bonam fidem tibi satisfacere compellet. Subscripta

a. 294. VI. k. April. Sirmi Caess. cons.

10, 5, 1 Idem Augg. et Caess. Aurelio et Eustathio et Diosimo.
Is, qui depositum suscepit, ultra dolum, si non aliud spe- 25

1 subripiatur *B* (*ind.*), subripiantur *W*. || dominus dumtaxat] *Schulting*, dominus (domus *V*) domui *libri*. || furtu *W*. || actione *V*. || 2 eius *om.* *B*. || in rem factas] idem facta *W*. || 3 rem] *edd.*, se *libri*. || retineri *V*. || sit] *scribe* est. || 4 soluendo fuerit actio] *Pithoeus*, soluenda actio fuerit *libri*. || commodatis *V*. || 5 semper] rem per *VW*. || simplum *V*. || 6 uel naufr.] naufr. *W*. || incendiu *W*. || 7 res deponatur] re deponatur *V*, reponatur *W*. || 8 erm. s. t. de (*om.* *B ind.*) depositi h. inseri constitutione idem augustus cesar flauius munatio *B*, idem *W*, *om.* *V*. || 11 casu *libri*. || praestari *W*. || certi] et rei *V*. || 12 itaque] utique *W*. || propaenas *V*. || ui] sui *BW*, suis *V*. || 13 fuerit *V*. || 14 rectorem *W*. || 15 necti] *Huschke*, nectu *B*, nec *VW*. || adhibitam *W*. || uarietatem *BW*. || 16 ortum] certo *W^a*, certum *W^b*. || suam *VW*. || rationem *B*, nationem *W*, natione *V*. || 17 decidatur *VW*. || subscripta uiiii kal. iul. *om.* *V*. || serdica augustus cesaribus *B*, *om.* *VW*. || 18 idem augustus (*aug. ind.*) et cesare (*ces ind.*) fl. aurelio altenico andronico *B*, *om.* *VW*. || 19 eos penes] eas perne *B*, eas paenas *V*, eas poenas *W*. || quas *W*. || materia *libri*. || propaenis *V*. || 20 rectorum *W*. || qui eos] *Huschke*, quod *libri*. || 21 fecerunt *B*. || cominus *libri*. || possiot] positi *V*. || 22 compellit *VW*. || subscripta ui (*uii W*) kl. april. (*aprelis W*) *BW*, *om.* *V*. || 23 syrmi cess. cons. *B*, *om.* *VW*. || 24 idem augustus et cesares a. et eustatio et diosimo *B*, idem *W*, *om.* *V*. || 25 accoept *W*. || alium *W*.

cialiter conuenit, praestare nihil necesse habet. cuius memor iuris rector prouinciae partium allegationibus auditis pro ereptorum qualitate suam ordinabit sententiam. Subscripta XIII

a. 294? k. Nou. Appiaria.

10, 6, 1 Idem Augg. et Caess. Septimiae Quadratillae. Qui dolo 5 malo depositum non restituit, suo nomine conuentus ad eius restitutionem cum infamiae periculo urguetur. Subscripta

a. 294. prid. idus Decembres Nicomedia. CC. cons.

10, 7, 1 PAVLVS libro secundo sententiarum sub titulo de deposito:

Deponere possumus apud alium id quod nostri iuris est 10
2 uel alieni. depositum est quasi diu positum. seruandum est,
3 quod [ad] breue tempus custodiendum datur. deponere uidetur,
4 qui in metu ruinae incendii naufragii apud alium custodiae
5 causa deponit. deponere uidetur et is, qui suspectam habens
6 uel minus idoneam custodiam domus uel uim latronum timens 15
7 apud aliquem rem custodiendam commendat. si sacculum
8 uel argentum [signatum] deposuero et is penes quem depo-
9 situm fuit me inuito contrectauit, et depositi et furti actio
10 mihi in eum conpetit. ob res depositas dolus tantum
11 praestari solet. in iudicio depositi ex mora et fructus ueniunt 20
12 et usurae rei depositae praestantur. si quis rem penes se

c. 6 = *Cod. Iust.* 4, 34, 10.

c. 7, 1—4 *hinc rest. Paulus* 2, 12, 1—4.

c. 7, 5 = *Paulus* 2, 12, 5; *Dig.* 16, 3, 29 *pr.*

c. 7, 6—11 *hinc rest. Paulus* 2, 12, 6—11.

1 memoria *V*. || 3 qualitate] qualitatemque *W*. || suae *BV*. || ordinauit *libri*. || sententia *B*. || subscr. xiiii k. nou. appiaria *B*, *om. VW*, *scr. XVI* k. Nou. Appiaria Caess. cons. (*u. comm. meum über die Zeitfolge der Verordnungen Diocletians in actis acad. Berol. a. 1860 p. 438. 442*). || 5 idem angustus et cesares (cesare *ind.*) *B*, idem *W*, *om. V* || septimiae] vii et *B*. || quadratillae] quatratile *B* (*ind.*), *om. Iust.* || dolo malo] dolum malum *W*, *om. Iust.* || 6 depositum] posito *B*. || conuentus] c. et condemnatus *Iust.* || ad eius *om. V*. || 7 rest. cum inf. per.] *Iust.*, cum infam(a)e (*sic*) per. restitutionem *libri*. || urguntur *W*. || subscripta pridie id. dec. *W*, scripta id. decem *B*, *om. V et Iust.* || 8 nicomedia cc. cons.] ii comedia ccs. cons. *B*, *om. VW et Iust.* || 9 paulus lib. (liber *B ind.*) sent. sub titulo secundo *B*, idem *W*, *om. V*. || 10 alium id] aliud *W*. || 11 seruandum] sed pariter seruandum *uel tale quiddam requiritur* || 12 quod ad breue] quod breue (breuem *W*) *libri*. || 13 metu ruinae] meturbine *V*, me et in urbi nec *W*. || incendunt *VW*. || naufragium *W*. || 14 cause *W*. || deponit *om. VW*. || suspecta *V*, suspecto *W*. || habent *B*. || 16 rem] re *W*, res *B*. || commodat *libri*. || sacculum] *Paulus et Dig.*, sacellum *VW*, sacellum *B*. || 17 signatum] *Paulus et Dig.*, *om. libri: intellege non signatum forma publica, sed depositum in inuolucro obsignato.* || paenis *V*, poenes *W*, poenae *B*. || quo *W*. || 18 contrectauit *VW*, contrectauerit *Paulus et Dig.* || actioni *W*. || 20 ex] hec *B*. || 21 prestantur *V*. || poenes *W*, poene *V*, poenae *B*. || se depositam] sedem positam *W*, se posita *B*.

depositam apud alium deposuerit, tam ipse directam quam
 is qui apud eum deposuit utilem actionem depositi habere
 10, 7, 9 possunt. si pecuniam deposuero eamque tibi permisero, mutua
 magis uidetur quam deposita ac per hoc periculo tuo erit.
 10 si rem apud te depositam uendideris eamque redemeris, post 5
 perdideris, semel admissio dolo perpetua depositi actione te-
 11 neberis. ex causa depositi lege duodecim tabularum in du-
 plum actio datur, edicto praetoris in simplum.

10, 8, 1 GREGORIANVS libro III sub titulo de deposito:

Imp. Alexander A. Mestrio militi. Incursu latronum 10
 ornamenta deposita apud interfectum ab eis perierunt: detri-
 mentum ad heredes eius qui depositum accepit, qui dolum
 tantum praestare debuit, non pertinet. quod si praetextu
 latrocinii commissi res, quae in potestate heredis sunt, non
 restituuntur, tam depositi quam [ad] exhibendum actio, sed 15
 a. 234. et in rem uindicatio conpetit. Prop. VII kal. Iul. Maximo
 bis et Vrbano cons.

10, 9, 1 PAVLVVS libro responsorum V sub titulo ex locato et conducto:

Imp. Antoninus Iulio Agrippino. Dominus horreorum
 'periculum uis maioris uel effracturae latronum praestare non 20
 'cogitur. his cessantibus si quid ex depositis rebus inlaesis

c. 8 = *Cod. Iust.* 4, 34, 1.

c. 9 = *Cod. Iust.* 4, 65, 1.

1 direptam *libri*. || 2 utilem] ut ille *V* || 3 eamque t. promisero
VW, eam hancque (quem *Ba*) tibi commissero *B*: eaque uti tibi permi-
 sero *Blume collatis locis Dig.* 12, 1, 9, 9. l. 10. || mutuam *BW*. || 4
 depositam *B*. || 5 deposita *B*. || redemeris post] *scripsi*, redimeris postquam
B, redimeris eamque (eam *W*) postquam *VW*, postquam redemeris *Krueger*.
 || 6 semel amisso *BV*, se mala misso *W*. || perpetuam *B*, perpetuo *W*.
 || actione (-nem *BV*) teneberis (tenebis *V*) ex (et *B*) c. d. lege (legem *B*)
 d. t. in d. actio *om. W*. || 8 edictum *B*. || 9 gregorianus libro iiii sub titulo
 de (*om. ind.*) deposito *B*, idem *VW*. || 10 imp. al. a. mestrio (missorio *W*)
 militi (*om. Iust.*) *BW Iust.*, *om. V*. || incursum] incurso *V*, incusso *W*, si
 incursum *Iust.* || latronum] l. uel alio fortuito casu *Iust.* || 11 exposita
VW. || inter prefectum *B*. || ab eis *om. Iust.* || perierint *V*. || 12
 heredem *Iust.* || dolum tantum] dolum solum et latam culpam si non
 aliud specialiter conuenit *Iust.* || 13 debunt (*sic*) *B*. || pertinet] potuit
W. || praetextu] *Iust.*, ex pretexto *libri*. || 14 commissi] c. uel alte-
 rius fortuiti casus *Iust.* || quem *VW*. || potestatem *VW*. || heredi
BV. || sunt] s. uel quas dolo desiit possidere *Iust.* || 15 restituntur
B. || ad] *Iust.*, *om. libri*. || exhibendo *Ba*. || 16 et] etiam *Iust.*, *om. B*. ||
 prop. vii (d. *ins. B*) kl. iul. maximiano bis et urbano cē *B*, *om. VW*, pp.
 iiii id. iul. maximo et urbano cons. *Iust.* || 18 paulus lib. (liber *B*) re-
 sponsorum u sub titulo *BW*, *om. V*. || 19 antoninus] antoninus a. *Iust.* ||
 agrippino *BV*. || 20 uis] sui *libri*. || effracturae *Va*, effracturam *Iust.* ||
 praestare] conductori pr. *Iust.* || 21 si quis *VW*. || ex depositis] *Iust.*,
 expositis *libri*.

- ‘extrinsecus horreis perit, damnum depositorum sarciri debet.
a. 218. ‘Prop. III non. Nou. Antonino III cons.’ Paulus respondit:
satis praepositam constitutionem declarare his, qui horrea
locant, maiorem uim inputari non posse.

‘ <TITVLVS XI>
DE ABACTORIBVS.

5

11 1, 1 MOYSES dicit:

Si quis inuolauerit uitulum aut ouem et occiderit aut
uendiderit, quinque uitulos restituet pro uitulo uno, quattuor
2 oues pro oue una. quod si non habet unde reddat, uenun- 10
detur pro furto.

11, 2, 1 PAVLVS libro sententiarum V sub titulo de abactoribus:

Atroces pecorum abactores plerumque ad gladium uel
in metallum, nonnumquam autem in opus publicum dantur.
atroces autem sunt, qui equos et greges ouium de stabulo 15
uel de pascuis abigunt uel si id saepius aut ferro aut con-
ducta manu faciunt.

11, 3, 1 Idem PAVLVS eodem libro et titulo:

Abactores sunt, qui unum equum uel duas equas toti-
demque boues, [oues] uel capras decem, porcos quinque abe- 20
gerint. quidquid uero intra hunc numerum fuerit ablatum,
in poena furti pro qualitate eius aut in duplum aut in tri-

c. 1. *Exod.* 22: (1) ἐὰν δέ τις κλέψῃ μὀσχον ἢ πρόβατον καὶ
σφάξῃ ἢ ἀποδώται, πέντε μὀσχοὺς ἀποτίσει ἀντὶ τοῦ μὀσχοῦ, καὶ
τέσσαρα πρόβατα ἀντὶ τοῦ προβάτου . . . (3) ἐὰν δὲ μὴ ὑπάρχῃ αὐτῷ,
πραθήτω ἀντὶ τοῦ κλέμματος.

c. 2 *hinc rest. Paulus* 5, 18, 2.

c. 3 = *Paulus* 5, 18, 1.

~~~~~  
1 extrinsecus post quid *Iust.* || horrei *B.* || perit] *VW*, perierit
Iust., om. *B.* || depositarum rerum *Iust.* || sarcire *V.* || 2 prop. iiii
nou nou antonino iii (sic) consl paulus & *B.*, om. *VW*, pp. prid. nou. ian.
antonino a. iiii et balbino cons. *Iust.* || 3 propositam *W*, proposita
V. || 4 imputare *W.* || 8 embolauerit *W.* || aut] et *W.* || 9 uenun-
dauerit *V.* || uitulus *B.* || restituet] restituere *B.*, restituat *VW.* ||
uitulum unum *B.* || 10 ouem unam *W.* || uenundatur *V.* || 12
paulus libro (liber *B.*), sent. u (om. *B.*) sub titulo *BV*, om. *W.* || abacto-
ribus *W*, abgeatoribus (sic) *B.*, actoribus *V.* || 13 plerumque] pecorum-
que *W.* || 14 in om. *W.* || datur *V.* || 16 abigunt] reabigunt *W.* ||
ferro aut] *Huschke*, a ferro libri. || conductam manum *W.* || 19 abactores]
VW (abactores sunt in litura) et *Paulus*, abegeatores *B.* || qui om.
VW. || uel duas] duas *Paulus.* || 20 oues] addidit *Huschke*, om. libri
nostri et *Pauli.* || porcus *B.*, aut porcos *Paulus.* || abigerit *VW.* ||
21 numero *BV.* || fieri *V.* || oblatum *VW.* || 22 in poena] *Paulus*,
in (uel m) ponat libri. || qualitatem *W.* || eius aut] eius apud *V.* ||
triplum] sic libri nostri et *Pauli*, quadruplum *Schulling.*

plum conuenitur aut fustibus caesus in opus publicum unius anni datur aut sub poena uinculorum domino restituetur.

11, 4, 1 Idem PAVLVS eodem libro et titulo:

Si ea pecora, de quibus quis litigauerat, abegerit, ad forum remittendus est atque ita conuictus in duplum uel in 5 triplum furis more damnatur.

11, 5, 1 Idem PAVLVS eodem libro et titulo:

Qui bouem uel equum errantem quodue aliud pecus abduxerit, furem magis eum quam abactorem constitui placuit.

11, 6, 1 PAVLVS libro singulari de poenis paganorum sub titulo de 10 abigeis dixit:

Cum durius abigei damnantur, et ad gladium tradantur:

2 itaque diuus Pius ad concilium Baeticae rescripsit. qui pecora, de quibus litigabat, abegit, ad forum remittendus est et si uictus fuerit, in duplum uel quadruplum condemnandus. 15

11, 7, 1 VLPIANVS libro octauo de officio proconsulis sub titulo de abigeis:

De abigeis puniendis ita diuus Hadrianus rescripsit concilio Baeticae: 'Abigei cum durissime puniuntur, ad gladium 'damnari solent. puniuntur autem durissime non ubique, sed 20 'ubi frequentius est hoc genus maleficii: alioquin et in opus 2 'et nonnumquam temporarium damnantur. ideoque puto apud 'uos quoque sufficere genus poenae, quod maximum huic 'maleficio inrogari solet, ut ad gladium abigei dentur: aut si

c. 4 = *Paulus* 5, 18, 3.

c. 5 *hinc rest. Paulus* 5, 18, 4.

c. 7, 1 = *Dig.* 47, 14, 1 *pr.*

1 aut] uel *Paulus*. || 2 dantur *W.* || dominum *V.* || 3 item *V.* || titulo] cet *B* (*ind.*) || 4 si ea] si ex *V.*, sic a *W.* || de] deque *W.* || litigauerit *V.*, litigat *Paulus*. || 5 iremittendus *W.* || coniunctus *B.* || 6 foris *VW.* || 7 idem p. e. l. et titulo (cet *B ind.*) *om. VW.* || 8 quodue (*priore loco* uel *W^b*) al. pecus *bis W.* || adduxerit *W.* || 9 furem magis eum] non furem eum esse *W.* || abegeatorem *B.* || constitui constitutio *W.* || 10 paul. libro singulari (liber singulare *B ind.*) *om. W.* || pagaconorum *B (ind.)*. || 11 ambigeis *V.*, abiseis *W^a*. || 12 ambigei *V.*, abysei *W.* || dampnatur *W.* || 13 beticae *B.*, betticae *W.*, battice *V.* || rescripsit] et ipsi *B.* || 14 ad] a *W.* || furum *B^b*, frum *B^a*. || premittendus *libri*. || 15 condemnandis *B.* || 16 ulp. libro (liber *B. ind.*) o. d. off. pr.] *B.*, idem de off. pr. *W.*, *om. V.* || sub titulo de abigeis abigeis pun. *B.*, de sub tit. abiseis pun. *W.*, de ab. pun. *V.* || 18 rescripsit (scripsit *V.*) concilio (consulio *W.*) baeticae (beticae *B.*, betticae *VW.*) || consilio uetice r. *Dig.* || 19 abigeis *V.* || cum] quod *W.* || gladium] olantium *W.* || 20 solet *V.* || puniantur *W.* || 21 frequentium *B.* || hoc] id *Dig.* || maleficia *W.* || alioquin et] loqui nec *W.* || 22 temporalium *W.* || damnatur *V.*, dantur *Dig.* || 23 maximum] *P. Faber*, maximo *libri*. || 24 ut ad gladium] aut gladio *W.* || ambigei *V.*

‘quis tam notus et tam grauis in abigendo fuit, ut prius ex
 ‘hoc crimine aliqua poena affectus sit, hunc in metallum dari
 11, 7, 8 ‘oportere’. rescriptum diui Hadriani sic loquitur, quasi gra-
 uior poena sit metalli: nisi forte hoc sensit diuus Hadrianus
 4 gladii poenam dicendo ludi damnationem. est autem diffe- 5
 rentia inter eos qui ad gladium et eos qui ad ludum dam-
 nantur: nam ad gladium damnati confestim consumuntur uel
 certe intra annum debent consumi: hoc enim mandatis con-
 tinetur. enimuero qui in ludum damnantur, non utique con-
 sumuntur sed etiam pilleari et rudem accipere possunt post 10
 interuallum, siquidem post quinquennium pilleari, post triennium
 5 autem rudem induere eis permittitur. eodem rescripto diui
 Hadriani diligentissime expressum est non ubique parem esse
 poenam abigeorum.

11, 8, 1 Idem VLPIANVS libro et titulo qui supra: 15

Abigei autem proprie hi habentur, qui pecora ex pastu
 et ex armentis subtrahunt et quodammodo depraedantur et
 abigei studium quasi artem exercent equos de gregibus uel
 boues de armentis abducentes. ceterum si quis bouem aber-
 rantem uel equum in solitudine abduxerit, non est abigeus, 20
 2 sed fur potius. sed et qui porcum uel capram uel uerbecem
 abducunt, non tam grauiter ut hi qui maiora animalia abi-
 3 gunt plecti debent. quamquam autem Hadrianus metalli poenam
 temporari uel etiam gladii praestituerit, attamen qui honestiore

c. 8 = *Dig.* 47, 14, 1—4.

2 adfertur *V.* || 3 rescripti *W.* || 4 poena *B.*, paena *V.* || 5 diffe-
 rentiam *B.* || 6 et eos qui ad ludum ante est autem *V.* || damnatur *V.* || 8
 debet *BW*, om. *V.* || mandatis] *Pithoeus*, damnatis libri. || 9 ludant *W.* || 10
 pillearii *V.* || 11 interuallum] *Lachmann*, interpalam *B.*, interpella *VW.*
 || pillari *V.* || 12 rudem indulgere *Vb.*, rude [batuere *Lachmann*. ||
 rescripto] bel scripto *B* (*ind.*), scripto *VW.* || 13 patrem *W.* || 14
 ponam *W.* || 15 idem] *B* (*ind.*) *W.*, item *B* (*text.*) *V.* || liber et it *B*
 (*ind.*), lib. et tituli *W.* || qui supra om. *VW.* || 16 hi om. *V.* || pastu et
 (om. *V.*) pascuis uel *Dig.* || 17 fermentis *B.* || quod ammodum *V.*, quod ad-
 modo *B.* || uepraedantur *W.* || 18 abigei] abigendi *Dig.* recte. || exercentes
 equos de gregibus *Dig.*, exercentes quas degere libri. || 19 adducentes
 et cetera idem si *W.* || 20 equum in solitudinem libri, equos in
 solitudine relictos *Dig.* || abduxit *V.*, adduxit *W.* || ambigeus *V.* || pot.
 fur. *W.* || 21 et om. *VW.* || porcam *Dig.* || uel capram] et c. *W.* ||
 uerbecem] scripsi (*cf. tabulae Arualium a.* 183. 224), berbicem libri,
 uernece *Dig.* || 22 adducunt *B.*, adducant *W.*, abduxit *Dig.* || ut hi] ut
 his *B.*, quam *Dig.* || qui] qui ad *B.* || abigent *BW*, ambigent *V.* || 23
 plecti] pecti *Wa.* || poena *B.* 24 || temporari] scripsi, item operis *Dig.*,
 item operibus libri nostri. || gladii grandi *W.* || praestituerit] *Dig.*,
 prestiterit *V.*, presto erit *BW.* || honestiore] *Dig.*, honestiori libri.

loco nati sunt non debent ad hanc poenam pertinere, sed aut
 11 , 4 relegandi erunt aut remouendi ordine. Romae tamen etiam
 bestiis subici abigeos uidemus: et sane qui cum gladio abi-
 gunt, non inique hac poena adficiuntur.

⟨TITVLVS XII⟩
 DE INCENDIARIIS.

5

12, 1, 1 MOYSES dicit:

Si exierit ignis et inuenerit spinas et conprehenderit
 areas uel spicas aut campum, aestimationem restituet ille qui
 succendit ignem.

10

12, 2, 1 PAVLVS libro sententiarum [quinto] sub titulo de incendiariis:

Qui casam aut uillam inimicitiarum gratia incenderunt,
 humiliores in metallum aut in opus publicum damnantur,
 2 honestiores in insulam relegantur. fortuita incendia, quae
 casu uenti furentis uel incuria ignem supponentis ad usque 15
 uicini agros euadunt, si ex eo seges uel uinea uel oliuae
 uel fructiferae arbores concrementur, datum damnum aesti-
 matione sarciatur.

12, 3, 1 Idem PAVLVS eodem libro et titulo:

Commissum uero seruorum, si domino uideatur, noxae 20
 2 deditione sarcitur. messium sane per dolum incensores uinea-
 rum oliuarumue aut in metallum humiliores damnantur aut
 honestiores in insulam relegantur.

c. 1. *Exod.* 22, 6: ἐὰν δὲ ἐξελεῖθον πῦρ εὖρη ἀκάνθας καὶ προσ-
 εμπρήσῃ ἄλωνας ἢ στάχυν ἢ πεδίον, ἀποτίσει ὁ τὸ πῦρ ἐκκαύσας.

c. 2 = *Paulus (Vesont.)* 5, 20, 2. 3.

c. 3 = *Paulus (Vesont.)* 5, 20, 4. 5.

~~~~~  
 1 hac *B.* || p(o)ena *BV.* || aut rel.] etiam ut rel. *V.*, etiam rel.
W. || 2 mouendi *Dig.* || ordinem *BVW*, ordini *Dig.* || romae tamen (tam
W) e. b. subici (sic *B*, abici *W^b*, obici *V*, om. *W^a*; cf. *praef.* p. 135) ab.
 uideamus (sic *libri*) et om. *Dig.* || 3 abigunt] obiciunt *V.* || 4 iniqui *B.* ||
 hac p. adficiuntur] bestiis obiciuntur *Dig.* || 7 dicit *W.* || 8 exiuit *B.*
 || 9 uel sp.] aut sp. *V.* || aut] uel *W.* || existimationem *BV.* ||
 restituat *V.* || ille] ei ille *W.* || 11 paul. libro (liber *B*) sent. sub ti-
 tulo (subdit *B ind.*) *BW*, om. *V.* || 12 casa *B*, cauca *W.* || aut] au *W^a*. ||
 pillam *BW.* || gratiam *BW.* || 13 metallo *B.* || 14 honestiores] h. uero *W.*
 || insula *B.* || 15 furentis] fuerint his *B*, ferente *Paulus.* || incuriam
libri. || ignis *V.* || 16 agrus *B*, agri *W.* || si] *Paulus*, et si *libri.* ||
 uineas *VW.* || oliuae *Paulus*, oliua *B*, oliuas *V*, oliueta *W.* || 17
 fructiferas *W.* || concremantur *V^a*, concrementum *W.* || extimationem
BV. || 18 resarciatur *V.* || 19 p. e. l. et titulo om. *W.* || 20 noxae
 deditione] noxae et editione *B*, nos et edictione *V*, nos edictionem *W.* ||
 sarciatur *Paulus.* || 21 mensuum *W.* || per dolum] *Paulus (Vesont.)*,
 perdum *BV*, perdunt *W.* || uinearum] uel uinearum *Huschke.* || 22 aut
 in] in *V.*

, 4, 1 Idem PAVLVS libro et titulo qui supra:

Incendiarii, qui quid in oppido praedandi causa faciunt, facile capite puniuntur.

, 5, 1 VLPIANVS libro octauo de officio proconsulis [sub titulo] de naufragis et incendiariis: 5

Incendiariis lex quidem Cornelia aqua et igni interdicti iussit, sed re uarie sunt puniti. nam qui data opera in ciuitate incendium fecerunt, si humillimo loco sunt, bestiis subici solent, si in aliquo gradu et Romae id fecerunt, capite puniuntur: aut certe . . . . . adficiendi sunt qui haec com- 10
mittunt. sed eis qui non data opera incendium fecerint plerumque ignoscitur, nisi in lata et incauta negligentia uel lasciuia fuit.

, 6, 1 PAVLVS libro singulari de poenis paganorum sub titulo de abigeis dicit: 15

Incendiarii, qui in oppido praedae causa id admiserint, capite puniantur: qui casu insulam aut uillam, non ex inimicitiiis incenderint, leuius. fortuita enim incendia ad forum remittenda sunt, ut damnum uicinis sarciatur.

7, 1 VLPIANVS libro XVIII ad edictum, sub titulo si fatebitur iniuria occisum esse, in simplum et cum diceret: 20

Item si insulam meam adusseris uel incenderis, Aquiliae

c. 4 = *Paulus (Vesont.)* 5, 20, 1.

c. 7 = *Dig.* 9, 2, 27, 7 *mut.*

~~~~~
1 tituli *W.* || qui supra *om. V.* || 2 incendiarii (*om. V.*) quidquid (*quicquid W.*) libri, incendia si qui *Huschke.* || causam *W.* || 3 facile *om. Paulus.* || 4 *ulp. l. octauo (om. B ind.) om. VW.* || proconsule *V.* et consulis *B (ind.)* || sub titulo *om. libri.* || 5 naufragiis libri. || incendiariis *semel tantum libri.* || 6 interdicat *Ba*, interdic *W.* || 7 iussi *VW.* || re uarie] res uarie *Wb*, restituariae *V*, res ualidae *Wa* (?), uarie *B.* || puniti] punctionum *Bb*, positionum *Ba*. || ciuitatem *V.* || 8 fecerint *Dig.* || si] si in *BV.* || humili modo *V*, humiliore *Dig.* || sint *Dig.* || bestiis] ueticii *W.* || subici libri, obici *Dig.* || 9 alico *W.* || grado *B.* || et romae *om. Dig.* || fecerint *Dig.* || puniuntur] *Dig.*, puniri libri. || 10 adficiendi sunt] in insulam deportantur *Dig.* || 11 eis] et libri, ei *edd.* || fecerunt *W.* || 12 in lata et incauta] *malim* in causa lata. || 13 lasciuia *W.* || 14 p. libro (liber *B ind.*) sing. *om. VW.* || paganorum *B (ind.)* || 16 cause *V.* || id admiserint] ad eam miserint *W.* || 17 puniatur *BV.* || casum *V.* || uilla *V.* || ex inimicitiiis] inimicitia *B.* || 18 fort. enim] *B*, enim fort. *W*, in fort. enim *V.* || 19 remittendi *W.* || uicini *B*, uinis *V.* || 20 *ulp. libro (liber B ind.) xiiii (B ind. W, om. B text.) ad edictum (ab edicto W) s. titulo (tituli W) BW, om., habens ulpianus post occisum esse, V.* || iniuriam libri. || 21 occiso *Ba*. || cum doceret *BW*, cum docere *V*; *cf. p. 144, 2.* || 22 item si] id si *V*, in *W.* || insula libri. || mea *VW.* || adusseris *V*, adusseris *B*, aduserit *W.* || incenderit *W.* || aquilia *VW.*

actionem habebo, idemque est, et si arbustum meum uel uil-
 12, 7, 2 lam meam. quod si dolo quis insulam exusserit, etiam ca-
 3 pitis poena plectitur, quasi incendiarius. item si quis insulam
 uoluerit exurere et ignis etiam ad uicini insulam peruenerit,
 Aquilia tenebitur lege uicino etiam, non minus inquilinis ob 5
 res eorum exustas, et ita Labeo libro XV responsorum refert.
 4 sed si stipulam in agro tuo incenderis ignisque euagatus ad
 praedium uicini peruenerit et illud exusserit, Aquilia lex lo-
 5 cum habeat an in factum actio sit, fuit quaestio. sed pleris-
 que Aquilia lex locum habere non uidetur, et ita Celsus libro 10
 XXXVII digestorum scribit. ait enim 'si stipulam incendit
 'ignis effugit, Aquilia lege eum non teneri, sed in factum
 'agendum, quia non principaliter hic exussit, sed dum aliud
 6 egit, sic ignis processit'. cuius sententia et rescripto diui
 Seueri conprobata est in haec uerba: 'profiteri propter ignem, 15
 '[qui] pabuli gratia factus culpa seruorum Veturiae Astiliae
 'euagatus agrum tuum, ut proponis, depopulatus est, ad exem-
 'plum legis Aquiliae noxali iudicio actura: si litis aestimatio
 'permittitur, iudicium consistere potest'. uidelicet non est
 7 uisa Aquilia sufficere. si forte seruus, qui idem con- 20
 ductor est, coloni ad fornacem obdormisset et uilla fuerit

c. 7, 3. si quis — exustas = *Dig.* 9, 2, 27, 8.

c. 7, 7 = *Dig.* 9, 2 27, 9 quibusdam omissis.

1 accione *BW.* || abeo *VW.* || idemque *B (ind.)*, itemquae *B (text.)*
VW. || et si] et *V*, ex *W.* || uilla mea *V.* || 2 insula *BV.* || exu-
 rerit *V.* || etiam] ex etiam *V.* || 3 poenam *B.* || plectetur *V*, flectetur
W. || item] *B (text.) V*, idem *B (ind.) W*, om. *Dig.* || insulam] insula *B*
(ind.). || 4 exurere] meam ex. *Dig.* || 5 aquilie *V.* || lege om. *Dig.* || uicini
B. || etiam uicino non minus etiam *Dig.* || inquilinis] inaquilini *V*,
 i. tenebitur *Dig.* || ob] sub *VW.* || 6 et ita l. xu resp. (responsorum
 u *V*, resp. xu *W*) refert (referret *W*) om. *Dig.* || 7 sed om. *VW.* ||
 stipula *V.* || incenderit *BW.* || euacuatus *W.* || 8 proelium *B.* ||
 illum *V.* || exurerit *V.* || aquiliae *B*, aquiliana *W.* || 9 habet *W.* ||
 an in] in in *V*, tam in *W.* || facto *VW.* || quaestio sed *B*, quaestionis et
VW. || 10 et ita celsus (*sic B text.*, celsius *B ind. W*) l. xxxvii dig.
 (deg. *B ind.*) scribit ait (id *B*) enim *BW*, de stipula incendit celsius
V. || 11 si om. *VW.* || incendentes *W.* || 12 fugit *B*, offugit *W*, effu-
 gerit *V.* || eum om. *W.* || 13 non om. *B.* || exurit *V.* || aliud legit *BV*,
 alius legit *W.* || 14 pr(a)ecessit *libri.* || sententiam *W.* || et] sit *BV*,
 scit *W.* || rescriptum *BV.* || diui seuerit *V*, diuiserit *W.* || 15 profiteri
libri. || 16 qui om. *libri.* || babuli *B.* || culpam seruorum *V*, culpas
 eorum *W.* || beturiae *W*, ueturiae *B.* || artiliae *W.* || 17 euagatus
 (aeuacatus *B*) a. t. ut pr. d. est ad ex. l. aquiliae om. *W.* || 18 noxalii
V, noxiri *W.* || acturas si *B*, actoras si *V*, auctoras si *W.* || 19 iudicium
 consistere] *scripsi*, iudicium cum adire *BV*, iudicium kp. cii idem adhire
W: *possis item temptare* iudicem tum adire potes. || 20 uisu *B*, uisum
VW. || forte] fornacarius *Dig.* || qui idem conductor est] *scripsi*, quae
 idem (eidem *W*) conductores *libri*, om. *Dig.* || 21 colonia *W.* || obdor-
 misset] *Dig.*, obdormissent *libri.*

exusta, Neratius scribit ex locato conuentum praestare debere, si negligens in elegendis ministeriis fuit. ceterum si alius ignem subiecerit fornaci, alius negligenter custodierit, [an] tenetur? namque qui non custodit, nihil fecit: qui recte ignem subiecit, non peccauit: quemadmodum si hominem me- 5
dicus recte secuerit, sed negligenter uel ipse uel alius curauerit, Aquilia cessat. quid ergo est? et hic puto ad exemplum Aquiliae dandam actionem tam in eum, qui ad fornacem ob-
dormiuit uel negligenter custodit, quam in medicum qui ne-
glegenter curauit, siue homo periit siue debilitatus est. nec 10
quisquam dixerit in eo qui obdormiuit rem eum humanam et naturalem passum, cum deberet uel ignem extinguere uel
12, 7, 8 ita munire, ut non euagaretur. item libro VI ex Vibiano re-
latum est: si furnum secundum parietem communem haberes, an damni iniuria teneris? et ait [Proculus] agi non posse 15
Aquilia lege, quia nec cum eo qui focum haberet: et ideo aequius putat in factum actionem dandam. sed non proponit exustum parietem. sane enim quaeri potest, [si] nondum mihi damnum dederis et ita ignem habeas, ut metuum ne mihi des, an aequum sit me interim actionem, id est in factum 20

c. 7, 8 = *Dig.* 9, 2, 27, 1 quibusdam omissis.

1 neratius] *Dig.*, muneris *B*, munerari *VW*. || ex] et *V*. || loca *B*, locata *VW*. || conuentu *BV*. || 2 in elegendis] *Dig.*, in eligendis *W*, in legendis *B*, neglegendis *V*. || fuit] f. tenetur *B*. || ceterum] *Dig.*, ceterorum libri. || 3 subiecit *B*. || an tenetur] tenetur libri, an tenebitur qui subiecerit *Dig.* || 4 namque] nam *Dig.* || non *om.* *Dig.* || nihil] *W* *Dig.*, si nihil *V*, si nihil hic *B*. || qui] *V* *Dig.*, qu(a)e *BW*. || 5 quemadmodum si hominem (si hom. *om.* *W*) . . . cessat *om.* *Dig.* || 7 et hic puto ad exemplum (-plo *W*) aq. dandam act.] puto utilem competere act. *Dig.* || 8 tam in] *Dig.*, tamen libri. || ad *om.* *BW*. || obdormiuit *B*, obdormit *VW*. || uel] quam in eum qui (*omissis mox* quam in med. qui . . . debilitatus est) *Dig.* || custodit quam (et *VW*) in m. qui negligenter *om.* *B*. || 10 nec] ne *BV*. || 11 eo] eum *V*. || obdormiit *VW*. || humana *B*, humaria *W*. || 13 uel ita] uelit *V*. || euagaretur] euacaret *BV*, euaderet *W*, euagetur *Dig.* || item (idem *B ind.*) l. vi ex uiuiano relegatum est *BW*, *om.* *V* *Dig.* || 14 fornacem *BW*. || 15 iniuriae *V*, iniuriam *W*. || teneres *W*, teneris *Dig.* || et ait (aut *W*) agi (a*u*i *W*^a) non posse (possem *V*) id *VW*, et agit non posset id *B*, et ait proculus agi non posse (tecum addit *Huschke*) *Dig.* || 16 aquilia lege *om.* *Dig.* || quia] qui *V*. || et *om.* *B*. || 17 aequius] *Dig.*, aequum *BV*, aequum *W*. || puto *Dig.* || sed n. pr. ex. par.] scilicet si paries exustus sit *Dig.* || 18 si] si autem (*om.* sane e. q. potest) *Dig.*, *om.* libri. || 19 dederit *B*. || et] sed *Dig.* || habeat *B*. || motuam *B*. || 20 mihi *om.* *W*. || des an] damnum des *Dig.* (*om.* quae sequuntur usque ad dixerit), de te libri. || interim] *Pithoeus*, inter libri. || actionum *W*. || id est *Pithoeus*, idem libri hinc capitis exordium statuentes.

inpetrare? fortassis enim de hoc senserit Proculus. nisi quis
 12, 7, 9 dixerit damni non facti sufficere cautionem. sed et si qui
 serui inquilini insulam exusserint, libro X Vrseius refert Sa-
 binum respondisse lege Aquilia seruorum nomine dominum
 noxali iudicio conueniendum: ex locato autem dominum teneri 5
 negat. Proculus autem respondit, cum coloni serui uillam
 exusserint, colonum uel ex locato uel lege Aquilia teneri, ita
 ut colonus seruos posset noxae dedere et si uno iudicio res
 10 esset iudicata, altero amplius non agendum. item Celsus libro
 XXVII digestorum scribit: si, cum apes meae ad tuas aduo- 10
 lassent, tu eas exusseris, quosdam negare competere legis Aqui-
 liae actionem, inter quos et Proculum, quasi apes domini mei
 non fuerint. sed id falsum esse Celsus ait, cum apes reuenire
 soleant et fructui mihi sint. sed Proculus eo mouetur, quod
 nec mansuetae nec ita clausae fuerint. ipse autem Celsus ait 15
 nihil inter has et columbas interesse, quae, si manum refu-
 giunt, domi tamen fugiunt.

c. 7, 9. Proculus — agendum = *Dig.* 9, 2, 27, 11 *quibusdam omissis.*

c. 7, 10 si cum — exusseris = *Dig.* 9, 2, 27, 12.

1 imperare *B* (*text.*, non *ind.*). || fortasses *W*. || 2 non facti] infecti
 puto *Dig.* || qui] quis *libri*. || 3 exuserit *B*, exurerit *V*, excusserint *W*.
 || libro x *om. V*. || urbs eius *W*, urbis eius *V*. || refere *V*. || sauinum
BW. || 4 legem aquiliam *W*. || 5 noxali] nox ab *B*, noxiali *W*. || inuenien-
 dum *W*. || togato *VW*, tolcato *B*. || 6 negat] debet *W*. || autem *om.*
Dig. || respondit] & *B*, ait *Dig.*, *om. W*. || illam *W*. || 7 exuserint
B, exuerint *W*, exurerit *V*, exussissent *Dig.* || locatum *V*. || uel lege]
 uel ex lege *Dig.*, lege *B*. || tenere *VW*, *om. B*. || 8 seruus posset *B*,
 seruum posset (posse *W*) *VW*, possit seruos (uel seruum) *Dig.* || de-
 derit *B*. || 9 esset *om. W*. || alterum *W*. || agendo *B^a*. || idem *B*
(ind.) VW. || celsius *B (ind.) W*. || 10 degestorum *B (ind.) W*. ||
 scripsit *V*. || apes *om. W*. || reuolassent *W*. || 11 tu eas] *Dig.*, totas
BV, et totas *W*. || exuserit *B*, et iusserit *V*, eiusserint *W*. || quos-
 dam (quodamni *V*) negare (necare *W*) *om. Dig.* || comp. leg. aq. (aq.
 leg. *W*) act.] l. aq. act. comp. *Dig.* || 12 inter quos et proculum (-lus
W) ... esse *om. Dig.* || 13 celsius est *W*. || euenire *BV*, eueniri *W*.
 || 14 solent *W*. || fructum *V*. || mihi] missi *B*. || sunt *libri*. || eum
 mouetur *V*, commouetur *W*. || 15 ita cluse *V*, cista clausae *Huschke*.
 || post fuerint *ins. hñ* (= hic deest) *B*. || celsius *VW^b*, cels*** *W^a*. ||
 16 manu *BW*.

(TITVLVS XIII)
DE TERMINO AMOTO.

13, 1, 1 MOYSES dicit:

Non transmouebis terminos proximi tui, quos constituerunt patres tui uel principes possessionis tuae. 5

13, 2, 1 PAVLVS libro sententiarum [primo] sub titulo finium regundorum:

In eum, qui per uim terminos deiecit uel amouit, extra ordinem anima aduertitur.

13, 3, 1 VLPIANVS libro octauo de officio proconsulis sub titulo de 10 termino moto:

Eos qui terminos mouerunt non inpune id facere debere

a. 119. diuus Hadrianus Terentio Gentiano XVII k. Sept. se III consule rescripsit, quo rescripto poenam uariam statuit. uerba rescripti ita se habent: 'pessimum factum eorum, qui termini- 15
'nos finium causa positos abstulerunt, dubitari non potest.
'poenae tamen modus ex condicione personae et mente facientis magis statui potest: nam si splendidiore sunt personae, quae conuincuntur, non dubito quin occupandorum
'aliorum finium causa id admiserint, et possunt in tempus, ut 20

c. 1 = *Deuteronom.* 19, 14: οὐ μετακινήσεις ὄρια τοῦ πλησίον ἃ ἔστησαν οἱ πατέρες ('in aliis libris πρότεροι, unde in uersione Latina patres tui uel principes utraque lectio adest' Wellhausen) σου ἐν τῇ κληρονομίᾳ, ἣ κατεκληρονομήθης ἐν τῇ γῇ ἣν κύριος ὁ θεός σου δίδωσι σοι ἐν κλήρῳ.

c. 2 = *Paulus* 1, 16.

c. 3, 2. *idem rescriptum affert Callistratus Dig.* 47, 21, 2.

3 dixit *W.* || 4 transibis terminum *W.* || quos] quam *V.* || constituerunt] *B.*, statuerunt *V.*, posuerunt *W.* || 5 post uel ins. quem constituerunt *W.* || 6 liber *B.* || primo om. libri. || titulo om. *W.* || regendorum *VW.* || 8 eum] eis *VW.* || per] *Paulus*, om. libri. || terminus *BV*, terminum *W.* || deiecit *W.*² (sic). || mouit *W.* || 9 anima aduertitur] *B.*, animaduertatur *V.*, animaduertit *W.* || 10 ulp. libro (liber ind.) octauo (sic ind., uiii text.) *B.*, om. *VW.* || de officio p. s. t. de t. (terminio *B.*) moto (amoto *W.*) om. *V.* || 12 eos] de eo *V.* || terminus *B.*, terminum *VW.* || amouerunt *W.* || in poenae *W.* || debent *W.* || 13 klr. septembriarum *BVW*^a, kl. decb. et sept. *W*^b. || se] re *V.*, om. *W.* || consuli *W.*, consul *V.* || 14 rescripsi *VW.* || quo] que *W.*, quod *V.* || statui *W.* || 15 rescripta *B.* || sed *B.* || pess. factum] qui p. f. sit *Dig.* || 16 finiunt *W.* || causam *B.*, causas *W.* || posito *V.* || abstulerint *V.*, propulerunt *Dig.* || dubita *V.* || 17 poenae tamen] poenae eam (ea *V.*) libri, de poena tamen *Dig.* || modus ex] modos ex *V.*, modo se *W.* || conditionem *W.* || facientes *VW.* || 18 magis statui potest nam] *Dig.*, magistratui poenam libri. || ante si repetit uerba uariam statuit uerba rescripti *V.* || pers. sunt *Dig.* || 19 non (con *B.*) dubito quin (qui *V.*, quis *W.*) non dubie *Dig.* || occupandorum] non cubandorum *V.* || 20 aliorum *B*^a, alienorum *Dig.* || causam *VW.* || amiserint *W.*, admiserunt *V Dig.* in om. *B.*

'cuiusque patitur aetas, relegari [id est si iuuenior in longius,
'si senior recisius: si uero alii negotium gesserunt et mini-
'sterio functi sunt, castigari] et sic in biennium aut triennium
'ad opus publicum dari. quod si per ignorantiam aut fortuito
'lapides usus causa furati sunt, sufficit eos uerberibus coerceri. 5

⟨TITVLVS XIII⟩
DE PLAGIARIIS.

14, 1, 1 MOYSES dicit:

Quicumque plagiauerit quemquam Israhel et uendiderit eum, morte moriatur. 10

14, 2, 1 PAVLVS libro sententiarum V sub titulo ad legem Fabiam:

Lege Fabia tenetur, qui ciuem Romanum ingenuum libertinumue seruumue alienum celauerit uendiderit uinxerit² comparauerit. et olim quidem huius legis poena nummaria fuit, sed translata est cognitio in praefectum urbis, itemque¹⁵ praesidis prouinciae extra ordinem meruit animaduersionem. ideoque humiliores aut in metallum dantur aut in crucem tolluntur, honestiores adempta dimidia parte bonorum in per-
³petuum relegantur. si seruus sciente domino alienum seruum subtraxerit uendiderit celauerit, in ipsum dominum animad- 20 uertitur: quod si id domino ignorante commiserit, in metallum datur.

c. 1 = *Exod.* 21, 17: ὃς ἐὰν κλέψῃ τις τινα τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ καὶ καταδυναστεύσας αὐτὸν ἀποδοῖται καὶ ἐρεθῇ ἐν αὐτῷ, θανάτῳ τελευτάτω.

c. 2 hinc rest. *Paulus* 5, 30 b.

1 cuiuscumque patitur *V*, cuiusque cum (com *W*) patitur *BW*, cuiusque patiatur *Dig.* || aetas] eptas *W*, et *V*. || religaris *W*. || id est ... castigari *addidi ex Dig. omissa in libris.* || 3 et sic ... dari] et ad opus biennio dari *Dig.* || 4 si] nisi *V*. || aut *om. W*. || fortuito *BW*. || 5 usus (*Pithoeus*, uisus *BW*, uis *V*) causa *om. Dig.* || sufficiet *Dig.* || cohercerent *W*, decidere *Dig.* || 9 quemqua israhelitam *W*. || 10 mortem *W*. || morietur *W*. || post moriatur *ins.* interpretatio plagiarus (*sic*) est qui hominem liberum rapit et uendit *V*. || 11 idem paulus *W*. || liber *B*. || tituli *W*. || fabiani *B*. || 12 lege fabia *om. VW*. || romanum] id manum *BV*. || ingenuus *BV*. || 13 libertinumue] *scripsi*, libertinum *libri*. || seruum uel *VW*. || alium *V*. || 14 comparauerit *W*. || penam *VW*. || nummaria] *Cuiacius*, summaria *libri*. || 15 translata *B*. || pr(a)efecto *libri*. || idemque *B (ind.; hinc enim caput incipiunt libri).* || 16 ordine *V*. || animaduersione *V*, animaduersionem *B*. || 17 aut] ut *B*. || metallo *W*. || damnentur *B*. || cruce *V*. || 18 honestiorem *B*. || ademptum *V*, adepti *W*. || dimidiam partem *libri*. || in perpetuum] *impp. B*. || 19 redigantur *W^b*, redigantur *W^a*. || dominum *B (ind.)*. || alienum *om. B (ind.)*. || seruum] seruus *B (ind.)*. || 20 subtraxerit *W*. || in] an *B*. || 21 domino] dominum *V*. || 22 datur] dampnatur *W*.

14, 3, 1 VLPIANVS libro nono de officio proconsulis sub titulo ad legem Fabiam:

Frequens est etiam legis Fabiae cognitio in tribunalibus praesidium, quamquam quidam procuratores Caesaris usur-
 2 pauerint tam in prouinciis quam Romae. sed enim iam eo 5
 peruentum est constitutionibus, ut Romae quidem praefectus
 urbis solus super ea re cognoscat, si intra miliarium cente-
 simum sit iniuria commissa: enimvero si ultra centesimum,
 praefectorum praetorio erit cognitio. in prouincia est prae-
 sidium prouinciarum, nec aliter procuratori Caesaris haec co- 10
 gnitio iniungitur, quam si praesidis partibus in prouincia fun-
 gatur. plane post sententiam de Fabia latam procuratoris partes
 3 succedunt huiusce rei. attamen procurator qui nullam pro-
 uinciam regit licet de capitalibus causis cognoscere nec soleat,
 tamen ut de lege Fabia possit cognoscere, imp. Antoninus 15
 constituit. idem legis Iuliae de adulteris coercendis con-
 4 stitutione imperatoris Antonini quaestionem accepit. lege
 autem Fabia tenetur; qui ciuem Romanum eumue, qui in Italia
 liberatus sit, celauerit uinxerit uinctumue habuerit, uendiderit
 emerit, quiue in eam rem socius fuerit: cui capite primo 20

1 ulp. l. nono *BW*, om., post fabiam inserens ulpianus, *V*. || sub
 titulo (subtuli *W*, om. *V*) de off. proconsulis (-le *B*) libri. || 3 legem
VW. || fabiam conditio *W*. || in om. *W*. || 4 tamquam *W*. || quidum
VW. || cesari *BV*, cessari *W*. || usurpauerit *B*. || 5 tam in prouinciis
 quam Romae] *scripsi*, cum procuratores prouinciarum conueniat urbanis
 anteponi: quam romae tam (roma etiam *V*) in (om. *W*) prouinciis libri. ||
 iam] an *W*. || 7 super ea re] superare *B*, super ea *W*. || 8 iniuria]
Pithoeus, in uia libri. || 9 praefectorem *W*. || prouintiam *BW*. || est]
 enim libri. || 10 nec om. *Va*. || procuratori caesaris] procuratoriis *V*,
 percuratori necessariis (sic) *W*. || 11 iniunguntur *B*, iungitur *W*. ||
 quam si] quas *W*, quam *BV*. || praesidias *VW*. || 12 plenae *B*. || fabiam
W, flabiam *V*. || parte *BV*. || 13 huiusce rei attamen] *scripsi*, huiusce
 rei et tamen *V*, huiuscertae adtamen *B*, huiusce rei tamen *Wa*, huiusce-
 modi tamen *Wb*. || procuratori libri. || nullam] *scripsi*, illam libri. ||
 14 cognoscerent *W*. || 15 tamen ut] adtamen *W*. || fabiam *BW*. ||
 imp. ant. const.] idem i. a. c. (caput hinc incipiens) *W*, om. *V*. || 16
 idem legis iuliae *B*, item (om. l. i.) *V*, iuriae (om. id. l.) *W*. || alteris
B. || constitutionem *V*. || 17 questionem accipit *B*, questi nomen
 accepi *W*. || legem a. phariam *W*. || 18 eumue] *Pithoeus*, eundemque
BW, eiusdemque *V*. legem Fabiam cum probabile sit pertinuisse ad liberos
 omnes in Italia degentes, ad prouincias autem postea demum translatae
 esse, praeter ciues Romanos Latinos quoque nominare debuit, sed
 cum Vlpiani aetate nulli iam essent in Italia Latini nisi libertini et
 accessissent interim dediticii, recte (nam ad eumue supplendum est non
 ciuem Romanum) praeter ciues Romanos nominauit solos libertinos La-
 tini iuris dediticiosus in Italia manumissos. || 19 sit] qui *W*. || cela-
 rierit *Wa*. || uinxerit uinctumque habuerit *BV*, et habuerit uinxerit
 uinctum *W*. || 20 qui uel *V*. || ea *V*. || primo] pro modo *W*.

eiusdem legis poena iniungitur. si seruus quis sciente domino fecerit, dominus eius sestertiis quinquaginta milibus eodem capite 14, 3, 5 punitur. eiusdem legis capite secundo tenetur, qui alieno seruo persuaserit, ut dominum fugiat quive alienum seruum inuito domino celauerit uendiderit emerit dolo malo, quive in 5 ea re socius fuerit: iubeturque populo sestertia quinquaginta milia dare. et reliqua.

6 Sciendum tamen est ex nouellis constitutionibus capitali sententia plagiatores pro atrocitate facti puniendos: quibus et Paulus relatis supra speciebus crucis et metalli 10 huiusmodi reis inrogauerit poenam.

⟨TITVLVS XV⟩

15, 1, 1 DE MATHEMATICIS, MALEFICIS ET MANICHAEIS.

MOYSES dicit:

Non inueniatur in te qui lustret filium tuum aut filiam 15 tuam, nec diuinus apud quem sortes tollas: nec consentias

c. 1, 1—5 = *Deuteronom.* 18: (10) οὐχ εὐρεθήσεται ἐν σοὶ περι-καθαίρων τὸν υἱὸν αὐτοῦ καὶ τὴν θυγατέρα αὐτοῦ ἐν πυρὶ, μαντευόμενος μαντεῖαν (= nec diuinus), κληδονιζόμενος (*interpres de κλήρῳ cogitans uertit*: apud quem sortes tollas) καὶ οἰωνιζόμενος, φαρμακός (= nec consentias uenenariis inpostoribus), (11) ἐπαείδων ἐπαοιδὴν, ἐγγαστρίμυθος (= qui dicunt quid conceptum habeat mulier, quoniam fabulae seductoriae sunt) καὶ τερατοσκόπος (= nec intendas prodigia), ἐπερωτῶν τοὺς νεκρούς. (12) ἔστι γὰρ βδέλυγμα κυρίῳ τῷ θεῷ σου πᾶς ποιῶν ταῦτα. ἔνεκεν γὰρ τῶν βδελυγμάτων τούτων κύριος ἐξολοθρεύσει αὐτοὺς ἀπὸ προσώπου σου. (13) τέλειος ἔσῃ ἐναντίον κυρίου τοῦ θεοῦ σου. (14) τὰ γὰρ ἔθνη ταῦτα οὓς σὺ κατακληρονομεῖς αὐτούς, οὗτοι κληδόνων καὶ μαντειῶν ἀκούσονται. *Apud Hieronymum haec ita*

1 poena] poenam *BW*; quod *Huschkius* requirit, ut adiciatur sestertium C milium uel quae alia poena nummaria capite primo statuta fuit nobis non tradita, magis crediderim consulto *Vlpianum* omisisse, cum iam ea non obtineret: sane in plagio commisso a seruo sciente domino quod *Vlpianus* dominum ait secundum legem puniri poena nummaria, *Paulus* (supra c. 2. 3) quasi ipse fecisset, de ea re auctores dicemus dissensisse || ingungitur *W*. || quis] *Pauw*, qui libri, delet *Cuiacius*. || 2 sextertiis *B*, rex certis *W*, sestertium *Huschkius* imperite. || militibus *B*. || 3 punietur libri. || capite secundum *B*, secundo capite *W*. || qui] idem qui (*caput incipiens*) *W*. || 4 dominum] a d. *W*. || seruo *V*. || 5 uendiderit *Ba*. || 6 populo sextertia *W*, populos (*populus B*) extertiam *BV*. || 7 dari *W*. || est tamen *W*. || 8 capitulis *BV*. || sententiam placiatores *W*. || atrocitatem *VW*. || 9 puniend (= puniendum) *W*. || 10 metalli] m. poenam libri. || reis] eis *B*, rei *Wa*. || inrogauit *B*. || 14 inuenietur scribendum. || in te om. *W*. || 15 ne *W*. || tollat *B*. || consentiat *B*.

uenenariis inpostoribus, qui dicunt, quid conceptum habeat
mulier, quoniam fabulae seductoriae sunt. nec intendas pro-
15, 1, 3 digia, nec interrogas mortuos. <non inueniatur in te augu-
<riator nec inspector auium nec maleficus aut incantator nec
<pythonem habens in uentrem nec haruspex nec interrogator 5
3 <mortuorum nec portenta inspiciens>: omnia namque ista a
domino deo tuo damnata sunt et qui fecerit haec. propter
has enim abominationes deus eradicabit Chaldaeos a facie tua.
4 5 tu autem perfectus eris ante dominum deum tuum: gentes
enim istae, quas tu possides, auguria et sortes et diuinationes 10
audiebant.

15, 2, 1 VLPIANVS libro VII de officio proconsulis sub titulo de ma-
thematicis et uaticinatoribus:

Praeterea interdictum est mathematicorum callida inpo-
stura et obstinata persuasione. nec hodie primum interdici 15
eis placuit, sed uetus haec prohibitio est: denique extat se-
a. 17. natus consultum Pomponio et Rufo cons. factum, quo caue-
tur, ut mathematicis Chaldaeis ariolis et ceteris, qui simile
inceptum fecerunt, aqua et igni interdicatur omniaque bona
eorum publicentur, et si externarum gentium quis id fecerit, 20

leguntur Latine facta: nec inueniatur apud te qui lustret filium suum aut
filiam ducens per ignem aut qui ariolos sciscitetur et obseruet somnia
atque auguria nec sit maleficus nec incantator nec pythones consulat
neque diuinos et quaerat a mortuis ueritatem: omnia enim haec abomi-
natur dominus et propter istiusmodi scelera delebit eos in introitu tuo:
perfectus eris et absque macula cum domino deo tuo: gentes istae quarum
possidebis terram augures et diuinos audiunt.

1 uenenarias *V*, uenerariis *B*. || qui dicunt *bis W*. || quid] qui
W. || conseptum *B*. || habet *VW*. || 2 mulieri *libri*. || 3 non inueniatur
|| 6 inspiciens, *ut me monuit Wellhausen, eiusdem loci est altera uersio*
ab interpolatore adiecta. || auguriatur *B*, augoriatore *VW^a*, augurator
W^b(?). || 4 nec] uel *W*. || 5 pythonem *W*, pitonem *BV*. || habentem
B. || in uentrem *om. B^aW*. || nec *om. V*. || haruspex *B*. || 6 inspiciens *V*.
|| 7 qui] quid *V*. || propter] pro *W*. || 8 enim *om. V*. || obominationes
V. || deus eradicabit] deus eradicauit *B*, denses abdicant *VW*. ||
chaldeos *VW*, caldeos *B*. || ad faciem tuam *W*, a facie sua *BV*. || 10
possidebis *V*. || uuguria *B (sic)*. || 12 ulp. libro (liber *B ind.*) uii]
idem *W*, *om. V*. || de officio pr. sub titulo (tituli *W*) *om. V*. || 14
interdictos *B*. || callidam *W*. || 15 obstinata persuasione] *V*, obstinatam
(opinatam *W^a*) persuasione] *W*, obstinacitate (obstanacitate *B^a*) per-
suasio *B*. || nec] quo *W*. || interdicat eis *V*, interdite his *W*. || 16
sed uetus] seductus *W*, seductos *V*. || est] haec *W*. || 17 pomponio
(pompenio *B ind.*, pomponi *W*) et rufo (ruffo *B ind.*) cons. (consule *B*
ind., consules *B text.*, consulibus *W*) *BW*, *om. V*. || cauetur *BW*. ||
18 ut] et *W*. || chaldeis *VW*, caldeis *B*. || simile inceptum] *Huschke*,
similem incertum *libri*. || 19 interdicantur *B*. || 20 eorum] erum *B*.
|| si externarum gentum quis] sic externas (*sic W*, externus *V*, eternus
B) g. qui si *libri*. || fecerint *VW*.

15, 2, 2 ut in eum animaduertatur. sed fuit quaesitum, utrum scientia
huiusmodi hominum puniatur an exercitio et professio. [et]
quidem apud ueteres dicebatur professionem eorum, non no-
titiam esse prohibitam: postea uariatum. nec dissimulandum
est nonnumquam inrepsisse in usum, ut etiam profiterentur 5
et publice se praeberent. quod quidem magis per contuma-
ciam et temeritatem eorum factum est, qui uisi erant uel con-
sulere uel exercere, quam quod fuerat permissum. saepissime
denique interdictum est fere ab omnibus principibus, ne quis
omnino huiusmodi ineptiis se inmisceret, et uarie puniti sunt ii 10
qui id exercuerint, pro mensura scilicet consultationis. nam
qui de principis salute, capite puniti sunt uel qua alia poena
grauiore adfecti: enimvero si qui de sua suorumque, leuius.
inter hos habentur uaticinatores, quamquam ii quoque plec-
tendi sunt, quoniam nonnumquam contra publicam quietem 15
imperiumque populi Romani improbandas artes exercent. extat
denique decretum diui Pii ad Pacatum legatum prouinciae
Lugdunensis, cuius rescripti uerba quia multa sunt, de fine
eius ad locum haec pauca subieci. denique diuus Marcus eum,
qui motu Cassiano uaticinatus erat et multa quasi instinctu 20
deorum dixerat, in insulam Syrum relegauit. et sane non
debent inpune ferre huiusmodi homines, qui sub obtentu ex
monito deorum quaedam uel enuntiant uel iactant uel scientes
confingunt.

1 quesito *BV*. || scientiam *W*. || 2 huiusmodi *W*. || et om. libri.
|| 3 ueteres] tere *W*. || 4 uariatum] *B*, uarietur *W*, uaritur *V*. || nec]
Oiseli, nam libri. || dissimulatum *Wa*. || 5 inrepsisse] in rebus si
se *VW*. || 6 se praeberent] repraeberent *VW*, reprehenderent *B*. ||
quidem] si quidem *VW*. || 7 uisi] ausi *Pithoeus*. || consulere u.
exercere (ercere *Va*) quam qui (*sic BV*) fuerat (fuerant *B*) p. saepissime
om. *W*. || 9 omnibus] hominibus *B*. || 10 inneptiis *V*. || se om. *Va*.
|| immiscerent *B*, inmiscerent *V*, inicerent *W*. || puniti *V*, punit *B*. ||
hii *B*, hi *V*, id *W*. || 11 qui id] quid *BW*. || exercuerunt *B*. || men-
suram *W*. || scilicet] scilicet et *B*. || 12 qui de] quidem *VW*.
|| solute *VW*. || qua alia] (*V*), qualia *B*, qui alia *W*. || 13 enim] ens
W. || qui de sua suorumque] *Iac. Gothofredus*, quidem suasorumque *B*,
quidem suarorumque *V*, quidem uariorumque *W*. || 14 habenter *V*. ||
uaticinatores quamquam (*sic scripsi*, quam uaticinatores *B*, quam bati-
cinatores *Vb*, quam beatinatores *Va*) ii (hii *B*, hi *V*) q. pl. s. q. non-
numquam (non umquam *V*) quam (*rel. om.*) *W*. || 15 quaetem *Ba*. || 17
denique] enimque *V*. || decretum *V*, digestus *W*. || diui pii] idem *W*. ||
pacatum *B (text.)*, pactum *B (ind.) VW*. || 18 lucudinaensis *V*, lugdunensis
BW^a, lugdonensis *W^b*. || rescripto *VW*. || 19 subiecit *BV*. || 20
cassiano *W*, casiano *V*. || beatiginatus *V*, betiginatus *W*. || instinctu]
extinctu *W*, extinctum *BV*. || 21 insula *B*. || 22 inpuni *V*. || hominis
B. || obtentum libri. || ex monitu] *scripsi*, et monitu (-tum *W*) libri,
monituum *Lonel paling. Vlp. fr. 2192*. || 23 renuntiant *B*. || 24 con-
fingunt] *manus recens ad marginem B*, eos fingunt libri.

15, 3, 1 GREGORIANVS - libro VII sub titulo de maleficis et Manichaeis:

Imp. Diocletianus et Maximianus AA. [et Constantius] et Maximianus nobilissimi [CC.] Iuliano proconsuli Africae. Otia maxima interdum homines in communione conditionis naturae humanae modum excedere hortantur et quaedam genera inanissima ac turpissima doctrinae superstitionis inducere suadent, ut sui erroris arbitrio pertrahere et alios multos uideantur, Iuliane karissime. sed dii immortales providentia sua ordinare et disponere dignati sunt, quae bona et uera sunt ut multorum et bonorum et egregiorum uirorum et sapientissimorum consilio et tractatu inlibata probarentur et statuerentur, quibus nec obuiam ire nec resistere fas est, neque reprehendi a noua uetus religio deberet. maximi enim criminis est retractare quae semel ab antiquis statuta et definita suum statum et cursum tenent ac possident. unde per- tinaciam pravae mentis nequissimorum hominum punire ingens nobis studium est: hi enim, qui nouellas et inauditas sectas ueterioribus religionibus obponunt, ut pro arbitrio suo prauo excludant quae diuinitus concessa sunt quondam nobis, de quibus sollertia tua serenitati nostrae retulit, Manichaei, audiui- mus eos nuperrime ueluti noua [et] inopinata prodigia in hunc mundum de Persica aduersaria nobis gente progressa uel orta esse et multa facinora ibi committere, populos namque quietos perturbare nec non et ciuitatibus maxima detrimenta inserere: et uerendum est, ne forte, ut fieri adsolet,

1 greg. libro (liber B) vii (ui V) BV, om. W. || de mal. et man. sub titulo BV, de mal. et man. (rel. om.) W. || 2 imp. (sic V, imperatoribus W, comp. B) maximianus (maximus B) diocletianus (dioclicianus B) et maximianus (sic B, maximinus W, maximus V) nobilissimi (nobilissimi B) aa (aaa VW) libri. || 3 proconsule B. || 4 otia] etiam V. || communionem libri. || 5 humanae] hominem B. || modo W. || 7 ut] et BV. || 8 sed dii] sedi B, redde VW. || immortale B, immortalis W. || 9 ordinare] (V), ornare W. || et om. W. || dignitati W. || 10 ut] Cuiacius, et libri. || et egr.] egr. VW. || 11 in inlibata W. || 12 statuarentur V. || obuiam] ouiam V. || 13 debere libri. || 14 retractare] sed tractare B. || statuta] tractata B fortasse recte. || 15 suum] Pithoeus, sunt libri. || crusum BV. || 16 ingens] i. enim Va. || 17 et] ex B. || 18 rectas BV. || ueterioribus] Cuiacius, deterioribus B, ueteribus VW. || ut] idem ut (caput incip.) V. || pro] per V. || 19 prauum B. || diuinitas B. || quondam] Cuiacius, quoniam libri. || 20 manichaei] scripsi, manicheos W, manicheus BV. || 21 audiui] B, audimus VW. || uelut B. || et] addidi: similiter Huschke || 22 perfida V. || 23 committeret W. || populus libri. || 24 perturbaret B. || 25 inferre Pithoeus. || asolent W^b, solent W^a.

accedenti tempore conentur [per] execrandas consuetudines et
 scaeuas leges Persarum innocentioris naturae homines, Roma-
 nam gentem modestam atque tranquillam et uniuersum orbem
 15, 3, 5 nostrum ueluti uenenis de suis maliuolis inficere. et quia
 omnia, quae pandit prudentia tua in relatione religionis illorum, 5
 genera maleficiorum statutis euidentissime sunt exquisita et
 inuenta commenta, ideo aerumnas atque poenas debitas et
 6 condignas illis statuimus. iubemus namque auctores quidem
 ac principes una cum abominandis scripturis eorum seueriori
 poenae subici, ita ut flammeis ignibus exurantur: consentaneos 10
 uero et usque adeo contentiosos capite puniri praecipimus, et
 7 eorum bona fisco nostro uindicari sancimus. si qui sane
 etiam honorati aut cuiuslibet dignitatis uel maiores personae
 [ad] adhuc inauditam et turpem atque per omnia infamem
 sectam, uel ad doctrinam Persarum se transtulerint, eorum 15
 patrimonia fisco nostro adsociari facies, ipsos quoque Phaenen-
 8 sibus uel Proconnensibus metallis dari. ut igitur stirpitus
 amputari lues haec nequitiae de saeculo beatissimo nostro
 possit, deuotio tua iussis ac statutis tranquillitatis nostrae ma-
 a. 320? turet obsecundare. Dat. prid. k. April. Alexandriae. 20

1 accedenti *B.* || conentur] conuentur *V.*, conueniatur *W.* || per
addidit Pithoeus. || execrandas] et grandes *V.*, et grande *W.* || con-
 suetudinem *W.* || 2 scaeuas] issceuas *V.*, istebas *B.*, seuas *W.* || inno-
 centiores *W.* || romana gente *B.* || 3 uniuersum urbem nostrum *B.*,
 uniuersam urbem nostram *W.* || 4 de *delet Pithoeus.* || inficere] *Cui-*
cius, infigere *libri.* || et] hec *W.* || 5 prudentiam tuam *V.* || rela-
 tionem *BW.* || 6 statuti *V.*, statutum *W.* || euidentissime sunt] *scripsi*,
 euidentissimorum *libri:* statutis in statuis *mutauit Lachmann.* || ad-
 quisita *V.*, acquisita *W.* || 7 inuenta] *VW.*, adinuenta *B.* || aerumnas]
 eorummaenas *B.* || 8 illis] *Schulting*, illi *BV.*, illas *W.* || 9 ac] ad *B.*
 || 10 poena *libri.* || ita ut] aut *V.* || consentaneus *V.*, consecutaneos
Huschke. || 11 adeo] *Pithoeus*, ad eos *libri.* || 12 bona] nomen a *W.*
 || quis *libri.* || 13 maioris *libri.* || personam *W.* || 14 ad adhuc]
scripsi, adhuc *BW.*, ad hunc *V.* || 15 secta] (*V.*), secutam *B.*, secuta *W.*
 || transtulerint] (*V.*), transtulerunt *BW.* || 16 facias *W.* || ipso *V.*,
 ipsi *W.* || phaenensibus] *Pithoeus et Schulting*, forensibus *libri.* cf.
Theodoretus hist. eccl. 4, 22 de Christianis Alexandrinis: πολλοὶ . . .
τοῖς Φεννησίοις καὶ Προκονησίοις παρεδίδοντο μετὰλλοις: aerifodinas
in urbe Trachonitidis Phaena siue Phoeni exercitas memorat inter alios
Eusebius hist. eccl. 8, 13 et de mart. Palaest. 7, et emissa est constitutio
haec Alexandriae. || 17 proconensibus *BW.*, praekonensibus *V.* || stre-
 pitus *B.* || 18 lues] *scripsi*, malis *B.*, mali *VW.* || nequissi de hoc s.
W. || 19 maturet] *Huschke*, maturius *libri.* || 20 statis *V.* || obse-
 cundari *W.* || dat. prid. kl. april. om. *V.* || alexandriae] om. *VW.*
Diocletianus quando fuerit Alexandriae, quaeritur. et cepisse eum urbem
post octo mensium obsidionem a. 297 satis constat, itaque fieri potest, ut
eo anno hanc constitutionem emisit. sed iterum eum eam adisse a. 302
testis est Barbarus qui dicitur Scaligeri p. 233: hisdem consulibus uenit
Diocletianus in Alexandria et ecclesias exterminauit et multi martyri-

〈TITVLVS XVI〉
DE LEGITIMA SVCCESIONE.

16, 1, 1 SCRIPTVRA DIVINA sic dicit:

Filiae Salfad adstantes ante Moysen et Eleazarum sacer-
dotem et principes omnemque senatum filiorum Israhel in 5
2 foribus tabernaculi testimonii dixerunt: pater noster mortuus
3 est et filii non fuerunt ei, sed filiae, et ideo non deleatur
nomen patris nostri de medio tribus suae. non est ei mas-
culus: date nobis possessionem in medio fratrum patris nostri.
4 5 et obtulit Moyses petitionem earum coram deo. et locutus 10
6 est dominus Moysi dicens: recte filiae Salphad locutae sunt:
et ideo dabitis eis possessionem hereditatis in medio fratrum
7 patris earum. et dices haec filiis Israhel: homo si decesserit
et filium non habuerit,
. dabitis hereditatem proximo eorum de 15
8 tribu eius: et possidebit omnia eius: et erit haec filiis Israhel
iustificatio iudiciorum secundum quae constituit dominus Moysi.

c. 1 = *Numer.* 27: (1) καὶ . . αἱ θυγατέρες Σαλπαὰδ . . . (2) στα-
σαι ἔναντι Μωυσῆ καὶ ἔναντι Ἑλεάζαρ τοῦ ἱερέως καὶ ἔναντι τῶν
ἀρχόντων καὶ ἔναντι πάσης συναγωγῆς ἐπὶ τῆς θύρας τῆς σκηνῆς τοῦ
μαρτυρίου λέγουσιν· (3) ὁ πατὴρ ἡμῶν ἀπέθανεν ἐν τῇ ἐρήμῳ . . . καὶ
υἱοὶ οὐκ ἐγένοντο αὐτῷ. (4) μὴ ἐξαλειφθῇ τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς ἡμῶν
ἐκ μέσου τοῦ δήμου αὐτοῦ, ὅτι οὐκ ἔστιν αὐτῷ υἱός· δότε ἡμῖν κατὰ-
σχέσιν ἐν μέσῳ ἀδελφῶν πατρὸς ἡμῶν. (5) καὶ προσήγαγε Μωυσῆς
τὴν κρίσιν αὐτῶν ἔναντι κυρίου. (6) καὶ ἐλάλησε κύριος πρὸς Μωυσῆν
λέγων· (7) ὁρθῶς θυγατέρες Σαλπαὰδ λελαλήκασι· δόμα δώσεις αὐταῖς
κατάσχέσιν κληρονομίας ἐν μέσῳ ἀδελφῶν πατρὸς αὐτῶν (8)
καὶ τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ λαλήσεις λέγων· ἄνθρωπος ἂν ἀποθάνῃ καὶ
υἱὸς μὴ ᾖ αὐτῷ, περιθήσεται τὴν κληρονομίαν τῇ θυγατρὶ αὐτοῦ
(11) ἂν δὲ μὴ ᾖσιν ἀδελφοὶ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, δώσετε τὴν κληρονομίαν
τῷ οἰκείῳ τῷ ἔγγιστῳ αὐτοῦ ἐκ τῆς φυλῆς αὐτοῦ κληρονομήσαι τὰ
αὐτοῦ· καὶ ἔσται τοῦτο τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ δικαίωμα κρίσεως, καθὰ
συνέταξε κύριος τῷ Μωυσῇ.

zauerunt et beatus Petrus episcopus Alexandrinus capite truncatus est:
martyrizavit VII kal. Decem.: in eodem castrisius [panis] in Alexandria
donatus est (= *Chr. Pasch. ad a. eundem p. 514 Bonn.*: τούτῳ τῷ ἔτει
ὁ καστρήσιος ἄρτος ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ὑπὸ Διοκλητιανοῦ ἐδωρήθη) et
Dioclitiano balneum aedificatum est, eique temporis constitutio haec ali-
quanto melius aptatur.

3 sic om. *W*^a. || 4 salphad *W*, salfade *B*, salpadae *V*. || moyses
B, moyse *V*. || eleazarum *B*, eleanorum *W*^a. || sacerdotes *VW*. || 5
principem *B*. || omnemque] *B*, atque omnem *VW*. || senatu *B*. || 7
deleantur *B*. || 8 de medio tribus sua *B*, de media tribu sua *VW*. ||
post masculus repetit et ideo n. d. n. p. nostri *W*^a. || 9 fr̄m *W*. ||
patri *B*. || 10 petitiones *V*. || coram] *W*, domino *BV*. || 11 dominus
om. *V*. || moyses *V*, moysen *W*. || salphad] *W*, salpad(a)e *BV*. ||
12 medium *B*. || 13 dicis *V*, dicimus *B*. || 14 et om. *W*. || filium]
W, filius *BV*. || post habuerint exciderunt plura. || 16 proximum *B*.
|| 16 filios *B*. || 18 secundum quae] sicut *W*.

16, 2, 1 GAIUS institutionum libro III legitimas sic ordinat successiones:

Intestatorum hereditates lege duodecim tabularum primum
 2 ad suos heredes pertinent. sui autem heredes existimantur
 liberi qui in potestate morientis fuerunt, ueluti filius filiaue, 5
 nepos neptisue [ex filio], pronepos proneptisue ex nepote filio
 nato prognatus prognataue. nec interest naturales [sint] liberi
 an adoptiui. ita demum tamen nepos neptisue et pronepos
 proneptisue suorum heredum numero sunt, si praecedens per-
 sona desierit [in potestate parentis esse, siue morte id acci- 10
 derit] siue alia ratione, ueluti emancipatione. nam si per id
 tempus, quo quisque morietur, filius in potestate eius sit,
 nepos ex eo suus heres esse non potest. idem et in ceteris
 3 deinceps liberorum personis dictum intellegimus. uxor quo-
 que, quae in manu est, [ei cuius in manu est] sua heres est, 15
 quia filiae loco est: item nurus quae in filii manu est, nam
 et haec neptis loco est. sed ita demum erit sua heres, [si]
 filius, cuius in manu sit cum pater moritur, in potestate eius
 non sit. idemque dicimus et de ea, quae [in] nepotis manu
 4 matrimonii causa sit, quia proneptis loco est. postumi quo- 20
 que, [qui], si uiuo parente nati essent, in potestate eius fu-
 5 turi forent, sui heredes sunt. idem iuris est de his, quorum

c. 2 = Gaius 3, 1—17 (in codice praeter minora desideratur principium ad p. 191, 1 post) indeque ex parte Iustinianus Inst. 3, 1. 2.

1 libro iii institutionum kp. dccxiiii (kp. cxxi idem W) gaius
 inst. libro iii leg. sic ordinat (ordinata W) successiones intestatorum
 (successione statutorum B) BW, libro tertio institutionum kp. cxxvi de
 successione inter fratres gaius (rel. om.) V. || 3 lege] ex lege Iust.
 || 4 peruenient W^b. || sui] si libri. || extimantur V, estimantur W. ||
 5 morienti W. || fuerint BV et Iust. libri deteriores. || filia uel BW,
 filiaue uel V. || 6 nepus BV. || neptisue ex filio pronepos] Iust.,
 neptisue pronepos (proneptus V) BV, om. W. || filio] uel filio W, ex
 filio Iust. || 7 natu V. || prognatos BV. || interesse libri, interest utrum
 Iust. || sint] Iust., om. libri. || 8 nepus BV. || neptisue V. || 9 pronepos
 proneptisue V, pronepos proneptisue (pronepote suo Ba) B, pronepotes
 proneptisue W. || 10 in pot. . . . acciderit] Iust., om. libri. || 11 rationem
 u. emancipationem W. || id] Iust., idem libri. || 12 quis Iust. || morietur
 V, moreretur Iust. || sint VW. || 13 nepus BV. || non om. W. || et]
 ex B. || ceteri W, ceterorum B (ind.). || 14 liberorum B ind. || in-
 tellegemus Iust. || 15 manum V. || est ei cuius in manu est sua heres
 est] scripsi, eius est is (in V) sua heres est BV, eius est ualere et W.
 || 16 loco] locus V, in loco W. || item n. q. in f. manu (manus BV)
 est nam (nec B) . . . neptis loco est om. W. || 17 si om. libri. || 18
 sit cum] eius cum (V), eius dum BW. || morituri VW^b || 19 idem
 om. W. || sit] sunt V. || dicemus requiritur. || in] de V, om. BW.
 || nepotes B (ind.). || manum W. || 20 causa sit quia] causa sit quae a
 BV, cause ita W. || pronepotis BV. || 21 qui] Iust., om. libri. || futuris
 libri. || 22 sui] sibi VW.

nomine ex lege Aelia Sentia uel ex senatus consulto post mortem
 patris causa [probatur: nam et hi uiuo patre causa] probata
 16, 2, 6 in potestate eius futuri essent. [quod] et de eo filio, qui ex
 prima secundaue mancipatione post mortem patris manumitti-
 7 tur, intellegemus. [igitur] cum filius filiaue et ex altero filio 5
 nepotes neptesue extant, pariter ad hereditatem uocantur nec
 qui gradu propior est, ulteriorem excludit. aequum enim ui-
 detur nepotes neptesue in patris sui locum portionemque succe-
 dere. pari ratione et si nepos neptisue sit ex filio et ex ne-
 8 pote pronepos proneptisue, simul uocantur. et quia placebat 10
 nepotes neptesue, item pronepotes proneptesue in patris sui
 locum succedere, conueniens esse uisum est non in capita,
 sed in stirpes hereditates diuidi, ita ut filius dimidiam partem
 hereditatis ferat [et] ex altero filio duo pluresue nepotes alteram
 dimidiam: item si ex duobus filiis nepotes extent, ex altero 15
 filio unus forte uel [duo], ex altero tres aut quattuor, [ad
 unum aut ad duos dimidia pars pertineat et ad tres aut quat-
 tuor] altera dimidia.

9 De agnatis. si nullus sit suorum heredum, tunc hereditas
 10 pertinet ex eadem lege duodecim tabularum ad agnatos. uocan- 20

1 nomine] *Pithoeus*, nomina libri. || helia *W*. || ex om. *W*. ||
 senatus consulto] (*V*), senatum consultum *B*, senatus consultus *W*. || 2
 probatur . . . causa] *Gaius*, om. libri. || 3 quod] *Gaius*, om. libri. ||
 et] etiam *Gaius*. || eo filio] officio *W*. || 4 secundaue *Gai liber et*
nostri. || mancipatione] (*V*) *Gaius*, emancipationem *B*, emancipatione
W. || manum mittitur libri. || 5 intellegimus *BV*, ille legitimus *W*. ||
 igitur] *Gaius*, om. libri. || filius] filiis *BV*. || 6 nepotes neptesue]
Gaius, nepote nepteue *W*, nepotesue nepte *V*, nepotesuae *B*. || extant]
Gaius, existent *BV*, existente *W*. || 7 gradum libri. || propior] *Pithoeus*,
 propium *B*, proprium *W*, proprio *V*, proximior *Gai. Iust.* || ulteriore
BV. || aequum] eum *V*, cum *W*, et quam *B*, eum *Gai. (Veron.)*. ||
 uidetur] *BV Iust.*, uidentur *W*, uidebatur *Gaius (Veron.)*. || 8 neptesue]
 uenepte *V*. || patri sui loco *B*. || 9 pari] patri *B*. || rationem *BW*.
 || nepus *BV*. || neptesuae *V*. || ex] et *V*. || et ex] sed ex *Ba*. || ne-
 pote om. *B*. || 10 pronepus *B*. || uocantur] libri et *Iust.*, omnes uocantur
 ad hereditatem *Gaius (Veron.)*. || quia] qua *VW*. || 11 nepotes nepo-
 tesuae *B*, nepotis nepote sua *W*. || idem *B (ind.)*. || proneptesue] pro-
 nepotesue *V*. || patri *BV*, parentis *Gai. Iust.* || 12 esse uisum (*Gai.*,
 uisus *VW*) est om. *B*. || 13 sed] et *V*. || stirpes] (*V*) *Gai.*, stirpem
B, stirpe *W*. || hereditates] *Gaius*, hereditatis *BV*, hereditatem *W Iust.*
 || diuidi ita] *Gaius*, diuidit *BV*, diuidi *W Iust.* || dimidiam partem]
 dimidiam (om. partem) *Va*, part. dim. *Gai. Iust.* || 14 ferat et] *Gaius*,
 fruat *B*, fuerat *VW*. || alteram] aliam *W*. || 15 item si ex . . . 192,
 4 matrem eandem habuerint om. *V (u. praef. p. 111)*. || idem *B (ind.)*. ||
 extent] *B*, existant et *W*, extent et *Gai. (Ver.)*, extant et (*Iust.*). || 16
 duo] *Gai.*, om. libri. || tres] ires *B*. || ad unum . . . tres aut quattuor]
Gaius, om. libri. || 18 alteram *W*. || dimidiam libri. || 19 de agnatis
 om. *Gai.* || ex] et *B*, et ex *W*. || legem *W*.

tur autem agnati, qui legitima cognatione iuncti sunt. legitima autem cognatio est quae per uirilis sexus personas coniungitur: itaque [qui] eodem patre nati sunt fratres agnati sibi sunt, qui etiam consanguinei uocantur, nec requiritur, an matrem eandem habuerint. item patruus fratris filio et inuicem is illi agnatus est. 5 eodem numero sunt fratres patrueles inter se, id est qui ex duobus fratribus progenerati sunt, quos plerique etiam consobrinos uocant: qua ratione scilicet etiam ad plures gradus agnationis 16,2,11 peruenire poterimus. non tamen omnibus simul agnatis dat lex duodecim tabularum hereditatem, sed his, qui tum cum 10 certum est aliquem intestatum decessisse, proximo gradu sunt. 12 nec in eo iure successio est: ideoque si hereditatem proximus omiserit uel antequam hereditatem adierit decesserit, sequen- 13 tibus nihil iuris ex lege competit. ideo autem non mortis tempore, quis proximus erit, requirimus, sed eo tempore, quo 15 certum fuerit aliquem intestatum decessisse, quia si quis testamento facto decesserit, melius esse uisum est tunc requiri proximum, cum certum esse coeperit neminem ex [eo] testamento 14 heredem fore. quod ad feminas tamen adtinet hoc iure aliud in ipsarum hereditatibus capiendis placet, aliud in ceterorum 20 ab his capiendis. nam feminarum hereditates proinde agnationis iure redeunt atque masculorum: nostrae uero hereditates ad feminas ultra consanguineorum gradum non pertinent. itaque soror fratri sororiue legitima heres est, amita

1 legitimam cognationem *W.* || 2 est] hoc est *libri*, est ea *Gaius*. || per] ex *W.* || uirili sexu *libri*. || persona *B Gai. (Ver.)*, personae *W.* || coniunguntur *W.* || 3 qui *om. libri nec habet, omitlentes item sunt, Iust.; deficit Gaius.* || pater *B.* || sunt *om W.* || sibi] *Iust.*, uisi *libri*. || 4 matre eadem *libri*. || 5 habuerunt *W.* || item] idem *B (ind.)*. || fratris] patris *W.* || inuice *B.* || 6 eodem] eorum *W.* || fratris *V.* || patrueles *VW.* || 7 quos pl. et. consobrinos (consoprinos *B*) *om. V.* || 8 rationem *W.* || ad] et *W.* || grados *W.* || agnationis] *Gaius*, agnitionis *libri*. || 9 potuerimus *B*, praeterimus *V.* || simul *om. V.* || 10 tum cum] *Gaius*, tunc *libri*. || 11 intestatum] *Gai. Iust.*, intestato *libri*. || decessisset *BV*, discessisset *W.* || 12 iuro *W.* || hereditatem proximus omiserit] heredem proximos omiserit *V*, heredes proximos omiserint *B*, heredem proximo suo miserit *W*, agnatus proximus hereditatem omiserit *Gai.* || 13 hereditatem *om. Gai. Iust.* || decesserit] et dec. *W.* || 15 quis proximus erit (*sic libri nostri et Gai, requiritur fuerit*) r. sed eo tempore quo *om. B.* || 16 aliquem *V.* || intestamentum (-tu *V*) *libri*. || quia] *Gaius*, quam *libri*. || 17 factum *V.* || esse *om. W¹*. || uisus *B.* || requirit *W.* || 18 proximum] pr. est *V.* || eo *Gaius*, *om. libri W.* || 19 heredes (heredum *V*) forte *BV*, fore heredem *Gai.* || quod] *Gaius*, qui *B*, quid *V*, quedam *W.* || tamen *om. B.* || adtinent *W.* || hoc] in hoc *Gaius*. || iuro *W.* || 20 placuit *Gaius recte*. || ceterorum] c. bonis *Gaius (Veron.)*. || 21 ab] ad *W.* || nam] *Gaius*, nam et *libri*. || proinde] deinde *W*, pr. ad nos *Gaius*. || 22 atque] ad quem *V.* || nostrae u. h. ad f. u. consanguineorum (consanguinei eorum *B*) *om. V.* || 24 fratris sorori uel *VW.*

uero et fratris filia heres esse non potest. sororis autem nobis loco est etiam mater aut nouerca, quae per in manum
 16, 2, 15 conuentionem apud patrem nostrum ius filiae nanta est. si
 [ei] qui defunctus erit sit frater et alterius fratris filius, sicut
 ex superioribus intellegitur, frater potior est, quia gradu prae- 5
 cedit: sed alia facta est iuris interpretatio inter suos heredes.
 16 quod si defuncti nullus frater extet, sed sint liberi fratrum,
 ad omnes quidem hereditas pertinet, sed quaesitum est, si
 dispari numero sint, forte nati ex uno unus uel duo et ex
 altero tres aut quattuor, utrum in stirpes diuidenda sit here- 10
 ditas, sicut inter suos heredes iuris est an potius in capita.
 iam dudum autem placuit in capita diuidendam hereditatem:
 itaque quotquot erunt ab utraque parte personae, in tot por-
 tiones hereditas diuidetur et singuli singulas portiones ferunt.
 17 si nullus agnatus sit, eadem lex duodecim tabularum gentiles 15
 ad hereditatem uocat. qui sint autem gentiles, primo com-
 mentario retulimus et cum illic admonuerimus gentilicium ius
 in desuetudinem abisse, superuacuum est hoc quoque loco de
 ea re curiosius tractare.

6, 3, 1 PAVLVS libro sententiarum IIII sub titulo de intestatorum 20
 successionibus:

Intestati dicuntur, qui testamentum facere non possunt
 [uel iure non fecerunt cum possent] uel ipsi linum ut intestati
 decederent abruperunt uel quorum hereditas repudiata est qui-
 busue condicio defecerit, nisi iure praetorio [non iure] factum 25

c. 3, 1—13 hinc rest. Paulus sent. 4, 8, 1—13.

1 heres] legitima heres *Gaius*. || sorores *B*. || 2 locum *W*. || manu
W. || 3 ius] iure *Gaius*. || nanta] *Gaius* (*Veron.*?), cuncta *BV*, iuncta *W*.
 || 4 ei qui] *Gaius*, quis *libri*. || sit] si sit *libri*, si uel st *Gaius* (*Ver.*).
 || 5 frater *om. W*. || potior] *BW*, portior *V*, prior *Gaius* (*Ver.*). ||
 quia] qui ad *V*. || gradum *VW*. || 6 facta est] *Gaius*, faciat *B*, facta *VW*.
 || suos] uos *B*. || 9 forte num. sint nati ut ex *Gaius*. || nati] aati *W*.
 || et] aut *W*, *om. Gaius*. || 10 aut] uel *Gaius*. || stirpe *W*. || 11 suos]
 uos *B*. || heredum *W*. || an *om. B*. || 12 autem] tamen *Gaius*. || diuidendam]
 d. esse *Gaius*. || 13 quotquot (quod *V*) erunt] quodquod dederunt *B*. ||
 14 hereditas diuidetur (diuiditur *W*) et (ita ut *Gaius*) s. s. portiones
om. B. || ferunt] *V*, fuerunt *B*, fecerunt *W*, ferant *Gaius*. || 16 uocant *W*
 et *Gaius* (*Ver.*). || sunt *Ba*. || gentilis *W*. || comentario rettulimus et]
Gaius, comentariorum (commentario *V*, comentario respondit *W*) et
 ultimum est *BVW*. || 17 admouerimus *B*, admoueremus *V*. || gentilicium]
 totum g. *Gaius*. || 18 desuetudinem] de suae consuetudine *V*. || abisse]
 habuisse *V*. || 19 ea] eadem *Gaius*. || intractare *W*. || 20 paulus liber
 sent. uii (uui sent. *ind.*) sub titulo *B*, *om. VW*. || de intestatorum (intesto-
 rum *V*, testamentorum *B*) succ. *BVW*. || 22 testamento *W*. || 23
 uel i. n. f. c. possent *addidi*. || 24 decederent] dicerent *V*, dicere *W*.
 quorum] hii quorum *B*, hic quorum *V*, hic eorum *W*. || quibusue]
scripsi, cuiusue *W*, cuiusuel *V*, cuius nec *B*. || 25 nisi] *Huschke*, sine
libri, sane *Cuiacius*. || non iure *addidi*.

16, 3, 2 testamentum obiecta doli exceptione optinebit. horum quorum
 testamenta rumpuntur aut inrita fiunt, ipso quidem iure testati
 3 decedunt, sed per consequentias sublato testamento intestati
 decedunt. intestatorum hereditas lege duodecim tabularum pri-
 mum suis heredibus, deinde agnatis et aliquando quoque gentili- 5
 bus deferebatur. sane consanguinei, quos lex non adprehen-
 4 derat, interpretatione prudentium primum inter agnatos locum
 acceperunt. sui heredes sunt primo loco filius filia in potestate
 patris constituti: nec interest, si adoptiui sint an naturales et
 5 secundum legem Iuliam Papiamue quaesiti, modo maneant in 10
 potestate. qui sui heredes sunt, ipso iure heredes etiam igno-
 rantes constituuntur, ut furiosi aut infantes et peregrinantes:
 quibus bonorum possessio nisi propter praetoriam actionem non
 6 erat necessaria. suis heredibus adeo a morte testatoris rerum
 hereditariarum dominium continuatur, ut nec tutoris auctoritas 15
 pupillis nec furiosis curator sit necessarius, nisi forte [ut abs-
 tineant, si minus forte] soluendo sit hereditas: quamuis etiam
 furiosus, si resipuerit, et pupillus, si adoleuerit, abstinere
 7 possint. post mortem patris natus uel ab hostibus reuersus
 aut ex primo secundoue mancipio manumissus cuiusue erroris 20
 causa probata [est], licet non fuerint in potestate, sui tamen
 8 patri heredes efficiuntur. post filios filias ad intestatorum
 successionem inter suos ueniunt nepotes neptes, pronepotes
 proneptes ac deinde masculino sexu per filium descendentes,

1 abiecta *libri*. || expectatione (-nem *W*) *libri*. || horum quorum] *scripsi*, eorum quorum *libri*. || 2 rumpuntur] rumponuntur *VW*. || inrita *libri*. || quidem] quoque *W*. || 3 testamenti *B*. || sed per consequentias (-tia *V*) s. t. i. decedunt *om. B*. || 4 decedunt] redduntur *Huschke*. || 5 heredibus] hereditatibus *B*. || et] est *W*, est et *V*: *puto delendum*. || quoque] enim *W*. || gentibus *libri*. || 6 consanguinei quos] *Cuiacius*, consanguineis *libri*. || adprehenderet *W*. || 7 interpretationem *BW*. || loco *B*. || accoeperint *W*. || 8 sui] suis *V*, sibi *W*. || primo] hoc primo *BV*, hoc primum *W*. || potestatem *VW*. || 9 si *delent edd. recte*. || an] tam *V*. || et] eos *VW*. || 10 iulia *B*. || papiam uel quesiti *V*, pipiamuae quesiti *B*, papianum exquisiti *W*. || 11 potestatem *W*. || heredem *V*. || heredem *V*. || 12 et] ex *VW*. || 13 possessio nisi] *Vangerow*, possessionis *BV*, possessiones *W*. || 14 necessariam *B*. || sui *BV*. || a mortem *W*, ad mortem *B*. || hereditariorum *BVW*[?]. || 15 *post* continuatur *ins. idem (caput incipiens) V*. || nec] ne *W*. || 16 pupillis] *W*, pupillo *B*, pupillum *V*. || curatur *B*. || necessariis *Va*. || ut abstineant si m. forte *sic fere hiatum expluit Krueger*. || 17 soluendo] soluenda *BV*, uoluenda *W*. || 18 furiosus *Wa*. || resipierit *BV*. || pupillus] in pupillum *V*. || adheleuerit *W*. || 19 possit *V*. || patri *BV*. || 20 secundum uel *V*. || manum missus *VW*. || cuius uel *V*. || 21 est] *addidit Krueger*. || fuerit *VW*. || 22 ad] ab *W*. || 23 ueniant *libri*. || proneptes] pronepotes neptes *B, om. W*. || 24 ac] aut *W*. || masculinu *V*. || sexum *BV*. || per] *Rittershusius*, post *libri*.

si nullo parentum impedimento ipsi in aui potestate uel pro-
 aui familia remanserint: parentes enim liberis suis, cum qui-
 bus in potestate fuerint ipsi, ordine successionis obsistunt.
 16, 3, 9 filii, si cum nepotibus ex alio filio susceptis in familia reti-
 nentur, ad intestati patris successionem cum fratris filiis uo- 5
 cantur: quibus in patris sui partem uenientibus hereditas in
 stirpes, non in capita diuiditur, ita ut unus filius et plures
 nepotes singulos semisses habeant. idemque euenit, si auo
 10 ex duobus filiis inpari numero nepotes successerint. ex filia
 nepotes sui heredes non sunt: in aui enim materni potestate 10
 alienam familiam sequentes ipsa ratione esse non possunt.
 11 eo tempore suus heres constituendus est, quo certum est ali-
 quem intestatum decessisse: quod ex euentu deficientis con-
 ditionis et ortu nepotis, qui uiuo auo post mortem patris
 12 [conceptus sit et post mortem aui] natus, finire potest. quem 15
 filius emancipatus suscepit uel adoptauit, sui heredis locum
 in aui successione sic ut ipse pater obtinere non potest: [pot-
 est] adoptiuus, tamen nec quasi cognatus bonorum posses-
 13 sionem eius petere potest. si sui heredes non sunt, ad agna-
 tos legitima hereditas pertinebit, inter quos primum locum 20
 consanguinei optinent. agnati autem sunt cognati uirilis sexus
 per uirilem [sexum] descendentes, sicut filius fratris et pa-
 14 truus et deinceps tota successio. inter agnatos et cognatos
 hoc interest, [quod] in agnatis etiam cognati continentur, inter

c. 3, 14 = *Paulus sent.* 4, 8, 14.

1 nullo] *VW*, nullum *B*. || parentum impedimentum *V*. || pote-
 statem *W*. || 2 familia] *VW*, famili *B*: *fortasse del.* || remanserint]
 remanserit *BV*, permanere *W*. || 3 fuerint] *V*, fuerit *W*, fuerunt *B*. ||
 ordinem *BW*. || successiones *V*, successionem *W*. || obstituunt *V*,
 constituunt *W*. || 4 filii si] filius *libri*. || in familia] infamia *B*. || 5
 ab intestato *B*. || patri *V*. || filius *V*. || uocatur *VW*. || 6 quibus]
 in q. *B*. || partem] parentem *B*, parentes *VW*. || in stirpes non *om.*
V. || 7 diuiduntur *BV*. || ita] item (*cap. incip.*) *V*. || unus *om.* *B*. ||
 et] ex *libri*. || 8 semisse *V*. || idemque] *Pithoeus*, idque *libri*. || auo]
edd., ab eo *libri*. || 9 inpari] in patrum *libri*. || successerunt *W*. ||
 10 heredem *V*. || aui] auiae *B*. || materna *W*. || potestatem *VW*. ||
 11 rationem *B*, rationes *W*. || 12 heredes *V*. || constituendos *B*. ||
 quod *W*. || 13 decessisset *B*. || euentum *V*. || 14 ortum *V*, hortum
B, certum *W*. || 15 conceptus... aui *addidi* (*cf. Inst.* 3, 1, 8). || finire]
 siniri *VW*, iniri *B*. || quem] cum *B*, idem cum (*caput incip.*) *V*, cuius
W. || 16 et mancipatus *B*, et emancipatum *W*. || adoptiui *W*. || suis
V. || heredes *VW*. || 17 successionem *W*. || potest *addidi*. || 18
 adoptiuum *V*. || ne quasi *BW*, neque si *V*. || possessionum *libri*. ||
 19 potire *B*. || potest si] potens *W*. || agnatum *W*. || 20 pertinere *V*
hic desinens. || 21 cognatis *B*. || uirili *W*. || 22 sexum *om.* *libri*. || 24
 quod] *Paulus*, *om.* *libri*. || etiam] *W Paulus*, enim etiam *B*.

cognatos uero agnati non comprehenduntur. et ideo patruus
 agnatus est et cognatus, auunculus autem cognatus tantum-
 16,3,15 modo est. consanguinei sunt eodem patre nati, licet diuersis
 matribus, qui in potestate fuerunt mortis tempore: adoptiuus
 quoque frater, si non sit emancipatus, et hi qui post mortem 5
 16 patris nati sunt uel causam probauerunt. soror iure consan-
 guinitatis tam ad fratris quam ad sororis hereditatem admitti-
 17 tur. consanguineis non existentibus agnatis defertur heredi-
 tas, prout quis alterum gradu praecesserit. quod si plures
 18 eodem gradu consistunt, simul admittuntur. si sint defuncti 10
 fratris et filius et nepos fratre non existente, filius fratris
 19 nepoti praefertur. sed si duorum fratrum sint liberi, non in
 stirpes, sed in capita hereditas distribuitur, scilicet ut pro
 20 numero singulorum uiritim distribuatur hereditas. feminae
 ad hereditates legitimas ultra consanguineorum successiones 15
 non admittuntur: id quod iure ciuili Voconiana ratione uidetur
 effectum: ceterum lex duodecim tabularum sine ulla discretione
 sexus admittit.

16, 4, 1 VLPIANVS libro singulari [regularum] sub titulo de legitimis
 hereditatibus:

20

Intestatorum gentiliciorum hereditates pertinent primum
 ad suos heredes, id est liberos qui in potestate sunt ceteros-
 que qui liberorum loco sunt: si sui heredes non sunt, ad
 consanguineos, id est fratres et sorores ex eodem patre: si

c. 3, 15—17 *hinc rest. Paulus sent.* 4, 8, 15—17.

c. 3, 18 = *Paulus sent.* 4, 8, 18.

c. 3, 19 *hinc rest. Paulus sent.* 4, 18, 19.

c. 3, 20 = *Paulus sent.* 4, 8, 20.

c. 4, 1 = *Vlpianus reg.* 26, 1.

1 cognatos] agnatos *BV*. || 2 agnatus] et agn. *Paulus*. || tantum
 modo] tantum modum *B*, modo *W*. || 3 est *om.* *Paulus*. || patrem *B*.
 || 4 quibus in p. fuerint *W*. || 6 patri *B*. || causa *libri*. || probuerant
W. || sanguinitatis *W*. || 8 agentis differtur *W*. || 9 gradum *libri*.
 || 10 eodem gradum *B*, eosdem grados *W*. || si sit frater defuncti et
 fratris filius et nepos (nepus *B*) *libri*, si sint fratres defuncti et fratres
 filii uel nepotes *Pauli libri*, emendauit *Krueger*. || 11 fratre] fratres
 et *B*. || existentes *B*, existentem *W*. || 12 perfertur *B*. || 14 numerum
W. || uirium *B*, iuri *W*. || distribuitur *W*. || 15 consanguineorum]
Huschke, consanguineos *W*, consanguineas *B*. || 16 admittantur *B*, amit-
 tantur *W*. || id quod] *B*, hi quod *W*, idque *Paulus*. || uoconia rationem
B, uoconia narratione *Paulus*, coniurationem *W*. || 17 sine ulla] nulla
Paulus. || discretione sexus] *Paulus*, discreptationes ex his *B*, discepta-
 tionem sexus *W*. || ante admittit *ins.* cognatos (cognatis *W*) *libri nostri*
et Pauli, quod malui delere quam mutare. || 19 ulp. libro singulari (cf.
 p. 143, 10. 156, 8) s. t. *B*, *om.* *W*. || 20 heredibus *Vlpianus*. || 21
 gentiliciorum] ingenuorum *Vlpianus*. || 22 liberorum] *B*, in l. *W* et
Vlpiani liber. || sunt] *Vlpianus*, sint *libri*. || 24 et] aut *W*. || patrem *B*.

nec hi sunt, ad reliquos agnatos [proximos, id est cognatos] uirilis sexus per mares descendentes eiusdem familiae. id enim cautum est lege duodecim tabularum hac: 'si intestatus moritur, cui suus heres nec escit, agnatus proximus familiam habeto'. si agnatus defuncti non sit, eadem lex duodecim tabularum gentiles ad hereditatem uocat his uerbis: 'si agnatus nec escit, gentiles familiam habento'. nunc nec ullus est] heres hinc nec gentilicia iura in usu sunt.

16, 5, 1 IDEM [libro] institutionum . . . [sub titulo de successionibus] ab intestato: 10

Ab intestato quoque hereditas defertur aut per ius ciuile aut per praetoris beneficium: per ius ciuile suis heredibus uel liberis, qui in potestate fuerunt, [qui sunt] filii filiae et deinceps qui in locum defuncti parentis, quia ex eodem nati sunt, succedunt. 15

16, 6, 1 IDEM eodem libro:

Post suos ab intestato legitimi admittuntur, primum consanguinei. [consanguinei] sunt frater et soror, qui in eiusdem potestate patris fuerunt, etsi ex diuersis matribus nati sunt. consanguineos et adoptio facit et adrogatio [et] causae probatio et in manum conuentio. 20

16, 7, 1 IDEM eodem libro:

De[ficien]tibus] consanguineis legitimi uocantur. hi sunt agnati qui nos per patris cognationem contingunt uirilis sexus: nam sciendum feminis ultra consanguineas hereditates legitimas 25

c. 4, 2 hinc rest. *Vlpianus* 26, 1 a.

1 proximos i. e. cognatos om. libri. || 2 uirili *W*. || matres libri. || eisdem *B*. || id] his *B*. || 3 legem *B*. || intestato *Vlpianus*. || 4 cui suus] *Vlpianus*, cuius libri. || escit] est libri. || familia *B*, familiae *Vlpianus*. || 5 habeto] *Vlpianus*, habeatur libri. || eandem libri. || 6 uocant *B*, uocantur *W*. || si agnatus] *Pithoeus*, signatus *B*, sic natus *W*. || 7 nec escit] nescit libri, nec (*seq. sp. uac.*) *Vlpiani codex*. || familias *W*. || habento nunc nec ullus est *addidi*. || 8 hinc] hanc libri. || usu sunt] usui est *W*. || 9 idem (*sic B ind. W*, item *B text.*) ab intestato institutionum libri. || 11 ad *W*. || differtur *W*. || 13 fuerint *W*. || qui sunt *addidi*. || 14 quia] *scripsi*, qui libri. || 15 succedunt *W*. || 16 item *B*. || liber *B (ind.)*. || 17 post suos] *B (text.)*, post tuos *W*¹, post duos *W*², postumos *B (ind.)*. || intestato] intestos *B (ind.)*. || legitim(a)e libri. || primi *W*. || 18 consanguinei *addidit Lenel paling. Vlp. fr.* 1926. || fratres *B*. || eisdem *B*. || 19 potestatem libri. || patres *B*. || fuerint *W*. || 20 et *addidi*. || 21 manu *B*. || 22 item *B*. || liber *W*. || 23 deficientibus consanguineis] *scripsi*, de (*sic ind., et text.*) consanguineis *B*, et consanguinei *W*. cf. *Vlpianus Dig.* 37, 2, 2 pr.: post consanguineos admittuntur agnati, si consanguinei non sunt, merito: nam si sunt consanguinei, licet non adierint hereditatem, legitimis non defertur. || 24 nos] non *W*. || uiris *B*, uirili *W*. || 25 consanguineis *B*^a.

16, 7, 2 non deferri. suis praetor solet emancipatos liberos itemque ciuitate donatos coniungere data bonorum possessione, ita tamen, ut bona si qua propria habent, his qui in potestate manserunt conferant. nam aequissimum putauit neque eos bonis paternis carere per hoc, quod non sunt in potestate neque 5 praecipua bona propria habere, cum partem sint ablaturi suis heredibus.

16, 8, 1 IDEM libro qui supra [sub titulo] de suis heredibus:

Post agnatos praetor uocat cognatos: cognati autem sunt, qui nos per patrem aut matrem contingunt: post cognatos 10 2 uirum et uxorem. et haec, si qui decessit non fuit libertinus uel stirpis libertinae: ceterum si libertinus est uel libertina, patrono eius legitima hereditas patronaeue lege duodecim tabularum defertur.

16, 9, 1 IDEM eodem libro:

15

Post familiam patroni uocat praetor patronum et patronam, item liberos et parentes patroni et patronae, deinde 2 uirum et uxorem, mox cognatos patroni et patronae. quod si is qui decessit liber fuit [nec] ex remancipatione manumissus, lex quidem duodecim tabularum manumissori legitimam hereditatem detulit, sed praetor aequitate motus decem 20 personas cognatorum ei praetulit has: patrem matrem, filium filiam, auum auiam, nepotem neptem, fratrem sororem, ne 3 quis occasione iuris sanguinis necessitudinem uinceret. sed imperator noster in hereditatibus quae ab intestato deferuntur 25 eas solas personas uoluit admitti, quibus decimae inmunitatem ipse tribuit.

(reliqua desunt)

~~~~~
1 praeter *W.* || solet *om. W.* || et mancipatus *B.* || 2 ciuitatem donatus *libri.* || possessiones *libri, quorum W hic finit.* || ita tamen] hi tamen *B.* || 3 si] sit *B.* || 4 conferat *B.* || 5 quod] *Boecking, qui B.* || 6 precipuam bonam *B.* || ablaturis suis hoc redibus *B.* || 8 item *B.* || liber *B (ind.).* || sub titulo *om. B.* || 9 agnatos, non consanguineos, ut alii rettulerunt, *B.* || 13 patronum *B.* || patronaeue legem *B.* || 14 refertur *B.* || 17 idem *B.* || liber *B (ind.).* || 18 cognatus *B.* || 19 libero *B.* || nec *addidi.* || remacipationem *B.* || 20 manumissoris legitima *B.* || 23 auum] auium *B.* || nepotem] nepote *B.* || 24 occansionem *B.* || 26 inmunitate *B.*

CONSULTATIO

VETERIS CIVISDAM

IVRISCONSULTI

EDIDIT

P. KRVEGER.

Hoc titulo inscripsit Cuiacius tractatum qui sequitur, quem in operum suorum collectione Parisiis 1577, in fronte Consultationum (uol. I p. 271 sqq.) edidit. hunc tractatum cum Cuiacius iam a. 1563 ab Antonio Loisello accepisset, inde eas Pauli sententias, quae ex eo demum innotuerunt, itemque nonnullas constitutiones a. 1564 in Observationum libro VII c. 5. 26. 27 ediderat (3, 6—9. 4, 3. 7 extr. 5, 5—7. 6, 5 a. 6. 8. 9. 13), deinde easdem sententias et constitutiones fere omnes quae in hunc tractatum receptae sunt collectioni librorum iuris Anteiustiniani a. 1566 Lugduni editae inseruerat¹⁾. denique postquam a. 1577 ipsam Consultationem edidit, alteram Consultationis editionem ei fontium iuris Anteiustiniani collectioni, quae a. 1586 Parisiis prodiit, Cuiacius ita inseruit, ut ab editione anni 1577 in nonnullis locis recederet et tractatus exitum (9, 17—19) in illa nescio quo errore omissum²⁾ tum demum restitueret. quod autem ne eis quidem textibus, qui annis 1562 et 1566 publicati sunt, omnino cum editione anni 1577 convenit, id inde explicandum uidetur esse, quod Cuiacius cum in illis genuinam locorum faciem restituere temptasset, in Consultatione edenda traditam lectionem ita retinendam esse putarit, ut ab ea non recederet nec ad coniecturas refugeret, nisi de uitio constaret. itaque cum codicis Loiseliani post Cuiacium nullum uestigium apparuerit³⁾, ex quattuor illis Cuiacii editionibus (reliquae enim omnes ab his pendent) Consultationis con-

---

¹⁾ Extant in hac editione 1, 6—10. 2, 6. 7. 3, 6—9. 4, 3. 7. 9—11. 5, 5—7. 6, 5 a. 6. 8. 9. 10. 9, 1—11. 13—16. 18. 19.

²⁾ 9, 18. 19 iam anno 1566 editae sunt.

³⁾ In libro Parisiensi 9652 (olim Suppl. Lat. 779, cf. Haenel Nouellae p. XIV), ex quo Loisellus eodem fere tempore Maioriani Nouellas cum Cuiacio communicauit (Cuiacius eas a. 1566 primum edidit), Consultationem neque inesse neque in eo umquam fuisse libro perlustrato Mommseno nuntiavit H. Omont.

textus a nobis restitutus est: earumque lectionis discrepantiam plenam perpaucis et manifestis typothetarum Cuiacianorum erroribus suppressis huic editioni subiecimus.

Cui. 1564 = Cuiacii Observationum liber VII.

Cui. 1566 = Codicis Theodosiani libri XVI etc. Lugduni 1566.

Cui. 1577 = Cuiacii Opera. Parisiis 1573 uol. I p. 271—280.

Cui. 1586 = Codicis Theodosiani libri XVI etc. Parisiis 1586.
Pars II p. 125—134.

1, 1 Consuluisti me, utrum inter fratrem et sororem habita
 de rebus diuidendis pactio uirtutem aliquam possit retinere:
 quam tamen pactionem dicis mulierem illam metu mariti et
 imperio subscripsisse et ignorasse, quae uel quales condiciones
 1, 2 ipsi pactioni fuissent inditae uel insertae. Ergo si ita est, 5
 quemadmodum tua consultatione significas, pactum huiusmodi
 iure dissoluitur nec stare poterit, quia legum beneficiis omni-
 1, 3 modis impugnatur. Primoreque iuxta id quod proposuisti
 capite inuiti pactio et metu coacti ipsis legibus de pactis
 clamantibus apertissime infirmatur: nam manifeste constitutum 10
 1, 4 est, ne quispiam pacisci cogatur inuitus. Dein textus memora-
 tarum legum sic continet: 'quas libero arbitrio et uoluntate
 'confecit': quis erit tam destitutus sapientia et uacuus intellectu,
 ut dicat illam pactionem fortem et firmam esse debere, quam
 mulier metu coacta mariti subscripsit imperio, ac sic liberam 15
 uoluntatem et proprium arbitrium non intellegitur habuisse?
 1, 5 Ac per hoc ipso legum capite, sicut iam supra dictum est,
 tale pactum nullius iudicatur esse momenti, quantum leges
 subter annexae testantur.

1, 6 Ex corpore Gregoriani lib. II: 20

Imp. Seuerus A. Iulio Conserturino. Ea, quae per uim
 et metum gesta sunt, etiam citra principale auxilium irrita
 esse debere iam pridem constitutum est. Accepta kal. Iul.
 Dextro II et Crispino cons. a. 196

1, 7 Item alia ex corpore et libro supra dicto: 25

Imp. Antoninus A. Iuliae Basiliae. Pacta, quae ab inuitis
 contra leges constitutionesque fiunt, nullam uim habere indu-
 bitati iuris est et cet. PP. V kal. Aug. Antonino A. VI et
 Albino cons. a. 213

c. 1, 4 legum] cf. 1, 12.

c. 1, 7 (*hanc paragraphum exscripsit Iuo Decr. 16, 21*) = *Cod. Iust.* 2, 3, 6.

---

8 primoreque] primo ordineque *Cui.* 1586 *in marg.* || 21 conser-
 turino] *hoc cognomen corruptum est.* || 24 crispino] *requiritur* prisco.
 || 25 et libro uidetur errore scriptum esse; quae enim sequuntur
 ad libri I titulos de 'pactis et de transactionibus pertinent. || 26 ab
 inuitis om. *Cod. Iust.* || 27 contra] uel contra *Huschke.* || fiunt] uel
 contra bonos mores fiunt *Cod. Iust.* || 28 est iuris *Iuo.* || a. VI *Cui.*
 1586, a. *Cui.* 1566, 1577: a. IIII et balbino cons. *Cod. recte.*

- 1, 8 Imp. Alexander A. Dionysio. Ad locum: Pactum, quod mala fide factum est, irritum esse et cetera. PP. II id. Sept. Alexandro Aug. cons. a. 222
- 1, 9 Item alia eodem libro et corpore:
Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Aurelio Heraclidi. 5
Si non ex mandato uxoris tuae aduersario eius cautionem remisisti, idque euidentibus documentis monstrari potest, quod citra conscientiam uxoris tuae et ea inuita factum est, carebit effectu. PP. VIII id. Sept. Diocletiano V et Maximiano III cons. 10
- 1, 10 Item alia eodem libro et corpore:
Impp. Carus et Numerianus AA. Aurelio. Cum fraudis studio transactionem interpositam esse dicas, quod inter uos gestum est, infirmat iuris auctoritas et reliqua. PP. VI idus Decemb. Caro et Carino consulibus. a. 283
- 1, 11 Ergo si leges seruantur et custodiuntur principum statuta, 15
pactionem, de qua locuti sumus, manifestissimum est nullas
- 1, 12 uires habere. nam hoc loco Theodosiani legem de pactis pro hoc credidi inserendam, quia initium ipsius constitutionis tale est, ut dicat: 'Si aduersum pacta uel transactiones, quas libero 'arbitrio et uoluntate confecit, putauerit esse ueniendum, et 20 'poenam reddat et emolumenta perdat et infamiam incurrat': sed ille, qui liberum arbitrium habuit, non ille, qui inuitus fecit et faciendi uoluntatem non habuit.
- 2, 1 Secundo loco me consulendum sub hac uoce duxisti, ut diceres diuisionem in castello sic factam a marito mulieris 25 ipsius, ut illa nesciente domus cum membris suis uel hospitibus circumiectis diuisa sit. Sine conscientia uxoris si ea praedictus maritus fecerit nulla aequalitate seruata, nulla compensatione in omnibus custodita, ad haec uerba ex legum constitutione respondi maritum in negotiis uxoris sine mandato 30 non recte aliquid definire: nec posse aliquid firmum et stabile esse, quod sine conscientia uxoris de rebus uxoriis uisus fuerit transegisse, praesertim si doceatur inutilis esse et sine aequalitate uel compensatione ipsa diuisio. Notum est, quod etiam 35 si mandato uxoris niteretur et fraudulenta diuisio uel minus

c. 1, 8 (*hanc § exscripsit Iuo Decr. 16, 21*) = c. 9, 11 *Cod. Iust.* 2, 3, 8.

c. 1, 12 Theodosiani legem] *i. e. Cod. Theod. 2, 9, 3.*

1 dionysio] aurelio dion. c. 9, 11. || 2 est factum *Iuo.* || esse] esse debet *Iuo.* || 9 V (V *om. Cui. 1566. 1577*) et m. III] *aut III et m. III (a. 290) aut V et m. III (a. 293) scr.* || cons.] aa. coss. *Cui. 1566.* || 11 imppp. carus carinus et num. aaa. *requiritur.* || 14 decemebris *Cui. 1577.* || 19 dicat *Cui. 1586, dicas Cui. 1577.* || 27 sine consc. ux. *cum Huschkio ad seqq. traximus, ad praecedentia rettulit Cuiacius.* || 31 et *om. Cui. 1577.*

- aequalis posset ostendi, uacua et inanis specialiter remaneret.
 2, 4 Adde quod sine uxoris conscientia maritus dicitur definisse,
 qualem poterit habere uirtutem? aut quid ualebit, cum primum
 2, 5 uxor hoc refragari uoluerit? Sed ne forte dicat 'amplexa es
 'diuisionem et acquieuisti rebus diuisis', respondendum est 5
 legaliter et pro omni ueritate hoc specialiter habendum, quia
 etiam inter maiores personas et legales si fraudulenta diuisio
 facta probetur, legibus rescinditur, et a iudice diuisio ipsa
 aestimantibus magnis uiris ad meliora reducitur, et facta
 compensatione firmior diuisio constituitur, sicut lex infra 10
 scripta euidenti lectione declarat.

2, 6 Ex corpore Gregor. libro III:

Imperatores Diocletianus et Maximianus AA. Aureliae Seue-
 rae. An diuisio, quam iam factam esse proponis, conuelli
 debeat, rector prouinciae praesente parte diuersa diligenter 15
 examinabit: et si fraudibus eam non caruisse perspexerit,
 quando etiam maioribus in perperam factis diuisionibus soleat
 subueniri, quod improbum atque inaequaliter factum esse con-
 stiterit, in melius reformabit. PP. XVII kalendas Iul. ipsis 19
 VI et Constantio III cons. a. 290

2, 7 Item alia eodem libro et corpore:

Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Aproniae Mammae.
 Si diuisio inter te et sororem tuam non bona fide facta est,
 etiam citra principalis restitutionis auxilium, quod etiam maio-
 ribus tribui solet, ad aequitatis temperamentum reformari potest 25
 et cet. PP. VI kalendas Iul. Maximiano II et Aquilia consulibus. a. 286

- 3, 1 Tertio loco uel capite interrogandum me specialius cen-
 suisti, utrum contra iudicium iri possit, quod aduersus mari-
 tum in causa mulieris prius datum est, eo quod mandato
 usus fuerit uxoris suae et in causa ipsa uictus abscesserit 30
 et contra eum iudicium prolatum fuerit. addidisti etiam,
 quod mandatum neque gestis legaliter fuerit allegatum, nec
 satisdatorem dedisset ille ipse procurator ab uxore factus, et
 3, 2 sic causam dixisset, quam agebat. Quod si uerum est, illud
 iudicium dici non potest. sed nec iudices sine uerecundia et 35
 turpitudine erunt, qui personam in ipso litis initio non in-

c. 2, 6 = *Cod. Iust.* 3, 38, 3.

---

11 enidenti *Cui.* 1577 *errore*. || 13 seuerae] septimiae *Cui.* 1566. ||
 16 prospexerit *Cui.* 1586. || 17 quando etiam . . . soleat] quamuis . . .
 non soleat *Cui.* 1566. || in *om.* *Cui.* 1577. || 18 quod] tamen quod
Cui. 1566. || 19 ipsis III et III aa. cons. *Cod. Iust. recte*. || iulii
Cui. 1577. || 20 constantino *Cui.* 1566. || 24 principale *Cui.* 1566. ||
 26 aquila *Cui.* 1577: maximo II et aquilino *requiritur*. || 34 quam agebat
om. *Cui.* 1586.

- quisierunt, sicut est legum, nec fecerunt, ut satisdatorem daret procurator, quod et consuetudinis est et re uera legaliter observatur. ac praeterea si hoc factum non est, nullam personam habuit litigandi. sed nec illi potuerunt in causa proferre iudicium, ubi fuit procuratoris ludificatoria inanis et
 3, 3 nulla persona. Quid potest esse miserius? quid abiectius? quid legibus sic contrarium, ut ingrediatur audientiam sedentibus iudicibus ille, qui nullam in se habeat firmitatem et
 3, 4 citra legum sollemnia uanas actiones intendat? Respice leges subter adiectas: tunc intelleges, quod qui mandato utitur
 3, 5 satisdatorem dare debet. Sed in illo mandato hoc futurum est, ubi aut uerbo mandatur aut gestis epistula mandati non legitur allegata. Ergo testimonium legum, sicut iam dictum est, sequentium diligenter attendite: sic agnoscetis iudicium stare non posse, ubi ad agendum sollemnis persona, id est
 3, 6 sollemniter ordinata, ingressa non fuerit.
- 3, 6 Ex Pauli sententiarum lib. I:
 Voluntarius procurator, qui se negotiis alienis offert, rem ratam dominum habiturum cauere debet.
- 3, 7 Item alia eodem libro et corpore:
 Actoris procurator non solum absentem defendere, sed et rem ratam dominum habiturum satisfacere cogitur.
- 3, 8 Item alia eodem libro et corpore:
 Petitoris procurator rem ratam dominum habiturum desiderante aduersario satisfacere cogendus est, quia nemo in
 3, 9 re aliena idoneus est sine satisfactione.
- 3, 9 Item alia eodem libro et corpore:
 Si satis non det procurator absentis, actio ei absentis nomine non datur.
- 3, 10 Quid apertius, quam leges supra scriptae declarant, quod
 3, 11 nulla actio per procuratorem sine satisfactione intendi potest aut proponi? Ergo si actio non datur illi procuratori, qui satis non dederit, quomodo poterit dici aut nominari iudicium, ubi accusationis uestigium nullatenus inuenitur? Quid testificantur principes per constitutiones innumeras, nisi nulla esse
 3, 12 debere iudicia, ubi procurator satisfactionem non dederit aut

c. 3, 6 = *Paul.* 1, 3, 3.

c. 3, 7 = *Paul.* 1, 3, 5.

c. 3, 8. 9 = *Paul.* 1, 3, 7. 8.

---

1 legum *Cui.* 1586, legitimum *Cui.* 1577, aequum *Momm.* ||
 5 procuratoris *Cui.* 1586, om. *Cui.* 1577. || 12 non om. *Cui.* 1586. ||
 18 alienis negotiis *Cui.* 1564. 1566. || 30 expectes quid ap. leges s. s. declarant quam quod. || 34 accusationis] satisfactionis *Schulz.*

rem ratam dominum habiturum eulentissima sponsione fir-
marit? Attentus audi, quid loquitur lex subter adiecta: tunc
intelleges cadere iudicia, quae sine procuratoris satisfactione
fuerint omnino prolata.

3, 12 Ex corp. Theodosiani lib. II: 5

Impp. Valentinianus et Valens AA. Commune negotium et
quibusdam absentibus agi potest, si praesentes rem ratam do-
minum habiturum cauere sint parati, uel si, quod ab his petitur,
iudicatum solui satisfactione firmauerint. PP. VI id. Decem. diuo 9
Iouiano et Varroniano cons. a. 364

3, 13 Item eodem libro et titulo:

Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA. Pan-
cratio pf. p. In principio quaestionis persona inquiri debet,
utrum ad agendum negotium mandato utatur accepto. quibus
rite et sollemniter constitutis potest esse sententia: praeteritis 15
autem his nec dici controuersiae solent nec potest esse iudicium
etc. Dat. prid. non. Apr. CP. Antonio et Syagrio cons. a. 382

4, 1 In nomine dei quid tractari aut obseruari debeat, quoties
pacta inter partes emissa fuerint, si condiciones tales inter-
4, 2 ponantur, quae nec legibus nec rationi conueniunt. Quid agere 20
aut obicere aduersario debeas, lectionibus subter adnexis poteris
eulentius informari, quia tantum de dubiis rebus pacisci
possumus. de rebus enim certis et incertis et futuris aut
de crimine transigi nulla penitus ratione potest.

4, 3 Paulus sentent. lib. I tit. de pact. et conuentionibus uel 25
transactionibus:

Functio dotis pacto mutari non potest, quia priuata con-
uentio iuri publico nihil derogat.

4, 4 In bonae fidei contractibus pactum conuentum alio pacto
dissoluitur: et licet exceptionem pariat, replicatione tamen 30
excluditur. eodem lib. et tit.

4, 5 Enimuero si de re iudicata aliqua pactio interponatur,
stare legibus non potest. ad quam pactionem excludendam
harum Pauli sententiarum proferes lectionem:

c. 3, 12 = *Cod. Theod.* 2, 12, 2.

c. 3, 13 = *Cod. Theod.* 2, 12, 3.

c. 4, 3 = *Paul.* 1, 1, 6: uerba 27 priuata . . . 28 derogat exscripsit
Iuo Decr. 16, 201.

c. 4, 4 = *Paul.* 1, 1, 2.

---

8 parati sunt *Cod. Theod.* || 10 uarronio *Cui.* 1577. || 12 impp.
Cui. 1577. || 13 pf. p.] pp. *Cui.* 1577, pu. *Cod. Theod.* || debet inquiri
et utrum *Cod. Theod.* || 18 dei nomine *Cui.* 1586. || 22 quia *Cui.*
1586, quod *Cui.* 1577. || de om. *Cui.*, addidit *Schulting.* || 23 incertis]
gestis *Mommson.* || 32 § 5. 6 uidentur collocandae esse post § 10.

- 4, 6 Post rem iudicatam pactum, nisi donationis causa interponatur, seruari non potest: lib. I tit. de transact.
- 4, 7 Item eodem lib. et tit.:
Neque contra leges neque contra bonos mores pacisci possumus. De criminibus propter infamiam nemo cum aduersario 5
pacisci potest.
- 4, 8 Idem lib. III tit. de institu. hered.:
Pacta uel condiciones contra leges uel decreta principum uel bonos mores nullius sunt momenti.
- 4, 9 Ex corpore Hermogeniani tit. de pact. et transact.: 10
Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Sebastiano. Neque ex nudo nascitur pacto actio, neque si contra bonos mores uerborum intercessit obligatio, ex his actionem dari conuenit et reliqua. PP. III kal. Iun. iisdem cons. a. 293
- 4, 10 Item eodem corpore et lib.: 15
Idem AA. et CC. Flauio Rumitalo. Inter cetera et ad locum: Pactum neque contra bonos mores neque contra leges emissum ualet et reliq. PP. id. . . . AA. cons. a. 293
- 4, 11 Item eodem corpore et tit.:
Idem AA. et CC. Zeuxiano Antonino. Pacto transactionis 20
exactio iudicati non tollitur. unde si pater tuus condemnatus iudicio post transegit et soluit, solutione magis quam transactione tuum defende negotium, et reliq. PP. XVIII kal. Ian. ipsis AA. cons. a. 293
- 5, 1 In dei nomine quid tractari debeat, quotiens aduersarius 25
aliqua sibi direpta sublata proposita intendit actione reposcere.
- 5, 2 Primore in loco debet personam suam, quae sit ad repetendum idonea, euidenter ostendere: et dum claruerit eum ad repetendum personam habere legitimam, in genere actionis quid aut quantum, aut quas species, in modum et mensuram uel summam 30
et quantitatem debet specialiter designare et indubitanter exprimere. Quae uniuersa secundum leges subter adnexas hi qui iudicaturi sunt petitorem implere compellunt: qui si aut

c. 4, 6 = *Paul.* 1, 1, 5 a.

c. 4, 7 = *Paul.* 1, 1, 4. 7.

c. 4, 8 = *Paul.* 3, 4 b, 2.

c. 4, 9 iunge cum *Cod. Iust.* 7, 16, 24 (s. III k. Ian. AA. cons.).

8 pacta uel om. *Paul.* || uel decr.] et decr. *Paul.* || 9 mores] mores adscriptae *Paul.* || 12 pacto nascitur *Cui.* 1566. || 15 lib.] tit. *scr.* (*Schulding*). || 16 et cc. om. *Cui.* 1566. || rumitalo] rhoemetalco *Momm*sen. || 18 id. *Cui.* 1577. 1586, iisdem *Cui.* 1566. || 20 zeuxiano *Cui.* 1577. 1586, zotiano *Cui.* 1566. || 23 reliq. *Cui.* 1586, caetera *Cui.* 1566. || XVIII *Cui.* 1566. 1577, XVIII *Cui.* 1586.

neglegere, aut satisfacere legibus fortasse nequiverit, causam
5, 4 perdat secundum leges subter adnexas. Quibus modis causa
petitor cadat, leges lib. I Paul. sentent. tit. de eo qui causa
cadit ita:

Causa cadimus aut loco aut summa aut tempore aut 5
qualitate. loco alibi: summa in repetendo: tempore ante
petendo: qualitate eiusdem rei speciem meliorem postulantes.
5, 5 Item lib. I Pauli sentent. sub titulo si hereditas uel quid
aliud petatur:

Hereditas pro ea parte peti debet, pro qua ad nos per- 10
tinet: alioquin plus petendi periculum incurrimus et causam
perdimus.

5, 6 Ex corpore Hermogeniani tit. de calumniatorib. et plus
petendo:

Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Aurelio Dextro. 15
(inter cetera et ad locum:) Si tutor uel curator plus petierit,
causa cadit. quod cum factum esse dicas, frustra a nobis
remedium quaeris, quia te ratio iuris impugnat. PP. IIII id.
Decemb. Nicomedia Constantio et Maximo cons. a. 294

5, 7 Item eodem corpore et tit.: 20

Iidem AA. et CC. Claudio Menandro. Quotiescumque ordi-
natis actionibus aliquid petitur, ideo petitor cogitur specialiter
genus litis edere, ne plus debito aut eo quod competit postuletur.
siue itaque fideicommissum siue fundus siue pars fundi siue
domus siue pars domus siue debitum aut quodcumque petatur, 25
specialiter designari debet petitionis summa uel quantitas, cum
genus litis editur. si quis igitur plus eo quod ei competit
uel debetur petierit, rem et causam de qua agitur perdit.
plus enim petitur, sicut responsis prudentum continetur,
summa loco tempore causa qualitate aestimatione. unde in- 30
structus istius lege rescripti excipe aduersarium apud iudicem
competentem. quem si iudex plus petiisse perspexerit, ex-
tinctis aduersarii tui petitionibus pro partibus tuis sententiam

c. 5, 4 = *Paul.* 1, 10.

c. 5, 5 = *Paul.* 1, 13b, 5.

---

1 negligere] negligere ausus fuerit *Mommsen.* || 3 cadit *Cui.* 1586.
|| 6 in (in *om.* *Cui.* 1586) repetendo t. a. petendo] plus tempore petendo
ante tempus *Paul.* || 7 postulantes *Cui.* 1586 *Paul.*, postulando *Cui.* 1577.
|| 19 nicomediae *Cui.* 1564. || maximiano *scr.* || 20 item e. c. et tit.
iidem aa. *Huschke*, idem e. c. et iisdem *Cui.* || 21 minandro *Cui.* 1564.
|| 23 debito aut] ab *Cui.* 1564. || 24 siue itaque . . . 30 aestimatione
om. *Cui.* 1564. || 27 igitur *Cui.* 1566. 1577, itaque *Cui.* 1586. || eo
Schulting, ab eo *Cui.* || instructus *Cui.* 1586, *om.* *Cui.* 1566. 1577.

dicet. PP. Mediolano XII kalendas Apriles Tusco et Aquilino cons.

a. 295

(Hic require, qualiter actionis editio pulsato fiat.)

- 6, 1 Iuvante deo quid tractari debeat aduersus eum, qui se heredem dicit alicuius aut ad se hereditatem personae cuiuslibet 5
- 6, 2 aestimat posse competere. Et dum agere forsitan temptauerit, primore in loco debet euidenter ostendere se personam habere legitimam: et hoc dum ostenderit, ut iuris legumque dictat auctoritas, genus actionis edere debet, in quo manu sua subscribat: quo dato genere actionis, acceptis triduanis induitiis quarto die 10 respondeat aduersarius suus, ut leges praecipiant, responsionibus saluis pulsato, quae de iure et legibus suffragantur, salua etiam actione calumniae: quia dum calumniator qui pulsat ostensus fuerit, qualis sit poena calumniae, legibus subter annexis ostenditur: sic tamen, ut ipse probet, quemadmodum 15 sua interest, et ostendat ad se uniuersa quae repetit pertinere. Illud praecipue summa cum cautela obseruari oportet, ut, si aduersarius scripturam aliquam donationis ostenderit, primore in loco fidem faciat scripturae: quam dum fecerit, in eadem munificentia singulae quaeque res si scriptae fuerint 20 quae donantur, sicut leges iubent, ualet facta donatio, et si eas dum uixit in bonis suis habuit, aut eius iuri uel dominio competebant, aut si lite contestata de hac luce migrauerit. quae uniuersa qualiter et quibus modis adstruere, defensore uel aduersario diuinitatis auxilio resistere debeas, inferius continentur adscripta. Et ne forte dicat aduersa pars aliqua sibi principali rescripto aut praeceptione fuisse concessa, ad huiusmodi uersutiam potest pulsatus modis omnibus replicare, principem ea semper uelle concedere, quae legibus rationique conueniunt: quia causa, quae nullam de legibus sortitur firmitatem, in praeiudicium alterius a principe non potest sumere firmitatem, sicut idem inferius declaratur.
- 6, 3
- 6, 4
- 6, 5 Petitio hereditatis, cuius defunctus litem non erat contestatus, ad heredem non transmittitur. Lib. I sententiarum tit. VI si hereditas uel quid aliud petatur. 35
- 6, 5a Qui petit hereditatem, ipse probare debet ad se magis quam ad eum qui possidet siue ex testamento siue ab intestato

c. 6, 5 = *Paul.* 1. 13 b, 4.

c. 6, 5 a = *Paul.* 1, 13 b, 6.

~~~~~  
1 aprilis *Cui.* || anullino *requiritur.* || 3 uerba hic . . . fiat *scholias adiecit.* || actionis edito *Cui.* 1586, ad quod in marg. adnotat cautio a pulsato. || 11 ante respondeat desideratur contradictio pulsati. || 18 ostenderit] ostenderit et *Cui.* || 24 defensore] et defensori *Schulting.* || 27 huiusmodi *Cui.* 1586, huius mali *Cui.* 1577. || idem] item *Momm.* || 36 ipse *om.* *Cui.* 1564. || 37 ad] eam ad *Cui.* 1564.

pertinere. Idem eodem libro sententiarum receptarum eodemque titulo si hereditas etc.

6, 6 Eas res, quas quis iuris sui esse putat, petere potest, ita tamen ut ipsi incumbat necessitas probandi eas ad se pertinere. Idem eod. leges lib. et tit. III. 5

6, 7 In petitione hereditatis ea ueniunt quae defunctus mortis tempore dereliquit, uel ea quae post mortem ante aditam hereditatem ex ea quaesita sunt. Eod. lib. et tit. si hereditas uel quid aliud petatur.

6, 8 Lib. II sent. Pauli tit. ex empto et uendito: 10

Hereditas debitoris aduersus creditorem, qui pignora uel fiducias distraxit, nulla actio datur, nisi a testatore inchoata ad eos transmissa sit.

6, 9 Lib. III Paul. sent. tit. de legatis:

Post diem legati cedentem actio, quae inchoata non est, 15 ad heredem non transmittitur.

6, 10 Item qualiter donatio fieri debeat: ex corpore Hermogeniani tit. de donat. inter uir. et uxor.:

Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Septimio Sabiniano. Cum de bonis tuis partem quidem tertiam penes te reti- 20 nuisse, partem uero tertiam in eum, quem tu in potestate habebas, ac tertiam in emancipatum donationis titulo contulisse commemoras, non est iuris incerti, in eum quidem, qui in sacris familiae tuae remanet, destinationem magis paternae uoluntatis factam, quam perpetuam donationem peruenisse: 25 nec in emancipatum translata, si generaliter eidem partem tertiam bonorum donasti, quia generaliter bonorum portionem donari non posse, cum singulae res nominari debeant, quae donatione mancipatione uel in iure cessione transferuntur et 29 reliqua. Dat. prid. kal. Mai. Heraclea ipsis AA. cons. a. 293

- c. 6, 6 = *Paul.* 1, 13 b, 7.
- c. 6, 7 = *Paul.* 1, 13 b, 1.
- c. 6, 8 = *Paul.* 2, 17, 15.
- c. 6, 9 = *Paul.* 3, 6, 3.
- c. 6, 10 = *Cod. Iust.* 8, 53, 11.

1 sententiarum . . . eodemque *Cui.* 1577, et *Cui.* 1586. || 5 idem] item *Huschke.* || 7 reliquit *Paul.* || 19 aa.] aa. et cc. *Cod.* || 20 tertiam om. *Cod. Iust.* || 21 tertiam om. *Cod. Iust.* || tu om. *Cui.* 1566 *Cod. Iust.* || 22 habes *Cod. Iust.* || ac t. in em. *Cod. Iust.* || 23 incerti iuris *Cod. Iust.* || quidem om. *Cod. Iust.* || 25 perpetuam] perfectam *Cod. Iust.* || 26 nec seqq. om. *Cod. Iust.* || eidem partem *Cui.* 1566. 1586, idem pater *Cui.* 1577. || 28 donari non posse *Cui.* 1586, donari non potest *Cui.* 1566, 'donare non posses *Cui.* 1577: fortasse constat suppl. || 29 mancipatione *Cui.* 1566, emancipatione *Cui.* 1577. 1586. || 30 dat.] s. *Cod. Iust.* || maii. *Cui.* 1577.

6, 11 Idem eod. lib. et tit.:

Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Cretiano Maximo. Nec uenditio donationis causa bonorum omnium ualet, sed rerum singularum nominatim donatio facta capit effectum et cet. Dat. VIII kal. Ian. Caesaribus cons. 4

a. 294

6, 12 Item leges legatum, si per codicillos dimissum fuerit, sine testamento ualere non posse.

Ex corpore Hermogeniani tit. de donat. inter uir. et uxor.:

Idem AA. et CC. Aurelio Altino. (inter cetera et ad locum:) Codicillis autem sine testamento legatum nec adimi nec dari 10 potest. Datum sub die VIII kal. Ian. Nicomedia CC. cons. a. 294

6, 13 Item leges, qua poena calumniatores plectendi sint.

Ex corpore Hermogeniani tit. de calumniatorib.:

Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Quintiano. Tibi magis quam aduersario, qui per calumniam petit, contra quem 15 supplicas, iudicio tutelae conuenit excipere actionem, ad quam respondere debes: quippe si per calumniam hoc eum facere confidis, remedio repromissionis initio postulatae calumniae decimae partis eius quod petit tibi condemnari eum desiderare 19 potes. PP. XI kalend. Nouemb. AA. cons. a. 293

6, 14 Item leges, qualiter petitor probare debeat quod intendit, non ab aduersario instrui.

Ex corpore Hermogeniani tit. ad exhib.:

Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Aurelio Diogeni. Nimis graue est quod petitis, urgueri ad exhibitionem partem 25 diuersam eorum, per quos sibi negotium fiat. unde intellegitis, quod intentioni uestrae proprias adferre debeatis probationes, non aduersum se ab aduersariis adduci. PP. kal. Mai. AA. et CC. cons. a. 293

6, 15 Item eodem corpore tit. ubi agi debeat:

30

Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Flauianae. (inter c. 6, 14 = *Cod. Iust.* 4, 20, 7.

~~~~~  
2 aa.] aa. et cc. *requiritur*. || 9 iisdem *Cui.* || altino] alpino *Mommsen*. || 11 dat. *Cui.* 1566. || 14 tibi . . . 15 petit contra quem suppl. *Cui.* 1577, tibi . . . petit suppl. contra quem *Cui.* 1586, sibi . . . petit supplicas* iudicio *Cui.* 1566, om. *Cui.* 1564. || 16 excipere *Cui.* 1577, excipi *Cui.* 1564. 1566. 1586. || 18 decimae partis *Cui.* 1577, in decimam partem *Cui.* 1564. 1566. 1586. || 19 petit *Cui.* 1577, petiit *Cui.* 1564. 1566, competit *Cui.* 1586. || tibi om. *Cui.* 1566. || 20 pp. x1 *Cui.* 1586, dat. x1 *Cui.* 1564. 1566, pp. *Cui.* 1577. || 24 aurelio diogeni] diogeni et ingenuo *Codicis Iust. libri*. || 25 urgeri *Cui.* 1577. 1586. || diuersam *Cui.* 1566. 1586 *Cod. Iust.*, aduersam *Cui.* 1577. || 27 intentioni uestrae *Cui.* 1586 *Cod. Iust.*, intentiones uestras *Cui.* 1577, intentionis uestrae *Cui.* 1566. || debetis *Cui.* 1566 *Cod. Iust.* || 28 aduersus *Cod. Iust.* || pp.] s. VI uel s. VI *Cod. Iust.* || maii *Cui.* 1577. || 29 et cc. om. *Cui.* 1566 *Cod. Iust.* || 30 item] idem *Cui.* || 31 aa.] aa. et cc. *requiritur*.

cetera et ad locum:) Quaecumque ad te pertinentia detineri dicis ab his quorum meministi, uel probaueris tibi deberi, praeses prouinciae restitui prouidebit. PP. VII id. Ian. AA. cons. a. 293

6, 16 Item eod. corpore tit. de instrum.:

Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Iulio Pancratio. 5
(inter cetera et ad locum:) Omissis itaque istiusmodi moris, si intentionem suam incipiat aduersarius tuus implere, praescriptionibus temporis uel alterius et tu causam magis tuam defende, habens securitatem uictoriae, si quod intendit aduersarius tuus probationibus implere non possit. PP. dd. Diocletiano V A. et Maximiano A. cons. a. 293

6, 17 Item leges, quod scriptura, quae nullam de legibus habeat firmitatem, firmari a principe non debet.

Eodem corp. tit. de testament.:

Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Aurelio Secundino 15
optioni. (inter cetera et ad locum:) Scriptura, quae nec iure nec legibus consistit, nec a nobis hanc confirmari conuenit, quippe cum beneficia citra cuiusquam iniuriam petentibus decernere minime soleamus. PP. VII kalend. Nouemb. Mar- 19
cianopoli CC. cons. a. 294

6, 18 Item leges, qualiter, quod actor habuit, hoc eius heredi possit competere.

Ex corpore Hermogeniani tit. de successionibus:

Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Aurelio Asterio. 25
(inter cetera et ad locum:) Si secundum edicti formam testamentum obsignatum extitit, bona, quae cum moreretur auctor tuus, eius fuerunt, sollemniter petes et rel. PP. III kalendas April. Sirmio CC. cons. a. 294

6, 19 Item eodem corpore tit. de pact. et transact.:

Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Eusebio. (inter 30
cetera et ad locum:) Manifesti atque euidentis iuris est, ante-

c. 6, 16 uidetur cohaesisse cum Cod. Iust. 3, 19, 1.

c. 6, 18 iungenda est cum Cod. Iust. 3, 31, 8. 6, 59, 4. 7, 16, 27.

c. 6, 19 = Cod. Iust. 6, 30, 7.

~~~~~  
1 detineri . . . uel probaueris Cui. 1577. 1586, quae detineri . . . probaueris Cui. 1566. || 4 item Huschke, idem Cui. || 7 perscriptionibus Cui. 1586. || 8 alterius] fortasse aliter scr. || 9 uictoriae Cui. 1577. 1586, uictoria est Cui. 1566. || 10 pp. dd. diocl. V a. et max. a. (diocl. V et maximiano aa. Cui. 1566) cons. Cui., d. id. april. aa. cons. Cod. Iust. 3, 19, 1. || 15 et om. Cui. 1577. 1586. || aa.] aa. et cc. requiritur. || 16 scripturam Cui. 1566, scriptura si Mommsen. || 17 hanc om. Cui. 1566. || 18 citra] nisi citra Mommsen. || cuiusdam Cui. 1586. || 21 auctor Huschke. || 24 aa.] aa. et cc. leges iungendae. || 26 signatum Cui. 1566. 1586. || auctor Cui. 1566, actor Cui. 1577. 1586: cf. Cod. Iust. 7, 16, 27. || 27 petis Cui. 1566. || pp.] d. leges iungendae. || 29 item Huschke, idem Cui. || 30 aa.] aa. et cc. Cod. Iust.

quam cerneret uel pro herede gereret uel bonorum possessionem peteret defuncta, successionem eam non potuisse ad heredes suos transmittere. PP. X kal. Mart. iisdem AA. cons. a. 293

6, 20 Item leges, qua poena calumniatores plectendi sunt, lib. I sentent. tit. de calumniator.: 5

Calumniosus est, qui sciens prudensque per fraudem negotium alicui comparat.

6, 21 Idem lib. V tit. de priuatis et publicis iudiciis:

Omnes calumniosi extra ordinem pro qualitate admissi plectendi sunt. 10

7, 1 Quantum ad nos delatae pactionis textus insinuat, potius contra bonos mores chartula ipsa litigii seminarium propagauit, quam tum utili deliberatione adsurgentium iurgiorum scandala resecauit. dinoscitur itaque calliditas dictantis non

7, 2 habuisse prudentiam. Dum igitur contra legum iurisque 15 ordinem ueniens iustam arbitrii ignorauit custodire mensuram, quae tanta duarum personarum dignitas potuit reperiri, aut quae intra regionem tanta fuit defectio iudicantium, ut nec triumuirale iudicium etiam de rebus iudicatis male paciscen- 20 tium non tam electio, sed, quod uerius dici constat, facilitas eligeret? de rebus enim iudicatis soli principi et contra iudices licuit iudicare, aut si ita conuenerat, ut iudicii uinculum sol- 25

7, 3 ueretur. Ergo pactio ipsa iudicii ordinem et constitutionem infirmat, quae discingit, quod tamen non paciscendo, sed

donando fieri potuisset, secundum sententiam Pauli iuridici, 25

cuius sententias sacratissimorum principum scita semper ualituras ac diualis constitutio declarauit.

7, 4 Pauli sent. I lib. de pact.: 30

Nec contra leges nec contra bonos mores pacisci possumus.

7, 5 Item eod. lib. et tit.:

Pactum contra ius aut constitutiones aut s. c. interpositum nihil momenti habet.

7, 6 Item ex corpore Pauli de pact. et conuentis:

c. 6, 20 = *Paul.* 1, 5, 1.

c. 6, 21 = *Paul.* 1, 5, 2 *Dig.* 48, 16, 3.

c. 7, 3 u. 26 principum scita . . . diualis constitutio] *Cod. Theod.* 35
1, 4, 2. 3.

c. 7, 4. 5 = *Paul.* 1, 1, 4. 4 a.

c. 7, 6 = *Paul.* 1, 1, 5 a.

2 defuncta *Cui.* 1577. 1586, defuncto *Cui.* 1566, defunctam *Cod. Iust.* || 3 x . . . iisdem] k. mai. Thiralli *Cod. Iust.* || 8 lib. . . . 9 omnes] eod. lib. et tit.: Et in priu. et in p. iudiciis omnes *duce Paulo scr.* || 13 tum utili *corruptum est.* || 20 dici *om. Cui.* 1577. || 21 eligisset *Cui.* 1586. || 24 quae] atque *Pugge.* || tamen non] non tam *scr.* || 27 declarat *Cui.* 1577.

Post rem iudicatam pactum, nisi donationis causa interponatur, seruari non potest.

7, 7 Intellegis memoratae pactionis constitutionem iuridici auctoris sententiis uacuum. quid, inquam, ulterius requirendum? Dicit pars aduersa: pacti sumus libero arbitrio, nullo cogentis imperio, tibi et bonis moribus constat. si certum non contra iussa et senatus consulta, quae iudicata sunt prius, effectui contradantur: et de his, quae altercationi superesse noscuntur, sit dignus ac legalis numerus iudicum, qui cuncta lata sententia moderata ratione discingat. Certe si necesse est rusticis improbisque moribus aliquid amplius satisfieri, ipsi duo, quos quasi praefata cartula nominauit, sub praesentia electarum personarum, defensore quoque adhibito appellentur, ut, si praesumunt aut putant iustum uel legale, audiant quae partes iurgantium crediderint intimanda: et si ipsius cartulae, quae iam dignoscitur iuris formulis uacuata, modum aestimant se supplere, promant de agnitis legis sententiam. Tunc et ipsi sentient, quae sit temeritas iudicantis, ubi minor numerus post maiorem, praeterea et religiosorum, quos non summi pontificatus honor attollit, contra res iudicio terminatas praesumpserit ferre sententiam: ac si destiterint, contestatio allegetur, illos aut differre aut non praesumere, aut electionem impleant paciscentium. demum si quae in contentionem ueniunt, aut ampliori numero iudicum aut summae potestatis sunt arbitrio decernenda.

7a, 1 Deinde uero (quod minime fuerat necessarium consultationem nostram tuis utilitatibus sciscitari) si auus maternus nepoti aliqua contulisse noscatur, utrum in iure eius manere debeant, an matri in possessione sua consorti persuasionibus lubricis imputari, pro eo fortasse, quod usufructuaria mater sit de proprietate filii constituta, ac, si filiae proprium uel cuiuslibet extraneo aliquid reliquisset, domino de facultate sua testari non licuit, cumque etiam si pater filii superesset, nec ad ipsum, ab auo materno quod nepoti collatum fuerat, pertineret: hoc

c. 7, 7 uerba u. 3 libero . . . 4 imperio ex Cod. Theod. 2, 9, 3 sumpta sunt: cf. c. 1, 12.

6 sibi bonis moribus constet Cui. 1586, tibi et b. m. consta Mommsen: quae sequuntur corrupta sunt. || 7 iussa et] expectes fere ius aut constitutiones aut. || 9 sit dignius Cui. 1577, si dignus Cui. 1586. || 10 moderata ratione Cui. 1577, moderatione Cui. 1586. || 12 quasi om. Cui. 1577, quasi iudices Mommsen. || 17 quae Huschke, quid Cui. || 25 quod] quo de Mommsen. || 26 sciscitari intellege passiuè usurpatum. || 29 mater sit om. Cui. 1577. || 30 filiae propriae (id est sorori nepotis) fortasse scr. || 31 domino] nisi domino Mommsen. || 32 liceat cum etiam si fortasse scr. || 33 hoc Cui. 1586, ut Cui. 1577.

7a, 2 etiam Codicis Theodosiani declarat auctoritas. Quod tamen superfluum penes electas magnificasque personas fieri iudicamus: sed necesse est, ut ignorantia rusticitatis, uel tergiuersationis iniquitas directis semper oblationibus comprimatur.

7a, 3 Ex Theodosiani lib. IX sub tit. de mat. bon. et mat. gen. 5
cretione sublata:

Impp. Honorius et Arcadius AA. Florentio praef. urb. (ad locum:) Quicquid auus auia proauus proauia nepoti nepti pronepti pronepti cuiuslibet tituli largitate contulerint, id est testamento fideicommisso legato codicillo donatione uel etiam 10
intestati successione, pater filio filiaeue integra inlibataque custodiat. Dat. prid. id. Oct. Mediolano Olybrio et Probino cons. a. 395

7a, 4 Luce clarius constitit patefactum nec matri usum obesse, ut de reliqua facultate possessionem debitam consequatur, et circa nepotem munus auaticum perpetua liberalitate mansurum. 15

7a, 5 Hoc et consultorum iura declarant, quae necessarium tractatui nostro non duximus adhiberi.

8, 1 Adde dum sollicitudinis tuae cura tractauit, ut de effractoribus et manifesto crimine comprehensis quam iudex debuit ferre sententiam, tractatus nostri pagina declaret: aut si maritus, quem iudiciariae potestatis cingit auctoritas, de seruis, qui res uxorias manifesto crimine abstulisse conuicti sunt, peremptoriam debuerit ferre sententiam, quasi id obici possit, in propria causa quis iudicet stulte: huic lex diuorum principum quae infra legitur opponenda, maritum illa tantum 25
negotia uxoris uelut extraneum auctorem prosecuturum, quae procuratio emissa perscripserit.

8, 2 Ex corpore Theodosiani:

Imppp. Theodosius et Arcadius et Honorius AAA. Victori proconsuli Asiae. Procurator, licet maritus sit, id solum 30
exequi debet, quod procuratio emissa praescripserit. Dat. V kal. Iul. Theodosio A. III et Abundantio cons. a. 393

8, 3 Agnoscis maritum uelut extraneum causam uxoriam pro-
8, 4 secutum. Agnoscis iudicem de manifestis reis non potuisse tardare sententiam. 35

8, 5 Item ex corpore Theodosiani lib. IX tit. de accusationibus et inscriptionibus:

c. 7a, 3 = *Cod. Theod.* 8, 18, 2.

c. 8, 2 = *Cod. Theod.* 2, 12, 4.

c. 8, 5 = *Cod. Theod.* 9, 1, 18.

~~~~~  
5 IX] VIII scr. || et mat.] et mat. et *Cui.* 1586. || 11 filiane *Cui.* 1586.
|| 12 prid. om. *Cod. Theod.* || 13 patrifactum *Cui.* 1577. || 18 adde dum] quod demum *Huschke.* || 23 id obici possit quasi *fortasse scr.* || 27 praescripserit *scr., cf. u.* 31. || 29 uictorio *Cod. Theod.* || 33 agnosce et *Cui.* 1586.

Impp. Arcadius et Honorius AA. Ne diuersorum criminum rei uel desidia iudicum uel quadam leuitatis ambitione per prouincias detenti in carcerem crudelius differantur, moneantur omnes iudices productos e custodiis reos discussioni debitae subicere et quod leges suaserint definire. Dat. III non. Aug. 5 CP. Arcadio III et Honorio cons. a. 396

8, 6 Hoc etiam specialiter post hanc legem iudex sibi metuat inferendum, quod, si dignam tardarit ex lege ferre sententiam, dum principum praecepta despexit, ipse legibus damnabitur.

8, 7 Vnde ex corpore Theodosiani: 10

Imp. Constantinus A. et Iulianus Caes. ad Taurum pp. (ad locum:) Multabuntur iudices, qui rescripta contempserint aut distulerint. Dat. III non. Iul. Constantino A. VII et Iuliano cons. a. 356

8, 8 Intellegat nunc improbus accusator cinctum iudicem et uxoria uelut externa debuisse negotia definire: et non licuisse, 15 ut alienum reatum metueret, cui de manifestis reis non licuit tardare sententiam.

9, 1 Ex corpore Hermogeniani:

Impp. Valens et Valentinianus AA. ad Volusianum praefect. urb. Post sententiam pacisci non licere iuris ordine 20 praecauetur. unde cum supplicans inique se oppressam et post sententiam sacri auditorii depactum esse commemoret, Volusiane parens karissime atque amantissime, amota poena, quam pacto contra ius facto serenitas tua inesse praeuiderit, 24 legum auxilio consulat supplicanti. Dat. III id. Aug. Mediolani. a. 365

9, 2 Idem AA. Pompeio Fauonio. Hereditatem, quam tibi competere iure confirmas, negotii merito discusso, approbatis allegationibus restituet legum fonte demanans sententia iudicantis, remota uidelicet pactione, quam dolo patuerit elicitam. Dat. VIII id. Febr. alleg. non. kal. April. in basilica Thermarum 30 Commodianarum ipsis AA. cons. a. 365

9, 3 Idem Aug. Mamertino pp. (inter cet. et ad locum:) Pacta quidem per uim et metum apud omnes satis constat cassata uiribus respuenda. Dat. XII kal. April. ipsis AA. cons. a. 365

c. 8, 7 = *Cod. Theod.* 1, 2, 7.

2 lenitatis *Cod. Theod.* || 5 subicere] subdere *Cod. Theod.* || 6 arc. III et hon. III aa. cons. *Cod. Theod.* || 8 tardasset *Cui.* 1586. || 9 dispexerat *Cui.* 1586. || 10 theodosiani *Cui.* 1577, theodosiani de diuersis rescriptis id est auctoritatibus *Cui.* 1586, cum multis libris ad *Cod. Theod.* 1, 2, cf. *Vesme ad Theod.* || 11 constantius requiritur. || 19 ualentinianus et ualens *Cui.* 1566 recte. || ad uolusianum] uolusiano *Cui.* 1566. || 21 oppressam *Cui.* 1586. || 22 depactam *Cui.* 1566. || 24 sinceritas *Gothofredus.* || peruiderit *Mommson.* || 25 mediolane *Cui.* 1566. || 28 restituet *Cui.* 1586, restitue* *Cui.* 1566 (*asterisco post iudicantis repetito*), restitui efficiet *Cui.* 1577. || 30 non. om. *Cui.* 1566: rom. *Gothofredus.* || 31 comm. *Cui.* 1577. 1586, com. *Cui.* 1566. || 34 respuenda *Cui.* 1566. 1586, esse resp. *Cui.* 1577.

- 9, 4 **Iidem AA. ad Valentinianum consularem Picensi.** Non dubium est eum a fide placiti recessisse, qui quae promiserat implere noluit, Valentiniane carissime. proinde si aduersario supersedente cominus explicare ea quae spo^{pon}derat fides placiti uacillat, familiares litterae, quas ad se missas dicit, supplici 5 Exoperio non oberunt. fines etiam, quos temeratos adseuerat, amota praescriptione temporis hi qui peruaserunt, ut ratio iuris est, redhibere cogantur. Alleg. III kal. Mai. Flauia Fanestri in secretario ipsis AA. cons. a. 365
- 9, 5 **Iidem AA. Aeliae Bauoniae.** Lites trahi et sub quodam 10 potentiae terrore infimos fatigari iudiciorum expectat inuidia. unde si aduersarium tuum longe a filii tui successione positum haec in te, quae precibus texuisti, excogitasse constiterit, rector prouinciae hominis, qui nec paciscendi nec conloquendi de negotio substantiam habuit, impudentiam submoueat, reddi- 15 que faciat quidquid claruerit usurpatum: nec impudentia uindictet, quod concedere leges et iura non possunt: maxime cum memores nec a prima pactione, quae substantiam non habebat, secunda conuentione discessum, sed etiam inaniter resedis- 20 se, quod non iam pactio, sed quaedam usurpaticiis non subsistentibus causis immoderatio doceatur. Dat. III kal. Aug. Mediolani ipsis AA. cons. a. 365
- 9, 6 **Impp. Valens et Valentinianus AA. Ampeliae.** Ea, quae heredes inter se transactione interposita composuerint, firma illibataque perseuerabunt. et ideo secundum fidem instru- 25 menti competens tibi portio a possessoribus cum fructibus restituetur per uirum clarissimum proconsulem Africae amicum nostrum, fide gestorum diligenti examinatione comprobata. Dat. III non. Iul. Sirmio diuo Iouiano et Varroniano cons. a. 364
- 9, 7 **Impp. Valentinianus et Valens AA. Felici consulari Macedoniae.** (inter cetera et ad locum :) Si seruilibus contuberniis sese mulieres quondam ingenuae subdiderint, et nunc contemnentes dominum minoris aetatis seruitutis iugum conantur effugere,

3 nolit *Cui.* 1577. || ualentine *Cui.* 1577 *cum Cod. Theod.* 9, 2, 2. 9, 30, 4 *contra Cod. Theod.* 15, 1, 17. || 4 supradecente *Cui.* 1566. || quominus *Cui.* 1566. 1586. || explicaret *Cui.* 1566. || spo^{pon}derat *Cui.* 1566, spon^{pon}derat *Cui.* 1577. 1586. || 6 exoperio] magnopere *Cui.* 1566; exsuperio *scr.* || 8 maii *Cui.* || 9 fanestri *Gothofredus*, fenestri *Cui.* || 10 heliae *Cui.* 1577. 1586. || lites trahi] inter cetera *Cui.* 1566. || 11 ad iudiciorum spectat inuidiam *Gothofredus*. || 15 submouebit r. faciet *Cui.* 1566. || 16 nec] ne *Cui.* 1566. || 19 sed etiam] et *Cui.* 1566. || 20 usurpatio iustis non *Cui.* 1566. || 21 in moderatione *Cui.* 1566. || 23 impp. . . . aa.] iidem *Cui.* 1566, *cf. ad* 217, 19. || 27 uirum clar.] u. c. *Cui.* 1566. || proconsulem *Cui.* 1566, proconsularem *Cui.* 1577. 1586. || 30 macedoniae . . . 31 locum] campaniae *Cui.* 1566.

grauitas tua his, qui seruilem condicionem non statim in ipsis coniunctionum primordiis refugerunt, necessitatem subeundae seruitutis imponat. Dat. XIII kal. Aug. Mediolani ipsis AA. cons. a. 865

9, 8 Ex corpore Gregoriano:

Imp. Antoninus A. Prisciano militi. Summa sententia 5 comprehensa, quam cessantibus curatoribus quondam tuis iudex secutus iureiurandi a te perlati religionem in condemnationem deduxit, minui pacto non potuit: ac propterea sublata cautione transactionis, quae nullo iure interposita est, Septimius Varianus rem iudicatam exequatur. PP. kal. Iul. 10 Laeto II et Cereale cons. a. 215

9, 9 Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Vlpiae Marcellinae. Si praeses prouinciae ignorantiam tuam fraudulenta transactione ac dolosis artibus generi tui circumscriptam esse cognouerit, si quidem Aquiliana stipulatio et acceptilatio in- 15 secuta non est, pactum callide scriptum integris singulorum actionibus amouebit. PP. III non. Octob. ipsis AA. cons. a. 293?

9, 10 Imp. Gordianus A. Cliniae Antoniae. Pacta, quae contra bonos mores interponuntur, iuris ratio non tuetur. PP. non. 19 Octob. ipso A. II et Pompeiano cons. a. 241

9, 11 Imp. Alexander Aurelio Dionysio. Cum posteaquam aduersarius matris tuae uictus esset, matrem tuam circumuenerit, ut pacisceretur nullam se controuersiam de seruis moturam, id pactum mala fide factum irritum est: et cum ex ea conuentione cum matre tua agi coeperit, iudex eam 25 liberabit, quia de re iudicata pacisci nemo potest. PP. pridie id. Sept. Alexandro A. cons. a. 222

9, 12 Ex corpore Theodosiani:

Impp. Honorius et Theodosius AA. Iuliano proconsuli Africae. Et mulieribus et minoribus in iis, quae praetermi- 30

c. 9, 8 = *Cod. Iust.* 5, 53, 3.

c. 9, 11 = 1, 8. *Cod. Iust.* 2, 3, 8.

c. 9, 12 = *Cod. Theod.* 2, 16, 3.

2 coniunctionum *Cui.* 1577. 1586, coniunctionis *Cui.* 1566. || 7 iuris-
iurandi *Cui.* 1566 *Cod. Iust.* || prolati *Cod. Iust.* || 8 praeterea *Cui.*
1577. || oblata *Cui.* 1586. || 10 exequetur *Cui.* 1566. || 12 hanc const.
Cui. 1566 ad *Hermog. Cod.* (p. 716) rettulit. || maximin. *Cui.* 1577.
1586. || 15 insecuta] pactionem ins. *Cui.* 1586. || 17 adscripsi annum
293, quia is eodem modo designatur in c. 6, 10: sane quod Caesares in
inscriptione omittuntur, non obstat, cf. c. 5, 6. 6, 10—18. 9, 18. 19: ceterum
uide *Codicis Iustiniani Additamenta* p. *13 not. 2, p. *14 not. 2.
|| 18 clyniae *Cui.* || 19 iuris ratio *Cui.* 1566. 1586, iuratio *Cui.* 1577.
|| 20 a.] aa. *Cui.* 1586. || 21 imp. al.] al. a. *Cui.* 1566. || cum] si
Cui. 1566. || postquam *Cui.* 1566. || 23 pacisceretur] ei cauere *Cod. Iust.*
|| 24 agitaturam *Cui.* 1566. || 27 coss. *Cui.* 1586. || 29 iuliano] iul.
II *Cui.* 1586 cum *Cod. Theod.* || 30 quae] quae uel *Cod. Theod.*

serint uel ignorauerint, innumeris auctoritatibus constat esse consultum. Dat. prid. non. Mart. Rauennae Constantino cons. a. 414

9, 13 Item eodem corpore:

Imp. Constantinus A. ad Maximum praefect. urb. (inter cetera et ad locum:) Pactiones eas ualere uolumus, si cum legibus consentiant et reliqua. Dat. VI non. Febr. Romae Sabino et Rufino conss. a. 316

9, 14 Ex corpore Gregoriani:

Imp. Valentinianus et Gallienus AA. et Valerius Caesar Aurelio. Praeses prouinciae aestimabit, utrum de dubia lite transactio inter te et ciuitatis tuae ordinem facta sit, an de re iudicata, quia de re iudicata pacisci nemo potest. PP. III kal. Iun. Aemiliano et Basso conss. a. 259

9, 15 Item ex corpore Gregoriani tit. de transact.:

Imp. Gordianus A. Flauio Herculano. Super iudicato non subsecuta appellatione frustra transigi non est opinionis incertae. PP. XIII kal. Nou. Sabino et Veterano conss. a. 240

9, 16 Item eodem corpore:

Imp. Alexander Donato militi. Si certa quantitas in condemnationem iudicii deducta fuerit, pacisci exinde non posse, etc. PP. IX kalend. Iun. Fusco II et Dextro conss. a. 225

9, 17 Item ex corpore Gregoriani:

Qui contra arbitri sententiam petit, sola in eum poenae actio ex compromisso competit, non etiam conceptio pacti conuenti: lib. I tit. X. 25

9, 18 Ex eodem libro et tit.:

Imp. Diocletianus et Maximianus AA. Sergiae et Anagio. (inter cetera et ad locum:) De dubia uero lite facta transactio rescindi non potest. PP. VIII id April. Caes. conss. a. 294

9, 19 Item eodem corpore et titulo:

Imp. Diocletianus et Maximianus AA. Aurelio Hermogeni militi. Pactum, quod contra iuris formam prouinciae rector factum animaduertit, id infirmare minime dubitabit. PP. XIII kal. Nou. Caesaribus conss. a. 294

c. 9, 13 *haustam esse ex Cod. Theod.* 8, 12, 1 (*uerbis ut quas leges indulgent sqq.*) *coniecit Wenck.*

c. 9, 14 *ex parte = Cod. Iust.* 2, 4, 12.

2 constantino] constantio uc. *Cod. Theod.* || 9 impp. ualerianus *Cui.* 1566 *recte.* || et ual. c. om. *Cui.* 1566. || ualerianus *requiritur.* || 11 an de r. i. q. de re iudicata *Cui.* 1566. 1577, quia de re incerta *Cui.* 1586. || 14 idem *Cui.* || 15 hercolano *Cui.* 1577. 1586. || 17 pp.] uc. pp. *Cui.* 1586. || ueterano] uenusto *Cui.* 1566 *recte.* || 20 condemnatione *Cui.* || iudicis *Cui.* 1566. || 21 tusco *Cui.* 1566. || 22 § 17—19 *omittit Cui.* 1577, § 17 om. *Cui.* 1566. || 24 exceptio *Schulting.* || § 18. 19 *ad Hermog. Cod. rettulit Cui.* 1566. || 31 aa.] aa. et cc. *requiritur.*

CODICES
GREGORIANVS
ET
HERMOGENIANVS

RECOGNOVIT

P. KRVEGER.

Codicum Gregoriani et Hermogeniani ipsorum exemplaria cum perierint, si ea quae in Iustinianum Codicem recepta sunt excipias, hodie paucissima fragmenta supersunt, quae Lex Romana Wisigothorum eiusque Appendices, Vaticana fragmenta, Collatio, Consultatio seruarunt: praeterea in nonnullis Legis Romanae Wisigothorum et Codicis Iustiniani libris manuscriptis leguntur paucae constitutiones Codicum Gregoriani et Hermogeniani, quae non ad ipsum horum corporum contextum pertinent, sed additamenti loco postea adiectae sunt: unam denique constitutionem exscripsit Augustinus (p. 240) nonnullarumque argumenta laudantur in Lege Romana Burgundionum, in scholiis Sinaiticis (infra p. 269 sqq.) et in Thalelæi scholiis ad Iustinianum Codicem conscriptis.

Haec fragmenta a prioribus editoribus in unum corpus collecta et certo ordine disposita sunt: cum tamen neque hi uiri docti de ordine restituendo inter se consenserint neque mihi ea in re cum eis, praesertim cum Haenelio nouissimo editore conueniat, ab hac edendi ratione ita recedendum putauit, ut primo loco ederem solam epitomen horum Codicum a Wisigothis confectam, deinde omnium fragmentorum tabulas ad ipsorum Codicum quoad fieri potuit ordinem redactas componerem.

Quod ad Legis Romanae Wisigothorum contextum restituendum attinet, optimi illi libri, quorum ope Pauli sententias restituimus, in hac parte deficiunt, nisi quod in codice Monacensi D 2 saeculi fere septimi rubricarum Codicum Gregoriani et Hermogeniani index initio totius Legis superest. adhibui igitur secundi ordinis libros Gothanum 84 Parisiensem 4404 Vaticanum reg. 1128 saeculo nono uel decimo exaratos, et cum hi codices in nonnullis mendis inter se consentiant, codicem Aurelianensem 207 ab Haenelio collatum in subsidium uocaui.

M = Monacensis D 2

G = Gothanus 84 (desinit in p. 234, 15)

P = Parisiensis 4404

V = Vaticanus reg. 1128.

[EPITOME CODICVM GREGORIANI ET
HERMOGENIANI WISIGOTHICA]
CORPORIS GREGORIANI
LIBER PRIMVS

I. De transactionibus.

5

1 Imp. Gordianus A. Licinio Timotheo euocato. Trans-
actionis placitum ab eo interpositum, cui causae actionem,
non decisionem litis mandasti, nihil petitioni tuae derogauit.
PP. X kal. Ian. Pio et Pontiano cons.

a. 238

Interpretatio: Si quando per mandatum procurator litis 10
fuerit institutus et de compositione causae in ipso mandato
nihil continetur adscriptum, litigare potest, componere penitus
non praesumat. quod si composuerit, non ualebit.

LIBER SECVNDVS

II. Si aduersus donationes sponsis factas in 15
integrum quis restitui uelit.

1, 1 Impp. Valerianus et Gallienus AA. et Valerianus C. Auinio
Octauiano suo salutem. Precibus tuis et iuris auctoritas et
aequitas adsistit. neque enim dubium est ea, quae sponsae
adfinitatis contrahendae causa a minore donantur, repeti non 20

1, 1 = *Cod. Iust.* 2, 4, 7.

3 corporis gregoriani *GV*, corporis graeg. graeg. *M*, gregoriani *P*,
codicis gregoriani in optimis codicibus legi testatur Haenel, errore putem:
reliquis libris in *MGPV* praemittitur gregoriani uel gregorianus: corpus
Gregoriani citant Consultatio et Appendix 2 (p. 260 sqq.), Gregorianum
Collatio et Appendix 1 (p. 253 sqq.). || 6 a. licinio timotheo] ad licium
timotheum *G*. || 7 interposito *P*. || cui] cuius *V*. || actionem non
decisionem *Cod. Iust.*, actionis non decisionis (decicionis *G*, citionis *V^b*,
uacuo spatio relicto om. *V^a*) *GPV*. || mandati *G*. || derogabitur *G*, pro-
gabitur *V*. || 9 pp.] p. *G*, dat. *P*, cf. ad p. 226, 11. || potiano *V^b*,
po***** *V^a*, pompeiano *P*. || cons.] uu. cc. *P*. || 10 quando] quis *PV*.
|| 11 et om. *P*. || petitione *G*. || in ipso] iniusto *G*. || 12 continetur]
cont. et *P*. || 13 non] nihil *V*. || 15 si om. *MV*. || donationis *P*. ||
sponsi *P*. || factum *G*. || 16 quis] *P*, quid *MV*, quae *G*. || 17 aa. et
ual. om. *V*. || sauina *G^a*, sauino *G^b*. || 19 existit *G*. || 20 causae *GP*.
|| a minore] animo re *G*. || donatur *G*.

posse, quando huiuscemodi causas communis uoti complendi
 2 ratio prouocet. propter quae et in integrum restitutio dene-
 gatur: tametsi inter minores uerti uideatur, non discrepat
 ab his, qui legitimae aetatis ad huiuscemodi contractus prod-
 3 eunt. quare quaecumque Iulius Agrippinus u. c. filiae tuae 5
 Auinia sponsae donauit, repetere nullo modo poterit: ac si
 hoc facere temptauerit, opponet auctoritatem suam Iulius
 Donatus u. c. p. u. amicus noster, ut tam improba petitio re-
 pellatur. Data prid. id. Iun. Aemiliano et Basso cons. a. 259

Interpretatio. Iure et legibus continetur, ut minoribus 10
 contra ea, quae intra XXV annos male gesserint, per integri
 restitutionem debeat subueniri. sed in hoc tantum casu prae-
 senti lege remouentur, ut si quid minores pro coniunctione
 matrimonii sponsalicia largitate donauerint, per obtentum integri
 restitutionis nullatenus debeant reuocare. quod similiter iuxta 15
 nouellam legem et de dote seruabitur.

III Si maior fuerit probatus

1 Imp. Philippus A. et Philippus C. Aedio Maximo. Minori-
 bus annis deceptis, non decipientibus subuenitur: et ideo si
 ad circumueniendum emptorem mentitus aetatem ex adpectu 20
 te maiorem annis probari effecisti, lubricum frustra praetendis.
 PP. prid. id. Nou. Aquis Philippo A. et Titiano cons. a. 245

Interpretatio. Si quis decipiendi animo maiorem se in-
 strumentis quibuscumque esse conscripserit et postea per
 aetatis ueniam contra hoc uenire temptauerit, nullatenus 25
 audiatur, quia deceptus non est, sed ipse alium uoluit fraude
 decipere.

~~~~~
 2 quae et om. G. || 3 tametsi] nam etsi A. || non] nec GP. ||
 discrepata P, discrepant Mommsen. || 5 u. c.] uo. G, uu P. || 7 hoc om.
 G. || opponit GPV. || 8 u. c.] uo. G. || 9 id. om. P. || iuniae miliciano
 et P. || cons. om. P hoc loco et in omnibus quae sequuntur legibus. || 10 ut
 om. P. || minores G. || 11 ea] a Ga. || uiginti et quinque PV. || gesserit
 GV. || 12 restitutione G. || subuenire G. || in hoc om. G, hoc om. V. ||
 13 minoris P. || pro om. V. || coniunctionem Ga? P. || 14 per om.
 V. || obtentum] obtentu in G, obtentu PV. || 15 debeat GV. || 16
 nouella lege P: haec lex non extat. || 17 expectes rubricam si
 minor se maiorem dixerit uel probatus [fuerit (sic Cod. Iust. 2, 42).
 || prouocatus P. || 18 imperatores G. || aedio] V, edio G, ahaedeo
 P. || 19 deceptus V. || 20 ad] id G. || emptorem] mi empt. Pa. ||
 mentitus] m. est P. || aetate GV. || 21 te] aetate tuae P, om. V.
 || probari om. P. || effecisti G. || praetendis] prudentes G, praemendis
 P. || 22 pp. prid.] praeposita data G, dat. prid. P. || aquis A? Cuiacius,
 om. GPV. || tetciano P. || 23 quis om. GV. || 24 consenserit GV.
 || per P, ut G, aut V. || 25 uenia V. || 26 non om. G. || ipsa Ga. ||
 alios G.

III De inofficioso testamento

- 1, 1 Imp. Alexander A. Valeriae Caelestinae. Dos, quae a patre nubenti filiae data est aut in obligatione constituta, in quartam, quam habere ex bonis patris debet, ne inofficiosum testamentum possit accusare, non computatur, quoniam uiuente 5
 2 patre bonis eius fuit separata. Imperite itaque introducitur querella cautionis a marito tuo emissae, quasi non omnia tradita ei essent, cum, etsi uerum sit quod scriptura continetur, non perimatur querella inofficiosi testamenti, si ex iudicio patris supremo quarta filiae non suppletur, quam intestato 10 patre pro portione sua habere debuit. PP. III kal. Sept. Maximo II et Aemiliano cons. a. 223
- 2 Imp. Alexander A. Valeriae Rufinae. Si ex uoluntate patris, qui tres ex se natos reliquit heredes, tertiae portionis quarta ad te sine ulla diminutione peruenire non potuit, in- 15 officiosi testamenti accusationem instituere non prohiberis. in qua tamen parte ea quae ante a patre filiae in dotem data sunt non placet computari, quae etiam in bonis mariti sunt et a patrimonio patris uiuente eo separata fuerunt. PP. III 19 kal. Sept. Maximo II et Aemiliano cons. a. 223

Interpretatio. Si pater pro filia dotem tradiderit aut certe genero pro ipsa dote fecerit cautionem uel se promissionis uinculo obligauerit et mortis tempore Falcidiam filiae pater de his rebus quas mortis tempore dereliquit non dimiserit, de inofficioso patris testamento agere filia non prohibetur, 25 quia illud, quod pro ea a patre in dotem datum est aut pro-

1 test.] test. gregoriani V. || 2 imperatores G. || uariae V. || caelestinae V: Caelestina uidetur soror esse Rufinae, ad quam c. 2 directa est, ut in utroque rescripto de eadem hereditate agatur. || a patre nubenti (nuberti V)] parte G. || 4 officiosum G, inofficioso PV. || 5 testamento GPV. || computantur V. || 6 fuit separata P, fuisse parata GV. || introducitur Mommsen, introducet G, introducit PV. || 7 tuo] tum V. || emissae Cuiacius, amissa G, omissa PV. || 8 scripturam PV. || continentur G. || 9 permittatur P. || 10 subprimo P. || carta GV. || 11 positione G. || habere debebunt P, herede habuit V. || praeposita G, dat. P et sic deinceps pro pp. || III G, VI V. || 12 II om. G, item om. sed uacuo spatio relicto Va. || 13 imppp. GP. || a. om. P. || rufinae] cf. ad u. 2. || 14 se om. GV. || natus P, natis G. || relinquit G. || tertiam G. || 15 te] ste Pa. || possit GV. || 16 accusatione G. || prohiberes G. || 17 qua] quarta G. || ea] a Ga. || datae PV. || 19 eo] eos P. || fuerint G. || 20 maxime G. || II et P, om. GV. || 23 falcidia P. || 24 deliquit V. || 25 inofficio P. || 26 quia om. G. || quod VP, om. Ga, etiam quod Gb. || dote PV. || aut] uel PV.

missum, in Falcidia non poterit imputari. nam ea, quae pater uiuus in dotis condicione aut promiserit aut tradiderit, de bonis eius antequam moreretur discessisse et alienata esse noscuntur. similis erit et de sponsalicia donatione condicio.

LIBER TERTIVS

5

V De petitione hereditatis

- 1 Imp. Antoninus A. Pontio Ingenuo. Fructus ante litem contestatam perceptos malae fidei possessores restituere placuit. PP. XII kal. Iul. Romae duobus Aspris cons.

a. 212

Interpretatione non eget.

10

VI De rei uindicatione

- 1 Imp. Gordianus A. Aurelio Alexandro militi. Vineas in alieno agro institutas solo cedere et, si a malae fidei possessore id factum sit, sumptus eo nomine erogatos per retentionem seruari non posse incognitum non est. PP. III id Mart. Attico et Praetextato cons.

a. 242

Interpretatio. Si quis uineas in aliena terra posuerit, ad illum sine dubio pertinebunt, cuius terra esse probatur. qui si solum nesciens alienum, dum eum bona fide se crediderit possidere, sumptus quos in ipsis uineis ponendis fecit a domino terrae recipiat: si uero sciens in alieno posuit, et uineas restituat et expensas penitus non requirat.

- 2 Imp. Philippus A. et Philippus C. Aurelio Victorino et Marco et Valerio. Aedificium in alieno agro extructum solo cedere sumptusque eo nomine factos non nisi bonae fidei emptorem per retentionem posse seruare certissimi iuris est. PP. kal. Oct. . . . cons.

a. 244
uel 245

2 dotes *P.* || promisit *P.* || tradidit *PV.* || 3 aliaena *G.* || 6 repetitione *V.* || 7 imp. om. *G.* || antonius *P.*, constantinus *GV.* || pontio om. *P.*: aurelio pontio editio *Cuiacii* 1566. || 8 contestatum *Va.* || praeceptis *Ga.*, praeceptus *Gb.* || 9 pp.] p. *G.* || rom. *P.* || 10 int. n. e. om. *GV.*, ist. intp. non indig. *P.* || 11 de requirendi cautione *P.* || 12 alexandro *P.*, alebrando *G.*, alibrando *V.* || 13 constitutas *P.*, instituta *V.* || credere *V.* || et om. *V.* || si om. *G.* || 14 eo] eius *G.* || erogatus *G.*, ex *P.* || retentione *P.* || 15 possit *G.* || III *P.* || 16 attico] tacio *G.* || 17 posuerit] plantauerit *P.* || 18 pertinebunt *Sichardus*, pertinebit *GPV.* || 19 dum eum (cum *P.*) . . . 20 quos] expectes fere: suum se cred. poss., sumptus quos bona fide. || crederet *V.* || 20 sumptos *P.*, sumptus *Va.* || uineas *P.* || 21 alienum *G.* || 22 expensis *G.*, expensam *V.* || 23 imp.] interpret. *G.* || philppus a. *Ga.* || c.] cesas *Ga.* || et marco et] *PV.*, marco et *G.*: et marco scr. || 24 alienum agrum *Ga.* || structum *P.* || 25 sumptosque *P.*, subque *V.* || eo] eius *G.* || factus *P.* || nisi] si *P.* || 27 oct. . . . cons. scripsi, oct. cons. *G.*, oct. *PVa.*, octb. cc sstis *Vb.*: cf. *Codex Iustin. praef. p. XXX not. 2.*

Interpretatio. Pariter de aedificiis uel de reliquis rebus in alieno solo positis, sicut superius dictum est, forma seruabitur.

- 3 Imp. Philippus A. et Philippus C. Aurelio Antonio. Partum ancillae matris sequi condicionem nec statum in hac specie patris considerari explorati iuris est. PP. XIII kal. Nou. Philippo A. et Titiano cons. a. 245

Interpretatione non eget.

- 4 Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Aureliae Philoxenae. Quotiens eadem res a domino diuersis temporibus pluribus uenum datur, eum potiore esse, cui possessio primum tradita est. PP. XIII kal. Mai. Maximo et Aquilino cons. a. 286

Interpretatione non indiget.

- 5 Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Aureliae Mammae. Si neque mandato tuo neque ratum habente te maritus tuus possessionem iuris tui alienauit, non prohiberis rem tuam uindicare intercedente rectore prouinciae. PP. VIII kal. Mart. Diocletiano III et Maximiano cons. a. 287

Interpretatione non indiget.

20

VII Si sub alterius nomine res empti erit

- 1 Impp. Valerianus et Gallienus AA. Aurelio Auxonio. Instrumenti scriptura non oberit, quod nomen contineat alterius emptoris, ad cuius fidem ipse confugeris, cum dominium possessionis, quod habuisse te semper et adhuc habere proponis, securus obtineas. PP. kal. Iun. Aemiliano et Basso cons. a. 250
- 2 Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Aelio Ingenuo. Si nomine quidem uxoris tuae emptionem confecisti, uerum c. 6, 3 = *Cod. Iust.* 3, 32, 7.

2 positae P. || 4 imperatores G^b, inc. G^a. || antonino V, et antonio P. || 5 nec] ne P. || 6 considerare GV. || explorari P. || XIII G, III V. || 7 a. om. V. || 8 interpr. n. egit G, int. V, ist. intp. non indig. P. || egit G. || 9 imp. G. || filoxinae G, peloxinae P. || 10 a om. GV. || 11 uenon V^a. || dantur PV. || 12 primum] prius G. || XIII] III V. || aquilo G, aquiliano P. || 14 int. n. i. om. G. || interpretaetionem V, ist. intp. P. || eget V. || 15 amamae V^a. || 16 neque] quae G. || tuo om. G. || raptum P, rato G. || habentem P. || te om. GPV. || 17 prohiberes G^aV. || 18 kal.] id. PV. || 20 interp.] ist. intp. P. || indiget om. G, int. n. i. om. V. || 21 erit MPV, fuerit G. || 22 impp. om. G. || ualentinianus P. || auxonioti P. || 23 instrumenti Schulting, instrumentis PV, strumentis G. || non oberit] nouerit G. || continet V^a. || 24 alterius om. V^a. || 25 dominio G, dominum V^a. || 26 iul. P. || 27 cons.] cons. intp. non G. || 28 aeli V. || 29 fecisti G, quem fecisti P. || uirum P.

pecuniam de proprio numerasti et ipse inductus es in possessionem ac negotium tibi gestum est idque euidenter probabitur, praeses prouinciae uim tibi super iuris tui rebus inferri prohibebit. PP. IIII id. Mai. Maximo II et Aquilino cons. a. 286

Interpretatio utriusque legis. Quotiens aut maritus aut alia 5
quaecumque persona agrum aut quamcumque rem sua pecunia
et uxoris aut cuiuscumque alterius nomine uoluerit comparare,
et is qui pecuniam dat in rem fuerit intromissus, et ipse qui
pecuniam dedit rem comparatam cognoscitur possedisse, non
potest hoc praeiudicio laborare, quod alterius nomine res 10
legitur comparata. quod si uero, cuius nomine res compa-
ratae sunt, ipsi traditae sunt uel ab ipso possessae, is, qui
pecuniam suam pro hac re datam fuisse probauerit, rem quidem
comparatam non potest uindicare, sed pecuniam potest a
possessore recipere, quia duae res cum quo fuerint eius 15
dominum faciunt meliorem.

VIII De familiae herciscundae et communi diuidundo

1, 1 Imp. Gordianus A. Sextio Iuuenali. Ex re certa heredem
institutum sic haberi, ac si sine eius rei commemoratione 20
heres institutus fuisset, sane officio familiae herciscundae
iudicis conuenire, *ut* non plus emolumenti consequatur, quam
aliquis esset habiturus, ac si ex re certa heres institui po-
tuisset, in dubium non uenit. Falcidiam quoque in matris
testamento cessare falso tibi persuasum est. Proinde cum 25

c. 8, 1 § 3 = *Cod. Iust.* 1, 18, 2.

1 pecunia *P.* || est *P.* || possessione *G.* || 2 est] tamae *G^a*, om.
G^b. || ideoque *V.* || 3 praesis *G.*, praesens *P.* || super] satis *G.* ||
ioris *V.*, es *P.* || rebus om. *P.* || inferre *GP.* || 4 III *P.* || mad. *G.*
|| II] d. *G.*, om. *P.* || 5 leges *V.* || 6 quamcumque] quemcumque *P.* ||
7 uxores *P.* || cuiusque *V^b*, inc. *V^a*, cususcumque *P.* || 8 is] si *V.* ||
rem] rem suam *V.* || 9 non om. *G.* || 10 labore *G^a*. || res] re *G.* ||
11 legitur... 12 traditae] comparatae sunt ipsi traditae legitur quod
si uero cuius nomine res sunt *V.* || cuius] pro cuius *P.* || res om.
G. || 13 data *G.* || 14 sed] si *V.* || 15 recipere *V^a*. || quia *seqq.* nescio
quo modo corrupta sint. || fuerit *P.* || 16 dominio *P.* || 17 familia
GP. || 18 diuidendo *GP.* || 19 gratianus *V.* || cepta *V.* || 20 sic (si *V.*)
haberi om. *G.* || si om. *V.* || sine om. *G.* || rei] rei re *G.* || com-
memorationem *GV.* || 21 sine *G.* || 22 iudicis *Cuiacius*, iudicio *GPV.*
|| ut *Cuiacius*, non prohiberis ut (ut om. *V.*) *GPV.* || non plus om.
V. || 23 aliquis *P.*, aliquid *GV^b*, ***quid *V^a*: quam a. e. habiturus delet
Mommсен. || habituros *G.* || ex *Cuiacius*, om. *GPV.* || res *P.* || cepta
V. || institut* *G^a*. || 24 falcidia *G.* || 25 cessare... 230, 2 tuae *A alii*,
om. *GPV.*: uerba 25 cum *seqq.* confirmat *Cod. Iust.* || proinde *Cuiacius* cum
libris nonnullis teste Haenelio, perenne *A.*

iuris ignorantia excusari facile non possis, si maior annis hereditati matris tuae renuntiasti, sera prece subueniri tibi desideras. PP. XV kal. Nou. Arriano et Papo cons. a. 248

Interpretatio. Si quis per testamentum heredem aliquem appellauerit et rem certam, id est aut possessionem aut 5 mancipia aut quamlibet aliam speciem, de quo dubietas esse non possit, sub heredis uocabulo dimiserit, cui heredis nomen imposuerit, ad eum et illa quae non sunt nominata perueniant.

2 Impp. Valerianus et Gallienus AA. Antonio Potito. Si domum cuius meministi pater tuus, cum in potestate eius 10 ageres, nomine tuo donandi animo comparauit, iure quidem non subsistere donationem scire debuisti: uerum si in extremum fati diem pater eadem animi destinatione durauit, iudicium eius iuxta formam constitutam esse seruandum indubitati iuris est. PP. XI kal. April. Saeculare II et Donato 15 cons. a. 260

Interpretatio. In hac lege similis erit et de donatione condicio, quam filius familias a quocumque perceperit. sed hoc amplius habet, quod si maior fuerit ista donatio, quae nomine filii familias facta est, ut omnis facultas patris quartam 20 eius rei quam filius donatam accepit implere non possit, reliquis filiis de hac ipsa donatione Falcidia suppleatur.

VIII Quod cum eo qui in aliena potestate est negotium gestum esse dicetur

1; 1 Imp. Alexander A. Satiriis Modestino et Censorino. Ex 25 contractibus seruorum dominum non obligari tantumque aduersus eum actionem de peculio competere explorati iuris

1 facile libri Haenelii cum Cod. Iust., falcidia A. || possit A cum nonnullis libris Codicis Iust. || 2 sena preces G. || subuenire GP. || tibi om. G. || 3 papa G. || 6 aliam] aliquam GaV. || 7 posset P. || heredi P. || cui heres P. || 8 et om. G. || sunt non GV. || pertineant G. || 9 potito] positum G. || 10 meministi P, meministi nec GV. || 11 ageris GP. || nomini V. || 12 uirum G. || in om. G. || streum P. || 13 destinationem P. || 14 indubitati P, dubitari G, dubitati V. || 15 iuris] ius G. || II om. P. || 18 filios P. || 19 quo P. || 20 ut om. GPV. || omnes facultates GP. || quarta eius V, quartae iuris G. || 21 accipit G. || 23 eo] que V. || in om. MV. || alieno Ga, alterius P. || potestatem P. || 24 negotio Ga. || dicetur potius quam dicitur M, dicitur G, cf. Dig. 14, 5 Cod. Iust. 4, 21. || 25 c. 1 quod Cuiacius a. 1586 e nescio quo codice primus edidit, extat in codicibus A et Paris. 4412, in quo huius tituli rubrica in litura scripta est, om. GPV. || imp.] imp. a. Paris. || satiriis A, satiriis uel satirus Paris., satiro Cuiacius: satriis fortasse scr. || censorino Cuiacius, consorino Paris., om. A. || ex om. A. || 26 dominus Paris. || 27 eum actionem] eo haccione Paris. || explorarit uris. sem. plane Paris.

2 est. Plane si quid in rem domini uersum sit, eo nomine
 3 quoque teneri dominum non est incertum. Secundum quae
 si non iubentibus uobis seruus mutuam pecuniam accepit
 nec in rem uestram uersae sunt, conueniri non potestis.
 4 Actio de peculio si inferri coeperit, more solito respondere. 5
 debetis. PP. XII kal. Aug. Fusco II et Dextro cons. a. 255
 Interpretatione non eget.

X Ad senatus consultum Macedonianum

1, 1 Imp. Alexander A. Septimiae Musae. Macedoniani senatus
 consulti auctoritas petitionem eius pecuniae non impedit, quae 10
 filio familias studiorum causa Romae agenti ad necessarios
 2 sumptus, quos patris pietas non recusaret credita est. Sed
 ex contractu filii post mortem eius de peculio actio in patrem
 competere ita demum potest, si anni utilis spatium petitionem
 3 non impedit. Sane si iussu patris datum ei probetur, nec in 15
 quos usus uersa sit pecunia disquiri necesse est et perpetua
 in patrem etiam mortuo eo filio actio est. PP. prid. kal.
 Mart. Agricola et Clementino cons. a. 280

Interpretatio. Senatus consultum Macedonianum praecepit,
 ut filio familias pecunia non credatur. nunc haec constitutio 20
 iubet, ut pro studio litterarum si quis filio familias pecuniam
 dederit, hanc ei pater sine aliqua obiectione restituat. quod
 si ipse filius familias in peregrinis fortasse defecerit, intra
 anni spatium qui pecuniam commodauit de peculio filii potest

c. 10, 1 = *Cod. Iust.* 4, 28, 5.

1 plane ... 2 est om. *Aurel.* || in] in**st**** *Paris.* a || 2 se-
 cundum *Paris.* a || quae si] quaesce *Paris.* || 3 pecuniam mutuam
Paris. || 4 nec] nec e *Paris.* || re *Paris.* || euersae *Paris.* || 5
 actio] adni*(o?) *Paris.* || inferiori *Paris.* || 6 debitis *Paris.* || II
 om. *Cuiacius.* || cons. om. *A.* || 7 int. n. eg. om. *A?* || 8 rubrica
 extat in codicibus *A* et *Paris.* 4412 et in *Appendice Legis Rom. Wisigothorum*,
 de quo infra p. 249 dicemus, om. reliqui, qui sequentes titulos
 uno minus numero computant. || ad] de codices. || maced.] maced.
 ex (pro lex?) infra scripta codices. || 9 macedoniani *Ga*, macedoni-
 anis *P.* || 10 auctoritate *G.* || 11 filiae familiae *G.*, filios familiae
P. || causae romae *V.*, causarum *G.* || egenti *G.* || 12 sumptos *P.* ||
 quo *G.* || recusare *G.* || 13 contractus *GV.* || eus *Pa.* || de om. *Ga.* ||
 patre *GPV.* || 15 datum ei *GPV.*, mutuum datum ei *Appendix supra*
ad u. 8 laudata, mutuum datum *Cod. Iust.* || 16 quo *G.* || uera sit *P.*,
 uersasset *G.* || disquiri] his queri *G.* || et om. *V.* || 17 patre *GV.* ||
 eo] et *G.*, om. *Cod. Iust.* || pp.] data *P.* || 18 agricolae et clementiano
P. || 19 consulto *P.* || macedoniano *GaPV.* || 20 filios *P.* || nunc]
Cuiacius et libri deteriores teste Haenelio, nam *GPV.* || familias libri
Appendicis, familiae *GPV.* || 22 hac *Ga*, ac *P.* || 23 si om. *G.* || de-
 fecerint *V.* || 24 spacio *G.* || pecunia *G.* || de peculio om. *G.*

petere, ut sibi debitum reformetur. quod si pater iussit, ut pecunia praestaretur, non requirendum est, quid de ea pecunia fecerit, sed debitum pater sine mora restituat.

LIBER QVARTVS

XI Si debito persoluto instrumentum apud creditorem remanserit 5

- 1 Impp. Seuerus et Antoninus AA. Octauio Prisco. Si exsoluta est pecunia, nihil obest ueritati, quod cautio integra maneat apud creditorem. PP. prid. id. Iun. Antonino II et Geta cons. 9 a. 205

Interpretatione non eget.

- 2 Impp. Valerianus et Gallienus AA. Metrodoro. Si potes probare omnem pecuniam exsolutam creditori tuo, cautio tua quae apud heredem eius remansit inanis est: ut tamen aut ipsa reddatur tibi aut incisa apud creditorem remaneat, heredem eius conuenire potes. PP. VI id. Iun. Gallieno V et Faustino cons. 15 a. 262

Interpretatione non eget.

XII Si amissis uel debitori redditis instrumentis creditum petatur 20

- 1 Imp. Antoninus A. Septimiae Marciae. Debitores tuos quibuscumque rationibus debere tibi pecuniam si probaueris, ad solutionem compellet aditus praeses prouinciae uir clarissimus. nec oberit tibi amissio instrumentorum, si manifestis probationibus eosdem debitores esse apparuerit. PP. id. Sept. Antonino A. IIII et Balbino cons. 25 a. 213

Interpretatione non indiget.

c. 12, 1 = *Cod. Iust.* 4, 21, 1.

1 quod . . . 2 praestaretur om. G. || 2 quod G. || 5 debitum prosolutum P. || 7 imp. G. || 9 manet PV. || antonio G. || II G, bis V, om. P. || 11 ist. intp. non indig. P, interpraetationem non indiget V. || 12 impp. om. G. || ualentinianus P. || merodoro G, medroro P. || potes G^b, posest G^a, potest PV. || 14 ut] et G. || tamen] autem V. || 15 tibi aut Sichardus, aut (aut * G^a) tibi G, tibi PV. || creditore V. || 16 potes Sichardus, potest GPV. || iun.] ian. PV. || V] II PV, om. G. || 17 fausto G. || cons. om. V. || 18 interpretatio non egit G, interpraetationem non indig. V, ista interpt. non indiget P. || 19 debitore G, debito P. || redditus V. || instrumentum PV. || 20 petitur G. || 21 antonius PV. || 23 compellit GP. || uir clar. A, om. GPV Cod. Iust. || 24 si] si modo Cod. Iust. || 25 eos Cod. Iust. || apparuerint P. || id.] V id. Cod. Iust. || 26 antonino . . . balbino Cod. Iust. (Haloander), om. GV, antonino a. A, conpl. P. || cons. om. V^a, cc. V^b. || 27 interpretatio G, ist. intp. P, interpraetationem V. || indiget om. G.

- 2, 1 Imp. Gordianus A. Aurelio Prisco et Marco militibus.
Sicut iniquum est instrumentis ui ignis extinctis debitores
quantitatum debitarum renuere solutionem, ita non statim
2 casum conquerentibus facile credendum est. Intellegere itaque
debetis non existentibus instrumentis uel aliis argumentis 5
probare fidem precibus uestris adsistere. PP. III kal. Iul.
Sabino II et Venusto cons. a. 240
Interpretatione non eget.

LIBER DECIMVS

XIII Quibus res iudicata non noceat 10

- 1 Impp. Diocletianus et Maximianus AA. Aeliae Matronae.
Sententiam aduersus absentes et indefensos ac maxime mi-
niores latam nullas uires obtinere notissimi iuris est. PP. kal.
Sept. Diocletiano III et Maximiano AA. cons. a. 287
Interpretatione non eget. 15

LIBER DECIMVS TERTIVS

XIII De patria potestate

- 1 Imp. Antoninus A. Victorinae. Si in potestate patris
fuisti, cum hereditas Bassae Cassiae tibi obuenit, eamque
patris iussu creuisti, iure patriae potestatis ei eam quaesisti. 20
ideoque quod ab eo iure alienatum est, nulla ratione oblato
pretio restitui tibi desideras. PP. III kal. Ian. Romae ipso
Augusto et Aduento cons. a. 218
Interpretatione non eget.

c. 12, 2 = *Cod. Iust.* 4, 21, 5.

1 militi *GV*, sic uel mil. libri *Codicis Iust.* || 2 strumenti *Ga*. || uim *P*,
uis *Gb*. || igne *G*, igni *V*. || debitarum] debitorum *G*. || 3 solutionum
V. || 4 conquirentibus *GV*. || facile delet *Mommsen*. || est] est et *G*.
|| 5 debitis *G*. || existentis *P*. || 6 adsistere] adesse *Iust.* || 7 cons.
om. V. || 8 int. n. e.] ist. intp. non indig. *P*, interpretaetionem *V*, *om.*
G. || 9 lib. dec. *om. G*. || decimus] *V P*. || 10 non noceat *om. V*.
|| 11 imp. *G*. || 12 sententia *G*. || minoris *P*. || 13 lata *Ga*, prolata
Gb. || nullas uires] nullum sui iuris *G*. || notissimum est *G*. || 14
maximo *V*. || aa.] a. *G*, *om. PV*. || cons. *om. G*. || 15 non indiget intp.
G, ista intp. non indg. *P*, interpretaetionem non eget *V*: in editione *Codicis*
Theodosiani etc. Aureliae Allobr. 1586 hoc loco leguntur: interp ad-
uersus absentes uel minores iudicata non ualebunt, cf. *Epitome Aegidiana*.
|| 16 dec. tertius] *VI P*. || 18 antonianus *G*, antonius *V*. || a. *om. G*.
|| uictoriae *G*, inc. *Va*. || 19 bassae *Sichardus*, basiae *GV*, assiae *P*. ||
cassiae] castae *G*. || eamque] eam quae cum *V*. || 20 iussu patris *G*. ||
potestates *P*. || 21 oblegato *G*, oblatio *P*. || 22 praecium *P*. || ian. *om.*
P. || roma *G*, rom. *P*. || 23 et] quinquies et *G*, V et *V*, VI et *P*. || cons.
om. Va. || 24 int. (interpretationem *V*) n. e.] ist. intp. non indg. *P*, *om. G*.

EX CORPORE HERMOGENIANI.

I De cauta et non numerata pecunia

- 1 Aurelio Alexio. Exceptionem non numeratae pecuniae non anni sed quinquennii spatio deficere nuper censuimus. 4
Scripta VII id. April. Sirmio Caesaribus cons. a. 294

Interpretatio. Secundum legem ex corpore Theodosiani si certum petitur de chirographis quia de quinquennio habetur expositum, ideo hanc legem ex Hermogeniano credidimus adiungendam, quae tempus intra quod contestari conuenit de cauta et non numerata pecunia, id est intra quinquennium, 10 euidenter ostendit.

II Ex delictis defunctorum quemadmodum conueniantur successores

- 1 Aurelio Ennio Saturnino. Licet ante litem contestatam defuncto, qui ex proprio delicto conueniri potuit, suc- 15
cessores non possint poenali actione conueniri, tamen hos etiam in tantum quantum ad eos peruenit teneri, ne scelere ditentur alieno, certissimi iuris est. *auditis itaque* partium allegationibus u. c. proconsul prouinciae Africae amicus noster in pronuntiando formam iuris sequetur. Scripta VII kal. Oct. 20
Sirmio AA. cons. a. 293

Interpretatio. Haec lex praecipit, ut in criminalibus causis, si quis antequam moriatur non fuerit de facti sui

1 ex corp. herm.] *MPV cum Consult.*, cf. p. 244 not. 2, incipit lib. hermogeniani ex corpore gregoriani G: *ad finem epitomae P adscripsit* expl. lib. hermogeniani. || 2 I om. G. || 3 aur. al. om. V. || aurelius P. || exceptionem] *Cuiacius*, ex (et ex *G^a*) cautione *GPV*. || 4 sed] sed in *PV*. || 5 VIII *PV*. || firmio G. || caes. cons.] cesare G, caes. *V^a*, caesr. P. || 6 ex corp. theod.] *Cod. Theod.* 2, 27. || 8 ex om. G. || credimus *GP*. || quo constari G. || 11 ostensit *G^a*. || 12 delictis] illicitis G, diliciis P. || defunctorum *Pa*. || quae admodum V. || conueniatur P. || 14 aurelius *PV*. || ennio] et tennio G. || contestato *G^a*. || 15 proprio] priore P, in proprio *desinit* G. || conuenire P. || successores non possint *Cuiacius* (*cum libris Haenelii?*), successor non possit *PV*. || 16 conuenire P. || tamen] non tamen V. || hoc *PaV*. || 17 in om. V. || peruenit] pertinent V. || ne] nec P. || 18 auditis itaque *Cuiacius*, addidit etiam *PV*. || 19 adlenitionibus P. || 20 pronuntiandum P. || forma P. || sequitur *PV*. || scripta] scripta dat. P. || 21 sirmi V. || 22 praecepit P. || 23 factis suis *V^a*, factis sui *V^b*.

scelere conuentus atque conuictus, si post eius obitum quod ab eo cum poena reddendum erat apud successores eius fortasse repertum fuerit, hoc tantum ab heredibus reddendum est, quod ad eos cognoscitur peruenisse. ceterum in tali re heres nec ad poenam nec ad aliquam satisfactionem tenetur 5 obnoxius.

1 conuentus atque *om. P.* || conuictus] confessus *V.* || 2 successorem *V?* || 3 fuerit *om. V, ante* apud collocat *P.* || herede *PV.* || 5 poen. nec] poen. ne *V.*

CONSPECTVS FRAGMENTORVM OMNIVM GREGORIANI ET HERMOGENIANI CODICVM.

In tabulis quae sequuntur utriusque Codicis' fragmenta ad pristinum ordinem reuocata sunt: quae in re cum fere certae traditionis auctoritate destituti simus, librorum Codicis Iustiniani II—VIII ad hos potissimum Codices digestorum ordinem secuti sumus. ex eodem Codice Iustiniano titulorum rubricas, si quas is cui Codicum Gregoriani et Hermogeniani fragmenta debemus non addidit, argumenti ratione habita litteris inclinatis suppleuimus. in constitutionibus intra singulos titulos ordinandis temporis ordo a nobis seruatus est. ea fragmenta sola, quae non in superioribus huius tomi partibus continentur, plena dedimus.

CODICIS GREGORIANI FRAGMENTA.

LIBER PRIMVS

X¹⁾ De pactis

- VIII *Appendix* 1, 3 (p. 253)
 Consultatio 1, 7²⁾
 Consultatio 9, 11. 1, 8²⁾
 Consultatio 9, 10
 Consultatio 1, 9²⁾
 Consultatio 9, 18
 Consultatio 9, 19
 Consultatio 9, 17¹⁾.

Lex Romana Burgundionum 38, 3: De successione uiuentium nec de sua nec de aliena quemquam pacisci posse, nec huiusmodi scripturam nomen pacti legibus uindicare secundum legem Gregoriani et Hermogeniani.

¹⁾ *Consultationem* 9, 17, quae se ex libro I tit. X descriptam esse testatur, ad titulum de pactis pertinere, nec quod ex argumento conici possit, titulo de receptis restituendam esse inde colligitur, quod titulus de receptis secundum Edicti perpetui ordinem in librum II caderet. accedit quod titulus de pactis secundum Edictum anterior est titulo de postulando, quem duodecimum esse constat.

²⁾ *Consultationi* 1, 7—10 inscribitur libro supradicto uel eodem, id est libro II (§ 6), male, ut apparet ex Cons. 9, 11, cuius partem effecit 1, 8: cf. ad p. 203, 25.

[XI De transactionibus

Consultatio 9, 8

Consultatio 9, 16

Lex Rom. Wisigothorum 1, 1

Consultatio 9, 15

Consultatio 9, 14

Consultatio 1, 10¹⁾

Consultatio 9, 9.

XII De postulando

Appendix 1, 2 (p. 253)

xxxiii *Appendix* 1, 1.

LIBER SECVNDVS

[*De iudiciis* ?]

²⁾ Imp. Gordianus A. Rufino. Actione competenti agere debueras: causis enim priuatorum priuata, commoda uero fisci nostri uel publica crimina plerumque persequentibus actio publica datur.

[*De his quae ui metusue causa gesta sunt*]

Consultatio 1, 6.

Lex Rom. Burg. 38, 2: Sciendum tamen, quod si quis se ui aut metu coactum ad pacta uenisse causatur intra annum probaturus, huiusmodi et moueat et peragat actionem: quo tempore praeterito nullam sibi neque de ui neque de metu suppetere nouerit actionem secundum constitutionem Gregoriani.

Si aduersus donationes sponsis factas in integrum quis restitui uelit

Lex Rom. Wisig. 2, 1.

XVII Si ut se hereditate abstineat

Appendix 1, 4.

Si maior fuerit probatus

Lex Rom. Wisig. 3, 1.

De inofficioso testamento

Lex Rom. Wisig. 4, 1. 2.

¹⁾ cf. p. 236 not. 2.

²⁾ haec constitutio in nonnullis Codicis Iustiniani libris manu scriptis ad finem libri octauo adscripta (cf. editio mea p. 807 not. 2) probabiliter ex Codice Gregoriano hausta est.

LIBER TERTIVS

De petitione hereditatis

Lex Rom. Wisig. 5, 1.

De rei uindicatione

Lex Rom. Wisig. 6. 1—5.

Si sub alterius nomine res empti erit

Lex Rom. Wisig. 7, 1. 2.

De familiae heriscundae et communi diuidendo

Lex Rom. Wisig. 8, 1. 2*Consultatio* 2, 7*Consultatio* 2, 8.[*De iureiurando*]

Lex Rom. Burgund. 23: Si a iudice statutum fuerit aut inter partes conuenerit, ut de rebus dubiis sacramenta praebeantur, eum solum debere iurare, a quo aliquid repetitur. . . . hic tamen sacramenti ordo notato infamia denegatur secundum constitutiones Gregoriani et Hermogeniani.

XII Si certum petitur

viii *Appendix* 1, 5 (p. 254).

¹⁾ Quod cum eo qui in aliena potestate est negotium gestum esse dicitur

Lex Rom. Wisig. 9, 1.¹⁾ Ad senatus consultum Macedonianum*Lex Rom. Wisig.* 10, 1.

LIBER QVARTVS

Si debito persoluto instrumentum apud creditorem remanserit

Lex Rom. Wisig. 11, 1. 2.

Si amissis uel debitori redditis instrumentis creditum petatur

Lex Rom. Wisig. 12, 1. 2.

De deposito

Collatio 10, 8.

¹⁾ hi duo tituli, quos *Lex Rom. Wisig.* tertio libro adscribit, duce Iustiniano Codice libro quarto inter titulos si amissis et de deposito uidentur restituendi esse.

LIBER QVINTVS¹⁾[*De sponsalibus?*]xvii *Scholia Sinaitica* § 3 (p. 269).

²⁾ Imp. Gordianus A. rationalibus. Manifestum est nuptiis contra mandata contractis dotem, quae data illo tempore cum traducta est fuerat, iuxta sententiam diui Seueri fieri caducam, nec, si consensu postea coepisse uideatur matrimonium, in praeteritum commisso uitio potuit mederi. Dat. k. April. Antiochiae Gordiano A. et Auiola cons. a. 239

De nuptiis

³⁾ Imp. Valerianus A. ⁴⁾ Probo. Vbi iuris auctoritas desit, ibi nullum matrimonium uideri contractum.

xxvii *Collatio* 6, 5*Collatio* 6, 4.[*Titulus paenultimus*]iii *Scholia Sinaitica* § 9 (p. 272).

LIBER SEXTVS

XVIII Arbitrium tutelae

xiii *Appendix* 1, 6 (p. 255).

LIBER ?

De operis libertorum

Lex Rom. Burg. 44, 4: Egentem patronum libertus pascere compellatur; hoc secundum legem Gregoriani de operis libertorum.

[*De bonis libertorum Caesaris*]

Lex Rom. Burg. 3, 2: Liberti Romanae nationis a principe manumissi hac ratione de bonis suis testentur, ut fisco

¹⁾ *librum quintum citat scholium argumenti incerti ad Theodosiani Codicis rubricam de diuersis rescriptis in libro Taurinensi adscriptum.*

²⁾ *haec constitutio a Petro Pithoeo in libro manu scripto ut uidetur Legis Romanae Wisig. inuenta est: manu enim Pithoei teste G. Haenelio in exemplari Cuiacianae editionis ad marginem sequentis tituli suppleta est cum hac praescriptione: sumpta est et ex isto Codice lex haec de incestis nuptiis. eadem constitutio, mutila tamen et corrupta in nonnullis Codicis Iustiniani libris manu scriptis titulo de incestis et inutilibus nuptiis (5, 5) inserta est (cf. editio mea maior p. 415 not. 1): quare nescio an ea in Gregoriano quoque Codice eidem titulo, non huic de nuptiis subdita fuerit, licet ei cum argumento Cod. Iust. 5, 4, 6 conueniat.*

³⁾ *haec constitutio in libris quibusdam manu scriptis Codicis Iustiniani legitur modo titulo de nuptiis modo titulo de incestis et inutilibus nuptiis inserta, cf. editio mea maior p. 409 ad u. 15.*

⁴⁾ *impp. Valerianus et Gallienus AA. requiritur.*

debita medietas reseruetur: in cuius hereditatem nepotes ex filia succedere non iubentur secundum Gregoriani leges a Gordiano principe ad Trophimum libertum et Calpurnium militem latas.

LIBER DECIMVS

Quibus res iudicata non noceat

Lex Rom. Wisig. 13, 1

[*De confessis*]

Appendix 2, 7 (p. 261)

LIBER VNDECIMVS

Tit. 11 c. 12 citant scholia Sinaitica § 10 (p. 272).

LIBER DVODECIMVS

[*De duobus reis stipulandi et duobus reis promittendi*]

¹⁾ Impp. Diocletianus et Maximianus AA. ²⁾ [Paulinae] ³⁾. Si duo pluresue rei cuiusdam traditionem communiter in solidum acceperint⁴⁾, cuicumque eorum, quamdiu res ⁵⁾ in eadem causa permanserit, si casus obtulerit⁶⁾, actio in solidum ⁷⁾ competit. PP. III non. Dec. Maximo II et Aquilino cons. ⁸⁾. a. 286

De sponsoribus et fideiussoribus.

Lex Rom. Burg. 14, 7: Gregoriani constitutionibus libri XII sub titulo de sp. et f. tenetur insertum, quod si quis a debitore suo fideiussorem de solutione acceperit, in potestatem habeat creditor aut fideiussorem tenendi aut eum

¹⁾ haec constitutio in nonnullis Codicis Iustiniani libris manu scriptis titulo de duobus reis (8, 39) addita est (cf. editio mea p. 766 not. 1). uerba constitutionis licet corrupta sint nec facile quis ueram legis sententiam restituat, tamen huic titulo non conuenire consentaneum est: quod olim proposui hanc legem cohaesisse fortasse cum Cod. Iust. 4, 64, 8, non satis ualidis argumentis defenditur, cum nomen eius cui rescriptum est fortasse a librariis proprio Marte suppletum sit, cf. praefatio mea ad Cod. Iust. p. XXIII: ad lectionem restituendam adhibui codices Lipsiensem 883 Vaticanum 1427 Bambergensem I D 3 et Haloandri editionem.

²⁾ et cc. addit Bamb.

³⁾ paulinae Hal., iulio Lips., om. Vatic., non constat de Bamb.

⁴⁾ traditionem (traditionem uacuo spatio relicto om. Bamb.) communiter (communem Lips. Bamb.) in sol. acceperint (-rant Bamb.) Lips. Vatic. Bamb., traditione conuentionem in solidum inierint Hal.

⁵⁾ res om. Lips.

⁶⁾ abstulerit eam Vatic.

⁷⁾ unicuique inserit Wa.

⁸⁾ subscriptionem Hal. solus habet.

qui debitor prius (*uel* prior) extiterat: quod tamen ante iudicem creditor profiteri debebit, quem eorum ad solutionem malit tenere¹⁾).

LIBER DECIMVS TERTIVS

[*De donationibus*]

Vat. fr. 267

Vat. fr. 266 a

Vat. fr. 288.

[*De donationibus quae sub modo uel condicione uel ex certo tempore conficiuntur*]

Vat. fr. 283

Vat. fr. 285²⁾

Vat. fr. 286.

[*De reuocandis donationibus*]

Vat. fr. 272.

De patria potestate

Lex Rom. Wisig. 14, 1.

LIBER DECIMVS QVARTVS³⁾

[*Ad legem Iuliam de adulteriis et de stupro*]

⁴⁾ Imp. Antoninus A. Sane meae litterae nulla parte causae praeiudicabunt. neque enim si penes te culpa fuit, ut matrimonium solueretur et secundum legem Iuliam Eupasia uxor tua nuberet, propter hoc rescriptum meum adulterii damnata erit, nisi constet esse commissum. habebunt autem ante oculos hoc inquirere, an, cum tu pudice uiueres, illi quoque bonos mores colendi auctor fuisti: periniquum enim mihi uidetur esse, ut pudicitiam uir ab uxore exigat, quam ipse non exhibet. quae res potest et uirum damnare, non ob compensationem mutui criminis rem inter utrumque componere uel causam facti tollere.

¹⁾ cf. *Cod. Iust.* 8, 40, 5. 19.

²⁾ § 285 *ad hunc titulum ideo rettuli, quia § 286 eiusdem tituli esse dicitur.*

³⁾ in *Collatione* 1, 8 traditur lib. IV, in *Collatione* 15, 3 lib. VII uel VI.

⁴⁾ hanc constitutionem debemus Augustino de coniugiis adulterinis 2, 7 (ed. Bened. 6, 1 p. 408) qui haec praemittit: Legant, quid imperator Antoninus, non utique Christianus, de hac re constituerit, ubi maritus uxorem de adulterii crimine accusare non sinitur, cui moribus suis non praebuit castitatis exemplum, ita ut ambo damnentur, si ambos pariter impudicos conflictus ipse conuicerit. nam supra dicti imperatoris uerba haec sunt, quae apud Gregorianum leguntur.

¹⁾ Dionae. Si eius, a quo nunc adulterii rea postularis, contra iuris formam contubernio haesisti, innumeris te auctoritatibus tueri potes.

Thalelaeus in scholiis ad Cod. Iust. 2, 4, 18 (Basilica ed. Heimbach I p. 704) rettulit secundum ueteres iureconsultos et constitutiones quae in Hermogeniano et Gregoriano extent (τὰς ἐν τῷ Ἑρμογενιανῷ καὶ Γρηγοριανῷ διατάξεις) adulteros honestiores dimidiae partis bonorum publicatione puniri.

Ad legem Corneliam de sicariis et ueneficis

Collatio 1, 8—10.

De maleficis et Manichaeis²⁾

Collatio 15, 3.

LIBER DECIMVS QVINTVS?

[*Quorum appellationes non recipiuntur*]

Appendix 2, 6 (p. 261).

CODICIS HERMOGENIANI FRAGMENTA

De pactis et transactionibus

Consultatio 6, 19

Consultatio 4, 9—11.

Thalelaeus ad Cod. Iust. 2, 4, 43 (Basilica ed. Heimbach I p. 726): Μέμνησο τῆς ιγ' (ιδ' codex) διατ. τοῦ παρόντος τίτ., ἐξ ἧς ἔγνωσ, ὅτι δεσπότης πρὸς δοῦλον ἴδιον οὐ διαλύεται, δηλονότι ἐφ' ὅσον δουλεύει αὐτῷ, ἵνα μὴ ἐναντιωθῇ σοι ἡ παροῦσα διάταξις εἰς πολλὰς διατάξεις μάλιστα ἐν τῷ ποτε λεγομένῳ Ἑρμογενιανῷ κώδικι λεγούσας τὴν περὶ τύχης διάλυσιν μὴ ἐρρῶσθαι (id est Memineris XIII huius tituli constitutionis, ex qua didicisti dominum cum seruo suo non transigere, scilicet quoad ipsi seruit, ne praesens constitutio pugnare tibi uideatur cum multis constitutionibus praesertim in Codice qui Hermogenianus appellabatur extantibus, quibus dicitur transactionem de statu factam non ualere).

[*Consultatio 9, 1—7*]³⁾

Lex Romana Burgundionum 38, 3 (supra p. 236).

¹⁾ haec constitutio in nonnullis Codicis Iustiniani libris manu scriptis titulo ad legem Iuliam de adulteriis inserta est, cf. editio mea maior p. 285 not. 1: in his libris falso praemittitur imp. Arcadius A. utrum ex Gregoriano an ex Hermogeniano Codice addita sit, dici non potest.

²⁾ in Collationis codicibus adscribitur libro septimo.

³⁾ haec septem Valentiniani rescripta Hermogeniano Codici postea uidentur adiecta esse, cf. Krueger Geschichte der Quellen p. 282. Cons.

De calumniatoribus et plus petendo

Consultatio 6, 13

Consultatio 5, 6. 7.

Vbi agi debeat

Consultatio 6, 15.

Ad exhibendum

Consultatio 6, 1, 4.

[*De iureiurando*]

Lex Rom. Burg. 23, cf. p. 238.

De cauta et non numerata pecunia

Lex Rom. Wisig. 1.

Ex delictis defunctorum quemadmodum conueniantur successores

Lex Rom. Wisig. 2.

De instrumentis

Consultatio 6, 16.

De eorum contractibus, qui alieno iuri subiecti sunt

Lex Rom. Burg. 14, 6: Nec seruum [uel colonum]¹⁾ peculium suum posse distrahere, insuper et ementes furti actione tenendos secundum constitutionem Hermogeniani sub titulo 'de . . . sunt' [uel Theodosiani legem lib. V sub titulo ne colonus *rel.*].

De deposito

Collatio 10, 3—6.

De nuptiis

Collatio 6, 5.

De donationibus inter uirum et uxorem

Consultatio 6, 10—12.

XLI [*De repudiis?*]

xiv *Scholia Sinaitica* § 5 (p. 270).

De successionibus

Consultatio 6, 18.

9 7 *Huschke* argumento constitutionis motus titulo de SC. Claudiano subdidit: fieri tamen potest, ut ea pars constitutionis, quam Consultationis auctor omisit, de pactionibus inter mulieres et seruorum dominum factis egerit, cf. *Gai.* 1, 184.

¹⁾ uel colonum spectant ad Theodosiani Codicis constitutionem.

De testamentis
Consultatio 6, 17.

[Ad SC. Claudianum]
Consultatio 9, 7.

De pignoribus

Lex. Rom. Burg. 14, 1—3: Debitor solutionem differens potest ad satisfactionem pignerum usurpatione compelli. quod tamen sine sententia iudicis fieri non licebit secundum Hermogeniani constitutionem sub titulo de pignoribus Diocletiani et Maximiani ad Viuentium Herennium Antigonum uel aliam ad Septimum datam. Oblato debito uel deposito pignus a creditore sine dilatione reddendum est: sub eodem titulo. Obligatis cautione mancipiis debitor promisit se usuras praestaturum: ea mancipia creditor intra statutum tempus de domo debitoris abduxit: operas eorum in usuras specialiter imputandas sub eodem Hermogeniani titulo lege ad Nonnum data¹⁾ comprehensum est.

[De donationibus]

Vat. fr. 271
Vat. fr. 270.

[Ad legem Iuliam de adulteriis]

Thalelaeus in scholiis ad Cod. Iust. 2, 4, 18 cf. p. 242.

De iure fisci.

²⁾ Aurelio ³⁾ Ennio ⁴⁾ Lucello et Marco Seueriano. Si pro possessione ⁵⁾ Titi ⁶⁾ Claudii ⁷⁾ uos debita fiscalia exsoluisse constat ⁸⁾, uestram ⁹⁾ esse possessionem ¹⁰⁾ notissimi iuris est ¹¹⁾,

¹⁾ = *Cod. Iust.* 8, 24, 2.

²⁾ haec constitutio in codicibus *Parisiensibus* 4414 et 4415 ad finem *Hermogeniani* addita est praemissis his: ex corpore *ermogeniani* sub titulum de iure fisci.

³⁾ aurelius libri cf. p. 234, 4. 14.

⁴⁾ enhinc *Paris.* 4414, enhi *Paris.* 4415.

⁵⁾ possione *Paris.* 4414 ante emendationem, posicione *Paris.* 4415.

⁶⁾ ti. (= tiberii) *Mommsen.*

⁷⁾ daudi *Paris.* 4414.

⁸⁾ contestat *Paris.* 4415, contesta *Paris.* 4414.

⁹⁾ uestra libri.

¹⁰⁾ possessione *Paris.* 4414.

¹¹⁾ est *Cuiacius, om. libri.*

ideo uir¹²⁾ clarissimus proconsul partium¹³⁾ uestrarum¹⁴⁾ ad-
legatione¹⁵⁾ salua mansura¹⁶⁾ pro aliena¹⁷⁾ re cognoscitur¹⁸⁾
tradere uobis hanc ipsam¹⁹⁾ cum fructibus rem aequitatis
ratione prouisum est. Scripta²⁰⁾ X k. Mart. Sirmio²¹⁾).

LXVIII —————

cxx *Scholia Sinaitica* § 5 (p. 270).

¹²⁾ uir *Cuiacius*, ut *libri*.

¹³⁾ proconsuplacium *emend.* in proconsul pacium *Paris.* 4414, pro-
cul parcium *Paris.* 4415.

¹⁴⁾ urarum *Paris.* 4414, *cf. not.* 18.

¹⁵⁾ adlegationem *Paris.* 4415.

¹⁶⁾ salua mansura *Mommsen*, salutem asuriam *Paris.* 4414, solutam
ausuram *Paris.* 4415.

¹⁷⁾ alienam *libri*.

¹⁸⁾ ideo u. c. procos. (i. e. uirum clarissimum proconsulem) partium
duarum adlegatione salua mansura pro aliena re cognituro *Mommsen*.

¹⁹⁾ ipsa *Paris.* 4414.

²⁰⁾ rescripta *Paris.* 4414.

²¹⁾ ista interpretatione non indiget *addit Paris.* 4415, is non dñ
addit Paris. 4414.

APPENDICES
LEGIS ROMANAE
WISIGOTHORVM

DVAE

EDIDIT

P. KRVEGER.

In nonnullis Legis Romanae Wisigothorum codicibus ad finem additamenta adiecta sunt composita partim ex imperatorum constitutionibus partim ex Pauli sententiis. qui primi his Appendicibus usi sunt Iacobus Cuiacius, Petrus Pithoeus, Iacobus Gothofredus, singula capita eis iuris corporibus unde excerpta erant restituere contenti fuerunt. postea Appendicum memoria periit nec ante resuscitata est quam Gustavus Haenel complures codices Legis Romanae his Appendicibus insignes inuestigauit.¹⁾ deinde duas harum Appendicum Klenze fere ad codicem Berolinensem Lat. fol. 270 edidit²⁾: qui tamen deceptus ordine foliorum codicis Berolinensis a bibliopega turbato neque uerum capitum ordinem adsecutus est et nonnulla capita ad Legem Romanam pertinentia Appendicibus inseruit. Klenzii errore refutato Haenel omnes Appendices editioni Legis Romanae a se paratae (Lipsiae 1849) subiunxit (p. 452—455): sed neque traditam a codicibus lectionem ubique restituit neque uarias codicum lectiones adnotauit.

Extant autem tres Legis Romanae Wisigothorum Appendices ex iuris Romani fontibus haustae. quae primum ad Legis Romanae finem adscriptae erant, deinde a posterioribus librariis pro ipsius Legis extrema parte habitae sunt: sane hi subscriptionem, qua Legis finem indicare uoluerunt (*explicit* etc.), post Appendices collocauerunt.

Harum Appendicum una, quae ex ipsa Lege Romana Wisigothorum excerpta est, complectitur Gregoriani Codicis epitomati constitutiones 4, 2. 5, 1. 10, 1. 11, 2: hanc Appendicem praetermittendam esse censuimus³⁾.

¹⁾ Ante Haenelium Savigny unius Appendicis fragmentum in codice Parisiensi 4403 inuenerat.

²⁾ Zeitschrift für geschichtliche Rechtswissenschaft IX p. 235 sqq.

³⁾ In libro meo Geschichte der Quellen und Litteratur des Röm. Rechts p. 316, 46 errore meo dictum est hanc Appendicem Appendicibus infra editis subiunctam esse; immo in nonnullis codicibus praemissa est Appendici I, u. p. 250.

Altera Appendix, quam nos numero Appendicis I insignitam infra p. 253 edimus, finem Legis Romanae efficit in codice Parisiensi 4403 (nobis *L*) saeculi VIII¹⁾. huius codicis pars extrema hodie duobus locis mutila est: nempe perierunt cum fine ipsius Legis Romanae principium Appendicis I et praeterea eiusdem Appendicis finis: olim autem in integro codice Legem Romanam Appendice I continuo exceptam fuisse neque aliud quicquam inter utramque adiectum intercessisse testis est index rubricarum Legi Romanae in hoc codice praemissus²⁾. atque eodem modo in codice Aurelianensi 207 saeculi IX Appendicem I legi mihi persuasum est, quamvis Haenel in eo codice Appendicem supra primo loco laudatam huic Appendici I praemissam esse adfirmarit: tam arte enim Aurelianensis codex cum Parisiensi 4403 in hac parte cognatus est, ut non possim non de Haenelii errore cogitare. Appendix I integra servata est in codice Parisiensi 4419 saeculi X, in quo non ipsam Legem Romanam, sed epitomen eius Legis sequitur³⁾. praeterea in omnibus eis codicibus Legis Romanae, quae aut Appendicem a nobis praetermissam aut tertiam de qua statim dicemus (nobis App. II) receperunt, alterutri harum Appendicum subiuncta est, ut tamen ab illis subscriptione olim ad Legem Romanam pertinente *explicit liber iuris feliciter*⁴⁾ separetur: unde apparet in archetypis horum codicum eam Appendicem quae hodie Appendicem I praecedit solam extitisse neque umquam Appendicem I eius quae praecedit partem effecisse⁵⁾. et Appendicis II quidem codices infra enumerabuntur: Appendicem autem a nobis praetermissum cum Appendice I coniunctam exhibent codices Vaticanus Ottobonianus 2225 et Montispezzulanus H 84 saeculo nono exarati.

Continet autem Appendix I quasi quoddam spicilegium locorum iuris Romani a Wisigothis praetermissorum. Appendicis qualis nunc extat pars prior in XII capita diuisa est eaque diuisio sequitur rubricas titulorum, quas Appendicis

¹⁾ Cf. Lex Romana Wisig. ed. Haenel p. XLIX.

²⁾ Cf. Savigny Geschichte des Röm. Rechts 2 p. 28 h.

³⁾ Inter epitomen et Appendicem duo capita ab Appendice aliena interiecta sunt: cf. Lex Rom. Wisig. p. LXXXII.

⁴⁾ Cf. Lex Rom. Wisig. p. 452 not. a. ceterum subscriptio eorum codicum propria qui Appendicem I solam receperunt, una cum Appendice I transiit in eos codices, in quibus uel Appendix a nobis praetermissa uel Appendix II praecedit.

⁵⁾ Parum apte de hac coniunctione disseruit Haenel, Lex Rom. Wisig. p. L.

auctor ad exemplum Legis Romanae particulis ex eis titulis excerptis praemisit. capita I—V hausta sunt ex Codice Gregoriano, VI—X ex Pauli sententiis, XI et XII ex quarto Codicis Theodosiani libro: ordinem igitur, quo haec corpora in ipsa Lege Romana excerpta sunt, Appendicis I auctor inuertit. haec XII capita sequuntur quinque constitutiones ex quattuor titulis primi Codicis Theodosiani libri descriptae: quas non ab initio huius Appendicis partem effecisse eo ueri simile fit, quod singulis titulis numeri ab I usque ad III praefixi sunt: accedit quod, si indici rubricarum codicis Parisiensis 4403 fides habenda est, ab huius codicis Appendice tituli III et IIII aberant.

Appendix II extat in codicibus Berolinensi 270 saeculi IX, Eporediensi 35 saeculi IX uel X, Parisiensi 4406 saeculi X miscellaneo. haec quoque una constitutione Codicis Theodosiani (§ 5) et duabus Pauli sententiis (§ 8. 9) exceptis ex capitulis iuris Romani in Legem Romanam Wisigothorum non admissis composita est. ad quae accesserunt scidae siue formae edictorum, quibus absentes in iudicium uocantur (§ 11—14), eiusdem ni fallor originis, cuius sunt formulae in regnis Germanicis compositae¹⁾: eadem scidae non coniunctae cum Appendice II bis in aliis partibus codicis Parisiensis 4406 (fol. 58. 68²⁾) et in codice Lugdunensi-Batauo 47 saeculi X leguntur. in hanc autem Appendicem scidae illae propter Pauli sententiam, quae Appendicis II paragraphum 8 efficit, uidentur receptae esse, in qua de trinis edictis et de peremptorio edicto in reum proponendis agitur. ceterum materia quae paragraphis 1—10 Appendicis II continetur satis arte in se cohaeret: pertinet enim ad reos, qui aut per contumaciam ab iudiciis absunt aut condemnati uel confessi sunt. eae Codicis Theodosiani constitutiones quae in hac Appendice leguntur, non integrae receptae sunt, nec fraude caruit is qui eas mutilauit: certe § 1, quae mutila non potest non ad contumaciam in iudicio commissam referri, integra quam maxime ab hac iuris parte aliena est³⁾: nec dubitandum est, quin professio in § 4 relata, quam epitomator de confessione apud iudicem facta intellegi uoluit, si integram

¹⁾ Cf. Monumenta Germaniae historica Leges V p. 534, Brunner Deutsche Rechtsgeschichte I § 58.

²⁾ Initium scidae legitur in folio, quod ab hoc codice auulsum hodie extat in fronte codicis Parisini 4410.

³⁾ In Th. 6, 27, 10 haec praecedunt: *Inter eos qui consularitatis gesserint dignitatem et eos qui meruerint principatum is gradu potior habeatur, qui prior locum dignitatis acceperit. quam sanctionem omnia debent officia custodire.*

constitutionem haberemus, aut agrorum aut aliqua similis foret. denique post scidas collocatae finem Appendicis II faciunt sententiae aliquot Pauli ad SC. Silanianum pertinentes, quae quomodo cum reliquis coaluerint, non intellegitur.

Haec de codicibus et de indole Appendicum. ad Appendicem I edendam adhibui codices Parisienses 4403. 4406. 4419, Ottobonianum, Montispessulanum, Berolinensem¹⁾, ad Appendicem II codices Berolinensem et Parisiensem 4406, ad § 15—17 huius Appendicis codicem Eporediensem. hos codices omnes ipse contuli²⁾. corruptelas omnibus codicibus communes fere non mutaui, quia fieri potest, ut ipsis Appendicibus antiquiores sint. inscriptiones capitulorum, quae Gregoriani et Theodosiani Codicis mentionem faciunt, cum in libris Berolinensi Eporediensi Parisiensi 4406 in breue contractae sint, eas in Appendice I ex reliquis codicibus restituere licuit, semel etiam in § 4 Appendicis II ope libri Vaticani reg. 1128, qui hunc Appendicis II titulum solum Legis Romanae adiecit, explere potuimus.

¹⁾ Aurelianensem codicem ab Haenelio collatum bis citaui p. 253, 10 et 256, 5.

²⁾ Parisiensem 4410, qui continet § 11 usque ad p. 262, 4 *admo*, dedi ad collationem Knustii, quam adhibuit Zeumer in Mon. Germ. historicis. a Lugdunensis codicis deprauata lectione in Zeumeri editione enotata abstinui.

I

L = Parisiensis 4403 (*incipit* p. 254, 16 conueneris, *desinit* in p. 258, 24 data): *de indice huius codicis uide supra* p. 250.

O = Ottobonianus 2225

M = Montispessulanus H 84

N = Parisiensis 4419

B = Berolinensis 270 (*desinit* in p. 257, 5 intestata)

P = Parisiensis 4406.

1 I Constitutio xxxiii Gregoriani lib. i de postulando titulo xii.

Imp. Gordianus A. Iouino. Nullam existimationis infamiam auunculus tuus pertimescet ictibus fustium subiectus, si sententia non praecessit ignominiae maculam inrogans. PP. vi kal. Sept. Pio et Pontiano cons. 4

a. 238

2 Imp. Seuerus et Antoninus AA. Manilio. Si nulla sententia contra te dicta est, quae infamiae detrimentum adfert, sine causa times, ne existimatio tua laesa sit ob id, quod in carcerem per iniuriam coniectus es.

3 II De pactis constitutio viii.

10

Imp. Antoninus A. Iulio Maximo. Si debitori tuo heres extitisti, actio, quam aduersus eum habuisti, adita hereditate confusa est. sed si eam, posteaquam in iudicio quoque obtinuisti, ei tradidisti, qui minus sententia superaueras, ea con-

~~~~~
1 prior numerus I in *P* collocatus est ante clausulam *Appendicis II* in hoc codice praecedentis, cf. p. 000, 00: in *B* post tituli numerum (XII, u. i.) aberrauit: reliqui numerum omittunt. || const. xxxiii gregorianus *OM*, institutio gregoriani *BP*, om. *N*. || de post. (pontolando *OM*) titulo xii (ii *N*, xii om. *P*) *OMNP*, titulo xii. i de postulando *B*. || 2 exaestimationes *O*, exactionae *NP*, exactionem *B*. || 3 tuus *O*. || pertimescit *OMN*. || ictibus fustium *OM*, fustibus *NBP*. || 4 ignominiae] igno *P*. || macula *Na*, macula *Nb*. || ignorans *OM*, ignoras *NBP*. || 5 potiano *N*, pouano *BP*, pontio *OM*. || cons. om. *OM*. || 6 antonius *B^aP*. || nullius *OM*. || 7 iniufamiae *OM*, infamamiae *N*. || adfert om. *NBP*. || 8 causa times] causationes *N*. || exestimatio *ON*, aestimatio *BP*. || ob id] obstet *BP*. || 9 es] est *MN*. || 10 ii de p. const. viii *Aurelianensis et index L*, ii de pactis const. *BP*, titul. de p. const. ii *O*, de pactis const. ii t. (ii t. om. *M*?) *MN*. || 11 antonius *P*. || maximo] mox *OM*. || debitori tuo heres extitisti *OM*, debitori tuo heres existis *N*, debitor est (est in *litura*) tio heres institutus *B*, debitor est tio heres institutio *P*. || 12 actione *OM*, actionem *NBP*. || 13 ea *NBP*: eam hereditatem *requiritur*. || in om. *O*. || obstinuisti *M*. || 14 ei] et *NBP*, ex *OM*. || qui minus *OM*, comminus *N*, quominus *BP*, quem *Cuiacius*. || sententiam *BP*.

dicione pactoque, ut tam ceteris creditoribus quam tibi in eo, quod tibi deberetur, si eam hereditatem non adisses, satisfaceret, pacti conuentionisque fides seruanda est. quae si non seruatur, ex stipulatu, si modo transactio facta est, actio dabitur. PP. vii kal. Aug. Antonino iiii et Valente cons. a. 213

4 III Gregoriani lib. ii tit. xvii si ut se hereditatis abstineat.

Imp. Seuerus et Antoninus AA. Vetoriis Frontino et aliis. Si uos paternae hereditati non miscuistis, ob eam rem testificatio necessaria non fuit, cum fides ueritatis uel bonorum adminicula non desideret. quod si pro herede gessistis, an propter aetatem cui subueniri solet in integrum restitui debeatis, aestimabit cuius de ea re notitia est. PP. v non Mart. Saturnino et Gallieno cons. a. 198

5 IIII Gregorianus lib. iii tit. xii si certum petitur viii.

Imp. Antoninus A. Iulio. Si paterna hereditate te abstinuisti et a paternis creditoribus conueniris, secundum iuris formam tueri te potes. sin uero permiscuisti te hereditati nec aetate permittente in integrum restitutus es, ut abstinendi

§ 4 = *Cod. Iust.* 2, 38, 1.

1 pactuque *OMP*B. || in eo quod *OM*, in quo *NBP*. || 2 tibi *om*. *NBP*. || adisses] *adsis OM*. || satisfecerit *NBP*. || 3 fide *N*. || est] sunt *BP*. || 4 ex stipulatu si *OM*, extipulati *NBP*: praescriptis uerbis uel ex stipulatu si hoc *scr*. || 5 vii] vi *P et teste Haenelio M*. || iiii in marg. *O*, iiii || iii in transitu uersuum *M*. || antonio *P*. || ualente] balbino *scr*. || 6 iii (iii *O*, *om*. *M*) greg. . . . abstineat] *OM*, iii t. *N*, *om*. *BP*. || 7 antonius *P*. || uictoriis *OM*, *om*. *Cod. Iust.* || frontino *Cod. Iust.* || et] *ae BP*. || 8 hereditate *M*. || miscuisti *N*. || rem *om*. *Ba*. || 9 ueritati *NBP*. || uel bonorum] uerborum *Cod. Iust.* || 10 adminicula non] adminicula num *O*, adminiculandum *M*. || desiderit *BP*. || gessistis . . . 12 est] gessistis uel bonorum possessionem accepistis, propter aetatem c. s. s. in integrum restitutionis auxilium accipere debetis *Cod. Iust.* || an] *án B*, *añ P*. || 11 propter] propterea *OM*. || cui] cuius *BP*. || subuenire *OM*. || soluet *O*, soluit *M*. || in *om*. *NBP*. || 12 ea re] *ON*, here *M*, ars *BP*. || notitia] fuit notio (*Cuiacius*). || 13 saturnino . . . cons. (cons. ante 14 viii collocant *BP*, ante 15 imp. collocat *N*) *om*. *OM*. || gallieno] fuit gallo. || 14 iiii . . . xii *M*, iiii gregorianus lib. iii titul. xii *O*, gregorian. lib. iii. iiii titulo *N*, iii (iii *om*. *P*) gregorian. lib. iii *BP*. || si certum petitur (petit *NP*) *NBP*, *om*. *OM*. || viii] cons. viii *BP* (cf. *ad u.* 13), *om*. *Oa*, ante lib. iii suppl. *Ob*, viii ante si in margine collocat *N*. || 15 antonius *NBP*. || iulio *NBP*, lolio *OM*. || paterna *P*. || hereditate te *OM*, hereditate *BP*, hereditatem *N*. || 16 creditoribus] hereditatibus *BP*. || conuenires *BP*, conueneris *LOMN*. || iuris] iuris secundum *P*. || 17 forma *L*. || te potes *O*, te potest *M*, potest *LNBP*. || si *LNP*. || hereditate *LBP*. || 18 permittere *L*. || es] est *MN*.

ius haberes, intellegis te omnibus creditoribus hereditariis respondere debere. PP. III non. Sept. Antonino A. IIII consss. a. 213

6 V Gregoriani lib. vi tit. xviii arbitrium tutelae const. XIII.

Imp. Alexander A. Aglao. Eum, qui bonis paternis secundum edicti formam abstentus est, hereditariis actionibus 5 conueniri nulla ratio suadet et reliqua. Proposita III kal. Mai. Alexandro A. consss.

a. 222

7 VI Paulus lib. IIII tit. de intestatorum hereditatibus.

Legitimi heredes iure Gallico intra centesimum diem nisi adierint hereditatem, ad proximos eadem successio transfertur. 10

8 Filius maternam hereditatem eandemque legitimam nisi adeundo quaerere non potest.

9 Feminae etsi ultra consanguineas hereditates ad successionem legitimam non admittuntur, proximitatis tamen ad successionem petere non prohibentur. 15

10 VII Libro primo tit. de hereditate uel quid aliud petitur.

Possessor hereditatis, qui ex ea fructus capere uel possidere neglexit, duplam eorum aestimationem praestare cogetur.

11 Ii fructus in restitutione praestandi sunt petitori, quos unusquisque diligens pater familias et honestus colligere 20 potuisset.

§ 7 cf. uol. II p. 101 ad u. 26.

§ 8 hinc rest. Paul. 4, 10, 4.

§ 9 cf. uol. II p. 101 ad u. 26.

§ 10 hinc rest. Paul. 1, 13 B, 8.

§ 11 hinc rest. Paul. 1, 13 B, 9.

1 intellegis te *L*, intelliges te *N*, intellegisti *BP*, intellexisti *OM*.
 || 2 III non. (kal. *NBP*) sept. *om. L*. || antonio *P*, antono *O*. || IIII
 consss. *N*, consss. *BP*, III *OM*, *om. L*. || 3 v (III *B*, *om. P*) greg. (grgrs
L) lib. vi tit.] quintus titulus gregorianus lib. vi *N*. || XVIII] XVIII *BP*.
 || arbitrum *LOMBP*. || tutile *L*, titule *M*, titul' *O*. || consss. XIII *NB*,
 consul. v *P*, XIII *L*, *om. OM*. || 4 aglao *LNb*, aglado *O*, aglad *Na?BP*.
 || eum] cum *L*. || pateruis *BP*. || secundum] similis secundum *OM*, si
 cum *N*. || 5 elicti *M*, electi *O*. || forma *LN*. || absentus *B*, abtentus
L. || 6 conuenire *OMBP*. || 7 mai.] ma. *L*. || alex. a. consss. vi paulus]
 alexandro uc. vi paulus *OM*, alexand. v ss. vi tit. paulus *L*, alexander
 uc. consss. vi titulus *N*, alexandro u. c. cons. v (v *om. P*) *BP*. || 8 IIII
 tit. *B*, III titul. *OM*, IIII *LNP*. || 9 legitima *OM*, legitime *B*, vi legitimi
P. || callico *BP*, colliquo *L*. || 10 adierint *LBP*, agerent *N*, adherint
OM. || transfertur] transf. intp. non eg. *L*. || 11 materna hereditate
BP. || eademque *L*. || 12 adeunde *N* (non *L*). || potest] p. intp. non eg. *L*.
 || 13 ultra] ultra etsi *NB*, ultra et *P*. || consanguineis *Pa*. || hereditatis
M. || 14 proximitates *LNBP*, periit *M*. || ad] ratione? || 15 prohibetur
L. || 16 vii l. p. tit. *O*, vii tit. l. p. *L*, lib. l tit. *N* (uide mox), vii
 (vii post petitur collocat *P*) l. i *BP*. || qui *P*. || petetur *L*, petitur vii
 t. *N*. || 18 duplum e. aestimatione *L*. || cogetur] cog. intp. non eg. *L*. ||
 19 ii] hi *MN*. || in *om. OM*. || 20 pater] pater. viii. *O* (cf. 256, 1), paterum
M? || honestos *NBP*. || colligi *BP*. || 21 potuisset] pot. intp. non eg. *L*.

12 VIII Tit. de familiae herciscundae.

De omnibus rebus hereditariis iudex cognoscere debet et celebrata diuisione in semel de omnibus pronuntiet.

13 Iudici familiae herciscundae conuenit, ut ea, quae quis ex communi accepit, aut ipsa aut aestimationem eorum re- 5 praesentet, ut inter coheredes diuidi possint.

14 Iudex familiae herciscundae nec inter paucos coheredes, sed inter omnes dandus est, quin inutiliter datur.

15 Omnes res quae sociorum sunt communi diuidendo in iudicio inter eos separantur. 10

16 VIII Lib. v tit. de re iudicata.

Ratio calculi saepius se patitur subputari atque ideo potest quocumque tempore retractari, si non longo tempore euanescat.

17 X Tit. de intestatorum hereditatibus lib. iiii. 15

Filii uulgo quaesiti ad legitimam matris hereditatem aspirare non prohibentur, quia pari iure *ut* ipsorum matribus ita ipsis matrum deferri debuerunt.

18 Istā sententia in libro quarto habetur:

Ad filiam ancillam uel libertam ex senatus consulto 20 Claudiano effectam legitima matris intestatae hereditas pertinere non potest, quia neque serui neque liberti matrem ciuilem habere intelleguntur.

§ 12—15 *hinc rest. Paul.* 1, 18, 2—5.

§ 16 *hinc rest. Paul.* 5, 5 A, 11.

§ 17 *hinc rest. Paul.* 4, 10, 1.

§ 18 *hinc rest. Paul.* 4, 10, 2.

1 VIII tit.] VIII iul.' *L*, tit. VIII *M*, VIII *B*, VIII *post* herciscundae *P*, om. *O* (cf. ad 255, 20) *N*. || familia *MBP*. || herciscundae *L*. || 2 iudex] inde *OM*. || et om. *LNBP*. || 3 in] hi *P*. || 4 iudicii *N*. || ea] eam *P*. || 5 ex om. *OM*. || accipit *L*, accepit *Oa*, accipiet *BP*. || aut *Aurelianus*, ut *LOMNB*. || ipsum *N*. || exestimationem *N*, aestimatione *L*. || repraesentit *M*. || 6 coheredes] quoheredes sed *P*. || possint *Lb*, possunt *NBP*, possit *LaOM*: intp. non eg. addit *L*. || 8 quin inutiliter *O*, qui non utiliter *LM*, qui non utilitate (-tati *N*) *NBP*: alioquin inutiliter *Cuiacius*. || 9 omnes om. *N*. || diuidendo *P*. || 10 separantur] sep. intp. non eg. *L*. || 11 VIII] VII *L*, *post* iudicata collocat *P*, om. *O*. || v tit.] tit. v *N*, i tit. v *BP*. || 12 rogatio *N*. || cauculi *LBP*, caucoli *N*. || subputare *BP*. || 13 potes *N*. || tempore (-rem *P*) tractari *BP*. || 14 euanescat] eu. intp. non eg. *L*. || 15 x] XIII *Ba*, om. *OM*, *post* lib. iiii collocat *P*. || intestorum *N*. || 16 quaesit *NBP*. || 17 pare *LBP*. || ut] in *LBP*, hii ut *O*, hi ut *M*, om. *N*. || 18 differri *O*. || uoluerunt *N*. || 19 ista] ita *P*. || sentia *L*. || libro] b. *M*. || 20 filium . . . effectum *OM*, filiam . . . effecta *N*. || senatus *O*, senato *M*, senatu *LBP*, ea natam *N*. || 21 legitimam *OMB*. || 22 liberi *N*. || ciuilem *BP*, ciuile *L*, ciuili *Nb*, cili *Na*, uel *OM*.

- 9 Ad legitimam intestatae matris hereditatem filii ciues
Romani, non etiam Latini admittuntur. ciues autem Romanos
eo tempore esse oportet, quo eis defertur et ab his legitima
hereditas aditur. perinde autem matris certiores filii fiunt,
non nuntio accepto, sed pro liquido comperto, quod intestata 5
decesserit.
- 20 XI Tit. Theodosiani lib. III de re iudicata.
Imp. Constantinus A. ad Proculum. Preces et impetrata
rescripta non placet admitti, si decisae semel causae fuerint
iudiciali sententia, quam prouocatio nulla suspendit, sed eos, 10
qui tale rescriptum meruerint, etiam limine iudiciorum ex-
pelli. Data VII kal. Ian. Constantino A. V et Licinio cons. a. 319
- 21 XII Tit. de sententiis ex periculo recitandis.
Imppp. Valentinianus Valens et Gratianus AAA. ad Pro-
bum ppo. Statutis generalibus iusseramus, ut uniuersi iudices, 15
quibus reddendi iuris in prouinciis permittimus facultatem,
cognitis causis ultimas definitiones de scripti recitatione pro-
ferant. huic adicimus sanctioni, ut sententia quae dicta
fuerit, cum scripta non esset, ne nomen quidem sententiae
habere mereatur, nec ad rescissionem perperam decretorum 20
appellationis sollemnitas requiratur. Dat. III non. Dec. Triu.
Gratiano A. III et Equitio u. c. cons. a. 374

§ 19 hinc rest. Paul. 4, 10, 3.

§ 20 hinc rest. Cod. Theod. 4, 16, 3.

§ 21 hinc rest. Cod. Theod. 4, 17, 1.

1 ciuis OM. || 2 latinae BP. || ciues a. romanus BP, ciuis a.
romanus OML. || 3 quo (quos M) eisdem fertur OM, quos eisdem NBP,
quos hisdem L. || et om. N. || 4 perinde sqq.] cf. tom. II ad p. 104, 1.
|| matres LN. || certioris M. || 5 nuntio] nuntio mortis Mommsen. ||
acceptus OM, apcepto N. || aliquido BP. || conperta LNBP, comparata
OM. || intestata MaNb, intesta Na, intestate LOMB BP. || 6 decesserit]
decesserint intp. non eg. L. || 7 XI (x M) . . . lib. III] theod. l. III.
x. t. et in marg. rursus x. t. O, XI tit. hoc loco om., sed XI post iudi-
cata addit P. || 8 constantinus] conts. L. || a. N, om. LOMP. || pre-
ces et] precessit OMBP. || impetra OM. || 9 admittit P. || 10 iudicialia L,
iudicialis N, iudiciale P. || subpendit N. || 11 qui] ui P, ut N. || tali
OM. || lumine Pa, limin et L, limen eius N. || 12 VII om. L. || v et
licinio (licino a. P) om. L. || cons. XII tit. L, XII t. N, c. XI t. OM,
cons. P. || 14 imp. OMN. || et ualens et L. || 15 statuns O. || iusse-
ram P. || ut om. LNP. || 16 reddendis OM. || iures P. || 17 ultima
his L. || definitionis OM, diffinitionis P. || de scripti] describere OM.
|| 18 diducimus L. || sanctione OM, sanctiones P. || 19 cum scripta]
conscripta N. || 20 rescensionem N, recessionem P. || 21 III non.] id.
non. P, id. N. || triu. M, trium OP, riu. N, om. L. || 22 a. III et eq.
u. c.] III et equitiūs P, a. III et aequiti uic. N, om. L. || cons. L, cons.
P, theodosianus lib. I OM, om. N: intp. non eg. addit L.

- 22 Imppp. Gratianus Valentinianus et Theodosius AAA. ad Clearchum ppo. Iudex in proferenda sententia, quae iurgantibus possit ad plenum recenseat, quidquid negotio fuerit inlatum, quod senserit, scribat et relegat, ne per errorem iudicis iterum a primordio nouus litis sentiatur euentus. Dat. x kal. 5 Sept. Constantinopoli Honorio et Syagrio cons. a. 382
- 23 Idem AAA. ad Symmachum pu. Sententia non ualeat, quae ex libello lata non fuerit. Dat. iii kal. Dec. Med. Ricomere et Clearcho cons. a. 384
- 24 Lib. I tit. I de diuersis rescriptis. 10
Impp. Arcadius et Honorius AA. Eutychiano ppo. Rescripta ad consultationem emissa uel emittenda in futurum his tantum negotiis opitulentur, quibus effusa docebuntur et cetera. Data viii id. Dec. Constantinopoli Honorio A. iiii et 14 Eutychiano cons. a. 398
- 25 Impp. Honorius et Theodosius AA. Iohanni ppo. Post alia. Nulli habetur ambiguum etiam ab heredibus et pro heredibus posse scripta nostri nominis allegari nec excludi temporibus nec aboleri casibus impetratum et cetera. Dat. xvi 19 kal. Mart. Rauenna p. c. Honorii viii et Theodosii v AA. a. 413
- 26 II Tit. De officio rectoris prouinciae.
Imppp. Valentinianus Valens et Gratianus AAA. ad Viuentium ppo. Vnusquisque iudex in his locis sedem consti-

§ 22. 23 *hinc rest. Cod. Theod.* 4, 17, 3. 4.

§ 24. 25 *hinc rest. Cod. Theod.* 1, 2, 11. 12.

§ 26 *hinc rest. Cod. Theod.* 1, 16, 11.

1 impp. *M*, imp. *ONP*. || lentinianus theod. *OM*. || ad clearco *N*. || 3 posset *P*, prosit *OM*, post *Mommsen*. || ire censeat *N*. || negotium *NP*, periit *M*. || 5 ad primordia *N*, periit *M*. || nouus litis *O*, nouos lites *LP*, nouae litis *N*, periit *M*. || sentiantur *LNP*, sortiantur *O*, periit *M*. || 6 constantinopole *O*, *om. L*. || et syagrio *om. L*. || cons. idem (item *P*) *om. OM*. || 7 aaa. *L*, a. *O*, aug. *P*, ag. *N*, *om. M*. || pu.] pp. tū. *N*. || non] res donationis non *P*. || 8 data *LNP*. || iii *om. NP*. || med. ricomere] medl. ricomero *N*, medriconiere *P*, richomere *OM*. || 9 ciliarco *Nb*, iliarco *Na*. || cons. *P*, *om. OMN*. || 10 tit. i] t. *N*, *om. P*: hic numerus referendus non est ad Theodosianum Codicem, sed ad Appendicis diuisionem, cf. § 26—28. || 11 imp. *ONP*. || honorius] thed. *N*, theod. *P*. || 12 consultationem *M*, consolationem *ON*. || mittenda *OM*. || in] si in *P*, nisi in *N*. || 13 hi statum *P*. || ducebuntur *N*. || 14 viii *NP*, vii *OM*. || id.] kal. id. *O*. || 15 cons. *N*, *om. OM*. || 16 imp. *OP*. || 17 habituram ambig. *OM*. || 18 nostre *Na*. || 19 casibus] cui sibi *N*. || imperatum *NP*. || xvi *NP*, xv *OM*. || 20 p. c. *N*, pp. *OM*, ppo. *P*. || honorio *MNP*. || viii] viii *N*. || v aa. *OM*, a. v cons. uel aa. cons. *N*, aa. cons. *P*. || 21 ii tit. *om. P*. || 22 imp. *ONP*. || et ualens aa. (*om. grat.*) *NP*. || 23 in his] nihil *OM*.

tuat, in quibus oportet omnibus praesto esse rectorem, non deuerticula *deliciosa* sectetur. addimus sane, ut eius, qui prouinciae praesidentem propria possessione suscepit, ager, quem diuersorium habuerit praedictus in transitu, fisci uiribus uindicetur. ita enim iudices mansiones instruere et instaurare nitentur. Data kal. April. Triu. Valentiniano np. et Victore cons. 5

a. 369

27 Tit. III De officium com omnium.

Imp. Iulianus A. ad Mamertinum. Conuentis rectoribus a sublimitate tua edi non minus criminalia acta quam ciuilia iubemus, his uidelicet, quorum salus ad discrimen uocatur.

Data xi kal. Dec. Antiochiae Iuliano A. iiii et Sallustio cons. a. 363

28 Tit. III De assessoribus domesticis et cancellariis.

Impp. Arcadius et Honorius AA. Caesario ppo. Si quis iudicum uel ciues eius prouinciae quam regit uel certe peregrinos consiliarium sibi uoluerit adsciscere, tantum quattuor sibi menses ad retinendum eum, quem ex eadem prouincia sumpserit, tributos esse cognoscat, donec ab aliis euocatum locis suis actibus adhibuerit, ita ut emensis quattuor mensibus crimini detur, si quis ultra hoc tempus consiliarium crediderit retinendum. Data vi id. Dec. Constantinopoli Stilichone et Aureliano cons. 15 20

a. 400

Explicit liber legum Theodosiani et Nouellarum. deo gratias. amen. feliciter.

§ 27 *hinc rest. Cod. Theod.* 1, 22, 3.

§ 28 *hinc rest. Cod. Theod.* 1, 35, 1.

2 diuerticula *OP.* || *deliciosa Cuiacius*, religiosa *NP*, relegiosa *OM.* || addemus *OM.* || eius qui] quis qui *N*, quisque *P.* || 3 prouintia *N.* || praesidentae *N*, praesidem tempore *OM.* || possessionem *N.* || 4 quam *N.* || transitum *N*, transito *P.* || iuribus *P.* || 5 mansionis *OM.* || instaurare] in ista uere *OM.* || 6 nitantur *P*, mittantur *N.* || trium *P.* || ualentiano p. et *N.* || 7 cons. *N*, om. *OM.* || 8 tit. . . . omnium] sic *uacuo spatio ante com relicto OM*, item *P*, om. *N.* || 10 ad sublimitatae tuae di nominis *N*, a sublimitate tuae nonminus *OM*, ad sublimitatem tuendi non minus *P.* || criminalalia *N.* || 11 eorum (*non eorum*) *N.* || 12 xii *P.* || antioche *NP.* || salutio *N.* || cons. *N*, om. *OM.* || 13 tit. . . . cancellariis] item *P*, om. *N.* || domescis *Ma.* || 14 imp. *ONP.* || qui *NP* et teste *Haenelio M.* || 15 iudicium *OMa.* || ciues (*ciuis OMP*) . . . peregrinos (— nus *OMNP*)] ciuem . . . peregrinum *Cuiacius.* || eius om. *P.* || quem uel que *Na.* || reget *OMP.* || 16 adsc. (*adsciscere OM*) tantum om. *P.* || 17 mensis *O.* || que *P.* || ex om. *M* teste *Haenelio.* || 18 tributus esse *OMP*, tributo se esse *N.* || alius *P.* || 19 ita ut emensis] ita autem menses *M* teste *Haenelio*, id autem menses *N.* || 20 crimine *OM.* || 21 vi id. dec. *OMP*, incertus *N.* || constantinopolis *P.* || stilicono *N.* || 22 auriario *Ma.*, auria *Pa* (*emend. m. 1*). || cons. om. *OM.* || 23 explicit . . . 24 feliciter] lib. i titl. *O.* || theod. et nou.] romanorum *N.* || 24 feliciter om. *P.*

II

B = Berolinaensis 270.

P = Parisiensis 4406 fol. 53—55.

E = Eporediensis 35 (ad § 15—17).

Q = Parisiensis 4406 fol. 57 (continet § 11—14).

R = Parisiensis 4410 fol. 1a et 4406 fol. 68 (continet § 11—14).

1 Ex corpore Theodosiani lib. vi tit. xxvii.

Imp. Arcadius et Honorius AA. Caesari ppo. Ad locum: Non defutura poena quindecim librarum auri, quam in contumaces olim diualis sanctio definiuit. Dat. iiii k. Mar. Constp. Arcadio iiii et Honorio iiii AA.

4

a. 396

2 Ex corpore Theodosiani.

Imp. Valentinianus et Theodosius AA. ad Gregorianum c. r. p. Qui tertio conuentus cum delatore neclexerit adesse iudiciis, non solum iurgii quod exortum est amissione multetur, uerum etiam sumptus et litis expensas ei reddere compellatur, quem superfluo litigio credidit esse uexandum. quod quidem etiam in absentem contumacem post trinam, ut dictum est, conuentionem statuendum esse censemus. Dat. viii id. Iun. Mediolano Honorio nb. et Euodio u. c.

10

a. 386

3 Ex corpore Theodosiani.

15

Imp. Constantinus A. ad Maximum pf. urbis. Ad locum: Eum, qui sciens iudicio adesse neclexerit, ut contumacem iudex poena multabit. Dat. x kal. Iun. Sirmi Probianus et Iuliano consulibus.

a. 332

4 Ex corpore Theodosiani librum sub titulo xxviii constitutio sexta.

20

Imp. Valentinianus et Theodosius AA. Floro ppo. Professio uniuscuiusque inmutari contra statuta legum nostrarum pro calumniantium inconstantia et uarietate non poterit. Dat. iiii kal. Ian. Constantinopoli Antonio et Syagrio.

a. 392

§ 1 = *Cod. Theod.* 6, 27, 10.

§ 2 = *Cod. Theod.* 10, 13, 1.

§ 3 hinc rest. *Cod. Theod.* 2, 18, 2.

§ 4 hinc rest. *Cod. Theod.* (*Haenel*) 4, 20, 2, cf. ad u. 20.

2 caesario *Th.* || 4 constp.] cons. *P*, consul' *B*. || 8 adesse] asse *B*, esse *P*. || 10 sumptos et lites *BP*. || 14 nb. *P*, ii nb. *B*: fuit n. p. uel nob. p. || u. c] y ūc *BP*. || 16 pf. *B*, ps. *P*. || 18 penam *P*. || multauit *BP*. || 19 consub. *B*. || 20 § 4 in codice Vaticano reg. 1128 ad finem Theodosiani Codicis adscripta legitur. || librum (lib. v emend. *Vesme*) . . . sexta] *Vatic.*, om. *BP*; cf. ad u. 22. || 22 imp. . . . theod.] idem *Vatic.* recte fortasse. || ppo.] *Vatic.*, ppo. sub titulo *BP*, cf. ad u. 20. || 24 pro] per *Vatic.* || inconstantio *B*. || 25 iiii k. ian. *BP*, k. iun. *Vatic.* || constantinopolim *Vatic.*, om. *BP*.

5 Ex corpore Theodosiani.

Imp. Valentinianus et Valens AA. Olybrio pf. urbis. Ad locum: Iubemus enim, ut, si intentio petitoris improba iudicetur, praestet sumptus, praestet impensas, quas eum toto litis tempore sustinuisse claruerit, etiamsi super hac re expressior cesset sententis iudicantis. Dat. viii kal. Mar. Treueris Valentiniano nouies et Victore. 5

a. 369

6 Ex corpore Gregoriani.

Imp. Alexander A. Crescenti. Quae in libello contulisti, praesidi prouinciae allega, qui non ignorat eum, qui per contumaciam absens condemnatur, nec appellationis auxilio uti aut in duplum reuocare posse. Ppa. xi kal. April. Albino et Maximo. 10

a. 227

7 Ex corpore Gregoriani.

Imp. Antonius A. Iuliano. Confessos quoque pro iudicatis habere placuit. qua de re sine causa desideras recedere a confessione tua. Acc. prid. kal. Oct. Gentiano et Basso. 15

a. 211

8 Ex corpore Pauli sententiarum.

Trinis litteris uel edictis aut uno pro omnibus dato aut trina denuntiatione conuentus nisi ad iudicem, ad quem sibi denuntiatus est aut cuius litteris uel edictis conuentus est, uenerit, quasi in contumacem dicta sententia auctoritate rerum iudicatarum obtinet: quin immo nec appellari ab eo potest. 20

9 Ex corpore Pauli sent.

Ab ea sententia, quae aduersus contumaces lata est, neque appellari neque in duplum reuocari potest. 25

10 De confessionibus. Ex corp. Pauli sent.

Confessionem suam reus in duplum reuocare non potest.

11 Item de trina conuentione sceda de litteris commonitoriis: qualiter, cum contra quoscumque interpellatum fuerit, debent trina conuentione ad audientiam euocari. 30

Sed et ii, ad quos litterae processerint, qui eos com-

§ 5 = *Cod. Theod.* 4, 18, 1.

§ 7 = *Cod. Iust.* 7, 59, 1.

§ 8 = *Paul.* 5, 5 A, 6.

§ 9 = *Paul.* 5, 5 A, 6 a.

§ 10 hinc rest. *Paul.* 5, 5 a, 7.

~~~~~
2 oblibrio P. || 4 sumptos BP. || 6 cessit B. || treueres BP. ||
11 absens condemnatur *Cuiacius*, absentis condemnatur BP. || auxilium BP. || 14 greg.] sic, non greg. de confessis P. || 15 confessus BP. ||
17 a om. B. || acc. om. P. || gessena B, gessenna P. || 19 litteris Paul., om. BP. || uno Paul., unum BP. || 20 iudicem Paul., iuditium BP. || 30 item om. Q. || conuentio. P. || scedam B, scd' P. || litteris] liate Qa. || commoneturiis Q, communtoriis P. || 31 cum om. Q. || 32 uocari P. || 33 ad] a BP. || litteras BPQR.

moneant, si uenire distulerint, suis relationibus, ut de eorum absentia uel contumacia probationi nihil deesse possit, omnia sunt per singula iudicibus rescripturi. post haec edictus infra scriptus in foro illius, qui admonetur et uenire contempserit, debet appendi:

- 12 'Ille oblati precibus nobis detulit in querella, ab illo
'rem sibi debitam indebite retineri. ideoque datis ad te litteris
'praesentibus indicamus, ut memoratum salua ciuilitate eatenus
'admonere procures, ut die statuta ad audientiam nostram se
'uenturum sub idonei fideiussoris cautione promittat, petitoris 10
'partibus in omnibus responsurus, quatenus iurgio, quod inter
'altercantes uertitur, cum iustitia terminus inponatur'.
- 13 Sceda edicti, quae post trinam conuentionem appendi
in foro illius, qui commonetur et ad audientiam uenire distu-
lerit, omnino debebit, haec est sicut praesentis scedae forma 15
declarat et in lege sic continetur unum pro omnibus ita:
- 14 'Vt in eo, qui pro contumace damnandus est, legum seueritas
'in omnibus debeat custodiri, benefica principum prouidentia,
'dum humano generi consulit, constituit, ut quotiens im-
'proborum calliditas ita diuersis tergiuersionibus dilatat, ut 20
'litigiis terminus non possit inponi et, quae male peruaserant,
'dum praua cupiditate cupiunt retinere, procurando latebras
'student, ut petitores lapsu temporum causae incurrant, ita
'ut, qui merito res suas recipere poterant, callidorum ad-
'inventionibus iniuste amittant, quod eis legibus debebatur. 25
'Ideoque quia ille secundum normam iuris ac legum ad audien-
'tiam per admonitionem nostram trinis est litteris euocatus
'et faciente contumacia iudiciis adesse despexit, adeo per huius

1 uenire distulerit *Qa*, uenerint *R*. || re | relationibus *Qa*? || 2 contumacia] commoneat si distulerint *R*. || probatione *R*. || 3 rescripturi *P*. || post] et post *Q* (*em. m. s. XV*) *R*. || dictus *BP*, editus *QR*. || 4 amonitur *BP*. || 5 debet aspendi *R*, debitas pendi *Qa*, debitas apendii *Qb*. || 6 nobis] nostris *QR*. || 7 debita *QR*. || te *om. P*. || 8 memoratam *P*, memorato *QR*. || 9 procuris *Qa*, procurris *R*. || 10 fideiussore *BP*. || petitores *BP*. || 11 quo *B*. || 12 uertatur *BP*. || terminos *BP*, teminum *QaR*, terminum *Qb*. || 13 scedam *codices*. || edicti quae post trinam conuentionem (-ne *Q*) *QR*, enim de trina conuentione *BP*. || 14 et *om. BP*. || audiendam *P*. || 15 debet *QR*. || hoc *codices*. || praesentes *Ra*, praesens *Qb*, praesent** *Qa*. || 16 dedarat *BP*. || sic] si *QR*. || 17 ut *om. QR*. || contumacem (contum *in litura*) *P*, contumacia *Qb*. || 18 custodire *QR*. || beneficia *BP*, bene pia *QR*. || 19 constituat *BP*, * (et *Qb*) constituit *Q*. || quoties *R*. || 21 terminos *BP*, terminum *QR*. || inponi *BP*. || 22 praua *QR*, prae *BP*. || tenere *BP*, retineri *QbR*, reteneri *Qa*. || 23 studeant *QR*. || petitore *P*. || lapso *BPQ*. || causae] causae amissionem *scr*. || 25 amittat *QaR*. || eis] de his *QR*. || 26 ac *BP*, sacri *Rb*, acri *QRa*. || 27 per *om. B*. || 28 esse *QR*. || dispexit *BP*, dispexerit *QR*.

‘edicti in clamationem eum adhuc ad audientiam uenire compellimus, ita ut si inter uiginti et septem dies ad iudicium nostrum uenire contempserit, nos aduersum se secundum leges in contumace ferre sententiam recognoscat’.

- 15 Ex corpore Pauli sententiarum sceda de quaestionibus 5
in familia habendis, aut si ante habitam quaestionem hereditas
eius qui dicitur interfectus adita fuerit.

Hereditas a fisco ut indignis aufertur his primum, qui, cum suscepta re esset testatoris, apertis tabulis testamenti uel ab intestato adiit hereditatem bonorumue possessionem accepit: amplius his et centum milia sestertiorum poena inrogatur. nec refert, a quibus pater familias uel quemadmodum dicatur. 10

- 16 Titulus ex corpore quo supra.

In summa tamen sciendum et de his omnibus habendam esse quaestionem, qui in suspicione quacumque ratione ueniunt. 15

- 17 Item alia ex corpore ipso.

In disponenda eorum quaestione, quorum dominus dicitur interemptus, haec ordo seruatur, primum ut constet occisum dominum, si id liqueat, de quibus ea quaestio habenda sit atque ita de reis inquirendis. etsi percussor certus sit, tamen 20 de familia habenda quaestio est, ut caedis mandator inueniri possit.

Explicit lib. iuris feliciter.

c. 15 *hinc rest. Paul. 3, 5, 12 a.*

c. 16. 17 *hinc rest. Paul. 3, 5, 10—12.*

1 in clamatione *BQa*, in clamatione *PR*. || eum] cum *BP*. || ad] in *P*. || 2 si *om. QR*. || inte *BaP*. || 3 se *om. QR*. || 4 legis *BPQR*. || contumaces *Rb*, contumacis *QRa*, contumacem *Klenze*. || sententia *BP*. || 5 scedas *BP*. || 6 habita quaestione hereditas (hereditatis *BP*) e. q. d. interfecta *codices*. || 7 qui] que *B*. || 9 suspecta re (se *E*)] suspecta mors? || 11 et] et in *B*. || 12 refret *P*. || 13 quo] eo *P*. || 14 tamen *om. E*. || sciendum *E*, sciendam *BP*. || habendum *codices*. || 15 qui . . . ratione *om. Ea*, post 16 ipso collocat *B*. || 18 hec cordo *P*. || 19 si] sic (non deinde si) *etiam E*. || si id liqueat . . . habenda sit atque ita] *scripsi*, si aliqua eat . . . habendas (sic *Ea*, habenda *EbBP*) atque ita *codices*, liqueat . . . habenda sit, ita *Mommсен*. || 20 ita *om. P*. || 21 mandatur *EBP*. || 22 inuenire *EB*. || 23 explicit] i. expl. *P*.

SCHOLIA SINAITICA

AD

VLPIANI LIBROS

AD SABINVM

RECOGNOVIT

P. KRVEGER.

Scholia haec nuper in monasterio montis Sinai detexit et descripsit G. Bernardakis. primus ea edidit R. Dareste in ephemeride *Bulletin de correspondance Hellénique* IV 1880 p. 449—460 et in annalibus *Nouvelle Revue de droit français et étranger* 1880 p. 643 sqq. apographi a uiro doctissimo Bernardakis confecti, quod fundamentum est omnium quae huc usque apparuerunt editionum, imaginem dederunt editiones a Zachariaeo a Lingenthal (*Monatsberichte der Berliner Akademie* 1881 p. 620 sqq.) et a me (*Zeitschrift der Savigny-Stiftung R. A.* IV 1883 p. 1 sqq.) paratae. deinde Huschke scholia edidit in *Iurisprudentia Anteiustiniana* a. 1886 quintum recensita p. 815—834. fusius praeterea de scholiis egit Hilarius Alibrandi in *Studi e documenti di storia e diritto* III 1883 p. 33—46. 99—132.

Scholia non cum Vlpiani opere coniuncta, sed per se scripta sunt in chartis papyraceis; chartae quae extant mutilae sunt, nec supersunt ni fallor plures quam XVII: uiginti enim quae habemus fragmentorum sex (nobis fragmenta 9. 10. 13. 14. 18. 19) uidentur pertinere ad chartas ex utraque parte scriptas, cum reliquae chartae, ut solent papyri, in altera parte scriptura uacent.

In ordinem foliorum cum Bernardakis non inquisiuisset, editores alii alium ordinem dederunt. nos in ea re, ut par erat, potissimum Vlpiani ad Sabinum libros secuti sumus; praeterea numeros librorum et capitum seu titulorum, qui in ipsis fragmentis laudantur, in auxilium adhibuimus¹⁾.

De auctore scholiorum coniecturam facere non licet. nomen scholiastae uidetur latere in litteris $\Sigma\alpha\beta$., quae multis scholiis praemittuntur. cum tamen horum scholiorum nonnulla uelut § 5 et 10 non tam Vlpiani opus quam scholia quae antecedunt adnotare uideantur, fortasse ex diuersorum auctorum scholiis fragmenta nostra composita sunt.

¹⁾ Cf. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung* IV p. 28 sqq. in nonnullis dissentit Lenel *Palingenesia* II p. 1151 sqq. capite a scholiasta significari titulum et argumenta capitum (cf. § 22. 30. 35. 40) et ambitus eorum (cf. § 43. 44) suadent.

Quod ad aetatem scholiorum attinet, ea inter annum 439, postquam Theodosianus Codex vim legis obtinuit (citatur enim in § 2. 3) et annum 533, quo Vlpiani opus et in fori usu et in iuris scholis Digestis Iustinianis cessit, scripta esse apparet; neque improbabiler Huschke coniecit ea anteriora esse constitutione Cod. Iust. 5, 1, 5 anno 472 lata, qua constitutio in § 2 citata uidetur abolita esse.

Editio mea eo fragmentorum apographo nititur, quod post minus accuratam Zachariaei editionem ipse loco supra laudato edendum curavi. a quo ubicumque lectio in contextum recepta recessit, apographi lectio in adnotatione addita littera *C* enotata est, ut tamen notis iuris ceterisque scripturae compendiis, quibus librarius tam in Latinis quam in Graecis usus est, quoad fieri potuit, plena scriptura substitueretur. In contextu restituendo fere egregias Zachariaei coniecturas secutus sum.

C = apographum fragmentorum editum in annalibus
Zeitschrift der Savigny-Stiftung R. A. IV p. 5 sqq.

I (Dareste 1 Zachariae 1).

1 τὸν ἀπελεύθερον ἐδεξα —

2 — ιον*ο ἀκίνδυνον εἶναι τὴν
 παράβασ[ιν] | τῇ μνηστῇ καὶ 5
 τῷ μνηστῇρι ᾧ ἄλλ' ἐν τῷ
 | γ' βιβλίῳ τοῦ Θεοδοσιανοῦ
 κώδικος τίτλῳ ιε' ἢ ιε' τοῦ
 τίτλου διάταξις κρατύνε[ι] τὰς
 περὶ συστάσεως τῶν γάμων 10
 poenas | καὶ μεχρὶ τοῦ διπλοῦ.

3 Σαβ.: ἐκ πλεύρου τῆς μνη-
 στῆς παραιτουμένης | τὸν
 γάμον κέχρησο τῇ ἐν τῷ
 γ' βιβλίῳ τοῦ Θεοδοσιανοῦ 15
 | [κώδικος]* διατάξει· περὶ γὰρ
 αὐτῆς μόνης διαλέγεται. |
 εἰς δὲ τὸ πρόσωπον τοῦ μνη-
 στῆρος διακελεύομεν(?) τῇ ἐν
 τῷ ε' βιβλίῳ τοῦ Gregorianoῦ 20
 κώδικος ιζ' διατάξει | ****
 τατ αὐτὸν ἐπερωτηθέντα
 πρόστιμον ἐκ | τοῦ ἐμποδίσαι
 τῷ [γά]μῳ μὴ κατέχεσθ[αι] |
 ἐνδυνάμως. ἐν δὲ τῷ τέλει 25
 τοῦ

— *periculosam uiolationem*
non esse sponso uel sponsae
— sed in libro III Theodosiani
Codicis titulo XV const. XV
confirmat poenas de nuptiis
contrahendis promissas et qui-
dem usque ad duplum.

Sab.: ex parte sponsae quae
nuptias recusat, utere consti-
*tutione * in libro III Theod.*
Cod.: nam de ea sola loquitur.
in sponsi autem persona (uti-
mur) XVII const. in Greg.
Cod. libro V — eum ex poena
promissa non efficaciter teneri,
quod nuptiis impedimento fuerit.
in fine autem

§ 2 διάταξις] *non extat, cf. Cod. Iust. 5, 1, 5 § 5. 6.*

§ 3 διατάξει] *Cod. Theod. 5, 3, 11?*

4 — ιον*ο] [stipulat]ion[o]s Zachariae. || 6 ἄλλ' ἐν] ἄλλον C. || 7
 βιβλίῳ] ὁ C. || 8 ἢ ιε'] η ισ C. || 10 γάμων] γάμων C. || 16 περὶ
 γὰρ] περ παρ C. || 19 διακωλυομέν[ου] Huschke. || 20 gregorianοῦ]
 cpec C. || 21 **** τατ] λέγει γὰρ Zachariae, ἐν ᾗ λέγεται Huschke:
desideratur praeterea mentio tituli.

II (Dar. 8 Zach. 2).

4 *** [ὅ]περ ἐν facto συνέβη
 τ[ο]ιῷδε· ἔχων | τις ἀδελφὴν
 καὶ δεόμενος Στεφάνου τινὸς
 | ἐπὶ τινι πράγματι ἐρῶντος 5
 τῆς αὐτοῦ | ἀδελφῆς ἐπηγ-
 γείλατο τῷ Στεφάνῳ πα-
 σκευάζειν τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ
 συναφθῆναι αὐτῷ, ἐπερωτη-
 θείς καὶ πρόστιμον ἰ νομισ- 10
 μάτων, εἰ | μὴ τοῦτο ποιήσῃ·
 ὁ δὲ οὐκ ἠδυνήθη πείθειν |
 τὴν αὐτοῦ ἀδελφὴν ἢ καὶ
 οὐ θέλει αὐτὴν ἐκδοθῆναι.
 καὶ ἐρωτηθεὶς εἶπον ἀδύναμον 15
 | εἶναι τὴν ἐπερώτησιν ὡς
 contra bonos mores ὑπάρχου-
 σαν, | [ὥ]σπερ φησὶν ὁ Παῦλος
 βιβλίῳ ιε' responson αὐτοῦ
 — | *** de stipulatio[n] 20
 — | δε τῆς μὲν πεύ-
 σεως —

quod tali facto euenit: qui
 sororem habuit indiguitque in
 aliqua re Stephani cuiusdam qui
 eius sororem amabat, Stephano
 promisit facturum se, ut soror
 sua ei copularetur, poena quo-
 que X aureorum adiecta, si
 id non fecisset. is autem so-
 rorem impellere non potuit
 uel etiam in matrimonium
 collocare non uult. equidem
 consultus dixi inutilem esse
 stipulationem utpote contra
 bonos mores factam, quem-
 admodum Paulus in libro XV
 responsorum dicit —

III (Dar. 8 bis Zach. 5).

5 τὰ αὐτὰ — | * ἐν τῷ
 Hermogeniano κώδικι τίτλῳ 25
 ξθ' ἢ ρκ', ἧς ἡ [ἀ]ρχὴ u — |
 biut n₃e. Σαβ. κἀνονα γὰρ
 ἔχε τοιοῦτον· | *****ιονα
 προσήκει κρατεῖν τὰ μ[ὴ] — |
 — ἀλλὰ καθαρά διαθέσει 30
 γινόμε[να]. | ὡς ἐν τῷ Hermo-
 geniano κώδικι τίτλῳ μα' ἢ
 ιδ' καὶ [ἡ] * [διάταξις] φησι
 | — | — θέμα, ἐφ' ᾧ
 τὸ εἰκονικὸν repudio[n] | ἀντὶ 35

in Hermogeniano Codice
 titulo LXVIII c. CXX, quae
 incipit u — biut n₃e. Sab. hanc
 enim regulam tene: (repudia?)
 ualere oportet ea, quae non
 — sed sincera uoluntate
 facta sunt, ut in Hermogeniano
 Codice tit. XLI constitutio XIV
 et — dicit — casus, in
 quo simulatum repudium pro
 uero accipitur, ueluti cum
 emancipata filia ficto repudio

§ 5 (et 6) ὡς ὅτε sqq.] cf. Cod. Iust. 5, 17, 12.

2 ***ὅπερ] πεβ*περ C. || 3 τοιῷδε] τ*τωδε C. || 9 ἐπερωτηθεὶς]
 ἐπερωτηθῆτο (pro θτο forlasse οιβ) C. || 10 καὶν προστιμιοι. νομισμ.
 C. || 12 πειθεῖν] πισσε C. || 14 ἐκδοθῆναι uel ἐκδεχθῆναι C? || 17
 mores] *op C. || 18 paulus] Dig. 45, 1, 134 pr. || 19 responson]
 pson C. || 20 *** de] της de C? || 26 ἀρχὴ u] *ρχιμ C. || 28 τοιουτον
 C. || *****ιονα] [τὰ σύμφ]ωνα Zachariae, sed sequentia magis ducunt
 ad [τὰ repu]dia. || 29 τὰ μ[ὴ κατὰ ἀπάτην] ἀλλὰ Zachariae. || 31
 γινόμενα] Zachariae, τινομιμ C.

ἀληθοῦς λαμβάνεται. ὥς ὅτε ————— *dotem et — hanc*
 ἢ e[man]cipata θυγατὴρ τὴν *uiro rursus —*
 ficio [repudio] —————
 ————— | ** ἢ τὴν προῖκα καὶ
 ————— | ὦ ταύτην τῷ ἀνδρὶ 5
 πάλιν τελευτ —

IV (Dar. 9 Zach. 6).

- 6 ————— | ἐν τῶν responso (?) οὐ ————— *titulo de sponsalibus. ini-*
 ἡς πεύσεως ἡ α***δεν*. | *tium contextus 'de die —':*
 G**ulgini καὶ βιβλίῳ ε' τοῦ 10 *unicuique liberum sit matrimo-*
 διπλοῦ αὐτοῦ το τίτλῳ | *nium et sponsalia dissoluere.*
 sponsalibus. ἀρχὴ τῶν ῥητῶν *absurdum enim est matrimo-*
 de die pone | ciuēra: ἐχέτω *nium, in quo perpetua con-*
 πᾶς ἐξουσίαν repudio λύειν | *cordia requiritur, propter poe-*
 τὸν γάμον καὶ μνηστείαν. 15 *nam, non ex uoluntate con-*
 ἄτοπον γὰρ τὸν γάμον διη- *seruari.*
 νεκοῦς τῆς ὁμονοίας δεόμ[ερον
 διὰ] | τῆς poenas καὶ μὴ δια-
 θέσει συνίστασθαι.
 7 Ὁ ἐπερωτηθεὶς ἢ καὶ ἡ 20 *Qui quaeue poenam pro-*
 ἐπερωτηθεῖσα poenan, ἐὰν *misit, si matrimonium dissol-*
 δι|αλύσῃ τὸν γάμον, οὐ κατέ- *uerit, non tenetur nisi in quan-*
 χεται εἰ μὴ ἕως [τοῦ] | μέ- *titatem eius quod ob mortem*
 τρου τῆς ob mortem, ὅσον *promissum est, quantum uir*
 ἡδύνατο παρα|κατέχειν ὁ 25 *propter mortem liberis inter-*
 ἀνὴρ διὰ τῆς mores παίδων *uenientibus (?) retinere potuit*
 ————— ἀνδρα ἀπαιτεῖν ἀπὸ τῆς *uel mulier a uiro exigere ex*
 ἐπὶ τῷ προστίμ[ω ε']περωτή- *poenae promissione.*
 σε[ως ὅσ]ον ἡδύνατο κινεῖν
 κατὰ * τουτο — 30

V (Dar. 4 Zach. 12).

- 8 ————— ἐκποιητο ————— | ————— *tributarii ut in — est de*
 iulio ει ————— | ————— *tributarii* ὡς *dote VI et VII — dicit con-*

§ 6 ἐχέτω sqq.] cf. Dig. 35, 1, 71 § 1. 45, 1, 134 pr.

2 ἢ] ν C. || 10 τοῦ διπλοῦ] τῶν disputationon Zachariae. || 13
 uerbis de die ponenda incipit Dig. 2, 8, 8 (Paul. l. xiv ad ed.): a uerbis
 ciuēra (sic uel cimēra C) fortasse scholion incipit. || 17 τῆς] τη C. ||
 20 ἢ καὶ ἡ] Huschke, ηκαί C. || 24 mortē οοον (uel οσον) C. || 26
 τῆς mores παίδων — ἀνδρα] τῆς mortis παίδων [ἐπόντων ἢ ἡ γυνὴ
 τὸν] ἀνδρα? cf. Vat. fr. 120 Dig. 33, 4, 1 § 1. 23, 4, 2. 26 § 2. ||
 27 ἀνδρα uel ἀνδρ C. || 33 tributarii C.

ἐν τ* u — | — ἐστὶν de dote
 ἡ ς' καὶ ζ' ακ. καὶ α*β καὶ
 9 — | — τ φησι διάταξις. Τὸ
 πλέον μάθε· καὶ ἰδικῶ[ς] |
 [γρα]φῇ ἐν τῷ προικῶν μὴ 5
 ἐξεῖναι τῷ ἀνδρὶ | ἐνεχυρά-
 ζειν τὰ ἐπαρχιακὰ κτήματα,
 καὶ οὕτω | συνέστηκεν ἡ
 [αὐτῶν ὑ]ποθ[ήκη] ἡ ἐν [γά]-
 μῳ γενομένη κατὰ τοῦ ἀν- 10
 δρός, ὡς βιβλίῳ ε' τοῦ Gr[e-
 gorianu κώδικος] | τίτλῳ
 παρατελεύτῳ ἡ γ' τοῦ τίτλου
 φησί. Σαβ. σημείωσαι τοῦ[το]
 | καὶ μὴ συναρπαγῆς ἀπὸ 15
 τῆς * διατάξεως τοῦ δ** |
 ἱρ** μετὰ τὸν G]regorianon
 κώδικα ἢ τῆς ἐν τῷ ια' βι-
 βλίῳ τοῦ G[r]egorianu | τίτλῳ
 ια' ιβ' τοῦ τίτλου. 20

11 Ex pecunia dotal[i]: τὸ ἀπὸ
 προικιμαία[ς οὐσί]ας ἀγορα-
 ζόμενον πρᾶγμα ὑπόκειται
 τῇ γυναικί. | Σημείωσαι τὸ
 dotali. τοῦτό φ(ησι) καὶ ὁ 25
 Marcianus ἐν τῇ ὑπο[θήκα]ρῳ

stitutio. Amplius disce: etiam
 si specialiter in instrumento
 dotali scriptum sit uiro non
 licere prouincialia praedia pig-
 nerare, sic quoque contra
 uirum eorum hypotheca con-
 stante matrimonio facta con-
 stitit, ut libro V Gregoriani
 Codicis titulo paenultimo const.
 III dicit. Sab.: nota hoc nec
 turberis constitutione — post
 Gregorianum Codicem uel ea
 quae est XII in Gregoriani
 libro XI titulo XI.

Ex pecunia dotali: res ex
 dotali pecunia emptā tenetur
 mulieri. nota 'dotali'. hoc
 dicit etiam Marcianus in hy-
 pothecaria.

VI (Dar. 9 bis Zach. 13).

12 s. iinstīzi καὶ ἐπὶ τῆς — — et de — dote uir in
 προικὸς κατέ[χε]ται ὁ ἀνὴρ quantum facere potest tenetur.

§ 11 non uidetur spectare ad Dig. 23, 3, 27 (Vlp. l. xxxvi ad Sabinum), ubi quaeritur, num res ex dote comparatae dotales fiant (cf. l. 26 eod.), cum hoc scholiorum fragmento de fundo dotali agatur et illa quaestio nisi obiter non attingatur.

§ 12 spectat ad Dig. 24, 3, 12 Vlp. l. xxxvi ad Sab.

1 ἐν τῷ — [τίτλῳ — ὅς] ἐστὶν Zachariae. || 2 ακ.] διάτ(αξις)? ||
 5 γραφῇ Zachariae, *ρη C. || 9 οὕτω] ουτε C? || ἡ αὐτῶν ὑπο-
 θήκη Zachariae, τ — τοθ — C. || 10 σενομένη C. || 11 grego-
 rianu κώδικος Zachariae, or — C. || 13 γ'] τ. C. || 14 σαβ.] εαβ.
 C. || 15 συναρπασης C. || 17 τὸν gregorianon Zachariae, το**rēc C.
 || 21 προικιμαίας οὐσίας Zachariae, προικιμσω** | χι (uel χσ) C. ||
 28 τῆς εχαιρ προικος C. || 29 κατέχεται] Zachariae, τε — ται C.

- εἰς ο — iudu — ουεν. | ὠραῖον. *Pulchrum! Sab. — Modestinus libro II differentiarum titulo VI refert Pii constitutionem, quae dicit non solum de dote sed etiam ex omni contractu conuentum uirum et in quantum habet condemnari* —
- Σαβ. ὁ [M]odestinus βιβλίῳ β' differention αὐτοῦ τίτλῳ ς' ἀ[να]|φέρει Πιῦ διάταξιν λέγουσαν μὴ μόνον ἐ[πὶ προί]- 5 *sed etiam ex omni contractu conuentum uirum et in quantum habet condemnari* —
- κός, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ παντὸς συναλλάγμ[ατος ἐναχ]|θέντα τὸν ἄνδρα καὶ εἰς ὅσον ἔχει καταδικάζε[σθαι] | ε —
- 13 [Δανεισ]τῆς ἐρακτευσεν 10 *Creditor cum debitore suo pactus est, ut quantum facere potest ab eo exigat. hoc pactum ualet.*
- πρὸς τὸν χρε[ώσ]την [αὐτοῦ] τοσοῦτον αὐτὸν ἀπαιτεῖν [μό]|νον, ὅσον δύναται καταβάλλειν. ἰσχυρὸν τὸ | pacton.
- 14 Καὶ ὁ πατὴρ καὶ ὁ [πά]- 15 *Et pater et patronus dumtaxat in quantum habent tenentur, non in solidum.*
- τρων κατέχοντ[αι εἰ]ς ὅσον [ἔχου]|σιν μόνον, οὐκ εἰς τὸ π[ᾶν].
- Nos — 19

VII (Dar. 5 Zach. 9).

- 15 Grauiori: ὁ ἄνθρωπος βαρὺ τι *Grauiori: maritus qui grauius aliquid deliquit*
- πλημμελήσας οἱ

VIII (Dar. 7 Zach. 8).

- 16 κἀνόνα γενικόν, τί ἐστὶ ne- *regulam generalem, quae sint*
- cessaria δα|παν[ήμα]τα. 25 *necessariae impensae.*
- 17 [N]ecessaria ἐστὶν δαπανή- *Necessariae impensae sunt,*
- ματα, ὧν μὴ γινο|μένων κατ- *quibus non factis condemnare-*
- εδικάζετο ὁ ἄνθρωπος ἐναγόμε- *tur uir rei uxoriae actione*
- νος τῇ | rei uxoriae. *conuentus.*

§ 13. 14 *spectant ad Dig. 24, 3, 14 § 1 et 2, 14, 49: Vlp. l. xxxvi ad Sab.*

§ 16—18 *interpretantur Dig. 25, 1, 1. 3: Vlp. l. xxxvi ad Sab.*

1 post εἰς expectes ὅσον δύναται καταβάλλειν. || 2 σαβ. bis C. || 7 συναλλάγματος ἐναχθέντα Zachariae, συναλλαγμ — τ — | θατ C. || 13 μόνον] Zachariae, — | τον C. || 15 ὁ πατρων κατέχονται εἰς ὅσον] Zachariae, σ — τρων τετω. τασον C. || 21 grauiori C. || βαρυ C. || 26 δαπανήματα] Dareste, δαταν — μ C. || 27 γινομένων] πινο- μενσ. C. || 28 ἐναγόμενος τῇ] Zachariae, ενατομση C.

- 18 Nos generaliter: ὁρᾶς, πῶς καὶ Vlpianus κανον[ί]ζει ἡμῖν, ὅσα δαπανήματα πεποίηκεν ὁ ἀνὴρ | [π]ρόσκαιρα τῶν καρπῶν ἐνεκεν, ταῦτα τοῦ[ς] 5 | [κ]αρπο[ῖς] compensatur. οὐ μὴν ποιεῖ τὴν | retentionα. ὅσα δ[ὲ] διηνεκῇ ἢ καὶ ἐπὶ | [π]ολύ[ν] χρόνον παρέχει τὴν χρεῖαν, οἷον μῶλο[ς] ἢ | ἄρ- 10 τοκοπεῖον ἢ τὸ φυτεῦσαι, ταῦτα neces[sa]ria ἐστὶ καὶ μειοῖ τὴν προῖκα. τοῦτό φησι καὶ | ὁ Paulos βιβλίῳ ζ' τῶν ad Sabinum αὐτοῦ τίτλῳ λε'. 15
- 19 [V]bi non sunt corpora: τό[τ]ε τὰ necessaria δαπανή- ματα Vbi non sunt corpora: tum necessariae impensae

IX (Dar. 11 Zach. 7).

- 20 — να ἄλλα — [τὰ] | μέν- 20 — uoluptaria uero neque exi-
τοι voluptaria [οὐδὲ ἀ]παιτεῖ git neque computat, nisi forte
οὐδὲ λο[γ]ίζ[ε]ται, εἰ μὴ ἄρα mulier eas habere praeferat.
ἔλοιτο ἢ γυνὴ ἔχειν αὐτά. sin autem mulier eas habere
[εἰ] | δὲ οὐ βούλεται ἔχειν nolit, uiro licentia datur eas
αὐτὰ ἢ γυνή, δί[δο]ται τῷ | 25 auferre, dum priorem habitum
ἀνδρὶ παρρησία τοῦ ἀφελέ- non laedat.
σθαι αὐτὰ μὴ βλά[π]τοντι
τὴν ἀρχαίαν ὁ[ψ]ιν.

§ 18—20 interpretantur Dig. 25, 1, 3 § 1. 5. 9: Vlp. l. xxxvi ad Sab. || ad § 21 cf. Dig. 23, 4, 5.

1 nos generaliter] his uerbis incipiunt Dig. 25, 1, 3 § 1. || 2 κανονίζει] Zachariae, ισανον. C. || ἡμῖν] πμιν C. || 4 ἀνὴρ] Dareste, αψηρ C. || πρόσκαιρα] Zachariae, *ροσκα,γα C. || 7 τὴν retentionα ὅσα δὲ διηνεκῇ] Zachariae, χ̄ τρετᾶντωννωα δ*διηναγκη C. || 9 τὴν] υην C. || 14 βιβλίῳ] ὁ C. || 15 sabinum] sãō C. || 16 ubi (οι C) n. s. corpora sunt uerba Vlpiani in Dig. 25, 1, 5. || 17 τότε] Zachariae, ιτο *ται C. || 19 imaginem huius paginae delineatam a Victore Gardthausen edidit Lenel Zeitschrift der Savigny-Stiftung II R. A. p. 233 sqq. || 21 bolumptaria C (Gardthausen). || ἀπαιτεῖ οὐδὲ λογί[ζε]ται] Zachariae, σ — ri*εται C. || 23 αὐτὰ εἰ] Zachariae, αυτω C. || 26 ἀφελέσθαι α. μὴ βλάπτοντι] Zachariae, αφελι*θ (uel ε) σθαι αυτα μη βωα*οντι C. || 28 ὁψιν] Zachariae, σιν C, σιάσιν Dareste.

- 21 Ob donationes: μὴ ἰσχυέτω pacton ἀναιροῦ[ν] | τὴν ob res donatas ἢ ob inpensas ἢ ob res a[mo]ltas retentiona. Ob donationes: non ualeat pactum, quod retentionem ob res donatas uel ob inpensas uel ob res amotas tollit.
- 22 Sab. arbitrium rei uxoriae: 5 ἐν τῷ παρόντι ἐ' κεφαλαίῳ διδ[άσ]κει τοὺς δυναμένους κινεῖν τὴν rei uxoriae. Sab. arbitrium rei uxoriae: in praesenti XV capite ostendit, qui rei uxoriae actione experiri possint.
- 23 Mora: σημείωσαι, ὅτι moras γενομένης ἐπὶ τῆς a[duen]- 10 aduenticia dote facta pater rei uxoriae actionem habet. disce, τὴν rei uxoriae. μά[θ]ε, [ὅτι] quod defuncta filia pater habet | τελευτησάσης τῆς κόρης ὁ πατήρ ἔχει τὴν ————— 14

X (Dar. 12 Zach. 3).

- 24 ap — αἱ τῇ τῶν ē ε θνη — si in matrimonio mulier ὅτα[ν ἐν] | γάμῳ τελευτήσῃ mortua est et ————— ἢ γυνὴ καὶ αὐ***ε ἐπ[ε]ρωτη — π — το committeuθῇ[ν]αι α — εινεχι** | του — [ε]πε- 20 τρωήσαντα.
- 25 Sab. — ἐν τῷ παρόντι τίτλω αseo διαλεσ** | βε*ι — de aduenticia dote loquitur(?). τῆς aduenticias προικός.
- 26 De dote: περὶ τῆς aduen- 25 De dote: de aduenticia dote ticias προικός [εἶ]πον * ἐ[ν] dixi in praecedentibus libro το[ῖς] προλαβοῦσιν βιβλίῳ λα' XXXI titulo I. lege quae ibi τίτλω α'. ἀνάγ[νωθι] | τὰ dicta sunt. ἐκεῖ ῥηθέντα.
- 27 ac socer: ὅταν εἰς τὸν πέν- 30 ac socer: cum ad socerum θερον [ἢ προῖξ] | ἔρχεται, dos peruenit, potest pacto eius δύναται διὰ pactu βλαβῆναι. condicio deterior fieri. et quod καὶ | ὅτι ὁ πατήρ ἐπιδούς pater in dote danda eam ad-

1 ισχυετω C. || 3 incensas C. || 5 arbitrium Huschke, arbitr' C secundum Gardthausen, arbitrer' C secundum Bernardakis, arbitrum Zachariae. || 7 διδάσκει] Zachariae, διε**κε C. || 17 ὅταν ἐν] Zachariae, οτα* C. || 19 committeuθῇ[ν]αι] Zachariae, committeuεην* C. || 23 αseo διαλεσ**βε*ι] πλατιέως διαλέγεται περὶ Zachariae. || 24 τῆς] Zachariae, πυς C. || 26 εἶπον*] πονφ C. || ἐν τοῖς προλαβοῦσιν] Zachariae, ε*το* προλαβοῦσιν C. || 29 ρηθεντας C. || 30 soceroton C. || 33 ὅτι] uti C?

- προῖκα δύναται πο[ι]ῆσαι 1 uenticiam facere potest. nota
αὐτὴν aduentician. σημείωσαι 2 pulchrum et utile.
ὁραῖον [καὶ] ὀνήσιμον.
28 Ἐὰν ὑπεξούσιος δανεισά- Si filiusfamilias mutuo ac-
μενος ἐπιδῶ λόγῳ προικὸς 5 cepto dat dotis nomine pro(?)
| ε τῆς ἑαυτοῦ θυγατρὸς, filia sua, non est aduenticia
οὐκ ἐστὶν aduentici]a ἢ προ[ι]ξ]. dos. aliud est, si quis
ἕτερόν ἐστ[ι]ν, εἴ τις εν —

XI (Dar. 10 Zach. 10).

- 29 Θε [έ]πίκοιν[ον τ]ῇ rei uxoriae 10 — communem rei uxoriae
διδόμενον procuratorα μο*τε datum procuratorem — ei
— | δι — αὐτῷ mandaton
τοῦ τε πατρὸς καὶ τῇ[s] | mandatum est patris et filiae.
θυγατρὸς. μᾶλλον δὲ ὁ μὲν potius autem pater solus man-
πατὴρ ἐν[τελ]λέσθω μόνος, 15 det, filia consentiat.
ἢ δὲ κόρη συναινείτω.
30 Sab. e * osa: ἐν τῷ παρόντι Sab. — in praesenti XVI
ις κεφαλαίῳ διδάσκει, τι|νὶ capite ostendit, cuius periculo
κινδυνεύεται τὰ ἐπὶ τῇ προικὶ sint ea quae doti accidunt.
συμβαίνοντα. 20
31 Ἐπὶ πάσῃ οἰαδήποτε προικὶ In omni dote dolum et cul-
do[l]on καὶ cu[l]pa[n] | χρε- pam maritus praestat. simi-
ωστεῖ ὁ ἀνὴρ. ὁμοίως φησὶ liter dicit etiam Paulus libro
καὶ ὁ Paulos βιβλίῳ ἡ τῶν VIII responsorum duobus ante
[res]ponson | αὐτοῦ πρὸ β' 25 finem foliis — tituli de liberis
φύλλων τοῦ τέλους τοῦ βι- adgnoscentis sic
βλίου, ὡς οἱ β ετ | *χων
τοῦ de liberis adgnoscent[is]
τίτλου οὕτως 29

XII (Dar. 3 Zach. 11).

- 32 — ιανελα * νον —
33 — ἐπὶ τοῦ πατρὸς ἐπερω- aduersus patrem qui dotem
τηθέντος προῖ[κα]· | [ἀ]λλ' promisit. sed interdum uiro
§ 29 cf. Dig. 3, 3, 8 pr.
§ 33 spectat ad Dig. 23, 3, 33: Vlp. l. vi (xxxvi scr.) ad Sab.

1 ποιῆσαι] πο*G*ησαι C. || 3 καὶ ὀνήσιμον] ** oosim C?, καὶ
χρήσιμον Zachariae. || 5 λόγῳ προικὸς ε] λδγωπιονκ,ε C, γάμβρω
προῖκα ὑπέρ Zachariae. || 7 aduenticia ἢ προῖξ] Zachariae, — |
κηπος C; cf. Dig. 15, 3, 7 § 5. 15, 3, 8. 9. 23, 3, 5 § 8. || 10 ἐπίκοινον
τῇ] *ιτικoinη C. || 11 ο*τε — δι —] ὥστε διδόσθω Zachariae. || 12
mandaion C. || 15 ἐντελλέσθω Zachariae, εν — χεσεω C. || 22 culpa[n]
ω*pa C. || 23 ὁμοίως] Dareste, μ cum τ(?) suprascripto C. || 25
responson] Zachariae, *reū C. || 26 τελουο C. || 33 ἀλλ' ἐσθότε] Zacha-
riae, — αλισθοται C.

ἐσθότε μὴ ἀπαιτήσας αὐτὸν
ὁ ἀνὴρ ε — | [ἐγ]καλ[εῖ]ται,
ὅτε aduenticia εἴη ἡ προῖξ.
καὶ ὁ πατήρ | γὰρ ἐπιδιδούς
ἐσθότε ποιεῖ τὴν προῖκα |
aduentician. σημείωσαι ὅτι
καὶ ὁ πατήρ ποιεῖ aduen|tician
προῖκα.

qui ab eo non exegit — im-
putabitur, cum dos aduenticia
est. nam et pater dotem dan-
do eam interdum aduenticiam
5 facit. nota, quod etiam pater
aduenticiam dotem facit.

34 Διέλθε τὸ ιζ' καὶ ιη' κε-
φάλαιον· πάντα γὰρ τὰ ἐν 10
αὐ[τοῖς] | εἶπον ἄνω βιβλίῳ
λε' τίτλῳ β' καὶ γ'. ὁμοίως
καὶ ὁ Paulos βιβλίῳ | ζ' τῶν
ad [S]abinum τίτλῳ λγ'. ἐκεῖ
πλατέως φησὶ περὶ τῆς | 15
ἀμβλωσάσης γυναικός, ὅτι
ἡ ἄκοντος | τοῦ ἀνδρὸς ἀμ-
βλώσασα ζημιούται ἕκτη |
τῆς προικὸς ὡς τεκοῦσα,
ὅπερ καὶ ὧδέ φησ[ι]

Praetereas XVII et XVIII
caput: omnia enim quae in
his tractantur supra in libro
XXXV titulo II et III ex-
posui. similiter etiam Paulus
libro VII ad Sabinum titulo
15 XXXIII. ibi enim late lo-
quitur de muliere quae abortum
fecit, quod si inuito marito
abortum fecerit, sexta dotis
multatur, quasi pepererit.
20 quod et hoc loco dicit —

XIII (Dar. 15 Zach. 4).

Ouāp.:

35 Sab. uolenti: ἐν τῷ παρόντι
ιθ' κεφαλαίῳ διδάσκει περὶ
τῆς ἐν συνεστῶτι τῷ γάμῳ 25
καταβλη|θείσης προικος, ἡ
καὶ μειωθείσης, καὶ σημείω-
σαι, ὅτι | ὃν τρόπον γίνεται
προικὸς αὕξησις ἐν | συνεστῶ-
τι τῷ γάμῳ, οὕτως καὶ μείω- 30
σις [προι|κός] ἐν συνεστῶτι
τῷ γάμῳ προβαίνει. | καὶ]
τοῦτό σοι ἐσημειωσάμην καὶ
[ἐ]ν τῇ λβ' παραγραφῇ | τοῦ
de in integrum restitutione 35
τῶν α' Vlpiani, ὅπου ἡ ἀφῆλιξ

Sab. uolenti: in praesenti
capitulo XIX agit de dote con-
stante matrimonio reddita uel
etiam deminuta. et nota, quo
modo dotis augmentum durante
matrimonio fit, ita et demi-
nutionem dotis durante matri-
monio procedere. et hoc tibi
indicaui etiam in XXXII pa-
ragrapho tituli de in integrum
restitutione τῶν πρώτων Vl-
piani, ubi mulier minor resti-
35 tuitur, si — dotem. idem dicit
Florentinus quoque libro III

2 ἐγκαλεῖται] Zachariae, — καλ*ται C. || 4 γὰρ] Zachariae, παρ
C. || 7 adūctician C. || 10 γὰρ τὰ ἐν αὐτοῖς] Zachariae, ταρτα εν
ατ — C; fortasse τὰ δητὰ pro ταρτα legendum. || 12 λε'] αε C. || γ']
Zachariae, ι C. || ομοιω C. || 13 βιβλίῳ] Dareste, s C. || 14 ad] ας
C. || λγ'] Zachariae, λι C. || 22 ouāp:] ὁ ulp(ianos) Dareste. || 32
καὶ τοῦτο] Zachariae, ὡς τοῦτο Huschke. || 35 in integrum restitutione]
Zachariae, ὑ. ι C.

γυ|νή ἀποκαθίσταται εἰ νασ-
 μικ*νη τήν | προῖκα. τὸ
 αὐτὸ φησι καὶ ὁ Florentinus
 βιβλίῳ γ' τῶν institutionon
 αὐ|τοῦ περὶ τὰ τέλη τοῦ 5
 βιβλίου πρὸ ε' φύλλων τοῦ
 τέλους | ῥήμασιν τούτοις ut
 incrementum dotis prosit | et
 deminutio noceat. συνάδει
 τούτοις καὶ | ὁ Modestinus 10
 βιβλίῳ α' regularum αὐτοῦ
 πρὸ ιζ' regulas τοῦ τέλου[ς]
 | τοῦ βιβλίου ἐν regula, οὗ
 ἡ ἀρχὴ dotis 9 diuor[t]io |
 semper esse, καὶ ὁ Paulus 15
 βιβλίῳ ε' τῶν ad S[a]binum
 αὐτοῦ.

institutionum circa finem libri
 quinque foliis a fine his uerbis:
 'ut incrementum dotis prosit
 et deminutio noceat.' quibus
 consentit etiam Modestinus libro
 I regularum ante XVII regu-
 lam a fine libri in regula,
 quae incipit: 'Dotis — diuortio
 semper esse', et Paulus libro V
 ad Sabinum.

XIV (Dar. 15 bis Zach. 18).

36 διάταξις ἔσ[τι]ν, φησί, τῶν
 ἀδελφῶν λέγουσα τῷ ἀπ[όν]τι 20
 μήτε διὰ procuratoros δίδο-
 σθαι ἐπίτροπον ἀπ' ἑθου[ς] |
 ἢ νόμου. σημείωσαι ταύτης
 μέμνηται τῆς διατάξεως
 [μετὰ] | β' φύλλα πάλιν. 25

extat, ait, constitutio fratrum
 quae dicit absenti nec per pro-
 curatorem dari tutorem mori-
 bus uel lege. nota huius con-
 stitutionis post II folia rursus
 mentionem facit.

37 In plano: ἡ σύντομος διά-
 γνωσις καὶ ἐξ ἐπιπ[έ]δου
 γίνεται, ὡς ἡ τῶν ἐπιτρόπων.
 διὰ τοῦτο καὶ | ἡ τοῦ in
 locum absentis δεδομένου ἐπι- 30
 τρόπου διάγν[ω]σις εὐ[θ]ὺς
 ἐξ ἐπιπ[έ]δου γυμνάζεται
 καὶ ἐν — | παῶ — ἡ.

In plano: summaria cognitio
 de plano quoque fit, uelut de
 tutoribus. ideoque etiam co-
 gnitio de tutore in absentis
 locum dando statim de plano
 instituitur, licet praesens non
 sit.

1 νασμικ*νη uel νασμικνη C, pacto μειώση Zachariae, cf. Dig. 4,
 4, 48 § 2. || 3 florentinus β. γ' Zachariae, rlor βτ C. || 12 τέλους]
 Zachariae, τεαυ C. || 13 ἐν] ἐν C. || οὗ] ἡς scr. || 14 9 nota usur-
 patur pro con et contra. || 15 semper] Zachariae, *empo* uel cempo*
 C. || 20 pro τῷ ἀπόντι Mommsen mauult εἰς τόπον τοῦ ἀπόντος. ||
 21 μήτε (μητ[α] C?) ἀνήβω Zachariae, μὴ ἔχοντι μήτε Huschke;
 cf. Dig. 26, 5, 10. || 22 ἑθους] Zachariae, εποι C. || 26 in plano C,
 de plano scr. || 27 ἐπιπέδου] Zachariae, επιπ|σου C. || 29 καὶ]
 Zachariae, υ — C. || 30 locum] Zachariae, ωσ C. || 31 διάγνωσις
 εὐθὺς ἐξ ἐπιπέδου] Zachariae, διαγγ|υσ (uel κ pro υσ) ἐξ — αιδου
 C. || 33 ἐν — παῶ — ἡ] εἰ μὴ παρὲν Zachariae.

- 38 Insulas: τῆς Italias [εἶ]ναι δοκοῦσιν καὶ αἱ | νῆσοι τῆς Italias. οὐκοῦν ὁ τῆς Itali|as ἐξορισθεὶς εἴργεται καὶ τῶν νήσων τ[αύ]της. 5 *Insulas: Italiae etiam insulae Italiae uidentur esse. proinde Italia relegatus etiam huius insulis arcetur.*
- 39 [V]bicumque: ὁ ἀνθύπατος ὅπουδῆποτε ὦν, | [τουτ]έστι καὶ ἐ[ν ἄλ]λη ἐπαρχία ἧς οὐ[κ ἄρ]χει δ[ιδόναι | δύνα]ται]. οὕτως καὶ ὁ ὑπατος. 10 *Vbicumque: proconsul, ubicumque est, id est etiam in alia prouincia, cui non praeest, dare potest. sic etiam consul. praetor autem.*
- ὁ δὲ praetor ε —

XV (Dar. 10 Zach. 16).

- 40 In tute[liis. Sa]b. ἐν τῷ πα- [ρόντι κεφαλαίῳ δια|λέ]γεται περὶ testamentarion ἐπιτρόπων 15 καὶ ὅτι ὁ δ[ι]δούς παισὶν ἐπίτροπον ἔδοξεν δεδωκέναι καὶ | [τοῖς] postumois τὸν αὐτὸν ἐπίτροπον. *In tutelis. Sab. in praesenti capite disseritur de testamen- tariis tutoribus et quod is, qui liberis tutorem dederit, etiam postumis eundem tutorem de- disse uideatur.*
- 41 [Qui]d si. Sab. τῇ τῶν 20 παίδων προσηγορίᾳ [καὶ | οἱ] ἔγγονοι περιέχονται, οὐκέτι δὲ τῇ τῶ[ν | υἱ]ῶν. διὰ τοῦτο ὁ δεδωκὼς τοῖς παισὶν ἐ[πί]τροπον ἔδοξεν αὐτὸν καὶ τοῖς 25 *Quid si. Sab. liberorum appellatione etiam nepotes continentur, non autem filiorum. itaque qui liberis tutorem dedit, etiam nepotibus eum uidetur dedisse.*
- ἐγγόνους δεδωκέναι.

XVI (Dar. 2 Zach. 14).

- 42 εἶπεν ἐν τῷ de tutelis αὐτοῦ α' βιβλίῳ, ὅς ὁ|που τις τοῦ οἰκείου ἀδελφοῦ ἀπογρα- 30 φέν|τος εἰς τὰς latinas colonias ἐπιτροπεύ|ει ἀνήβου ὄντος. *dixit libro I de tutelis, uelut ubi qui fratris sui impuberis in Latinas colonias conscripti tutelam gerit.*

§ 38 cf. *Dig.* 6, 1, 9 (Vlp. ad ed.).

§ 39 cf. *Dig.* 1, 16, 2.

§ 40 spectat ad *Dig.* 26, 2, 6: Vlp. l. xxxix (xxxvi scr.) ad Sab.

2 αἱ] ε* C. || 6 ἀνυπατος Ca. || 7 τουτέστι] Zachariae, *ē C. || 16 διδούς παισίν] Zachariae, δ — εη*ισιν C. || 17 δεδωκενα C. || 18 τοῖς] Zachariae, *io C. || 20 quid si] *Dig.*, — d et C. || 32 ἐπιτρο- πουει C?

- 43 Πάρελθε ἕως τοῦ [τέ]λους τοῦ κ[ε]φαλαίου [καὶ] τὸ δ' καὶ ε' κεφάλαιον, εὐρήσεις [δὲ] | τοῦτο ἐν τῷ ε' κεφά- 5 λαίῳ ὡς μετὰ ρ' ἔπη ἀπὸ το[ῦ] τέλους]: nam et ** co qui a furioso: ὅτι ὁ παρὰ μαιν[ομένου] | ἀγοράσας δύ- ναιται usucapere.
- 44 Sa[b]. Πάρελθε ν' | ἔπη 10 ἕως το[ῦ] | et quidem cum res uenit: οὐκ ἄλλως γίνεται δε[σ]πότης ὁ ἀγοραστής.
- Praetereas usque ad finem capitis et IV et V caput. inuenies hoc in V capite fere post C uersus a fine: nam et — qui a furioso: qui a furioso emit, usucapere potest.*
- Sab. Praetereas L uersus usque ad 'et quidem cum res uenit': alioquin emptor non fit dominus.*

XVII (Dar. 14 Zach. 15).

- 45 nam Latinus e lege Atilia tu- 15 nam Latinus e lege Atilia tutor dari non potest: [σημείω- σαι] | ὅτι Latinos οὐ δίδονται Atilianos ἐπί[τροπος· ὡς] | ἐν τῷ τέλει τοῦ ἐξῆς λή' βιβλίου τοῦτό σοι ἐδ[ίδαξα]. 20
- 46 Ὁ κατὰ inquisitiona δοθεὶς ἐπίτροπος καὶ π[ά]θη [kapitis deminuti]ona, μένει ἐπίτροπος.
- 47 Πάρελθε ι' ἔπη ἕως [τοῦ] | aliis quoque modis: ἡ αἰχ- 25 μαλωσία τῶν ἐπι[τρόπων] | ἡ καὶ τῶν ἐπιτροπευομένων λύει τὴν ἐπιτροπὴν. ὁμοίως δὲ καὶ ὁ προσκαίρως δοθεὶς ζτω 30
- Ex inquisitione datus tutor licet patiatur capitis deminutionem tutor manet.*
- Praetereas decem uersus us- que ad 'aliis quoque modis': captiuitas tutorum uel etiam pupillorum soluit tutelam. si- militer etiam ad tempus datus*

XVIII (Dar. 13 Zach. 17).

- 48 — p. οὐκ ἐστίν — [ἐ]πί-

§ 45 cf. *infra* § 54 Gai. 1, 23 Vlp. 11, 16.

§ 47 spectat ad Dig. 26, 1, 14 § 2: Vlp. l. xxxvii ad Sab.

1 παρελεαι C. || 6 τοῦ τέλους] Zachariae, τοῦ Mommsen. || 7 furioso ιοτι C. || 11 et] et. C. || 13 ὁ] σ C. || 21 κατὰ] Zachariae, ιε C. || 22 καὶ π[ά]θη capitis deminutiona] Zachariae, καὶ π[ά]θη(?)** ονα C. || 26 aliis] Dig., a(?) lic C. || 30 ζτω uel ζγω C.

- τροπος ι — [Atilianos ἐπί-
τροπος οὔτε ἀφ[ίστα]σθαι
δύναται οὔτε in iure cedere
[ἐτ]έ[ρω].
- 49 [Πά]ρελθε κέ' ἔπη ἕως 5
τοῦ [tu]telam —*: ὁ ὑπεξού-
σιος ὡς μὴ ὢν legis | δεκτι-
κὸς οὐ δύναται [in iu]re ce-
dere | ἑτέρῳ τὴν ἐπιτροπὴν.
- 50 Capax: ὡς — | ὁ ὑπεξού- 10
σι[ος] ἐπιτροπεύει testamen-
tarian ἐ[πι]τροπὴν.
- 51 [Le]gitimos οὐ δύναται le-
gitimo ἄλλ[ω in] | [iu]re ce-
de[re] τὴν ἐπιτροπὴν. οὐ γὰρ 15
οἶοντε [τὸν α]ὐτὸν καὶ legi-
timon εἶναι καὶ cessionem.
- Atilianus tutor neque ab-
dicare se potest neque in iure
cedere.
- Praetereas XXV uersus us-
que ad 'tutelam —': filius-
familias cum non sit legis
[actionis] capax, tutelam alii
in iure cedere non potest.
- Capax: — filiusfamilias tu-
tor suscipit testamentariam
tutelam.
- Legitimus non potest alio
legitimo in iure cedere tutelam:
non enim idem et legitimus et
cessicius esse potest.

XIX (Dar. 14 Zach. 19).

- 52 — r. Sab. παρακατιῶν ὁ [VI]-
pianos ἐ[ν] — | — κεφα- 20
λαίῳ τὸ πλεόν φησί, ὅ[τι]
καὶ ὁ το[π]ο[τη]ρητῆς τῶν
στ]ρατηγῶν δίδωσιν ἐπ[ί]τρο-
πον. ε[ἰ δὲ] | θέλ[εις] εἰδέναι
τὰ περὶ τῶν το[π]ο[τη]ρούν- 25
των τοῖς ἀρχουσιν, ἀνάγνω-
θι Θεοδοσιανόν — | — τὴν
ρκς' διάταξιν κειμένην μετὰ
τὸν νεμ — | — ἐξ ἑτέρων
ἐδίδαξα πλατέως, [τί δύ]ναν- 35
ται] ποιεῖν οἱ τοποτηροῦντες.
- Sab.: infra Vlpianus —
capitulo plus dicit uices quoque
magistratum agentem tutorem
dare. quod si scire uis, quae
ad uice praesidium agentes
spectat, lege Theodosiani —
CXXVI constitutionem quae
posita est post — ex aliis late
exposui, quid uicarii facere
possint.

§ 52 τὴν ρκς διάτ.] de his qui uices praesidium optinent non egit
titulus 12, 1 Codicis Theodosiani, ad quem solum, quod sciamus, nume-
rus constitutionis cxxvi quadrat; cf. Cod. Iust. 1, 50, 2 a. 427.

1 atilianos] Dareste, — uanos C. || 2 ἀφίστασθαι] Zachariae, ἀσ|βαι
C, abdicare Dareste. || 3 cedere] cedeni C. || 4 ἑτέρῳ] Huschke, —
ο — C. || 6 —*, τ. ὤ. τ C? || 7 legis] legis actionis scr. || 8 cedere
C. || 11 ἐπιτροπεύει test. ἐπιτροπὴν] ἐπιπροϋετῇ testamentarian ἐ[τρ]. C,
ἐπίτροπον οὐκ αἰτεῖ τῷ emancipato Zachariae. || 14 iure cedere]
Dareste, — receui — C. || 15 γὰρ] τὰρ C. || 16 τε τόν] τὰ — C. ||
17 καὶ χ cession C. || 19 — r.] uicar. Zachariae. || 24 εἰ δὲ θέλεις]
Zachariae, ε — ωσ C. || 25 τοποτηρούντων τοῖς] Zachariae, σο*α
— ισ C. || 26 ἀνάγνωθι] Zachariae, ἀνατF C. || 28 κειμένην]
καμ C.

XX (Dar. 6 Zach. 20).

- 53 uenḡni ———? ——— | iuḡedaḡ- ——— possunt excusationes
 ὁπῶριακοοὶ διδῶσιν ἐκα |
 quod ὅτι ὁ δύνανται καὶ ex-
 cusa[tē]on[a]s δοκιμάζειν καὶ
 potiores. 5
- 54 [Ἄλ]λος Titii νόμου τίτλος
 ἦν τὸν ὀρφανὸν δι' ἑαυτοῦ
 αἰτεῖν ἐπίτροπον.] ciuis
 Romanus δύναται Latino ἐπι-
 τροπεύσιμος εἶναι — δύναται 10 aliud est in Atiliano tutore.
 [π]οτε ἄλλος | α — αὐτῷ.
 ἕτερόν ἐστιν ἐπὶ τοῦ Atilia-
 [nu ἐπιτρόπου].

~~~~~

2 διδῶσιν] διδοαὶν C. || 3 quod] Zachariae, q̄iiod G. || ex-
 cusationas δοκιμάζειν] Zachariae, excusareoc+s δοκῶαζιν C. || 6
 τίτλος] Zachariae, χ C. || 8 αἰτεῖν . . . romanus] αἰνεῖται C, αἰτεῖν
 ἐπίτροπον ὅτι Zachariae. || 10 εἶναι . . . αὐτῷ] εἰλαικαὶαν δύναται
 *οῖται αλλος α*****αυτω C, εἶναι καὶ ὅτι δύναται ποτε ἄλλος αἰτεῖν
 αὐτῷ Zachariae, ἀλλ' οὐ δύναται, ὅποτε ἄλλος αἰτήσῃ αὐτῷ Huschke.
 || 11 ἕτερόν ἐστιν] Zachariae, ετεγονεοτιν C.

S V P P L E M E N T A

A D

T O M V M A L T E R V M

COLLEGIT

P. KRVEGER.

PAPINIANI QVAESTIONVM FRAGMENTVM

In Harmenopuli Hexabiblum 2, 4 recepta sunt statuta de nouis operibus extruendis, quae unde hausta sint indicat praescriptio § 12 praemissa haec: Ἐπαρχικὰ ἀπὸ τῶν τοῦ Ἀσκαλωνίτου Ἰουλιανοῦ τοῦ ἀρχιτέκτονος ἐκ τῶν νόμων ἥτοι ἐθῶν τῶν ἐν Παλαιστίνῃ. inter haec statuta extare Papiniani quaestionem uidit Zachariae a Lingenthal (Zeitschrift der Savigny-Stiftung R. A. 10, 252); nam in § 51 sub rubrica Ἐπαρχικὸν περὶ ἀπόψεως ὁρῶν haec leguntur:

Τὴν ἐπὶ τὰ ὄρη ἄποψιν δύναιταί¹⁾ τις κωλύειν, ὡς εἶπεν ὁ Παπιανὸς²⁾ ἐν τῷ τρίτῳ βιβλίῳ τῶν κοιαστιῶνων ἐν τῇ τελευταίᾳ τοῦ τίτλου³⁾ κοιαστιῶνι (*id est* prospectum montium auferre licet, ut dicit Papinianus libro III quaestionum in ultima tituli — quaestione)

Ad tertii libri argumentum haec quaestio non quadrat (cf. Lenel Palingenesia I 817); expectes eam extitisse in titulo de operis noui nuntiatione, de quo Papinianum in libro XXI egisse uerisimile est.

PAPINIANI RESPONSORVM FRAGMENTA BEROLINENSIA ET PARISIENSIA

In Aegypto anno 1876 uel 1877 fragmenta codicis membranacei saeculo IV uel V exarati detecta sunt, quorum alia ad quintum alia ad nonum Papiniani responsorum librum pertinent; illa hodie Berolini in regio antiquitatum Aegypticarum museo adseruantur, haec extant Parisiis in museo quod Lupara (Louvre) uocatur.

Quinti libri fragmenta ex tribus, noni ex quattuor particulis hodie constant. olim autem omnes quinti libri particulae ita inter se

---

¹⁾ δύναιται Zachariae, οὐ δύναιται traditur, quae lectio neque per se probabilis est et eo refutatur, quod sequitur apud Harmenopulum uel potius Iulianum secundum argumentum Zenonianae constitutionis (Cod. Iust., 8, 10, 12 § 4) prospectum in montes tum demum obstrui licere, cum uicinus centum pedum interuallum relinquat.

²⁾ Παπιανιανός scr.

³⁾ tituli numerus intercidit.

cohaeserunt, ut unum foliorum par efficerent; idemque de tribus noni libri particulis constat; quarta quoque particula, quam infra sub numeris IX et X edimus, fieri potest ut fragmentorum sub numeris V et VIII editorum uersibus extremis ita adhaeserit, ut primi fragmentorum IX et X uersus partes ultimorum uersuum illorum fragmentorum efficerint.

Folia ita ut diximus ex laciniis discerptis composita integra non sunt, sed cum marginibus magna scripturae pars abscissa est. ac ne ea quidem quae extant omnia legi possunt; adeo scriptura partim euanida partim umore ac situ obscurata est. paginae codicis binis columnis scriptae sunt; in quot uersus diuisae fuerint, dici nequit. singuli uersus in libri V fragmentis usque ad XXVII litteras continent, in libri IX fragmentis numerus litterarum XXIV fere non excedit. singulis Papiniani responsis notae Pauli et Vlpiani praemissis auctorum nominibus minio scriptis subiunctae sunt. responsa ipsa a maiore littera ante uersus initium atramento scripta incipiunt. ad fragmenta libri V in marginibus inferioribus, quae solae extant, et in intercolumniis scholia nonnulla Graeca addita sunt¹⁾.

Ordinem foliorum, quem in libro V restituimus, et plicaturae forma suadet, qua inter se haec duo folia cohaerent, et argumentum. Responsa enim Papiniani in hac parte ordinem Edicti perpetui sequuntur, in quo tutela bonorum possessionem antecedit²⁾. de ordine fragmentorum Parisiensium non constat. nos eum ordinem elegimus, ut primum agatur de iis, a quibus manumissi liberi non fiant (I—IV), deinde de libertatibus secundum constitutionem diui Marci conseruandis (V. VI), denique de statuliberis (VII. VIII). possis tamen ordinem ita inuertere, ut fragmenta V—VIII praecedant I—IV. fragmenta IX et X fortasse iungendas esse fragmentis V et VIII supra diximus.

Libri quinti fragmenta ipse primus legi et edidi anno 1879³⁾. deinde postquam ex apographo editioni meae addito Hilarius Alibrandi conexum particularum folii secundi recte constituit⁴⁾, huius folii fragmenta membranis denuo collatis anno 1881 auctius et emendatius edidi⁵⁾.

Noni libri fragmenta cum imagine heliotypica anno 1883 primus edidit Rudolfus Dareste⁶⁾. cum in hac editione quattuor lacinae seorsim

¹⁾ Cf. ad § 7. 9. 11. 12. 16. 19. 20. 22. De his scholiis egit Zachariae Deutsche Literaturzeitung 1881 p. 370.

²⁾ Lenel Edictum perpetuum p. XIX. XX et Palingenesia I p. 900 sqq.

³⁾ Monatsberichte der Berliner Akademie 1879 p. 509—518. 1880 p. 363—369, cf. Zeitschrift der Savigny-Stiftung R. A. I (1880) p. 99—115.

⁴⁾ Studi e documenti di storia e diritto II (1881) p. 63—94.

⁵⁾ Zeitschrift der Savigny-Stiftung R. A. II p. 83—96. Huschkii editio in Iurisprudentia Anteiustiniana anno 1886 recensita p. 436 sqq., quae non hac sed priore editione mea nititur, in restitutione fragmentorum nihil profecit.

⁶⁾ Nouvelle Revue de droit français et étranger VII (1883) p. 361 sqq.

recensitae essent, duarum laciniarum conexum agnouit Hilarius Alibrandi¹⁾, has cum tertia lacinia ego demum coniunxi. fragmenta ipsa ut mihi transmitterentur, impetrare non potui; quamobrem lectiones Darestii cum heliotypia optime confecta contuli, nec frustra, quamquam multa eorum quae Darestio apparuerunt, in hac imagine deprehendere non potui. ex Darestii meisque lectionibus compositum est apographum a me una cum restitutione horum fragmentorum anno 1884 editum²⁾. ad dubia quaedam soluenda A. Esmein anno 1886 nouam fragmentorum imaginem photographica sibi parauit indeque lectiones fragmenti I emendare temptauit³⁾. meo denique rogatu locos ab hoc uiro docto aliter atque a Darestio uel a me lectos P. F. Girard diligenter examinavit⁴⁾; cuius studio unius loci lectionem diuersam ab eis quae antea propositae erant debemus, in reliquis locis incertas et fallaces umbras ut definiret, ei non cessit.

In editione quae sequitur ea, quae contra codicis fidem data sunt, inclinatis litteris exprimuntur, item supplementa, quae praeterea uncinis quadratis inclusa sunt. singulas litteras quae perierunt aut legi non potuerunt stellulis indicaui, maiores hiatus uel eos, in quibus numerus litterarum pro certo definiri non potuit, lineis expleni. uersum diuisio tali lineola | indicata est. in adnotatione critica lectiones codicis addita nota C enotatae sunt; ubi in libro nono lectiones Darestii et meae discrepant, illae nota C^d, hae nota C^k significantur.

FRAGMENTA LIBRI QVINTI

I

- 1 Tutores absent[is pupilli, qui annos] | xiiii inplesset, n
 _____ [cu]|ratores ui ad _____ | runt iusti * * c _____
 | neque offici _____ | tum placuit ut _____ . 5
- 2 Post mortem fu[riosi non dabitur in cu]|ratorem [qui
 negotia] | gessit a[ctio iudicati, si modo] | nullam [ex consensu
 nouati]|onem fac[tam et in curatorem obligationem][esse trans-
 latam constabit].

§ 2 = Dig. 26, 9, 5 pr.

¹⁾ Studi e documenti di storia e diritto IV (1883) p. 125 sqq.

²⁾ Zeitschrift der Savigny-Stiftung R. A. V p. 166—180.

³⁾ Nouvelle Revue de droit français et étranger X (1886) p. 219 sqq.

⁴⁾ Cf. adnotatio ad fragmentum I.

7 indicati actio Dig., quae addunt non magis quam in tutores. ||
 post consensu Dig. addunt post depositum officium. || 8 curatorem]
 cur. uel tutorem Dig.

3   ** rl _____ | _____ | _____ .
 4   Tutor _____ | si _____ | pi _____ | d _____ .
 5   Post _____

II

6   [*Heres institutus, qui non habuit substitutum, priusquam 5*
hereditatem adiret, quam impuberi restituere debuit, uita de-
cessit. cum hereditas in Italia esset, scriptus autem heres in
prouincia uita decessisset, tutores prouincialium rerum culpa
nomine condemnandos existimaui, si causam testamenti non
ignorantes utilitatem impuberis deseruerunt: nam (hereditatis) 10
in prouincia fideicommisso restituto causam | quidem iuris ex]-
pediri potuisse, [r]e|[rum autem adm[nis]trationem ad eos re|[ci-
dere debui]sse, qui tutelam | [in Italia suscepiss]ent.

7   [*Aduersus tutorem, q]ui pupillum | [hereditate patris abs]ti-*
nuit, [ac]tio|[nem ——— denega]ri non oportet credi|[tori qui 15
cum ipso tutore] contraxit quamuis tutor | [pecuniam in rem
inpube]ris uerterit.

———— p*ciand.

8   [*Curatores adulescen]tis mutu[i] | [periculi gratia cautionem*
inuicem | sibi praebuerunt et in eam rem | pignora dederunt. 20
cum of]ficio | [deposito soluendo fuiss]ent, | [irritam cautionem
esse facta]m | [et pignoris uinculum solu]tum | [apparuit.]

III

9   ——— [ius | ciuile nepotibus qu**** [bonorum possessio-
nem pe]te|re non cogitur ne min*****uo | nepos ut filius 25
sem ——— | nem inuitatis est uit ——— | quam ex filiae per-
sona se*uas [ex]ceptione doli placuit emendari.

10   Scriptus [*heres*] filius per fratrem em[ancipa]tum ac
 praeteritum edic[to commissio] | contra tabulas solus pos-
 sessionem [a]ccepi[t. ex]trariis legata praestabit [neque edic- 30

§ 4 fortasse redit in Dig. 27, 1, 28 pr.: Tutor petitus ante
 decreti diem | si aliquod priuilegium quaerit | recte petitionem institutam
 excludere non poterit.

§ 6 = Dig. 26, 7, 39 § 3.

§ 7 = Dig. 26, 7, 39 § 4.

§ 8 = Dig. 26, 7, 39 § 5.

ad § 10 cf. Dig. 37, 5, 14 pr. 15 § 1.

~~~~~
 15 ad uerba creditori . . . contraxit in margine adnotatur **π (uel
 τι) ατοις. || 17 [inpube]ris. inerter' C. || 25 tere uel iere C. || ad
 uerba nepos sqq. adscriptum est scholion hoc: uitiona λέγει. καθὸ βού-
 λεται τὸ ἄχρησι[ον] ταῖς λειτουργίαις πρόσωπον τὸ πᾶν λαμβάνειν. ||
 uo uel cio C. || 26 quam uel quod C. || 28 heres] fortasse non h
 (= heres) scriptum, sed littera aliqua expuncta est. || 28 et 29 expleuit
 Alibrandi.

tum] | commisisse uidetur, qui uol[unta]tem patris tueri potuit
ac d[ebuit]; | idque optimi maximique principes nostri ——— |
diui Hadriani in persona Corneli[i] ——— | *ni demonstraui.

- 11 Bonorum possessione contra tabulas praeterito filio eman-
cipato da[ta scrip]t[us] heres alter filius, qui possessio[nem] | 5
ac]cepit uel iure ciuil[i con]tentus n[on] | accepit, legata prae-
cipua n[on] hab[e]bit.

Paulus: cgc t filio qui * [bonorum possessionem] petere |
potuit, contra seruab[itur] ——— [inter]dictum.

Paulus: cge t filio ——— bonorum possessionem pe|tere 10
contra seruabit[ur] ——— ci|um ——— um sem|ueb***.

- 12 P[e]culium castren[se suus heres] acce|pta bonorum [posses-
sione] contra tabulas aut intestati [p]atris fratribus [con]ferre
n[on] cogitur. [ita]que fisco ———

IV

15

- 13 [Filius emancipatus intestati patris bonorum possessionem
accepit. nepos ex eodem in fa]m[ilia retentus semissem heredi-
tatis] | cum emol[umento collationis habe]bit. conl———
| quoque possession ———. [idem] | nepos si pos[tea
possessionem, intestati pa]tris accip[iat, fratri post emanci]pa- 20
tionem [patris quaesito et in familia] | retento [bona sua con-
ferre co]getur.

Vlpianus: Scaeuol[a] ——— | iuris * c ——— | ** t
omissa bonorum possessione s ——— | ** ssian
——— | [ma]ncipat ——— | pi ——— | m * 25
sind ——— | ni sed fer ———. |

- 14 Fi[lio] praete[rito qui] fu[it in patris potesta]t[e neque li]-
ber[ta]tes [conpetunt neque le]gata praesta]ntur, si p[raeteri]tu[s
fratri]bus par]tem hereditatis auoc[auit. quod si] | bonis se
patris abstin[uit] ——— | ——— tat. p ———. 30

§ 11 = Dig. 37, 4, 22.

§ 12 cf. Dig. 37, 6, 1 § 15.

§ 13 = Dig. 37, 6, 9.

§ 14 = Dig. 28, 3, 17.

1 commisse C. || 2 lacuna sic expleri possit: nostri [rescripserunt
idemque sententia]. || 4 tabulas] tab. testamenti Dig. || emancipato
Dig., om. C. || 7 ad finem responsi adscriptum est scholion: Pinp.
ἐλθόντος emancipatu praet[er]itu δύναται συναίνε[σθαι] —. || 9. 10
haec Pauli nota uidetur dittographia esse notae sequentis. || 11 sem] in
C apparet sē, fortasse sēT, unde efficias se t.uebitur. || 12 cāsēren
***** accepta C. || ad u. 13. 14 scholiasta adnotat CCBS^RIS̄.SB̄. ||
18 comma inter habebit et idem interpositum om. Dig. || 30 post
abstinuit Dig. pergunt: licet subtilitas iuris refragari uidetur, attamen
uoluntas testatoris ex bono et aequo tuebitur.

- 15 Pa[t]ro[nus bonorum] possessionem acce[pit secundum | ta]-
 bulas t[estamenti liberti] ——— | uti pu ——— | in
 poss[essione] ——— | ———.
 Vlpianus: her ——— | lle ———.

V

5

- 16 ——— iuscop | ———.
 17 ——— m in Italia | ——— nit, tametsi
 pa| ——— [do]micilium cum | ——— it pos-
 sessio bo | ——— s*** indis sub | ——— uo *
 p[os]sunt ex albo contra | ——— od ab ———. 10
 18 ——— mmo *** praetor, quoniam dom[i]ci[li] —ns * im *
 * r** p * nc inst * | — tpi *** scda op ——— | — et p ***
 bo ——— | — c** [do]micili ——— | ———
 19 ——— patris contra ta[bulas] ——— ib**** da |
 ——— a * dar ——— | ——— isset ——— | — mp — ri 15
 in po ——— | ——— ad *** exheredari satis * cum |
 ——— os gradu exheredati | ——— loci**i ——— d * |
 ——— ii ——— ino*i | ——— os** | ———
 debiti | ——— mihi hered — | ——— a * si
 auc[t] ——— 20

VI

- 20 ——— lu ——— [p]ossessionem haberet ideoque | lib[eris]
 et pa[re]ntibus primo lo[co] [legata r]elicta praestabit, quae non
 praesta[re]ntur si con[dicio] institutionis de[fecis]se[t]. eadem
 erunt tabulis quoque non si[gn]a[tis]; defertur enim contra 25
 nuncupa[tio]nem possessio, cum ualuit nuncu[pat]io, tametsi
 primus gradus | [non u]aluit.

[Si a] s[ec]undo exheredatus non fuit, pu[er]o contra nun-
 cupationem peti posse bonorum possessionem. | [cad]ucariae

ad § 20 cf. Dig. 37, 5, 10 § 2. 12. 13.

6 iuxta u. 6—10 adscripta sunt scholia haec: ——— ταιου ———
 λημψει ἀπὸ πάντων ἀποκέχλειται. Ριτιοιος· κ[αὶ] γὰρ καὶ παῖς ὧν(?)
 ἐνὼ τοῖς praeteritois εὐχαριστεῖ ἐπιγεινῶσκει legata. ἀεὶ δὲ τὰ αὐτὰ
 ἡδύνατο ἀπὸ τοῦ p[ro]τοῦ. ἔχειν, ἅπερ ἔ[κ] τοῦ πολ ——— (πολιτικοῦ
 Zachariae) πηγιν ———. || 14 in intercolumnio inter § 19 et 21
 pauca uestigia scholii Graeci apparent, cuius argumentum intellegi
 nequit. || 23 parentibus Ca. || in margine ad u. 22 legitur PROΨΗΝP[-
 TERITHN. || 24 de[fece]ri[t] C? || 25 contra] n contra Ca. || ad u.
 26—27 adscriptum est scholion hoc: ——— | ***NITOIOYT*** |
 ΤΙΩΙΧΒΔΑΤΗΙCΙ | NONIIC·ΩCINTΩ | S·B·II; ultima uerba sic explices:
 ὡς ἐν τῷ σ' βιβλίῳ τίτλῳ ι'. || 28—291, 2 uidentur adnotatoris esse, sed
 spatium quod uoc. secundo antecedit non plures quam IV litteras capit.

enim non offenditur, cum | [uocatur] suus heres qui legem exclu|[dit c]aducariam.

- 21 [Testamento i]ure facto nepos alteri ex | [inst]itutis substitutus contra t[abulas] | bonorum possessionem acc[e]pit. quoniam in prūsun**m | gradum, a quo praeteritus est, eum** 5 | t.e non successurum.

Paulus: adquin iure honorario potest | succedere, immo successit.

Ulpianus: i[dem Iulianus p]utat, qui negat ne|pote[s substit]utos in rupto testamento | secundum t[a]bulas ha[bere] 10 possessionem, sed contra tabulas. | Marc[ellus] — mi. sententia | Ma[rcelli me]lior uidet[ur].

- 22 Filius [emanci]patus, qui possession[em contra] | tabulas acc[i]pere potuit, intestati | patris possessionem accepit adque ita filia ————— 15

FRAGMENTA LIBRI NONI

I

1 — censis ———

- 2 Seruos ab eo, qui nūā^{??}.id.cen[sus est], | ante crimen inlatum manumis[sos] | ad libertatem peruenire placuit. sed 20 manu|missi quoque similiter ut patronus | incensurum crimine tene|buntur.

Ulpianus: Qui a me (?) census [t]empore n[on] | fuerint liberi ***** a —.

§ 22 = Dig. 37, 7, 5 pr.

2 [c]aducaria C. || 9 [substit]utus C. || 13 ad § 22 adnotantur haec: ——— συν ——— | ***ερασωνο τ[ὴν θυγα]τέρα ὁ δὲ emancip[α]τος (emancipatoī C) ἐτύγγαρεν τὴν | θυγατέρα μετὰ τοῦ | [ἐτέρου] παιδὸς γράψας. || [emanci]patius Ca. || 19 nūā^{??}.d.census est] nō^{??}.id. con — C^k, nodi ducenti C^d, nēcōditcens. (= non condit censum) legere sibi uisus est Esmein, qui non attendit in huius aetatis libris ὁ in medio uersu non usurpari pro on. iam postquam fragmentis rogatu meo diligenter examinatis P. F. Girard mihi nuntiavit sibi apparere nod (uel q) dlē (uel t) cen, ipse in Darestii heliotypia deprehendi haec nūā^{??}.id.cēn —; expectes qui censui se subtraxit. || 20 sed manu-missi] so|missi C^d. || 21 ut] ui C^d. || teneb'|bunt' C^d. || 23 qui] q. (= que, nisi forte scriptum est q.) C. || a me] C^d, ante e supra uersum additum uidetur a et inter a et me spatium intercedit, quod punctum uel u. g. i litteram capit C^k: quamobrem in a fortasse scripturae compendium latet. || empore C^k, emfore C^d. || non] n C^k, n' C^d. || in liberi fortasse desinit uersus, ut a sequens fallax umbra sit; sane C^d hanc litteram non agnoscit. Esmein legit lib. tem (= libertatem) [professi].

Paulus: Si cluso censu [manu]missi sunt | nec postea census [actu]s e[st], ince[n]sor[um] poenis n[on tene]n[tur].

Paulus: Quare ipsi si cluso [censu manu]missi sunt

- 3 Apu[d u]eteres autem antequam [in]census | do[mi]nus
iudicaret[ur, liberta]les ob[tine[r]e constitit ——— io — | 5
———— p * ctali ——— bp. xxx | ——— co ——— l[i]beris | *
[manu]mis ——— in

II

- 4 Ulpianus: Exceptis qui testamento libertatem | [acce]perunt.
5 Quodsi uerbis fideicommissi libertatem acce[perint], | 10
eorum causam probandam.
6 Seruum in ——— e ——— | commisso *** ceue ——— |
uindicari pu**u frus[tra] ——— | mi*****itit, cum post
fi ——— | ris sine dom[i]no esse respondi ——— | priusquam
usucapiatur, iusta[m liber]tatem a fideicommissario [non a]cci- 15
pere ——— | ** aco — int remota l ——— | pristinum reddi.
7 ——— q publicandus e ——— | domini e[ss]e desinit inie
—— | iniectione et eum qui re ——— | lib. a te eius qm
professus ——— | libertatem ——— ip**diu - Had[rian] —

III

20

- 8 ——— u fratre manumissori conpn | ——— c utilem dan-
dam q** enim per ig[noranti]am iuris labsus uidebi[tur].

ad § 4. 5 cf. Dig. 40, 1, 20 pr. § 1 Papin. l. x resp.: Causam minor
xx annis, qui seruum donatum manumittendi gratia accepit, ex abun-
danti probat post diui Marci litteras ad Aufidium Victorium; etenim
si non manumiserit, ad libertatem seruus perueniet. Non idem in
fideicommissaria libertate iuris est, cuius causam minor debet probare;
nam libertas nisi ita manumisso non competit.

2 actus est] *Dareste*, — sē *V^k*, — as c' *V^d*. || non tenentur *Dareste*.
|| 3 cluso ——— *CdCk*, cluso cen ——— *Esmein*. || in sunt desinit
scriptura secundum CdCk; sunt — lib. tem *Esmein*. || 4 apud ueteres
Dareste. || dominus *Dareste*. || 6 bp.] bonorum possessio? || co]
com *Cd*. || 9 ulpianus om. *Ca*. || acceperunt *Dareste*. || 12 [fidei]-
commissio proponit *Dareste*. || 13 pu *Ck*, po *Cd*. || mittatistitit *Cd*,
cui lectioni spatium non sufficit; frustra manumitti constitit *Dareste*.
|| 14 esse] ee *C*. || 15 iustam libertatem a fideicommissario (fcsio
Cd, errore fortasse pro fcsio) non accipere *Dareste*. || 16 remota
l[ibertate statum] pristinum *Dareste*. || reddi uel reddi* *Ck*. || 17 q[ui]
publicandus e[st ut incensus] *Dareste*. || iniec *V^k*, inte *V^d*. || 18 qm
professus *Ck*, quinpressus *Cd*. || 19 libertatem] lib.tem *Ck*, lib.tes *Cd*;
u. 17 sqq. *Dareste ita restituit*: qui publicandus est ut incensus, domini
esse desinit interea manus iniectione, et eum qui remota libertate eius
qui non professus est libertates. || 21 u *Ck*, li *Cd*; inde *Dareste resti-*
tuit: naturali fratre manumisso respondi. || pñ uel pñ* *Ck*, po *Cd*. ||
c *Ck*, e *Cd*. || 22 q**] q *Cd*, q uel q̄ *Ck*. || enim] N̄ (id est enim uel
nihil) *C*. || per om. *C*. || ig] iq *Cd*, i* *Ck*.

9 [Dotale]m seruum a uiro manumiss[um] | ——— p ———
 [manc]ipio datur, q[ui]a | ——— x ——— lium quae res | ———
 p ——— a * b * * im | ——— [n]isi domin[us o]mni emp | ———
 [e]uictos i * * * indituri * | ——— itamiua * antecesiuse | ——— rse
 ——— catoiri | ——— quam ——— frio | ——— iu ——— 5
 | ——— rpco ——— | ——— n ——— servo n | ———
 athtis ——— speciem | ——— esreo qq ——— iomr'i | ———
 asio * * * q ——— redi

IV

10 ——— a ——— is ——— | ——— lus * sipuicnqui | 10
 ——— s ——— uso * argentario | ——— d ——— eorum posside
 | ——— tio emptoribus abduci | ——— .

11 S ——— b eo filio manumissum, | qui ——— seuerat
 de | liber ——— a fratre eman[cipatio] ——— eor * * * * * respondi
 tam | sas ——— tis manumissori praele[gat] ——— . 15

Vlpianus: * * * ri uindicatio est pot * o * * con po[tu]it
 manu]mittere.

Paulus: Praeceptio ut ui[ndic]atio | pat * * * * iha ——— issis
 * * * [perd]uxit | ad li[bertatem] ——— inindo * * * * lega[to] ei ———
 hic ——— | r ——— mo ——— . 20

VI[pianus:] ———

V

12 ——— unas * pignus lib ——— | ——— modo his ———
 | ——— andis ——— | tas ——— iim ——— .

13 Quod diuo Marco p[ro libertatibus conseruan]dis placuit, 25
 locum habet inrit[o testamento] | facto, si bona uenitura sint;

§ 13 = Dig. 40, 4, 50 pr. (omissa nota Vlpiani).

1 seruus C. || 2 quia] qa Ck, qi Cd. || lium Cd. || res uel rus Ck. || 3
 p * * * * m * * * alibimiu Cd, sed spatium inter a et b intercedens non capit li. ||
 isidomin * * * * mncmp Ck, fid' qmiin * * * * temp' Cd. || 4 i * Ck, lu Cd. ||
 itamiua Ck, itamtu Cd. || use Ck, tose Cd. || rse Ck, pse Cd. || 5 quam
 Ck, inom Cd. || frio Ck, frisri Cd. || 7 speciem Cd, — cm Ck. || 10
 puic? Ck, pute Cd. || 12 emptoribus Ck, emplieribus Cd. || 13—16
 sic restitui possunt: seruum ab eo filio manumissum, | qui in potestate
 patris perseuerauit, de liberante adhuc fratre emancipato liberum
 non fore respondi, tametsi testamento patris manumissori praele-
 gatus fuerit. || 13 filiu C? || 14 emancipatio — eorfacirdi Cd. || 16
 uindicatioē Cd, uindizoo Ck. || pot * o * * 9po (uel poi) Ck, poterit9po
 Cd. || 18 pat * * * * iha ——— issis * * * * uxit Ck, cut ——— ha * * * * ricussiq
 * * uxit Cd. || 19 indo * * * *] in do lego uel uindicationis? || ei Ck, et Cd.
 || 23 incnispignuslib Cd.

[ali]oq[ui]n uacantibus populo uin[di]catis non habere constitu-
tion[em locum] | ap[er]te cauet[ur].

Vlpianus: — t — mii — | pis — denli
— | sed**o*** si — uetere | r — idecis —
| aset — ed * ii — | suum — utrixa — | 5
nus*iprae fiscisiu***enie fuit | c*nc*at.

- 14 S[er]uo[s autem] t[estament]o manumissos, | u[t bona sus-
cipia]nt, [iure c]auti[o]nem offer[re non minus quam cete]ros
defu[n]c[t]i liberos aut extrari[os] declarauit; quod benef[iciu]m
mi[n]oribus an[n]is heredibus scriptis [auxiliu]m bonis praesti- 10
tutum m[ore] solito d[e]siderantibus [non] aufer[tur].

Paulus: — ratio — | — | — b

VI

- 15 — pupilli ab ui — | — as datum non du-
rare — | — quisi iameta — | — iis * ere 15
faciat — | — m diffe — | —
| — dati p —

VII

- 16 — eosim — if — | — ra sint aut ante — |
— r inpleuerit if — | — familiae hereditari — 20
| — derat, quantum ea — | — at.
— men liber[t] — | — tant uenit — |
17 [Non uidebitur] per statulib[erum non stare, quo]minus
condicio libertatis ex[istat, | si de p]eculio, q[uod] apud uen[di]-

§ 14 = *Dig.* 40, 4, 50 § 1 (*omissa Pauli nota*).

In § 16 simile argumentum inesse Esmein putat, quod est in *Dig.* 40, 7, 15 pr. (Africanus l. ix quaest.). Mortuo herede si statuliber locupletiore hereditatem tanta pecunia, quantam dare sit iussus, fecerit, ueluti creditoribus soluendo, cibaria familiae dando, statim eum ad libertatem esse uenturum existimauit.

§ 17 = *Dig.* 40, 7, 35.

1 populo] fisco *Dig.* || 3 mii *Ck*, tatre *Cd*. || pis *Ck*, ris *Cd*. || 5
ed*ii *Ck*, filia *Cd*. || suum . . . 6 at] siuetantdniin — usprmq |
nueatpiusetsiu — entefuit | de**erat *Cd*. || 8 cautionem] c. idoneam
Dig. || 9 ros defuncti] **nderunt*d *Cd*. || aut] [n]on *C?* || beneficium]
— | iciu *Ck*, — pictu *Cd*. || 11 more solito] *oreso — d *Ck*, tatoroso *Cd*.
|| 14 pupilli ab ui *Ck*, utatur *Cd*. || 15 iis*ere *Ck*, rlibere *Cd*. || 19
eosim *Ck*, ic*sim *Cd*. || ra *Ck*, tilia *Cd*. || 20 ri inpleuerit (uel inple-
uerat) *Ck*, od. inpleuerit *Cd*. || familiae hereditari[ae eiba]ria de]derat?
(u. s.). || 21 men uel me (= me nam) *Ck*, meē (= me causa?) *Cd*.

to|rem ser]uus habuit, pecuniam cond[icio|nis of]ferre non possit;
ad ali[enum | enim pecu]lium uoluntas d[efuncti] | ——— [p]orrigi
n[on] potuit. id[em e]ri[t et | si cum pe]culio seruus u[eni]erit |
[et ue]ndi[tor f]ide ru[pta pecu]lium] retin[u]erit. q[uam]q[uam]
enim e]x em[p]to | sit act]io, t[ame]n ap[ud] emptorem pecu- 5
[li]um se]ruus n[on] habuit.

——— nosse p ——— | ——— it m[anu]missus in ——— |
——— eam editi ——— .

VIII

18 — u — sui ——— hses*d | — licitiq — n ——— i ——— | 10
— bi ——— it ——— .

Vlpianus: ——— nudn*idat | mum l ——— inciri nisi
si al | consensit iorum; neque enim uic | *** git aut h[ere]di
datur et ideo si | **so non heredi dare iussus ——— | coeperit
a n[on] h[erede] ** postulare | ** ibuatur iul. ea b*** dar — 15
| q[ui]a proprietat *** g*r*as ingin|us per s*** d* inrs**
potuit, de | quo plerique consentiunt; n[am]*** a | lege item
se* bcoluitm* hered — | **no fortasse taedio** nece[s]sa-
[r]ius an uoluntarius h[e]res | heredi existat. quolibet et ne-
cessa|rio herede existente ab **d — | l. intellegi*ol ita uerum 20

§ 18 eiusdem fere argumenti uidetur esse, cuius sunt Dig. 35, 1, 94: Hermogenianus l. I iuris epitomarum. Cum ita datur libertas: si Titio, qui non est heres, decem dederit, certa persona demonstratur ac propterea in personam eius tantum condicio impleri potest. sane si cum cesserit dies (si decesserit Titius, neque cui offerat Mommsen) pecuniam conditioni comprehensam statuliber habuerit, iure constituto nulli dando consequitur libertatem . . . § 1 Ex his uerbis: si heredi, uel si heredi Titio decem dederit, liber esto, non tantum heredi, sed etiam heredis heredi dando peruenit ad libertatem; at si nullus heredi successerit, iure constituto nulli dando ad libertatem perueniet. —

1 seruus Dig., [ser]uum C. || 2 defuncti porrigi Dig., d***** |
*****orrigi C. || 3 seruos C. || uenierit] c***crit Cd, u*****t
Ck. || 4 fide rupta Dig., **dar — Ck, iseruos Cd. || 6 [se]ruos C. ||
10—11 — u — sisitfishsolu — | — licitiq — h ——— | bi ——— Cd.
|| 10 supra sui uidetur scriptum xesc Ck. || 12 nudn*idat Ck, turio — oc
Cd. || 13 consensit iterum Cd (uix recte), ——— iorum Ck. || uic | *** git
Ck, a**li*** | tori Cd. || 14 **so n̄ (uel n̄ = nam) Ck, tition Cd male. ||
15 iul. ea b***darc — Ck, uil. c*ib' *sacrae se Cd. || 16 ingin|us ps****
- ?? ???? d*inrs**potuit de Ck, incin|usps — dinp'sefil***uade Cd. || 17 sentiuntne
**a Ck, sentit — in — a Cd. || legetuscubcoluithe ——— | Cd: initio
uersus fortasse lege item sc. (= senatus consulto) restituendum. || 19
et Ck, ut Cd. || 20 ab Ck, al Cd. || olitauerum Ck, outanorum Cd.

— | mortem heredis **n dimisso ——— | post Hadriani im-
[peratoris] constitutionem | statuliber [potest hered]is h[ere]di
dare.

Vlpianus: Sed cu ***lio m ——— | h[ere]di* [d]are poss[e]
re]cte ——— | et*** scr. quoque ut*sr ——— | b. si*ibant. 5
19 Sub condicione rationum reddend[arum] manu[miss] ———
ei qui testamento cu ——— .

IX

20 ——— ur p[er]sona ——— | ——— x ——— | ——— p
xx m[anu]miip libor ——— | ——— ate m[anu]mittit et 10
Latii ——— | ——— hre et filius ii ——— | ——— nio* .
21 ——— tis euiaeutq fili ——— | ——— statit * u*** tur
—— n alien ——— tine — .

X

22 ——— ceiq ——— | ——— elimentoru ——— 15
| ——— uero praebe ——— | ——— ese propter minores XX
—— | ——
23 ——— [p]eculium emancipator[um] ——— | ——— mit intra
annum eu ——— | ——— li*s peculiaris e ——— | ——
dabit** inus ii ——— | ——— e*m ——— tus se ——— 20

FRAGMENTVM FALSO PAPINIANO ADSCRIPTVM

In libro scripto Parisiensi 4414 saeculi decimi fragmento Papiniani, quod finem facit Legis Romanae Wisigothorum (cf. tom. II p. 157), haec substituta sunt:

Papiniani ex lib. I responsorum tit. de donationibus inter uirum et uxorem: Respuenda sunt iurgia et amplectenda pacis

~~~~~  
1 \*\*n Ck, con Cd. || phadr<sup>?</sup> am — u — Ck, p\*1\*ad\*am\*constitutioni Cd; cf. Dig. 40, 7, 20 § 4. 34 pr. 35, 1, 51 § 1. 94 § 1. || 4 cu uel co C. || 6 § 19 praemittitur numerus II. || 7 fragmentum IX fortasse continuauit fragmentum V, u. p. 286. || 9 x Ck, o\*ire'cis Cd. || p\*\*mittur libor Cd. || 11 hreet filiusii Ck, mifiliuset filiusil Cd. || nio\* Ck, itur Cd. || uersus 12 in modum rubricae minio scriptus est. || 14 fragmentum X fortasse continuauit fragmentum VIII cf. p. 286. || 16 pro e in praebe possis legere c uel o uel u. || 19 eu Ck, eo Cd. || 20 dabiturinusit Cd. || e\*m Ck, ema Cd.

tranquillitas, quia commodius est lites pacifice definire, quam sub ambiguo certamine dispendiosam expectare uictoriam.

Haec, quae quam maxime a Papiniani Responsis abhorreere apparet, uidentur ex alicuius constitutionis prooemio descripta esse. quo casu ea Papiniani responsum ex titulo laudato (de pactis scribi debuit, non de donationibus inter uirum et uxorem, de quibus Papinianus libro IV responsorum egit) excerptum expulerint, dici non potest.

## PAVLI INSTITVTIONVM FRAGMENTA BRUXELLENSIA

In commentario inedito in Ciceronis de Inuentione libros a Theodorico uel Theoderico aliquo tempore medii quod dicitur aevi composito leguntur duo loci ad Pauli Institutiones spectantes, quos sollerter indagauit P. Thomas professor uniuersitatis Gandauensis et anno 1878 publici iuris fecit in *Revue de l'instruction publique en Belgique* tom. XXI p. 30 seq. liber, unde Thomas haec inedita hausit, scriptus XII saeculo adseruatur in bibliotheca Bruxellensi (Bibliothèque de Bourgogne num. 10057), fragmenta ipsa, quae spectant ad Cic. de inu. 2, 19. 20 § 58. 59 leguntur in fol. 24<sup>r</sup> col. 6. uerba ipsius Theodorici indicant Pauli institutionum contextum non ad uerbum exscriptum esse.

### I

Secundum Paulum in libris Institutionum accipere nomen extra ordinem sic accusare aliquem, ut oporteat eum respondere sine respectu loci temporis condicionis dignitatis. si quis enim accusetur de morte patris aut de eo, quod domi- 5 num morti tradere uoluerit, oportebit eum sine respectu cuius horum respondere absque dilatione cuilibet appellanti illum. nam in quocunque loco eum appellauerit siue in quocunque tempore, cuiuscunque dignitatis fuerit, siue sit seruus siue liber, oportebit eum respondere uel defendere 10 se statim, quam cito appellatus fuerit.

### II

Secundum Paulum in eodem libro praeiudicium est accusanti reatus ante causam.

---

3 (extra] *Cb*, ex *Ca*. || sic] significat *Mommсен*. || 7 absque] *Ca*, sine aliqua *Cb* (*manus altera?*). || cuiuslibet appellandi *Ca*. || 10 seuerus *Ca*. || 11 quam] <sup>ii</sup> q. (= qua) *C*. || 14 accusati *Cb* (*manus altera*), cf. *Cic. de Inu.* 2, 20, 59.

## VLPIANI FRAGMENTA DVO

In Prisciani institutione oratoria, quae ante a. 527 scripta est, duo Vlpiani fragmenta laudantur; alterum, quod legitur 3, 4, 21:

Vlpianus libro XLVI ad edictum. Si quis proximior cognatus nasceretur

redit in Dig. 38, 8, 1 § 8; alterum, quod legitur 10, 2, 13:

Vlpianus ad Sabinum futurum fructurum dixit, non fructurum

collatis Dig. 7, 1, 13 pr. 7, 9, 12 libro XVIII ad Sabinum uidetur adscribendum esse.

## INCERTI AVCTORIS DE IVDICIIS FRAGMENTA BEROLINENSIA

Haec fragmenta una cum fragmentis Papiniani responsorum anno 1876 uel 1877 ex Aegypto Berolinum adlata sunt hodieque in Museo regio Berolinensi adseruantur. constant ex inferiore parte folii membranacei in duas columnas diuisi, quarum altera maiore ex parte periit. haec in altera pagina scriptura uidetur uacasse: ea autem columna, quae eiusdem paginae prior est, desinit in rubrica DE IVDICIIS LIB II. quam subscriptionem esse eorum quae antecedunt, non inscriptionem eorum quae sequuntur, Th. Mommsen (Monatsberichte der Berliner Akademie 1879 p. 501 sqq.) ex consuetudine librariorum recte uidetur collegisse. cum autem inter iureconsultorum Romanorum opera, quorum memoria extat, libri de iudiciis non inueniantur nisi ei qui alteram commentariorum edicti perpetui partem effecerunt, haec quoque fragmenta ad eiusmodi opus pertinuisse probabiliter coniciatur<sup>1)</sup>. quae folii Berolinensis pagina recta, quae uersa fuerit, dispici nequit: nos cum Mommseno eam priorem edimus in qua plurima leguntur. imago folii arte photolithographica effecta supra laudato Mommseni tractatui inserta est.

## I

\_\_\_\_\_ riti | \_\_\_\_\_ qui | \_\_\_\_\_ anos | \_\_\_\_\_  
[e]x iu[[re Quiritium n]ostrum | \_\_\_\_\_ egeretur<sup>2)</sup> | \_\_\_\_\_ os  
Latinos | \_\_\_\_\_ are recte | [ex iure Q]uiritium pe[[tere]

<sup>1)</sup> Cf. Zeitschrift der Savigny-Stiftung R. A. I p. 95 sq. et Krueger Geschichte der Quellen und Litteratur des Röm. Rechts p. 249 sq.

<sup>2)</sup> [n]ostrum [esse intell]egeretur *Huschke*.

II

— rum esset. sed cum lege de bonis rebusque eoru[m] hominum ita ius dicere iudicium<sup>1)</sup> reddere praetor iubeatur, ut ea fiant, quae futura forent, si dediticiorum numero facti non essent, uideamus, ne uerius sit quod quidam senserunt et de uniuersis bonis et de singulis

III

est an — | restituendo deinde e[x] | abundanti prae-  
[ce]pit praetoribus, uti e \* | \*nom\*\*\*<sup>2)</sup> redderent.

DE IVDICIIS

LIB

II

FRAGMENTVM DE FORMVLA FABIANA

Ex Aegypto Vindobonam in collectionem Rayneri archiducis lacinia membranacea illata est, quae partem inferiorem unius foliorum paris effecit. imaginem membranae photographica exhibet editio princeps, quam a. 1888 parauerunt Pfaff et Hofmann. ordinem foliorum iidem uiri doctissimi ex plicaturae quae inter haec folia intercedit habitu constituerunt. prioris folii uersus quinque plus minus mutilati, undecim qui sequuntur integri seruati sunt; posterioris folii uersuum decem paucae litterae extant. scriptura licet perspicua sit, lectio tamen fragmenti mendis hiatibusque permultis impeditur.

De posterioris folii argumento coniecturam facere non licet; prius agit de formula Fabiana, qua alienationes in fraudem patroni a liberto factae rescinduntur. de auctore fragmenti et de opere, cuius id partem olim effecit, non constat. certe ad Vlpiani libros quos ad edictum scripsit id non pertinet; ea enim quae in § 2 leguntur, apud Vlpianum aliis uerbis redeunt in Dig. 38, 5, 1 § 25. mentio Marcelli in § 8 facta ad auctorem saeculi p. Chr. n. secundi exeuntis uel tertii ducit; scribendi ratio opus in modum quaestionum compositum prodere uidetur. Gradenwitz haud spernendis argumentis ductus de Pauli ad Plautium libris cogitauit (Zeitschrift der Savigny-Stiftung IX p. 394 sqq.)

FOLIVM I RECTVM

1 oluntidua. s[ed] sunt qui contra<sup>3)</sup> sen|[tiunt] — [ex  
cont]ractu<sup>4)</sup> uenit et cum eo contrahetur, | — atur<sup>5)</sup> for-

<sup>1)</sup> iudicia *Huschke*.

<sup>2)</sup> uti eor(um) nom(ine) iud(icia)?

<sup>3)</sup> contra uel con *C*.

<sup>4)</sup> sen[tiunt], quia haec actio ex cont[r]actu *Lenel*.

<sup>5)</sup> contrahetur, [licet ita concipi]atur *Lenel*.



mula, quasi ex delicto uenerit liberti, et est in fa[ctum et ar]bitraria etiam uiuere huic dic\* alienatum esse, quis [man- c]ipio accepit, alienationem nobis ad domini translationem referentibus.

- 2 Sed hoc de illo quaeritur, si pro muliere dotem dederit, 5  
 quis teneatur hac formula. sed in proposito et Iauolenus con-  
 fitetur cum uiro actionem esse et id in rei uxoriae actionem  
 dissoluto matrimonio non uenire. Octauenus manente quidem  
 matrimonio posse agi cum marito et post diuortium, ante-  
 quam dotem reddat; quod si reddiderit, cum muliere, et si 10  
 quid retinuerit maritus, cum utroque. hoc et ego uerum esse  
 3 didici. Sed si marito debitorem suum iusserit dotem promittere  
 libertus, secundum Iauolenum quidem et post diuortium ipse  
 tenebitur, ut actiones suas praestet, si nondum exegit; sed si  
 culpa eius soluendo esse desiit debitor, periculo patroni perit. 15  
 sed si statim potest mulier rei uxoriae agere et antequam  
 patronus Fabiana formula reuocet, damnabitur maritus propter  
 suam culpam. deinde quaeremus —

### FOLIVM I VERSVM

- 4 laetoriae noxales sunt. s[ed] ——— [pa]ter suo no- 20  
 mine tenebitur, non de p ——— | quis iussit alii mancipare,  
 5 ut iam diximus. Sed si ser[uus] ——— | quaeritur post  
 mortem eius uel manumissionem uel alienationem domini,

~~~~~  
 1 quasi] q̄s C. || 2 etiam . . . quis (sic uel quamuis C)] etiam Vi-
 [uianus] uere huic dicit al. e. qui Lenel, etiamsi uere huic dicitur a.
 e. qui Mommsen: fortasse in etiam uiuere latet et a muliere. || 3
 a domini C. || 5 post sed hoc nonnulla intercidisse putat Lenel. || 6
 Iauolenus] cf. Dig. 38, 5, 12. || 7 id in rei uxoriae actionem d. m.
 non uenire] idem pu etiam d. m. sed ueniret C, idem probat etiam
 d. m., sed uenire tanto minus in rei uxoriae actionem. sed Lenel. || 10
 reddiderit] redderit C. || 12 sed . . . debitorem om. C. || 16 sed si]
 exspectes secundum Octauenum autem. || 17 patr. fab. form. uocet C, unde
 Gradenwitz restituit patronum f. f. uocet; sed non dicitur formula uocat,
 quemadmodum lex uel praetor uocat; prouocet mauult Lenel. || 18 post
 quaeremus fortasse supplendum; an mulier patrono teneatur. || 20 § 4
 initium Mommsen ita explet: [Si seruo uel filiofamilias quis in fraudem
 patroni quid mancipauit, in dominum patremque agi potest dumtaxat de
 peculio et de in rem uerso; neque enim actiones ex formula Fabiana ita
 ut legis] Laetoriae noxales sunt. || 20—21 s[ed si filio suo mancipare
 iusserit, pa]ter suo nomine tenebitur, non de p[eculio uel de in rem
 uerso, quemadmodum si] quis fortasse scribendum; s[ed si iussus inter-
 cessit pa]ter suo nomine tenebitur non de p[eculio uel de in rem uerso,
 item atque si] quis Mommsen collato conexu argumenti in Dig. 38, 5, 1
 § 22—24. || 22 post ser non supra 14 litterae perierunt; si ser[uus
 iniussu patris filio mancipatus fuerit], quaeritur proposui, si ser[uo liber-
 tus alienauerit] Lenel, si ser[uus fraudem fecit] Mommsen.

utrum i[ntra annum] | dumtaxat de peculio teneatur, an et post annum de eo quod ad eum perue[nit]. |

- 6 Et ea quidem, quae non mortis causa data sunt, ita reuocat, si dolo malo alienata sint; e[a] aut[em], quae mortis causa, omnimodo. nam in formula ita est: mortis causa uel 5 dolo malo; in mortis causa enim donatione semper dolum 7 inesse praetor arbitratur. Ergo et si filio exheredato mortis causa donauerit, tenebitur hac formula. sed cum potest ei pater legare, uideamus ne inutilis sit Fabiana formula aduer- 8 sus filium. Idque etiam Iulianus scribit in maiore centenario, 10 qui cum tres filios haberet, duos heredes instituit et tertio exheredato mortis causa donauit. ait enim patronum, qui tertiae partis bonorum possessionem acceperit, Fabiana inutiliter aduersus filium usurum, quia potest ei et legare pater, nisi, inquit, commodum quod per Falcidiam habiturus esset, 15 ei minuatur. Marcellus a[u]t[em] ait non esse aequom quicquam filio eripi, cum etiam ex minima parte heres institutus expulsurus sit patronum.

FOLIVM II RECTVM

- 10 ceaū ————— | q. lib. I ————— | umq ————— 20 .
| nat ————— | sed ego ————— | h' dat —————
[fa]cto testamento ————— | exhered — (————— |
hac pa ————— | deb p̄ a ————— .

FOLIVM II VERSVM

- 11 ——— a petit | ——— hone⁻ | ——— . 25
12 ——— i. esset | ——— cusa | ——— iisubi |
————— diser | ——— itur | ——— latus | ——— esserit.

~~~~~
3 ante et ea nonnulla perierunt. || 4 quae mortis causa] qm cum C. || 5 omnimodo om. C, suppleuerunt Pfaff et Hofmann. || uel dolo] hodie C. || 6 dolum] ut C, eum Mommsen. || 7 arbitratur] arbe C. || si om. C. || filo C. || 11 tres filios] treb. C. || habet C. || 13 acciperet C. || inusiliter C. || 15 esse eius minuatur C. || 16 marcellus] Gradenwitz, arc C, cf. Dig. 38, 2, 6 pr. || filio] fil. C. || 17 heres institutus] Pfaff-Hofmann, ñ (= non) iste C. || 20 ceaū] sic uel ceat Pfaff-Hofmann uix recte. || umq uel umq. || 26 ante esset aut. i. aut n. scriptum est, uix † (= inter).

INDICES

I

LEGES

quae in hac collectione citantur.

Aebutia *Gai.* 4, 30.

Aelia Sentia *Gai.* 1, 13. 18. 27. 29. 31. 37. 38. 40. 47. 66. 68—71. 80. 139. 3, 5. 73—76. *Vlp.* 1, 11—15. 7, 4. *Dositheus* 16. *Coll.* 16, 2, 5.

Appuleia *Gai.* 3, 122.

Aquilia *Gai.* 3, 202. 210—219. 4, 9. 37. 76. 109. *Paul.* 1, 13a, 6. 1, 19, 1. 2, 23a. 2, 31, 23. *Coll.* 2, 4. 2, 5. 1. 7, 3. 12, 7.

Atilia *Gai.* 1, 185. 186. 195. 195 b.c. *Vlp.* 11, 18.

caducaria *u.* Iulia caducaria.

Calpurnia *Gai.* 4, 19.

censoria *Gai.* 4, 28 *de iure fisci* 18.

Cicereia *Gai.* 3, 123.

Cincia [*Vlp. in.* 1] *Vat.* 259. 266. 293, 1. 294. 298. 302. 304. 305. 307. 310.

Claudia *Gai.* 1, 157. 171. *Vlp.* 11, 8.

Cornelia de falsis *uel* testamentaria *Paul.* 1, 12, 1. 4, 7. 5, 25. *Coll.* 8, 2. 5. 7.

—— (de his qui in captiuitate decedunt) *Vlp.* 23, 5. *Paul.* 3, 4a, 8.

—— (de iniuriis) *Paul.* 5, 4, 8.

—— (de adpromissione) *Gai.* 3, 124. 125.

—— de sicariis et ueneficis *Paul.* 5, 23. *Coll.* 1, 2. 3. 4, 9. 10. 7, 2. 7, 3, 3. 8, 4, 1. 12, 5, 1.

—— testamentaria *u.* Cornelia de falsis.

Crepereia *Gai.* 4, 95.

duodecim tabularum *Gai.* 1, 111. 122. 132. 145. 155. 157. 165. 2, 42. 45. 47. 49. 54. 64. 224. 3, 1. 9. 11. 17—21. 23. 27. 28. 40. 46. 49. 51. 78. 82. 85. 189—194. 223. 4, 11. 14. 21. 28. 76. 79. *Vlp.* 1, 9. 2, 4. 10, 1. 11, 3. 14. 12, 1. 2. 19, 17. 26, 1. 7. 8. 27, 5. 29, 1. 5. 6. *Paul.* 5, 4, 6. *Vat.* 50. 308. *Coll.* 2, 5, 5. 7, 1, 1. 10, 7. 11. 16, 2, 1. 9. 11. 17. 16, 3, 3. 20. 16, 4, 1. 2.

Fabia *Paul.* 2, 31, 31. 5, 6, 14. 5, 30 b. *Coll.* 14, 2. 3.

Falcidia *Gai.* 2, [224] 227. 254. *Vlp.* 24, 32. 25, 14. *Paul.* 3, 8. 4, 3, 3. 4, 5, 5. *Vat.* 281. *Greg. Wisig.* 8, 1. *tom. III p.* 301, 13.

Fufia Caninia *Gai.* 1, 42—46. 139. 2, 228. 239. *Vlp.* 1, 24. 25. *Paul.* 4, 14.

Furia de sponsu *Gai.* 4, 22 — Furia *Gai.* 3, 121. 121a. 122.

- Furia testamentaria** *Gai.* 4, [23] 24 *Vlp. in.* 2 — **Furia** *Gai.* 2, 225. *Vlp.* 28, 7. *Vat.* 301.
— *Gai.* 4, 103.
- Hortensia** *Gai.* 1, 3.
- Iulia de adulteriis** (de adulteriis coercendis *Coll.* 4, 2, 1) *Probus* 3, 9. *Gai.* 2, 63. *Paul.* 2, 19, 5. 2, 21b, 2. 2, 26, 1. 3. 15. *Coll.* 4, 2, 1. 2. 4, 3, 2. 4, 5. 4, 7. 4, 12, 2. 6, 3, 3. 8, 2. 14, 3, 3.
— **ambitus** *Paul.* 5, 30a.
— **caducaria u. Iulia de maritandis ordinibus**
— (de cessione bonorum) *Gai.* 3, 175.
(— **iudiciorum**) **privatorum** c. xxvii *Vat.* 197. 198 — **Iulia** *Gai.* 4, 30.
(— ———) **publicorum** c. xxvi *Vat.* 197. 198.
— **maiestatis** *Paul.* 5, 29.
— **de maritandis ordinibus** *Gai.* 1, 175. *Vlp.* 11, 20. *Vat.* 197 — **Iulia** *Gai.* 2, 63. 111. 144. 150. 256. *Vlp.* 13, 1. 14. 22, 3. *Paul.* 4, 8, 4. *Coll.* 16, 3. 4 — **Iulia caducaria** *Vlp.* 28, 7 — **caducaria Papiniani resp.** 5, 20 — **Iulia et Papia** (Papiaque *Vlp.*) **Poppaea** *Gai.* 1, 145. *Vlp.* 16, 2 — **Iulia et Papia** *Vat.* 158. 214.
— **peculatus** *Paul.* 5, 28.
— **et Plautia** *Gai.* 2, 45.
— **et Titia** *Gai.* 1, 185—187. 195. 195b. 195c. *Vlp.* 11, 18.
— **repetundarum** *Paul.* 5, 28.
— **de vi publica et privata** *Paul.* 5, 26. *Coll.* 9, 2.
[— **de**] **uicesima hereditatum** *Gai.* 3, 125.
- Iunia** (de Latinis) *Gai.* 1, 22. 23. 50. 167. 2, 110. 275. 3, 56. 57. 70. *Vlp.* 1, 10. 3, 3. 11, 16. 19. 20, 14. 22, 3. *Dositheus* 6—8. 12.
— **Vellaea** *Gai.* 2, 134 — **Iunia** *Vlp.* 22, 19.
- Marcia** *Gai.* 4, 23.
- Minicia** *Gai.* 1, 78. 79. *Vlp.* 5, 8.
- * **Ollinia** *Gai.* 4, 109.
- Papia** *Vlp.* 14. 16, 1. 18. *Paul.* 4, 8, 4. *Vat.* 218. 219 — **u. Iulia de maritandis ordinibus.**
- Pesulania** *Paul.* 1, 15.
- Pinaria** *Gai.* 4, 15.
- Plautia u. Iulia et Plautia.**
- Pompeia de parricidiis** *Paul.* 5, 24.
- Publilia** *Gai.* 3, 127. 4, 22.
- regia** *Coll.* 4, 8.
- Rhodia** *Paul.* 2, 7.
- Silia** *Gai.* 4, 19.
- Titia u. Iulia.**
- Vallia** *Gai.* 4, 25.
- Visellia** *Vlp.* 3, 5.
- Voconia** *Gai.* 2, 226. 274.

II

SENATVS CONSULTA

quae in hac collectione citantur.

- Calvisianum** *Vlp.* 16, 4.
- Claudianum** *Gai.* 1, 84. 91. 160. *Vlp.* 11, 11. *Paul.* 2, 21a. 4, 10, 2
(= *Appendix* 1, 18).
— *Vlp.* 16, 3.

Cotta et Messalla (conss.) factum *Coll.* 8, 7, 2.
 decretum amplissimi ordinis *Paul.* 1, 6a, 2 — *Paul.* 4, 13, 3. *de iure
 fasci* 9.
 duobus Geminis conss. factum *Coll.* 8, 7, 3.
 d. Hadriano auctore (uel ex auctoritate d. Hadriani) factum *Gai.* 1, 30.
 77. 80. 81. 92. 2, 143. *Vlp.* 3, 3. — *Gai.* 1, 47. — *Gai.* 1, 115a.
 2, 112. — *Gai.* 2, 57. — *Gai.* 2, 287. — *Gai.* 3, 73. — *Vlp.* 24, 28.
 ex oratione d. Hadriani factum *Gai.* 2, 285.
 Licinio V (Vinicio II?) et Tauro conss. *Coll.* 8, 7, 1.
 Lupo et Largo conss. factum *Gai.* 3, 63—71.
 Macedonianum *Paul.* 2, 10. *Greg. Wisig.* 10.
 ex Maximi et Tuberonis relatione (?) factum *Gai.* 1, 136.
 Neronianum (auctore Nerone Caesare factum *Gai.* 2, 197) *Gai.* 2, 197.
 198. 212. 218 (cf. 220. 222) *Vlp.* 24, 11a. *Vat.* 85. — *Paul.*
 3, 5, 5.
 ex orationibus impp. facta: *Gai.* 2, 285. *Vlp.* 26, 7. *Paul.* 2, 30. *Vat.*
 158. 220. 276. 294 (cf. *Index IIII*).
 Orfitianum *Paul.* 4, 10. — *Paul.* 4, 14, 1.
 Pegasianum (Pegaso et Pusione [conss.] senatus censuit *Gai.* 2, 254)
Gai. 2, 254. 256. 258. 286a. *Vlp.* 25, 14. 15.
 Pegaso et Pusione conss. factum *Gai.* 1, 31 (*Vlp.* 5, 4).
 Pernicianum (Persicianum?) *Vlp.* 16, 3.
 Pomponio et Rufo conss. factum *Coll.* 15, 2, 1.
 Silanianum *Paul.* 3, 5.
 Statilio et Tauro (Statilio Tauro et Scribonio scr.) conss. factum *Coll.*
 8, 7, 1.
 Tertullianum *Vlp.* 26, 8. *Paul.* 4, 9.
 Trebellianum (Trebellio Maximo et Annaeo Seneca conss. factum *Gai.*
 2, 253) *Gai.* 2, 253. 255. 258. *Vlp.* 25, 14. 16. *Paul.* 4, 2. 4, 3, 2.
 Velleianum *Paul.* 2, 11.
 sine denominatione et sine consulibus citata: *Gai.* 1, 46. — *Gai.* 1, 67.
 68. 71. 74. 75. 3, 5, 73. *Coll.* 16, 2, 5. — *Gai.* 1, 173. 177. —
Vlp. 11, 20—23. — *Vlp.* 3, 1. 4. 5. — *Vlp.* 11, 2. — *Vlp.* 22, 5.
 — *Vlp.* 22, 6. — *Vlp.* 24, 27.
 senatus censuit *Gai.* 1, 47. 177. 182. 2, 254. 3, 63. *Vlp.* 11, 21. 25, 17.

III .

CONSTITVTIONES IMPERATORVM

ex corporibus allatae.

IMP. SEVERVS A.

a. 196 acc. k. Iul. Dextro II et Prisco¹⁾ conss. *Consult.* 1, 6.

IMPP. SEVERVS ET ANTONINVS AA.

a. 205 pp. prid. k. Ian. Romae Antonino II cons. *Vat.* 267.

a. 210 pp. XIII k. Sept. Faustino²⁾ et Rufino conss. *Vat.* 295.

¹⁾ crispino *Consult.*

²⁾ Faustiniانو *Vat.*

IMP. ANTONINVS A.¹⁾

- a. 213 pp. V k. Aug. Antonino A. III et Balbino²⁾ cons. *Consult.* 1, 7.
a. incerti *Vat.* 228.

IMP. ALEXANDER A.³⁾

- a. 222 pp. prid. id. Sept. Alexandro A. cons. *Consult.* 1, 8. 9, 11.
a. 229 pp. III k. Ian. Alexandro A. III et Dione II cons. *Vat.* 266 a.
a. 233? *Vat.* 73.

IMP. PHILIPPVS A.

- a. 249 *Vat.* 272.

IMPP. VALERIANVS ET GALLIENVS AA. ET VALERIANUS C.

- a. 255 — Valeriano III et [Gallieno II cons.] *Vat.* 18.
a. 259 pp. III k. Ian. Aemiliano et Basso cons. *Consult.* 9, 14.

IMP. GALLIENVS A.

- a. 260 — [Saeculare] II et Donato cons. *Vat.* 19.
a. incerti pp. VIII k. Nou. Pa[tauii] *Vat.* 21.

[IMP. CLAVDIVS A.]

- a. 269? — [et] Paterno cons. *Vat.* 73.

[IMP. AVRELIANVS A.]

- a. 271 — Aureliano et Basso *Vat.* 30.

(DOMINVS) IMP. PROBVS.

- a. 280 pp. VI k. Ian. Mes[salla et Grato cons.] *Vat.* 288.

IMPPP. CARVS CARINVS ET NVMERIANVS AAA⁴⁾.

- a. 283 pp. VI id. Dec. Caro et Carino cons. *Consult.* 1, 10.

IMPP. DIOCLETIANVS ET MAXIMIANVS AA.⁵⁾

- a. 285 pp. [III non. Aug. Atubino Diocletiano A. II et Aristobulo cons.]
Vat. 23.
pp. III non. Nou. Suneata Diocletiano A. II et Aristobulo cons.
Vat. 297.
—— [Diocletiano A.] II et Aristob[ulo cons.] *Vat.* 24.
a. 286 pp. III id. Febr. *Mediolani Maximo et Aquilino cons. *Vat.* 282.
pp. V non. Mart. Nicomediae Maximo et Aquilino cons. *Vat.* 275.
? d. Nicomediae V non. Mart. AA. III et II cons. *Vat.* 280.
pp. V id. Mart. Maximo et Aquilino cons. *Vat.* 283.
pp. Byzantio XI k. Apr. Maximo et Aquilino cons. *Vat.* 281.
pp. VI k. Iul. Maximiano II et Aquilia cons. *Consult.* 2, 7.
pp. III k. Sept. Maximo et Aquilino cons. *Vat.* 277.

¹⁾ A. om. *Vat.* 228.

²⁾ a. VI et albino *Consult.*

³⁾ A. om. *Vat.* 266 a.

⁴⁾ impp. carus et numerianus aa. *Consult.*

⁵⁾ de *Vat.* cf. tom. III p. 12.

- a. 286 pp. III id. Oct. Heraclea Thracum Maximo et Aquilino cons. *Vat.* 284.
pp. III k. Dec. Maximo et Aquilino cons. *Vat.* 279.
III non Dec. Maximo II et Aquilino cons. *tom. III p.* 240.
(*diei incerti*) Maximo et Aquilino cons. *Vat.* 285.
- a. 290 pp. prid. non. Mart. Antiochiae AA. III et III cons. *Vat.* 276.
pp. XVII k. Iul. ipsis VI et Constantio III cons. *Consult.* 2, 6.
? pp. VIII id. Sept. isdem cons. *Consult.* 1, 9.
pp. Si[rm]i XI k. Oct. AA. III et III cons.] *Vat.* 286.
- a. 291 d. XII k. Mart. Dorocortoro Tiberiano et Dione cons. *Vat.* 315.

IMPP. DIOCLETIANVS ET MAXIMIANVS AA. ET CC.¹⁾)

- a. 293 pp. VII id. Ian. AA. cons. *Consult.* 6, 15.
s. V id. Febr. Sirmi Augg. V et III cons. *Vat.* 42.
pp. X k. Mart. iisdem AA. cons. *Consult.* 6, 19.
pp. VIII k. Mart. Diocletiano V et Maximiano III cons. *Vat.* 312.
pp. k. Mai. AA. et CC. cons. *Consult.* 6, 14.
d. prid. k. Mai. Heraclea ipsis AA. cons. *Consult.* 6, 10.
pp. III k. Iun. Diocletiano et Maximiano V et III cons. *Vat.* 293.
pp. III k. Iun. iisdem cons. *Consult.* 4, 9.
? pp. VIII id. Sept. Diocletiano V et Maximiano III cons. *Consult.* 1, 9.
scripta VII k. Oct. Sirmio AA. cons. *Hermog. Wisig.* 2, 1.
pp. XI k. Nou. AA. cons. *Consult.* 6, 13.
? pp. V id. Nou. Heracleae Augg. V et III cons. *Vat.* 325.
pp. XVIII k. Ian. ipsis AA. cons. *Consult.* 4, 11.
pp. id. . . . AA. cons. *Consult.* 4, 10.
pp. dd. Diocletiano V A. et Maximiano A. cons. *Consult.* 6, 16.
- a. 294? pp. XVIII k. Febr. *Sersum* cons. ss. *Vat.* 326.
- a. 294 scripta VII id. Apr. Sirmio CC. cons. *Hermog. Wisig.* 1, 1.
s. V k. Mai. Sirmi CC. cons. *Vat.* 270.
pp. k. Mai. AA. et CC. cons. *Consult.* 6, 14.
s. III k. Oct. Viminacii CC. cons. *Vat.* 43.
pp. V id. Nou. Melantia CC. cons. *Vat.* 314.
pp. III id. Dec. Constantio et Maximo cons. *Consult.* 5, 6.
d. VIII k. Ian. CC. cons. *Consult.* 6, 11.
d. sub die VIII k. Ian. Nicomedia CC. cons. *Consult.* 6, 12.
- a. 295 pp. Mediolano XII k. Apr. Tusco et Aquilino cons. *Consult.* 5, 7.
pp. XII k. Ian. Mediolano Tusco et Anullino cons. *Vat.* 292.
- a. 296 d. prid. k. Apr. Aquileiae Diocletiano A. VI et Constantio II cons. *Vat.* 313.
- a. 298 pp. VI id. Mart. Carthagini Fausto II et Gallo cons. *Vat.* 41.
anni incerti Vat. 22. 316. 338 (— [Ma]rt. Nicomediae —).

IMP. CONSTANTINVS A.²⁾)

- a. 312 pp. III k. Sept. Constantino et Licinio Augg. II cons. *Vat.* 32.
a. 313 s. XII k. Aug. Constantino A. III cons. *Vat.* 34.

¹⁾ et cc. om. *Consult.* 4, 9. 5, 6. 6, 10. 11. 13—19: *de Vat. cf. tom. III p.* 12.

²⁾ sic *Consult.* 9, 13, dominus Constantinus et Caess. *Vat.* 273, idem *Vat.* 274, Constantinus et Caess. *Vat.* 249. Augg. et Caess. *Vat.* 33—35, deficit *Vat.* 32.

- a. 313 (*uel* 337) d. III k. Sept. a praefecto praetorio ad correctorem Piceni Aquileia. acc. XIII k. Oct. Albae Constantino A. III cons. *Vat.* 35.
a. 315 pp. id. Aug. Romae Constantino et Licinio Augg. III cons. *Vat.* 33.
d. id. Aug. Romae Constantino et Licinio Augg. cons. *Vat.* 274.
d. XV k. Nou. Mediolano Constantino et Licinio cons. *Vat.* 273.
a. 316 d. III (VI *Consult.*) non. Febr. Romae Sabino et Rufino cons. in foro diui Traiani (in f. d. t. *om. Consult.*) *Vat.* 249 *Consult.* 9, 13.

IMP. CONSTANTINVS A. ET CAESS.¹⁾

- a. 317—319 *Vat.* 36.
a. 318 Licinio V et Crispo cons. *Vat.* 287.
a. 319 d. VII k. Ian. Constantino A. V et Licinio cons. *Appendix* 1, 20.
a. 330 d. XVII k. Aug. Constantinopoli Gallicano et Symmacho cons. *Vat.* 248.

IMP. CONSTANTIVS A. ET IVLIANVS C.

- a. 356 d. III non. Iul. Constantio A. VII et Iuliano cons. *Consult.* 8, 7.

IMP. IVLIANVS A.

- a. 363 d. XI k. Dec. Antiochiae Iuliano A. III et Sallustio cons. *Appendix* 1, 27.

IMPP. VALENTINIANVS ET VALENS AA.

- a. 364 d. III non. Iul. Sirmio diuo Iouiano et Varroniano cons. *Consult.* 9, 6.
pp. VI id. Dec. diuo Iouiano et Varroniano cons. *Consult.* 3, 12.
a. 365 d. VIII id. Febr. alleg. IX kal. Apr. in basilica Thermarum. Comm. ipsis AA. cons. *Consult.* 9, 2.
d. XII k. Apr. ipsis AA. cons. *Consult.* 9, 3.
alleg. III k. Mai. Flavia Fanestri in secretario ipsis AA. cons. *Consult.* 9, 4.
d. XIII k. Aug. Mediolani ipsis AA. cons. *Consult.* 9, 7.
d. III k. Aug. Mediolani ipsis AA. cons. *Consult.* 9, 5.
d. III id. Aug. Mediolani *Consult.* 9, 1.

IMPPP. VALENTINIANVS VALENS ET GRATIANVS AAA.²⁾

- a. 369 d. VIII k. Mart. Treueris Olybrio p. u. *Appendix* 2, 5.
d. k. Apr. Triu. ad Viuentium ppo. *Appendix* 1, 26.
a. 369. 372 d. III id. Nou. Treueris acc. — [Valentiniano] n. p. et Victore cons. — [ad] — [consul]arem prou. Lugdunensis primae Modesto et A[rintheo cons.] *Vat.* 37.
a. 374 d. III non. Dec. Triu. Gratiano A. III et Equitio u. c. cons. *Appendix* 1, 21.

IMPPP. GRATIANVS VALENTINIANVS ET THEODOSIVS AAA.³⁾

- a. 382 d. prid. non. Apr. CP. Antonio et Syagrio cons. *Consult.* 3, 13.
d. X k. Sept. CP. Antonio et Syagrio cons. *Appendix* 1, 22.
d. III k. Ian. CP. Antonio et Syagrio cons. *Appendix* 2, 4.

¹⁾ Augg. et Caess. *Vat.* 36. 287, imp. const. a. *Appendix* 1, 20, deficit *Vat.* 248.

²⁾ impp. ualent. et ual. aa. *Appendix* 2, 5.

³⁾ impp. ual. et theod. *Appendix* 2, 4.

IMPPP. VALENTINIANVS THEODOSIVS ET ARCADIVS AAA.¹⁾

- a. 384 d. III k. Dec. Med. Ricomere et Clearcho cons. *Appendix* 1, 23.
a. 386 d. VIII id. Iun. Mediolano Honorio n. p. et Euodio cons. *Appendix* 2, 2.

IMPPP. THEODOSIVS ARCADIVS ET HONORIVS AAA.

- a. 393 d. V k. Iul. Theodosio A. VI et Abundantio cons. *Consult.* 8, 2.

IMPP. ARCADIVS ET HONORIVS AA.²⁾

- a. 395 d. prid. id. Oct. Mediolano Olybrio et Probino cons. *Consult.* 7 a, 3 (1, 12).
a. 396 d. III k. Mart. Constp. Arcadio III et Honorio III AA. cons. *Appendix* 2, 1.
d. III non. Aug. CP. Arcadio III et Honorio cons. *Consult.* 8, 5.
a. 398 d. VIII id. Dec. Constantinopoli Honorio A. III et Eutychiano cons. *Appendix* 1, 24.

IMPP. HONORIVS ET THEODOSIVS AA.

- a. 400 d. VI id. Dec. Constantinopoli Stilichone et Aureliano cons. *Appendix* 1, 28.
a. 413 d. XVI k. Mart. Rauenna p. c. Honorii VIII et Theodosii V AA. *Appendix* 1, 25.
a. 414 d. prid. non. Mart. Rauennae Constantino cons. *Consult.* 9, 12.

Incertorum.

Vat. 20 (k. Iuliis Viminacii) 26 (pp. II k. — cons.) 27 (ipso A. III cons.) 29 (pp. k.) 31. 38—40. 113. 289 (pp. non. Oct.) 290 (d. III k. Oct. Verona) 291 (pp. V k. Iun. Treueris — III cons.) *Consult.* 9, 17 (*ex Gregoriano*).

III

CONSTITVTIONES IMPERATORVM

quae in hac collectione citantur.

AVGVSTI:

Vlp. 20, 10 (d. Aug. constituit); *Paul.* 3, 4 B, 10 a (edictum d. A.); *de iure fisci* 8 (edictum d. A.).

CLAVDII:

Gai. 1, 32 c (edicto Claudii) = *Vlp.* 3, 6 (ex ed. d. Claudii).

NERONIS:

[*Gai.* 1, 33].

VESPASIANI:

Gai. 1, 85 (d. Vesp.).

NERVAE:

Vlp. 24, 28 (a d. Nerua introductum est).

TRAIANI:

Gai. 1, 34 (Tr. constituit); *de iure fisci* 6 (edicto d. Traiani); *Vat.* 233 (secundum litteras d. Traiani).

¹⁾ impp. ual. et theod. aa. *Appendix* 2, 2, idem aaa. *Appendix* 1, 23.

²⁾ impp. hon. et arc. aa. *Consult.* 7 a, 3.

HADRIANI:

Gai. 1, 7 (rescripto d. Hadriani); *Gai.* 1, 55 (d. Hadrianus edicto significavit) = 1, 93 (edicto d. Hadriani); *Gai.* 1, 73 (rescripto d. Hadriani); *Gai.* 1, 84 (d. Hadr.); *Gai.* 1, 94 (subscriptione d. Hadr.); *Gai.* 2, 285 (ex oratione d. Hadriani SC. factum est); *Gai.* 2, 163 (d. Hadr.); *Gai.* 2, 221 (d. Hadriani constitutione); *Gai.* 2, 280 (rescripto d. Hadriani); *Gai.* 3, 121. 121 a. 122 (epistula d. Hadriani); *Papiniani resp.* 5, 10 (d. Hadr.) 9, 7 (d. Hadr.); *Vat.* 151. 223 (epistula d. Hadriani — quae constitutio); *Vat.* 244 (epistula d. Hadr.); *Vat.* 222 (d. Hadr.); *Vat.* 235 (Hadriano rescripto — quam epistulam); *Vat.* 141 (vacatio a d. Hadriano dari coepit); *Coll.* 1, 6 (rescriptum); *Coll.* 3, 3, 4 (d. Hadr.); *Coll.* 11, 7 (rescriptum d. Hadr.) = 11, 8, 3; *Coll.* 13, 3, 1 (d. Hadr. rescripsit).

ANTONINI PII:

Gai. 1, 53 (constitutio imp. Antonini); *Gai.* 1, 74 (rescripsit imp. Ant.); *Gai.* 1, 102 (ex epistula optimi imp. Antonini); *Gai.* 2, 120. 121 (rescripto imp. Antonini — haec constitutio); *Gai.* 2, 126 (imp. Antoninus significavit rescripto suo); *Gai.* 2, 151 a, cf. 149 a (rescripto imp. Antonini); *Gai.* 2, 195 (ex d. Pii Antonini constitutione); *Paul.* 5, 6, 15 (d. Pius); *Vat.* 179 (rescripto d. Pii); *Vat.* 223 (d. Pius scripsit); *Vat.* 244 (epistula d. Antonini); *Vat.* 303. 310 (d. Pius rescripsit); *Vat.* 314 (d. Titus Antoninus parens noster statuit); *Coll.* 3, 3, 1—3 (rescriptum d. Pii); *Coll.* 3, 3, 5. (6). 11, 6, 1 (d. Pius rescripsit); *Coll.* 15, 2, 4 (d. Pii decretum), *Scholia Sinait.* 12 (Pii διατάξεις).

M. AVRELII ET L. VERI:

Vat. 154. 156 (d. fratres rescripserunt — ex hac constitutione); *Vat.* 168 (diui Marcus et Lucius scripserunt: *sequuntur uerba rescripti*); *Vat.* 240 (diuorum fratrum rescripto); *Vat.* 244 (oratio fratrum imperatorum); *Vat.* 245 (fratres impp. rescripserunt); *Vat.* 247 (compluribus constitutionibus tam Marci et Luci rel.).

M. AVRELII SOLIVS:

Papiniani resp. 9, 13 (d. Marcus); *Vlp.* 22, 34 (d. Marcus constituit); *Vat.* 195 (oratio d. Marci quam in castris praetoris recitavit Paulo II et Aproniano cons.: *sequuntur uerba orationis*); *Vat.* 203. 205. 221 (d. Marcus rescripsit); *Vat.* 220 (oratio d. Marci); *Coll.* 15, 2, 5 (d. Marcus relegauit).

M. AVRELII ET COMMODI:

Vlp. 26, 7 (impp. Antonini et Commodi oratione in senatu recitata); *Vat.* 222 (d. Marcus cum filio rescripsit).

SEVERI:

Vat. 158 (pars orationis imp. Severi: *sequuntur uerba*); *Vat.* 201 (d. Seuerus rescripsit); *Vat.* 212. 213 (d. Seuerus constituit — in oratione); *Vat.* 276 (oratione d. Severi); *Vat.* 317 (d. Seuerus constituit); *Coll.* 12, 7, 6 (d. Severi rescriptum); *tom. III* p. 239 (d. Severi [sententia]).

SEVERI ET ANTONINI:

Papiniani resp. 5, 10 (optimi maximique principes nostri); *Vat.* 119 (impp. Augg. rescripserunt); *Vat.* 125 (ex constitutionibus imperatorum nostrorum); *Vat.* 147 (impp. nostri constituerunt); *Vat.* 149 (rescriptis impp. nostrorum); *Vat.* 159. 246 cf. 211. 215 (impp. nostri Aelio Diodoto suo sal.: *sequuntur uerba*); *Vat.* 191 (cf. 208. 209). 236 (imp. noster et d. Seuerus rescripserunt); *Vat.* 200 (210?) 234. 238 (imp. noster cum patre rescripsit); *Vat.* 235 (rescripto imp. noster cum patre interpretatus est); *Vat.* 247 cf. 191. 208

(constitutio principum nostrorum ad Claudium Herodianum: sequuntur uerba); *Vat.* 247 (constitutionibus dominorum nostrorum); *Vat.* 294 (maximi principes suaserunt et ita senatus censuit); *Coll.* 4, 6, 1 (Seuerus quoque et Antoninus ita rescripserunt).

ANTONINI CARACALLAE:

Vlp. 8, 5 (ex constitutione d. Antonini); *Vlp.* 17, 2 (ex constitutione imp. Antonini); *Vat.* 176 (imp. noster); *Vat.* 204 (imp. Antoninus rescripsit); *Vat.* 210. 211. 232. 235. 239. 266 (imp. noster rescripsit); *Coll.* 4, 3, 6 (Magnus Antoninus).

DIOCLETIANI ET MAXIMIANI:

Coll. 6, 4, 1 (exemplum litterarum Diocletiani et Maximiani impp. — exemplum edicti).

CONSTANTINI (MAGNI):

Vat. 34 (a nobis iam olim praescriptum est); *Vat.* 249, 1 (nuper dicta lex est).

V

IVRIS AVCTORES

quorum capita in hac collectione extant.

Gai institutiones tom. I.

Gregorianus Codex tom. III p. 221—241.

Hermogenianus Codex tom. III p. 234. 235. 242—246.

Modestinus differentiarum l. II sub tit. de deposito uel commendato *Coll.* 10, 2.

— — — l. VI sub tit. de scientibus et ignorantibus
Coll. 1, 12.

— — — l. incertus tom. II p. 161.

regularum l. III sub tit. de bonis libertorum et de testamentis tom. II p. 161.

Papinianus de adulteriis l. sing. *Coll.* 4, 7—11. 6, 6.

— — — definitionum l. II sub tit. de iudicatis *Coll.* 2, 3.

— — — quaestionum l. III tom. III p. 285.

— — — l. XI *Vat.* 224—226.

— — — responsorum l. I tom. II p. 157 [cf. tom. III p. 297].

— — — l. II *Vat.* 296. 328—332.

— — — l. III *Vat.* 2—17.

— — — l. IIII *Vat.* 121. 122.

— — — l. V tom. III p. 287 sqq.

— — — l. VII *Vat.* 64a. 69.

— — — l. IX tom. III p. 291 sqq.

— — — l. XII *Vat.* 250—265. 294.

— — — l. XV sub tit. ad legem Iuliam de adulteriis
Coll. 4, 5.

Paulus [de cognitionibus l. sing.?] *Vat.* 233—236.

— ad edictum l. VIII *Vat.* 319.

— — — ad Cinciam *Vat.* 298—309.

— — — de breuib. l. XXIII *Vat.* 310. 311.

— de excusatione tutorum siue de excusationibus l. sing. *Vat.* 231. 246.

— de iurisdictione [praetoris] tutelar. editionis secundae l. I
Vat. 247.

Paulus institutionum l. II tom. II p. 160.

— l. incertus tom. III p. 297.

— manualium l. I *Vat.* 46—58.

— l. II ex tribus *Vat.* 45.

— ad municipalem l. sing. *Vat.* 237. 243.

— notae ad Papiniani responsa tom. III p. 289. 291—293.

— de officio praetoris tutelari l. sing. *Vat.* 244. 245.

— quaestionum l. VI sub rubrica de legitimis tutelis *Vat.* 227.

— responsorum l. V sub tit. ex locato et conducto *Coll.* 10, 9.

— l. VII *Vat.* 94—107.

— l. VIII [tit. de re uxoria *Schol.*] *Vat.* 108—112. 114—118.

— [ad Sabinum l. VIII] *Vat.* 1.

— sententiarum libri V uol. II p. 39—137.

— l. I *Vat.* 336. 337.

— sub tit. finium regundorum *Coll.* 13, 2.

— *Consult.* 3, 6—11.

— de pactis *Consult.* 7, 4. 5.

— de pactis et conuentis *Consult.* 7, 6.

— tit. de pactis et conuentionibus uel transactionibus *Consult.* 4, 3. 4.

— de transactionibus *Consult.* 4, 6. 7.

— sub tit. si hereditas uel quid aliud petatur (petitur *App.*) *Consult.* 5, 5. 6, 5—7 *Appendix* 1, 10. 11.

— tit. de calumniatoribus *Consult.* 6, 20.

— tit. de familiae herciscundae *Appendix* 1, 12—15.

— l. II *Vat.* 172.

— sub tit. de deposito *Coll.* 10, 7.

— sub tit. de nuptiis *Coll.* 6, 3.

— sub tit. de adulteriis *Coll.* 4, 12. 5, 2.

— sub tit. de furibus *Coll.* 7, 5.

— tit. ex empto et uendito *Consult.* 6, 8.

— l. III tit. de institut. hered. *Consult.* 4, 8.

— tit. de legatis *Consult.* 6, 9.

— l. III sub tit. de intestatorum successionibus (hereditatibus *App.*) *Coll.* 16, 3 *Appendix* 1, 7—9. 17.

— sub tit. de testibus et quaestionibus *Coll.* 8, 3. 9, 3.

— *Appendix* 1, 18. 19.

— lib. V sub tit. ad legem Corneliam de sicariis et ueneficis *Coll.* 1, 2. 4. 7. 13. 2, 7. 3, 2. 7, 2. 8, 4. 5. 14, 2.

— sub tit. de abigeatoribus *Coll.* 11, 2—5.

— sub tit. de incendiariis *Coll.* 12, 2—4.

— tit. de priuatis et publicis iudiis *Consult.* 6, 21.

— tit. de re iudicata *Appendix* 1, 16.

— ex corpore sententiarum *Appendix* 2, 8. 9.

— de confessionibus *Appendix* 2, 10.

— sceda de quaestionibus in familia habendis aut si ante habitam quaestionem hereditas eius qui dicitur interfectus adita fuerit *Appendix* 2, 15—17.

Paulus de testamentis lib. sing. *Vat.* 229. 230.

Pomponii regula *tom. II* p. 148.

Valerius Probus de notis iuris *tom. II* p. 141—148.

Vlpianus ad edictum l. VI qui pro aliis ne postulent tit. VI *tom. II* p. 160.

— — — l. VIII *Vat.* 318 [320. 321?].

— — — l. VIII *Vat.* [322. 323?] 339—341.

— — — l. XVIII sub tit. si quadrupes pauperiem dederit
Coll. 7, 3.

— — — — sub tit. si fatebitur iniuria occisum esse,
in simplum et cum diceret *Coll.* 2, 4. 12, 7.

— — — l. [XXVI =] I de rebus creditis *Vat.* 266.

— — — l. XXXIII *Vat.* 120.

— — — l. XLVI *tom. III* p. 298.

— — — l. LXXVII *Vat.* 322—324.

— — — l. inc. *Vat.* 334 b? 335?

— de excusationibus *Vat.* 123—170.

— institutionum libri II *tom. II* p. 157—160.

— notae ad Papiniani responsa *Vat.* 66, *tom. III* p. 289—296.

— de officio praetoris tutelaris l. sing. *Vat.* 173—223. 232. 233
—236? 238—242.

— de officio proconsulis l. II *Vat.* 119.

— — — l. VII sub tit. de sicariis et ueneficis
Coll. 1, 3, 6. 11. 15, 2.

— — — l. VIII sub tit. de dominorum saeuitia
Coll. 3, 3.

— — — — sub tit. de furibus *Coll.* 7, 4.

— — — — sub tit. de poena legis Corneliae
testamentariae *Coll.* 8, 7.

— — — — sub tit. de abigeis *Coll.* 11, 7. 8.

— — — — sub tit. de naufragis uel incen-
diariis *Coll.* 12, 5.

— — — l. VIII sub tit. ad legem Iuliam de ui
publica et priuata *Coll.* 9, 2.

— — — — sub tit. d. termino moto *Coll.* 13, 3.

— — — — sub tit. ad legem Fabiam *Coll.*
14, 3.

— regularum l. sing. *tom. I* p. 1—38.

— — — sub tit. de nuptiis *Coll.* 6, 2.

— — — sub tit. de legitimis hereditatibus *Coll.* 16, 4.

— — — sub tit. de iniuriis *Coll.* 2, 2.

— responsorum l. II *Vat.* 44.

— ad Sabinum l. XVI *Vat.* 89.

— — — l. XVII *Vat.* 59—64. 70—72. 74—88.

— — — l. XVIII? *tom. III* p. 298.

— — — ad l. XXXV—XXXVIII scholia *Sinaitica tom. III*
p. 268—282.

Incertus de gradibus *tom. II* p. 166.

— de iudiciis lib. II *tom. III* p. 298.

— de interdictis l. I sub tit. in eum qui legatorum nomine possi-
debit *Vat.* 90.

— — — l. II sub tit. si uti frui prohibitus esse dicetur
Vat. 91.

— — — l. III sub tit. a quo ususfructus petetur si rem
nolit defendere *Vat.* 92. 93.

— responsorum l. XV *Vat.* 327. 333.

Incerti: (Dositheus) tom. II p. 149; (de iure fisci) tom. II p. 162; (stemma agnationis) tom. II p. 168; Vat. 171. 317. 334. 335; (de formula Fabiana) tom. III p. 299.

VI

IVRIS AVCTORES

qui in hac collectione citantur.

Aristo *Vat.* 68. 83. 88. 199.

Atilicinus *Vat.* 77.

Aufidius Chius *Vat.* 77.

Caelius Sabinus *Gai.* 3, 70. 141.

Cassiani *Vlp.* 11, 28.

Cassius *Gai.* 1, 196. 2, 79. 195. 244. 3, 71. 133. 140. 147. 161. 4, 79. 114. 170. *Vat.* 1. 70, 2.

— l. VIII iuris civilis *Vat.* 72, 1.

Celsus *Vat.* 1, 77. 79. 80.

— digestorum l. XVIII *Vat.* 75, 5.

— — l. XXVII *Coll.* 12, 7, 10.

— — l. XXXVII *Coll.* 12, 7, 5.

Florentinus institutiones *Schol. Sinait.* 35.

Fufidius *Gai.* 2, 154.

Gaius ad edictum? *Gai.* 3, 33.

— ad legem Iuliam et Papiam *Gai.* 3, 54?

— ex Q. Mucio *Gai.* 1, 188.

Iauolenus *Gai.* 3, 70 et *tom. III p. 300.*

Iulianus *Gai.* 2, 218. 280. *Papiniani resp.* 5, 21 (*nota Vlpiani*). *Dositheus* 15. *tom. III p. 301. Vat.* 1. 60. 68. 75, 3—5. 76. 111. 120. 334 a.

— digestorum l. XXXV *Vat.* [62] 72, 1. 75, 2. 77. 78. 82. 83. 87—89.

Labeo *Gai.* 1, 135. 188. 2, 231. 3, 140. 183. 4, 59. *Vat.* 1. 60. 71. 71 a. 71 b. 306. *Coll.* 2, 5, 2.

— responsorum l. XVI *Coll.* 12, 7, 3.

Marcellus *Papiniani resp.* 5, 21 (*nota Vlpiani*). *Vat.* 75, 3. *tom. III p. 301.*

— digestorum l. XIII *Vat.* 82. 84.

— — l. XXXI *Coll.* 4, 2, 4. 5.

Marcianus ad formulam hypothecariam *Schol. Sinait.* 11.

Masurius u. Sabinus.

Mauricianus *Vat.* 75, 3.

Modestinus differentiarum l. II *Schol. Sinait.* 12.

— regulae *Schol. Sinait.* 35.

Q. Mucius *Gai.* 1, 188. 3, 149.

Neratius *Vat.* 54. 81—83. 85. *Coll.* 12, 7, 7. — Neratius Priscus *Dositheus* 15.

— membranarum l. III *Vat.* 71.

— responsorum l. I *Vat.* 75, 3. 79.

Nerva *Gai.* 2, 15. 195. 3, 133.

Octaenus *Dositheus* 13. *tom. III p. 300.*

Ofilius *Gai.* 3, 140.

Papinianus *Vat.* 211.

Papinianus quaestionum l. II *Vat.* 321.

- Papinianus quaestionum l. V *Vat.* 194.
 ——— ——— l. XVII *Vat.* 75, 3.
 ——— ——— l. XVIII *Vat.* 81.
 ——— (responsorum) l. XV *Coll.* 4, 4, 2.
 Paulus *Coll.* 14, 3, 6. P. iuridicus *Consult.* 7, 3.
 — responsorum l. VIII *Schol. Sinait.* 31.
 — ——— l. XV *Schol. Sinait.* 4.
 — ad Sabinum l. V *Schol. Sinait.* 35.
 — ——— l. VII tit. XXXIII *Schol. Sinait.* 34.
 — ——— l. VII tit. XXXV *Schol. Sinait.* 18.
 Pedius *Vat.* 93.
 S. Pedius Mediuanus? *Probus Einsidl.* 77.
 Pegasus *Gai.* 3, 64.
 Plautius *Vat.* 77.
 S. (S. *Vat.* 88, om. reliqui) Pomponius *Vat.* 50. 75, 4. 5. 76. 83. 88.
 — *Coll.* 7, 3, 2.
 — ex Plautio l. VII *Vat.* 75, 4. 82.
 Priscus *Vlp.* 11, 28.
 Proculiani *Vlp.* 11, 28 *Dositheus* 10.
 Proculus *Gai.* 2, 15. 195. 231. 3, 140. 4, 163. *Vat.* 1. 71a. *Coll.* 12, 7, 8—10.
 Sabiniani *Vat.* 29? 266.
 Masurius Sabinus *Gai.* 3, 183. — Sabinus *Gai.* 1, 196. 2, 79. 154. 178. 195. 218. 244. 3, 133. 156. 161. 218. 4, 79. 114. 170. *Vat.* 1. 72, 1. 2. 86. 87. 269. 307. *Coll.* 12, 7, 9.
 Caelius Sabinus u. Caelius.
 Scaeuola *Vat.* 82 *Papiniani resp.* 5, 13 (*Vlp. nota*).
 Ser. Sulpicius *Gai.* 1, 188. 3, (149) 179. 183. *Vat.* 82. — Seruius *Gai.* 2, 244. 3, 156.
 Sextus *Gai.* 2, 218.
 Veteres *Gai.* 1, 144. 145. 165. 188. 2, 55. 3, 180. 189. 202. 4, 11. 30. *Vat.* 1. 68.
 Vindius *Vat.* 77.
 Vinianus *Coll.* 12, 7, 8 (libro VI ex Viuiano relatum).
 Vlpianus [ad edictum] τὰ πρῶτα tit. de in integrum restitutione *Schol. Sinait.* 35.
 — ad Sabinum l. XXXI tit. I *Schol. Sinait.* 26.
 — ——— l. XXXVIII *Schol. Sinait.* 45.
 Vrseius l. X refert *Coll.* 12, 7, 9.
 Incertus de tutelis l. I *Schol. Sinait.* 42.

VII

NOMINA VIRORVM ET MVLIERVVM.

Quadratis litteris expressa sunt nomina eorum qui fuerunt uidenturue fuisse senatorii ordinis uel certe equestris non multum inferioris. imperatorum, consulum in constitutionum subscriptionibus nominatorum, iuris auctorum nomina, quae exhibent indices III. V. VI, in hoc indice non repetiuimus. omisimus praeterea nomina, quibus exempli causa utuntur scriptores, A. Agerii, L. Aurelii (*Vat.* 229. 230), P. Menii, Meniae, N. Negidii, C. Optati (*Vat.* 229), Seii, Seiae, Septicii (*Vat.* 115. 117), Septiciae (*Vat.* 102. 117), L. Titii, Luciae Titiae, Erotis, Stichi. nominibus quae uidentur corrupta esse asteriscus praepositus est.

*Abas u. Aurelius.

Aelia Bauonia *Consult.* 9, 5.

— Matrona *Greg. Wisig.* 13, 1.

AELIANVS *Vat.* 203.

AELIVS DIODOTVS *Vat.* 159 = 246. 211. 215 *cf.* 206.

— DIONYSIVS *u. c. Vat.* 41.

— Ingenuus *Greg. Wisig.* 7, 2.

— Speratus *Vat.* 257.

AEMILIANVS *u.* FVLVIVS.

Agatho *Coll.* 1, 10.

Agemacha *u.* Aurelia.

Agilius l. *Vat.* 272.

— Cosmianus *Vat.* 272.

Aglaus *Appendix* 1, 6.

AGRIPPINA (Claudii imp. uxor) *Gai.* 1, 62.

Agrippinus *u.* Iulius.

Alcimus l. *Vat.* 220.

Alexander *u.* Aurelius *et* Aurelius Seuerus.

Alexandria *Vat.* 284.

Alexius *u.* Aurelius.

Alfius *u.* Iulius.

Altenicus *u.* Aurelius.

Altinus *u.* Aurelius.

Ampelia *Consult.* 9, 6.

Anagius *Consult.* 9, 18.

Anagriana *u.* Caecilia.

Andronicus *u.* Aurelius.

Anicius Vitalis *Vat.* 112.

ANNAEVS SENECA cons. *Gai.* 2, 253.

Annianus *u.* Aurelius.

Antigonus *u.* Viuentius.

Antonia *u.* Clinia.

Antonius Potitus *Greg. Wisig.* 8, 2.

Antoninus *u.* Aurelius *et* Iulius *et* Zeuxianus.

Apollinaris *Vat.* 227.

Apollonida *u.* Aurelius.

Aprilla *u.* Flauia.

Apronia Mamma *Consult.* 2, 7.

APRONIANVS cons. *Vat.* 195.

Apronius Saturninus *Vat.* 168.

Aristaeneta *u.* Calpurnia.

Asterius *u.* Aurelius.

Astilia *u.* Veturia.

Atilius Natalis *Vat.* 295.

Atinia Plotiana *Vat.* 22.

Aninius Octavianus *Greg. Wisig.* 1, 2.

Aureli . . *Vat.* 277.

Aurelia Agemacha *Vat.* 326.

— Homonoea *Vat.* 316.

— Mamma *Greg. Wisig.* 6, 5.

— Panthea *Vat.* 325.

— Philoxena *Greg. Wisig.* 6, 4.

— Sabina siue Gaudiosa *Vat.* 274.

— Seuera *Consult.* 2, 6.

Aurelius *Coll.* 10, 5. *Consult.* 1, 10. 9, 14.

— *Abas *Vat.* 285.

— Alexander miles *Greg. Wisig.* 6, 1.

— Alexius *Hermog. Wisig.* 1.

Fl. Aurelius Altenicus Andronicus *Coll.* 10, 4.

- Aurelius Annianus** *Greg. Wisig.* 6, 4.
 — **Antonius** *Greg. Wisig.* 6, 3.
 — **Apollonida** *Vat.* 314.
 — **Asterius** *Consult.* 6, 18.
 — **Auxonius** *Greg. Wisig.* 7, 1.
 — ***Carreno** *Vat.* 283.
 — **Dexter** *Consult.* 5, 6.
 — **Diogenes** *Consult.* 6, 14.
 — **Dionysius** *Consult.* 1, 8. 9, 11.
 — **Ennius Saturninus** *Hermog. Wisig.* 2.
 — **Felix** *Vat.* 44.
 — **Flavius** *Coll.* 1, 9.
 — **Heraclides** *Consult.* 1, 9.
 — **Herculanus** *Coll.* 1, 8.
 — **Hermogenes miles** *Consult.* 9, 19.
 — **Leontius** *Vat.* 23.
 — ***Loreus qui et Enucentrius** *Vat.* 42.
 — **Lucellus** *tom. III p.* 244.
 — **Lucianus** *Vat.* 293.
 — **MARCIANVS** proconsul *Coll.* 3, 3, 1.
 — **Onesimus** *Vat.* 312.
 — **Priscus miles** *Greg. Wisig.* 12, 2.
 — **Sacratus miles** *Coll.* 3, 4.
 — **Secundinus optio** *Consult.* 6, 17.
 — **Victorinus** *Greg. Wisig.* 6, 2.
 — **Zoilus** *Vat.* 278.
Auxonius u. Aurelius.
Basilis u. Iulia.
BASSVS *Vat.* 36.
Bauonia u. Aelia.
Benigna Superlata *Vat.* 279.
Boncius Secundus *Vat.* 271.
Caecilia Anagriana *Vat.* 270.
CAERELLIVS PRISCVS *Vat.* 244.
CAESARIVS ppo. *Appendix* 1, 28. 2, 1.
Calpurnia Aristaeneta *Vat.* 282.
Calpurnius miles *tom. III p.* 240.
CARBO u. MANILIVS.
 ***Carreno u. Aurelius.**
Censorius u. Satirii.
Cerealis *Vat.* 204.
 — **u. Manilius.**
Claudia . . . *Vat.* 24.
Clodia Iulia Ptolemais *Vat.* 297.
Titus (Tiberius?) Claudius *tom. III p.* 244.
Claudius (Clodius) Herodianus *Vat.* 191. 208. 247 *cf.* 209.
 — **IVLIANVS** *Vat.* 235.
 — **Lupi f.** *Coll.* 1, 11, 2.
 — **Menander** *Consult.* 5, 7.
 — **POMPEIANVS** *Vat.* 232.
 — **Pulcher** *Vat.* 205.
 — **SATVRNINVS** *Vat.* 223.
 — **Theodotus** *Vat.* 43.
CLEARCHVS ppo. *Appendix* 1, 22.
Clinia Antonia *Consult.* 9, 10.

- Clodia, Clodius *u.* Claudia, Claudius.
 Conserturinus *u.* Iulius.
 Corneli . . . *t. III p.* 289, 20.
 Cosmianus (Cominius) *u.* Agilius.
 Cosonia Hilara *Vat.* 267.
 COTTA cons. *Coll.* 8, 7, 2.
 Crescens *Appendix* 2, 6.
 Cretianus Maximus *Consult.* 6, 11.
 Dexter *u.* Aurelius.
 *DIOCA *u.* MARCVS.
 DIODOTVS *u.* AELIVS.
 Diogenes *u.* Aurelius.
 Diona *tom. III p.* 242.
 Dionysius *u.* AELIVS *et* Aurelius.
 Diosimus *Coll.* 10, 5.
 Domitius Rufus *Vat.* 154.
 Donatus miles *Consult.* 9, 16.
 TAVRINVS EGNATIVS procons. Baeticae *Coll.* 1, 11, 1. 3.
 Eleazarus *Coll.* 16, 1, 1.
 Ennius *u.* Aurelius.
 Enucentrius *u.* Aurelius Loreus.
 Epafroditus *Coll.* 1, 6, 3.
 Epaphra *u.* Furius.
 Euaristus *u.* Marius.
 Eugraphius *Vat.* 38.
 Eusebius *Consult.* 6, 19.
 Eustathius *Coll.* 10, 5.
 EVTYCHIANVS *Appendix* 1, 24.
 *Exoperius (Exsuperius?) *Consult.* 9, 4.
 EXVPERANTIVS *u. c. Vat.* 36.
 Fauonius *u.* Pompeius.
 Faustinus *Vat.* 238.
 FAVSTVS *Vat.* 38.
 Felix *u.* Aurelius.
 FELIX cons. Macedoniae *Consult.* 9, 7.
 Firminus *u.* Granus.
 Flavia Aprilla *Vat.* 34.
 Flauiana *Consult.* 6, 15.
 Flavianus *Coll.* 6, 5, 1.
 Flavius *u.* Fl. Aurelius Altenicus *et* Aurelius Flavius.
     — Herculani *Consult.* 9, 15.
     — Menander *Vat.* 266 a.
     — Munatius *Coll.* 10, 3.
     — Rumitalus *Consult.* 4, 10.
     — Seuerianus *Vat.* 201.
     — Vetus iun. *Vat.* 112.
 FLORENTIVS p. u. *Consult.* 7 a, 3.
 Fortunatus *Vat.* 27.
 Frontinus *Appendix* 1, 4.
 FVLVIVS AEMILIANVS *Vat.* 189. 210.
 Furius Epaphra *Vat.* 239.
     — OCTAVIANVS c. u. *Vat.* 220.
 Gaudiosa *u.* Aurelia Sabina.
 GEMINI cons. *Coll.* 8, 7, 3.
 GENTIANVS *u.* TERENTIVS.

- GREGORIANVS c. r. p. *Appendix* 2, 2.
 Heraclides u. Aurelius.
 Herculanus u. Aurelius et Flavius.
 Herennius u. Viuentius.
 Hermogenes u. Aurelius.
 Herodianus u. Claudius.
 Hilara u. Cosonia.
 Homonoea u. Aurelia.
 Ingenuus u. Aelius et Pontius.
 IOHANNES ppo. *Appendix* 1, 25.
 Iouinus *Appendix* 1, 1.
 Iulia Basilia *Consult.* 1, 7.
 — Marcella *Vat.* 286.
 — u. Claudia et Tannonia.
 IULIANVS proconsul Africae *Coll.* 15, 3 *inscr.* § 1. *Consult.* 9, 12.
 Iulianus *Appendix* 2, 7.
 — u. CLAVDIVS et IVLIVS.
 Iulius *Appendix* 1, 5.
 Alfius Iulius *Coll.* 3, 3, 5.
 Iulius Agrippinus *Coll.* 10, 9.
 IVLIVS AGRIPPINVS u. c. *Greg. Wisig.* 2, 1, 3.
 — Antoninus *Coll.* 1, 10.
 — Conserturinus *Consult.* 1, 6.
 — IV[LIANVS] *Vat.* 119.
 — Maximus *Appendix* 1, 3.
 — MENOPHILVS u. sp. *Vat.* 20.
 — Pancratius *Consult.* 6, 16.
 — Sabinus *Coll.* 3, 3, 3.
 Iusta *Coll.* 1, 8.
 Iuuenalis u. Sextius.
 * Laelius Sempronius Laeporius *Vat.* 313.
 * Laeporius u. Laelius.
 LARGVS cons. *Gai.* 3, 63.
 Leontius u. Aurelius.
 LICINIVS (?) cons. *Coll.* 8, 7, 1.
 Licinius Timotheus euocatus *Greg. Wisig.* 1, 1.
 * Loreus u. Aurelius.
 Lucellus u. Aurelius.
 Lucianus u. Aurelius.
 Lupus *Coll.* 1, 11, 2.
 LVPVS cons. *Gai.* 3, 63.
 MAMERTINVS ppo. *Consult.* 9, 3.
 — *Appendix* 1, 27.
 Mamma u. Apronia et Aurelia.
 Manilius *Appendix* 1, 2.
 — CARBO u. c. *Vat.* 168.
 — Cerealis *Vat.* 236.
 — Optius *Vat.* 189.
 Marcella u. Iulia.
 Marcellina u. Vlpia.
 Marcellus u. Pontius.
 Marcia u. Septimia.
 MARCIANVS u. AVRELIVS.
 * MARCVS DIOCA *Vat.* 235.
 Marcus miles *Greg. Wisig.* 12, 2.

- MARCVS** *u.* Valerius *et* Senerianus.
Marius Euaristus *Coll.* 1, 11, 2. 3.
Massicia R . . . . . *Vat.* 288.
Matrona *u.* Aelia.
MAXIMVS cons. *Gai.* 1, 136.
     — *p. u.* *Vat.* 249, 1. *Consult.* 9, 13. *Appendix* 2, 3.
Maximus *Vat.* 40. 113.
     — *u.* Aedius *et* Cretianus *et* Iulius *et* Trebellius.
Menander *u.* Claudius *et* Flavius.
MENOPHILVS *u.* Iulius.
MESSALLA cons. *Coll.* 8, 7, 2.
Mestrius miles *Coll.* 10, 8.
Metrodorus *Greg. Wisig.* 11, 2.
Montanus *Vat.* 235.
Modestinus *u.* Satirii.
Moyes *Coll. passim.*
Munatius *u.* Flavius.
Musa *u.* Septimia.
Natalis *u.* Atilius.
NEPOS *u.* PLATORIVS.
Nonnusa *tom. III p.* 244.
OCTAVIANVS *u.* FVRIVS.
Octavius Priscus *Greg. Wisig.* 11, 1.
OLYBRIVS *p. u.* *Appendix* 2, 5.
Onesimus *u.* Aurelius.
Optius *u.* Manilius.
ORIENTIVS *vic. Romae Coll.* 5, 3.
PACATVS *leg. pron. Lugd. Coll.* 15, 2, 4.
PANCRATIVS *ppo. Consult.* 3, 13.
Pancratius *u.* Iulius.
Panthea *u.* Aurelia.
Paulina *Vat.* 113.
PAVLVS cons. *Vat.* 195.
PEGASVS cons. *Gai.* 1, 31. 2, 254.
PERTINAX *Vat.* 203.
Philadelphus *u.* Pomponius.
Philumenianus *Vat.* 234.
Philoxena *u.* Aurelia.
PLATORIVS NEPOS *Vat.* 223.
Plotiana *u.* Atinia.
POLVS TERENCEIANVS *Vat.* 200.
POMPEIANVS *u.* CLAVDIVS.
Pompeius Fauonius *Consult.* 9, 2.
POMPONIVS cons. *Coll.* 15, 2, 1.
Pomponia *Vat.* 258.
Pomponius Philadelphus *Vat.* 258.
Pontius Ingenus *Greg. Wisig.* 5, 1.
     — *Marcellus Vat.* 247.
Porcatius Faustinus *Vat.* 238.
Potitus *u.* Antonius *et* Sentius.
Prima *u.* Rutilia.
Priscianus miles *Consult.* 9, 8.
Priscus *u.* Caerellius.
PROBVS *ppo. Appendix* 1, 21.
PROCVLVS *Appendix* 1, 20.

Ptolemas u. Clodia Iulia.
 Pulcher u. Claudius.
 PVSIO cons. *Gai.* 1, 31. 2, 254.
 Quadratilla u. Septimia.
 Quintianus *Consult.* 6, 13.
 Renatus *Vat.* 113.
 Rufina u. Valeria et Vlpia.
 Rufinus *tom. III* p. 237.
 RVFINVS u. VETTIVS.
 RVFVS cons. *Coll.* 15, 2, 1.
 Rumitalus u. Flavius.
 Rutilia prima *Vat.* 33.
 P. RVTILIVS praetor *Gai.* 4, 35.
 Sab. . . . . iudul. . . *Vat.* 275.
 . . . ria Sabina *Vat.* 177 a.
 Sabina u. Aurelia.
 Sabinianus (?) *Vat.* 29.
 . . . . . u. Septimius.
 Sabinus u. Iulius.
 Sacratius u. Aurelius.
 Salfad *Coll.* 16, 1, 1.
 Satirii (Satrii?) Modestinus et Censorinus *Greg. Wisig.* 9, 1.
 Saturninus u. Apronius et Aurelius et CLAVDIVS.
 Sebastianus *Consult.* 4, 9.
 Secundius u. Aurelius.
 Secundus u. Boncius.
 Sempronius u. Laelius.
 SENECA u. ANNAEVS.
 Sentius Potitus *Vat.* 245.
 Septimia Marcia *Greg. Wisig.* 12, 1.
 — Musa *Greg. Wisig.* 10, 1.
 — Quadratilla *Coll.* 10, 6.
 Septimus *tom. III* p. 244.
 Septimius Sabinianus *Consult.* 6, 10.
 — VARIANIVS *Consult.* 9, 8.
 Sergia *Consult.* 9, 18.
 Seuera u. Aurelia.
 Seuerianus u. Flavius.
 M. Seuerianus *tom. III* p. 244.
 Seuerus u. Aurelius.
 Sextius Iuuenalis *Greg. Wisig.* 8, 1.
 SIMILIS u. SVLPICIVS.
 Speratus u. Aelius.
 STATILIVS [TAVRVVS] *Coll.* 8, 7, 1.
 SVLPICIVS SIMILIS *Vat.* 233.
 Superlata u. Benigna.
 SYMMACHVS p. u. *Appendix* 1, 23.
 Tannonia Iulia *Vat.* 41.
 TAVRINVS u. EGNATIVS.
 TAVRVVS cons. *Coll.* 8, 7, 1.
 TAVRVVS ppo. *Consult.* 8, 7.
 TARENTIANVS u. POLVS.
 TARENTIVS GENTIANVS *Coll.* 13, 3, 1.
 Theodotus u. Claudius.
 Titus (Tiberius?) *tom. III* p. 244.

- TREBELLIVS MAXIMVS cons. *Gai.* 2, 253.
 Trophimus libertus *tom. III* p. 240.
 TVBERO cons. *Gai.* 1, 136.
 VALENTINVS *Vat.* 36.
 ————— cons. Piceni *Consult.* 9, 4.
 Valeria Caelestina *Greg. Wisig.* 4, 1.
 — Rufina *Greg. Wisig.* 4, 2.
 M. Valerius *Greg. Wisig.* 6, 2.
 VARIANVS u. SEPTIMIVS.
 Verna *Vat.* 235.
 Verrius *Gai.* 3, 193?
 Vettori *Appendix* 1, 4.
 VETTIVS RVFINVS *Vat.* 273.
 Veturia Astilia *Coll.* 12, 7, 6.
 Vetus u. Flavius.
 Victorina *Greg. Wisig.* 14, 1.
 Victorinus u. Aurelius.
 VICTOR[IVS] procons. Africae *Consult.* 8, 2.
 Vitalis u. Anicius.
 Vlpia Marcellina *Consult.* 9, 9.
 — Rufina *Vat.* 315.
 VIVENTIVS ppo. *Appendix* 1, 26.
 Viuentius Herennius Antigonus *tom. III* p. 244.
 Vmbra (Vmbricia) *Coll.* 3, 3, 4.
 VOLVSIANVS p. u. *Consult.* 9, 1.
 [Xa]nthicus *Vat.* 25.
 Zeuxianus Antoninus *Consult.* 4, 11.
 Zoilus u. Aurelius.

VIII

NOMINA POPVLORVM, REGIONVM, LOCORVM

[Cinium Romanorum mentio omissa est]

- Ἀχαιοί* *Gai.* 3, 141.
 Africa *Coll.* 15, 3, 1.
 Alba (Fucentis) *Vat.* 35, 7.
 Alexandria *Coll.* 15, 3, 8.
 Antiochia *Vat.* 276. *tom. III* p. 239. *Appendix* 1, 27.
 Appiaria *Coll.* 10, 5.
 Aquae *Greg. Wisig.* 3, 1.
 Aquileia *Vat.* 35, 7. 313.
 Asia *Vat.* 50. 229.
 Atrium Mineruae *Coll.* 5, 3.
 Baetica *Coll.* 1, 11, 1. 3, 3, 1. 11, 6, 1. 11, 7, 1.
 Basilica Thermarum Commodianarum *Consult.* 9, 2.
 Belgica *Vat.* 223.
 Bithyni *Gai.* 1, 193.
 Byzantium *Vat.* 281.
 Carthago *Vlp.* 22, 6. *Vat.* 41.
 Castra praetoria *Vat.* 195.
 Chaldaei *Coll.* 15, 1, 3. 15, 2, 1.
 Constantinopolis *Vat.* 248. *Consult.* 3, 13. 8, 5. *Appendix* 1, 22. 24.
 28. 2, 1.

- (Apollo) Didymaeus *Vlp.* 22, 6.
 Dorocortorum *Vat.* 315.
 Ephesus *Gai.* 4, 53c — (Diana) Ephesia *Vlp.* 22, 6.
 Flauia Fanestris *Consult.* 9, 4.
 Forum suarium *Vat.* 236. 237.
 Forum Traiani *Vat.* 134 — Forum d. [Traiani] *Vat.* 249, 10.
 Gaditani *Vat.* 187 — (Hercules) Gaditanus *Vlp.* 22, 6.
 Galatae *Gai.* 1, 55.
 Gallia *Vlp.* 22, 6.
 Graeci *Coll.* 2, 5, 1.
 Heraclea Thracum *Vat.* 284 — Heraclea *Vat.* 325. *Consult.* 6, 10.
 (Minerva) Iliensis *Vlp.* 22, 6.
 Italia *Gai.* 3, 121a. 122. *Papiniani resp.* 5, 6. 17. *Vat.* 229. 247. *Coll.* 1, 11, 2. 14, 3, 4. — Italici *Gai.* 1, 120. 2, 14a. 27. 31. 63. *Vlp.* 19, 1. *Vat.* 173. 191.
 Latini (populus) *Gai.* 1, 79. *Prob.* 2. 3, 4. 5.
 Lugdunensis (prouincia) *Coll.* 15, 2, 4.
 Marcianopolis *Consult.* 6, 17.
 Mediolanum *Vat.* 273 (282). *Consult.* 5, 7. 7a, 3. 9, 1. 5. 7. *Appendix* 1, 23. 2, 2.
 Melantias *Vat.* 314.
 Mogontiacum *Vat.* 271.
 Nicomedia *Vat.* 275. 280 (282) 338. *Coll.* 10, 6. *Consult.* 6, 12.
 Ostienses *Vat.* 234.
 Pa[tauium] *Vat.* 21.
 Persae, Persica gens *Coll.* 15, 3, 4.
 Phaenensia metalla *Coll.* 15, 3, 7.
 Picenum *Vat.* 35, 7.
 Portus *Vat.* 148.
 Proconnensia metalla *Coll.* 15, 3, 7.
 Rauenna *Consult.* 9, 12. *Appendix* 1, 25.
 Roma *Prob.* 2. *Gai.* 1, 20. 27. 32b. 32c. 33. 100. 164a. 183. 185. 2, 278. 4, 104. 105. 109, cf. 4, 53c. *Vlp.* 1, 8. 13a. 8, 4. 11, 18. 25, 12. *Vat.* 33. 146. 155. 191. 192. 203. 204. 247. 249, 10. 267. 274.
 — u. Atrium Mineruae, basilica, castra praetoria, forum.
 Rhodia lex *Paul.* 2, 7.
 (Caelestis) *Salinensis *Vlp.* 22, 6.
 Serdica *Coll.* 10, 3.
 Sersum? *Vat.* 326.
 (Mater deorum) Sipyleue *Vlp.* 22, 6.
 Sirmium *Vat.* 42. 270. 286 (326). *Coll.* 10, 4. *Consult.* 6, 18. 9, 6. *Hermog. Wisig.* 2. *Appendix* 2, 4.
 Smyrna *Vlp.* 22, 6.
 Suneata *Vat.* 297.
 Syrus insula *Coll.* 15, 2, 5.
 (Iupiter) Tarpeius *Vlp.* 22, 6.
 Treueri *Vat.* 37, 4. 291. *Appendix* 1, 12. 26. 2, 5.
 Tyria purpura *Gai.* 4, 33d.
 Veientanus *Vat.* 166.
 Verona *Vat.* 290.
 Viminacium *Vat.* 20. 43.

Berolini, typis W. Pormetter.
